ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1-2

ANUL VII

IANUARIE - IUNIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

1-2

ANUL VII

IANUARIE-IUNIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul VII, nr. 1-2 ianuarie-iunie 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome VII, nº 1-2 Janvier-juin 1956

EDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том VII, № 1-2 Январь-июнь 1956

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 1—2, 1956

FONETICĂ ŞI FONOLOGIE

SISTEMUL FONEMATIC AL LIMBII ROMÎNE

DE

ACAD. E. PETROVICI

În prezentarea sistemului fonematic al limbii romîne, făcută încă în 1938, acad. Al. Graur şi acad. Al. Rosetti au recunoscut existenţa în limba romînă a corelaţiei palatale a consoanelor [1]. Romîna opune seria consoanelor palatalizate [2], cu timbru palatal (aproximativ *i*), datorită articulaţiei suplimentare a dosului limbii la palat, seriei consoanelor nepalatalizate, cu timbru velar (aproximativ *î*). Pluralele *plop'*, *alb'*, *nor'*, *păstrăv'* [3] etc. se deosebesc de singularele *plop*, *alb*, *nor*, *păstrăv* prin opoziţiile $p' \sim p$, $b' \sim b$, $r' \sim r$, $v' \sim v$[4]. Romîna posedă aşadar foneme consonantice palatalizate care se opun fonemelor consonantice nepalatalizate [5].

Al. Graur şi Al. Rosetti au afirmat, în schiţa fonologiei limbii romîne amintită mai sus, că fonemele consonantice palatalizate apar numai în poziţie finală[6]. În limbile în care există corelaţii consonantice de timbru ele nu sînt însă limitate numai la poziţia finală. În acest fel de limbi vocalele cu timbru neomogen, care încep cu un element semivocalic mai închis şi mai scurt [7], trebuie considerate variante poziţionale ale vocalelor respective, variante determinate de fonemele consonantice precedente [8]. Astfel, de exemplu, bulgara şi rusa posedă

---

[1]. Vezi A. Graur — A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, « Bulletin linguistique », VI, 1938, p. 5 urm. Primul care a semnalat corelaţia « consoane palatalizate — consoane nepalatalizate » în limba romînă a fost Roman Jakobson (*Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves*, « Travaux du Cercle Linguistique de Prague », 2, 1929, p. 109, nota 50).

[2] Al. Graur şi Al. Rosetti le numesc *mouillées* « muiate ».

[3] Ortografic *plopi*, *albi*, *nori*, *păstrăvi*.

[4] Vezi *Gramatica limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, I, p. 70 urm.

[5] Consoanele palatalizate şi cele nepalatalizate constituie două serii corelative, ca de pildă cele sonore şi surde. O consoană dintr-o serie este în acelaşi raport cu consoana corespunzătoare din cealaltă serie ca fiecare consoană din prima serie faţă de consoanele corespunzătoare din a doua serie. Corelaţia « consoane palatalizate $\sim$ consoane nepalatalizate » poate fi formulată sub forma unor raporturi egale, de exemplu; $p' : p = b' : b = m' : m = n' : n = r' : r = ş' : ş$ etc. adică p' este în acelaşi raport cu p, ca b' cu b, ca m' cu m ş.a.m.d. Şi corelaţia « consoane sonore $\sim$ consoane surde » poate fi formulată la fel, de exemplu, $p : b = f : v = t : d = s : z$ etc.

[6] Acad. Al. Graur în prezent admite existenţa consoanelor palatalizate şi în interiorul cuvîntului (vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1955, p. 19).

[7] De pildă de timbrul *i*, *e* sau *u*.

[8] În cazul elementului semivocalic *i*, *e* sau *ü*, acesta este determinat de foneme consonantice de timbru palatal.

« diftongi » de tipul ^{i}a, ^{e}a, ^{ü}o, ^{ü}u în cuvinte ca bulg. мяра, плачльо, овчарю, rus. мята, взял, вёл, рюмка, foarte apropiate de « diftongii » romînești ^{e}a, ^{ö}o, ^{ü}o, ^{ü}u, în cuvinte ca *meargă*, *leleo*, *bolnăvior*, *Piteștiul*, regional *dogariu(l)*. În bulgară, ucraineană, polonă, rusă etc. acești diftongoizi reprezintă vocalele *a*, *o*, *u* precedate de apendicele palatal al consoanei palatalizate precedente [1].

Constatarea aceasta poate fi formulată și în felul următor: În limbile care posedă corelații consonantice de timbru, grupurile fonetice care fac impresia acustică de a fi constituite dintr-o consoană urmată de un *i* (*i̯*) sau un *u* (*u̯*) incomplet format și foarte scurt trebuie considerate în general ca avînd valoare monofonematică[2]. Consoanele urmate de un *i* (sau *e*) foarte scurt, pe care putem să-l numim apendice palatal, sînt palatalizate (« muiate »), cele urmate de un *u* foarte scurt, cu un apendice labio-velar, sînt labio-velarizate (rotunjite-nemuiate) și cele urmate de un *ü* (sau *ö*) foarte scurt, cu un apendice labio-palatal, sînt labio-palatalizate (rotunjite-muiate).

Limba romînă are, la sfîrșit de cuvînt, consoane cu un apendice palatal, un *i* foarte scurt, abia schițat [3]. Grupul format dintr-o consoană + « *i* scurt » (apendicele palatal) are valoare monofonematică și trebuie socotit ca un fonem consonantic palatalizat (« muiat ») [4]. Dacă aceasta este adevărat, atunci grupurile formate din consoane finale urmate de un « *u* scurt », adică de un apendice labio-velar, ale multor graiuri regionale daco-romîne și ale dialectului aromîn trebuie considerate ca grupuri cu valoare monofonematică, ca foneme consonantice labio-velarizate [5]. Ele prezintă două articulații suplimentare care însoțesc articulația specifică a consoanei: una labială (rotunjirea buzelor) și una a rădăcinii limbii la vălul palatului. Aceleași graiuri posedă și consoane finale urmate de un *iu* sau *ü* foarte scurt, adică de un apendice labio-palatal. Acestea sînt consoane labio-palatalizate [6]. Ele sînt caracterizate de asemenea prin două articulații suplimentare, cea a dosului limbii la palat și cea labială. Așadar, atunci cînd *Atlasul lingvistic romîn* notează în multe graiuri populare o consoană finală urmată de *i*, *u* sau *iu* scriși cu caractere mici (de ex. *scap*$^{i}_{|}$, *scap*$^{u}_{|}$, *dogar*$^{iu}_{||}$) [7], avem de-a face cu o consoană palatalizată, una labio-velarizată sau una labio-palatalizată.

Dar consoanele sînt urmate de diferite apendice (palatal, labio-velar și labio-palatal), adică prezintă articulații suplimentare ale dosului limbii sau buzelor nu numai în poziție finală, ci și înaintea vocalelor. Și în cazul acesta grupurile

---

[1] Referitor la diftongoizii ruși vezi Л. В, Щерба, Фонетика французсково языка, изд. 5-е, Moscova, 1955, p. 74; Грамматика русского языка, I, Фонетика и морфология, изд. АН СССР, Moscova, 1952, p. 59, 61, 92; О. Брок, Очерк физиологии славянской речи (Энциклопедия славянской филологии, вып. 5-й), (Спб., 1910, p. 22, § 14, p. 51, § 56, p. 55, § 61, p. 60, § 66, p. 72, § 83, p. 73, §§ 83, 84. Olaf Broch notează consoanele labiale palatalizate urmate de un « sunet de trecere » spre vocala *a* următoare în limbile rusă, polonă, ucraineană, bulgară orientală în felul următor: $\overset{e}{m}{}^{e}$ *a*, $\overset{i}{m}$*i̯a*, *me̯a*. Consoana *m* reprezintă aici orice consoană labială.

[2] Vezi N.S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1949, p. 60.

[3] Vezi E. Petrovici, *Le pseudo i final du roumain*, « Bulletin linguistique », II, p. 86 urm.

[4] Privitor la consoanele palatalizate ale limbii romîne, vezi E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă*, SCL, I, p. 172 urm.

[5] Al. Graur și Al. Rosetti au semnalat existența în unele graiuri regionale a unui « *u* final foarte scurt » (vezi « Bulletin linguistique », VI, p. 25). Privitor la consoanele finale labializate romînești, vezi E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba romînă*, SCL, III, p. 127 urm.

[6] Vezi SCL, III, p. 139 urm.

[7] Liniuța verticală indică lipsa vibrațiilor coardelor vocale.

formate din consoane + apendice palatal, respectiv labial, au valoare monofonematică și trebuie socotite foneme consonantice palatalizate, respectiv labializate. Apendicele palatal sau labial (labio-velar și labio-palatal), adică « sunetul de trecere » dintre consoana palatalizată sau labializată și vocala următoare formează cu aceasta un pseudodiftong, un diftong care nu e decît o variantă pozițională a vocalei respective. Atît în *marți*, cît și în *marția*, *marțea* avem așadar fonemul *ț'* (*ț* palatalizat). De asemenea în cuvintele *păr*^{u} [1] și *păruasă*, *păroasă* avem fonemul *r°* (*r* labio-velarizat, rotunjit). În sfîrșit în cuvinte ca *ok'*^{u}, *ok'*^{iu}, *ok*^{ü}*'* și *ok'uasă*, *ok'oasă* avem fonemul *k'°* (*k* labio-palatalizat).

Prin urmare limba romînă n-are foneme-diftongi, ci foneme vocalice și foneme consonantice. Acestea din urmă prezintă după timbru patru clase corelative: consoane neutre [2], consoane palatalizate, consoane labializate (labiovelarizate) și consoane labio-palatalizate.

FONEMELE VOCALICE ALE LIMBII ROMÎNE

Sistemul vocalic al limbii romîne este triunghiular, cu două clase de localizare: labială și nelabială

a / *ȧ*

o / *ȯ*   *ă* / *e*

u / *u̇*   *î* / *i* .

După consoană neutră apar variantele

a

o   *ă*

u   *î*

De exemplu, *juka (juca)*, *akolo (acolo)*, *kum (cum)*, *jukă (jucă)* [3], *jukînd (jucînd)*.

După o consoană palatalizată apar variantele:

ȧ

ȯ   *e*

u̇   *i*

Prin *ȧ*, *ȯ*, *u̇* se notează vocalele *a*, *o*, *u* a căror articulație este ușor deplasată spre partea anterioară a cavității bucale, astfel încît se apropie ușor de *ä*, *ö*, *ü*. Ele pot fi notate și *'a*, *'o*, *'u*, adică vocalele *a*, *o*, *u* precedate de consoane palatalizate. Între consoanele palatalizate și vocalele *a*, *o*, *u* următoare se produce un scurt « sunet de trecere » de timbrul *e*, *i*, *ö*, *ü*, ceea ce dă vocalelor un caracter diftongoid: ^{e}a, ^{i}a, ^{ö}a, ^{ü}u [4].

---

[1] Notat astfel de *Atlasul lingvistic romîn* pe o întindere destul de mare. Vezi cîteva hărți ale răspîndirii lui « *u* scurt » final (de fapt a consoanelor labializate) în SCL, III, p. 137, 138, 140, 142, 160, 161.

[2] Se numesc neutre pentru că nu sînt nici palatalizate și nici labializate.

[3] Accentul cade pe *ă* final.

[4] Privitor la felul cum se pronunță diftongoidul romînesc ^{e}a, vezi *Cercetări experimentale asupra diftongilor romînești*, VI, p. 7 urm.; E. Petrovici, *Contribuții la studiul fonemelor limbii romîne*, SCL, VI, p. 29 urm.; *Noi cercetări experimentale asupra diftongului romînesc ea*, SCL, VI, 183 urm.

De exemplu, *îngenunk'ă (îngenunchea)*, *k'ŏr (chior)*, *unk'ŭl (unchiul)*, *îngenunk'e (îngenunche)*, *îngenunk'ind*.

Analiza mecanică, izolată de sistemul fonologic, a sunetelor unei limbi nu poate duce la clasificarea sunetelor din punctul de vedere funcțional, la stabilirea căror foneme aparțin diferitele nuanțe ale sunetelor unei limbi date. Numai ținîndu-se seamă de întregul sistem fonematic al unei limbi se poate stabili dacă deosebirea dintre două sunete este fonematică sau nu[1]. La fel trebuie să procedăm și atunci cînd vrem să știm dacă *ea (ia)* [2], *eo (io)* [3], *iu* [4] după consoane sînt diftongi veritabili sau numai variante poziționale ale vocalelor *a, o, u*.

Am arătat altădată [5] că în cuvintele romînești *ba* și *bea* deosebirea dintre *b* (din *ba*) și *b'*(din *bea*) este fonematică, deoarece o regăsim și la sfîrșit de cuvînt, unde nu poate fi condiționată de o vocală următoare. De aceea *b* și *b'* sînt două foneme autonome.

Deosebirea dintre *a* și *ea* însă nu este fonematică, deoarece este condiționată de consoana precedentă: *ea* apare numai după consoană palatalizată [6].

O altă dovadă că *a — ea (ia)*, *o — eo (io)*, *u — iu* sînt variante ale cîte unui singur fonem ne-o oferă faptul că *a — ea*, *o — io u — iu* rimează între ele, de exemplu, *lasă — mireasă*, în transcriere fonematică [*miŕasă*] [7], la Eminescu, *șchiopii* [*șk'opi*] — *popii*, la Arghezi, *văgăuni — plecăciuni* [*plekăčuń*], la Topîrceanu. Deoarece rima cere identitatea fonemelor [8], este evident că *a — ea (ia)*, *o — eo (io)*, *u — iu* reprezintă cîte un singur fonem. Elementul palatal foarte scurt de timbrul *e, i, ö, ü* al « diftongilor » *ea (ia)*, *eo (io)*, *iu* aparține consoanei precedente [9]; el reprezintă apendicele palatal al consoanei și împreună cu aceasta constituie un grup cu valoare monofonematică. Tocmai fiindcă apendicele palatal ține de consoana precedentă, el nu împiedică « diftongul » să rimeze cu vocala corespunzătoare, deoarece acesta nu e decît o variantă pozițională a vocalei [10].

O altă dovadă că « diftongii » *ea*, *iu* îndeplinesc funcția fonemelor vocalice *a*, *u* — deci sînt variante poziționale ale acestora — ne-o oferă următoarea constatare: în cuvinte ca *asemeń*, *luń*, *atîț'*, *marț'*, *Pitešt'*, *alătuŕ*, *vineŕ* etc. (ortografic *asemeni*, *luni*, *atîți*, *marți*, *Pitești*, *alături*, *vineri*) avem fonemele consonantice palatalizate finale « ń », « ț' », « t' », « ŕ ». Dacă se adaugă la aceste forme articolul hotărît (fem. sg. *-a*, masc. sg. *-ul*), un *-a* adverbial sau pronominal, obținem formele *asemeńa*, *luńa*, *atîț'a*, *marț'a*, *Pitešt'ul*, *alătuŕa*, *vineŕa* (ortografic *asemenea*, *lunea*, *atîția*, *marțea*, *Piteștiul*, *alăturea*, *vinerea*). Este evident că *e* sau *i* ai

---

[1] Vezi O.C. Ахманова, Фонология, Изд. моск. унив., 1954, p. 14—15.

[2] Acest « diftong » este notat ortografic *ia* după *ch*, *gh* în cuvinte ca *maghiar*, *chiar* etc. De asemenea se scrie *ia* în forme ca *aceștia*, *atîția*. Vezi *Mic dicționar ortografic*, ed. a 2-a, 1954, p. 28, § 34, p. 29, § 47.

[3] Se scrie *io* după *ch*, *gh*: *chioșc*, *ghiol* etc. Vezi *Mic dicționar ortografic*, p. 30, §50

[4] E vorba de « diftongul ascendent » transcris fonetic *iu* în cuvinte ca *Bucureștiul*, *Galațiul*, *puștiul*, *știubei* etc.

[5] Vezi SCL, VI, p. 30.

[6] În cuvinte ca *ea*, *aceea*, *aleea*, diftongul grafic *ea* notează grupul format din iod +*a*. Vezi SCL, VI, p. 36 urm.

[7] Transcrierea fonematică (sau fonologică) notează numai fonemele, fără să țină seamă de nuanțele lor acustice, adică de variantele lor determinate de poziție. Formele transcrise fonematic se scriu de obicei între paranteze drepte.

[8] Vezi J. Mukařovský, *La phonologie et la poétique*, TCLP, 4, 1931, p. 283.

[9] Care este consoana de reazem a rimei.

[10] Vezi E. Petrovici, *Rimele romînești din punct de vedere fonologic* « Limbă și literatură », 1955, p. 273 urm.

diftongilor grafici *ea*, *iu* notează sunetul de trecere dintre consoana palatalizată și vocalele *a* sau *u* următoare. Acest sunet de trecere nu formează « diftongi » cu vocalele *a* sau *u* următoare. Precum în formele *asemenea*, *lunea*, *atîția*, *marțea*, *alăturea*, *vinerea*[1], *Piteştiul*, grupurile *nea*, *tea*, *rea*, *tiu*, din punct de vedere fonematic sînt compuse dintr-un fonem consonantic palatalizat + fonemul vocalic « a » sau « u » (în transcriere fonematică *ńa*, *ț'a*, *ŕa*, *t'u*), la fel în toate cazurile unei consoane urmate de « diftongii » *ea*, *iu* avem de-a face cu același grup de foneme: fonem consonantic palatalizat + fonemul vocalic « a » sau « u ». Cuvintele *nea*, *neagră*, *țeapă*, *rea*, *reazem*, *bea*, *mea*, *seară*, *știubei*, *știucă*, *puștiul* etc. se transcriu fonematic *ńa*, *ńagră*, *ț'apă*, *ŕa*, *ŕazem*, *b'a*, *ḿa*, *śară*, *șt'ubei*, *șt'ukă*, *pușt'ul*.

Dacă în formele *Corbea*, *lelea*, *Mihnea*, *Petrea* etc. silaba finală conține grupurile *b'a*, *l'a*, *ńa*, *ŕa*, atunci în formele de vocativ *Corbeo*, *leleo*, *Mihneo*, *Petreo* silaba finală conține grupurile *b'o*, *l'o*, *ńo*, *ŕo*. Vocativul se formează înlocuind fonemul « a » cu fonemul « o » indiferent dacă fonemul consonantic precedent este palatalizat sau nepalatalizat. Numele de bărbat *Petŕa* (ortografic *Petrea*) se deosebește de numele de femeie *Petra* prin opoziția « ŕ » ~ « r » atît la nominativ, cît și la vocativ: *Petŕo* ~ *Petro*.

Precum diftongii *ea (ia)*, *eo (io)*, *iu* sînt numai variante poziționale determinate de consoane palatalizate precedente, la fel și vocalele *e*, *i* sînt numai variante poziționale determinate de aceeași poziție. Astfel terminația *-ăm* devine *-em*, iar sufixul *-înd* devine *-ind* după consoană de timbru palatal (de ex. *jucăm*, *rugăm*, *arăm* etc., dar *înmănunchem*, *veghem*, *tăiem [tăįem]* etc.; *jucînd*, *rugînd*, *arînd*, dar *înmănunchind*, *veghind*, *tăind [tăįind]* [2]. De asemenea terminația *-ește* și sufixul *-ind* devin *-ăște*, *-înd* după consoană nepalatalizată (de ex. *înflorește*, *înflorind*, dar *urăște*, *urînd)* [3].

Grupul *gî* (din *în gît)* diferă de grupul *ghi* (din *înghit)* prin două deosebiri în pronunțare: *g* ~ *ǵ* și *î* ~ *i*. Care dintre cele două deosebiri e fonematică, necondiționată de poziție, și care este nefonematică, condiționată de poziție? Deosebirea *g* ~ *ǵ* este fonematică, deoarece se întîlnește și la sfîrșit de cuvînt, unde consoanele nu sînt urmate de vocale care să le determine timbrul: de exemplu *ung* ~ *unǵ (unghi)*. În schimb deosebirea *î* ~ *i* nu apare la început de cuvînt, unde n-ar putea fi condiționată de consoanele precedente. Deoarece în cuvintele vechi romînești *e* și *i* la început de cuvînt se rostesc

---

[1] Ortografia veche recomanda scrierea *lunia*, *vineria*. În felul acesta se păstra litera *i* de la sfîrșitul formelor nearticulate, precum de exemplu în *aceştia*, *atîţia* se păstrează litera *i* a formelor fără *-a* pronominal.

[2] În unele graiuri consoanele *ş*, *j* sînt totdeauna palatalizate. După ele apar numai variantele *e*, *i* (niciodată *ă*, *î*): *înfăţişem*, *înfăţişind*, *angajem*, *angajind*, *uşe*, *mătuşe*, *o tovarăşe*, *plaje*, *coaje* etc. Vezi H. Tiktin, *Rumänisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905, p. 24, §§ 25, 28; SCL, I, p. 184 urm. După aceste consoane nu apare, fireşte, niciodată varianta *a*, ci numai varianta *ᵉa* a fonemului « a ». Aceasta explică grafiile de felul lui *aşea*, *birjea*[r] *(birjar)*, *a înfăţişea*, *a angajea*, *uşea*, *mătuşea*, *tovarăşea*, *plajea*, *coajea* etc. Vezi SCL, I, p. 185.

[3] Verbul *a urî* (din forma latină populară **horrire*) are un *r* neutru, refractar palatalizării, care continuă pe *r* geminat latin (*rr*). În multe graiuri populare consoanele *s*, *z*, *ş*, *j*, *ţ* sînt de asemenea refractare palatalizării. După acestea apar totdeauna *ă*, *î* (nu *e*, *i*): *sosăşte*, *sosînd*, *păzăşte*, *păzînd*, *păşăşte*, *păşînd*, *îngrijăşte*, *îngrijînd*, *încreţăşte*, *încreţînd* etc. Vezi Tiktin, *Rum. Elementarbuch*, p. 28, § 42, p. 31, § 47. Precum era de aşteptat, după aceste consoane nu apare niciodată varianta *ᵉa* a fonemului « a ». Faţă de *înflorească*, *sosească*, *păşească* etc. avem *urască*, *sosască*, *păzască*, *păşască*, *îngrijască*, *încreţască* etc. Vezi Tiktin, *Rum. Elementarbuch*, p. 20, § 21 b.

ie, *ii* [1], formele *în* ~ *in*, *între* ~ *intre* se deosebesc prin opoziția *î* ~ *ii* (nu *î* ~ *i*). De asemenea în *vînă* ~ *vină* avem pe de o parte deosebirea *v* ~ *v'* [2], pe de alta *î* ~ *i*. Prima opoziție se întîlnește și la sfîrșit de cuvînt, independent de vreo vocală următoare (de ex. *bolnav* ~ *bolnav'*), pe cînd a doua numai după consoane: *î* după consoană velarizată, iar *i* după consoană palatalizată. Așadar *î* și *i* sînt variantele unui singur fonem, pe care îl numim fonemul vocalic « î /i ».

Cu acest fonem vocalic avem de-a face ori de cîte ori în tratatele de fonetică istorică și de gramatică se vorbește despre vocala *î* sau despre vocala *i*. Astfel în tratatele de fonetică istorică se spune că lat. *a* înainte de *n* sau de *m* + consoană a dat în limba romînă *î* [3]. În realitate lat. *a* în această poziție e redat prin fonemul « î /i », varianta *î* apărînd după consoană nepalatalizată, iar varianta *i* după consoană palatalizată, deoarece fostul *î* a devenit *i* în această poziție (de ex. lat. *manus*, *campus*, *arando* etc. > rom. *mînă*, *cîmp*, *arînd*, dar lat. *filianus*, *Christianus*, *glandem*, *vigilando* etc. > arom. *h'il'in*, dr. *fiin*, *fin*, *creștin*, *ghindă*, *veghind*). De asemenea se spune de pildă că sufixul infinitivului la conjugarea a IV-a este *-i* (< lat. *-ire*) sau că articolul hotărît masc. pl. este *-i* (ortografic *-ii*). Și în cazul acesta e mai just de a vorbi de fonemul vocalic « î /i », deoarece după consoane nepalatalizate apare varianta *î* a acestui fonem, fostul *i* devenind *î* în această poziție, de exemplu *a urî*, *a amărî*, *a hotărî*, *a pîrî*, regional *a sosî*, *a păzî*, *a pășî*, *a cojî*, *a pățî*, *brazî* (literar *brazii*), *urșî* (lit. *urșii*), *vrejî* (lit. *vrejii*), *fratî* (*lit. frații*) etc. În felul acesta *î* și *i*, la început independenți, s-au apropiat tot mai mult unul de altul, unul putînd lua locul celuilalt, devenind variante poziționale ale unui singur fonem.

Cele spuse despre variantele *î*, *i* sînt valabile și referitor la variantele *ă*, *e* ale fonemului vocalic « ă /e ». Varianta *e* nu apare în cuvintele vechi romînești niciodată la început de cuvînt, căci totdeauna este precedată de un iod (*ie*). De aceea în formele *bună* ~ *bune* (în rostirea populară *bun'ĕ*, *bun'ă*, *buńĕ*, *buńă* etc. [4]) deosebirea *ă* ~ *e* este nefonematică, deoarece o întîlnim numai după consoană (neutră, respectiv palatalizată), pe cînd deosebirea *n* ~ *ń* este fonematică, deoarece se întîlnește și la sfîrșit de cuvînt, de exemplu *an* ~ *ań* (*ani*), *adun* ~ *aduń* etc.

În fonetica istorică și în gramatica limbii romîne trebuie așadar să se vorbească despre fonemul vocalic « ă /e », care redă în diferite poziții fie pe *a* latinesc, fie pe *e* (*ĕ*, *ē*, *ĭ*) latinesc. Varianta *ă* apare după consoane nepalatalizate (neutre), iar varianta *e* după consoane palatalizate, de exemplu lat. *bona*, *luna*, *rogamus*, *rogavit*, *horresco*, *invĭtio*, *sĭccus*, *tĕxo* etc. > rom. *bună*, *lună*, *rugăm*, *rugă*, *urăsc*, *învăț*, regional *săc*, *țăs* [5], dar lat. *folia*, *vinea*, *vetula*, *vĭg(ĭ)lavit*, *sĭccus*, *tĕxo* etc. > rom. *foaie*, *viñe*, *vie*, *veche*, *veghe*, *sec*, *țes*.

O dovadă că *ă—e* și *î—i* trebuie socotite ca variante ale cîte unui fonem este faptul că, în poezia populară, la poeții noștri mai vechi și chiar la Eminescu, *ă*

---

[1] Vezi H. Tiktin, *Rum. Elementarbuch*, p. 33, § 50, 2 b.

[2] În grupurile *pi*, *bi*, *mi*, *fi*, *vi*, *ti*, *di*, *ni* etc. articulația specifică a consoanelor este însoțită de articulația suplimentară a dosului limbii la palat. Aceasta din urmă lipsește în grupurile *pî*, *bî*, *mî*, *fî*, *vî*, *tî*, *dî* etc.

[3] Vezi Tiktin, *Rum. Elementarbuch*, p. 29, § 45; O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, p. 282, 295; Al. Philippide, *Originea romînilor*, Iași 1928, II, p. 14 urm.; Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne, IV, Romîna comună*, București, 1941, p. 38 urm.

[4] Prin *ĕ* notăm o variantă intermediară între *e* și *ă*. Prin *ń* se transcrie fonetic nazala palatală foarte apropiată de *gn* francez.

[5] Vezi mai sus (p. 11, nota 3) cele spuse despre graiurile populare în care consoanele *s*, *z*, *ș*, *j*, *ț* nu sînt niciodată palatalizate.

rimează cu *e* și *î* cu *i* (de ex. la Eminescu *tău — mereu*, *cerul — adevărul*, *văzul — crezul*, *fîntîne — mine*, *sunînd — viind*, *mînă — lumină* etc.)[1].

★

Nici grupul scris *oa*, după consoană, nu este un diftong din punct de vedere fonologic. Deosebirea dintre cuvintele *soare* (în transcriere fonetică *s°u̯are*) [2] și *sare* este pe de o parte *s* ~ *s°*, pe de alta *a* ~ *ᵘa*. Prima este fonematică, deoarece în multe graiuri populare consoane labializate se întîlnesc și la sfîrșit de cuvînt [3], pe cînd varianta *ᵘa* se întîlnește numai după consoană labializată (labio-velarizată). Grupul notat ortografic *oa* la început de cuvînt sau de silabă reprezintă în realitate fonemul-consoană digamma « u̯ » urmat de fonemul vocalic « a » (de ex. [*u̯are*] = *oare*, [*sfiu̯ase*] = *sfioase*).

O dovadă că *oa* nu e decît o variantă pozițională a fonemului « a » o constituie și faptul că în poezia noastră populară și cultă *oa* rimează cu *a* [4]. Așadar *soare* (în transcriere fonematică *s°are*) se deosebește de *sare* prin opoziția « s° » ~ « s ».

De asemenea nici grupul *eoa* (*ioa*) după consoană nu e un triftong. Cuvîntul *nevestioară* (în 4 silabe) rimează la Eminescu cu *iară*. În cele două cuvinte vocala rimei este fonemul vocalic « a ». În primul, consoana de reazem este o consoană cu un apendice labio-palatal avînd nuanța *ü* (consoană labio-palatalizată); în al doilea, consoana de reazem este un iod [5]. Această categorie de consoane cu apendice labio-palatal se întîlnește în multe graiuri populare și la sfîrșit de cuvînt unde se opun altor consoane, dar mai ales cele labio-palatalizate celor palatalizate. Forma *ok'°* (sg.) se deosebește de forma *ok'* (pl.) prin opoziția « k'° » ~ « k' ». (Vechea ortografie scria *ochiu* sg. — *ochi* pl.). Aceeași opoziție se întîlnește și în *unk'°* (sg.) ~ *unk'* (pl.) (ortogr. *unchi*), *kaŕ°* (sg.) ~ *kaŕ* (pl.) (*car* « vierme care roade lemnul » — *cari* (pl.), *văkaŕ°* (sg.) ~ *văkaŕ* (pl.) (*văcar-văcari*) etc. [6].

Prin urmare în cuvintele *aripioară*, *bolnăvioară*, *chioară*, *cioară*, *gărăfioară*, *ghioagă*, *inimioară*, *leoarcă*, *nevestioară*, *picioare*, *ploioasă* etc. avem consoane labio-palatalizate urmate de fonemul vocalic « a » (în transcriere fonematică: *arip'°ară*, *bolnăv'°ară*, *k'°ară*, *č°ară*, *gărăf'°ară*, *ǵ°agă*, *i̯ini ḿ°oară*, *l'°arkă*, *nevest'°ară*, *pič°are*, *ploi̯°asă*)[7]. Toate aceste cuvinte rimează cu cuvinte care au un *a* accentuat.

---

[1] Vezi « Limbă și literatură », 1955, p. 273 urm.

[2] Prin cerculețul așezat după o consoană se notează caracterul labializat (rotunjit) al acesteia.

[3] Vezi SCL, III, p. 132 urm.

[4] În anii nouă sute șapte,
Ca din senin, în marte, într-o noapte,
S-a ridicat spre cer, din Hodivoaia,
Și din Flămînzi, și Stălinești, văpaia.
... Era să fie sărbătoare
Sau slujbă de înmormîntare?
Urlau și cîinii-n haite la năvală.
Ajută, Doamne, țara-i în răscoală.
(Tudor Arghezi, *1907*, p. 7—8).

[5] Iată și alte rime asemănătoare: *cioară-cîntară* (Budai-Deleanu), *ploioasă-acasă* (Topîrceanu), *apă-șchioapă* (E. Frunză); *picioare-fiecare* (Arghezi);
Pecețile de beznă, cojite de pe pleoape,
Începe-n întuneric de ziuă să se crape.
(Arghezi)

[6] Conform unei note a lui H. Tiktin, Eminescu și-a dat seamă de apendicele labio-palatal al consoanelor labio-palatalizate, pe care le considera urmate de un *ü* « semison ». Vezi H. Tiktin, *Der Vocalismus des Rumänischen*, « Zeitschrift für romanische Philologie », XII, 1889, p. 224. (Nota lui H. Tiktin mi-a fost semnalată de aspirantul I. Rizescu.)

[7] Deoarece *ă/e* și *î/i* sînt variante ale unui fonem, în transcrierea strict fonematică ar trebui să fie redate cu cîte o singură literă.

Pe lîngă faptul că variantele *a — ea (ia) — oa — eoa (ioa)*, *o — eo (io)*, *u — iu*, *ă — e*, *î — i* rimează între ele, un alt motiv puternic care ne îndreptățește să le considerăm variante poziționale ale celor cinci foneme vocalice (« a », « o », « u », « ă e », î/i ») o constituie echivalența lor morfologică, identitatea lor funcțională în elementele formale ale cuvintelor.

Într-adevăr din punct de vedere morfologic variantele poziționale ale acestor cinci foneme vocalice sînt echivalente, adică au aceeași funcțiune morfologică. Aceasta este adevărat îndeosebi în ce privește perechile *a /ea*, *o /eo*, *u /iu*, *ă /e*, *î /i*, care au funcții morfologice identice, prima variantă a perechii *(a, o, u, ă, î)* apărînd după consoană nepalatalizată, iar a doua *(ea, eo, iu, e, i)* după consoană palatalizată.

Iată cîteva exemple: *-a /-ea* (articolul hotărît fem. sg.): *luna—lunea*; (sufix al infinitivului): *a alunga — a veghea* ; (terminația imperfectului): *-am*, *-ai*, *-a* etc./*-eam*, *-eai*, *-ea* etc., *hotăram*, *hotărai*, *hotăra* etc. — *săream*, *săreai*, *sărea* etc.; *-o /-eo* (desinența vocativului): *Petro — Petreo*, *Mihneo; -u(l) / -iu(l)* (articol hotărît masc. sg.): *lațu(l) — Galațiu(l)*, *anu(l) — Botoșaniu(l) ;-ă /-e* (diferite desinențe): *ară—taie*, *să are—să plouă*, *sare—vîră*, *înflorește—urăște*, *lemne — ouă*, *cară* (pl. de la *car*), *hotară*, *mătase* — regional *mătasă*, *ușă* — regional *ușe*, *margine* — regional *margină* etc.; *-î /-i* (sufix al infinitivului): *a înflori*, *a sări — a amărî*, *a vîrî*, regional *a pășî*, *a păzî* etc.; (terminația participiului): *înflorit — amărît*, regional *păzît;* (diferite terminații): *sărim*, *săriți — hotărîm hotărîțî* etc.; (articol hotărît masc. pl.): *frați(i)*, *moși(i)*, *brazi(i)* etc. — regional *fraț̂î*, *moșî*, *brazî* etc. etc. etc. [1].

Așadar pseudo-diftongii (resp. pseudo-triftongii) *ᵉa (ⁱa)*, *ᵒ̈o (ᵘ̈o)*, *ᵘ̈u*, *ᵘa*, *ᵒ̈a (ᵘ̈a)* scriși *ea (ia)*, *eo (io)*, *iu*, *oa*, *eoa (ioa)* nu sînt decît variante combinatorii ale fonemelor vocalice « a », « o », « u »: *a*, *ea (ia)*, *oa* și *eoa (ioa)* reprezintă fonemul vocalic « a », *o* și *eo (io)* fonemul « o », *u* și *iu* fonemul « u ». De asemenea « ă /e », precum și « î /i » reprezintă cîte un fonem. Sistemul vocalic romînesc este prin urmare triunghiular cu două clase, în care numai corelația labială are putere distinctivă[2]. În limba romînă fonemele vocalice rotunjite « o /'o » «u/'u » se opun fonemelor vocalice nerotunjite « ă /e », « î/i ». Faptul că o vocală este palatală, anterioară (de ex. *e*, *i*) sau velară, posterioară — propriu-zis medială — (de ex. *ă*, *î*) este indiferent pentru deosebirea cuvintelor, deoarece *e*, *i* și *ă*, *î* sînt variante ale cîte unui fonem. Un cuvînt ca *șod* (regional *ș'od*) se deosebește de *șed* (regional *șăd*) prin opoziția « *o /'o* » ~ « *ă /e* ». De asemenea cuvintele *șură* (regional *ș'ură*) pe de o parte și *șiră* (regional *șîră*) pe de alta prezintă opoziția « u /'u ~ î /i »[3].

★

Pînă acum am vorbit numai despre « diftongii » și « triftongii » situați după consoane. În această poziție ei reprezintă variantele poziționale ale fonemelor vocalice « a » *(ea, ia, oa, eoa, ioa)*, « o » *(eo, io)* și « u » *(iu)*. În ceea ce privește

---

[1] Privitor la echivalența morfologică a variantelor poziționale ale unui singur fonem, vezi Р.И. Аванесов, Из истории русского вокализма, звуки *i* и *y*, Вестник московского университета, 1, 1947, p. 45 urm.

[2] Sistemul vocalic rus prezintă de asemenea numai corelația labială, vezi Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, p. 106.

[3] Majoritatea graiurilor populare nu posedă fonemul « ș ». Cuvintele *șed*, *șiră* se pronunță în aceste graiuri *șăd*, *șîră*, deoarece după consoană nepalatalizată fonemele vocalice « *ă /e* », « *î /i* » prezintă variantele lor fundamentale *ă*, *î*.

« diftongii » *ea*, *ia*, *io*, *iu*, *ie*, *oa*, *ua*, *uă*, *uî* la început de cuvînt sau de silabă, ei reprezintă grupurile iod + vocală, respectiv digamma + vocală. Cuvintele *ea*, *iarbă*, *voios*, *iute*, *ieri*, *oase*, *ziua*, *nouă*, *plouînd* se scriu în transcriere fonematică *i̯a*, *i̯arbă*, *voi̯os*, *i̯ute*, *i̯eŕ*, *u̯ase*, *ziu̯a*, *nou̯ă*, *plou̯înd*. Consoana iod se întîlnește și după consoană labială: *piatră*, *biet*, *miel*, *fier*, *vierme* (în transcriere fonematică *pi̯atră*, *bi̯et*, *mi̯el*, *fi̯er*, *vi̯erme*) « Diftongii coborîtori » *ai*, *au*, *oi*, *ou*, *ui* *(cui)*, *uu* *(asiduu)*, *ăi* *(răi)*, *ău* *(rău)*, *îi*, *îu* *(rîu)*, *ei* *(grei)*, *eu* *(greu)*, *ii* *(vii)*, *iu* *(viu)* grupează fonemele vocalice « a », « o », « u », « ă /e », « î /i » cu un iod sau un digamma următor (în transcriere fonematică *ai̯*, *au̯*, *oi̯*, *ou̯*, *ui̯*, *uu̯*, *ii̯*, *iu̯* etc.).

Iod și digamma sînt consoane, deoarece în poziție intervocalică se grupează — ca toate consoanele în această poziție — cu vocala următoare constituind începutul silabei ce urmează: *roi̯*, dar *ro-i̯ul*; *nou̯* dar *no-u̯ă*[1].

« Triftongii » de tipul *iei*, *iau*, *ieu* etc. reprezintă grupuri formate dintr-o vocală precedată și urmată de iod, respectiv de digamma: *i̯ei̯*, *i̯au̯*, *i̯eu̯* etc.

FONEMELE CONSONANTICE

Consonantismul prezintă două corelații de timbru: corelația palatală și corelația labială. După timbru consoanele romînești se împart în patru clase:

consoane neutre	–	p	b	m	f	v	t	d	n	s	z	ț	ș	j	l	r	k	g	h	–	–	–
palatalizate	–	p'	b'	ḿ	f'	v'	t'	d'	ń	ś	ź	ț'	ș'	j'	l'	ŕ	k'	g'	h'	č	ǧ	i̯
labio velarizate	u̯	p°	b°	m°	f°	v°	t°	d°	n°	s°	z°	ț°	ș°	j°	l°	r°	k°	g°	h°	–	–	–
labio-palatalizate	–	p'°	b'°	ḿ°	f'°	v'°	t'°	–	ń°	–	–	–	–	–	l'°	ŕ	k'°	g'°	–	č°	ǧ°	i̯°

Consoanele neutre au aproximativ timbrul *î*. Cele palatalizate, caracterizate prin articulația accesorie a dosului limbii la palat, au aproximativ nuanța *i* la sfîrșit de cuvînt și nuanța *e* înaintea unui *a*. Cele labio-velarizate, caracterizate prin articulația accesorie labială — rotunjirea buzelor — și apropierea rădăcinii limbii de vălul palatului, au aproximativ timbrul *u*. În sfîrșit, cele labio-palatalizate, cu o articulație accesorie palatală și una labială, au aproximativ nuanța *ü* (de ex. *č°*, *ǧ°*, *k'°*, *g'°*, *i̯°*) sau nuanța *ö* (de ex. *l'°*).

Consoanele *č*, *ǧ*, *i̯* și *č°*, *ǧ°*, *i̯°* n-au corespondente nepalatalizate (neutre și labio-velarizate). Digamma (« u̯ ») este consoana rotunjită (labio-velară) prin excelență, deci nu poate avea corespondent neutru sau palatalizat.

Îmbinarea corelației palatale cu cea labială produce mănunchiuri avînd trei sau patru termeni:

d

d' d°

k

k' k°

k'°

r

ŕ r°

ŕ°

[1] Vezi Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, p. 58.

De ex. *dar — d'ar (de-ar fi) — doar*, *kară (cară) — k'ar (chiar) — Nik°ară (Nicoară) — k'°ară (chioară)*[1].

În graiul din Bihor, unde consoanele labializate se întîlnesc și la sfîrșit de cuvînt și unde vocalele *ă* și *e* (propriu-zis fonemul vocalic « ă /e») de obicei cad în poziție finală, se constată opoziții de tipul: *arunk* (= *el aruncă*) ~ *arunk°* (= *eu arunc*) ~ *unk'* (= *unchi* pl.) ~ *unk'°* (= *unchi* sg.); *kar* (= *el cară*) ~ *kar°* (= *eu car*) ~ *kaŕ* (= *tu cari* sau *cari* pl.) ~ *kaŕ°* (*car* « vierme care roade lemnul»)[2].

Limba literară și majoritatea graiurilor populare opun la sfîrșit de cuvînt numai consoane palatalizate consoanelor neutre. Consoanele labializate finale și-au pierdut în aceste graiuri (și în limba literară) caracterul labial, rotunjirea buzelor; consoanele labio-velarizate finale delabializîndu-se au rămas consoane neutre, iar consoanele labio-palatalizate delabializîndu-se au rămas consoane palatalizate. Aceasta a avut drept urmare că limba literară prezintă multe forme omofone pe care graiurile populare le disting prin opoziția « consoană-palatalizată ~ consoană labio-palatalizată». Am dat mai sus exemplul lui *unk'°* sg. ~ *unk'* pl. În același caz sînt și *ğenunk'°* sg. ~ *ğenunk'* pl., *înjunğ°* pers. I ~ *înjunğ* pers. II, *pui̯°* sg. ~ *pui̯ (pui)* pl., *tai̯°* pers. I ~ *tai̯ (tai)* pers. II etc.[3].

*

Deoarece consoanele rotunjite și-au pierdut rotunjirea în limba literară și în majoritatea graiurilor populare, opoziția « consoană rotunjită ~ consoană nerotunjită» își păstrează puterea distinctivă numai înaintea lui «a» în limba literară[4]. Înaintea vocalelor de gradul 2 și 3 de deschidere această opoziție nu este fonologică, deoarece înaintea lui «o» și a lui «u» sînt posibile numai consoane labializate (labio-velarizate și labio-palatalizate), iar înaintea lui «ă /e» și a lui «î /i» sînt posibile numai consoane nelabializate (neutre și palatalizate). Grupurile consistînd dintr-o consoană rotunjită urmată de o vocală rotunjită *(o, u)* și dintr-o consoană nerotunjită urmată de o vocală nerotunjită sînt indisolubile. Pe de o parte avem *k°o ~ k'°o*, *k°u ~ k'°u*, pe de alta *kă ~ k'e*, *kî ~ k'i*[5], de exemplu *k°or (cor) ~ k'°or (chior)*, *k°ub (cub) ~ k'°ub (chiub)*, *mînkă*[6] *(mîncă) ~ trunk'e*[7] *(trunche)*, *mînkînd ~ trunk'ind (trunchind)*.

Rotunjirea consoanei se datorește așadar vocalei *o*, *u* următoare. Adăugînd articolul enclitic *-u(l)* la substantivul *hotar*, *r* final neutru se labializează. Rotunjirea lui *r* în forma *hotaru(l)* nu este primară, ci e ajustată. Dar același *r* final al cuvîntului hotar, *r* refractar palatalizării (cf. pluralul vechi și regional *hotară*), prin adăugarea sufixelor verbale *-i*, *-it*, *-ind* nu se palatalizează, ci dimpotrivă *i* se velarizează devenind *î*: *a hotărî*, *hotărît*, *hotărînd*[8]. Pe cînd corelația « consoană rotunjită ~ consoană nerotunjită» are putere distinctivă

---

[1] Să nu uităm că variantele *a*, *'a (ea)*, *°a (oa)*, *'°a (eoa)* rimează între ele.

[2] Privitor la mănunchiurile corelative, vezi SCL, III, p. 165 urm.

În ce privește răspîndirea pe teren a fonemelor consonantice labio-velarizate și labio-palatalizate, vezi SCL, III, p. 137, 138, 140, 142, hărțile 1—5.

[3] Cf. Al. Graur-Al. Rosetti, « Bulletin linguistique », VI, p. 25.

[4] În bulgara orientală consoanele finale moi au devenit dure, astfel că opoziția « consoană moale ~ consoană dură » își păstrează puterea distinctivă numai înaintea lui « a » (în rare cazuri și înaintea lui « o » și « u »). Vezi R. Jakobson, *Remarques sur l'évolution phonologique du russe*, TCLP, 2, p. 56.

[5] Consoana *k (k', k°, k'°)* reprezintă aici orice consoană în general.

[6] Accentul cade pe silaba finală.

[7] Vezi nota precedentă.

[8] Cf. pluralul articulat regional *moșî*, născut prin adăugarea articolului hotărît masc. pl. *-i(i)* la forma regională nearticulată de plural *moș* cu *ș* refractar palatalizării.

numai înaintea vocalei « a», rotunjirea consoanei înaintea vocalelor de gradul II și III de deschidere *o*, *u* fiind ajustată la vocalele următoare, corelația « consoană palatalizată ~ consoană nepalatalizată » se aplică, avînd funcție distinctivă, nu numai înaintea lui « a », ci și înaintea vocalelor de gradul II și III de deschidere, atît nerotunjite cît și rotunjite.

Corelațiile de timbru ale consoanelor se neutralizează înaintea consoanelor. Numai cîteva pronume și adverbe compuse prezintă consoane palatalizate înaintea consoanelor, de exemplu *oŕče (orice)*, *oŕčine (oricine)*, *oŕkare (oricare)*, *oŕkît (oricît)*, *oŕkînd (oricînd)*, *kîț'va (cîțiva)* etc., dar și aceste cuvinte se rostesc de obicei cu *r*, *ț* nepalatalizat: *orče*, *orkît*, *kîțva* etc.

★

Echilibrul fonologic schițat mai sus este pe cale de a fi zdruncinat în limba literară (comună). Din cauza marelui număr de elemente franceze, italiene, latine literare etc., în care *e* și *i* inițiali se pronunță — în felul occidental, francez — fără iod protetic, variantele *e*, *i* cîștigă din ce în ce mai mult o adevărată autonomie. La aceasta contribuie și faptul că consoanele palatalizate tind să se pronunțe înaintea lui *e* și a lui *i* — atît în limba literară, cît și în graiurile populare din Muntenia și sudul Ardealului — fără apendice palatal. Consoanele urmate de *e*, respectiv *i*, ca de exemplu *d* și *t* în cuvinte ca *des* și *tindă*, consoane care în majoritatea graiurilor au tonul caracteristic mai înalt decît acela al vocalei următoare (în transcriere fonetică *d'ăs*, *d*^{i}*ăs*, *d*^{i}*es*, *t'indă*, *t*^{i}*indă* etc.), se pronunță tot mai mult ca de exemplu consoanele franceze înaintea lui *e*, *i*.

Variantele poziționale *e*, *i* tind așadar să devină foneme autonome. Triunghiul vocalic romînesc tinde să ia forma următoare:

a

o ă e

u î i[1]

Opoziția « consoană palatalizată ~ consoană nepalatalizată » își conservă așadar puterea distinctivă deplină în limba literară numai înaintea fonemelor vocalice « a », « o », « u » și la sfîrșit de cuvînt. (Înaintea vocalelor « o », « u » consoanele palatalizate se întîlnesc rar — cu excepția lui « č », « ğ », « i̯ » care n-au corespondente nepalatalizate, și a lui « k' », « ǵ », care se opun lui « k », « g ». Randamentul funcțional al opoziției « consoane palatalizate ~ consoane nepalatalizate» este prin urmare redus înaintea lui « o », « u »). Pe cînd într-o mare parte a graiurilor populare pluralul adjectivului *bună* se distinge de forma singularului prin opoziția « n — ń » (*buńă* sg. — *bun*^{i}*ă*, *buńă*, *bun*^{i}*e*, *bun'e*, *buni̯e* etc. pl.), în limba comună și în graiurile din Muntenia și sudul Ardealului deosebirea pare a se face mai degrabă prin opoziția *ă* — *e* *(bună — bune)*.

Poate prin autonomia crescîndă a lui *e*, *i* față de *ă*, *î* se explică de ce poeții contemporani evită rimele *ă—e* și *î—i* [2].

---

[1]. Cf. triunghiul vocalic asemănător dat de Al. Graur și Al. Rosetti, « Bulletin linguistique », VI, p. 5. Asemănarea e însă numai aparentă. În triunghiul prezent intră și variantele *'a*, *°a* și *'°a (ea, oa, eoa)* ale fonemului « a », pe cînd în schița apărută în « Bulletin linguistique », VI, *ea*, *oa* și *eoa* sînt clasați în categoria diftongilor și triftongilor.

[2] Rimele *a — ea*, *a — oa*, *ea — oa* sînt însă foarte frecvente și la poeții actuali.

Sistemul fonematic al limbii romîne așa cum l-am schițat în rîndurile de mai sus s-a constituit sub influența slavă, în special a graiurilor slave vorbite pe cele două țărmuri ale Dunării de jos. El n-a fost copiat după cel slav, ci particularitățile fonetice datorite influenței slave au fost dezvoltate și utilizate în mod original în morfologia romînească. Cele patru clase de timbru ale consoanelor, atît de caracteristice sistemului fonematic romînesc, disting limba romînă nu numai de celelalte limbi romanice, ci și de limbile slave.

ФОНЕМАТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Общеизвестно, что в румынском языке имеются палатализованные (смягченные) согласные фонемы которые противостоят соответствующим непалатализованным коррелятивным согласным. Но, если согласиться с тем, что в румынском языке существует палатальная корреляция согласных, тогда всю румынскую фонематическую систему нужно изучать в плане противопоставления согласных на основе их тембровой окраски по твердости и мягкости, по наличию или отсутствию лабиализации. Так, например, возникает вопрос, встречаются ли палатализованные согласных фонемы только в конце слова, как вообще считают, или же они есть и внутри слова? Если имена существительные женского рода *luń*, *mart'ś*, *vineŕ* получают энклитический определенный артикль единственного числа женского рода *-a (luńa*, *martśa*, *vineŕa)*, то в таком случае нужно допустить, что в этих формах имеются палатализованные согласные фонемы, за которыми следует гласная фонема «а». Вышеуказанные имена существительные имеют следующую орфографию: *lunea*, *marțea*, *vinerea* (а по старой орфографии: *lunia*, *marția*, *vineria)*. Последний слог каждого из них произносится с палатализованным согласным с последующим за ним «дифтонгом»; в действительности, это дифтонгоид подобный, например, дифтонгоиду из болгарского языка: мя, ця, ря (ням, цял, рядък) или дифтонгоидам русского языка: ня, ря (няня, ряд). Безусловно, румынские согласные, со следующими за ними дифтонгоидами: ^{e}a, ^{i}a, ^{e}o, ^{i}o, ^{i}u (орфографически *ea*, *ia*, *eo*, *io*, *iu*), подобно болгарским и русским, нужно рассматривать как палатализованные согласные фонемы. *Lac-leac*, *Petro-Petreo*, *lațul-Galațiul* имеют следующие противопоставления: *l-l'*, *r-r'*, *ts-t's'*.

Так же, как и в других языках, где имеется корреляция тембровой окраски согласных, в румынском языке тоже нет дифтонгических фонем. Дифтонги, которые орфографически пишутся: *ia*, *ea*, *oa*, *ua* (*ia*, *ea*, *oală*, *ziua*), находясь в начале слова и слога, представляют собой группы, образованные из согласной фонемы йот («у»), соответственно дигамма («w»), с последующим гласным «а». Дифтонги *ai*, *au*, *oi*, *ou* и т. д., составлены из гласных: «а», «о», и т. д., за которыми следует йот, или дигамма.

Дифтонг *oa*, как и трифтонг *eoa* (*ioa*), стоящие после согласного, также не являются независимыми фонемами. Первый (*oa*) является вариантом гласного «а», стоящего за лабиализованным согласным, а

второй *еоа* (*ioa*) является вариантом того же «а», но стоящего после лабио-палатализованного согласного. Большое число румынских народных говоров содержит в себе лабио-веляризованные согласные и лабио-палатализованные согласные фонемы в конце слова. Варианты гласного «а», написанные орфографически: *ea* (*ia*), *oa*, *eoa* (*ioa*) рифмуются в румынских стихотворениях с «а», а также между собой.

Соотношение *ă* — *e* и *î* — *i* аналогично с имеющимся соотношением *a* — *ea*, *o* — *eo* и *u*—*iu*: *ea*, *eo*, *iu*, *e*, *i* стоят после согласных палатальной тембровой окраски. В морфологии *a* — *ea*, *o* — *eo*, *u* — *iu*, *ă* — *e*, *î* — *i* выполняют также тождественные функции. В народной поэзии, а также у поэтов прошлых веков (например, у Эминеску), *ă* рифмуется с *e*, а *î* с *i*. Таким образом, *ea*, *eo*, *iu*, *e*, *i* являются позиционными вариантами (после согласных палатальной тембровой окраски) гласных *a*, *o*, *u*, *ă*, *î*.

Следовательно, в румынском языке имеются пять гласных фонем и четыре ряда согласных фонем: нейтральные согласные, палатализованные согласные, лабио-веляризованные согласные и лабио-палатализованные согласные.

LE SYSTÈME PHONÉMATIQUE DE LA LANGUE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

On admet généralement que le roumain possède des phonèmes-consonnes palatalisés (mouillés) qui s'opposent à leurs correspondants corrélatifs non palatalisés. Si l'on vient à admettre que le roumain présente la corrélation palatale des consonnes, on devra étudier son système phonématique, en cherchant dans la corrélation de timbre des consonnes l'explication de certaines particularités qui lui sont propres.

Ainsi se demandera-t-on si les phonèmes-consonnes palatalisés ne se trouvent qu'à la fin — comme on le croit d'habitude — ou, tout aussi bien, à l'intérieur des mots. Si les substantifs féminins *luń*, *mart'ś*, *vineŕ* prennent l'article défini post-positif féminin singulier *-a* (*luńa*, *mart'śa*, *vineŕa*), on doit admettre que ces formes contiennent des phonèmes-consonnes palatalisés suivis du phonème-voyelle *a*. Les substantifs ci-dessus mentionnés s'écrivent, selon l'ortographe en vigueur, *lunea*, *marțea*, *vinerea* (d'après l'ancienne ortographe *lunia*, *marția*, *vineria*) et dans leur syllabe finale on prononce une consonne palatalisée suivie d'une « diphtongue » qui n'est, en réalité, qu'un diphtongoïde, *ea*, *ia*, rappelant par exemple la diphtongue des syllabes du bulgare ня, ця, ря (нам, цял, рядък) ou du russe ня, ря (няня, ряд). Il va de soi que les consonnes roumaines suivies des diphtongoïdes ^{e}a, ^{i}a, ^{e}o, ^{i}o, ^{i}u (écrits *ea*, *ia*, *eo*, *io*, *iu*), qui ressemblent, par exemple, aux diphtongoïdes du bulgare ou du russe, doivent être considérées comme des phonèmes-consonnes palatalisés. *Lac* ~ *leac*, *Petro* ~ *Petreo*, *lațul* ~ *Galațiul* présentent l'opposition *l*/*l'*, *r*/*r'*, *ts*/*t's'*.

Le roumain, tout comme les autres langues qui possèdent la corrélation de timbre des consonnes, n'a pas de phonèmes diphtongues. Les diphtongues écrites *ia*, *ea*, *oa*, *ua* (*ia* « il prend », *ea* « elle », *oală* « pot », *ziua* « la journée »), à l'initiale du mot ou de la syllabe, représentent des groupes constitués du

phonème-consonne yod (y), respectivement digamma (w) suivis de la voyelle *a*. Les diphtongues *ai*, *au*, *oi*, *ou* etc. sont formées des voyelles *a*, *o* etc. suivies de l'yod, respectivement du digamma.

La diphtongue *ea* et la triphtongue *eoa* ne sont pas des phonèmes indépendants. La première *(oa)* est la variante de l'*a*, après consonne labialisée (arrondie), la seconde *(eoa)* en est la variante, après consonne labio-palatalisée (mouillée-arrondie).

Bon nombre de parlers populaires roumains possèdent les phonèmes-consonnes labio-vélarisés et labio-palatalisés, à la fin du mot.

Les variantes de l'*a*, écrites *ea (ia)*, *oa*, *eoa (ioa)* riment, dans la poésie roumaine, avec *a*, comme elles riment entre elles.

Le rapport entre *ă* — *e* et *î* — *i* est analogue à celui entre *a* — *ea*, *o* — *eo*, et *u* — *iu*: *ea*, *eo*, *iu*, *e*, *i* apparaissent, après consonne au timbre palatal. En morphologie aussi, *a* — *ea*, *o* — *eo*, *u* — *iu*, *ă* — *e*, *î* — *i* ont des fonctions identiques. Dans la poésie populaire et chez les poètes anciens, par exemple chez Eminescu, *ă* rime avec *e* et *î* avec *i*. *Ea*, *eo*, *iu*, *e*, *i* sont partant des variantes combinatoires des phonèmes voyelles *a*, *o*, *u*, *ă*, *î*, après consonnes au timbre palatal.

Le roumain possède donc cinq phonèmes vocaliques et quatre classes de phonèmes consonantiques: consonnes neutres, consonnes palatalisées, consonnes labio-vélarisées et consonnes labio-palatalisées.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 1-2, 1956

DESPRE SISTEMUL FONOLOGIC AL LIMBII ROMÎNE

DE

ACAD. AL. ROSETTI

În *Schița unei fonologii a limbii romîne*, pe care am scris-o în colaborare cu Al. Graur (1938)[1], am stabilit că sistemul fonologic al limbii romîne cuprinde 7 vocale, fără diferențe cantitative, semivocalele *i* și *u*, o serie de diftongi, printre care *ea* și *oa*, și 20 de consoane, dintre care 15 au o variantă palatalizată (sau moale), dar numai la finala cuvîntului (de exemplu, pl. *pomi*, opus sg. *pom*)[2].

Acad. E. Petrovici[3] propune modificarea acestui tablou al sistemului fonologic al limbii romîne, prin generalizarea opoziției consoană dură-consoană moale, recunoscută de noi numai la finală, introducerea opoziției consoană labializată-consoană nelabializată, suprimarea diftongilor *ea* și *oa* și reducerea numărului vocalelor la 5, din care două foneme-vocale, fiecare cu cîte două variante combinatorii: *e* și *ă*, *î* și *i*[4].

Ne-am pronunțat, în studiile noastre anterioare, asupra existenței, în sistemul fonologic al limbii romîne, a perechilor de consoane dure-moi, labializate-nelabializate, precum și asupra diftongului *ea*[5].

Concluziile la care am ajuns sînt rezultatul metodei pe care am aplicat-o la studierea faptelor, de a porni de la realitatea sunetelor vorbite, ținînd seama de evoluția istorică a sistemului fonetic al limbii romîne și de a nu face uz, în cercetarea noastră, de generalizări și apropieri care nu sînt fundate pe fapte reale. În stabilirea fonemelor limbii romîne, am pornit de la descrierea sunetelor vorbite și de la analiza lor cu ajutorul aparatelor de precizie. Concluziile noastre sînt fundate, așadar, pe fapte reale. După constituirea fonologiei

---

1 A. Graur et A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Bucureşti, 1947, p. 40-65.

2 Graur - Rosetti, *op. cit.*, p. 50 şi urm. În această lucrare, consoanele în poziția arătată sînt impropriu denumite « muiate ».

3 *Sistemul fonematic al limbii romîne*, în « Studii și cercetări lingvistice », VII, 1956, p. 7.

4 *i*, acolo unde alternează cu *î*, în exemplele citate mai jos, este de fapt o variantă extrafonologică combinatorie a fonemului *î*. În privința terminologiei, vezi *Projet de terminologie phonologique standardisée*, în « Travaux du Cercle linguistique de Prague », Praga, 1931, 4, p. 319.

5 *Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne*; *Cercetări experimentale asupra diftongilor romînești*, I: *ea*; *Noi cercetări experimentale asupra diftongului romînesc* ea, în « Studii și cercetări lingvistice », V, 1954, p. 433 şi urm., VI, 1955, p. 7 şi urm., p. 183 şi urm.

ca disciplină lingvistică autonomă, prin anii 1928-1929, și după discuțiile ivite atunci și mai tîrziu, cu privire la conținutul și la metoda acestei noi discipline, astăzi fonologia, depășind faza discuțiilor uneori sterile, studiază funcția fonemelor într-o limbă dată și ia deci în considerare comutațiile sunetelor, stabilind unitățile diferențiative (sau fonemele limbii respective)[1].

Urmînd, așadar, calea descrisă mai sus, vom arunca o privire asupra vocalelor romînești *ă* și *î* și asupra diftongului *ea*.

1. Vocalele *ă* și *î*. Aceste două timbre vocalice, specifice limbii romîne, pun în încurcătură pe romanist, întrucît ele nu se găsesc în celelalte limbi romanice. Timbre vocalice asemănătoare apar, însă, în limbile balcanice, și anume în bulgară și în albaneză[2]. După cum a observat Th. Capidan[3], *ă* bulgăresc e însă mai închis decît cel romînesc, întrucît *ă* din cuvintele romînești intrate în bulgară e redat prin *a*, astfel, de exemplu, bg. *paun* < dr. *păun* etc. *ă* bulgăresc e redat în romînă prin *ă*: *văzduh*: v. sl. *vŭzdŭhŭ*; *ă* apare în aceleași condiții în romînă și în albaneză (unde e notat *ë*); astfel *ă* neaccentuat: dr. *´lăuda*, alb. *lëvdoj* < lat. *laudare*, dr. *păcat*, alb. *mëkat* < lat. *peccatum* etc. În privința lui *ă* accentuat urmat de *n*, se știe că în romînă a trecut la *î*, pe cînd în albaneză timbrul *ă* a fost conservat: lat. *canticum* > **căntec* > *cîntec*, alb. *këngë*; de asemenea *ă* (+*n*) provenit din bulgară: v. sl. *mǫdŭrŭ* (medio-bg. *măndŭrŭ*) > dr. *mîndru*[4].

î romînesc a fost comparat cu *î* (notat *y*) rusesc și cu *î* (notat *ı*) din turca otomană; *î* romînesc e însă mai puțin închis și mai puțin posterior decît aceste timbre vocalice[5].

Acad. Petrovici socotește că *ă-e*, ca și *î-i* sînt variante combinatorii ale cîte unui fonem. Dar alternanța *ă-e* nu există în sistemul fonologic al limbii romîne: rime de felul lui *cerul*, *adevărul*, *văzul*, *crezul*, *tău* — *mereu* (la Eminescu), citate de acad. Petrovici, se explică prin apropierea de timbru a vocalelor *ă* și *e*.

Alternanțele *î* - *i* sînt însă frecvente în poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu și Eminescu. Astfel, la Mihail Eminescu apar rimele: *urît* — *înflorit*, *sîn* — *crin*, *surîd* — *închid*, *urît* — *nesfîrșit*, *rîde* — *deschide*, *sîn* — *senin*, *surîs* — *vis*, *sîn* — *închin* etc[6]. Acad. E. Petrovici (loc. cit.) arată că la Eminescu *î* rimează cu *i* și în alte cazuri. Astfel: *fîntîne*, *răsunînd*, *mînă* etc. rimează cu *mine*, *viind*, *lumină* etc. Din astfel de exemple, nu se poate însă trage concluzia că Eminescu pronunța pe *î* ca *i*, ci numai că Eminescu, ca și alți poeți contemporani, se mulțumea cu asonanța *î* - *i*, provocată de apropierea timbrului acestor vocale.

După cum am arătat mai sus, *i*, în exemplele citate, este o variantă extrafonologică combinatorie a fonemului *î*. Dar această alternanță nu poate fi generalizată asupra sistemului fonologic al limbii, întrucît ea apare, după cum am văzut mai sus, numai într-un caz particular. De notat că alternanța *î* - *i* nu ocupă același loc, în sistemul fonologic al limbii romîne, ca *y*-*i* în sistemul fonologic al limbii ruse. Într-adevăr, în limba rusă *y* și *i* sînt elemente corelative ale aceluiași fonem, cu două realizări, potrivit cu natura consoanei

---

[1] O. S. Ahmanova, *Fonologhia*, Ed. Universității din Moscova, 1954, p. 8-9, A. Martinet, *Où en est la phonologie*, « Lingua », 1949, I, p. 34 și urm.

[2] Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, II², București, 1943, p. 84 și urm., IV, București, 1941, p. 38 și urm. Pentru amănunte, vezi Id., *Mélanges*, p. 145 și urm.

[3] Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, București, 1936, p. 39.

[4] Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, București, 1954, p. 68.

[5] A. Rosetti, *Mélanges*, p. 156.

[6] Al. Rosetti, *Limba poeziilor lui Mihail Eminescu*, în « Studii lingvistice », București, 1955, p. 35-36.

precedente, ceea ce nu e cazul pentru limba romînă, căci în limba romînă, spre deosebire de rusă, *î* poate figura și după consoană palatalizată (astfel *jîr*, *șî* etc. = *jir*, *și* etc., în graiul din Moldova).

Așadar, *ă* și *î*, în sistemul fonologic al limbii romîne, sînt foneme autonome, ca și *a*, *e*, *o*, *u*, *i*; iar *i*, în alternanțele *î-i* este o variantă extrafonologică combinatorie a fonemului *î*, care este suportul acestei corelații.

Limba romînă mai cunoaște și varianta extrafonologică combinatorie *ă*, a lui *î*: în nordul Moldovei *î* e pronunțat în mod normal *ă* (*tărziu* etc.); așadar, și în acest caz, fonemul *î* are o a doua realizare, *ă*.

2. D i f t o n g u l *ea*. Fonetica istorică confirmă existența diftongului *ea* în *deal*: slova ѣ, din alfabetul chirilic, notează elemente vocalice, și nicidecum calitatea palatală (sau moale) a consoanei precedente [1]. фѣтъ din limba veche, de exemplu, trebuie deci transcris *feată*, cu diftongul *ea*, și nu *f'ată*. Prezența diftongului, în silaba accentuată, e condiționată de calitatea vocalei din silaba următoare. În textele din secolul al XVI-lea, forma de singular *leage*, de exemplu, se opune celei de plural *legi*, în care nu apare niciodată diftongul *ea*, din cauza prezenței lui *i* din silaba imediat următoare, care condiționează timbrul vocalei din silaba accentuată [2]. Tot astfel, *î*, din sg. *vînă*, alternează cu *i*, din pl. *vine*, din cauza lui *e* din silaba următoare[3].

A nu se ține seamă de acțiunea vocalelor, care e determinantă pentru profilul fonetic al cuvîntului, înseamnă a ignora una dintre trăsăturile fundamentale ale sistemului fonetic și fonologic al limbii romîne.

În privința existenței diftongului *ea*, în limba actuală, trimitem la rezultatele cercetărilor noastre, efectuate în laboratorul Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R.[4], care sînt concludente. Pe plan fonologic, în sg. *feată* (secolul al XVI-lea) - pl. *fete*, ca și în *beată* - pl. *bete* etc. prezența lui *e*, după consoana inițială, la forma de singular și de plural, are drept urmare neutralizarea calității palatale a consoanei, astfel încît opoziția dintre forma de singular și de plural nu este consonantică, ci vocalică: diftong-monoftong[5].

3. C o n c l u z i e. În concluzie, pe plan fonologic, constatăm rolul preponderent al comutației vocalelor, în sistemul fonologic al limbii romîne, iar pe plan fonetic, acțiunea timbrului vocalei din silaba următoare asupra timbrului vocalei din silaba precedentă, astfel încît influența vocalelor asupra consoanelor apare lămurit. Limba romînă se caracterizează, așadar, prin aceea că timbrele vocalice determină structura cuvintelor. În tabloul sistemului fonologic al limbii romîne, stabilit în 1938, la care ne-am referit la începutul prezentului studiu, se va preciza că fonemul-vocală *î* poate fi realizat uneori prin varianta extrafonologică combinatorie *i*, alteori prin *ă*, că sunetele *ă* și *e* au un timbru apropiat, iar printre semivocale se va adăuga *e* (în diftongul *ea*), căci această vocală, după cum s-a arătat, joacă exact rolul lui *i* sau *u*

---

[1] Roman Jakobson, *Remarques sur l'évolution phonologique du russe . . .*, în « Travaux du Cercle linguistique de Prague, Praga, 1929, 2, p. 10 şi 102; vezi şi Jury Šerech, *Phonema errans; a contribution to the solution of the problem based on the material of the eastern slavonic languages*, « Lingua », 1950, II, p. 399 şi urm.

[2] Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, VI, Bucureşti, 1946, p. 42 şi urm.

[3] Cu privire la acţiunea vocalei cuprinse în silaba următoare asupra vocalei precedente, vezi Al. Rosetti, *Studii lingvistice*, Bucureşti, 1955, p. 76 şi urm.

[4] Vezi lucrările Colectivului de fonetică al Institutului de lingvistică din Bucureşti, citate mai sus.

[5] Al. Rosetti, *Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului* ea, în « Studii şi cercetări lingvistice », VI, 1955, p. 25 - 26.

în diftongii *ia*, *oa*[1]. Bogăția sistemului vocalic al limbii romîne, precum și caracterele lui specifice, nu au scăpat observației lui Mihail Eminescu, care și-a arătat preferința pentru diftongii *ea*, *oa*, *ie* și vocalele *ă* și *î*, foneme caracteristice ale limbii romîne [2].

О ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор ставит себе целью пересмотреть фонологическую систему румынского языка, исходя при этом из работы « *Esquisse d'une phonologie du roumain* », написанной им в 1938 году совместно с А. Грауром.

Основываясь на исследованиях, опубликованных в 1954 и 1955 годах в этом журнале, автор отрицает существование в румынском языке соотношений согласных: твердые—мягкие, лабиализованные — нелабиализованные.

По мнению Е. Петровича, румынский язык знает только пять гласных, из которых два имеют позиционные варианты: *e*и, *ă*и, *î* и*i*.

Автор статьи поставил перед собой задачу доказать необоснованность такого утверждения. Гласный звук *ă* не может быть исторически объяснен, если не учесть существования подобного тембровой окраски гласного в болгарском и албанском языках; *ă*, *î* ударное, предшествующее *n* имеет в албанском языке свое соответствие. Выше было отмечено, что гласный *e*, по мнению Е. Петровича, является позиционным вариантом гласного *ă*и *i* — гласного *î*; но рифмы rău — reu очень редко встречаются; здесь речь идет о созвучии, которое не интересует фонологическую систему языка. Совершенно верно, что *i* находится в целом ряде рифм у поэтов Болинтиняну, Александри, Эминеску (XIXв), но здесь он выступает в качестве не фонологического позиционного варианта звука *î* (*urît—înflorit*, *rîde*, *deschide* и т. д.).

Таким образом, *ă* и *î* дополняют ряд гласных фонем румынского языка.

В дальнейшем, основываясь на своих предыдущих исследованиях (опубликованных в 1955 году в « Studii lingvistice »), автор подчеркивает, что гласные играют большую роль в составе слова. Так, наличие дифтонга *ea* в ударном слоге определяется тембровой окраской гласного последующего слога: единственное число *leage*X (XVI в.), а множественное — *legi*; также *vină*, а множественное — *vine* и т. д.

Следовательно, схема фонологической системы румынского языка, составленная в 1938 году, дополняется включением полугласного *e*; *î* же может быть реализован иногда нефонологическим вариантом *i*; *ă* и *e* имеют близкие тембровые окраски. Этим самым система гласных румынского языка развита, обогащена.

---

[1] *Cercetări experimentale asupra diftongilor romînești*, I: *ea*, în « Studii și cercetări lingvistice» VI, 1955, p. 10. Sistemul fonologic al limbii ruse cuprinde 6 vocale, după *Gramatika russkogo iazîka*, I, Moscova, 1952, § 84.

[2] Eminescu « avea multă slăbiciune pentru muzica limbii romîne. Ceea ce-i atingea plăcut urechea erau mai ales sunetele *ea, oa, ie, ă* și *î* » (I. Slavici, *Amintiri*, București, 1924, p. 37 și urm.).

SUR LE SYSTÈME PHONOLOGIQUE DU ROUMAIN

(RÉSUMÉ)

L'auteur se propose de réexaminer le système phonologique du roumain, en partant de l'*Esquisse d'une phonologie du roumain*, qu'il a donnée en 1938, en collaboration avec A. Graur.

Se fondant sur les études publiées en 1954 et 1955 dans la présente revue, l'auteur refuse de reconnaître l'existence en roumain des corrélations consonne dure-consonne molle et consonne labialisée-consonne non labialisée.

Selon M. E. Petrovici, le roumain ne connaîtrait que 5 phonèmes-voyelles, dont deux avec deux variantes combinatoires: *e* et *ă*, *î* et *i*.

L'auteur se propose de démontrer le non-fondé de cette thèse. *ă* ne peut s'expliquer historiquement, sans tenir compte de l'existence du même timbre vocalique en bulgare et en albanais; quant à *î* accentué suivi de *n*, il a un correspondant en albanais. On a vu plus haut que *e* serait, selon M. Petrovici, une variante combinatoire de *ă* et *i*, de *î*. Mais les rimes *rău* — *meu* sont rares; il est clair que, dans ce cas, on a affaire à une assonance qui n'intéresse pas le système phonologique de la langue. Quant à *i*, on le retrouve dans une série de rimes des poètes Alecsandri, Bolintineanu et Eminescu (XIXe siècle), mais là, il n'est qu'une variante extra-phonologique combinatoire de *î* (*urît-înflorit*, *rîde-deschide* etc.).

ă et *î* complètent, par conséquent, la série des phonèmes-voyelles du roumain.

Se fondant sur ses études récentes (publiées en 1955 dans le volume *Studii lingvistice*), l'auteur rappelle ensuite que les voyelles jouent un rôle important dans la détermination de la structure du mot, en roumain. Ainsi, la présence de la diphtongue *ea*, dans la syllabe accentuée du mot, est déterminée par le timbre de la voyelle contenue dans la syllabe suivante: sg. *leage* (XVIe siècle) — mais pl. *legi*, et, de même, *vînă*, mais pl. *vine* etc.

En somme, le tableau du système phonologique du roumain, donné en 1938, sera complété par l'adjonction de la semi-voyelle *e*; *î* peut être réalisé, parfois, par la variante extra-phonologique *i*; *ă* et *e* ont des timbres rapprochés. Le système vocalique du roumain est particulièrement riche et développé.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 1—2, 1956

FONETICĂ ŞI FONOLOGIE

CÎTEVA OBSERVAŢII ASUPRA SISTEMULUI FONOLOGIC AL LIMBII ROMÎNE

DE

EM. VASILIU

Studiul acad. E. Petrovici (publicat aici mai sus, p. 7 sqq.), precum și studiile sale anterioare (SCL, I, 2, p. 172 sqq., SCL, III, 1952, p. 127 sqq.) referitoare la sistemul fonologic al limbii romîne, ne-au sugerat cîteva observații, pe care le expunem în cele ce urmează.

Este vorba de:

A. Tipul fonologic al limbii romîne (dacă limba romînă e de tip consonantic sau nu);

B. Fonemele *ă* /*e*, *î* /*i*.

A. TIPUL FONOLOGIC AL LIMBII ROMÎNE

Acad. E. Petrovici consideră că limba romînă este de tip consonantic. Credem că există două posibilități de a înțelege termenul « limbă de tip consonantic»:

1°. Termenul poate denumi o constatare de ordin statistic; în limba dată, numărul fonemelor-consoane este mai mare decît numărul fonemelor-vocale.

2°. Orice sistem presupune o dependență ierarhică a elementelor. Din acest punct de vedere, termenul de « limbă de tip consonantic» se referă la raportul de dependență ierarhică existent între cei doi membri ai sistemului fonologic: sistemul vocalic și sistemul consonantic și denumește anume situația în care sistemul vocalic este în dependență univocă față de sistemul consonantic.

Acad. E. Petrovici nu precizează însă ce accepție dă termenului. Ni se pare că prima accepție prezintă inconvenientul de a nu defini o situație precisă. În limbi al căror caracter vocalic n-a fost contestat încă de nimeni, cum ar fi limba latină, numărul fonemelor consonantice este mai mare decît numărul fonemelor vocalice (cons. *b*, *c*, *q*, *d*, *f*, *g*, *h*, *y*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *t*, *w*; voc. *ă*, *ā*, *ĕ*, *ē*, *ĭ*, *ī*, *ŏ*, *ō*, *ŭ*, *ū*). În limbile romanice apusene situația este asemănătoare, numărul consoanelor depășește numărul vocalelor.

Este drept că, în limba romînă, numărul fonemelor consonantice depășește într-o măsură mult mai mare numărul fonemelor vocalice: există (conform teoriei acad. E. Petrovici) peste 60 de foneme-consoane față de maximum 7 foneme vocalice. Diferența este, după cum se vede, simțitoare.

Există însă limbi care cunosc și mai puține foneme vocalice (numai trei), în timp ce consoanele sînt dispuse în serii corelative de timbru. În aceste limbi, diferența cantitativă dintre numărul fonemelor consonantice și al celor vocalice este și mai mare.

Se pune întrebarea: care este raportul limită de la care putem considera că o limbă este de tip consonantic?

Credem că a doua accepție pe care am dat-o termenului este mai utilă, întrucît privește raportul dintre sistemul vocalic și sistemul consonantic *din punctul de vedere al sistemului*, și aceasta este important pentru fonologie. Mai mult, se poate spune că numai pe baza unui studiu precis al raporturilor dintre vocale și consoane se poate preciza *cînd* anume preponderența numerică a consoanelor conferă limbii un caracter consonantic.

Ne întrebăm dacă prezența corelației de timbru a consoanelor într-o limbă conferă limbii respective, în mod necesar, un caracter consonantic. Se pare că răspunsul este negativ, cel puțin în ce privește limba romînă. Să examinăm faptele.

1°. Limba romînă moștenește din limba latină corelațiile grupurilor (1) dure—moi, (2) nelabializate—labializate. Corelațiile sînt deci următoarele[1]:

(1) *ka*, *ko*, *ku* — *ke*, *ki*

(2) *ka*, *ke*, *ki* — *ko*, *ku*

Din compararea celor două serii corelative, se poate observa că grupul *ka* se opune celorlalte grupuri:

ka < — *ke*, *ki* / — *ko*, *ku*

În opoziție cu celelalte grupuri, grupul *ka* este n e u t r a l. Faptul este firesc, dacă ne gîndim că, în triunghiul vocalic, *a* este o vocală neutră, în raport cu seria anterioară și posterioară.

Este deci logic să considerăm constituită corelația de timbru a consoanelor în momentul în care consoanele muiate sau labializate apar înainte de *a*, deci:

k'a[2] — *ke*, *k°a* — *ka*

2°. După o consoană muiată, *a* capătă un timbru anterior, *ȧ*, deci *k'ȧmă* (sau *l'ȧgă*, *t'ȧcă* etc.). La fel cu *a*, toate vocalele își deplasează punctul de articulație, după o consoană muiată, în regiunea anterioară.

Opoziția *a*—*ȧ*, în cuvinte ca *takă* — *t'ȧkă* este irelevantă sau, după cum spune O. S. Ahmanova [3], nefonematică.

Există însă cazuri în care, sub influența unei consoane muiate precedente, deplasarea locului de articulație al vocalei *a* în regiunea anterioară este mult mai accentuată, astfel că *a* anterior se confundă cu *e*.

În cazuri ca *k'em*, *k'amă*, opoziția nu poate fi de natură consonantică, pentru că, în aceste cazuri, avem a face în mod evident, cu aceeași consoană muiată: *k'*. Opoziția trebuie să fie, în mod necesar, de natură vocalică: *a*-*e*.

[1] Pentru comoditatea expunerii, notăm cu *k* o consoană oarecare.

[2] O cauză a emancipării corelației « consoană dură — consoană muiată » din grupurile dure și moi este și apariția unor foneme *k'*, *g'* (<lat. *cl*, *gl*) în mod independent de vocala următoare.

[3] O. S. Ahmanova, *Fonologhiia*, Moscova, 1954, p. 9.

Așadar, în cazul acesta, *e* nu poate fi considerat o « variantă» a lui *a*, deoarece admițînd aceasta, ar trebui să admitem, cu necesitate, că opoziția se face între o « variantă» (*e*) și varianta fundamentală a fonemului *a*.

Faptul este și mai evident, dacă luăm în considerație o situație de felul acesta:

ğem — ğam.

În ambele cazuri avem a face cu o consoană muiată *ğ*, un fonem vocalic și nazala *m*. Opoziția nu poate fi decît vocalică, *e — a*, iar cei doi termeni ai opoziției nu pot fi decît foneme distincte.

Dacă în *ğem — ğam* există o opoziție vocalică, *e—a*, trebuie să admitem cu necesitate existența aceleiași opoziții în *ğem — ğamă, kem — k'amă*.

Tot cu opoziția *e—a* avem a face și în *leg — l'agă, trec — tr'acă*, unde opoziția consonantică este neutralizată înainte de *e*.

Constatarea se poate extinde, prin deducție, și asupra unor cazuri ca: *tok — t°akă, port — p°artă, pot— p°ate*.

Deducem, din faptele expuse mai sus, că *limba romînă posedă și opoziții vocalice*.

3°. Se pune acum problema dacă dependența vocalelor față de consoane este univocă.

Am văzut mai sus că opoziția *a—e* este fonematică în *ğam — ğem*. Prin deducție, am ajuns la concluzia că aceeași opoziție este fonematică și în *ğem— ğamă, kem — k'amă*. Apariția opoziției *e—a* în cazurile din urmă se datorește tendinței limbii romîne de a multiplica diferențierile cu funcțiuni gramaticale din planul expresiei.

Această tendință se transpune și în plan fonologic: jocul desinențelor zero — *e—ă*, în *kem — keme — k'amă* este insuficient, fapt care face necesară și opoziția *e—a*.

În cazul lui *leg — l'agă*, situația este în mare măsură aceeași. Deosebirea constă în aceea că, aici, consoana muiată nu este primară și necondiționată, în ambele cazuri: în *leg*, *l* este muiat din cauza prepalatalei următoare: în *l'agă*, *l'* apare în urma constituirii corelației de timbru a consoanei. Așadar, în *leg — l'agă* avem a face cu o n e u t r a l i z a r e[1] a opoziției consonantice, neutralizare care duce la o apropiere a acestui tip de opoziție cu opoziții ca *kem — k'amă*, făcînd necesară apariția unei alternanțe vocalice. Același lucru e valabil și pentru cazuri ca *torc — t°arcă*.

Este cert că și în *fată—fete, masă—mese* avem a face tot cu opoziții vocalice; *f'*, *m'* din opozițiile *f—f'*, *m—m'* sînt variante combinatorii.

Vorbind însă de neutralizarea opoziției consonantice, admitem, în mod implicit, și acțiunea vocalei *e* asupra consoanei precedente.

Deducem deci nu numai că în limba romînă există opoziții vocalice independente de consoane, ci și faptul că *vocalele pot influența uneori consoanele, neutralizînd opozițiile consonantice, și înlocuindu-le cu opozițiile vocalice*[2].

---

[1] Cf. Al. Rosetti, SCL, VI, 1-2, p. 25. Nu credem însă că această neutralizare demonstrează că limba romînă nu operează niciodată cu opoziții consonantice de timbru așa cum consideră d-sa. Se poate spune, după părerea noastră, numai atît: că în limba romînă, înaintea vocalelor din seria anterioară (*e, i*) și a celor din seria posterioară, opoziția de timbru a consoanelor e neutralizată.

[2] În cazul lui *leg, trec, fete* etc., putem vorbi de consoane noi « ajustate », după cum le numește R. Jakobson, TCLP, II, p. 63, vorbind despre corelația de timbru a consoanelor din limba ucraineană. La fel pentru limba romînă, putem vorbi de consoane labializate « ajustate » în cazuri ca *pot, port* etc. Este ușor de înțeles că nu poate exista o opoziție fonologică între o consoană moale (respectiv labializată) « ajustată » și o consoană moale (respectiv labializată).

Din moment ce opoziția fonologică consonantică este neutralizată în grupurile *ke—kx* [1], rezultă că niciodată în grupul moale *ke*, *k'* nu este disociat de prezența lui *e*. Cu alte cuvinte, în grupul *ke*, *k' reprezintă o variantă combinatorie a lui k*. *Același lucru se poate deduce și în legătură cu grupul ko.*

4°. În sprijinul ultimei constatări făcute vine și faptul că opoziția de timbru a consoanelor nu se realizează în mod evident decît înainte de *a*. Exemplele date de acad. E. Petrovici de opoziții corelative ale consoanelor dure și moi [2] dovedesc aceasta în mod pregnant:

b—b' înainte de *o* și *u*: *schimb-o — schimb'o (= schimbe-o)*; *bură — b'urou (= birou)*. Singurele cazuri pe care le citează: unul de fonologie « sintactică» și celălalt compus din doi termeni care se pot foarte rar întîlni în același context și care se apropie foarte puțin unul de altul ca formă;

m—m' înainte de *o*, *u*: *m-or spune — m'or spune (= mi-or spune)*, *mornăie — m'orlăie* (cuvinte destul de diferte ca formă), *mort — m'orc* (= *miorc* interjecție) (cuvinte diferite formal și care se pot rar întîlni în același context); *dăm un — dăm'un (= dă-mi un)* (fonologie sintactică);

f—f' înainte de *o*, *u*: *fonf — f'onc (= fionc)*, *fu — f'u* (= *fiu* interjecție): (aceleași observații).

v—v' înainte de *o*, *u*: *v—o* (*spun*) — *v'o* (*spun*) (opoziție nefonologică),

t—t' înainte de *o*, *u*: *toc — t'oc (= tioc)*, *bat-o — bat'o* (= *bate-o*), *stofă — st'ob (= știob)*, *tun — t'ut'un (= tiutiun)*, *mustul — pușt'ul (= puștiul)*. Se observă că opozițiile sînt sau din domeniul fonologiei sintactice, sau între termeni care nu pot figura în același context, sau între termeni foarte depărtați ca formă:

d—d' (înainte de *o*, *u*): *dor — d'or* (*veni*) (= *de-or veni*), *Rado — rad'o* (*rade-o*:), *bad'o* (= *badeo*), *Dudu—d'ud'u* (= *diudiu* « frigul », în Moldova). Aceleași observații, în afară de faptul că se opune un nume propriu din limba comună *(Dudu)* unui cuvînt dialectal;

n—n' (înainte de *o*, *u*): *n—o dă — n'o dă (= ne-o dă)*, *stăpînul — călcîn'u*. (= *călcîiul*, în Banat) aceleași observații;

s—s' nu se întîlnește înainte de *o*, *u*[3].

z—z', înainte de *o*, *u*: *zor — az'o* (*văd*) (= *azi-o văd*), *hazul — az'un* (= *azi un*) aceleași observații;

ț—ț' înainte de *o*, *u*: *țațo — naț'-o* (= *nați-o*) *lațul — na-ț'un* (= *na-ți un*);

ș—ș' înainte de *o*, *u* (nu se dau exemple aici)[4];

j—j' înainte de *o*, *u*: *joi—j'oi* (dialectal) (opoziție nefonologică și cu elemente din stiluri diferite ale limbii), *jur — j'ur* (dialectal) (idem);

l—l' înainte de *o*, *u*: *ploscă—pl'oscăie* (= pleoscăie), *lor — l'orcă* (= *liorcă*, *lioarcă*), *luptă—l'urcă* (= *liurcă*), *sulul — ul'ul* (= *uliul*) (cuvinte de formă prea diferită);

k—k' înainte de *o*, *u*: *kor—k'or* (= *chior*), exemplu bun *kub—k'ub* (= *chiub*) (cuvinte din stiluri diferite ale limbii);

g—g' înainte de *o*, *u*: *gol—g'ol* (= *ghiol*) (exemplu bun), *de-a lungul—ung'ul* (= *unghiul*) (forme prea diferite);

h—h' nici un exemplu înainte de *o*, *u*[5].

---

[1] Pentru *k*, vezi mai sus, p. 28, nota 1; am notat cu *x* orice vocală în afară de seria vocalelor anterioare *(e, i)*.

[2] SCL, I, 2, p. 195 sqq.

[3] *Ibid.*, p. 196.

[4] *Ibid.*, p. 197.

[5] *Ibid.*, p. 199.

În ce privește consoanele labializate, se pare că ele nu se realizează (cel puțin în limba literară) decît înainte de *a*[1].

Cele arătate mai sus (sub 4°) ne duc la formularea următoarei constatări: *în limba romînă literară, consoanele muiate se realizează rar înaintea vocalelor labiale, iar consoanele labializate nu se realizează înaintea vocalelor prepalatale.* Corelația de timbru a consoanelor are un randament funcțional redus atunci cînd se realizează înainte de vocalele anterioare sau posterioare.

Corelația de timbru a consoanelor se realizează deplin și cu maximum de randament funcțional numai înainte de a.

Deducem de aici că timbrul consoanelor s-a emancipat de timbrul vocalelor următoare numai în ce privește grupul ka, datorită caracterului neutral primar al grupului. În celelalte cazuri nu putem vorbi despre un timbru independent al consoanelor, ci de o variație condiționată a timbrului consoanei, în raport cu vocala următoare: *ko*, *ku* n-au putut deveni *k'o*, *k'u*, din cauza caracterului labial determinat de vocalele labiale următoare, tot așa cum *ke*, *ki* n-au putut deveni *k°e*, *k°i*, datorită timbrului palatal determinat de vocala următoare.

Putem considera deci că, în grupurile ke, ki, ko, ku, timbrul lui k este determinat de vocala următoare și este o variantă combinatorie a consoanei.

5. Acad. E. Petrovici explică diacronic apariția consoanelor de timbru *k'*, *k°* în felul următor:

În poziția *a(ă)*, *e* și *o* din silaba accentuată devin *a*, lăsînd consoanei precedente « memoria » caracterului palatal sau labial al vocalei care a existat după consoana respectivă.

Deci: *ke...a*, *ko...a* > *k'a...a*, *k°a...a*.

Cum se prezintă lucrurile din punct de vedere sincronic?

În *kem-k'amă* am văzut mai sus că timbrul vocalei este independent de timbrul consoanei precedente. Rămîne să vedem dacă el este determinat cumva de timbrul consoanei următoare.

În *kem* — *k'amă*—*keme* timbrul vocalei radicale este independent de timbrul consoanei următoare, întrucît și în *kem* și în *k'amă* avem a face tot cu un *m* dur. În schimb, în *kem* — *keme* avem a face cu un *m* și un *m'*. La fel și în *leg* — *l'agă*—*lege* avem a face cu un *g* dur în *leg* — *l'agă* și cu un *g* și un *ğ'* (deci o consoană dură și una muiată) în *leg* — *leg'*.

De asemenea, ținînd seama de principiul formulat mai sus, în *kem*—*k'amă* nu putem considera opoziția *m'*—*m* independent de timbrul vocalei următoare (opoziția este între variante combinatorii).

Din cele discutate rezultă că în sistemul fonologic al limbii romîne există o influență a vocalelor asupra vocalelor precedente. Această dependență este și mai evidentă în cazuri ca *port* — *p°artă* unde *a* radical nu poate fi interpretat decît ca acțiune a vocalei următoare [2].

Constatăm deci că în limba romînă există un raport de d e p e n d e n ț ă a vocalelor față de vocalele următoare și a consoanelor față de vocalele următoare[3].

---

[1] Cf. și exemplele date de E. Petrovici, SCL, III, 1952, p. 170.

[2] Toate aceste cazuri se integrează în categoria pe care am numit-o « recțiune fonologică » (SCL, VI, 1-2, p. 43 sqq., și aici mai jos p. 96).

[3] Cf. și exemplele din SCL, VI, 1-2, p. 47 și rectificările făcute aici mai jos, p. 96.

Limba romînă nu poate fi, credem, încadrată în categoria limbilor de tip consonantic, pentru motivele arătate. Corelația de timbru a consoanelor coexistă alături de corelațiile vocalice. Mai mult, putem considera că acțiunea vocalelor limitează sfera de manifestare a corelațiilor de timbru consonantic.

Din acest punct de vedere, limba romînă se aseamănă mai mult cu limba ucraineană în care corelația de timbru este limitată de tendința de a folosi ca termeni de opoziție vocalele rezultate din disocierea grupurilor dure și moi [1]. Rămîne ca studii mai ample să explice această situație în limba romînă [2].

B. PROBLEMA FONEMELOR *ă — e, î — i*

În primul articol referitor la corelația de timbru a consoanelor [3], acad. E. Petrovici consideră că *i* și *e* nu sînt decît variante ale fonemelor *î* și *ă*.

În articolul publicat în acest volum, d-sa consideră că în limba romînă literară, *i* și *e* tind să se constituie ca foneme independente (cf. aici mai sus, p. 17).

Considerăm că nu se poate spune că *i* și *e* « tind » să se constituie ca foneme independente. Ele *sînt* independente (și nu numai variante ale fonemelor *î* și *ă*).

E suficient să ne gîndim că în cazuri ca *băț — bețe*, *vînd — vinzi*, *tînăr — tineri*, așa-zisele « variante » intră în opoziții care vom vedea că au caracter fonematic.

În *băț-bețe*, *e* nu poate fi considerat ca variantă combinatorie a lui *ă* după *b'*, întrucît, după cum am arătat mai sus, în grupul *ke*, caracterul palatal al *lui k* este variantă combinatorie (v. mai sus, sub 3°,4°).

Același lucru pentru *casă — case*: *s'* nu este decît variantă combinatorie a lui *s*, înainte de *e*. După cum în *casă — case*, opoziția singular — plural nu se exprimă prin opoziția *s—s'*, tot așa și în *băț—bețe* opoziția nu poate fi consonantică: *b—b'*. În *băț — bețe*, vocalismul radical este guvernat de prezența sau absența lui *-e* [4].

Același lucru se poate spune și despre *vînd—vinde*, *tînăr—tineri*. Timbrul muiat al consoanei este irelevant din punct de vedere fonologic, deoarece în grupurile *ke*, *ki*, am văzut că timbrul consoanei este determinat de vocala următoare (cf. aici mai sus, sub 4°).

Rezultă din cele arătate că în sintagme fonologice de tipul *tineri*, nu sîntem în prezența unui fel de « sinarmonism » consonantic, așa cum consideră acad. E. Petrovici, ci, cel mult, în prezența unui caz de « sinarmonism » vocalic.

Astfel, putem spune că, în limba romînă literară, *i*, *î*, *e* și *ă* reprezintă foneme distincte și că limba romînă are un sistem vocalic în triunghi, care conține trei serii de vocale din punctul de vedere al localizării posterioare, medii și anterioare.

În ce privește raportul dintre consoane și vocale, se poate considera că:

I. Corelația de timbru a consoanelor se realizează numai înainte de *a*.

---

[1] Roman Jakobson, *loc. cit.*, p. 65.

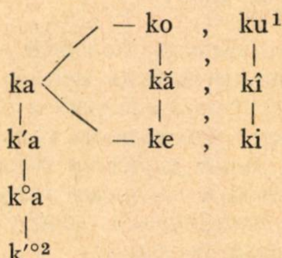
[2] Explicația credem că e diferită de acea dată de Jakobson pentru limba ucraineană.

[3] SCL, I, 2, p. 209.

[4] Cf. articolul din SCL, VI, 1-2, p. 47.

II. În celelalte cazuri, consoanele formează, împreună cu vocalele, și în dependență de acestea, grupuri muiate sau dure, labializate sau nelabializate. Grupurile *kă*, *kî* sînt neutre, în raport cu grupurile *ko*, *ku*, *ke*, *ki* adică echivalente cu *ka*.

Aceste raporturi pot fi reprezentate în modul următor:

Imposibilitatea realizării corelației de timbru a consoanelor înainte de *ă* și *î* se datorește faptului următor:

a, *ă*, *î*, reprezintă în triunghiul vocalic al limbii romîne seria medială. Pe treapta de deschidere maximală nu există decît un singur fonem, ceea ce înseamnă că acesta este neutru. Pe treapta de deschidere medie și minimală există însă cîte trei foneme, corespunzătoare celor trei puncte de articulație, care conferă vocalelor un timbru specific: *e*, *ă*, *o*, *i*, *î*, *u* (respectiv anterior, medial, posterior).

Seria medială poate fi definită n u m a i în raport cu ambele serii vecine (anterioară și posterioară): timbrul specific al seriei mediale în raport cu timbrul specific al seriilor anterioare și posterioare este mult mai puțin definit decît timbrul seriei anterioare, în raport cu timbrul seriei posterioare.

Rezultă deci că posibilitatea de variație a timbrului vocalelor mediale de pe treapta medie și minimală de deschidere este mult mai redusă decît posibilitatea de variație a timbrului vocalic de pe treapta de deschidere maximală, *a*[3]. Cu alte cuvinte, un *î* anterior s-ar confunda cu *i*, iar un *î* posterior cu *u*. La fel, un *ă* anterior s-ar confunda cu *e*, iar un *ă* posterior, cu *o*. Știm însă că un *k'* sau *k°* precedent determină deplasarea vocalei superioare în regiunea, respectiv, anterioară sau posterioară.

Se poate spune deci că absența corelației de timbru a consoanelor înainte de *ă*, *î*, se datorește caracterului mai puțin definit al timbrului vocalei. Ar însemna, deci, că limba romînă tinde să conserve în primul rînd opozițiile vocalice.

---

[1] Semnul (—) notează opoziția dintre doi membri ai unui cuplu.

[2] În acest articol nu am discutat despre seria consoanelor muiate labializate, deoarece nu am considerat acest lucru absolut necesar pentru lămurirea problemelor discutate. Noi nu ne-am propus să facem o descriere a sistemului fonologic al limbii romîne. Am introdus totuşi în această schemă pe « *k'°* », pentru a da o imagine completă a raportului dintre vocale şi consoane, aşa cum ni se pare că el rezultă în urma consideraţiilor făcute de noi mai sus.

[3] Faptul este dovedit şi de sistemul circular de clasificare a vocalelor limbii romîne, propus de Andrei Avram, SCL., VI, p. 3-4. Se poate observa cu uşurinţă că numărul sunetelor intermediare între *ă* şi *e*, *ă* şi *o* sau *î* şi *i*, *î* şi *u* este mult mai mic decît variaţiile de timbru ale lui *a*.

НЕСКОЛЬКО ЗАМЕЧАНИЙ ПО ПОВОДУ ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В данной статье рассматриваются следующие вопросы:

а) фонологический тип румынского языка (относится ли румынский язык к согласному типу или нет);

б) фонемы *ă/e*, *î/i*

а) Для того чтобы установить гласный или согласный характер фонологической системы какого-нибудь языка, нужно изучить существующее отношение между системой гласных и системой согласных.

Если в языке существует зависимость только гласных от согласных, то фонологическая система имеет характер согласного типа. В противном случае, эта система относится к гласному типу.

В результате анализа соотношения между этими двумя системами, автор приходит к следующим выводам:

1. Хотя румынский язык оперирует корреляцией тембровой окраски согласных звуков, но он, вместе с тем, оперирует и противопоставлением гласных.

2. Гласные могут влиять на согласные, нейтрализуя противопоставления тембровой окраски согласных и заменяя их противопоставлениями гласных: противопоставление «смягченный согласный — несмягченный согласный» нейтрализуется перед *e*; противопоставление «лабиализованный согласный — нелабиализованный согласный» нейтрализуется перед *o*.

3. Корреляция тембровой окраски согласных осуществляется полностью лишь только перед *a*. Перед *o*, *u*, корреляция согласных *k*[1] — *k'* ограничена в выполнении своей функции, а перед *e* — *i* корреляция согласных *k°* — *k* не реализуется; чем доказывается, что в группах *ke-ki*, *ko-ku* тембровая окраска согласного *k* определяется следующим гласным и является комбинирующим позиционным вариантом согласного.

4. Один гласный может влиять на другой гласный из предыдущего слога *(kem— katǎ)*

Из вышеизложенных положений вытекает общий вывод, что в румынском языке существует соотношение зависимости гласных от последующих гласных и согласных от последующих гласных.

Корреляция тембровой окраски согласных сосуществует наряду с корреляцией гласных, а гласные ограничивают сферу осуществления тембровой окраски корреляции согласных.

б) В румынском языке нельзя говорить о фонеме *ă/e* и о фонеме *î/i*, которые осуществлялись бы, соответственно, как *ă*, *î* после твердого согласного и как *e*, *i* после смягченного согласного, так как в группе *ke*, *ki* смягченная тембровая окраска согласного определяется тембровой окраской последующего гласного. Больше того, в фонологических синтагмах вида: *băţ* — *beţe*, *tînăr* — *tineri*, противопоставления *ă* — *e*/*î* — *i* являются одним из средств дифференциации множественного от единственного числа.

В румынском языке *ă*, *e*, *î*, и *i* являются независимыми фонемами.

[1] *K* обозначает какой-нибудь согласный звук.

REMARQUES SUR LE SYSTÈME PHONOLOGIQUE DE LA LANGUE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

L'auteur examine les problèmes suivants:

a) le type phonologique de la langue roumaine (le roumain est-il ou non une langue de type consonantique ?)

b) les phonèmes *ă/e*, *î/i*.

a) Pour déterminer le caractère vocalique ou consonantique d'une langue, il est nécessaire d'examiner le rapport qui existe entre le système vocalique et le système consonantique. Lorsque la série vocalique se trouve en dépendance univoque par rapport à la série consonantique, le système phonologique est de caractère consonantique. Il est, au contraire, de caractère vocalique dans le cas inverse.

L'examen du rapport des deux systèmes mène aux conclusions suivantes:

1° Bien qu'opérant par la corrélation de timbre des consonnes, la langue roumaine opère également par oppositions vocaliques.

2° Les voyelles peuvent influer sur les consonnes, neutralisant les oppositions consonantiques de timbre et les remplaçant par des oppositions vocaliques: l'opposition « consonne mouillée — consonne non mouillée» se trouve neutralisée devant l'*e*. L'opposition « consonne labialisée — consonne non labialisée» se trouve neutralisée devant l'*o*.

3° La corrélation de timbre des consonnes n'est pleinement réalisée que devant l'*a*. Devant *o* et *u*, la corrélation *k*[1] — *k'* a un rendement fonctionnel réduit; la corrélation *k*° — *k* ne se réalise pas devant *e* et *i*, ce qui prouve que, dans les groupes *ke* — *ki*, *ko* — *ku*, le timbre du *k* est déterminé par la voyelle qui le suit et constitue une variante combinatoire de la consonne.

4° Une voyelle peut influer sur une voyelle de la syllabe précédente *(kem — k'amă)*.

La conclusion générale qui se dégage des phénomènes discutés est qu'il existe, en roumain, un rapport de *dépendance* des voyelles, par rapport aux voyelles suivantes, et des consonnes, par rapport aux voyelles suivantes.

La corrélation de timbre des consonnes coexiste avec les corrélations vocaliques, les voyelles limitant la sphère de réalisation de la corélation de timbre consonantique.

b) On ne saurait parler, en roumain, de phonèmes *ă/e* et *î/i* se réalisant comme *ă*, *î*, après une consonne dure, ou comme *e*, *i* après une consonne mouillée, étant donné que dans le groupe *ke*, *ki*, le timbre mouillé de la consonne est déterminé par le timbre de la voyelle suivante. Ce qui plus est, dans les syntagmes phonologiques du type: *băţ* — *beţe*, *tînăr* — *tineri*, les oppositions *ă—e*, *î—i* tiennent de l'ensemble des moyens de différenciation de la forme du pluriel de celle du singulier.

Dans la langue roumaine, *ă*, *e*, *î* et *i* représentent des phonèmes indépendants.

[1] On désigne par *k* une consonne quelconque.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 1—2, 1956

GRAMATICĂ

ROLUL LOCUŢIUNILOR VERBALE ÎN FORMAREA CUVINTELOR

DE

FLORICA DIMITRESCU

Grupurile de cuvinte numite locuţiuni au două proprietăţi principale: ele formează o singură unitate lexicală şi corespund din punct de vedere gramatical uneia dintre părţile de vorbire cunoscute (substantiv, adjectiv etc.). Astfel, locuţiunile verbale au rol de verb.[1] Printre alte argumente în stare să confirme aceste însuşiri ale locuţiunilor este şi formarea cuvintelor. Comportîndu-se din punctul de vedere al gîndirii ca un întreg autonom, locuţiunile, deşi sînt alcătuite din mai multe elemente, pot forma, ca şi cuvintele propriu-zise, o unitate logică şi fonetică şi pot da naştere, în această calitate, la alte cuvinte[2]. În acest articol vom examina aportul locuţiunilor verbale la formarea cuvintelor. Aşa cum verbul *a cînta* dă naştere derivatelor *cîntare*, *cîntător*, *cîntăreţ* etc., din locuţiunea *a-şi bate joc* rezultă formele *batjocură*, *a batjocori*, *bătaie de joc*[3] etc. De exemplu în:

*Şi aşa, **îi părea** grozav de **rău** că nu avea copii. Şi. . . nu mai putea **de părere de rău** că nu avea copii* (DEL. Î. V. V. p. 200), ideea regretului apare exprimată de două ori, o dată printr-o locuţiune verbală şi a doua oară printr-un derivat al acesteia, o locuţiune substantivală.

După cum verbele imprimă derivatelor lor un regim corespunzător (*a pleca spre. . .*, *plecarea spre. . .*), locuţiunile verbale îşi exercită influenţa asupra construcţiei gramaticale a cuvintelor la baza cărora stau.

Locuţiunea *a-i părea rău*, de exemplu, se construieşte cu un complement indirect introdus, printre alte prepoziţii, prin prepoziţia *pentru*:

Îmi pare rău pentru tine.

Regimul substantivului *părere de rău* este similar:

*Cu toate acestea aveau o mare **părere de rău*** pentru lipsa de pămînt. (SADOVEANU, O, II. 188)

---

[1] Vezi Fl. Dimitrescu, *Componenţa locuţiunilor verbale*, în *Studii de gramatică*, vol. I, p. 39.

[2] Cf. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. IV, p. 51.

[3] Fenomenul este cunoscut şi în alte limbi. De ex. în limba franceză, după locuţiunea *faire part* s-a creat substantivul *faire-part*, *compte rendu* provine din *rendre compte*, iar *parti pris* din *prendre parti* (Cf. articolul lui L. Foulet *Prendre parti* apărut în « Romania », 1946, tom. LXIX, p. 145).

Ni s-a citit scrisoarea unui oltean, întors în județul lui, în Vîlcea ***cu părere de rău*** pentru locul pierdut *din București.* (T. ARGHEZI, P.T., 261)

În cele ce urmează vom căuta să arătăm, în primul rînd, cu ce părți de vorbire îmbogățesc limba locuțiunile verbale și, în al doilea rînd, ce regim gramatical au noile cuvinte.

1. Dintre noile formații rezultate din locuțiunile verbale, cele mai frecvente sînt substantivele:

a) Substantivele provenite din locuțiunile verbale formate din verb+substantiv,[1] sînt în număr mare, deoarece această categorie este foarte bogată în locuțiuni verbale.

Aici trebuie distinse mai multe situații:

Formații substantivale de la locuțiuni compuse din verb + substantiv complement direct nearticulat. Astfel, de la locuțiunile verbale *a purta grijă, a băga seamă, a ține minte, a da seamă,* iau naștere, respectiv, locuțiunile substantivale *purtare de grijă, băgare de seamă*[2], *ținere de minte, dare de seamă* etc.

Să nu-ți pese nimic că-ți am eu ***purtarea de grijă.*** (C. BĂLĂCESCU, B. E. pag. 27)

Și. . . bucuria omului de flori: a fugit și a dat băiatului drept ***ținere de minte*** un toieguț (RĂDULESCU CODIN, Î. R., 239)

Am pășit cu ***băgare de seamă*** *spre foc* (SADOVEANU, N. P. 28).

După cum reiese din exemplele de mai sus, cuvîntul care în locuțiunea verbală era complement devine în locuțiunea substantivală atribut prepozițional. Legătura dintre infinitivul lung și substantiv se face prin prepoziția cea mai obișnuită în asemenea cazuri[3], *de.*

În substantivele derivate din locuțiuni alcătuite din verb + substantiv complement direct articulat: ***venirea veștii*** *ne-a neliniștit, se recomandă ca* ***luarea mesei*** *să aibă loc între orele 1—2,* ***punerea numelui, luarea zborului*** etc., complementul în acuzativ din locuțiunea verbală apare ca atribut genitival în locuțiunea substantivală.

Alteori, locuțiunile formate din verb+substantiv complement direct (indiferent dacă substantivul este articulat sau nearticulat) dau naștere unor formații în care în locul verbului la infinitivul lung (ca în exemplele de mai sus) apare un substantiv aparținînd aceleiași familii de cuvinte cu verbul. Locuțiunea substantivală *bătaie de cap* «trudă, frămîntare» este legată de locuțiunea verbală *a bate capul,* deși substantivul *bătaie* este originar diferit de verbul locuțiunii:

Făcu ce făcu și-l puse și pe dînsul la bună rînduială ca și pe ceilalți doi, dar cu mai multă ***bătaie de cap.*** (ISPIRESCU, L., 201)

Bătaia de joc, *nebunie întreagă.* (ZANNE, P., vol. VIII, p.2)

Raportul este același între locuțiunea verbală *a-și bate joc* și locuțiunea substantivală *bătaie de joc:*

Cine te-a pus la cale să mă iei tocmai pe mine în ***bătaie de joc.*** (CREANGĂ, P. 83)

---

[1] Urmărim noile formații după categoriile de locuțiuni verbale stabilite în lucrarea despre *Componența locuțiunilor verbale* (Studii de gramatică I p. 37-57).

[2] Sinonimia între *băgare de seamă* și *observație* apare de timpuriu; în anul 1787 s-a tipărit lucrarea « *Observații* sau *băgări de seamă* asupra regulilor și orînduielilor Gramaticii Romînești, adunate și alcătuite aici întîi de Dl. Iordache Văcărescu . . . » În acest fel pare surprinzătoare informația dată de Hasdeu: « Întrebuințarea-i cea mai caracteristică (a. n. a lui *a băga de în seamă)* care *nu se poate înlocui printr-un sinonim* (subl. n.) este compusul *băgare de seamă* » (în HEM 2869).

[3] Vezi *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R., vol. II, p. 90.

Locuţiunea *a-şi bate joc* dă naştere şi altui derivat substantival de un tip special, *batjocură*:

Păcat de bietul boier c-o să-l facă într-o zi
De ***batjocură*** *s-ajungă şi de toţi a să huli.* (FACA, *Fr.* p. 20)
Fiecare la rîndul său povestea cîte o ***batjocură***. *.. şi făceau un haz nespus*, (GHICA p. 499, ap. ŞIO, vol. I, 213).

apărut prin următoarea filieră: din *a bate joc* a rezultat *batjoc*[1] :

Se rugă lui D(umne)zeu pentru ceea ce lua în ***batjoc*** (DOSOFTEI, V. SF. p. 68, cf. ibid., 75-104, p. 223, 192. ap. DA)

cu pluralul *batjocuri:*

Pe preot şi pe călugări întru nimic nu-i socotea avîndu-i de ***batjocuri*** *şi uneori le tăia barbele* (DIONISIE, C. 164, ap. DA),

de la care s-a refăcut un singular *batjocură*[2].

Dînd această explicaţie, DA s.v. *batjocură* respinge explicaţia substantivului discutat din elementele *bat* + *joc* + *-ură*: « Cuvîntul romînesc nu poate fi compus din elementele *bat* + *joc* + suf. *-ură*, căci, după legile formaţiunii romîneşti, am aştepta în acest caz **jocbatură* ca *mînă-ştergură*, *codo-bat-ură*[3], *cap-întort-ură* ». Dificultatea de natură topică ridicată de DA (verbul ar trebui să ocupe locul al doilea) poate fi înlăturată dacă ţinem seama că *batjocură* s-a format de la o locuţiune, deci de la o îmbinare fixă de cuvinte cu elementele strîns sudate între ele[4], într-un stadiu foarte avansat de aglutinare, iar celelalte derivate au provenit de la îmbinări libere de cuvinte. Legile de formare ale locuţiunilor, deşi în general coincid cu cele ale grupurilor libere de cuvinte, sînt altele în acest caz, pentru că substantivul *batjocură* (cu elementul verbal în primul loc) are la bază o locuţiune dintre acelea care nu permit inversarea elementelor componente[5]. După părerea noastră, cele două explicaţii nu sînt ireductibile, ci, dimpotrivă, se ajută şi lămuresc împreună substantivul *batjocură :* din pl. *batjocuri* s-a putut reface singularul *batjocură* numai datorită existenţei unor substantive compuse din elementele verb + substantiv + *-ură*, de tipul *mînă-ştergură* şi *cap-în-tortură*. Aceasta înseamnă că H. Tiktin a procedat bine (în Grundriss-ul lui Gröber, ed. II-a) p. 604, punînd pe *batjocură* alături de *codobatură*, *mînăştergură*, atunci cînd a dat exemple de compoziţii nominale propriu-zise.

O ultimă categorie de locuţiuni substantivale provenite din locuţiunile verbale discutate aici o constituie acelea formate din supinul verbului locuţiunii + substantivul din locuţiune la un caz oblic:

Cînd au fost la ***datul sufletului*** *său, au spus şi au mărturisit* (HRONOGRAF (1760) ap. G. C. R., II, 74 D.A. s.v. *a da;* (*datul sufletului*, « *agonie* » *din locuţiunea* ***a-şi da sufletul***).

---

[1] DA atestă sg. *batjoc* cu menţiunea: « Numai la Dosoftei şi, într-un joc de cuvinte, şi la Cantemir ». Indicaţia nu este exactă, deoarece cuvîntul apare de exemplu şi în Psaltirea Voroneţiană (ps. 78, r. 4): Fum *batugiuk* vecirilor noştri. (Găluşcă, *Slavisch rumänisches Psalterbruchstück*, p. 99), iar o cercetare mai atentă a textelor noastre vechi ar duce probabil la concluzia că este atestat şi în alte locuri.

[2] Pentru exemple asemănătoare de influenţă a pluralului în *-uri* asupra singularului, cf. J. Byck şi Al. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL. I, 1933, p. 29 (*batjocură* nu figurează însă printre cazurile discutate).

[3] *Codobatură* este într-o situaţie aparte, deoarece dicţionarele reconstituie o formă **codo-battula*.

[4] O dovadă a strînsei legături între elementele substantivului *batjocuri* (pl.) este că vorbitorii, pierzînd conştiinţa că partea finală este pl. *jocuri* (corespunzător singularului *joc*), au putut crea un nou singular.

[5] Vezi *Componenţa locuţiunilor verbale*, în *Studii de gramatică*, vol. I, p. 55.

Locuţiunile, puţine la număr, formate din verb + substantiv cu funcţie de subiect au şi ele derivate substantivale: de exemplu de la ***a-i da mîna*** « a dispune (de mijloace materiale, a fi în stare, a se înlesni) » provine *dare de mînă.*

Ţăranii cu ***dare de mînă*** *se îndesau să-şi găsească loc între grînari* (DEL. SULT. 205).

Bogăţia broderiei variază după cum e ***darea de mînă*** *a omului* (FRÎNCU, M. p. 12).

b) Locuţiunile alcătuite din verb + prepoziţie + substantiv [1] formează noi cuvinte [2] în care prepoziţia se păstrează iar locul formei personale verbale îl ia infinitivul lung. Este vorba de locuţiuni substantivale de tipul *ieşirea din minţi, luarea în rîs, (ne) băgarea de (în) seamă, punerea la cale, luarea la bătaie, venirea pe lume* (a unui copil), *darea pe brazdă* (« cuminţirea »), *luarea cu japca* etc. De exemplu:

Bătă-te domnul cu ***ieşire den minţi*** (BIBLIA, 1688, p. 146).

Şi care ***luare în rîs*** *poate fi mai mare decît aceea de a nu te încrede în mine?* (FIL. *Cioc.*, 117).

Aceleaşi locuţiuni stau la baza altor formaţii, mai puţin frecvente în comparaţie cu celelalte, în care verbul din locuţiune apare la supin. Astfel, *luatul în primire, luatul în deşert, luatul peste picior, luatul în balon,* etc. provin respectiv din locuţiunile *a lua în primire, a lua în deşert, a lua peste picior, a lua în balon* (formaţie caracteristică la început argoului, dar apoi răspîndită în sfere mai largi).

c) Locuţiunile formate din verb + adverb dau naştere unui număr mare de locuţiuni subsantivale. Astfel, de la locuţiunea verbală *a-şi aduce aminte* s-a creat locuţiunea substantivală *aducere aminte* [3], În mod obişnuit, această locuţiune este întrebuinţată la plural, ceea ce corespunde realităţii; de obicei ne aducem aminte nu de o singură întîmplare, ci de mai multe întîmplări, fapte etc.

Aducerile aminte *pe suflet cad în picuri* (EMINESCU, P., 94).
Cum n-oi mai fi pribeag
De-atunci înainte
M-or troieni cu drag
Aduceri aminte (ibid., 207)

Uneori, locuţiunea substantivală în discuţie poate apărea şi la singular:

Pustiile de bătrîneţi sînt grele. . . ***Aducerea aminte*** *se împuţinează* (DEL. H.T., 336).

(cf. *Aducerea aminte,* titlul unei nuvele de Ion Pas, publicată în « Gazeta literară », din 6. IV. 1954).

În schimb, *luare aminte* (provenit de la *a lua aminte)* apare mai des la singular, în concordanţă cu noţiunea respectivă:

Cuţui o ascultă cu ***luare aminte*** *privind într-o parte* (SADOVEANU, BALT. 19 1)

---

[1] Vezi *Componenţa locuţiunilor verbale,* în *Studii de gramatică,* vol. I, p. 43.

[2] În limba franceză, acest tip de locuţiuni are derivate de felul lui: *mise en scene* (din *mettre en scène)* şi *mise en plis (*din *mettre en plis),* care s-au introdus şi la noi prin limbajul oamenilor de teatru şi al coaforilor.

[3] În *Ist. bis.* (Cuv. în p. 1) P. Maior explică pe *memorie* prin *aducere aminte* (citat de Haneş, *Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* p. 28).

Hasdeu caută să stabilească o diferenţă între *aducere aminte* şi *amintire:* « *Aducerea aminte* poate să fie despre ceva foarte proaspăt şi e totdeauna clară; *amintirea* e numai despre cele de de mult sau care ni se reînfăţişează într-un chip nu destul de limpede (HEM, 1080), care însă după părerea noastră nu se susţine.

Îşi privea acum cu ***luare aminte*** *obrazul şi pieptănătura într-un hîrb mic cît palma.* (id. VIII, 214)
şi mult mai rar la plural (cu o nuanţă arhaică):

(Consiliul de familie) avînd a face ***luări aminte*** *asupra ... administraţiunii tutelei...* (HAMANGIU, C.C. 107, ap. DA).

Locuţiunile alcătuite din verb + adverb (în funcţie de circumstanţial) dau naştere unor noi cuvinte formate din substantiv (din infinitivul lung al verbului) + un atribut adverbial precedat de prepoziţie. Prin urmare, în trecerea de la locuţiunea verbală la locuţiunea substantivală, circumstanţialul s-a transformat în atribut adverbial.

Şi cum ieşim în şleah, ***părerea noastră de bine****; întîlnim cîţiva oameni cu cară cu draniţă* (CREANGĂ, P. 79).

II. Mai puţin numeroase decît substantivele sînt ad'ectivele [1] derivate de la locuţiunile verbale. Totuşi, in unele cazuri, apar adjective derivate de la locuţiunile verbale cu sufixul *-(ă)tor*. *Făcător de bine*, (ca şi arhaicul *făcătoriu bine*, cf. Ps. Sch. 528) îşi datoreşte existenţa locuţiunii *a face bine* [2].

Ceea ce mai avea acum de făcut, era răpirea definitivă a ***făcătorului său de bine***. (FIL., *Cioc.* 118).

Hai cu mine la Stambul; eşti ***făcătorul*** *meu* ***de bine*** *şi fratele meu...* (GAL. P. M. p. 220):

Antonimul locuţiunii *a face bine, a face rău*, are derivatul *făcător de rele* [3] (arhaic *făcător de rău* şi *făcător rău)*:

Şi vor ieşi ***făcătorii de bine*** *spre înviiare vieţiei, iar* ***făcătorii de rău****, spre înviiare giudeţului* (N. DRĂGANU, *Cel mai vechi molitvelnic romînesc* DR II, 309).

Alelei, măi Codrenele
Te vezi de pe sprincenele,
Că eşti ***făcător de rele*** (ALECSANDRI PP, 87)

A băga de (în) seamă are derivatul *băgător de (în) seamă* şi antonimul său *nebăgător de (în) seamă*, astăzi puţin uzitat, dar destul de frecvent în lucrările mai vechi:

Omul ***băgătoriu de samă*** *şi înţălept, carele toate mai înainte le prejudecă...* (ŢICHINDEAL, F., 282, ap. HEM, 2871).

Nu fi mîndru şi ***nebăgător de seamă*** *ci cercetează-ţi amicii şi prietenii* (PANN A, 19).

Locuţiunea *a lua aminte* are derivatul adjectival *luător aminte*, de asemenea învechit:

Făcîndu-se asemenea vulturului celui mai ***luătoriu aminte***. (CRITIL şi ANDRONIUS, Iaşi, 1794, p. 113, ap. HEM, p. 1078).

Participiul verbelor din locuţiuni, cînd are sens pasiv, poate de asemenea să dea naştere unor formaţii adjectivale. Este vorba aici de locuţiunile adjectivale *băgat în seamă* (din *a băga în seamă*), *ieşit din minţi* (din *a ieşi din minţi*), *luat de suflet* « adoptat », *(*din *a lua de suflet)*, *scos din pepeni* (din *a scoate din pepeni)*:

Mai am o fată ***luată de suflet***. (CREANGĂ, P. 270)

---

[1] Explica'ia relativei sărăcii a limbii romîne în adjective a fost dată, după părerea noastră în mod judicios, de I. Fischer prin referirea la caracterul analitic al limbii romîne: « Funcţia adjectivelor verbale fiind, în general, îndeplinită de propoziţii atributive » *(Unele probleme ale formării cuvintelor în limba romînă*, SCL, V, 3-4, 1954, pag. 303).

[2] Forma « făcător de bine » a fost întărită după modelul paleoslavului dobro-tvoritelь şi grec εὐ-ποιός = lat. beneficus (DA s. v. făcător).

[3] Forma *făcător de rău* a fost întărită după modelul paleoslavului zlo-tvorьcь, grec κακοποιός = lat. *maleficus* (DA s. v. făcător).

Şi mai au fost poftiţi încă crai, crăiese şi-mpăraţi, oameni în seamă băgaţi. (ibid., 279)

Cf. titlul unei lucrări a lui Gh. Brăescu, apărută în 1925 în Bucureşti, la Editura «Aurora»: *Un scos din pepeni*.

De la participiul pasiv, formă de obicei perfectivă a verbului, aceste noi formaţii moştenesc sensul perfectiv [1].

III. Verbele propriu-zise rezultate din locuţiuni sînt într-un număr relativ mic.

Un indiciu al provenienţei verbelor din locuţiuni îl constituie prezenţa unei prepoziţii în verbul considerat de noi ca fiind de dată mai recentă. Prepoziţia mărturiseşte că verbul respectiv a făcut altădată parte dintr-un grup sintactic mai dezvoltat (dintr-o locuţiune verbală) din care, cu timpul, lăsîndu-se la o parte verbul, deoarece juca rolul unei simple unelte gramaticale, s-a desprins elementul al doilea care a constituit baza noului verb. De exemplu *a* din verbul de dată recentă (cf. CDDE s.v. *aminte*) *a-şi aminti* este prepoziţia *a(d)* din *aminte* < *ad mentem* păstrată în locuţiunea *a-şi aduce aminte*. După cum se observă, termenul «a aduce» nu apare în derivat, deşi înţelesul lui este inclus în noul verb.

Uneori, naşterea unui verb dintr-o locuţiune verbală presupune mai multe etape intermediare. Aşa este, de pildă, cazul verbului *a batjocori* [2], provenit din *a-şi bate joc* prin intermediul derivatului substantival *batjocură* [3].

Mai rare sînt cazurile cînd o locuţiune verbală dă naştere altei locuţiuni verbale,variantă a celei dintîi. Locuţiunea verbală *a băga de seamă*, mai puţin folosită în secolul al XIX-lea decît *a băga (în) seamă*, provine de la locuţiunea verbală *a băga seama*, prin intermediul derivatului său substantival *băgare de seamă*: de la acesta s-a refăcut locuţiunea *a băga de seamă*, care astăzi este mult mai răspîndită decît *a băga seama*. Dovada că noua locuţiune s-a născut prin intermediul locuţiunii substantivale *băgare de seamă* este prezenţa prepoziţiei *de*, care nu se poate justifica alături de verbul *a băga* (în nici o altă situaţie acest verb nu se construieşte cu un complement introdus prin prepoziţia *de*), dar are rost în locuţiunea substantivală *băgare de seamă* pentru că leagă atributul de substantiv (cf. HEM, 2372). Un caz similar îl constituie apariţia locuţiunii *a purta de grijă* alături de *a purta grijă*; prezenţa prepoziţiei *de* nu este justificată de verbul *a purta*, construit numai cu un *de* temporal, şi este explicabilă în schimb prin apariţia sa în locuţiunea substantivală *purtare de grijă*.

Pe lîngă acestea, există însă un număr mai mare de verbe a căror prezenţă se poate explica prin criteriul grupului locuţional de cuvinte. Astfel şi în aceste cazuri, păstrarea unei prepoziţii ar putea da o indicaţie în privinţa originii locuţiunii. De exemplu, apariţia prefixului *în-* în *a se încolţi* [4] (atestat mai întîi la Cantemir), s-ar putea datora şi existenţei prepoziţiei *în* [5] din locuţiunea *a se lua în*

---

[1] Cf. Alf Lombard, *Les constructions nominales*, p. 60.

[2] Explicaţia dată de Leo Spitzer (D R, vol. IV², p. 669) după care *a batjocuri* ar proveni din *batjoc* + *ura* de la care s-ar fi născut verbul *a batjocura* şi apoi (prin schimbare de conjugare) *a batjocuri* nu se susţine, deoarece verbul *a batjocura* nu este atestat decît o singură dată, ca o raritate, la Dosoftei, aşa că nu are valoare probantă.

[3] Vezi discuţia de la p. 39.

[4] În toate aceste situaţii este de luat în seamă prima atestare. În această privinţă ne-am condus după atestările din DA HEM şi TDRG.

[5] În general pentru problema provenienţei «particulelor» (= prefixe, v. lucr. cit. p. 19) din propoziţii (şi adverbe) vezi A. Darmesteter, *Cours de grammaire historique de la langue française* vol. III, p. 21-22.

colţi (Zanne, p). *În-* din *a înlătura* (după DA verbul apare întîi la C. Negruzzi) nu are nimic comun cu prefixul analogic *în-* ci este probabil prepoziţia *în* din locuţiunea *a da în lături* (atestată mai înainte la Coresi).

Şi sensul unor verbe poate dovedi legătura lor cu locuţiunile. Astfel *a închiria* « a da » sau « a lua cu chirie » îşi datoreşte sensul contradictoriu nu numai înţelesului reciproc al acţiunii respective, ci şi faptului că are la bază două locuţiuni în care prepoziţia era aceeaşi în limba mai veche *(în)*: *a da în chirie* şi *a lua în chirie*. Verbul *a închiria* se explică deci prin stadiul locuţional *a da (lua) în chirie*, în care sensul substantivului *chirie* este abstract (tc. *Kira* « louage, loyer ») « cesiune în schimbul unei sume de bani ». Trecerea prin extensiune la înţelesul « sumă de bani » a făcut ca în locuţiune să se schimbe prepoziţia *(a da cu chirie* înseamnă « a da o locuinţă etc. cu un anumit preţ »). În primul caz, *a da în chirie* ar echivala cu *a da în folosinţă*, iar în al doilea caz, cu *a da cu bani*, prepoziţia reflectînd sensul diferit al substantivului *chirie*. Un caz asemănător îl prezintă verbul provenit din *a da (lua) în prumut (*în latină nu este atestat* *imprōmūt(u)āre* ci doar *prōmūtūarī* (v. cdde s.v. *împrumuta*, O. Bloch *Dict. etymologique de la langue française* s.v. *emprunter)*. Dovada că *îm-* provine din prepoziţia *în* este dată de prezenţa în limba noastră veche a unei forme verbale, a cărei silabă iniţială a fost la origine prepoziţia *ad*: *a aprumuta*, derivat din *a da (lua) a prumut* (cf. dr iv$_2$, p. 693): *A prumută păcătosul şi nu toarnă.* (Ps. Sch. XXXIV, 21 p. 69).

Limba romînă oferă multe alte exemple în care *a* <lat. *ad* apare echivalent ca sens cu *în* < lat. *in*: faţă de *a înspuma* există *a aspuma*, lui *a înstrăina* îi corespunde *a astrăina* etc. Concludentă în această privinţă este apariţia în limba mai veche a verbului *a agădui* (Dosoftei) pentru *a îngădui*, în care s-a înlocuit silaba iniţială, considerată ca prefix (dar *îngădui* provine din magh. *engedni*, deci *în-* făcea parte din rădăcină), cu *a-* (dr iv$_2$ 694).

Tot astfel prezenţa unei forme de plural a substantivului care stă la baza noului verb s-ar putea explica printr-un stadiu intermediar locuţional. De exemplu, la explicarea verbului *a pingeli*, provenit de la pluralul *pingele*, contribuie nu numai faptul că prin natura lucrurilor pluralul *pingele* este mai folosit decît singularul *pingea*, ci şi împrejurarea că acest cuvînt era întrebuinţat în construcţia *a pune pingele*. Sensul figurat al verbului *a pingeli* « a înşela », paralel cu locuţiunea *a pune pingeaua* (cu subst. la singular pentru a nu se confunda cu locuţiunea amintită mai sus), ar dovedi însă că verbul *a pingeli* nu s-a creat pe baza formei de plural. Prezenţa lui *-l-* s-ar putea explica pe calea fonetică: substantivele terminate în- *à* şi-*èa* au derivate verbale în *-l-* [1] (cf. *a muşamaliza*, în care nimic nu ne îndreptăţeşte să presupunem că s-a pornit de la pluralul *muşamale*). *A îngîndura* (Slavici) şi-ar putea datora existenţa locuţiunii *a sta în gînduri* (Dosoftei), cu substantivul la plural. *A se cîmpi* (Faca, Fr.), neatestat în nici un dicţionar, se explică desigur prin locuţiunea *a-şi lua cîmpii.*

Problema provenienţei de la locuţiuni se pune şi pentru verbele factitive [2] în sensul că ele îşi au originea nu într-un simplu substantiv, ci într-o locuţiune

[1] Cf. Al. Graur., Al. Rosetti, BL IV, pag. 51: « Se pare chiar că alternanţa l/zero ar fi avut influenţă asupra procedeelor de derivaţie. Era într-adevăr greu să se derive un verb de la un substantiv terminat în vocală; după modelul derivatelor ca *înstelat, în elat*, dintre care unele erau vechi şi conţineau un *l* conservat înaintea vocalei accentuate, s-au creat derivate romîneşti în *-la*, *-li*, extrase din substantive terminate în vocale accentuate. După *sîmcea* s-a creat *sîmcelat, sîmcelos* (pluralul *sîmcele* a putut juca un rol aici), după *pingea, pingeli* etc ». (trad. n.).

[2] Pentru sensul mai larg dat verbelor factitive în această lucrare, cf. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, 466.

cu sens factitiv, construită cu verbul *a face* [1]. Verbul *a face*, pentrucă era des repetat, a imprimat substantivului din locuțiune sensul lui; în acest moment, simțit de prisos, a fost lăsat la o parte, creîndu-se pe baza celuilalt cuvînt din locuțiune un verb căruia grupul locuțional i-a lăsat moștenire înțelesul factitiv. De exemplu, sensul lui *a roti* cere ca el să provină nu numai de la substantivul *roată*, ci de la locuțiunea *a face roată*, la fel *a conăci* de la *a face conac* (*conac* = « popas »):

Pe cîmpia frumoasă am voit să ***conăcesc*** (ȘIO, I, 144).

A boți nu derivă numai din substantivul *boț*, ci din întreaga locuțiune *a face boț*. Să se compare:

Iorgu ***făcu*** *scrisoarea* ***boț*** *în mîna sa* (NEGRUZZI I, ap. TDRG).

cu:

Ea ***boți*** *scrisoarea cu mîna* (EMINESCU, N., 76)

Cazurile acestea sînt prețioase pentru că ne dezvăluie o latură a mecanismului limbii: conștiința că alături de locuțiuni există verbe echivalente (*a face chef — a chefui*, *a face pregătiri — a pregăti*) a dus la crearea verbelor de mai sus. Avantajul scurtimii acestora față de locuțiuni explică numărul lor mare în limba romînă [2].

Că lucrurile se petrec așa este dovedit de împrejurarea că în unele cazuri noul verb păstrează sensul figurat pe care cuvîntul de bază nu-l are decît în locuțiune. Astfel, *mușama*, care înseamnă « bucată de pînză ceruită », are sensul de « cocoloșire », « acoperire » numai în locuțiunea *a face mușama*:

Să ne păzim aici vreo cîtăva vreme, pînă s-o ***face*** *lucrul* ***mușama*** (ȘIO II, 266).

Verbul mai nou a *mușamaliza*, conservînd sensul special din locuțiune, arată că provine din această construcție și nu de la substantivul *mușama*, luat izolat. La fel *pilaf* « mîncare de orez fiert în grăsime », are înțelesul de *terci* numai în locuțiunea *a face pilaf*, sens întîlnit în verbul creat incidental *a pilafiza* [3], care nu poate fi justificat numai prin substantivul *pilaf*, ci prin referirea la întregul grup locuțional. Verbele *a cobzări* inițial « a spune vorbe de dragoste unei femei, a o încînta » și apoi « a înșela », *a iordăni*, « a înșela », își au punctul de plecare în locuțiunile bine cunoscute *a duce cu cobza*, *a duce cu iordanul* [4].

Cazurile de mai sus, chiar dacă unele nu sînt întru totul convingătoare, arată că în general ar trebui admis că unele verbe create de la substantive își datoresc existența unor sintagme sudate într-o locuțiune prin deasa lor repetare. În principiu, deci, ar trebui să se acorde atenția cuvenită rolului sintagmelor în derivare [5]: între cuvîntul de bază și verbul nou creat este uneori necesar să trecem prin faza intermediară a grupului de cuvinte: *aminte*, n-a putut da naștere lui *aminti* dacă n-ar fi trecut prin filiera locuțiunii *a-și aduce aminte*.

IV. Locuțiunea *a băga seama*, pe lîngă derivatele substantivale, adjectivale și verbale amintite la locul cuvenit, a dat naștere la două formații de altă natură: conjuncția *basam* (că) « fiind că »:

Aninișul să cheamă așa, ***basam*** *că iera anini* (GR. N. I, 1906, p. 21).

și adverbul *basăma* « probabil », « pe semne »:

Cini s-o dus n-o mai venit, ***basăma-i*** *un mare bine: cini să duce, nu mai vine.* (GR. S. VI, 214)

---

[1] În aceste cazuri verbul *a face* are mai mult o *funcțiune* verbală (echivalentă cu a sufixului *-esc*) decît un sens verbal (cf. PUȘCARIU L. R., 144).

[2] Vezi Iorgu Iordan în BPh. IX, (1942), p. 37.

[3] Comunicat de acad. Al. Graur.

[4] Cf. I. Iordan *Stilistica limbii romîne*, 313.

[5] Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 28.

Aceste două forme, neînregistrate în dicţionarele noastre [1], au fost analizate de acad. Iorgu Iordan în *Note(le) sintactice* apărute în « Studii şi cercetări lingvistice » I, 1950, fasc. II, 274. Autorul arată că ele au luat naştere prin întrebuinţarea frecventă a locuţiunii *a băga seamă*, datorită pierderii conştiinţei elementelor componente. Apariţia unei conjuncţii sau a unui adverb dintr-un grup de cuvinte nu este o raritate. Acad. I. Iordan pune alături de *basam(că)* şi *basăma* pe *parcă* din *(îmi) pare că*, *pasămite* din *pasă* + *mi* + *te* (cu varianta *pască*), *cică* din *(se)zice că*, *mătincă* din *mă tem că* etc. Toate formele citate de acad. Iorgu Iordan în articolul menţionat mai sus au în comun caracteristica provenienţei din construcţii sintactice des repetate (foarte interesant este cazul lui *pasămite* din *pasă* + *mi* + *te* redus apoi la *pască*), dar *basam(că)* şi *basăma* au în plus calitatea de a proveni dintr-o locuţiune verbală, deci dintr-un grup de cuvinte într-un stadiu superior de fuziune, pe cînd în toate celelalte cazuri conjuncţiile şi adverbele respective derivă din îmbinări libere de cuvinte. Şi dacă un grup de cuvinte, frecvent folosit, cu timpul se poate aglutina într-un cuvînt gol de înţeles material (conjuncţie sau adverb), cu atît mai firesc pare acest lucru la o locuţiune ca *a băga de seamă*, care, alături de *a-şi aduce aminte*, formează din punctul de vedere al contopirii elementelor alcătuitoare, o desăvîrşită unitate semantică şi gramaticală.

Sintaxa formaţiilor de la locuţiunile verbale trădează provenienţa lor şi atestă că locuţiunile verbale constituie o unitate gramaticală. Astfel, sînt numeroase cazurile cînd substantivele provenite din locuţiuni primesc compliniri corespunzătoare determinantelor locuţiunilor verbale [2] introduse prin prepoziţiile cu care s-ar fi construit acestea:

a) Complemente:

Locuţiunea verbală *a da seama* cere un complement indirect:

El te va trage la poalele scaunului celui Vecinic ca să mai ***dai seamă*** de două morţi (C. NEGRUZZI, 26 ap. TIKTIN s.v. *seamă*).

Substantivul *dare de seamă* prieşte o complinire corespunzătoare:

Tipărind o ***dare de seamă*** despre săpăturile... (CEZ. PETRESCU, C. DR. 45, DA s.v. *a da*)

Locuţiunea verbală *a-şi aduce aminte* se construieşte cu complemente indirecte introduse prin prepoziţiile *de* [3], *despre* etc. Locuţiunea substantivală *aducere aminte* are aceeaşi capacitate de îmbinare sintactică:

Aducerea aminte de zilele *copilăriei.*

Dar aceea ce-l face să se înfurieze şi mai mult, ***este aducerea aminte*** despre un vătaf *de curte şi o ţiitoare a sa, care i-au mîncat averea şi l-au lăsat pe drumuri* (FIL. Cioc. 238).

b) Circumstanţiale:

Deoarece locuţiunea verbală *a sta de vorbă* cere diverse circumstanţiale (de timp, de mod): ***Stau de vorbă*** seara, acasă, pe şoptite, şi locuţiunea substantivală corespunzătoare are aceleaşi compliniri: ***statul de vorbă*** în mijlocul

[1] HEM 2327 notează forma intermediară *bag samă* şi menţionează că aceasta se poate întrebuinţa interjecţional ca un singur cuvînt *bag-samă*, cu înţelesul de « apparemment, à ce qu'il paraît ».

[2] Vezi J. Byck, *Derivaţie şi sintaxă* (lucrare în manuscris); Gr. Ac. I, 47; V. V. Vinogradov, *Problemele studierii grupurilor sintactice*, în « Voprosî iazîkoznaniia » 3, 1954, p. 11, 24. Încă de la începutul sec. al XIX-lea, Koşanski arăta că există legături între derivat şi cuvîntul de bază: « Acelaşi caz pe care-l cere verbul este necesar şi susbstantivului care are o rădăcină comună cu el ». (Citat de Peşkovski în « Voprosî iazîkoznaniia » nr. 6. 1953, p. 42)

[3] Cf. Al. Rosetti, ILR I, 140.

drumului, în timp de noapte, pe șoptite. La fel locuțiunea substantivală *venirea în fire* cere un circumstanțial (***venirea în fire*** după leșin), pentru că este derivată de la locuțiunea verbală *a-și veni în fire*, după care urmează un circumstanțial. După locuțiunea substantivală *darea jos* urmează un circumstanțial (***darea jos*** din tramvai *este obligatorie prin față)* deoarece locuțiunea verbală *a se da jos* cere un circumstanțial.

Uneori, substantivul provenit dintr-o locuțiune se construiește cu una dintre complinirile obișnuite ale verbului, fără a avea însă un regim identic cu al locuțiunii de la care provine. De exemplu, locuțiunea substantivală *luare aminte* primește un obiect indirect, construit cu prepoziția *asupra:*

Baciul însă, om cu socoteală, ne îndemna să rămînem în stînă, trăgîndu-ne ***luarea aminte*** asupra frigului d e afară (HOGAȘ, DM., 69)

pe cînd locuțiunea verbală *a lua aminte* primește obiecte indirecte introduse prin prepoziția *la.*

A-i părea bine se construiește cu prepozițiile *pentru*, *de* și *după*, pe cînd locuțiunea substantivală corespunzătoare poate primi uneori un complement indirect introdus prin prepoziția *despre:*

Harap Alb, afîndu-se ***cu părere de bine*** despre asta, *aleargă în dreapta și stînga.* (CREANGĂ, P. 213).

A trage inima nu se construiește niciodată cu un complement introdus prin prepoziția *pentru*, ceea ce se întîmplă însă cu locuțiunea substantivală *tragere de inimă*:

Era de cincisprezece ani; *stare părintească*: *prea puțină*; ***tragere de inimă*** pentru munca cîmpului, *deloc* (GAL. BIS. RĂZ. 199).

În majoritatea cazurilor de acest fel, un rol de seamă în crearea unui regim deosebit al locuțiunii substantivale l-a jucat sinonimia [1]. Astfel, de exemplu, la baza construcției *luare aminte* ***asupra*** stă probabil influența sinonimelor sale *atenție* și *observație*, construite cu aceleași prepoziții; de asemenea, la crearea construcției *tragere de inimă* ***pentru*** va fi jucat un rol apropierea de sinonimele «*atracție*, *pasiune*», construite în mod obișnuit cu prepoziția *pentru*. În mintea vorbitorilor coexistînd cele două sinonime, construcția gramaticală a uneia a putut trece asupra celeilalte.

Exemplele date aici arată că, deși nu există identitate între regimul unei locuțiuni verbale și al cuvintelor formate pe baza ei, acestea din urmă, provenind din verbe, au păstrat totuși posibilitatea de a avea determinative corespunzătoare complementelor și circumstanțialelor.

În alte cazuri, cuvîntul nou format are sintaxa specifică substantivului sau adjectivului, diferită deci de a locuțiunii de la care provine. Astfel, *punere la cale*, derivat al locuțiunii *a pune la cale* este complinit printr-un atribut ca orice substantiv.

Sistematica ***punere la cale*** a acestor lucrări (URICARIUL, I, 127).

Așezarea numită altminterelea și legătură, învoire, tocmală însemnează ***punerea în cale*** *și conțelegerea* părinților (MARIAN, N., 135).

Pe cînd locuțiunea *a ține minte* apare complinită de obiecte directe și circumstanțiale:

O ***ții*** bine ***minte*** aceasta (SLAVICI, O. I, 155).

De multă vreme ***nu țineau minte*** *oamenii* iarnă *ca aceasta.* (KOGĂLNICEANU, Let [1], vol. III, p. 213, ap. TDGR s.v. minte).

---

[1] Vezi în această privință observațiile lui V. V. Vinogradov în Problemele studierii grupurilor sintactice, Voprosî iazîkoznaniia, 3,1954, 30-31.

locuțiunea substantivală *ținere de minte* poate fi determinată numai de atribute. De exemplu, ***ținerea de minte** a elevilor*, o *bună **ținere de minte**.*

De altfel, toate locuțiunile substantivale, chiar ;i acelea care primesc aceleași determinări ca verbele, sînt complinite și de atribute de toate felurile:

1. adjectivale:

Sfînta Miercuri auzind aceasta, s-a arătat cu mare ***părere de rău*** (CREANGĂ, O., 160).

> *Și **păreri de rău*** trecute
> *Cad pe inima-i trudită,*
> *Ca un stol de paseri mute*
> *Pe-o grădină părăsită* (TOPÎRCEANU, B. 71).

Fetiței i se păru că părintele Dumitrache se uită înspre merele încărcate cu prea mulă ***luare aminte.*** (SADOVEANU, O. VIII, 365).

*A rămas în locul său întorcînd privirile și cetind cu **luare aminte*** vicleană *peste umărul lui Nicoară, vorbele pe care acesta le înșira pe hîrtie* (id., *N.P.*, 209),

2. substantivale:

*În mijlocul acestor bordee mizerabile era o casă care... atrăgea foarte mult **băgarea de seamă*** a trecătorilor (FIL. *Cioc.* 262).

*De băut, se aducea la masă rachiu sau vin, **după darea de mînă** a* soacrei mici (PITIȘ, *Sch.* IV. I. 107 ap. D.A., s.v. a *da).*

3. pronominale:

*Nică era sfădit cu mine din pricina Smărăndiței popii căreia, **cu toată părerea*** mea ***de rău**, i-am tras într-o zi o bleandă* (CREANGĂ, P., 10).

*Ipate auzind aceste, **părerea*** lui ***de bine*** (id., O., 176).

4. sau chiar de propoziții atributive:

*Bătrînul simți aceasta și, înfuriindu-se de **nebăgarea de seamă*** cu care îl privea arnăutul, *zise...* (FIL., Cioc, p. 253).

Ca și substantivele propriu-zise, locuțiunile derivate pot apărea fără compliniri, ceea ce, în aceste cazuri speciale, ar putea corepunde folosirii absolute a locuțiunilor verbale:

*Eu una credeam că ai pierdut cu totul **ținerea de minte*** (GAL. BIS. RĂZ., 114).

După cum s-a văzut, locuțiunile substantivale pot avea două feluri de compliniri: determinative specifice verbului (complemente, circumstanțiale), ceea ce amintește proveniența lor, și determinative caracteristice părții de vorbire pe care o reprezintă (substantive, adjective). Dubla valență a substantivelor provenite de la locuțiunile verbale (posibilitatea de construcție cu complemente și circumstanțiale pe de o pate și atribute pe de alta) se explică prin natura formelor nominale ale verbului.

În afară de substantivele nou formate, probleme de construcție pun și verbele provenite de la locuțiuni. Astfel *a*(-*și*) *aminti* are un regim corespunzător regimului locuțiunii *a-și aduce aminte.* Locuțiunea *a*(*și*) *aduce aminte* se construiește cu un complement indirect în dativ sau introdus prin prepoziția *de*, sau cu un complement direct.

*Carele voauă va **aduce aminte** căile mele întru Hs.* (BIBLIA, 1688, 1 Cor. 4, 17 ap. TDRG s.v. aduce).

*El **își aduse aminte*** de Duduca *și* de Păturică. (FIL. *Cioc.*, 241)

La fel verbul derivat *a-și aminti* cunoaște toate aceste construcții:

*Le place **să-și amintească*** de faptele lor *din trecut* (ISPIRESCU ap. CADE, s.v. aminti).

Monumentele... ce aminteau poporului neasemuita glorie... a fericitului Traian. (ODOBESCU, Ps. VIII, ap. TDRG s.v. aminti)

După *a-și bate joc de cineva*, se construia într-o etapă mai veche a limbii romîne verbul *a batjocori*, cu un complement indirect.

Craiul Severinului ***își batocoria*** de tătari. (M. COSTIN. *Let.* II, 128 ap. DA)

Își batjocuria de Romei *(= Greci) și-și rîdea de dînșii.* (CANTEMIR, H.R., 416)

Din acest de-al doilea exemplu reiese că și verbul a *rîde* (sinonim cu a *batjocori)* a jucat un anumit rol în crearea regimului deosebit al verbului *a batjocori.*

*

În încheierea acestor observații asupra formării de cuvinte noi de la locuțiunile verbale, se impun cîteva constatări generale.

Însumînd observațiile făcute în cadrul acestui articol putem conchide că locuțiunile verbale se supun în ceea ce privește crearea de noi cuvinte, legilor obișnuite de formare a cuvintelor. Ca și verbele propriu-zise, ele dau naștere la abstracte verbale (exprimate în primul rînd prin infinitivul lung și în al doilea rînd prin supin), și la adjective exprimate prin participii pasive, la derivate în *-tor* etc., contribuția lor la îmbogățirea limbii fiind importantă, așa cum prețios este și aportul verbelor la crearea de noi forme. Din cazurile studiate în lucrarea de față se pot desprinde principalele mijloace de formare a cuvintelor de la locuțiunile verbale și frecvența fiecăruia dintre ele.

Procedeul care se dovedește a fi cel mai productiv este schimbarea valorii gramaticale. În toate cazurile, dintre cele două elemente componente principale ale unei locuțiuni, verbul este acela care-și schimbă categoria gramaticală, trecînd fie în grupa substantivului, fie în grupa adjectivului. Cu valoare de substantiv apare în primul rînd infinitivul [1] sub forma lui originară întreagă (care de altfel a încetat de a mai fi verb propriu-zis și a căpătat forme speciale de număr și caz). În aceste cazuri se poate distinge între formații în care, alături de infinitivul lung, se păstrează nealterat elementul al doilea al locuțiunii *(ieșire din minți, aducere aminte, nebăgare în seamă)* și formațiile în care termenul nominal al locuțiunii apare fie însoțit de o prepoziție inexistentă în locuțiune *(ținere de minte, băgare de seamă)*, fie la alt caz decît cel din locuțiune *(punerea numelui)*. Mai rar, tot cu valoarea de substantiv, este utilizat supinul *(luatul în primire)*.

Ca adjectiv se utilizează o altă formă nominală a verbului din locuțiune, participiul trecut (pasiv) *(ieșit din minți, luat de suflet)*, singura formă de adjectiv verbal cu adevărat productivă în limba romînă.

Prin urmare, mergînd pe aceeași linie cu verbele propriu-zise, la care infinitivul este « forma substantivală » și participiul « forma adjectivală » [2] locuțiunile verbale au dat naștere, prin derivație improprie, unui mare număr de substantive și adjective.

În mai mică măsură decît schimbarea valorii gramaticale, este utilizată în formarea de cuvinte noi de la locuțiunile verbale derivația prin sufixe. Prin derivație se formează substantive (în același timp adjective) și verbe. Substantivele-adjective se derivă cu ajutorul sufixului *-tor*, a cărui productivitate poate fi ilustrată prin exemple de tipul lui *băgător în seamă, luător aminte.* După cum se observă, sufixul *-tor* apare în interiorul locuțiunii și anume se adaugă la sfîrșitul,

[1] Pentru calitatea infinitivului și a participiului de a furniza cuvinte noi, vezi Nyrop *Grammaire historique de la langue française* vol. III. p. 431.

[2] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, p. 431.

Monumentele... ce aminteau poporului neasemuita glorie... a fericitului Traian. (ODOBESCU, Ps. VIII, ap. TDRG s.v. aminti)

După *a-și bate joc de cineva*, se construia într-o etapă mai veche a limbii romîne verbul *a batjocori*, cu un complement indirect.

*Craiul Severinului **își batocoria*** de tătari. (M. COSTIN. *Let.* II, 128 ap. DA)

Își batjocuria de Romei *(= Greci) și-și rîdea de dînșii.* (CANTEMIR, H.R., 416)

Din acest de-al doilea exemplu reiese că și verbul a *rîde* (sinonim cu a *batjocori)* a jucat un anumit rol în crearea regimului deosebit al verbului *a batjocori.*

*

În încheierea acestor observații asupra formării de cuvinte noi de la locuțiunile verbale, se impun cîteva constatări generale.

Însumînd observațiile făcute în cadrul acestui articol putem conchide că locuțiunile verbale se supun în ceea ce privește crearea de noi cuvinte, legilor obișnuite de formare a cuvintelor. Ca și verbele propriu-zise, ele dau naștere la abstracte verbale (exprimate în primul rînd prin infinitivul lung și în al doilea rînd prin supin), și la adjective exprimate prin participii pasive, la derivate în *-tor* etc., contribuția lor la îmbogățirea limbii fiind importantă, așa cum prețios este și aportul verbelor la crearea de noi forme. Din cazurile studiate în lucrarea de față se pot desprinde principalele mijloace de formare a cuvintelor de la locuțiunile verbale și frecvența fiecăruia dintre ele.

Procedeul care se dovedește a fi cel mai productiv este schimbarea valorii gramaticale. În toate cazurile, dintre cele două elemente componente principale ale unei locuțiuni, verbul este acela care-și schimbă categoria gramaticală, trecînd fie în grupa substantivului, fie în grupa adjectivului. Cu valoare de substantiv apare în primul rînd infinitivul [1] sub forma lui originară întreagă (care de altfel a încetat de a mai fi verb propriu-zis și a căpătat forme speciale de număr și caz). În aceste cazuri se poate distinge între formații în care, alături de infinitivul lung, se păstrează nealterat elementul al doilea al locuțiunii *(ieșire din minți, aducere aminte, nebăgare în seamă)* și formațiile în care termenul nominal al locuțiunii apare fie însoțit de o prepoziție inexistentă în locuțiune *(ținere de minte, băgare de seamă)*, fie la alt caz decît cel din locuțiune *(punerea numelui)*. Mai rar, tot cu valoarea de substantiv, este utilizat supinul *(luatul în primire)*.

Ca adjectiv se utilizează o altă formă nominală a verbului din locuțiune, participiul trecut (pasiv) *(ieșit din minți, luat de suflet)*, singura formă de adjectiv verbal cu adevărat productivă în limba romînă.

Prin urmare, mergînd pe aceeași linie cu verbele propriu-zise, la care infinitivul este « forma substantivală » și participiul « forma adjectivală » [2] locuțiunile verbale au dat naștere, prin derivație improprie, unui mare număr de substantive și adjective.

În mai mică măsură decît schimbarea valorii gramaticale, este utilizată în formarea de cuvinte noi de la locuțiunile verbale derivația prin sufixe. Prin derivație se formează substantive (în același timp adjective) și verbe. Substantivele-adjective se derivă cu ajutorul sufixului *-tor*, a cărui productivitate poate fi ilustrată prin exemple de tipul lui *băgător în seamă, luător aminte.* După cum se observă, sufixul *-tor* apare în interiorul locuțiunii și anume se adaugă la sfîrșitul,

[1] Pentru calitatea infinitivului și a participiului de a furniza cuvinte noi, vezi Nyrop *Grammaire historique de la langue française* vol. III. p. 431.

[2] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, p. 431.

primului element al locuţiunii, cel de-al doilea termen păstrîndu-se intact. Aici se impune a fi discutat — ca o excepţie — adjectivul *batjocoritor*, al cărui element derivativ apare la sfîrşitul sintagmei, ca la orice cuvînt (de altfel nu numai în substantivul-adjectiv *batjocoritor* ci şi în alte formaţii cu acelaşi punct de plecare *batjocoros*, *batjocoritură* [1], *batjocurie* [1], *batjocuricios* [1]). La aceasta a contribuit puternica aglutinare a termenilor alcătuitori ai locuţiunii *a-şi bate joc* şi faptul că din îmbinarea celor doi termeni nu rezultă un cuvînt prea lung. Verbele derivate de la locuţiuni se formează prin lăsarea la o parte a primului element şi sufixarea celui de-al doilea: *a muşamaliza*, *a roti*. Uneori (vezi discuţia de la p. 42) verbului nou creat i se alipeşte şi prepoziţia din locuţiunea de bază, dîndu-se astfel naştere unor formaţii parasintetice de tipul *a închiria*. În acest punct al discuţiei este justificată întrebarea de ce în cazul creării noilor verbe s-a înlăturat elementul verbal din locuţiune. Răspunsul se poate da arătîndu-se că purtătorul înţelesului sintagmei fiind al doilea element, verbul, simplu instrument gramatical a devenit la un moment dat inutil pentru buna înţelegere şi a fost eliminat în urma apariţiei unor alte semne cu funcţie factitivă (sufixele *-iza*, *-i*).

Procedeul compunerii, puţin dezvoltat în limba romînă ca şi în limba latină, apare foarte rar la locuţiuni. Singurul exemplu de care dispunem este *batjocură*, compus din *bat* + *joc*, căruia i s-a adăugat şi elementul *-ură* [2], desinenţă asimilată cu un sufix. Cazul *batjocură* figurează atît la compunere [3], cît şi la derivaţie, pentru că s-a creat printr-o acumulare de mijloace de formare.

Din discutarea celor trei procedee de formare a noilor cuvinte rezultate de la locuţiuni, s-a văzut că cele mai multe cazuri se grupează în prima categorie (a schimbării categoriei gramaticale) faţă de care derivaţia este în minoritate [4]. Aceasta constituie o deosebire importantă între frecvenţa procedeelor de formare a cuvintelor de la locuţiunile verbale în comparaţie cu formaţiile de la verbele propriu-zise. După cum se ştie, în limba romînă derivaţia şi nu schimbarea valorii morfologice este procedeul cel mai răspîndit de îmbogăţire a vocabularului. De asemenea, trebuie să se ţină seama că derivaţia propriu-zisă se aplică numai cuvintelor-unităţi sau, cazul lui *batjocură*, locuţiunilor perfect sudate; cum cele mai multe locuţiuni însă au elementele componente uşor disociabile şi au un corp fonetic dezvoltat [5], ele n-au putut beneficia de procedeul derivaţiei şi au dezvoltat procedeul mai comod al derivaţiei improprii. Rezultatul este însă acelaşi: apar cuvinte cu sensuri noi, cu deosebirea însă că nu se măreşte corpul fonetic al noului cuvînt prin adăugarea unui sufix [6]. Motivul invocat mai sus este valabil şi în cazul derivaţiei regresive şi al derivaţiei prin prefixe, procedee proprii unităţilor lexicale şi nu locuţiunilor verbale.

În afară de cele trei procedee discutate mai sus, s-a văzut din cuprinsul lucrării că limba se mai îmbogăţeşte de la locuţiunile verbale prin formaţiile noi

---

[1] DA notează la aceste trei forme « neobişnuit », iar la ultimele două şi « arhaic ».

[2] În cazul cînd admitem că *batjocură* este refăcut din pluralul baltjocuri, *-ură* este desinenţă, dar această desinenţă n-ar fi putut apărea dacă n-ar fi existat în limbă un sufix *-ură* la alte cuvinte (*mînă-ştergură*, *cap-în-tortură*).

[3] Al. Graur, *Incercare asupra fondului principal al limbii romîne* discută substantivul *batjocură* numai la « compunere » (pp. 92, 146, 154).

[4] Problema compunerii nu se pune (excepţie făcînd *batjocură*) pentru că, păstrînd proporţiile, în măsura în care este redusă în general în limba romînă, este redusă şi în acest caz special al formaţiilor de la locuţiunile verbale.

[5] Cuvîntul nou creat ar fi fost prea lung.

[6] Al. Graur, *Incercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 154.

în care apare în primul loc un cuvînt din aceeași familie cu verbul respectiv, dar originar diferit (de exemplu *bătaie de joc*).

Dacă avem în vedere principalele timpuri de locuțiuni verbale [1] constatăm că nu toate construcțiile locuționale dau naștere la derivate. Productive sînt îndeosebi acele categorii de locuțiuni caracterizate prin existența unui mare număr de cazuri, cum sînt cele formate din verb + substantiv, verb + prepoziție + substantiv, verb + adverb. Ele își afirmă și în acest fel întîietatea față de celelalte grupuri de locuțiuni. La rîndul lor, chiar categoriile bogate în locuțiuni nu sînt fecunde în egală măsură, productivitatea locuțiunilor verbale fiind în raport direct cu « vîrsta » locuțiunilor și cu caracterul lor savant sau popular. În linii mari, locuțiunile mai noi *(a lua parte, a face parte, a face apel, a avea de-a face, a fi la curent, a lua loc)* nu au derivate. Puține sînt cazurile cînd din astfel de locuțiuni au rezultat noi cuvinte: *luare de contact, punere în curent* [2]. Aceasta însă nu constituie o problemă de primă importanță dacă avem în vedere că totuși locuțiunile de felul celor enumerate mai sus formează o minoritate. Celelalte locuciuni însă, fie vechi, fie de dată mai recentă, dar create pe teren romînesc, deci cele pe care orice vorbitor al limbii romîne le are intrate în conștiința sa, (de felul locuțiunilor *a-și aduce aminte, a băga de seamă, a-și bate joc* etc.) sînt productive, dau naștere la cuvinte noi și uneori nu la puține formații. Astfel, de pildă, locuțiunea *a lua aminte* a fost punctul de plecare atît pentru substantivul *luare aminte* cît și pentru adjectivul *luător aminte*. *A aduce aminte* stă la baza verbului *a-și aminti*, a substantivului *aducere aminte* și a adjectivului *aducător aminte*. Procesul în discuție este normal deoarece orice verb — cel puțin teoretic — are posibilitatea de a forma substantive de la infinitivul lung și supin și adjective de la participiu, sau cu sufixul *-tor*.

Coeziunea diverselor elemente ale derivatelor din locuțiuni este diferită: unele locuțiuni verbale dau naștere tot la locuțiuni (și în primul rînd substantivale [3]), deci la cuvinte separate cel puțin din punct de vedere grafic. Faptul că ele formează totuși o unitate semantico-sintactică se marchează uneori prin prezența linioarei de unire *aducere-aminte*; alteori însă elementele locuțiunii derivate sînt complet independente: *ținere de minte* [4]. Alte locuțiuni dau naștere unor cuvinte propriu-zise cu elementele alcătuitoare total aglutinate. Este cazul substantivelor de tipul *batjocură*, al verbelor de tipul *a aminti* etc. În majoritatea cazurilor, derivatele cu elementele complet sudate sînt dintre cele mai vechi. La substantivele de mai sus, apartenența la o categorie sau la alta se manifestă prin locul de apariție a flexiunii. Astfel, la substantivele din prima categorie flexiunea se manifestă în interior (***ținerii** de minte, **aducerii** aminte)*. Substantivele din categoria a doua, în schimb, se comportă ca substantivele propriu-zise, modificîndu-și finala în cursul flexiunii (*urmările **batjocurii** făcute)*.

---

[1] Analizate în lucrarea noastră despre *Componența locuțiunilor verbale* citată mai sus.

[2] Alături de aceste cazuri trebuie puse și formațiile adoptate din limba străină respectivă împreună cu locuțiunile de bază: o dată cu *a pune în scenă* s-a calchiat și *punere în scenă* de exemplu.

[3] Desigur că nu numai locuțiunile verbale sînt sursa locuțiunilor substantivale. Acestea pot apărea și din combinații libere de cuvinte. În:

La teatru se făcea o pregătire neobi,nuităñ toți lucrau cu ***tragere de inimă,*** fără preget. Tr. Demetrescu, O. A. 130

A a s-au legat înaintea noastră cu ***datul de mînă*** *(a)* 1776 Iorga, S. D. vol. III, 92, ap. D. A. s.v. *a da* apar locuțiunile substantivale *tragere de inimă* « îndemn » și *datul de mînă*, « logodnă », care au la bază îmbinările nelocuționale de cuvinte *a trage inima* și *a da mîna.*

[4] Deosebirea între *aducere-aminte* pe de o parte și *ținere de minte* pe de alta, este pur formală (în cazul lui *aducere-aminte* avem de-a face cu o simplă grafie).

În general, regimul locuţiunilor verbale influenţează asupra regimului derivatelor, datorită rolului gramatical important al verbului între celelalte părţi de vorbire componente. Extinderea regimului locuţiunilor verbale asupra derivatelor este însă, uneori, împiedicată de o serie de factori dintre care trebuie să menţionăm în primul rînd caracteristicile gramaticale ale părţii de vorbire căreia îi aparţine derivatul şi în al doilea rînd influenţa exercitată de sinonime. În locuţiunile verbale, purtătorul înţelesului este elementul al doilea, verbul fiind un instrument gramatical înzestrat cu calitatea de a exprima timpul, modul şi persoana. Dar rolul verbului nu se rezumă la atît; studierea construcţiei gramaticale a locuţiunilor verbale demonstrează că verbul determină regimul locuţiunii, iar analizarea noilor formaţii de la locuţiuni, este capabilă să ilustreze şi în acest domeniu rolul predominant al verbului. De altfel în majoritatea noilor formaţii verbul este păstrat şi simpla sa trecere de la o formă la alta aduce după sine îmbogăţirea lexicului.

Toate aceste fapte dovedesc că într-o locuţiune verbul constituie din punct de vedere funcţional centrul său de greutate [1], iar din punct de vedere semantic importanţa cade asupra complinirii sale.

Din constatările precedente reiese aşadar că locuţiunile constituie elemente de îmbogăţire a limbii, nu numai prin existenţa lor alături de verbele cu sens identic sau apropiat, ci şi prin posibilitatea de a da naştere altor termeni. În special din locuţiuni rezultă substantive şi verbe, adică tocmai categorii de cuvinte foarte importante şi cu o largă sferă de circulaţie.

Faptele discutate în acest capitol confirmă o dată mai mult teza interacţiunii dintre lexic şi gramatică subliniindu-se îndeosebi rolul predominant al structurii gramaticale; ele dovedesc că formarea cuvintelor ar trebui să constituie obiectul unui capitol independent [2], distinct dar în acelaşi tip apropiat atît de lexic, cît şi de morfologie. În mod practic, problemele analizate şi articolul de faţă n-ar putea figura exclusiv nici în capitolul lexic, pentru că interesează nu numai rezultatul procesului de forme a cuvintelor ci şi modul de creare a noilor cuvinte şi nici în capitolul de morfologie, pentru că se ridică şi numeroase probleme de sintaxă.

ABREVIERI

ALECSANDRI, P.P.	V. Alecsandri, Poezii populare ale romînilor, adunate şi întocmite de . . . Tipografia lucrătorilor asociaţi, Bucureşti, 1866.
T. ARGHEZI, P. T.	Tudor Arghezi, Pagini din trecut, ESPLA, 1955
C. BĂLĂCESCU, B.E.	C. Bălăcescu, O bună educaţiune în vol. Primii noştri dramaturgi, ed. Al. Niculescu, ESPLA, 1956.
BL.	Bulletin linguistique publié par A. Rosetti, Paris-Bucureşti, Copenhague-Bucureşti.
BPH	Buletinul Institutului de filologie « Alexandru Philippide » Iaşi.
CADE	I. A. Candrea-Gh.Adamescu, Dicţionar enciclopedic ilustrat « Cartea Romînească » 1931.
CREANGĂ P.	I. Creangă, Scrierile lui . . . vol. I, Poveşti, Iaşi, 1890.

[1] Cf. V. V. Vinogradov, *Problemele studierii grupurilor sintactice* în « Voprosî Iazîkoznaniia » 3/1954, p. 3.

[2] I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba romînă*, SCL. V, 5-4, 1954, p. 295.

DA	Dicționarul limbii romîne, T. I. partea I. Librăria Socec Co., și Sfetea, Buc., 1913; T. I. partea e II-a. Tipografia « Universul », Buc., 1929; t. II. partea I. Imprimeria Națională, Buc. 1934.
DEL. I.V.V.	Delavrancea, Intre vis și viață, București, Socec. 1903.
DEL. SULT.	Delavrancea, Sultănica, București, Socec 1908.
DEL. H. T.	Delavrancea, Hagi Tudose București Socec, 1903.
DR.	Daco-Romania, Buletinul « Muzeului limbii romîne » Cluj.
EMINESCU P.	M. Eminescu, Poezii, Buc., ESPLA, 1950.
FACA, FR.	Faca, Franțuzitele, ed. Vîrcol.
FIL. CIOC.	Filimon, Ciocoii vechi și noi, Buc., ESPLA, Biblioteca pentru toți.
GAL., BIS. RĂZ.	G. Galaction, Bisericuța din răzoare, Buc., ed. Socec, 1944
GAL. P.M.	G. Galaction, Papucii lui Mahmud Buc. ed. Socec
GR. N.	Candrea, Densusianu, Speranția, Graiul nostru, vol. I—II, Buc., Ed. Socec, 1906—1907.
GR. AC.	Gramatica limbii romîne, ed. Ac. R.P.R., vol. I—II 1954.
GR. S.	Grai și suflet, Revista Institutului de filologie și folklor Buc. Socec.
HEM	Hașdeu, Etimologicum Magnum Romaniae, tom. I—III, București, 1886—1893.
HOGAȘ, D.M.	C. Hogaș, Pe drumuri de munte, București, ESPLA, Biblioteca pentru toți.
ISPIRESCU L.	Legendele sau basmele romînilor, Buc. 1892.
MARIAN N.	Marian, Nunta la Romîni, Ed. Academiei Romîne, București, 1890
NEGRUZZI P.T.	Negruzzi, Păcatele tinereților, ed. Ghiacioiu, Scrisul romînesc, Craiova, 1942
PANN, P.A.	A. Pann, Pagini alese, ed. Fischer, ESPLA, 1954 Buc.
CEZ. PETRESCU C. DR.	Cezar Petrescu, Comoara regelui Dromichet, Ed. Națională. S. Ciornei, Buc., 1931
PUȘCARIU L.R.	S. Pușcariu, Limba romînă I, Privire generală, București, 1940.
RĂD. CODIN. I.R.	Rădulescu Codin, Îngerul romînului, Din viața poporului romîn, T. XVII. Academia Romînă, Buc., 1913.
SADOVEANU O. I—VIII	M. Sadoveanu, Opere, ESPLA, Buc., 1940—1954.
SADOVEANU BALT.	M. Sadoveanu, Baltagul, București, ESPLA; Biblioteca pentru toți.
SADOVEANU N.P.	M. Sadoveanu. Nicoară Potcoavă, Buc., ed. Tineretului, 1952
SCL	Studii și cercetări lingvistice, Buc., ed. Academiei R.P.R
SIO	Lazăr Șăineanu, Influența orientală asupra limbii și culturii romîne Vol. I—II, Buc., 1900
TOPÎRCEANU, B.	G. Topîrceanu, Balade vesele și triste, Cartea Romînească Buc. 1931.
TDRG	Dr. H. Tiktin, Dicț. romîn-german, Buc., Imprimeria Statului, 1903—1924
ZANNE, P.	Zanne, Proverbele romînilor din Romînia, vol. I—IX. 1895—1901

РОЛЬ ГЛАГОЛЬНЫХ ОБОРОТОВ В ФОРМИРОВАНИИ СЛОВ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Глагольные обороты, представляя собой с смысловой точки зрения независимое целое так же, как и глаголы, могут порождать другие слова (имена существительные: *ținere de minte*, *băgare de seamă*, имена

прилагательные: *luător aminte*, *luat de suflet*, глаголы: *a-şi aminti*, *a închiria)*.

Из проанализированных в статье примеров, выделяются основные способы формирования слов от глагольных оборотов, а также употребление каждого из них.

1. Самым плодотворным способом является изменение грамматического значения. Первой, которая имеет значение имени существительного, является неопределенная форма в ее первоначальном и полном виде. В таких случаях, наряду с полной неопределенной формой, можно найти и второй элемент оборота: *ieşire din minte*, *aducere aminte*, *(ne)băgare de seamă*, а также и образования, в которых именной термин оборота появляется или в сопровождении предлога, не существующего в обороте *(ţinere de minte*, *băgare de seamă*,*)* или в другом падеже, отличающемся от оборота *(punerea numelui)*. Реже, в том же значении имени существительного, употребляется супин *(luatul în primire)*.

Другая именная форма глагола, а именно: причастие (пассивное) *(ieşit din minţi*, *luat de suflet)* выступает в качестве имени прилагательного. Это единственная форма отглагольного прилагательного, действительно продуктивная в румынском языке.

2. Другим способом для образования новых слов из глагольных оборотов, хотя используемым в меньшей мере, чем изменение грамматического значения, является образование с помощью суффиксов. Этим путем образуются имена существительные (и прилагательные), а также и глаголы. Имена существительные (в то же время и прилагательные) образуются с помощью суффикса-*tor*, чья продуктивность может быть иллюстрирована примерами: *băgător în seamă*, *luător aminte* и т. д.

Глаголы, происходящие от оборотов, образуются путем опущения первого элемента и суффиксации второго: *a muşamaliza*, *a roti*. Иногда, к новосозданному глаголу присоединяется и предлог из бывшего оборота речи, порождая, таким образом, парасинтаксические образования типа *a închiria*.

3. Способ сложения, мало развитый как в румынском, так и в латинском языках, употребляется очень редко в оборотах. Можно привести один лишь пример: *batjocură*-слово, составленное из *bat* + *joc*, к которым прибавился элемент *-ură*, окончание, приравненное к суффиксу.

Если учесть основные виды глагольных оборотов, то можно утверждать, что не все образования могут порождать новые слова. Продуктивными являются те категории оборотов, в которых имеется большое число падежей, как, например, те обороты, которые составлены из глагола+имя существительное, или глагола+предлог+имя существительное, или глагола+наречие. Эти обороты первостепенны по сравнению с другими группами оборотов; с другой стороны, даже такие обороты не являются одинаково продуктивными. Их продуктивность прямо пропорциональна их «возрасту», их характеру (ученому или народному).

В общем, характер и виды глагольных оборотов влияют на характер и виды производных слов, вследствие ведущей роли глагола среди остальных частей речи. Но этому влиянию иногда противостоит ряд фактов, среди которых, в первую очередь, выделяются грамматические

особенности той части речи, которой принадлежит производное слово, а затем и влияние синонимов на производное слово.

Проанализированные в данной статье факты лищний раз подтверждают тезис взаимодействия между словарным составом языка и грамматикой, в котором главенствующую роль играет грамматический строй.

DU RÔLE DES LOCUTIONS VERBALES DANS LA FORMATION DES MOTS

(RÉSUMÉ)

Les locutions verbales, comme les verbes proprement dits, agissant, du point de vue de la pensée, comme un tout autonome, peuvent donner naissance à d'autre mots (substantifs: *ţinere de minte*, (mémoire), *băgare de seamă* (attention); adjectifs: *luător aminte*, (observateur), *luat de suflet* (adopté); verbes: *a-şi aminti*, (se souvenir), *a închiria* (à bail prendre).

A analyser ces locutions, on déduit les principaux moyens de formation des mots à base de locutions verbales ainsi que la fréquence de chacun d'eux.

1. Le procédé le plus productif est celui du changement de la valeur grammaticale. Du point de vue sens et valeur substantivale, c'est l'infinitif qui y occupe la première place, sous sa forme originelle entière. Dans ces cas, une distinction s'impose entre les formations où, à côté de l'infinitif long, le second élément de la locution est conservé sans altération: *ieşire din minte*, *aducere aminte*, [*ne*] *băgare în seamă* (emportement, souvenir, [in]attention) et les formations où le terme nominal de la locution apparaît soit accompagné d'une préposition inexistante dans la locution: *ţinere de minte*, *băgare de seamă* (souvenir, attention), soit à un cas différent de celui de la locution: *punerea numelui* (action de donner un nom). Plus rarement, c'est le supin qui est employé d'une manière substantivale: *luatul în primire* (réception).

Une autre forme nominale du verbe de la locution employée, cette fois-ci, comme adjectif est le participe (passif): *ieşit din minţi*, *luat de suflet* (sorti de ses gonds, adopté), unique forme de l'adjectif verbal réellement productive en roumain.

2. Un autre procédé pour la formation des mots nouveaux à base de locutions verbales, utilisé moins fréquemment que le changement de la valeur grammaticale, est la dérivation par suffixes. La dérivation donne naissance à des substantifs ainsi qu'à des adjectifs et verbes. Les substantifs (en même temps adjectifs) sont dérivés à l'aide du suffixe *-tor*, dont la productivité peut être illustrée par des exemples du type *băgător de seamă*, *luător aminte*.

Les verbes dérivés de locutions sont formés par l'abandon du premier élément et l'adjonction d'un suffixe au second: *a muşamaliza*, *a roti* (passer l'éponge, tournoyer). La préposition de la locution initiale, s'ajoute au verbe ainsi créé et donne naissance à des formations parasynthétiques du type *a închiria*.

3. Le procédé de la composition, peu fréquent en roumain, tout comme en latin, apparaît très rarement dans des locutions. Le seul exemple que nous en ayons est *batjocură* (dérision) composé de *bat* + *joc* auxquels a été ajouté l'élément — *ură*, désinence assimilée à un suffixe.

Certains types de locutions verbales, ne sauraient donner naissance à des dérivés. Les catégories de locutions les plus productives sont caractérisées par un

grand nombre de types, telles les locutions formées d'un verbe et d'un substantif, d'un verbe, d'une préposition et d'un substantif, d'un verbe et d'un adverbe. Par là encore, elles affirment leur primauté par rapport aux autres groupes de locutions. D'autre part, les catégories riches en locutions ne sont pas également fécondes, la productivité des locutions verbales étant en rapport direct avec l'âge des locutions et leur caractère savant ou populaire.

En général le régime des locutions verbales influe sur le régime des dérivés, par suite de l'importance du rôle grammatical du verbe parmi les autres parties du discours qui les composent. L'extension du régime des locutions verbales aux dérivés est néanmoins gênée parfois par une série de facteurs dont, en premier lieu, les caractéristiques grammaticales des parties du discours auxquelles se rattache le dérivé et, en second lieu, l'influence des synonymes.

Les faits examinés dans cette étude confirment une fois de plus la thèse de l'action réciproque du lexique et de la grammaire et le rôle prépondérant de la structure grammaticale.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 1-2, 1956

DESPRE POZIŢIA ARTICOLULUI ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

I. COTEANU

1. ARTICOLUL PROCLITIC LA NUMELE FEMININE ÎN ROMÎNA VECHE

Prezența articolului feminin proclitic în limba romînă a fost semnalată întîia oară de T. Cipariu în *Sintaxa* lui, p. 136, § 5, unde se dădeau următoarele două exemple din Palia de la Orăștie: *muieriei tale ii Sara fi-va fecior* și *spuseră ii Tamar*. Numeroase feminine cu articol proclitic au fost apoi descoperite de I. Tanoviceanu [1] în documente din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. La acestea a mai adăugat cîteva nume topice cu articol proclitic feminin C. Lacea: *Dîmbu i cioară*, *Rîpa i Potorii*, *Fîntîna îi Mărine*, *Valea îi Cuboaie* și *Iuonu îi Ane* [2]. În fine, S. Pușcariu a cules și el o serie de toponimice de acest fel: *Iuonu i Mărie*, *Vasilica i Păraschi* și *Pădurea i Cazná* [3].

Alături de cele cîteva nume feminine cu articol proclitic din textele vechi: *ispitire a ei voastre credință* din Codicele Voronețian 139, 12, *după vestea eresului a ei noastre crediință* (în același 100, 74, 7—9); *fetele împăratului în cinsti a ei tale*, Ps. Hurmuzaki, ps. 5,9; 44, 10, toponimicele citate au întărit părerea celor care susțineau că articolul a fost multă vreme în romînește proclitic [4]. Al. Philippide a și reconstituit pe baza lor un tip de genitiv-dativ *ei case* care ar fi precedat forma actuală *casei* și a ajuns chiar la concluzia susținută înaintea lui de Al. Lambrior că limba romînă a avut în trecut un singur caz morfologic, ca și celelalte limbi omanice.

Alături de cele cîteva feminine în genitiv-dativ cu prepoziție, femininelor cu articol proclitic li s-a dat mare importanță în elaborarea acestei teorii [5].

---

[1] I. Tanoviceanu, *Articolul antepus ei, ăi, ii, i la numele proprii feminine*, «Arhiva», VIII (1897), p. 329—334.

[2] C. Lacea, *Genitive feminine formate cu articolul prepozitiv*, «Dacoromania», III, p. 798.

[3] S. Pușcariu, *Zur Nachstellung des rumänischen Artikels*, «Zeitschrift für romanische Philologie», LVII (1937), p. 249.

[4] Părerea lui E. Backmeister din *Die Kasusbildung des Singulars im Rumänischen*, «Weigands Jahresbericht»; IV (1897), p. 52, că *ei* din *a ei noastre credință* nu este articol hotărît, ci pronume pleonastic — semn al cazului oblic — este greșită.

[5] După Al. Lambrior, limba romînă veche avea un caz subiect și un caz obiect cu aceeași înfățișare morfologică, în *Carte de citire*, p. XII ș.urm., vezi și Al. Philippide în *Principii de istoria limbii*, p. 7 ș.urm. Ei au fost combătuți de H. Tiktin în «Zeitschrift für romanische und germanische Philologie», XVI, p. 172. Acesta din urmă a arătat în

După această părere, articolul proclitic ar fi fost general în romîna veche. Encliza s-ar fi dezvoltat din procliză, dar chiar în romîna veche, nu în faza latină a limbii romîne. Există însă numeroase substantive masculine și feminine cu articol enclitic în documentele slave din secolul XIII, XIV și XV. Însuși Lambrior cita numele proprii masculine cu articol enclitic: *Vladul*, *Gradul*, *Neagul* dintr-un document din secolul al XIV-lea și *Bujul (ab homine Bujul)* dintr-un document din secolul al XIII-lea și trăgea concluzia că «lipirea articolului cu numele este anterioară veacului al XIII-lea»[1]. În *Istoria limbii romîne*, vol. VI, Al. Rosetti [2] dă exemple de feminine articulate enclitic și la cazul direct și la cazul oblic: *Seaca* (nume de sat dintr-un document de la 1388), *Piatra* (Moldova, 1436), *Anușki* și *Maricăei*, amîndouă dintr-un document din 1494 etc.

Existența acestor nume proprii cu articol enclitic nu exclude posibilitatea dezvoltării enclizei din procliză, dar nici nu justifică, după cum vom vedea, părerile lui E. Gamillscheg și S. Pușcariu, care socoteau că limba romînă a avut în tot timpul dezvoltării ei articol enclitic și articol proclitic. Un lucru este însă sigur. În secolul al XIII-lea, articolul era deja enclitic, și trecerea lui din poziție proclitică în poziție enclitică trebuie să fie anterioară acestui secol.

Dacă ținem seama și de aromînă, care are și ea articol enclitic, rezultă că encliza este anterioară și secolului al X-lea, căci despărțirea aromînei de dacoromînă nu putea să se fi produs mai devreme. În fine, considerînd împreună cu cei mai mulți romaniști că transformarea lui *ille* în articol nu s-a petrecut înainte de secolul al VIII-lea[3], rezultă că encliza articolului apare în romînește după secolul al VIII-lea.

În aceste condiții, *ei* pe care-l găsim în secolul al XVI-lea și mai tîrziu înaintea femininelor, atît nume proprii cît și comune, are puține șanse să fie continuarea directă a demonstrativului *illaei*, devenit apoi articol, căci, dacă lucrurile ar sta astfel, ar trebui ca cele două idiomuri romanice principale din sudul Dunării, aromîna și istro-romîna, să prezinte și ele măcar cîteva cazuri de *ei* proclitic. Dar istroromîna a generalizat pe *lu* ca articol de genitiv-dativ, punîndu-l în mod obișnuit și înaintea femininelor, iar aromîna, cu toate că face impresia că a păstrat pe *illaei* la genitiv-dativ în *ali feate*, n-are nici ea articol proclitic originar la feminine, căci *ali* (mai vechi *ale*) nu poate reprezenta pe *illaei*, cum susținea Tache Papahagi[4], fiindcă *l* ar fi trebuit să apară ca *l'*, potrivit cu regulile de evoluție fonetică a aromînei, iar *illaei* ar fi dat *l'ei*[5], chiar neaccentuat. N-are dreptate desigur nici Al. Procopovici cînd susține că *ali* derivă din *ad+illaei*, căci nu văd dece *l* din *ad+illaei* ar fi rămas dur, de vreme ce același *l* în *illaei* simplu s-a înmuiat[6].

---

mod convingător că teza cazului morfologic unic nu rezistă la critică. Totuși ideea a fost reluată, după aceea, de Tache Papahagi în « Grai și suflet », I. p. 218 ș.urm.

[1] Al. Lambrior, *Carte de citire*, p. XXVII.

[2] La p. 5 și urm. și 63-64, ed. I, Buc., 1938.

[3] H. F. Müller în *A chronology of vulgar latin*, Halle, 1929, și E. Lerch în *Gibt es im Vulgärlateinischen oder im Rumänischen eine « Gelenspartikel*, « Zeitschrift für romanische Philologie », LX, și alții propun secolul al VIII-lea, Einar Löfstedt în *Syntactica, Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins*, I. Teil, Lund etc. 1942, ed. II, p. 37, propune secolul al VI-lea.

[4] « Grai și suflet », II, 52.

[5] Al. Procopovici, *Il e ca articol antepus*, « Revista filologică », I, p. 249 și 323.

[6] W. M. Meyer-Lübke respinge explicația lui Al. Procopovici în *Rumänisch und Romanisch*, Buc., 1930, p. 9-10, citînd între altele forma *ai* a articolului aromîn *al'i* din codicele de la Zagra.

Cred mai degrabă că explicația lui *ali* din aromînă este asemănătoare cu cea propusă de N. Drăganu pentru *ali* din dacoromînă, din construcții ca *Dumitru a li Ane*, unde avem, de fapt, articolul *a lui*, și nu, cum credea S. Pușcariu, o formă moștenită încă din latină [1]. Prin urmare, nici aromîna nu prezintă o situație clară și nu ne îngăduie să afirmăm că articolul proclitic al femininelor este originar.

Pe de altă parte, prezența articolului feminin proclitic pînă în vremurile noastre este curioasă. Exemplele date de I. Tanoviceanu se urmează cu o tulburătoare consecvență în actele și documentele din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. I. Tanoviceanu citează zeci de cazuri ca *ginerile i Pureceoae* (a. 1647), *feciorii ei șoldănească* (a. 1652 și 1654), *sora i băniasă* (a. 1663), *partea Anisiei îi Bîrzoae* (a. 1664), *acel moș ai Păscăloae* (a. 1716), *și alte zăstri ai surori-sa* (a. 1742) etc. Sînt convins că o cercetare atentă ar mai scoate la iveală multe cazuri de felul celor de mai sus, căci chiar în secolul nostru, în două acte de deces eliberate de fosta primărie a municipiului București, unul din 1923 și celălalt din 1926, apare articolul proclitic înaintea numelor proprii feminine. În cel dintîi, extrasul nr. 4760 din registrul de morți al primăriei sectorului I (central) pe anul 1923, găsim: «. . . *fiica lui Gheorghe Rohan și a ei Elena Rohan*», iar în extrasul nr. 7028 din același registru pe anul 1926: «. . . *fiul lui Ion C. și al ei Ancuța I. C*. . .»

Cazurile acestea și cele din toponimie nu ne permit să credem, ca Tanoviceanu, că articolul proclitic apărea numai înaintea numelor proprii feminine derivate de la masculine și exclud și explicația lui Al. Procopovici (loc. cit.) că articolul în chestiune ar fi fost întrebuințat de preferință înaintea numelor feminine exotice ca *Sara*, *Tamara* și altele ca acestea, căci încă înainte de secolul al XVI-lea acest articol se întîlnește la feminine care puteau avea fără greutate genitiv-dativ cu articol enclitic.

În realitate, articolul feminin proclitic este o inovație a dacoromînei, pentru explicarea căreia nu numai că nu este nevoie, dar nici nu trebuie să ne ducem atît de departe în trecut, apelînd la *ille*, transformat sau nu în articol, căci nu văd de ce *ille*, modificat fonetic, s-ar fi oprit în evoluția lui sintactică după secolul al VIII-lea și de ce am căuta atunci situația de astăzi sărind peste o mie două sute de ani de transformări proprii limbii romîne.

Punctul de plecare pentru înțelegerea postpunerii articolului poate fi procliza, cum a arătat acad. Al. Graur[2] în 1929, dar aceasta nu însemnează că, din clipa cînd *ille* a devenit enclitic, evoluția lui s-a încheiat. Au mai fost, desigur, ezitări pînă cînd sistemul articulării a luat înfățișarea actuală.

Una din aceste reveniri a dus la nașterea articolului feminin proclitic. Cauza ei a fost nevoia de a se crea un sistem simetric de articulare a numelor proprii. Multe nume proprii masculine au fost de totdeauna articulate proclitic la genitiv-dativ, căci structura lor morfologică nu permitea altfel. *Andrei*, *Bogdan*, *Dan*, *Vasile* etc., de exemplu, nu puteau primi articol enclitic. Alături de ele existau însă și nume proprii cu articol enclitic: *Radu*, *Dumitru* etc. Pentru vorbitori era clar că *lui* din *Radului* este același lucru cu *lui* din *lui Constantin*. Flexiunea numelor proprii masculine era bine susținută nu numai de forma cazului direct și a celui oblic, ci și de vocativ. S-ar putea spune chiar că flexiunea

---

[1] Vezi N. Drăganu, «Revista filologică,» II, p. 308.

[2] Al. Graur, *A propos de l'article postposé*, «Romania», LV (1929), republicat fără modificări în *Mélanges linguistiques*, Paris-București, 1938, p. 54 ș. urm. Vezi și «Bulletin linguistique», vol. V, p. 204 ș.urm.

lor era mai puternică decît a femininelor, căci altfel cum s-ar explica păstrarea desinenței latinești a vocativului la masculine și schimbarea ei printr-o desinență slavă la unele feminine?

Din această cauză masculinele reprezentau un punct de atracție pentru feminine. Era deci foarte ușor să se facă analogie între articularea lor și a femininelor, iar cele din urmă să tindă să semene cu masculinele, trecînd articolul de la sfîrșit la început. Astfel: *Anei* sau *Mariei*, în care vorbitorii recunoșteau femininul articolului *lui* din *Radului* și *lui Constantin*, au putut deveni *ei Ane*, *ei Marie* etc. În fond, cu aceste nume s-a întîmplat ceea ce se întîmplă astăzi cu unele nume proprii feminine care primesc articol proclitic, dar de genul masculin: *lui Mary*, *lui Mimi* ș.a.m.d. Dacă în trecut articolul masculin nu s-a extins în dacoromînă, aceasta se datorește în primul rînd faptului că nume ca *Ana*, *Maria*, *Sara*, *Tamara* etc. aveau flexiunea lor proprie și articolul lor feminin.

Simetria despre care am vorbit a fost însoțită uneori de necesitatea de a nu modifica înfățișarea numelui. Lucrul acesta este valabil mai ales pentru acte și documente, unde și astăzi se evită articularea numelor proprii feminine la genitiv-dativ, preferîndu-se punerea unui atribut articulat înaintea numelui: *tovarășei (Elena)*, iar mai de mult *doamnei* sau *domnișoarei*. Așa se explică faptul că în acte atît de recente — din 1923 și 1926 — ca cele citate mai înainte se mai întrebuințează articolul proclitic feminin și, desigur, tot așa se petreceau lucrurile și în trecut. Articolul proclitic feminin la numele proprii nu este deci un arhaism, ci o inovație a dacoromînei, o încercare de organizare simetrică a numelor proprii, datorită atracției pe care o reprezenta sistemul de articulare a numelor proprii masculine.

Nici articolul proclitic dinaintea numelor feminine comune nu poate fi originar, căci dacă numele proprii, care păstrează în general trăsături arhaice, n-au articol originar, cu atît mai puțin îl au numele comune.

În *a ei noastre credință*, ca și în celelalte cazuri, articolul proclitic este așezat înaintea unui posesiv pus și el într-un loc neobișnuit, înaintea substantivului. În grupuri nominale de tipul acesta, întrebuințarea genitiv-dativului este imposibilă. Astfel *a ta carte* este un grup indeclinabil. Dacă structura grupului *a noastră credință* nu putea fi schimbată, fie pentru că un traducător nu voia să se îndepărteze de original, fie pentru că grupul era considerat o formulă fixă, soluția nu era decît una singură, întrebuințarea articolului proclitic *ei* înaintea posesivului. Intenția de a forma genitiv-dativul se manifestă în forma posesivului. Curiozitatea construcției se datorește articulării lui *noastră*, dar, după cum se vede, numai acesta ia forma cazului oblic. Așadar articularea numelor feminine comune precedate de un posesiv se explică și ea în interiorul limbii romîne, ca rezultat al păstrării unei anumite ordini a cuvintelor. Același lucru se întîmplă și cu grupurile în care posesivul precede un masculin: «. . . *și mulțumim domniilor voastre ca alor noștri iubiți priatini*[1]. Fenomenul apare cînd substantivele feminine permit, în cazuri de acestea excepționale, și articularea proclitică, datorită faptului că articolul feminin nu este contopit cu desinența.

Faptele de mai sus demonstrează suficient de clar că procliza articolului în secolul al XVI-lea nu este continuarea directă a proclizei din latină, ci un fenomen posterior produs în limba romînă, după stabilirea enclizei.

---

[1] Al. Rosetti, *Scrisori romînești din arhivele Bistriței*, Buc . . ., p. 27 și 50; B. P. Hasdeu cita *rugile alor tăi șerbi* din Dosoftei, Trebnic, Iași, 1879, p. 30 și 37, în *Cuvinte din bătrîni*, II, p. 633. El credea că « *lor* din *șerbilor* . . . a făcut o săritură de la sfîrșit la început ». Vezi și alte exemple la N. Drăganu în « Dacoromania », IX, p. 273 ș.urm.

2. CONTRIBUŢII LA PROBLEMA POSTPUNERII ARTICOLULUI ÎN LIMBA ROMÎNĂ

Dintre numeroasele ipoteze privind apariţia şi locul articolului hotărît în romîneşte, cea mai atrăgătoare, mai simplă şi mai elegantă este, fără îndoială, ipoteza susţinută de acad. Al. Graur în articolul său *A propos de l'article postposé*, publicat în 1929, în vol. LV al revistei « Romania »[1].

Explicaţia dată atunci de acad. Al. Graur a sugerat lui E. Gamillscheg şi S. Puşcariu ideea de a relua problema. N. Drăganu, intervenind mai tîrziu în polemica iscată între Al. Graur şi S. Puşcariu, a arătat ce se datora fiecăruia, propunînd el însuşi o explicaţie foarte apropiată de explicaţia acad. Al. Graur [2]. După acesta din urmă, articolul hotărît este enclitic din cauze sintactice, în primul rînd din cauză că adjectivul din grupul de cuvinte substantiv-adjectiv se aşază în romîneşte de obicei după substantiv, nu înainte, ca în alte limbi.

În înlănţuirea *homo ille bonus*, reprezentînd structura tipică a grupului nominal din latina care a devenit limba romînă, *ille* aparţine determinantului, după cum spune acad. Al. Graur, nu substantivului. El a devenit deci articol proclitic al lui *bonus*, dar, printr-o nouă interpretare sintactică a vorbitorilor, acest *ille* a fost grupat cu substantivul, la sfîrşitul acestuia. Schematic lucrurile s-ar prezenta astfel:

faza întîi:	subst.-adjectiv;
faza a doua:	subst. — articol + adj.;
faza a treia:	subst. + articol — adj.

Limbile romanice occidentale, grupînd altfel elementele din grupul *bonus ille homo*, caracteristic pentru ele, au ajuns la articol proclitic general.

Ipoteza acad. Al. Graur se întemeiază pe consideraţia că succesiunea substantiv-adjectiv este specifică pentru limba romînă şi pe faptul că *ille* aparţinea determinantului.

Aşezarea adjectivului după substantivul la care se referă nu este necunoscută nici de latină, nici de celelalte limbi romanice, dar faptul că în latină *hic liber*, de exemplu, înseamnează « această carte » şi atît, iar *liber hic* « cartea aceasta de aici pe care o vezi », trebuie considerat un puternic argument în favoarea dezvoltării construcţiei *liber hic* (subst.-adj.), căci ea avea avantajul de a fi concretă, ceea ce a cîntărit greu în evoluţia ulterioară a limbii latine spre limbile romanice. Adjectivul pus după substantiv face ca grupul nominal în care apare să nu fie la fel de unitar ca celălalt grup, cu adjectivul aşezat înaintea substantivului. După cum spune J. Marouzeau, termenii grupului adjectiv-substantiv formează cîteodată chiar un fel de unitate de reprezentare [3]. S-ar putea spune, dezvoltînd această idee, că, în latină, adjectivul urmat de substantiv se referă aşa de puternic la acesta din urmă, încît totul seamănă, din punct de vedere semantic, cu un singur cuvînt; doar sintactic şi morfologic cei doi termeni îşi mai păstrează autonomia.

Deosebirea semantică şi stilistică dintre cele două grupuri a dus la adoptarea grupului mai analitic nu numai de limba romînă, ci şi de celelalte limbi romanice, căci nici franceza, nici italiana, portugheza sau spaniola n-au rămas numai la tipul adjectiv-substantiv, deşi îl întrebuinţează mai des pe acesta. În franceză,

---

[1] Republicat în *Mélanges linguistiques*, Bucureşti, 1936, p. 54. Vezi şi « B. L. », V, p. 205 şi urm.

[2] N. Drăganu, « Dacoromania, » IX (1938), p. 304 şi urm.

[3] J. Marouzeau, *L'ordre des mots dans la phrase latine*, Paris, 1922, p. 157.

de pildă, locul adjectivului nu este obligatoriu înaintea substantivului. Dacă adjectivul este prea lung, gramaticile recomandă așezarea lui după substantiv, ceea ce nu înseamnează însă că adjectivele scurte trebuie puse întotdeauna înainte. În romînește, într-o fază mai veche, adjectivul posesiv apărea mult mai des înaintea substantivului, nu numai în texte traduse, ci și în scrisori și acte particulare, slab sau foarte puțin influențate de textele slave.

Pentru a ilustra felul cum își construiesc limbile romanice grupul nominal format din adjectiv și substantiv ar trebui făcută o comparație cu limbile germanice și cu cele slave. Fără a avea pretenția că această comparație n-ar scoate la iveală și multe asemănări, trebuie să observăm totuși că limbile romanice se deosebesc profund de cele germanice și de cele slave, căci acestea din urmă recurg aproape fără excepție la ordinea adjectiv-substantiv, indiferent de natura adjectivului.

Totuși, limbile germanice au articol proclitic, iar dintre limbile slave bulgara, care a dezvoltat articolul, îl așază la sfîrșit, ca romîna. În fine, dintre graiurile ruse, cele care tind să-și formeze un articol din demonstrativul *это*, *эта* nu pun această particulă înaintea substantivului, ci după el, deși adjectivul are întotdeauna locul întîi în grupul nominal format din substantiv și adjectiv.

Problema se complică și mai mult cînd analizăm legătura dintre articol și substantivul și adjectivul din grupul în care apare. *Omul bun* devine *bunul om* prin inversiunea termenilor. Articolul se ține așadar strîns legat de adjectiv, după cum se vede, ceea ce ar însemna că el aparține de fapt adjectivului, pentru că îl urmează.

Dar proba inversiunii nu este foarte convingătoare. Într-adevăr, analizînd structura grupului *omul bun* ajungem la formula *omu l-bun* cu articol proclitic la adjectiv, pe cînd în grupul *bunul om (bunu-l om)* articolul este enclitic la adjectiv.

Ce înseamnă însă că articolul «aparține» determinantului? Trebuie să înțelegem prin aceasta că determinantul este determinat el însuși de articol și că în succesiunea subst.-articol-adjectiv, de exemplu, adjectivul are nevoie să fie întărit pentru a putea servi, la rîndul său, ca determinant al substantivului? Desigur că nu, căci grupul subst.-adjectiv *(om bun)* conține un determinant, pe *bun*, care-și îndeplinește destul de bine funcția, fără să fie sprijinit de articol. Dacă determinantul nu și-ar putea îndeplini acest rol decît datorită articolului, grupurile de cuvinte de tipul *om bun*, *casă de țară* etc. ar deveni imposibile.

Din punct de vedere sintactic, articolul ca determinant al adjectivului ar trebui să fie atribut sau complement al adjectivului, dar nici una din aceste funcții sintactice nu poate fi admisă în cazul de față, din cauză că articolul limitează sfera substantivului, ca orice atribut, dar nu introduce nici o însușire nouă în conținutul noțiunii exprimate prin substantiv. Pe cînd, în *om bun*, *bun* exclude prin prezența sa, cel puțin temporar, orice altă însușire a substantivului *om*, articolul îi limitează doar sfera, fără a-i atribui însă vreo nouă însușire.

Inconvenientele legate de considerarea articolului hotărît postpus ca un element al grupului nominal legat de adjectiv mi se par foarte importante, în ciuda faptului că adjectivul duce cu sine articolul cînd cuvintele sînt inversate.

N. Drăganu a căutat soluția în altă direcție. El a considerat că articolul aparține unui substantiv eliminat din grupul de tipul *homo ille bonus*, presupunînd că la sfîrșitul unei sintagme ca *porcus ille silvaticus* trebuie să mai fi fost o dată *porcus*, respectiv: *porcus ille silvaticus porcus*. În acest caz, *ille* era proclitic, căci determina pe *silvaticus porcus*, dar cînd sintagma a fost scurtată

renunțîndu-se la ultimul substantiv, care nu era de fapt decît repetarea primului, *ille* a devenit enclitic. La baza acestei interpretări stă ideea că *ille*, ca pronume demonstrativ, putea relua substantivul, dar putea să-l și anunțe. Din acest punct de vedere, chiar în *homo ille bonus* am avea un *homo*, despărțit prin pauză de *ille bonus (homo)*. Pauza, după cum spune N. Drăganu, a dispărut o dată cu ultimul substantiv din grup, așa încît articolul nu se mai putea lega decît cu substantivul rămas, devenind enclitic. Dovada că în asemenea situații cauza enclizei ar fi fost nevoia de scurtare a grupului de tipul *porcus ille silvaticus (porcus)* ar fi melodia sintactică a sintagmei. Un grup de cuvinte ca *acest cal al vecinului* are, după N. Drăganu, o melodie sintactică incompletă, întreruptă, datorită eliminării ultimului termen al grupului care, complet, ar trebui să fie *acest cal al vecinului (cal)*.

«Avînd în vedere, scrie el, că pauza leagă întreaga grupă de atribute de substantivul determinat de ele, pe urma dispariției ei s-a putut produce și encliza, în cazul că articolul urma imediat după numele determinat și atributul precedat de el: *Am cumpărat casa mea și a frate-meu* s-a putut naște din *Am cumpărat casă a mea (casă) și a frate-meu (casă)*; *Prinde calul meu și al vecinului* din *Prinde cal(u) al meu (cal) și al vecinului (cal)*; *Adă vinul negru și al (ăl, cel) alb* din *Adă vin(u) al (sau ăl) negru(vin) și al (sau ăl) alb vin*» [2].

După cum se vede, N. Drăganu ajunge, pe un drum mai complicat, la explicația acad. Al. Graur, căci și el socotește că articolul hotărît enclitic provine dintr-un articol proclitic. Pe cei doi cercetători îi deosebește doar faptul că pentru unul articolul aparține adjectivului, ca determinant al grupului, iar pentru celălalt substantivului, ca termen determinat în grup.

Deși ingenioasă, explicația lui N. Drăganu nu poate fi primită ușor. Principalele ei slăbiciuni stau tocmai în arhitectura complicată a grupurilor nominale propuse de autor. Din cauză că, pornind de la *homo ille bonus*, nu se vedea cum *ille* a devenit substantival, din adjectival, N. Drăganu a lungit grupul cu încă un substantiv. Dar probele materiale ale existenței reale a unor grupuri nominale atît de complexe ca cele imaginate de el nu există și, după părerea mea, nici nu pot exista, pentru bunul motiv că, în *homo ille bonus*, *ille* relua substantivul, ținîndu-i locul. Dar chiar dacă n-ar fi avut acest rol, și *ille*, în loc de pronume, ar fi fost adjectiv, substantivul pe care Drăganu îl așeza la sfîrșitul grupului n-avea de ce să fie aruncat tocmai acolo. Astăzi, cînd un adjectiv demonstrativ, cum trebuie să devină în cele din urmă *ille* din *porcus ille silvaticus (porcus)*, apare într-un grup de cuvinte, el cere ca substantivul să urmeze imediat: *(un) om, acest om bun (om)*. De altfel, ar fi și greu să admitem că *ille* s-ar fi referit la substantiv, peste un adjectiv.

Pe de altă parte, dacă între prima și a doua parte a sintagmei *porcus/ille silvaticus/porcus/* ar fi existat o pauză, partea a doua s-ar fi despărțit de cea dintîi și sintagma s-ar fi transformat în *ille silvaticus porcus*, datorită tocmai caracterului inițial de demonstrativ al lui *ille*, după cum în *(un) om acest om (bun)* cele două părți sînt, de fapt, unități de sine stătătoare. În fine, dacă melodia sintactică, prin care nu prea se vede limpede ce a înțeles N. Drăganu (presupunem că ar fi intonația unei sintagme ca grup ritmic de cuvinte), ar fi avut rolul pe care i l-a dat N. Drăganu, ea ar fi trebuit să unească într-un tot elementele care se aflau după pauză, respectiv fragmentul *ille silvaticus porcus* din grupul *porcus — ille silvaticus porcus*.

---

[1] N. Drăganu, *loc. cit.*

Iar dacă acest lucru s-ar fi întîmplat, și nu văd ce l-ar fi oprit, grupul nou obținut : *ille silvaticus porcus* nu mai poate fi luat ca punct de plecare pentru a explica prin el postpunerea lui *ille*.

Deși studiul de față are ca scop nu prezentarea tuturor părerilor despre postpunerea articolului în ordine cronologică, totuși, fiindcă după 1929, cînd acad. Al. Graur a explicat encliza cum am arătat mai înainte, s-au mai propus două soluții, se cuvine să le vedem și pe acestea, măcar în treacăt.

Prima este a lui E. Gamillscheg [1], care pornește de la ideea că încă din latină articolul era cînd postpus, cînd prepus. Dar, neavînd nici o probă de existența articolului postpus în limbile romanice, el a inventat, alături de *ille* articol, care ar fi fost întotdeauna proclitic, un *ille* « particulă de legătură », care putea fi și proclitică și enclitică.

După anul 600 al erei noastre, această particulă de legătură s-ar fi confundat în occident cu articolul propriu-zis și ar fi devenit proclitică, iar în orient, adică în romînă, nu s-ar mai fi confundat cu articolul din diferite cauze. Prin urmare, « particula de legătură » ar explica de ce în romînește există encliză alături de procliză. Nu este nevoie să intrăm în discutarea cauzelor care au dat « particulei de legătură » locul imaginat de E. Gamillscheg, fiindcă însăși « particula de legătură », al cărei rol era — după creatorul ei — « să *lege* apoziția de un nume cunoscut », ca în *Mecario ille maiore*, sau atributul în genitiv de numele care-i urmează, ca în *caput illud vallis*, sau, în fine, să *despartă* adjectivul pronominal de numele care-i urmează, n-a existat în realitate. E. Lerch, analizînd exemplele propuse de E. Gamillscheg, a constatat că acesta a confundat pe *ille*, cu valoare indiscutabilă de pronume, cu *ille* slăbit de mai tîrziu [2]. După cum a observat tot E. Lerch, calitățile « particulei de legătură » nu rezistă la critică, fiind ceva care leagă într-un loc și dezleagă în altul fără nici o modificare semantică.

S. Pușcariu, luînd, în 1937, unele lucruri de la E. Gamillscheg, între altele ideea că tonul frazei sau al sintagmei decide poziția articolului, idee care l-a tentat apoi pe N. Drăganu, cum am văzut mai înainte, crede că « dacă limba romînă s-a hotărît — după ezitări ale căror urme se cunosc — pentru poziția *homo ille*, aceasta se explică printr-o particularitate sintactică. Ca și în celelalte limbi romanice, dar într-o măsură mai mare decît ele, în limba romînă fraza nu putea începe cu un cuvînt neaccentuat. Pentru *veni et vidi*, romînul zicea (și zice în parte și astăzi) *venit-am și am văzut*. Tot astfel fraza nu putea începe cu *ille homo*, ci numai cu *homo ille*. Cum însă poziția normală a subiectului e la începutul propoziției și în marea majoritate a cazurilor subiectul este articulat, topica *homo ille* s-a putut generaliza și în interiorul frazei, unde ea de asemenea era normală într-o limbă în care se zice *frater meus* (frate-meu) și nu *meus frater*, ca în franțuzește (*mon frère*). Că de fapt — continuă Pușcariu — aceasta este explicarea justă se vede din faptul că la genitivul și dativul numelor proprii și astăzi se mai întrebuințează articolul proclitic: *calul lui Petru*. Fraza nu se poate începe în mod normal cu un genitiv sau dativ.

În opoziție cu limba franceză, care pune accentul pe silaba finală și apasă pe sfîrșitul propoziției, limba romînă masează energia de rostire asupra începutului cuvîntului și strînge elementele esențiale ale frazei la locul dintîi. Astfel, așezarea

---

[1] E. Gamillscheg, *Zum romanischen Artikel und possesivpronomen*, Sitzungsberichten der preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil. — hist. Klasse, XXVII (1936), p. 327 și urm.

[2] E. Lerch, *Gibt es im Vulgärlateinischen oder im Rumänischen eine « Gelenkspartikel »?* în « Z. r. Ph. » LX (1940), v. și E. Seidel în « B. L. » XIII, p. 172.

elementului auxiliar la urma numelui sau verbului se încadrează perfect în sistemul fonetic şi sintactic al limbii romîne »[1].

După cum a observat N. Drăganu, obiecţia cea mai importantă la cele spuse de S. Puşcariu este faptul că S. Puşcariu nu arată cazurile de encliză şi de procliză a articolului. Primul lucru pe care-l aşteptăm de la susţinătorii teoriei coexistenţei neîntrerupte a articolului în poziţie enclitică şi proclitică este să ni se spună cînd s-a păstrat articolul enclitic şi cînd cel proclitic, şi din ce cauză.

Dar, afară de această nedumerire, părerea lui S. Puşcariu conţine şi multe explicaţii de amănunt discutabile. În primul rînd, intonaţia frazei şi a sintagmei franceze nu este un argument pentru procliza romanică. Într-adevăr, în franţuzeşte, tonul coboară spre sfîrşitul sintagmei, dar în italiană şi spaniolă, de exemplu, nu există aceeaşi intonaţie, şi aceste limbi au totuşi articol proclitic. În nici una din limbile romanice, fraza nu începe în mod normal cu genitivul sau dativul, s-ar putea spune chiar că nici alte limbi — neromanice — n-au această topică. Nici particularitatea sintactică potrivit căreia în limba romînă o propoziţie nu poate începe cu un cuvînt neaccentuat nu e probantă, căci, după cum spune S. Puşcariu însuşi şi după cum se ştie de mai multă vreme, şi celelalte limbi romanice evită şi mai ales evitau cuvîntul neaccentuat la începutul frazei. Cu toate acestea, limbile romanice occidentale au articol proclitic.

Singurul fapt care rămîne din argumentarea lui S. Puşcariu este aşezarea adjectivului posesiv după substantiv în *frate-meu*, ceea ce însemnează, în ultimă analiză, că tot plasarea adjectivului după substantiv este argumentul decisiv, iar lucrul acesta fusese spus înainte şi mai net de acad. Al. Graur, în studiul său din 1929.

Avînd în vedere însă că limba romînă se deosebeşte fundamental de celelalte limbi romanice prin locul articolului hotărît şi că nu în influenţa substratului trac se află explicaţia — lucru pe deplin dovedit de acad. Al. Graur[2] — ar fi mai potrivit să nu ne adresăm pentru înţelegerea acestui fenomen unor grupuri nominale alcătuite din subst.-adjectiv, fiindcă ele nu conţin elemente care diferenţiază mai bine limba romînă de celelalte limbi romanice.

Mai potrivit ar fi să analizăm mai întîi grupul format dintr-un substantiv urmat de alt substantiv, ca *mijloc de masă* şi *calul vecinului*, pentru că din aceste construcţii se poate vedea mai uşor specificul limbii romîne faţă de celelalte limbi romanice. Într-adevăr, *calul vecinului* este o construcţie exclusiv romînească; toate celelalte limbi romanice redau ideea aceasta cu alte mijloace. Legătura dintre determinant şi determinat este realizată în romîneşte prin două articole: *calu-l vecinu-lui*, amîndouă enclitice, iar în limbile romanice prin două articole şi o prepoziţie, cum se vede din construcţia franceză: *le cheval du (de le) voisin* pe care o vom considera tipică pentru limbile romanice occidentale. Prezenţa prepoziţiei în acest grup, coordonată cu existenţa încă din latină a construcţiilor de felul celei pe care o întîlnim şi în romîna veche în *pren mijloc de băsearecă*, arată că limbile romanice occidentale au dezvoltat grupul nominal de tipul subst. prepoz. + substantiv pentru a exprima, cu ajutorul celui de-al doilea substantiv, un raport de posesiune sau de apartenenţă.

Dar nici limbile romanice occidentale, nici limba romînă n-au adoptat de la început grupul care s-a dezvoltat ulterior devenind specific pentru fiecare

---

[1] S. Puşcariu, Limba romînă, Bucureşti, 1940, p. 168, vezi şi *Zur Nachstellung des rumänischen Artikels*, « Z. r. Ph. », LVII (1937), p. 273.

[2] Al. Graur, *loc cit.*

în parte, căci în romînește găsim pînă tîrziu rămășițe ale tipului subst. — prepoz. + subst., în *cale de cetate*, *trestie a cărtulariu* etc., iar în franceză, în *Hôtel Dieu*, avem modelul de construcție fără prepoziție, în care raportul de posesiune al lui *Dieu* față de *Hôtel* se exprimă la origine numai prin desinență. În franceză se dezvoltă, pînă într-un anumit moment, și construcții ca *fille l'emperador* și *la fille le roi*, în care raportul de posesiune este exprimat prin articol și prin locul posesorului. Desigur, *fille l'emperador* și *la fille le roi* reproduc tot tipul care stă și la baza lui *Hôtel Dieu*, adică acela în care nu prepoziția exprimă raporturile de posesiune. Amuțirea finalelor ducînd însă în franceză la imposibilitatea diferențierii cazului direct de cel oblic, iar articolul luînd aceeași formă și la cazul direct și la cel oblic, singura soluție de exprimare a genitiv-dativului pentru această limbă rămăsese prepoziția care se găsea în grupurile analitice de tipul subst. + prep. + subst.

Nici franceza, nici celelalte limbi romanice occidentale n-au avut motive să plaseze articolul la sfîrșitul substantivului, de vreme ce ideea de posesiune sau de apartenență era reprezentată de prepoziție în grupul nominal de tipul subst.—prep. + subst. Tocmai fiindcă exprima această idee, prepoziția a atras și articolul. Trebuie să presupunem așadar că, la un moment dat, în franceză s-a produs o încrucișare a tipului *la fille le roi* cu tipul în care raportul era exprimat prin prepoziție, încrucișare provocată de nevoia determinării mai precise a raportului dintre cele două substantive. Prin urmare, cauza inițială a proclizei a fost dispariția formei cazului indirect, iar cauza secundară atracția exercitată de prepoziție ca morfem al cazului indirect.

Această atracție se putea produce uneori și de la depărtare, peste mai multe cuvinte, fără a fi întotdeauna provocată de nevoia exprimării cazului oblic, deși originea ei aici trebuie căutată. În versurile de mai jos, din *La chastelaine de Vergi*, avem un exemplu de atracție exercitată de prepoziție peste mai multe cuvinte:

Mes vous estes bonne mestresse qui avez apris le mestier du petit chienet afetier[1].

Du din *du petit chiener afetier* este, de fapt, *de* din *d(e) afetier le petit chienet* care a atras pe *le* dinaintea grupului *le petit chienet* și l-a înglobat. Tot astfel, în versul:

Des seles mettre sont entrés (?) li escuier, din *Le Voire Palefroi* de Huon le Roi, *des* reprezintă unirea lui *de* cu *les* din *de mettre les seles*[2].

Altfel stau însă lucrurile în romînește. Aici, substantivul care indică posesiunea sau apartenența își păstrează desinența dacă e feminin, așa încît *domus filiae*, și nu *domus de filia*, devine grupul tipic. Grupul *domus de filia* coexistă multă vreme cu *domus filiae*, dar nu se dezvoltă, ci piere cu încetul, datorită faptului că, într-o limbă cu desinențe și flexiune puternică, el este inferior grupului în care raportul dintre termeni se exprimă prin desinență, iar sfîrșitul cuvîntului capătă, din punct de vedere morfologic și sintactic, o importanță din ce în ce mai mare, datorită faptului că prin ele se arată exact raportul dintre cuvinte. De aceea, *domn țării*, unul dintre tipurile de grupuri nominale romînești, articulate probabil printre cele dintîi, conține indicația raportului de posesiune nu numai în flexiunea lui *țară*, ci și în articolul hotărît al acestuia. Articolul

[1] Exemplul la Foulet, *Petite syntaxe de l'ancien français*, Paris, 1930, p. 48.
[2] Exemplul la Foulet, *loc. cit.*

hotărît a fost atras de elementul cel mai puternic al cuvîntului, de sfîrșitul său.

Însăși apariția articolului nesudat în cuvinte ca *inimi-ei nopți-ei*, *casă-ei* și altele ca acestea este o dovadă a atracției exercitate de finalul cuvîntului romînesc. Astfel, în romînă, păstrarea cazului oblic este prima și cea mai importantă cauză a postpunerii articolului, iar construcția de tipul *domn țării* ar putea fi socotită ca cea mai veche construcție articulată în romînește, ca și *în sfîrșit cîntăriei* din Psaltirea Scheiană, ed. Candrea, v. II, 7, și *moșan aceii crăiei* din cronica lui M. Costin (Buc., 1944, p. 18).

O dovadă că așa s-au petrecut lucrurile trebuie considerată legea potriviti cu care limba romînă cere ca în construcții alcătuite din două substantive, dintre care unul exprimă pe posesor, să se articuleze amîndouă substantivele, de exemplu: *ușa casei*. Cînd în interiorul acestui grup apare o prepoziție, articolul devine facultativ *ușă de casă* sau *ușa de casă*, articularea primului substantiv nemaifiind în funcție de-al doilea, ci de alți factori, exteriori construcției. Prin urmare, valoarea de morfem al cazului oblic a prepoziției se pierde, în limba romînă, în favoarea articolului care, păstrîndu-și forma de genitiv-dativ, preia într-un anumit fel funcțiunile prepoziției și se plasează în această calitate la sfîrșitul substantivului, datorită atracției exercitate de desinență.

Dar grupul nominal format din două substantive articulate, dintre care ultimul în genitiv, devine o unitate prea strînsă. În interiorul lui nu se mai poate introduce nimic, *calul frumos vecinului* sau *ușa mare casei* nefiind posibile. Cei doi termeni ai grupului trebuia să-și recîștige independența. Altfel ei riscau să devină un singur cuvînt, creînd serioase prejudicii vocabularului. Despărțirea cuvintelor din grup s-a realizat printr-un nou articol *al*, *a*, de data aceasta proclitic, care nu se deosebește însă de articolul hotărît numai prin faptul că este proclitic, ci și prin valoarea lui. El seamănă atît de bine cu un pronume, încît pentru T. Cipariu, G. Weigand, Al. Procopovici, S. Pușcariu și E. Seidel *al* este și pronume, calitate care se vede foarte ușor de îndată ce grupul *calul vecinului* este despărțit prin copulă: *calul este al vecinului*. În această situație, *al* reia cuvîntul *calul*. Totuși, el este un pronume special, căci nu poate ține decît locul unui substantiv determinat fie prin articol hotărît sau nehotărît, fie printr-un adjectiv: *un cal al vecinului*, *acest cal al vecinului* etc. Așadar, cînd obiectul posedat este determinat într-un fel oarecare, *al* devine pronume și îngăduie grupului nominal atît de strîns unit de articol să se despartă, să se mărească după nevoie, redînd astfel independență cuvintelor care nu s-ar mai fi putut desface altfel. Rostul lui a fost, pare-se, de la început acesta. Reluînd obiectul și dînd cuvintelor din grup independența, *al* reconstituie de fapt grupul, însă pe altă treaptă. El formează un grup nou: *al vecinului*, în care, ca și în precedentul (*calul vecinului*), elementele componente sînt atît de strîns legate, încît între ele nu se poate introduce nimic, iar grupul întreg, conținînd și înlocuitorul substantivului, este mobil.

După unele semne, *al* s-ar fi specializat relativ tîrziu și destul de greu în această funcțiune. În limba veche, el este adesea pleonastic, de exemplu:

---

[1] Vezi T. Cipariu, *Gram.* § 69, § 70; G. Weigand, *Grammatik der rumänischen Sprache*, 1918, ed. a II-a, § 91; Al. Procopovici, în « Revista filologică », I, p. 249 și urm.; S. Pușcariu, *loc. cit.*, p. 252; N. Drăganu, *loc. cit.*, și E. Seidel, *Zu den Funktionen des Artikels*, în « B. L. » VIII (1940), p. 15.

locul al muncilor, *numele al lui*, *fruntea oștii a lui Mihai Vodă*[1]. Data la care și-a făcut apariția poate fi dedusă cu aproximație din compararea felului cum aromîna utilizează acest articol, de o parte, și dacoromîna și istroromîna, de altă parte. În aromînă, *al* nu se întrebuințează înaintea numeralului ordinal, ar.: *treilu*, *patrulu*, *țințile* etc., istr. *doile*, *treile*, *patrile* etc., iar în aromînă pronumele posesive nu au pe *al* înainte: masc. *amilui*, *atălui*, fem. *an'iei*, *amil'ei meae*, toate cu articol enclitic și cu *a* protetic caracteristic acestui idiom. Pe de altă parte, *al* se întrebuințează în aromînă ca articol proclitic la numele proprii, acolo unde dacoromîna pune pe *lui*: ar. *niposl'i al Sim* » nepoții lui Sim »[2]. Toate aceste fapte duc la concluzia că *al* apare în jurul secolului al X-lea, cu puțin înainte de despărțirea aromînei de dacoromînă, căci, dacă ar fi mai vechi, ar fi trebuit să se folosească și în aromînă la numeralele cardinale și la pronumele posesive. La rîndul ei, istroromîna ne poate indica, deși cu aproximație mult mai mare, data la care *al* se extinsese și la posesive, căci istroromîna cunoaște forme cu *a*: *a te lucru* și forme fără *a*: *mele zile*. Prin secolul al X-lea sau puțin mai înainte, *al* începuse așadar să se întrebuințeze. La data aceasta articolul hotărît enclitic își fixase bine locul și valorile, după cum se vede din preferința aromînei pentru posesivele articulate la sfîrșit. Pentru caracterul relativ recent al lui *al* pledează și valoarea lui de pronume. Dacă ar fi articol de mai multă vreme, el s-ar fi abstractizat suficient pentru a nu mai avea nici o legătură cu pronumele.

Nesiguranța formelor acestui articol, care dă naștere la numeroase confuzii, este și ea un argument pentru caracterul lui relativ recent, deși aici ar putea să aibă mare importanță și faptul că *al* tinde pe de o parte să se fixeze ca morfem cu o singură formă, iar pe de altă parte, ca pronume, trebuie să se acorde în gen și număr. La aceasta s-ar putea adăuga faptul că acordul în caz, care se făcea probabil la început, a fost desființat cu timpul ca și articolul adjectival *cel*, *cea*, care tinde să nu se mai acorde în caz cu substantivul precedent, cf. *omului cel bun* pentru *omului celui bun*.

Din cele spuse mai înainte reținem constatarea că articolele nu apar toate deodată. Dacă ar mai fi nevoie de încă o dovadă, ea ne-ar fi dată de articolul *cel*, care, neexistînd nici în aromînă, nici în istroromînă, este și mai recent decît *al*.

De aceea, sistemul de reconstruire a unui *ad* + *illo* sau a unui *ad* + *illum*, mi se pare nepotrivit, *al* fiind o formă a lui *ille*, care a căpătat, în condițiile speciale expuse mai sus, valoarea de articol.

Dar, pentru studiul de față, este mai interesant a stabili în ce relație se află articolul enclitic cu cel proclitic.

Dacă admitem că articolul enclitic s-a impus în această poziție fiindcă întărea flexiunea, și că din această cauză limba s-a dispensat foarte repede de valoarea lui de pronume, sîntem obligați să recunoaștem că articolul s-a format mai repede în romînește decît în celelalte limbi romanice, căci în acestea, în franceză, de pildă, el are pînă în secolul al XIII-lea și valoare de pronume. Ca articol enclitic, el își pierde foarte de vreme această calitate.

În același timp și tocmai datorită pierderii sensului de pronume, articolul enclitic, din ce în ce mai strîns legat de desinență, nu mai satisface

---

[1] Primele două exemple sînt date de B. P. Hasdeu în *Cuvênte din bătrîni*, II, p. 629, ultimul este luat din cronica lui M. Costin, ediția P. P. Panaitescu, București, 1944, unde se mai pot găsi nenumărate exemple de același fel.

[2] Exemplul la Th. Capidan, *Aromînii*, București, 1932, p. 26.

întru totul nevoile limbii, căci devine o piedică pentru despărţirea cuvintelor. Pentru a nu pierde însă independenţa cuvintelor, limba recurge la alt pronume, la *al*, căruia îi dă funcţiunile articolului. Din acest punct de vedere se poate spune că encliza a creat în romîneşte procliza. După o perioadă oarecare cînd *ille* se aşeza înainte sau după substantiv, în romînă de preferinţă după substantiv, datorită desigur şi adjectivului, dar cînd *ille* nu era încă articol, ci numai un demonstrativ mai mult sau mai puţin slăbit, a urmat o perioadă cînd *ille*, din cauză că şi-a păstrat formele cazului indirect, a întărit desinenţele substantivului pe care-l determina.

Din acest moment, adică aproximativ din secolul al IX-lea — al X-lea, a fost nevoie de *al* ca articol nou. Acesta n-a mai fost enclitic, pentru că a luat naştere în condiţii care nu mai permiteau encliza, după cum *cel* nu este nici el enclitic, din motive asemănătoare.

Articolul *lui* dinaintea numelor proprii nu contrazice decît în aparenţă această evoluţie. Numele proprii ar fi trebuit să fie toate articulate enclitic, dacă nu s-ar fi produs o mulţime de analogii şi de confuzii, în urma cărora această categorie de substantive şi-a format un sistem propriu de articulare, prin fixarea unor reguli deosebite de regulile numelor comune, dar avînd acelaşi punct de plecare.

Înainte chiar de a intra în explicarea amănunţită a evoluţiei lor, observăm că ceea ce caracterizează numele proprii este tendinţa lor necontenită de a primi articol proclitic, după ce au avut un timp articol enclitic. Într-adevăr, pe cînd în limba veche, nume ca *Alexandru*, *Dumitru*, *Petru*, *Radu* şi altele de acestea primeau în mod normal articol enclitic, mai cu seamă la genitiv-dativ, astăzi ele au articol proclitic.

Dar chiar în limba mai veche decît secolul al XVI-lea existau nume proprii care nu se articulau enclitic, de exemplu: *David*, *Vasile*, *Gheorghe*, *Nicolaie*, *Pavel*, *Samson* etc. În Psaltirea Scheiană, ps. 1, 1, se mai păstrează o urmă din această stare de lucruri în construcţia *Davidu prorocu şi împărat cîntare* « cîntarea lui David, prooroc şi împărat » pe care o găsim şi mai tîrziu în documente din secolul al XVII-lea: *un pămînt Vasilie Vîrnav de-i parte Gheorghiasă*[1] « un pămînt al lui Vasile Vîrnav din partea Gheorgheasăi ».

Cauza articulării speciale a numelor proprii, cîteodată a nearticulării lor, cum am văzut, este nevoia de a le păstra forma cît mai puţin schimbată. La unele feminine acest fapt se manifestă astăzi prin desfiinţarea alternanţelor. Astfel genitivul de la *Floarea* este *Floarei*, de la *Ioana*, *Ioanei*, de la *Mioara*, *Mioarei*, de la *Marioara*, *Marioarei* ş.a.m.d. Numelor proprii masculine terminate în *-e (Vasile*, *Nicolaie)*, celor terminate în consoană sau în semiconsoană nu li s-a putut da articol enclitic fiindcă s-ar fi îndepărtat astfel prea mult de forma cazului drept.

Ţinînd seamă de linia generală de evoluţie a sistemului de articulare a numelor proprii, putem considera, deşi dovezi materiale nu se pot aduce uşor, că numele proprii au avut la un moment dat două feluri de declinare articulată. Cele terminate în vocala *u* sau semivocala *u* primeau articol enclitic, celelalte articol proclitic.

Dintr-o scurtă comparaţie a romînei cu dacoromîna se vede că întrebuinţarea articolului enclitic la numele proprii este foarte veche, fiindcă aromîna recurge

---

[1] Exemplul este dat de I. Tanoviceanu în studiul său despre articolul proclitic la numele proprii, publicat în « Arhiva », VIII, p. 329 şi urm.

mult mai des la encliză, cf. *Custandinul* pentru *Constantin*, *Pavulu* pentru *Pavel*, *Vang'ul* pentru *Vanghelie* etc. S-ar părea deci că înainte de secolul al X-lea limba romînă nu cunoștea articolul proclitic la numele proprii masculine. În acest sens pledează și genitiv-dativul numelor proprii din aromînă, care se formează cu *al*, pus înainte, dar fără *lui*. În schimb istroromîna a extins pe *lui* și la numele comune. Dar pentru a-l extinde, ea a avut nevoie de un punct de plecare. Acest punct de plecare a fost moștenit din vremea comunității cu dacoromîna. Prin urmare, articolul proclitic *lui* la numele proprii masculine s-a născut între secolul al X-lea și al XII-lea (sau al XIII-lea). Data aceasta corespunde cu cele constatate de noi în legătură cu articolul *al*, la care a recurs aromîna pentru a forma genitiv-dativul numelor proprii masculine. Dar dacă procliza articolului hotărît *lui* este ulterioară secolului al X-lea, fenomenul însuși al proclizei acestui articol este mai greu de explicat.

Desigur, nevoia de a exprima genitiv-dativul, pe de o parte, tendința de a nu modifica prea mult numele proprii, pe de altă parte, au avut o mare importanță, dar, pe lîngă aceasta, mai trebuia să existe sentimentul că articolul este mai mult sau mai puțin de sine stătător, pentru a fi mutat de la sfîrșitul cuvîntului la începutul lui. Acest sentiment vorbitorii l-au avut multă vreme, după cum se vede din prezența în dacoromîna din secolul al XVI-lea a cazurilor de articol nesudat cu desinența. Apariția articolului *al* a întărit acest sentiment, căci el era primul reprezentant al articolelor proclitice, ivite în urma enclizei.

Articolul *lui* nu este așadar originar ca articol proclitic; el reprezintă rezultatul organizării sistemului de articulare a numelor proprii.

Am arătat că *ei* dinaintea unor substantive proprii: *ei Sara* este reflexul acestei organizări la feminine și că articolul proclitic din *a ei noastre credință* nu reprezintă altceva decît extinderea analogiei de la numele proprii masculine la numele proprii feminine, extindere datorită și sentimentului autonomiei articolului și imposibilității de a găsi altă soluție pentru a articula un grup nominal cu posesivul înainte, ca *a noastră credință*.

Demonstrația făcută în acest studiu se întemeiază, după cum am arătat, pe ideea că, pentru a găsi cauzele fenomenului postpunerii articolului în limba romînă, trebuie să pornim de la grupul nominal alcătuit din două substantive, dintre care unul în cazul oblic, fiindcă structura gramaticală a acestui grup este specifică limbii romîne. A rămas însă neexplicată situația articolului din grupurile nominale compuse dintr-un substantiv și adjectiv, adică din grupul nominal în care amîndouă elementele sînt în același caz gramatical. Analiza se va ușura mult dacă, în loc să pornim de la un grup nominal de felul acesta, conținînd substantivul articulat, vom porni de la un grup fără articol, de felul lui *om bun* sau *casă nouă*. Pentru a exprima cazul oblic, în asemenea grupuri s-a simțit nevoia articolului. Îndată ce el a fost întrebuințat la cazul oblic, s-au creat posibilitățile de lărgire a folosirii sintactice a grupului de felul acesta, poate mai întîi prin acele grupuri în care apărea un substantiv feminin. Datorită relației dintre genitiv-dativ singular și nominativ plural, *casei noi* a putut deveni foarte ușor, la plural, *casele noi*. De aici înainte drumul era deschis pentru celelalte cazuri. Punerea articolului enclitic la substantiv are două justificări principale, prima este calitatea substantivului, care reprezintă centrul și organizatorul unui astfel de grup nominal. Spre el se îndrepta așadar atenția. A doua, care nu-i decît corolarul primei, este capacitatea mai mare de flexiune a substantivului în comparație cu adjectivul.

Cînd structura acestui grup nominal se modifică, se schimbă și centrul lui, căci așezarea substantivului după adjectiv *(nouă casă, bun om)* nu este o simplă permutare de termeni, ca în unele probleme de matematică, ci o modificare de valori, care constă tocmai în faptul că centrul grupului devine adjectivul. În concluzie, el trebuie să poarte indicațiile gramaticale ale întregului. De aceea, cînd intervine articolul, el este așezat la sfîrșitul adjectivului, pentru că acesta este locul stabilit în celelalte grupuri nominale.

К ВОПРОСУ О МЕСТЕ АРТИКЛЯ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

1. ПРОКЛИТИЧЕСКИЕ АРТИКЛИ ДЛЯ ЖЕНСКИХ ИМЕН

В древнерумынском языке известно несколько случаев употребления проклитических артиклей у женских имен: *ii Sara ii Tamara*, *a ei voastră credință* и т. д. К этим примерам, относящимся к XVI веку, следует добавить названия мест: *Fîntîna îi Marine*, *Pădurea i Caznă* и прочие, открытые и исследованные К. Лача и С. Пушкариу.

Некоторые женские имена собственные с проклитическим артиклем были найдены также И. Тановичану в различных румынских памятниках, относящихся к периоду не позже XVIII века, как, например: *feciorii ei Soldănească* (1652 и 1654 гг.), *acel moș ai Păscăloae* (1716 г.) и т. д.

Это явление объяснялось устойчивостью проклитического артикля из латинского языка, хотя об этом и отсутствовали убедительные доводы. Действительно, что касается артикуляции некоторых женских собственных имен до XVI века, то существуют лишь сомнительные данные. В XIII веке находим: *Bujul Puiul*, в XIV веке: *Seaca* (название одной деревни) и *Piatra*, а в XV веке: *Anușki și Maricăei.*

Любопытно, что в XV веке женские собственные имена получают энклитический артикль, а позже те же имена получают проклитический артикль. Если проклитический артикль явился бы лишь продолжением грамматического факта из латинского языка, то невозможно было бы объяснить, как он мог существовать после того, как энклитический артикль получил обобщение в румынском языке. Недавно в двух официальных документах, 1923 года и 1926 года, проклитический артикль встречается у женских собственных имен: *fiica lui Gheorghe Rohan, și a ei, Elena* и *fiul lui Ion C. și al ei Ancuța I. C.* Мало вероятно, что в данном случае, это явилось бы простым продолжением факта латинского языка.

В действительности, проклитический артикль у некоторых женских имен является новшеством, внесенным дакорумынским языком, а именно: по аналогии с мужскими собственными именами, которые делились в древнерумынском языке на мужские собственные имена с проклитическим артиклем: *Andrei*, *Bogdan*, *Constantin* и т. д., и мужские собственные имена с энклитическим артиклем: *Dumitru*, *Radu* и т. д., женские соб-

ственные имена были группированы с мужскими именами первой категории, т. е. с теми, которые получали проклитический артикль.

Что касается проклитического артикля остальных женских имен (*a ei noastră credință*), то здесь речь идет о необходимости присвоить артикль группе имен, при которых прилагательное нельзя было отодвинуть либо по той причине, что данный текст воспроизводит соответствующий славянский текст, либо вследствие того, что отражает определенный способ выражения, использовавшийся для написания писем.

2. О ПОСТПОЗИТИВНОМ АРТИКЛЕ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

Во второй части статьи предлагается новое объяснение позиции артикля, особенно энклитического, в румынском языке. Отправной точкой является уже не группа: имя существительное — имя прилагательное, а группа: имя существительное — имя существительное (в родительном падеже); в подтверждение такой точки зрения приводятся следующие доводы:

а) Группа: имя существительное — имя прилагательное, которой объяснялся постпозитивный артикль в румынском языке, в действительности не обязывает принимать постпозитивность, так как языки, в которых имеется обратная группа (имя прилагательное — имя существительное), не развили по этой причине постпозитивный артикль.

Русский язык, например, у которого первоначально имелся определенный артикль, предпочел его постпозицию, хотя и в русском языке состав группы имен естественным образом представлялся в порядке: имя прилагательное — имя существительное.

б) Что касается группы: имя существительное — имя существительное, то она имеет в румынском языке специфический характер по сравнению с другими романскими языками. Он сохраняет формы родительного и дательного падежей, обладая способностью выражать идеи владения и предоставления.

в) В румынском языке окончание родительного падежа в раннем периоде привлекло артикль, подобно тому, как приставка привлекла его в романских языках и, в первую очередь, во французском языке.

Гипотеза, изложенная здесь, отличается от прежних теорий тем, что она способствует объяснению притяжательного артикля в румынском языке: *al*, *a* и т. д., созданного для обеспечения разъединения группы: имя существительное — имя существительное (в родительном падеже). Следовательно, энклитический артикль развивался первым.

Исторические факты, исследованные автором, подтверждают, что это имело место в раннем периоде (до X века). Македонский язык также подтверждает сказанное. В последующие два-три века появлялся притяжательный артикль *al*, *a*, и т. д. что тоже доказано наличием этого артикля в македо-румынском и истро-румынском диалектах.

В то время как энклитический артикль получил почти значение окончания, артикль *al*, *a* и т. д. сохраняет еще явные местоименные свойства.

SUR LA POSITION DE L'ARTICLE EN ROUMAIN

(RÉSUMÉ)

1. L'ARTICLE PROCLITIQUE DES NOMS FÉMININS EN VIEUX ROUMAIN

L'ancien roumain connaît quelques cas d'article proclitique pour les noms féminins: *ii Sara*, *ii Tamara*, *a ei voastră credinţă* etc. A ces exemples, datant du XVIe siècle, il faut ajouter les noms de lieux: *Fîntîna îi Mărine*, *Pădurea i Caznă* et autres, découverts et étudiés par C. Lacea et S. Puşcariu. Des noms propres féminins à article proclitique ont également été trouvés par I. Tanoviceanu dans divers documents roumains datant au plus du XVIIIe siècle, par exemple: *feciorii ei Şoldănească* (1652 et 1654), *acel moş ai Păscăloae* (1716) etc.

On a expliqué cet état de choses par la persistance ininterrompue de l'article proclitique du latin, malgré l'absence de preuves convaincantes. En effet, il n'y a que des renseignements précaires sur l'articulation des noms propres avant le XVIe siècle. Toutefois, au XIIIe siècle, on trouve: *Buyul (Puiul)*, au XIVe: *Seaca* (nom d'un village) et *Piatra* et, au XVe siècle: *Anuşki* et *Maricăei.*

Il est curieux de constater que, au XVe siècle, les noms propres féminins reçoivent l'article enclitique et plus tard les mêmes noms reçoivent l'article proclitique. Si celui-ci était la continuation d'un fait latin, il serait impossible d'expliquer comment il se serait maintenu proclitique après avoir été généralisé en position enclitique. Récemment même, dans deux actes officiels, l'un de 1923 et l'autre de 1926, l'article proclitique apparaît pour les noms propres féminins: *fiica lui Gheorghe Rohan şi a ei Elena* et *fiul lui Ion C. şi al ei Ancuţa I. C.* Il est très peu probable que cet état représente la continuation de l'état de choses latin.

En réalité, l'article proclitique des noms féminins est une innovation du daco-roumain. Par analogie avec les noms propres masculins qui se groupaient dans l'ancien roumain en noms propres masculins à article proclitique: *Andrei*, *Bogdan*, *Constantin* etc. et en noms propres masculins à article enclitique: *Dumitru*, *Radu* etc., les noms propres féminins ont été groupés avec les masculins de la première catégorie, c'est-à-dire, à article proclitique.

Quant à l'article proclitique des autres noms féminins *(a ei noastră credinţă)*, il s'agit de la nécessité d'articuler un groupe nominal dont l'adjectif ne devait pas être déplacé, soit parce qu'il reproduisait l'ordre des mots d'un texte slave, soit parce qu'il était une formule figée, par exemple dans les lettres.

2. CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DE LA POSITION ENCLITIQUE DE L'ARTICLE EN ROUMAIN

On propose une explication nouvelle de la position de l'article, surtout de la position enclitique de celui-ci en roumain. Le point de départ n'est plus le groupe substantif-adjectif, mais le groupe substantif-substantif (au génitif). En voici les raisons:

a) Le groupe substantif-adjectif, supposé responsable de la postposition de l'article roumain, ne nous oblige pas nécessairement à admettre la postposition, car les langues qui connaissent le groupe inverse (adjectif-substantif) n'ont pas développé, de ce fait, l'article prépositif. Le russe, par exemple, qui a connu

l'article défini à un stade initial, a préféré la postposition de celui-ci, malgré la structure adjectif-substantif du groupe nominal, normale en russe.

b) Le groupe substantif-substantif du roumain présente un caractère spécifique, par rapport aux autres langues romanes. Il garde la forme des cas génitif et datif, ayant la possibilité d'exprimer l'idée de possession ou d'attribution par la désinence nominale du génitif aux noms féminins.

c) En roumain, la désinence du génitif a attiré de bonne heure l'article, de la même manière que la préposition dans les langues romanes, le français en tête.

L'hypothèse que l'auteur vient de présenter offre sur les théories antérieures l'avantage de permettre également l'explication de l'article possessif du roumain: *al*, *a* etc., né pour assurer la dissociation du groupe substantif-substantif (au génitif). Par conséquent, c'est l'article enclitique qui s'est développé le premier. Les données historiques que nous avons analysées témoignent du fait que cela s'est produit peu avant le Xe siècle. Le macédo-roumain en fait la preuve. Dans les deux ou trois siècles suivants, y compris le Xe, ce fut l'article possessif *al*, *a*, etc. qui apparut. Cela est prouvé par la présence de cet article en macédo-roumain et par son absence en istro-roumain. À l'encontre de l'article enclitique, qui a presque pris la valeur d'une désinence, *al*, *a* etc. a ceci de particulier qu'il garde encore les qualités évidentes d'un pronom.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 1-2, 1956

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

O PROBLEMĂ DE SINTAXĂ ISTORICĂ A LIMBII ROMÎNE ÎN OPERA LUI H. TIKTIN

DE

I. RIZESCU

Sistemul sintactic al limbii romîne a fost mai puţin cultivat pînă în zilele noastre, decît sistemul morfologic sau fonetic.

Aceasta este de altfel situaţia şi în ceea ce priveşte, în general, studiile de romanistică. Dar chiar în cadrul familiei de limbi romanice se observă că s-a acordat o inegală atenţie acestei probleme. « În comparaţie cu limba franceză — remarcă pe drept cuvînt romanistul sovietic R.A. Budagov — sistemele sintactice ale limbilor spaniolă, romînă şi italiană se află în faza iniţială de cercetare ştiinţifică » [1].

Pînă la finele secolului al XIX-lea, dintre problemele de sintaxă istorică a limbii romîne s-au studiat mai cu seamă genul substantivelor [2] şi articolul [3]. În jumătatea de veac care a trecut de atunci s-au scris puţine lucrări de sintaxă istorică. A persistat de altfel multă vreme ideea greşită că « în comparaţie cu celelalte părţi ale gramaticii romîne, sintaxa prezintă puţine fenomene demne de remarcat » [4], idee care nu poate fi acceptată.

Tot ca o consecinţă a acestei idei greşite, studiile de sintaxă descriptivă, şi ele de altfel destul de reduse, nu atinseseră nivelul ştiinţific al altor lucrări de

---

[1] R. A. Budagov, Nakatorîe problemî sr.-ist. izuceniia sintaksisa rom. iaz. « Vopr. iaz. », 3/55, p. 3.

[2] Gruber, *Studii asupra genului elementelor latine la romînesce în comparaţie cu celelalte limbi romanice*, Iaşi, 1884; W. Meyer, *Schicksale der lateinischen Neutrums*, Halle, 1883 (se referă şi la limba romînă) (ap. L. Şăineanu, *Ist. fil. rom.*, p. 239).

[3] B. P. Hasdeu, *Le type syntactique homo-ille ille-bonus et sa parenté*, în « Arch. glot. it.» 1878, III, 420-421 (sub o formă amplificată în *Cuvente*, II, 609—637: Reduplicarea şi triplicarea articolului definit); A. Cihac, *Le type homo-ille ille—bonus* în Roman. Stud., 1880; M.G. Obédénare, *L'article dans la langue roumaine*, în « Revue des langues rom. », 1884, p. 132-152 şi *Une forme de l'art. roum. qui se met devant les subst. et les adj.* în Miscellanea etc., in memoria di Caix e Canello, 1886, p. 209-215, M. Schuster, *Der bestimmte Artikel im Rum. und im Alban.*, Hermannstadt, 1883; I. Nădejde, *Articolul hotărît « ei », întrebuinţarea lui în dialectul istrian*, în « Contemporanul », IV, 674 şi 681. I. Bianu, *Articolul prepus « ei » la numele proprii feminine*, în Arhiva, 1892.

În alte domenii ale sintaxei istorice sînt mult mai puţine studii: B. P. Hasdeu, *Un principiu estetic al sintaxei romîne*, în « Columna, » iulie, 1883; Meyer-Lübke, *Zur Geschichte des Infinitivs im Rum.*, in Tobler Anhand, 1895; St. Stinge, *Die Anwendung von « pre » als Akkusativzeichen*, in « Jb »., nr. 3 şi 4, 1896-1897 etc. Mai amintim de capitolul de sintaxă din *Gramatica elementară a limbii romîne*, de A. Philippide, Iaşi, 1897.

[4] H. Tiktin, *Die Rumänische Sprache, in Grundriss der romanischen Philologie*, editat de *G. Gröber*, ed. a II-a 1904, p. 564.

lingvistică. Abia în zilele noastre prin publicarea volumului al II-lea al *Gramaticii Academiei R.P.R. (Sintaxa)* a fost umplut un gol care dăinuia de multă vreme în lingvistica romînească.

Aplicarea concepției marxiste la studiile de gramatică are ca urmare că și problemele de sintaxă istorică încep să preocupe mai mult pe lingviști. În același timp însă trebuie reconsiderate și vechile lucrări cu privire la acest domeniu pentru a face cunoscute aspectele lor valabile, care pot fi folosite cu succes pentru diferite studii.

Unul dintre primii cercetători ai problemelor de sintaxă istorică a limbii romîne este H. Tiktin.

Pe lîngă activitatea rodnică de lexicograf, H. Tiktin a studiat în mod deosebit și structura gramaticală a limbii romîne. Nu ne vom opri asupra diferitelor sale lucrări de fonetică istorică, morfologie istorică, nici asupra celor de gramatică descriptivă. Atît din studiile sale cît și din corespondență, se întrevede intenția de a scrie o gramatică istorică completă a limbii romîne, pe care, din păcate, nu a putut-o realiza.

Printre problemele de sintaxă istorică studiate de Tiktin este și topica formelor verbale și pronominale neaccentuate în limba romînă în lucrarea *Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen* publicată în Z. r. Ph., Halle, 1885, vol. IX (590—596).

Tiktin a început studiul acestei probleme la îndemnul lingvistului A. Mussafia, care descoperise că în vechea franceză, în provensală și în vechea italiană o propoziție principală nu putea să înceapă cu un pronume neaccentuat. În italiana veche, la începutul propoziției se putea pune numai *vedoti*, iar la mijloc, mai ales *ti vedo* [1].

Topica formelor neaccentuate își are rădăcina în latina tîrzie. Bazat pe existența unor forme de tipul: *mecum*, *quocum*, Meyer-Lübke, continuînd studiile făcut de Mussafia, presupune că encliza particulelor neaccentuate ar fi existat chiar și în latina arhaică. El arată de asemenea că pronumele neaccentuat a fost totdeauna enclitic, așa că nu putea fi așezat în fruntea propoziției.

Fenomenul observat de Mussafia — arată Meyer-Lübke — era destul de răspîndit în latina tîrzie unde se spunea *videt me*, dacă verbul era la început de propoziție, dar *pater me videt*, dacă verbul nu era la început. În aceeași epocă s-a trecut de la *habeo cognitum* la *cognitum habeo* (după ce *habeo* și-a slăbit din ce în ce mai mult semnificația). Din latinescul *cantare habeo* s-a născut în italiană *cantarò*, în franceză *je chanterai* [2].

Dintre limbile romanice, limba romînă păstrează cel mai bine acest vechi fenomen romanic.

Pe lîngă cele arătate de Mussafia, Tiktin a observat personal, încă de la începutul activității sale, că particulele neaccentuate pronominale și verbele formează un element caracteristic pentru limba noastră, atît din punct de vedere morfologic cît și sintactic. Nu vom insista asupra acestei probleme, dar vrem să amintim că ea a atras atenția multor lingviști romîni și străini. Astfel, H. Olsen a remarcat că limba romînă se deosebește de majoritatea limbilor indo-europene prin faptul că face din substantiv un însoțitor sui generis al pronumelui, care reia și repetă oarecum acest substantiv *(banii îi luase cu sine)* [3]. Reluarea pronu-

---

[1] H. Tiktin, *Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen*, p. 590.

[2] W. Meyer-Lübke, *Gramm. des langues rom.*, vol. III, p. 794-795.

[3] H. Olsen, *Étude sur la syntaxe des pronoms personnels réfléchis en roumain*, 1928, p. 18.

melui pe lîngă substantiv în propoziții de tipul *femeii îi era milă*, arată R.A. Budagov, « se deosebește radical de construcțiile asemănătoare din alte limbi europene moderne, în care repetarea este determinată de motive stilistice, și nu sintactice [1].

Printre notele comune caracteristice celor patru dialecte ale limbii romîne, S. Pușcariu include și forma conjunctă a pronumelui personal [2].

Ca probleme mai importante relevăm din studiul lui Tiktin pe următoarele:

a) Regula lui Tiktin cu privire la poziția formelor neaccentuate verbale și pronominale în limba romînă veche, poziție care diferă după împrejurări (locul verbului în propoziție etc.);

b) explicarea formării pe baza acestor reguli a formelor neaccentuate pronominale și verbale silabice: *îmi, îți, îi, îs* etc.;

c) problema repetării predicatului; chiasmul, ca fenomen gramatical.

Bazîndu-ne pe studiul lui Tiktin, am încercat să explicăm următoarele:

a) poziția formelor neaccentuate verbale și pronominale în limba romînă contemporană;

b) unele construcții gramaticale și forme dialectale *(l-am văzutu-l)*;

c) caracterul complex, afectiv și gramatical, al chiasmului.

Tiktin a remarcat că spre deosebire de celelalte forme neaccentuate din limba romînă care sînt fie numai proclitice (prepozițiile, conjuncțiile, articolul *al* etc.) fie numai enclitice (articolul enclitic etc.), pronumele și formele verbale neaccentuate pot fi proclitice sau enclitice față de verb, după împrejurare. În această privință Tiktin a formulat următoarea regulă: *în romîna veche formele neaccentuate (verbale și pronominale) sînt enclitice dacă verbul e la începutul propoziției (văzu-te) și proclitice dacă verbul e în interior (te văzu)*. Această situație a dăinuit pînă prin secolul al XVIII-lea [3].

Uneori însă, arată Tiktin, pot exista și anumite « abateri » de la regula de mai sus. Astfel, dacă propoziția a fost introdusă cu un cuvînt neflexibil, procliza pronumelui este folosită aproape totdeauna [4]. În ce ne privește însă socotim că regula de mai sus este valabilă, mai ales pentru poziția enclitică a formelor neaccentuate.

I. PRONUME NEACCENTUATE

a) Modul imperativ

Relevăm din studiul lui Tiktin acea parte care se ocupă de influența pe care o exercită diferitele moduri asupra poziției formelor neaccentuate.

Tiktin a arătat că *imperativul*, atunci cînd se găsește la începutul propoziției, cere postpunerea pronumelor neaccentuate față de verb *(prinde-l)*. În interiorul propoziției, în vechile texte, întîlnim de obicei procliza *(cugetă și te miră și te rușinează)* Cip. *Anal.* 157; *tu-l miluiește și-i dă pîine de-l satură* (Hasdeu, *Cuv.*, II, 46) [5].

---

[1] R. A. Budagov, *Funcțiunea pronumelor în limba romînă modernă*, reprodus în SCL, 1950, nr. 1, fasc. I. p. 35.

[2] S. Pușcariu, *Limba romînă*, p. 239.

[3] H. Tiktin, *Zur Stellung . . .*, p. 590.

[4] Cuvintele neflexibile la rîndul lor pot avea o anumită poziție față de formele neaccentuate. *Mai, şi, prea, tot*, se aşază de obicei între cuvintele neflexibile neaccentuate proclitice şi verbe: *s-o mai scurteze, mă şi duc, nu mă prea ostenesc, să tot trăieşti.*

[5] În vechea fr. — remarcă J. Melander în *Étude sur l'ancienne abréviation des pron. personneles régimes dans les langues romanes*, p. 116 — pronumele se aşeza înaintea imperativului afir-

În unele texte însă, observă Tiktin, encliza este folosită în locul proclizei, deși verbul e în interior. De exemplu: *pasă cu dumnezeu fiica mea și adu-ți aminte de învățăturile mele* (Ispirescu, *Leg.*, 13) (în loc de *și-ți adu aminte*), sau în cazul în care complementul direct precede verbul, ca de exemplu în rugăciunea Tatăl Nostru: *pîinea noastră cea de toate zilele, dă-ne-o nouă astăzi* [1].

Asemenea excepții găsim și la Coresi, care, după cum arată Tiktin, are o deosebită predilecție pentru așezarea enclitică a pronumelui, atît la început cît și la mijloc de frază *(spăsește-mă de toți gonitorii-mi și izbăvește-mă.* (Coresi, *Ps.*, VIII); *tu, doamne, hrănește-ne și veghe-ne, Ps.*, II).

Imperativul negativ cere în toate împrejurările encliza pronumelui *(nu-l prinde)* [2].

b) Modul conjunctiv

Este necesar să arătăm că, pentru prima dată într-un studiu de gramatică romînească, Tiktin atrage atenția asupra existenței în limba romînă a unui conjunctiv fără *să* introductiv [3].

Formele verbale și pronominale neaccentuate care însoțesc conjunctivul fără *să* urmează regulile de mai sus. În textele secolului al XVI-lea și al XVII-lea se atestă formele: *așa-mi ajute maica mea* (Mscr. Măh. Hasd., *Cuv.*, II, 52). În acest caz, procliza pronumelui față de verb se datorește faptului că propoziția e introdusă prin particula *așa* (vezi mai sus p. 5). În exemplul: *ducă-l înaintea dumnezeilor și-l punie la stîlpii ușiei și-i pătrunză urechia* (Cip. *Anal.* 66), pronumele neaccentuat e enclitic în prima propoziție, deoarece verbul e la începutul ei și proclitic în celelalte două cazuri, deoarece verbul e în interior. Poziția formelor neaccentuate ale pronumelui urmează aceeași regulă și în textele mai noi: *placă-ți să mă asculți*; *cîntă cuce, limba-ți pice* (Bur. *Căl.* 225). În cazul conjunctivului negativ se folosește numai procliza pronumelui: *nu-ți paie lucru de șagă* (Pomp. *Bal.* 56). Regulile stabilite de Tiktin în această privință sînt întru totul valabile.

În ceea ce privește însă conjunctivul introdus prin *să*, socotim că afirmațiile lui Tiktin sînt greșite. Astfel, el arată că după acest mod, deși encliza pronumelor neaccentuate e facultativă în vechile documente, ea este totuși destul de des folosită. Pentru a exemplifica aceasta, dă următoarele citate: *ca să dereptezi-te în cuvintele sale* (Coresi, *Ps.*, II); *și răpită fu corabia de nu putea să potrivească-se vîntului* (Mscr. Vor. Aur. II, 150); *să rugămu-ne* (Mscr. Măh. Hasd. *Cuv.*, II, 120). Regula extrasă de Tiktin, pe baza acestor exemple, este greșită, deoarece în romîna veche, ca și în cea contemporană, după conjunctivul cu *să* urmează procliza pronumelui.

---

mativ ca şi înaintea oricărei forme verbale dacă fraza era introdusă printr-un complement sau o conjuncţie. Urme ale acestei reguli apar şi în sec. al XVII-lea cînd se obişnuia a se pune pronumele înaintea celui de-al doilea imperativ legat de primul prin *et*, *mais*, *oui*: *battez moi et me laissez rire* (Molière).

[1] I. A. Candrea consideră că unele construcţii din Ps. Sch. cu pronume neaccentuate nu ar respecta topica obişnuită în sec. al XVI-lea, de exemplu: *pâıré noastră săţioasă dă-o noao astăzi.* Socotim totuşi că această topică respectă regulile din acea epocă, întrucît complementul direct se găseşte înaintea verbului.

[2] În genere adverbul *nu* atrage procliza pronumelor faţă de verb; aceeaşi situaţie e şi în italiană: *pensati*, dar *non ti pensare.*

[3] H. Tiktin, *Zur Stellung . . .*, p. 891. Această problemă e urmărită mai tîrziu de Tiktin în *Rumänisches Elementarbuch*, p. 233, 326. Vezi şi G. Weigand, *Praktische Grammatik der rumänischen Sprache*, S. 110 şi B. Dimand, *Zur rum. Moduslehre*, în Wiener Denk. phil. ist. kl., 1904.

Construcțiile cu encliza pronumelui neaccentuat după conjunctivul cu *să* calchiază topica din v. sl., care *cere în toate împrejurările encliza acestor pronume.* Astfel, în v. sl. fie că înaintea verbului se găsește cuvîntul *să*, fie că se găsește *dacă*, apare deopotrivă encliza pronumelui да молити сѧ; аще молити сѧ.

Cercetînd textele originale din secolul al XVI-lea, ne convingem ușor că conjunctivul cu *să* cere mai totdeauna procliza pronumelui neaccentuat: *să-i judece: să-i prade întru ei* [1].

De altfel, trebuie să arătăm că în întreaga sa lucrare, Tiktin nu face nici o deosebire între topica textelor originale și topica traducerilor. Deoarece nu face această deosebire, el nu sezisează calcul după v. sl. în sintaxă și socotește unele construcții calchiate după v. sl. ca specifice limbii romîne, formulînd în felul acesta unele reguli fictive [2].

Influența slavă, în asemenea construcții sintactice, se observă și în alte documente. În textele rotacizante pronumele neaccentuate nu se supun regulilor de mai sus ca în textele originale, putînd fi « după voie » enclitice sau proclitice față de verb. De asemenea se observă folosirea pronumelor accentuate în locul celor neaccentuate (*și dete mie Domnul după dereptate me.* Ps. Sch., XVII, 21 [3]). Influența v. sl. asupra poziției pronumelor neaccentuate se observă și în cazul modului indicativ. În exemplul: *Iuo ruga aceasta grăi-să-va și numele tău pomeni-se-va*, se observă encliza pronumelor neaccentuate în interior, ca și în originalul slav [4], идеж матка сїа глаждє (sic) име твое въспоминанїе те.

c) Modul indicativ

După indicativul prezent, în propozițiile narative, folosirea enclizei în mijlocul frazei — arată Tiktin — este facultativă. Cu timpul ea devine din ce în ce mai rară, iar către finele secolului al XVI-lea dispare. Ca exemple, Tiktin dă următoarele fraze: *și eu mă culcaiu și adormiu, sculaiu-mă căce domnul îmi va ajuta mie* (Bibl. Buc. Ps., III, 5); aceeași situație e și atunci cînd propoziția secundară precede: *că tot cine se înalță, pleacă-se* (Cip. *Anal.*, 31).

În propozițiile interogative, după modul indicativ se folosește procliza. Numai Coresi arată și aici predilecție pentru encliză: *pînă cînd, doamne, uiți-mi pînă în sfîrșit?* (Ps., XII).

Gerunziul și *infinitivul* nu admit decît o singură poziție a pronumelui. Gerunziul poate fi considerat ca o propoziție circumstanțială prescurtată și deci e firesc să ceară encliza pronumelui (*văzîndu-te*). Așezarea enclitică a pronumelui față de gerunziu ni se pare « firească », deoarece propoziția circumstanțială (de ex., *pe cînd te-am văzut*) este introdusă cu o anumită conjuncție și deci verbul, nefiind la începutul propoziției, urmează procliza pronumelui neaccentuat. Gerunziul însă, nemaifiind precedat de vreo conjuncție, putea fi așezat deci la început de frază, urmat de pronumele neaccentuat (*văzîndu-te*). Encliza pronumelui s-a generalizat și pentru cazul în care gerunziul era în interiorul propoziției. La aceasta a mai contribuit probabil și ordinea cuvintelor în limba romînă, care cere

[1] B. P. Hasdeu, *Cuv. din bătrîni*, II, p. 128.

[2] Și în alte cazuri merge pe aceeași linie greșită, ca de exemplu în analiza diatezei pasive (Gr. rom. I, p. 176) numai că aici eroarea este de altă natură: în loc să scoată în evidență deosebirea care există între textele originale și traduceri, se mulțumește să facă o asemenea deosebire între diferitele categorii de traduceri.

[3] I. A. Candrea, *Ps. Sch.* (ed. critică), 1916, p. CCIX.

[4] B. P. Hasdeu, *Cuv. din bătrîni*, II, p. 291.

ca complementul să urmeze predicatului. În cazul infinitivului precedat de *a*, pronumele se așază între prepoziția *a* și verb: *a te vedea* [1].

Din acest capitol se observă că « encliza formelor neaccentuate ale pronumelui personal este folosită mai mult decît procliza » [2].

II. FORME VERBALE NEACCENTUATE

Studiul lui Tiktin se mai ocupă și de formele verbale neaccentuate care se supun, în genere, acelorași reguli.

Cu sintagmele *am văzut*, *aș vedea*, *voi vedea*, nu se putea începe o propoziție în limba romînă veche și cu atît mai puțin cu *te-am văzut*. Situația e asemănătoare cu aceea din vechea franceză unde o propoziție nu putea începe cu forme ale verbelor lat. *esse* sau *habere*. Astfel, modul indicativ cere encliza formei verbale neaccentuate la început de propoziție și procliză în interior: *goni-voiu jivinele rele sălbatice de în pămîntul vostru nici oaste nu va trece pre în țara voastră* (HASDEU, *Cuv.*, I, 6).

Encliza formei verbale neaccentuate o întîlnim în limba veche și în cazul modului condițional-optativ (în limba contemporană nu mai poate fi vorba, deși Tiktin susține acest lucru): *arde-te-ar focul pămînt și te-ar bate domnul sfînt* (Al. P.P. 28) (cu encliză, în prima propoziție și procliză în a doua).

În formulele actelor oficiale, arată Tiktin, apare totdeauna encliza chiar în mijlocul propoziției *(dat-am zapisul nostru)*; trebuie menționat că această abatere nu se întîlnește în textele de proveniență populară [3].

În propozițiile interogative poziția formelor neaccentuate verbale e aceeași ca și a celor pronominale. Autorii care preferă encliza formelor neaccentuate ale pronumelor procedează la fel și cu formele neaccentuate verbale. Astfel, la Coresi întîlnim: *în iad cine ispovedi-ți-se-va ție?* (*Ps.*, VI).

★

Analizînd numeroasele exemple prezentate de Tiktin, putem observa că poezia nu se supune regulilor de mai sus. Astfel, în versurile: *eu îmi cat de-a mea avere Tu cată-ți de-a ta putere* (BUR. *Căl.* 187); *arde-mă și frige-mă*, *pe-un cărbune pune-mă* (AL. P.P. 334) se observă că s-a folosit, contrar regulilor arătate pînă acum, encliza formelor pronominale neaccentuate în interior. Și în privința formelor neaccentuate verbale situația e aceeași: *flămînzii săturat-am*, *pe însetați adăpat-am*, *despoieții îmbrăcat-am*, *pe desculți încălțat-am.* (BUR. *Căl.* 41).

Tiktin nu explică această abatere mulțumindu-se doar să afirme că: « poezia își permite o libertate mai mare ».

Dar care să fie cauza unei asemenea libertăți? E un capriciu al poetului?

După părerea noastră, o asemenea abatere este cauzată de necesitățile rimei, măsurii etc. Dacă în poezia de mai sus s-ar fi respectat regulile privitoare la topica particulelor neaccentuate, atunci versurile n-ar mai fi avut aceeași măsură, ci primul ar fi avut 8 silabe, iar al doilea 9 *(tu îți cată de-a ta putere)*.

---

[1] Poziția postpusă a pronumelui neaccentuat față de verb e mai frecventă în romîna contemporană decît în franceză, deși în romîna veche era o apropiere mai mare față de franceza veche.

[2] C. Gălușcă, *Sl. r m. Psalterb uchstück*, p. 18.

[3] Tiktin n-a observat că chiar în actele oficiale în afară de forma stereotipă *(dat-am zapisul nostru)* apar altele asemănătoare, care se supun regulilor topicii particulelor neaccentuate: *și pentru mai mare credință ne-am pus i degetele* (cu procliza particulelor neaccentuate deoarece verbul e în interior), Zapis din 1675; idem, *Și noi pentru credință ne-am pus degetele*, Zapis din 1636, publ. de Tiktin în « Arhiva », Iași, 1889, nr. 1, pag. 346.

De asemenea, dacă am face o paralelă între versurile de mai sus cu procliza continuă a pronumelor neaccentuate, *arde-mă și frige-mă* și versurile cu procliza formelor neaccentuate verbale: *flămînzii săturat-am*, am observa că, din nevoia de a respecta rima și simetria, poetul a recurs la procliză chiar și în interiorul propoziției.

Cît despre versurile: *frunză verde de bujor, am avut un puișor* (AL. P. P. 31) în care Tiktin vede o abatere de la regulile de mai sus, socotim că procliza lui *am* este firească. Într-adevăr, înaintea propoziției *am avut un puișor*, s-au pus cuvintele: *frunză verde de bujor*, așa că verbul fiind în interior s-a folosit procliza lui *am*.

Dar nu numai în poezie întîlnim asemenea abateri, ci și în proză, atunci cînd o expresie e folosită poetic sau metaforic. Astfel, în mijlocul propoziției nu se respectă procliza verbului neaccentuat în construcții de tipul *lua-i-ar dracu*, chiar dacă verbul e în interior.

Unii lingviști au căutat să explice poziția enclitică a cuvintelor neaccentuate printr-o anumită «preferință» a limbii romîne pentru encliză. Astfel, S. Pușcariu explică pe această bază sintagmele *ducîndu-te* (1), *nu-l văd* (2), *unde-l aflu* (3), precum și postpunerea articolului [1].

Sintagmele de mai sus se pot explica însă mai bine prin regulile stabilite de Tiktin. Astfel, în cazul 1, pronumele e postpus din cauza gerunziului; în al doilea, particula neaccentuată e prepusă din cauza negației *nu*, în al treilea exemplu, din cauza particulei *unde*. O altă explicație dată de Pușcariu că *-l* ar fi pus înaintea verbului în sintagma: *nu-l întrebam*, deoarece e intervocalic, nu este valabilă, deoarece *-l* se găsește înaintea verbului chiar și atunci cînd nu e intervocalic (*nu-l văzusem*).

III. FORMAREA PRONUMELOR NEACCENTUATE SILABICE: ÎMI, ÎȚI ETC. ȘI A FORMELOR VERBALE NEACCENTUATE SILABICE: ÎS, ÎI ETC.

Apariția formelor silabice neaccentuate ale pronumelor: *îmi, îți* etc. și verbale: *îs, îi* etc., Tiktin le explică astfel: formele conjuncte au stat odinioară întotdeauna după un alt cuvînt și, pentru că în limba veche orice cuvînt romînesc se termina cu o vocală «plenisonă» (chiar *sînt* apare *sîntu* în vechile texte), formele neaccentuate se alăturau cuvîntului dinaintea lor indiferent dacă aparțineau sau nu din punct de vedere sintactic, astfel că se spunea nu numai *roagă-se* și *crezi-mă* ci și *elu-se roagă, noi-te credemu.*

Cu timpul, această legătură începe să fie simțită ca o constrîngere și încep să-și facă drum formele: *elu se roagă* (nu *elu-se*), *noi te credemu* etc. Astfel apare necesitatea de a se pronunța de sine stătător și formele asilabice. S-a recurs atunci la prepunerea unui *î* care a apărut spontan, atunci cînd s-a încercat pronunțarea independentă a particulelor neaccentuate. Grupurile de cuvinte: *cîndu lu văzu, noi i vedem*, devenite nepronunțabile au căpătat forma: *cîndu îlu văzu, noi îi vedemu* etc.

Pentru a susține această ipoteză, Tiktin recurge la o serie de exemple din vechile documente. La Coresi apare pronumele neaccentuat unit cu cuvîntul premergător într-un tot unitar: *mulți-se sculară* (Ps., III) *cine-mă gonea* (Ps., XVI). Cu un veac mai tîrziu, în cronica lui Moxa de exemplu, găsim pronumele

[1] S. Puşcariu, *Études de ling. roum.*, p. 238-239.

neaccentuat izolat de substantivul terminat în consoană: *pre Ioan l scoase* (HASDEU, *Cuv.*, I, 487) *lu Iraclon i tăiară nasul (ibid.*, 376). În *Şapte taine* (1645) apar însă ambele feluri de întrebuinţare a pronumelor neaccentuate: *cînd se botează* (36) *cînd l-au împuns* (41) *trupul său îl dete* (46), *cumu-se cade* (9), *căci-l pomîzui* (36), *cîndu-l vor boteza* (32), *ce le va zice* (7).

În lucrările de mai tîrziu, formele pronominale sînt aceleaşi ca şi în zilele noastre (adică rămîn nelegate de cuvintele care se termină în consoană sau *l)*: *cum l-au văzut* [1].

Deci pronumele neaccentuate *îmi, îţi*, care nu fac corp comun cu un alt cuvînt, fiind într-un anumit sens independente, provin din cele neaccentuate şi dependente de alt cuvînt.

Un proces invers celui din limba romînă s-a petrecut în slava veche, unde anumite pronume personale, care erau de sine stătătoare şi accentuate în epocile mai vechi, îşi pierd mai tîrziu accentul şi devin enclitice. Acesta e cazul cu formele de acuzativ singular şi plural ale pronumelor personale (ac. sing. мѧ,тѧ pl. ны, вы). Cu cîteva veacuri mai tîrziu, cam prin secolul XII-XIII, şi aceste forme îşi pierd accentul şi se leagă de cuvîntul învecinat. Simultan cu acest proces se petrec anumite schimbări şi în vocala finală: мѧ > мѫ; тѧ > тѫ. Aceste pronume sînt atestate în documente medii-bulgare [2].

În acelaşi mod s-au format şi formele neaccentuate verbale *îs, îi* din formele odinicară enclitice: *-e, -s, -i* (din *sum, est*). În secolul al XVI-lea *-e, -s,-i* sînt numai enclitice: *ştiut-e domnul* (COR., *Ps.*, IX), *eu-s viermi* (2); *vii-s inemile lor* (ibid.).

În secolul al XVII-lea, aceste forme evoluează devenind de sine stătătoare (de ex., *-s* devine *îs*), putînd sta în mijlocul şi chiar la începutul propoziţiei.

Regulile stabilite în acest studiu, cu privire la topica formelor neaccentuate (sau legi, cum le numeşte Tiktin), nu acţionează în toate epocile, ci încep să-şi piardă valabilitatea către începutul veacului al XVIII-lea. Ultima lucrare care aplică aceste reguli este, după Tiktin, *Hronicul Romano-Moldo-Vlachilor* al lui D. Cantemir, din 1718 (tipărit la Iaşi în 1835). În ce priveşte unele lucrări mai noi *(Biblia de la Petersburg*, 1819, etc.) care mai respectă aceste reguli, Tiktin socoteşte că aceste lucrări ar fi sub influenţa vechilor traduceri.

E greu, fireşte, să stabileşti limita în timp a unui fenomen lingvistic. De acest lucru şi-a dat seama şi Tiktin atunci cînd susţine că encliza obligatorie a formelor neaccentuate la începutul propoziţiei devine rară la finele secolului al XVIII-lea, fiind folosită numai de scriitori bisericeşti. În acest sens, el citează: *Oratoriul* lui Melchisedec (Buc., 1869) unde întîlnim formele: *lăudămu-te, binecuvîntămu-te*; apare însă şi procliza la început de propoziţie: *se satură.*

O cercetare mai atentă ne arată însă că şi în texte laice (foi de zestre, de venituri) se folosesc construcţii de tipul celor de mai sus: *Luat-am după berbeci lei* 9,88 (exemplu din documentele mănăstirii Hurezul) [3].

Studiind problema poziţiilor pronumelor neaccentuate în limba franceză, J. Melander arată că, spre mijlocul secolului al XIII-lea, aceste pronume se foloseau şi la început de propoziţie [4]. În limba romînă, folosirea lor în această poziţie apare mult mai tîrziu. Credem că abia spre sfîrşitul secolului al XVII-lea

---

[1] *l* poate fi considerat aici ca echivalentul lui *il* pentru noua formă fonetică, care încă nu apăruse.

[2] A. M. Seliscev, *Staroslav. iazîk.*, p. 113.

[3] N. Iorga, *Hîrtii din arhiva m-rii Hurezul*, p. 34, nr. 14.

[4] J. Melander, *Études sur l'ancienne abréviation des pron. pers. rég. dans les langues romanes*, 1928, p. 115.

și începutul celui de-al XVIII-lea se impun în textele scrise formele neaccentuate, la începutul propoziției: *îți facem știre*; *s-au datu inŭ Florenția* [1].

APLICAREA REGULILOR TOPICII PARTICULELOR NEACCENTUATE LA LIMBA ROMÎNĂ CONTEMPORANĂ

Regulile de mai sus se referă la limba romînă veche.

Este adevărat că în unele cazuri, Tiktin precizează care e situația în limba romînă contemporană, dar aceasta o face mai mult sporadic. Astfel, el arată că în anumite expresii transmise din veac în veac s-a păstrat encliza particulelor neaccentuate pronominale și verbale: *rogu-vă*, *rogu-te*, *pare-mi-se*, *poate-se* (« poate-se ca broaștele să mînînce mălaiul? » Isp., *Leg.*, 180).

De asemenea s-a mai păstrat vechea topică și în unele scrieri bisericești contemporane, în basme etc. *(pasă cu dumnezeu fiica mea și adu-ți aminte de învățăturile mele.* Isp., *Leg.*, p. 160).

Tiktin nu a urmărit totuși evoluția din romîna veche pînă în zilele noastre a tuturor formelor prezentate în studiul său. De aceea socotim necesar să arătăm schimbările produse în ce privește poziția particulelor neaccentuate în frază. În limba romînă contemporană, modul imperativ, indiferent de poziția sa în frază, cere encliza pronumelor neaccentuate. De exemplu: *și du-i la tractoare*, *la joagăre du-i* (« Contemp. », S. II, 1949, nr. 164, p. 5); *lăsați-mă singur*, *dați-mi pace*.

De asemenea și timpurile compuse ale modului indicativ impun astăzi procliza, chiar și atunci cînd verbul e la început de frază: *v-am adunat pentru ca să vă spun* (Alecs., *T.* I, 259).

În toate împrejurările, însă, limba contemporană ca și cea veche cere procliza pronumelui față de verb în cazul conjunctivului cu *să*: *să-ți spun ce-am aflat acuma* (Carag. *O.* II, 204). Numai în cazul conjunctivului fără *să*, și mai cu seamă în imprecații, se admite encliza: *pentr-o pușcă, ard-o para, Îmi lasai locul și țeara* (Jarnik-Bîrseanu, *D.*, 319).

Nici în privința particulelor verbale neaccentuate regulile stabilite pentru limba veche nu mai sînt valabile astăzi, deoarece o propoziție poate începe chiar și cu astfel de particule: *m-a deșteptat larma glasurilor și lumina albă a cîmpiei* (Sadoveanu, *Opere*, VII, 322). *Am luat ibricul și l-am pus pe jar* (Stănoiu, *C.I.*, 118). *Ar fi dorit să-l întrebe* (Sahia, *N.*, 35).

În ce privește condiționalul prezent și viitorul, Tiktin arată că în limba romînă contemporană el cere postpunerea auxiliarului la începutul propoziției, ceea ce nu este însă exact. Numai în cazul blestemelor, injuriilor, întîlnim uneori procliza particulelor neaccentuate: *vedea-te-aș la Babeș, jigăraie îndrăcită* (Carag., *O* , II, 268), de asemenea în poezie: *veni-vor rîndunelele din nou la primăvară . . . Pe marginea ferestii cînta-ți-vor* (Coșbuc, *P.*, X, 71).

Regulile stabilite pentru gerunziu și infinitiv sînt valabile, cum am văzut mai sus, și în zilele noastre.

Verbele precedate de anumite particule *(nu*, *mai*, *de* etc.) păstrează situația din limba veche.

În ce ne privește, socotim că în propozițiile interogative: *înțeles-ai?*, *auzitu-m-ai?* etc. păstrarea în zilele noastre a enclizei formelor neaccentuate se datorește

[1] N. Iorga, *Studii și documente . . .*, vol. XXII, p. 82 și 224.

dorinței vorbitorului de a da întrebării o anumită notă afectivă [1]. De altfel, inversiunea formelor verbale se mai folosește azi numai în propozițiile interogative și se datorește tot cauzelor de mai sus (*Pornit-ați, jărpanilor?*, ALECS., *T.*, 394).

În privința poziției pronumelui față de verbul neaccentuat, Tiktin arată că primul e totdeauna așezat înaintea celui de-al doilea: *te-aș vedea, vedea-te-aș*. Aceasta e însă situația obișnuită în limba contemporană, deoarece în limba veche sînt atestate și situații inverse: *fu-mi mergînd* (C. Pr. 46); *fu ducîndu-se* (C. T. LUCA. 84)[2].

Din ce cauză regulile privitoare la poziția formelor neaccentuate nu mai sînt valabile și în limba contemporană? Tiktin nu răspunde la această întrebare.

Considerăm că evoluția despre care am vorbit mai sus se datorește următorilor factori:

1. Topica mai liberă a limbii romîne din zilele noastre, a cărei explicație acad. Iorgu Iordan o găsește în faptul că formele gramaticale se deosebesc, în general, chiar unele de altele, așa că o confuzie a lor este, de obicei, exclusă și, prin urmare, nu-i necesar să li se arate funcțiunea printr-o anumită așezare a lor în frază[3].

2. Apariția formelor neaccentuate silabice: *îmi, îți, îi, îs* etc., care încep să se impună încă de la începutul secolului al XVIII-lea.

3. Dispariția lui *u* final care « s-a operat încă în cursul secolului al XVII-lea»[4].

Din regulile stabilite de Tiktin ne putem ușor explica unele forme regionale. Astfel, în Ardeal se spune: *l-am văzutu-l*, care s-ar putea explica astfel: în romîna veche se spunea: *văzutu-l-am* (dacă verbul era la începutul propoziției) și *l-am văzutu* (dacă era în interiorul propoziției).

Din contaminarea ambelor expresii a rezultat: *l-am văzutu-l*, *am* a rămas, asemenea unui factor comun, numai o singură dată. În textele vechi întîlnim de altfel destul de des o asemenea repetare a pronumelui. Astfel, la Dosoftei (ed. Bianu) întîlnim: *l-am iubitu-l, de au zidit-o, l-au întemnițatu-l ca să nu scape.* În cazul verbelor reflexive folosirea dublă a pronumelor apare destul de des *să se întoarcă-se* (P. H.); *se veselindu-se* (CAZANIA, Ev cu înv.)[5].

În limba contemporană noi spunem *l-am văzut*, dar *am văzut-o* (în primul caz pronumele neaccentuat e proclitic, în al doilea — enclitic). Al. Philippide a explicat poziția pronumelor neaccentuate *(l-am văzut* nu *văzutu-am* și nu *o am văzut)* prin cerințele ritmului[6].

Pe lîngă cerințele ritmului, credem că a mai acționat și tendința vorbitorilor de a evita hiatul. În felul acesta explicăm de ce chiar și în cazul în care ritmul rămîne neschimbat se folosește atît procliza cît și encliza pronumelor neaccentuate. Noi spunem *o voi vedea*, dar *oi vedea-o*[7].

---

[1] Tiktin afirmă că nu s-a mai păstrat o asemenea stare afecțională.

[2] Vezi O. Densusianu, *H.d.l.r.*, II, p. 222

[3] « Cu toate acestea, arată acad. Iorgu Iordan, și topica romînească are normele ei, mai ales în limba vorbită, care li se conformează cu destulă strictețe. Acest fapt, combinat cu libertatea destul de mare a construcției, explică bogăția și felurimea de aspecte ale așezării cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază, care deosebește în avantajul ei limba romînă de alte limbi » *(Limba romînă contemporană*, 1954, p. 741).

[4] H. Tiktin, *Manual de ortografia romînă*, Iași, 1889, p. 9.

[5] Vezi O. Densusianu, *H.d.l.r*, II, 398.

[6] Al. Philippide, *Istoria limbii romîne*, vol. I, p. 137.

[7] În cronica lui Moxa am întîlnit forma *o am luat-o* (B. Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni*, tom. I, p. 375).

TOPICA UNUI GRUP DE PRONUME NEACCENTUATE

Lucrarea lui Tiktin e consacrată poziției particulelor neaccentuate. Ea nu studiază însă topica grupelor de forme pronominale neaccentuate în raport unele față de altele sau față de alte părți de vorbire. Problema aceasta ar merita un studiu special deoarece se constată că, dacă în privința poziției pronumelor neaccentuate există o mare asemănare între romîna veche și vechea franceză, italiană etc., în schimb, în privința grupurilor de forme neaccentuate, romîna contemporană se deosebește de franceză, apropiindu-se de italiană. Privind problema acestor forme din punct de vedere istoric, observăm că în latina clasică ordinea este: *ac.* + *dat.* *(illum mihi)*, dar uneori și invers: *dat* + *ac.* *(mihi illum)*. La Terențiu *(Andria*, p. 675) apare: *Ego, Pamphile, hoc tibi pro seruitio debeo*, dar și invers: *tibi illam reddat* (*Eunuchus*, p. 749). În epoca imperială, și mai tîrziu în evul mediu, mai frecventă e forma *illum mihi*: *ipsum illi misce* (în Corpus glossariorum Latinorum)[1].

În romînă și în italiană se impune forma *mihi illum* (compară rom. *dă-mi-o* cu it. *damela*), în timp ce franceza folosește *illum mihi*: *donnez-le moi*[2]. Situației din romînă și italiană îi corespunde cea din spaniolă, portugheză și sardă.

Alf Lombard crede că se poate vorbi de o anumită poziție a pronumelor în frază (în limbile romanice) abia după ce seriei de pronume accentuate începe să-i corespundă seria pronumelor neaccentuate. Aceasta datează, spune el, « din epoca romană preliterară ».

O interesantă explicație a poziției pronumelor neaccentuate, în franceză, în grupurile de tipul *donnez-le moi* a dat Meyer-Lübke: « Pronumele în acuzativ se raportă la o enunțare anterioară, în timp ce pronumele în dativ reprezintă foarte adesea numai persoana care vorbește, aceea căreia te adresezi sau o a treia persoană asupra căreia poți să atragi atenția printr-un gest »[3].

Situația din limba romînă contemporană, cu pronumele în dativ înaintea celui în acuzativ, se întîlnește în cele mai vechi texte din secolul al XVI-lea: *cade-ne-se*, *ertară-vă-se* (CORESI, *Ps.*)[4].

În studiul lui Tiktin nu găsim nimic nici despre pronumele personale neaccentuate cu rol de posesiv și care stau întotdeauna în urma substantivului (în vechile texte: *gonitori-mi*, *credință-vă*, dar și în romîna contemporană: *glasu-i jalnic așa cînta* (ALECS., *P.*, I, 21).

REPETAREA PREDICATULUI

Studiul lui Tiktin se ocupă și de problema repetării predicatului. Astfel, sintagma *Primblă-mi-se primblă* este explicată pe baza regulilor de mai sus în felul următor: la începutul propoziției pronumele neaccentuat nu putea fi decît postpus, pe cînd în mijlocul propoziției antepus. (Deci, *primblă-mi-se* la început și *mi se primblă*, în interior.) Din contopirea ambelor sintagme și prin omiterea unora dintre elementele identice s-a ajuns la *primblă-mi-se primblă*. Care este cauza îndepărtării unor cuvinte? Un răspuns just găsim într-un studiu

---

[1] Alf Lombard, *Le groupement des pronoms personnels régimes atones en italien*, Upsala, 1934, p. 20-21.

[2] Atunci cînd se inversează cele două cazuri *(ac.* + *dat)* în limba romînă după pronumele neaccentuat urmează cel accentuat: *încrede-te lui.*

[3] Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, par. 835, par. 749.

[4] Vezi O. Densusianu, *H.d.l.r.*, II, p. 181.

al lui B. P. Hasdeu, care arată că în cazul lui *fost-au fost un crăişor*, provenit din *fost-au* + *au fost*, menţinerea unei singure particule neaccentuate *(au)* ar fi « o concesie făcută ritmului»[1].

Explicaţia dată pentru tipul *primblă-mi-se primblă* nu poate fi valabilă şi pentru alte expresii.

Astfel, *bată-te-ar*, *bădiţo*, *bată*, nu se poate lămuri prin cele de mai sus, deoarece ar fi trebuit să dea: *bată-te-ar* + *te-ar bate* = *bată-te-ar bate* (şi nu *bată*)[2]. Tiktin explică pe *bată-te-ar băditο*, *bată* prin folosirea conjunctivului în a doua parte a expresiei: *bată-te-ar* + *să te bată* = *bată-te-ar. . . bată*. Folosirea conjunctivului apare mai clar în expresia *bată-te-ar norocu să te bată*. Ultima expresie se deosebeşte de *primblă-mi-se primblă* şi prin faptul că în prima se repetă integral predicatul fără omiterea vreunui cuvînt. Şi în italiana populară întîlnim formulări analoage: *battillo che lo batti*; prov. *cerca que cerca*.

PROBLEMA CHIASMULUI ÎN LIMBA ROMÎNĂ

O problemă interesantă studiată de Tiktin în lucrarea mai sus amintită este chiasmul[3]. Tiktin consideră că *chiasmul* ar fi numai un fenomen gramatical care poate fi explicat pe baza regulilor poziţiei particulelor neaccentuate. Astfel, în frazele *vătăma-i-se-va păstoriul şi se vor rîsipi oile* sau *duşu-mă de mă spălaiu*, poziţia *verb-pronume* — *pronume-verb (ab—ba)* este o consecinţă a faptului că pronumele neaccentuat trebuie să fie enclitic cînd verbul e la început de propoziţie şi proclitic în interior. De aceea, arată Tiktin, chiasmul în limba romînă e un fenomen gramatical şi nu unul afectiv, retoric ca în latină, deoarece un fenomen estetic este de obicei mai rar folosit, în timp ce chiasmul apare în vechile texte într-o măsură destul de mare. El neagă astfel caracterul afectiv al acestui fenomen.

Cu toate că Tiktin n-a reuşit să explice chiasmul sub toate aspectele lui, socotim că e necesar să ţinem seama de părerea sa, dar s-o îmbinăm cu cea emisă de Hasdeu care vedea în chiasm atît un fenomen gramatical (sintactic, cum îl numeşte el), cît şi estetic. Deşi Hasdeu n-a lămurit în ce constă latura gramaticală a chiasmului (nu a explicat nici de ce chiasmul e un fenomen estetic), totuşi studiul său intitulat *Fost-ai ce-ai fost. Un principiu estetic al sintaxei romîne în comparaţiune cu latina şi limbile romanice* (în « Columna lui Traian», 1883, p. 329 şi urm.) — consacrat acestei probleme, prin bogăţia ideilor şi a materialului documentar, are o deosebită valoare pentru studiile de gramatică istorică şi stilistică. Părerile lingviştilor despre chiasm sînt diferite. Unii, de exemplu Diez, *Gramm. rom. Spr.*, ed. a II-a, vol. III, p. 469, consideră că chiasmul ar aparţine numai retoricii; alţii, că ar fi un fenomen gramatical[4].

[1] B. P. Hasdeu. *Fost-ai ce-ai fost. Un principiu estetic al sintaxei romîne în comparaţie cu latina şi limbile romanice*, « Columna lui Traian », 1883, p. 329 şi urm.

[2] Ţicăloiu arată că această explicaţie nu e valabilă pentru a lămuri expresia *bată-te-ar, băditο, bată*, dar nu încearcă să cunoască şi alte explicaţii ale lui Tiktin (vezi art. Ţicăloiu, *Zum rum nischen*, în « Z. r. Ph. », 1921, p. 435)

[3] Chiasmul este denumirea care se dă în sintaxa latină unor cuvinte aşezate în cruciş (ca gr. χ), adică două sau mai multe cuvinte construite în ordinea *ab* sau *abc* într-o parte a frazei nu mai apar în aceeaşi ordine în restul frazei, ci *ba* şi *cba*. Deci chiasmul este o categorie a repetiţiei.

[4] Al. Philippide arată că chiasmul este tratat şi în lucrări de gramatică, de exemplu în cea a lui Kühner şi nu numai în cele de stilistică cum susţine Hasdeu (Al. Philippide, *Ist. limbii romîne*, vol. I, 1894, p. 137).

Meritul lui Tiktin este că nu s-a mulțumit să considere chiasmul doar un fenomen gramatical, ci l-a și explicat, arătînd că el apare de obicei în cazul construcțiilor cu timpuri compuse și al verbelor însoțite de pronume. De ce este necesar să privim chiasmul sub aspectul celor două concepții: a lui Hasdeu și a lui Tiktin? Ca fenomen gramatical, el se bazează pe poziția particulelor neaccentuate în frază, destul de rigidă în romîna veche, dar care începe să slăbească în timpurile moderne, ceea ce are ca rezultat folosirea din ce în ce mai rară a chiasmului în zilele noastre. El se menține doar în basme (chiar și în cele care au fost prelucrate)[1], poezii populare etc. De aceea, atît Hasdeu cît și Tiktin folosesc, pentru a studia chiasmul, în special material din literatura romînă veche. Dacă analizăm exemple de chiasm din lucrarea lui Hasdeu, putem observa că poziția formelor neaccentuate din aceste fraze corespunde întru totul regulilor stabilite de Tiktin. Astfel, în fraza *ridicatu-s-au cu toată boierimea și s-au dus la scaun în Iași* (*Cronica* lui Neculce, ed. Letop. Kogălniceanu, p. 228), se observă encliza formelor neaccentuate *(ridicatu-s-au)* la început de frază și procliza lor în interior *(s-au dus)*. Relevăm și fraza: *după ce au aflat Brîncoveanul vodă pe aga Bălăceanul mort în război trimisu-i-au capul la București de l-au pus într-un prepeleac*, se observă că la început apare procliza verbului neaccentuat *au (au aflat)* din cauza particulei *după*. Totuși, pe baza regulilor de mai sus, nu ne-am putea explica de ce în interiorul frazei avem encliza particulelor neaccentuate *(trimisu-i-au)*. Socotim că această situație poate fi ușor clarificată, dacă ținem seama că chiasmul (în care se împletește elementul *gramatical* cu cel *afectiv*) a impus ca după *auxiliar+verb* să urmeze ordinea inversă *(verb+auxiliar)*.

Am arătat mai sus că *chiasmul* este un *fenomen gramatical*. Ca să ne dăm seama că e în același timp și un fenomen afectiv, e suficient să ne gîndim la folosirea lui în invocații, blesteme *(luate-ar să te ia)*, unde elementul afectiv e evident. De asemenea și folosirea lui în poezia noastră, într-o perioadă mai recentă, atunci cînd chiasmul era pe cale de dispariție (de exemplu: *Oaspeții caselor noastre... Părăsit-au a lor cuiburi Și-au fugit de zile grele* (ALECSANDRI), precum și în poezia din acele limbi în care chiasmul este aproape inexistent în proză (italiană, franceză). Toate acestea arată latura lor stilistică. Și în basme e folosit chiasmul din motive stilistice: *Dacă nu credeți, uitați-vă și vă încredeți* (ISPIRESCU, *Leg*. 85). În proza obișnuită am fi găsit: *uitați-vă și încredințați-vă*. În italiană apare în poezie și foarte rar în proză (BOCCACIO, *Decameronul*). În schimb, în franceză, chiasmul apare numai în poezie și e foarte asemănător cu cel din romînă (de exemplu la Boileau: *Polissez-le sans cesse, et le repolissez)*. De altfel și Tiktin a observat că în poezie nu se poate aplica întru totul topica formelor neaccentuate și de aceea afirmă că: « Poeziei îi sînt rezervate drepturile unei ordini nelegate de legi »[2].

În secolul al XVI-lea, chiasmul era atît de înrădăcinat în limba noastră, încît era folosit chiar și în traducerile din slavă, deși în această limbă nu e cunoscut fenomenul respectiv. De exemplu: în Coresi întîlnim: *veselescu-mă și mă bucură*, în timp ce în slavă **Възвеселѧ-сѧ и възрадоуѧ-сѧ**-εὐφρανθήσομαι καὶ ἀγαλλιάσομαι. Inexistența chiasmului în slavă ne face să credem că P. Shok[3] nu are dreptate cînd consideră expresiile cu chiasm de tipul *mîncate-ar să te mănînce* ca un rezultat al influenței sîrbo-croate. Asemenea expresii se puteau

[1] La Ispirescu, în *Legende*, 1881, p. 14, întîlnim: *pregăte te-te și te du.*
[2] Tiktin, *Zur Stellung...*, p. 593.
[3] P. Shok, *Décalques linguistiques*, în « Arh. f. sl. Phil ». nr. 37, p. 85-86.

naște în mod independent în fiecare limbă în parte. Dacă ar fi să admitem influența sîrbo-croată în cazul de mai sus, ar fi trebuit să existe și în situații mai simple, dar asemănătoare. Astfel, în sîrbă se spune: *bio sam (fost-am)* dar *ja sam bio (eu am fost)* din cauza lui *ja* care e accentuat. În limba romînă însă poziția formelor neaccentuate în asemenea cazuri este cu totul diferită.

Pentru a putea dovedi că în cazul chiasmului romînesc se împletește elementul *gramatical* cu cel *afectiv* (și mai cu seamă pentru a dovedi latura afectivă), ar fi necesar să facem o paralelă cu chiasmul latin (care e de natură afectivă). Astfel, în exemplele *trimis-au pe Dolgoruki-cneazul și au venit Dolgoruki cneazul la Lublin* sau *trimis-au boieri de țară la Poartă și au trimis pe văru-său* [1], se observă că se repetă aceleași cuvinte (în primul caz *Dolgoruki-cneazul*; iar în al doilea *trimis-au — au trimis*) ca și în cele latine: *tamen labor posit, possit molestia*, sau *in qua civitate semper virtutibus certatum erat, certabatur sceleribus*. De asemenea existența unor așa-zise chiasme triple de felul: *După ce au aflat Brîncoveanul vodă pe aga Bălăceanul mort în război trimisu-i-au capul la București de l-au pus într-un prepeleac* amintește de cele latine de același tip: *alibi ursi, tauri alibi, alibi litterae figura*[2].

În cele cîteva observații pe care le-am făcut pînă aici, am încercat să dovedim caracterul complex al chiasmului. Se pune însă întrebarea: chiasmul a fost la origine un fenomen afectiv sau unul gramatical? Prof. J. Byck socotește că originea repetiției (de fapt chiasmul se bazează tot pe repetiție) trebuie căutată în limbajul afectiv. Mai tîrziu însă repetiția se prezintă ca un procedeu gramatical, « instrument ale cărui posibilități sînt nemărginite »[3].

Socotim că chiasmul a fost de la început un fenomen complex gramatical și afectiv.

Poziția particulelor neaccentuate în frază, caracteristică chiasmului, este specifică limbii romîne, încă de la primele ei începuturi.

Sub acest aspect, chiasmul este un procedeu gramatical.

Dar latura afectivă își are o origine mult mai veche, și anume în limba latină. Nici nu se poate concepe că chiasmul ar fi fost la început un fenomen numai gramatical sau numai afectiv, deoarece, în momentul apariției topicii particulelor neaccentuate în romîna veche, chiasmul își avea elementul său afectiv moștenit din latină.

Poziția formelor neaccentuate mai tîrziu a contribuit însă la consolidarea laturii afective, care apare astfel mai puternică decît într-o repetiție obișnuită.

*

Studiul lui Tiktin este prima lucrare științifică despre sintaxa formelor neaccentuate pronominale și verbale în limba romînă. Am încercat să arătăm care sînt elementele valabile din lucrare și ce probleme noi ridică acest studiu pentru alte cercetări.

Tiktin nu a ținut seama în acest studiu, în aceeași măsură ca în alte lucrări (*Die Bildung des rumänischen Konditionalis*, diferite etimologii etc.), de influența slavă. Datorită acestui fapt, unele reguli formulate de el — așa cum am arătat mai sus — nu corespund realității lingvistice.

Cu toate acestea, studiul lui Tiktin este de o mare valoare pentru zilele noastre, deoarece a contribuit la lămurirea vechii topici a formelor neaccentuate pronomi-

---

[1] B. P. Hasdeu, *Op. cit.*, p. 376.
[2] Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*, vol. II, München, p. 797-798.
[3] J. Byck, *La répétition en roumain*, BL. II, 1934, p. 84.

nale și verbale în limba romînă și la clarificarea problemelor legate de poziția în frază a acestor forme (apariția pronumelor de tipul *îmi*, repetarea predicatului, chiasmul etc.).

ABREVIERI

AP. PP.	V. Alecsandri, Poezii populare, Buc., 1886.
AL. T.I. II.	V. Alecsandri, Teatru, București, Editura de stat pentru literatură și artă. Clasicii romîni, vol. I, 1952; vol. II, 1953.
BUR. CĂL.	T. Burada, O călătorie în Dobrogea, Iași, 1880.
CARAG. O. II.	I. L. Caragiale, vol. II: Momente și schițe, Editura de stat pentru literatură și artă, 1952.
CIP. ANAL.	T. Cipariu, Analecte literare, Blaj, 1858.
COR. PS.	Coresi, Psaltirea, Brașov, 1577.
COȘBUC P.	G. Coșbuc, Poezii, vol. I—II [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Clasicii romîni, [1953].
O. DENSUSIANU H.d.l.r. II	O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine, vol. II (Paris), 1938.
HASD. CUV.	B. P. Hasdeu, Cuvinte din bătrîni, București, tom. I, 1878, tom. II, 1879.
JARNÍK-BÎRSEANU, D.	Dr. Ioan Urban Jarník și Andrei Bîrseanu, Doine și strigături din Ardeal, 1885.
ISP. LEG.	P. Ispirescu, Legende, Buc., 1882.
MSCR. MĂH.	Manuscrisul de la Măhaci, în B. P. Hasdeu, Cuvinte din bătrîni, II.
POMP. BAL.	Pompiliu, Balade populare, Iași, 1870.
PS. SCH.	I.A. Candrea, Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte psaltiri, ed. critică, Buc., 1916.
SADOVEANU, O. VII.	M. Sadoveanu, Opere, vol. VII, Editura de stat pentru literatură și artă [1952].
SAHIA, N.	Al. Sahia, Nuvele, [București], Editura de stat [1948].

ВОПРОС ОБ ИСТОРИЧЕСКОМ СИНТАКСИСЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА В ТРУДАХ Х. ТИКТИНА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Помимо своей богатой деятельности в качестве лексикографа, Х. Тиктин исследовал и вопросы исторической грамматики румынского языка. Одной из его важнейших работ в этой области является исследование по историческому синтаксису: «Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen», опубликованное в «Zeitschrift für romanische Philologie», Halle, 1885, том IX, стр. 590—596.

Эта работа Х. Тиктина посвящена топике безударных глагольных и местоименных форм в древнерумынском языке. В этом отношении Тиктин установил следующее положение: в древнерумынском языке безударные формы (глагольные и местоименные) энклитические, если глагол стоит в начале предложения (văzu-te), и проклитические, если глагол стоит внутри предложения (te văzu). Это положение существовало, приблизительно до XVIII века.

В данной работе, автор подвергает критическому анализу исследование Тиктина, обращая внимание на те положения, которые прием-

лемы до настоящего времени, пытаясь, в то же время, внести свой вклад в разработку указанного вопроса.

Тиктин справедливо замечал, что топика безударных глагольных и местоименных форм определяется двумя факторами: *а)* местом глагола в предложении и *б)* глагольным наклонением.

В стихотворениях, указывает Тиктин, топика безударных форм более свободна, так как исходит из требований рифмы, меры и т. д.

В статье особое значение уделяется той главе работы Тиктина, где исследованы вопросы образования безударных слоговых местоимений: *îmi*, *îţi* и безударных слоговых глагольных форм: *îi*, *îs*. Тиктин подчеркивает процесс развития этих форм в румынском языке, основываясь, как и во всех остальных исследованиях, на многочисленных языковых памятниках XV—XVIII веков.

Что касается хиазма, то Тиктин считает его лишь грамматическим явлением, так как его можно объяснять на основе древней топики безударных глагольных и местоименных форм.

Изучая работы Тиктина, автор пытается вложить свой вклад по вопросу о месте безударных форм в современном румынском языке, указывая вместе с тем на причины, вследствие которых старая топика не могла удержаться.

Дальше автор данной статьи объясняет топику групп местоименных безударных форм как по отношению друг к другу, так и по отношению к другим частям речи. Этот вопрос заслуживает, впрочем, особого изучения. И действительно. Если в отношении безударных местоимений замечается большое сходство между древнерумынским, древнефранцузским и древнеитальянским языками, то, наоборот, в отношении групп безударных форм, современный румынский язык отличается от французского, приближаясь к итальянскому языку (по-рум. *dă-mi-o* по-ит. *damela*).

В заключении автор пытается доказать сложный характер румынского хиазма, грамматического и аффективного, в отличие от Тиктина, который считал его грамматическим явлением. Для того чтобы доказать аффективную сторону, автор проводит параллель между румынским хиазмом и латинским, а также между хиазмом и некоторыми элементами стихосложения. В этом направлении он использовал и работу Б. П. Хаждеу, посвященную хиазму.

UN PROBLÈME DE SYNTAXE HISTORIQUE DE LA LANGUE ROUMAINE DANS L'OEUVRE DE H. TIKTIN

(RÉSUMÉ)

H. Tiktin a publié, outre son oeuvre de lexicographe, de nombreuses études de grammaire historique de la langue roumaine. Un de ses plus importants ouvrages dans ce domaine est l'étude de syntaxe historique « Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen», publié dans la « Zeitschrift für romanische Philologie», Halle, 1885, vol. IX, pp. 590—596.

Cet article de Tiktin est consacré à la place des formes verbales et pronominales non accentuées de la langue roumaine ancienne. En ce qui les concerne, Tiktin formule la règle suivante: *en vieux roumain, les formes non accentuées (pronominales et verbales) sont enclitiques, lorsque le verbe se trouve au commencement de la proposition (văzu-te) et proclitiques, lorsque le verbe se trouve dans le corps de la proposition (te văzu).* Cette situation s'est maintenue jusqu'au XIIIe siècle.

Dans cet article l'Auteur soumet à une analyse critique l'ouvrage de Tiktin, dont il relève les éléments demeurés valables jusqu'à nos jours et tente d'apporter certaines contributions à ce problème. Tiktin a bien remarqué que la place des formes non accentuées, verbales et pronominales, était déterminée par deux facteurs: *a)* la position du verbe dans la proposition, *b)* le mode du verbe.

La poésie, dit Tiktin, se permet un ordre plus libre des formes non accentuées, fait explicable par les exigences de la rime, de la mesure etc.

Le chapitre consacré à la formation des pronoms non accentués syllabiques: *îmi, îți* et aux formes verbales non accentuées syllabiques: *îi, îs* se remarque particulièrement. Tiktin y relève le processus du développement de ces formes en roumain, en se fondant, comme d'ailleurs dans ses autres études aussi, sur de nombreux monuments anciens de la langue des XVe/XVIIIe siècles.

Pour ce qui est du chiasme, Tiktin le tient pour un phénomène uniquement grammatical, explicable par la place ancienne des formes non accentuées pronominales et verbales.

S'appuyant sur les travaux de Tiktin, l'Auteur tente d'apporter certaines contributions au problème de la position des formes non accentuées de la langue roumaine contemporaine et indique les causes pour lesquelles l'ordre des mots ancien n'a pas pu se maintenir.

Il explique également l'ordre des groupes de forme pronominale non accentuée, les unes par rapport aux autres, ainsi que par rapport à d'autres parties du discours. Ce problème mériterait d'ailleurs une étude spéciale, car si, pour les pronoms non accentués, on remarque une grande ressemblance entre le roumain, le français et l'italien anciens, par contre, pour les groupes des formes non accentuées, le roumain contemporain diffère du français et se rapproche de l'italien (cf. roum.: *dă-mi-o*, it.: *damela*).

Dans la dernière partie de son travail, l'Auteur tente de démontrer le caractère complexe du chiasme roumain, du point de vue grammatical aussi bien que du point de vue affectif. La-dessus, son opinion diffère de celle de Tiktin, qui considérait le chiasme comme un phénomène grammatical. Pour en prouver le côté affectif, l'Auteur établit, par exemple un parallèle entre le chiasme roumain et le chiasme latin, ainsi qu'entre le chiasme et certains éléments de versification. Il utilise dans ce but l'ouvrage de B. P. Hasdeu consacré au chiasme.

NUMELE MIC AL POETULUI COŞBUC

Cea dintîi problemă de natură fonetică pe care o ridică studierea limbii lui Coşbuc este aceea a pronunțării şi ortografierii numelui său de botez. Toate cărțile precum şi toate articolele, versurile ori scrisorile rămase de la poet sînt semnate George şi nu Gheorghe. Tot aşa procesele verbale ale societății de lectură, a elevilor, *Virtus Romana Rediviva*, al cărei preşedinte fusese, nu sînt semnate decît *George*, formă pe care o întîlnim, deseori, în periodicele vremii.

Dacă respectăm ortografierile Alecsandri, Densusianu, Hasdeu, Kogălniceanu, Krețulescu, Kalinderu, Negruzzi, Pann, Pillat, Quintescu, Rosetti, Russo, Vissarion etc., pentru motivul că respectivii aşa obişnuiau să-şi scrie numele, lucrul acesta trebuie să fie luat în considerație şi la Coşbuc, cu atît mai mult cu cît în raionul Năsăud, de unde era el originar, nu pronunță nimeni *Gheorghe*, ci numai *George* [1].

Se ştie că palatalizarea lui *b* duce la alte rezultate acolo, decît în Moldova, şi avem nu un *(b)ǵ* ci un *bğ* [2]. Deci *abğę, albğ, albği, albğină, bărbğ* (pentru care v. harta 39 din ALRMII, I), *bărbğiie* (hărțile 34, din ALRMI, I şi 50 din ALRMI, I), *bğicaş, bğiduş, bğet (şi bğată), bğiholiță, bğili, bğineță* [3], *bğir, bğiräiță, bğirău, bğirgă, bğirgoş, bğiriş, bğirui, bğizui, bobğ*

---

[1] Cf. *Buletinul Institutului de filologie romînă «Alexandru Philippide»* IV (1937), p. 82.

[2] Vezi, printre altele, Buletinul citat, pp. 68, 69—70, 89, 96; *Bulletin linguistique* VI (1938), pp. 180, 187, 193, 198, 207, 208, 209, 210, 213, 220, 229; Emil Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu-Leipzig, 1943, pp. 96, 97, 101.

[3] *Bine* nu palatalizează niciodată la Năsăud. Din harta 323, a ALRMII, I, ar reieşi că adverbul acesta păstrează labiala intactă, de cele mai multe ori, şi în restul țării, cu excepția unui punct din Crişana (346), cinci din Transilvania (130, 141, 162, 192, 574), două din Muntenia (723, 791) şi trei din Moldova (414, 531, 605). După cît mi se pare însă, cred că subiectele anchetate n-au dat totdeauna răspunsul just şi, în Moldova spre exemplu, palatalizarea trebuie să fie mult mai răspîndită. Dacă harta aceasta ar fi în concordanță cu situația reală, ar însemna că între Moldova, care ştim că palatalizează prin excelență, şi Muntenia, care, în mod obişnuit nu palatalizează, nu există decît o deosebire cu totul neînsemnată. Se cunosc numeroase cazuri cînd oamenii de la țară se feresc să pronunțe anumite cuvinte ori sunete în felul lor obişnuit, atunci cînd stau de vorbă cu un necunoscut, mai ales dacă acesta este orăşean. Cred că aceasta este situația cu harta *bine*. După o anchetă sumară, pe care am făcut-o în rîndul studenților Facultății noastre de filologie, am ajuns la concluzia că, în afară de raioanele Fălticeni şi Suceava, în care predomină formele cu *b* păstrat, *ghine* este pretutindeni cunoscut şi ceea ce mi se pare important, aria lui depăşeşte frontierele Moldovei propriu-zise, pentru că îl întîlnim şi în raionul Brăila. Dacă în nordul provinciei noastre, *ghine* nu-i singura formă, cum se pare că stau lucrurile în regiunile din sud, şi forma nepalatalizată e relativ bine reprezentată, mai ales în cele două raioane pomenite, ne-am putea gîndi la o influență a graiurilor de peste munți care este vizibilă şi în alte împrejurări, mai ales cînd e vorba de Bucovina propriu-zisă. Am văzut că la Năsăud se spune numai *bine*.

Trebuie să mai aduc o informație în legătură cu acest adverb. Există un caz în care, chiar cei care palatalizează, în mod obişnuit, pronunță *bine*, nu *ghine*, şi anume atunci cînd e vorba de starea materială a cuiva; nu se spune «*e ghine*», ci «*e bine*, are situație, stare materială bună. Aşa se prezintă lucrurile în raionul Dorohoi şi în unele părți ale raionului Vaslui. Poate şi în alte părți. *Bine* cîştigă teren şi în răspunsul la o întrebare ca următoarea: *Ce mai faci?* la care nu se răspunde *ghine*, ci *bine*.

brozbğ, *cobğilă*, *colibğ* (h. 258 din ALRII I,), *corabiğiie*, *corbğ*, *crîmbğiță*, *drobğ*, *dubğì*[1], *frumbğ i*, *śerbğ* (pluralul lui cerb, dar şi pers. a 2-a sg. a verbului *a fierbe!*)[2] *grăbğì*, *ibğì (sıru) ierbği*, *imbğı*, *întrebği* (pentru care v.h. 25 din ALRMII, I), *jîbğ*, *limbği* (h. 61 din ALRMII, I). *neğobğ*, *obğală*, *obğelì*, *or ğì*, (cf. harta 16 din AL II, I), *orbği*, *orbğiie*, *orbğiş*, *plimbği*, *plumbğì*, *plumği* (ş-o plumbgit o măsă) *poşumbğ* (pe care îl întîlnim şi la Emil Petrovici, op. cit. p. 97), *porumbği* (v. ALRII, I, harta 265: cuşca *porumbgilor!*), *porumbğiță*, *robğı*, *robğiie*, *slabği*. *slăbği*, *slăbğiie*, *Săbğiş*, *strîmbği*, *ştimbğ* *ştirbği* (care poate fi uşor verificat cu ajutorul hărţii nr. 69 din ALR, I, şi mai ales, cu 102 din ALRMI I, unde se vede că punctele 215, 217, 218, 223, 259 şi 360, toate din fostul judeţ Năsăud, nu cunosc decît forma cu *bgi*, pentru pluralul lui *ştirb*. În punctul 268, în care nu s-a pus această întrebare, situaţia este, de asemenea, aceeaşi!), *ştirbği*, *trîmbğiță*, *trîmbğiță*, *vrabğiie*, *zbğiera*, *zbğiŝ*, *zbğ cuț*[3], *zbğiŝì*, *zorobğì* etc.

Dar sunetul *ğ* apare, în locul lui *ǵ*, nu numai ca un rezultat al palatalizării lui *b*, ci şi acolo unde *ǵ* este originar. Se poate spune că palatalizarea, sub forma aceasta, a fost posibilă numai datorită faptului că lui *ǵ*, din alte părţi, îi corespunde, pe la Năsăud, un *gi*[4]. Cu excepţia

---

[1] Pe care îl întîlnesc şi în textele populare din regiunea Suceava, Cf. Alexandru Vasiliu, *Poveşti şi legende*, Bucureşti, Cultura naţională, 1928, p. 159: «Care cum le puşca, le *dubğe* bine de pene şi pune penele în desagi», lucru care nu poate surprinde pe nimeni din moment ce în această provincie, după cum am amintit deja, avem atîtea alte infiltraţii ardeleneşti, care pot fi uşor descoperite cu ajutorul ALR, cu cel al textelor dialectale şi chiar cu operele literare ale unor scriitori din partea locului, cum ar fi Eusebiu Camilar. La acest autor, într-un fragment din volumul al II-lea al trilogiei *Negura* publicat în «Flacăra» din 9 aprilie 1949, găsesc, la p. 14, col. 1-4, numele propriu Georgina, în care se reflectă, fără îndoială, o rostire dialectală dusă acolo de numeroşii bejenari din secolele trecute. La Bilca, raionul Rădăuţi, palatalizarea lui *b* se prezintă în exact aceeaşi fază ca la Năsăud, cu deosebirea că aici cuprinde şi unele cuvinte, printre ele *bgine*, pe care graiul lui Coşbuc nu le cunoaşte decît cu labiala intactă.

Documentele istorice vorbesc adesea de unii ardeleni, a căror situaţie materială detestabilă îi obliga să-şi părăsească căminurile şi să ia calea pribegiei. Să se vadă, pentru acest lucru, printre altele, «Arhiva someşană», care apărea la Năsăud, în perioada dintre cele două războaie mondiale, precum şi I. Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, Extras din «Codrul Cosminului» II 1925, sau o lucrare mai veche a acestuia: *Emigrările de peste munţi*, Bucureşti, Acad. Romînă, 1915. Numeroase antroponimice, pe care le întîlnim în Bucovina, vorbesc în sensul originii ardeleneşti a celor ce le-au purtat ori le mai poartă încă. Iată cîteva dintre ele: *Arcălean*, *Ardelean*, *Bilegan*, *Bîrgăuan*, *Borşan*, *Bretean*, *Cerghizan*, *Chirleşan*, *Dumitrean*, *Gălăţan*, *Ghirişan*, *Ilovan* (Ilva, pronunţat, de fapt, *Iluua*, întocmai ca *Salva-Saluua*. Cf. N. Drăganu, *Toponimie şi istorie*, Cluj, «Ardealul», 1928, p. 87-91; Idem, *Romînii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*, Bucureşti, Academia Romînă, 1933, p. 471), *Leşan*, *Luşcan*, *Monoranu*, *Mîn iu n*, *Moroşan*, *Nimigean*, *Rîpan*, *Rognean*, *Someşan*, *Ungurean*.

Mi se pare vrednic de amintit că problema părăsirii locurilor vechi, cunoscută aşa de bine din istorie, şi determinată de nevoia pe care o simţeau locuitorii respectivi de a-şi îmbunătăţi situaţia economică, de a ieşi de sub controlul stăpînului care nu le mai dădea dreptul să respire în voie, şi de a duce o viaţă mai omenească, a ispitit şi pe unii scriitori între care trebuie pomenit, iarăşi, Eusebiu Camilar, cu romanul său *Turmele*, Bucureşti, Ed. de stat, 1946.

[2] Emil Petrovici, *op. cit.*, pp. 96, 101; «Bulletin linguistique» VI, p. 209-210.

[3] Pe care-l găsim iarăşi la Vasiliu, *op. cit.*, p. 45: «Şi avea mama un *zbgicuț* în mînă». Autorul acesta dă, în glosar, p. 263, şi un *zărbgit* pe care-l traduce prin «sărit din minte», «zărghit», şi la care nu mai este vorba de o palatalizare ci de un fenomen de analogie: lui *(b)ǵ*, din Moldova, îi corespunde un *bğ*, în Bucovina. La Eusebiu Camilar, *Negura*, I, Bucureşti, Ed. de stat, 1949 p. 404, am găsit şi *zărdit*: «Cum ai să mori, majur Iolampie? Eşti *zărdit*? Pînă aici nici un tun nu bate. Împotriva avioanelor avem adăposturi . . .» Ca şi *bğ* pentru *bǵ*, fenomenul acesta este specific graiurilor din Transilvania şi am mai vorbit despre el în Buletinul, IV şi VII-VIII (p. 55, resp., 294-297). Fonetisme ca *Dorde* pentru *George*, *din* pentru *vin*, se întîlnesc, la tot pasul, în graiurile de peste munţi. Avem şi o paralelă a acestui fenomen: *k'>t'*: *t'ęię t'ena* etc. Un *d* în locul lui *g*, apare încă la Dosofteiu, în cuvintele *zdăriia*, *zdărîetură*, Cf. Constantin Lacea, *Untersuchung der Sprache der «Viața şi petrecerea svinților» des Metropoliten Dosoftei*, in *Fünfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*. Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1898, p. 142.

[4] În *Bulletin linguistique*, volumul citat, p. 214 găsesc un *Dălbgidanu*, ca nume de loc, în Prundul Bîrgăului.

cîtorva neologisme (*ghips, ghiveciu, ghivint*) ori a unor împrumuturi din limba germană (*aghent, gheneral,* [1] *răgăment* etc.), *ǵ* este necunoscut în graiul năsăudean şi, prin urmare, nejustificat într-un nume care nu poate suna decît *George*.

Numeroase cuvinte care în limba literară, şi în celelalte graiuri, au *ǵ*, la Năsăud nu cunosc decît varianta cu *gi*: *arhangel, giaţă, gem* [2], *gerdan, Gerla, geţuş, gilotină* [3], *gimberi, gimp(e), gimpos, gin, Ginda, gindă, ginţură, giont, (e)vangele* etc. Existenţa fenomenului acestuia se poate uşor verifica, tot cu ajutorul ALR. Să se vadă, în special, hărţile 52 din ALRI, I, 80 din ALRMI, I; 293 din ALRI, II; 330, 441 din ALRMI, II; 53, 59, 123, 190, din ALRII, I. Într-o, scrisoare din 17 martie 1886, adresată lui I. Slavici, poetul însuşi vorbeşte de « *limba magiară* »[4], Într-o altă scrisoare pe care Coşbuc o trimite fratelui său Aurel, întîlnim adjectivul *bgiată* [5] care. îndreptăţeşte şi mai mult ortografierea unică *George*. În sfîrşit, unele poezii, în care apare acest nume, indică, şi ele, aceeaşi pronunţare:

George cată-n văi şi vede
....
George-n munte pumnii-şi strînge [6].
Dar şi-n munte *George* pune
Plumbii sub scăpărătoare [7].
Dar *George*-al nostru cum o duce ? [8]
Şi *George* nu mai vine [9].

Probele aduse infirmă, cred, şi teoria romantică a unor profesori care susţineau că poetul scria, într-adevăr, *George*, dar, sub influenţa limbii germane, care era puternică în Transilvania, pronunţa şi, deci, cerea şi altora să-i pronunţe numele *Gheorghe*.

G. Istrate

---

[1] Referindu-se la situaţia din Moldova, Sextil Puşcariu, *Limba Romînă*, I, Bucureşti, Ed. pentru literatură şi artă, 1940, p. 295, explică fenomenul ca o influenţă a limbii ruse. În Bucovina, unde apare de asemenea (cf. Eusebiu Camilar, *Negura*, p. 14, 214, 304, 310, 336), el se datoreşte ca şi în Transilvania, influenţei germane, dar ne putem gîndi, pe alocuri şi la o influenţă rusă, ca în Moldova. În *Turmele*, n-am găsit decît pe *reghiment* (p. 43).

[2] Cf. Emil Petrovici, *op. cit.*, p. 101.

[3] Cuvînt necunoscut în popor dar foarte răspîndit în pătura cultă, datorită şcolii. El arată vigoarea cu care se întinde fenomenul în discuţie, chiar atunci cînd e vorba de elemente care n-au pătruns în limba oamenilor fără cultură, despre care se ştie că se disting prin « acomodări » şi uzează, într-o măsură atît de mare de analogie. Fenomene asemănătoare se observă mereu, în tot felul de împrejurări. Mă mărginesc aici, la un singur exemplu, pe care-l găsesc, la I. Iordan, *Limba romînă actuală*, Bucureşti, Socec, 1948, p. 27. *O* accentuat are tendinţa, la neologisme, să devie *oa*, cînd în silaba următoare se află un *ă* sau un *e*: *ipohoandră, pedagoagă* ş.a. Aceasta dovedeşte că cuvintele noi, pe măsură ce se răspîndesc, încep a fi asimilate cu cele vechi, lucru firesc, pe care-l constatăm mereu de-a lungul evoluţiei limbii noastre.

[4] I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, III, Bucureşti, 1932, p. 214. Numele localităţii din care era trimisă această scrisoare este *Herina*, nu *Harina* cum o transcrie Torouţiu şi, după el, G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, Ed. pentru literatură şi artă, 1941, p. 517. Cf. totuşi, scrisoarea pomenită imediat mai jos, unde numele satului respectiv este transcris, de asemenea, *Harina*, sub influenţa limbii maghiare. V. Dacoromania, IV (1924—1926), p. 501.

[5] *Arhiva Someşană*, Revistă istorică culturală, Năsăud, 1926, nr. 5, p. 40. În volumul de tinereţe, *Poeme şi Poveşti*, Buc. Socec, f.a., pe care l-a publicat Octav Minar, am găsit, la p. 67, şi numele propriu feminin, *Angelină*, care, la Nepos de exemplu, se pronunţă *Angilina*, iar în Divina Commedia apar *evangelie* şi *evangelic* care nu trebuie puse pe socoteala influenţelor greacă şi italiană, cum înclină unii să creadă, din moment ce ele se integrează perfect în tendinţele arătate pînă aici.

[6] *Balade* şi *Idile*, Bucureşti, Ed. Socec & Comp., 1893, p. 23.

[7] *Ibidem*, p. 29.

[8] *Ibidem*, p. 85.

[9] *Fire de Tort*, Bucureşti, Ed. Librăriei şcoalelor, C. Sfetea, 1896, p. 6.

DIN NOU ASUPRA ALTERNANŢELOR FONOLOGICE ÎN LIMBA ROMÎNĂ

În « Studii şi cercetări lingvistice » VI, 1955, p. 43 sqq., am publicat articolul *Alternanţele fonologice din punctul de vedere al recţiunii*, lucrare asupra căreia considerăm necesar să revenim, întrucît părerile noastre actuale asupra sistemului fonologic al limbii romîne diferă de acelea pe care le-am avut în momentul publicării articolului.

Cercetările ulterioare asupra sistemului fonologic al limbii romîne, o comunicare a acad. E. Petrovici asupra acestui subiect, precum şi unele discuţii purtate cu acad. E. Petrovici, acad. Al. Rosetti şi acad. Al. Graur, ne-au convins de faptul că limba romînă posedă într-adevăr o corelaţie de timbru a consoanelor (idee emisă pentru prima oară de Roman Jakobson, TCLP, II, 1929, p. 79, nr. 50, şi dezvoltată în trei studii ample asupra sistemului fonologic al limbii romîne de acad. E. Petrovici, în SCL, I, 2, p. 172 sqq., SCL, III, 1952, p. 137 sqq., şi aici mai sus, p. 7 sqq.).

În articolul amintit consideram (ca şi Al. Graur şi Al. Rosetti, BL, VI, p. 5 sqq) că *ea* şi *oa* reprezintă în limba romînă foneme independente şi că pseudo *-i* este o realizare a lui *i* la finală, după consoană (prin aceasta ne deosebeam de punctul de vedere al acad. Al. Graur şi acad. Al. Rosetti).

Admiterea existenţei unei corelaţii de timbru a consoanelor limbii romîne nu modifică cu nimic teza principală pe care am vrut s-o demonstrăm în articolul nostru, anume că şi în fonologie, ca şi în orice domeniu al sintagmaticului, există fenomene de recţiune.

Este necesară doar o revizuire a interpretării fenomenelor discutate, ţinînd seama de faptul că pseudo *-i* nu reprezintă o variantă combinatorie a fonemului *i*, ci muierea consoanei finale şi avînd în vedere că *ea* şi *oa* nu sînt foneme separate, ci simple realizări ale fonemului *a* după consoană, respectiv, muiată şi labializată.

În consecinţă, într-o sintagmă fonologică de tipul *flori*, nu mai putem vorbi de un fonem regent *i*, care guvernează vocalismul radical *o;* în aceste situaţii, ca şi în sintagme fonologice de tipul *mor*, *leg*, vocalismul radical este independent. De asemenea, în sintagme fonologice de tipul *leagă*, *zboară*, *zboare*, nu mai putem vorbi de fonemele *ea*, *oa*, subordonate fonemelor regente *ă*, *e*, ci de fonemul *a*, subordonat fonemelor regente *e* şi *ă*.

În ce priveşte fonemele subordonate consonantice, trebuie să eliminăm din discuţie cazurile în care am considerat că *-i* guvernează o consoană, cu excepţia grupului *şti*, unde se poate considera că *ş* este guvernat de *t'* (articolul citat, p. 47).

Em. Vasiliu

DESPRE RECŢIUNE ÎN FONOLOGIE

Într-un articol publicat în « Studii şi cercetări lingvistice », VI, 1955, nr. 1-2, p. 43-48, Em. Vasiliu îşi propune să demonstreze că în fonologie ar exista fenomene de recţiune identice prin natură cu cele din domeniul gramaticii.

Asupra unor chestiuni de amănunt privind « sistemul recţiunii fonologice » în limba romînă pe care îl schiţează în articolul citat (p. 47) şi care, de altfel, nu pretinde să fie complet, autorul revine într-o notă publicată în numărul de faţă (v. mai sus) şi cu acest prilej îşi reafirmă părerea potrivit căreia « şi în fonologie, ca şi în orice domeniu al sintagmaticului, există fenomene de recţiune ».

Cele cîteva observaţii care urmează se referă atît la principiile aduse în discuţie de Em. Vasiliu, cît şi la faptele pe care se bazează argumentarea autorului.

Să vedem, mai întîi, în ce sens se poate vorbi de existența unui raport de subordonare între două unități sonore (foneme) din structura unui cuvînt.

Din punct de vedere istoric este clar că în *zboară*, de exemplu, vocalismul radical poate fi considerat subordonat față de *ă* din desinență, în sensul că acesta din urmă a jucat la un moment dat rolul de element inductor, a provocat transformarea fostului *o* accentuat în *oa* [1]. Ne găsim așadar în prezența unei legi fonetice. Pe plan sincronic însă, problema trebuie privită sub un alt aspect.

Noi constatăm că în limba literară actuală forma persoanei a III-a sg. de la indicativul prezent al verbului *a zbura* se deosebește de persoana I prin: *a)* vocalismul radical *oá*, față de *ó* — și *b)* desinența *ă* față de zero *(zboară*: *zbor)*. Avem vreun motiv să considerăm că între cele două elemente care diferențiază două persoane ale conjugării există un raport de subordonare? Mai mult, ne obligă ceva să admitem că *ă* este fonemul regent, iar *oa* fonemul[2] subordonat și nu invers?

La această întrebare s-ar putea răspunde în felul următor: *ă* este fonemul regent, deoarece în seria paradigmatică *zbor* — *zbori* etc. lui *ă* din desinență îi corespunde c u n e c e s i t a t e *oa* în radical, pe cînd *oá* în radical nu implică în mod necesar existența vocalei *ă* în desinență (dovadă: *zboare)* [3]. Răspunsul nu poate să satisfacă din două motive:

1. Într-un caz ca *meargă*: *merg* este la fel de adevărată atît afirmația că lui *ă* îi corespunde c u n e c e s i t a t e *ea* în radical, cît și reciproca acesteia: lui *ea* îi corespunde c u n e c e s i t a t e *ă* în desinență, deoarece aceasta este singura vocală cu care *ea* poate să intre în relație, în seria paradigmatică dată.

2. Rămînînd la exemplul de la început, relația dintre fonemele *oa*, pe de o parte, și *ă* sau *e* pe de altă parte, poate fi formulată astfel: vocalismului radical *oa* îi corespunde c u n e c e s i t a t e fie *ă* (la indicativ : *zboară)*, fie *e* (la conjunctiv: *zboare)*, după cum în limba rusă, de exemplu, prepoziția в condiționează fie acuzativul (după verbele care indică mișcarea: я иду в школу, fie prepoziționalul (după alte verbe[4]: я читаю в школе)[5]. Prin urmare cazul *zbor*: *zboară*: *zboare* se reduce la cazul *merg*: *meargă*.

Din cele arătate mai sus rezultă că nu se poate stabili un s e n s al « subordonării », adică se poate considera că, în același timp, fiecare dintre cele două foneme *(oa* și *ă*, respectiv *oa* și *e*, *ea* și *ă* etc.) c e r e și e s t e c e r u t de celălalt. Aceasta înseamnă că nu se mai poate vorbi de existența unui fonem regent în relație cu un fonem subordonat. Imposibilitatea determinării calității de element regent, respectiv de element subordonat, demonstrează însăși inexistența raportului de subordonare, adică a recțiunii [6].

« Importanța » diferită a vocalismului radical, pe de o parte, a desinenței, pe de alta, pentru a deosebi două forme gramaticale nu poate fi adusă în discuție. Între sg. *measă* și pl. *mease*, există, în limba veche, o diferențiere morfologică datorită exclusiv desinenței; alternanța *a/e* (sg. *masă* : pl. *mese*) din limba actuală apare ca un mijloc auxiliar, cu rolul de a întări

---

[1] Vezi Al. Rosetti, *Studii lingvistice*, București, 1955, p. 77 sqq.

[2] Pentru discuția noastră e indiferent dacă socotim că, în cazul de față, fonemul subordonat este *oa* sau, după cum susține Em. Vasiliu în nota publicată aici mai sus, *a*.

[3] Cf. *art. cit.*, p. 45 și Louis Hjelmslev, *La notion de rection*, în « Acta linguistica », I, 1939, fasc. 1, p. 18—19.

[4] Trebuie să avem în vedere un factor extragramatical (în speță, sensul lexical al verbului), după cum, în cazul raportului dintre *oa* și *ă*, respectiv *e*, este necesar să ținem seama de un factor care depășește cadrul fonologiei (modul verbului).

[5] În interesul simplificării expunerii, am ales pentru limba rusă un alt exemplu decît cel dat de Em. Vasiliu, *loc. cit.*, p. 46, fapt care nu schimbă cu nimic fondul chestiunii.

[6] « Recțiunea . . . implică un raport de subordonare între două forme lingvistice » (Em. Vasiliu, *loc. cit.*, p. 43). Cf. Louis Hjelmslev, *loc cit.*, p. 18: « Nu se poate defini o recțiune dată fără a putea indica după un principiu uniform care din termeni este subordonat (régi) și care regent (régissant) ».

diferențierea preexistentă. [1] Așadar, vocalismul radical poate fi considerat, dintr-un anumit punct de vedere, subordonat desinenței. Evident însă, acesta nu este un punct de vedere sincronic. Pe de altă parte, dacă în unele graiuri singularului *masî* îi corespunde un plural *mesî* [2], înseamnă că alternanța este singurul mijloc de diferențiere a celor două forme și nici *a* de la singular, nici *e* de la plural nu pot fi subordonate altor foneme.

Revenind asupra unor interpretări din articolul citat, Em. Vasiliu arată în nota publicată în numărul de față că trebuie să eliminăm din discuție cazul: element regent *-i*, element subordonat — consoană. Prin urmare, nu se poate spune că *i* este regentul unui fonem subordonat *ś* în *frumoși : frumos*. Se înțelege că acest lucru e valabil și pentru exemplul (adăugat de noi) *taci : tac*. Dar în *tace : tac* autorul admite că fenomenul *č* este guvernat de *e*, ceea ce înseamnă că (eliminînd posibilitatea ca *č* să se guverneze pe sine însuși!) raționamentul autorului ar putea fi formulat astfel: *č* nu este guvernat de nimic în *taci*, pe cînd în aceeași serie paradigmatică, în *tace* (unde *č* apare în vecinătatea lui *e*), același fonem este subordonat lui *e*. După cît se pare, judecînd astfel, autorul are în vedere faptul că la origine acest *č* era subordonat (condiționat) din punct de vedere f o n e t i c față de *e* următor, deși autorul subliniază independența alternanțelor fonologice față de legile fonetice [3].

De altfel, restricția pe care o face Em. Vasiliu cu privire la rolul de regent al lui *i* este neclară: *e* în *tace* are aceeași situație ca *i* în *brazii* (fonetic: *brazi*), de unde reiese că, în conformitate cu principiile expuse de autor, *i* guvernează pe *z* (deci o consoană). Aici se vede, o dată mai mult, slăbiciunea argumentării: în *brazii* (pl. articulat) *z'* e subordonat față de *i*, în *brazi* (pl. nearticulat) *z'* este independent (dar dacă pe așa-numitul pseudo-*i* final din *brazi* l-am considera fonem, el ar deveni în mod automat, ca și *i* din *brazii*, element regent!).

În concluzie, în cuvintele considerate ca elemente ale sistemului limbii (în flexiune, în derivație), singurul factor care face ca succesiunea fonemelor să fie într-un oarecare grad motivată este necesitatea exprimării unor raporturi [4].

În acest scop, limba întrebuințează în unele cazuri un singur mijloc, în altele, concomitent, două sau mai multe mijloace care, din punct de vedere sincronic, au aceeași importanță, nu sînt subordonate unul altuia.

Andrei Avram

---

[1] Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 45.

[2] Exemplul l-am luat din Al. Graur, *loc. cit.*

[3] Asupra acestei chestiuni, cf. R. I. Avanesov i V. N. Sidorov, *Ocerk grammatiki russkogo literaturnogo iazîka. Ceast 1. Fonetika i morfologhiia*, Moscova, 1945, p. 76 și N.S. Troubetzkoy, *Sur la «morphonologie»*, în «Travaux du Cercle Linguistique de Prague», 1, 1929, p. 85–86.

[4] Em. Vasiliu admite că « termenii subordonați ai unei alternanțe fonologice . . . nu există decît împreună cu funcția îndeplinită în sistemul gramatical » (*loc. cit.*, p. 46). Dar termenii « regenți » există în afara acestei funcții ?

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ DIN ŢARA NOASTRĂ ÎN 1955

Lingvistica romînească a avut, în cursul anului 1955, o activitate rodnică. O bună parte din această activitate s-a desfăşurat în cadrul Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. şi în cadrul Facultăţii de filologie a Universităţii « C. I. Parhon ».

În provincie, cele două centre importante: Clujul — cu Institutul de lingvistică al Filialei Academiei R.P.R. şi cu facultăţile de filologie ale universităţilor « Babeş » şi « Bolyai » — şi Iaşul — cu colectivul de lingvistică de la Filiala Academiei R.P.R. şi cu Facultatea de filologie — au adus contribuţii însemnate în multe din problemele de limbă.

Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, înfiinţată în 1949 cu scopul de a sprijini activitatea didactică în şcoli şi de a stimula posibilităţile de creaţie ştiinţifică ale membrilor ei, în majoritate învăţători şi profesori, a înregistrat şi ea succese, contribuind cu cercetări însemnate la rezolvarea unor probleme de limbă.

★

Scopul prezentei dări de seamă este acela de a ilustra cu fapte varietatea şi bogăţia acestei activităţi. De aceea am adus date şi în legătură cu lucrările care n-au fost încă publicate sau care au fost publicate în alte reviste decît cele de specialitate. Ne-am îndreptat atenţia asupra problemelor discutate în cadrul sesiunilor ştiinţifice sau cuprinse în planurile de muncă ale diferitelor colective.

Dintre manifestările importante din cursul acestui an ale Academiei R.P.R. şi ale centrelor universitare amintite mai sus, menţionăm: sesiunea specială a secţiei de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R., din zilele de 1 şi 2 februarie 1955, consacrată problemelor limbii literare; sesiunea ştiinţifică anuală a subsecţiei de ştiinţa limbii şi literatură a Academiei R.P.R., din zilele de 29 şi 30 iunie; sesiunea ştiinţifică a Facultăţii de filologie a Universităţii « C. I. Parhon », din zilele de 6, 7 şi 8 iunie 1955; dezbaterile din zilele de 22 aprilie, 13, 27 mai şi 17 iunie, organizate la Facultatea de filologie a Universităţii « C. I. Parhon » în legătură cu problemele limbii literare; sesiunea ştiinţifică a Universităţilor « Babeş » şi « Bolyai » din Cluj, ţinută în luna mai 1955; sesiunea ştiinţifică a Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R., ţinută în cinstea celui de-al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn, în zilele de 19 şi 20 decembrie; conferinţa ştiinţifică a cadrelor didactice ale Universităţii « C. I. Parhon » în cinstea celui de-al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn.

★

În cadrul sesiunii ştiinţifice a Academiei R.P.R., care a avut loc în iunie 1955, s-a instituit pe lîngă Prezidiul Academiei R.P.R. o comisie care are ca sarcină cercetarea şi rezolvarea problemei formării poporului romîn şi a limbii lui. Această comisie, formată din istorici, lingvişti, arheologi, antropologi şi etnografi, are un plan de muncă, care trebuie îndeplinit în decurs de cîţiva ani. În acest plan figurează ca prim punct cercetarea vieţii materiale şi spirituale în

perioada de stăpînire romană pe teritoriul R.P.R., în al doilea rînd cercetarea istorică a romanizării în regiunea balcano-dunăreană, cercetarea arheologică şi cea strict istorică (pe bază de izvoare literare) a perioadei prefeudale şi a feudalismului timpuriu.

În planul de muncă figurează teme pur lingvistice ca: limbile autohtone (tracă şi iliră), numele de locuri şi de persoane de pe teritoriul unde a luat naştere limba romînă, particularităţile lingvistice ale romanităţii orientale şi elementele slave ale limbii romîne. În planul de muncă figurează de asemenea cercetări antropologice şi etnografice. Pentru ducerea la îndeplinire a acestui vast plan de studii se cere colaborarea unui număr mare de specialişti, sub conducerea comisiei de pe lîngă Prezidiul Academiei R.P.R. Vor colabora institutele de istorie, institutele de lingvistică, Muzeul naţional de antichităţi, secţia de antropologie a Institutului de endocrinologie [1].

★

Un rol important în asigurarea îndrumării ştiinţifice şi în dezvoltarea muncii de creaţie ştiinţifică, mai ales pentru cadrele tinere, l-au avut cercurile ştiinţifice înfiinţate la Institutul de lingvistică din Bucureşti: lingvistică generală, gramatică, formarea cuvintelor, filologie clasică, conduse de acad. Al. Graur; fonetică, dialectologie, istoria limbii, conduse de acad. Al. Rosetti; romanistică, condus de acad. Iorgu Iordan; istoria limbii literare şi stilistică, condus de acad. Tudor Vianu; slavistică, condus de acad. E. Petrovici; lexicografie şi lexicologie, condus de prof. D. Macrea; texte vechi, condus de prof. J. Byck; germanistică, condus de lector Mihai Isbăşescu. Activitatea începută în anii trecuţi în cadrul cercului de comunicări şi referate de la Institutul de lingvistică din Bucureşti a continuat să se desfăşoare în bune condiţii şi în cursul acestui an. La Facultatea de filologie a Universităţii « C. I. Parhon » s-a deschis în cursul lunii noiembrie cercul de lingvistică al cadrelor didactice, sub conducerea unui birou compus din lector I. Fischer, preşedinte, lector Alexandru Ionaşcu, vicepreşedinte, asistent Grete Klaster-Ungureanu, secretar.

★

Anul 1955 a înregistrat un eveniment important în activitatea lingvistică din ţara noastră: apariţia primului volum (literele A-C) al *Dicţionarului limbii romîne literare contemporane*. Numeroase articole de analiză a lucrării au apărut în revistele « Contemporanul », « Gazeta literară », « Iaşul literar » şi « Limba romînă [2]. Publicul a apreciat apariţia acestei opere ca un eveniment de importanţă naţională. Discuţia arătînd lipsurile volumului I a dat posibilitate colectivului de redactare să le înlăture, în bună parte, în volumul al II-lea.

Paralel cu elaborarea dicţionarului în patru volume, Institutul de lingvistică din Bucureşti a început lucrările pentru o ediţie ilustrată într-un volum, care va indica şi etimologia cuvintelor.

Tot în cadrul activităţii lexicografice din ţara noastră în cursul anului trecut, trebuie să amintim următoarele lucrări: *Dicţionarul romîn-maghiar*, a cărui redactare a fost terminată de curînd la Cluj, sub conducerea prof. B. Kelemen, *Dicţionarul agricol romîn-maghiar*, care a ajuns cu redactarea cuvintelor la litera C, lucrările fiind conduse de prof. B. Kelemen

---

1 Vezi acad. Iorgu Iordan, *Formarea poporului romîn şi a limbii lui*, în « Contemporanul », nr. 1(483) din 6 ianuarie 1956.

2 Vezi « Contemporanul », nr. 20 (450), 21 (451), 22 (452), 23 (453), 24 (454), 25 (455), 28 (458), 31 (461), 34 (464), 36 (466), 41 (471) din 1955; « Gazeta literară », nr. 18 şi 23 din 1955; « Iaşul literar », nr. 7, 1955; «Limba romînă», nr. 3 şi 5, 1955. Amintim că analiza acestui dicţionar a format obiectul a trei comunicări: prof. Blédy Géza, *Valoarea practică a Dicţionarului limbii romîne literare contemporane* (în cadrul cercului de comunicări al Institutului de lingvistică din Cluj); prof. Mihalache din Timişoara, *Observaţii critice pe marginea Dicţionarului limbii romîne literare contemporane;* prof. T. Măruţă şi prof. Luca Preda din Craiova, *Observaţii critice asupra Dicţionarului limbii romîne literare contemporane* (în cadrul Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice).

şi prof. König. De asemenea, la Cluj, se redactează, sub îndrumarea prof. Fr. Holzträger, *Dicţionarul graiurilor săseşti din Ardeal.* Redactarea a ajuns la litera G. Institutul de lingvistică din Cluj, în colaborare cu colectivul de lingvistică din Iaşi, a început lucrările pregătitoare pentru o operă utilă atît lexicografilor cît şi dialectologilor: *Dicţionarul de regionalisme al limbii romîne* [1].

În cursul anului 1955, au fost predate Editurii Academiei R.P.R. importante lucrări de lingvistică. La Cluj au fost terminate primele două volume ale *Atlasului lingvistic romîn* (serie nouă)[2]. Lucrarea, întocmită sub îndrumarea acad. E. Petrovici şi avînd ca redactor responsabil pe conf. I. Pătruţ, cuprinde, în primele două volume, 624 de hărţi (agricultură, viticultură, apicultură, păstorit etc.) şi, în volum separat, aproximativ 300 de hărţi colorate. În prezent se continuă lucrările la cel de-al III-lea volum de hărţi mari.

Printre lucrările predate la tipar de Institutul de lingvistică din Bucureşti în cursul anului 1955, se cuvine să menţionăm şi manualul intitulat: *Limba romînă. Gramatică, fonetică, vocabular.* Pe lîngă întocmirea acestei lucrări, colectivul de gramatică al Institutului de lingvistică din Bucureşti, sub conducerea acad. Al. Graur şi a prof. J. Byck, a fost preocupat de adîncirea şi clarificarea unor probleme de gramatică, încă insuficient cercetate. În acest scop a fost iniţiată elaborarea unor serii de lucrări consacrate acestor probleme. În cursul anului 1955, s-a dat la tipar un volum care reuneşte o parte a acestor lucrări sub titlul *Studii de gramatică*, vol. I[3].

Tot în scopul clarificării unor probleme încă insuficient lămurite, cum sînt cele ale limbii romîne literare, s-a alcătuit culegerea *Limba romînă literară din secolul al XIX-lea.* Lucrarea, întocmită sub conducerea acad. T. Vianu, a fost predată la tipar la sfîrşitul anului 1955.

Sub conducerea acad. Al. Rosetti şi a acad. E. Petrovici, s-a elaborat *Dicţionarul ortoepic*, lucrare care urmăreşte unificarea normelor de pronunţare a limbii romîne literare. Ea a fost supusă în prealabil discuţiei specialiştilor din domeniul teatrului şi al literaturii.

Un colectiv de cercetători, condus de prof. J. Byck, a redactat un *Indreptar de punctuaţie*, care precizează regulile de folosire a semnelor de punctuaţie.

Pe lîngă realizările menţionate pînă aici, trebuie să mai amintim şi cîteva lucrări colective care se află în curs de elaborare. Astfel, la Cluj sînt în lucru două atlase importante: *Atlasul lingvistic al graiului ceangău*, alcătuit de Institutul de lingvistică în colaborare cu Universitatea « Bolyai », şi *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.*, sub conducerea prof. Szabo T. Attila. Din prima lucrare au fost întocmite, sub conducerea prof. Szabo T. Attila şi a prof. I. Márton, primele 400 de hărţi, iar pentru cea de-a doua s-au început anchetele în Regiunea Autonomă Maghiară. Celelalte colective de dialectologie din ţară, în colaborare cu colectivul clujean, au în planul de lucru monografii asupra graiurilor vorbite pe teritoriul patriei noastre. Dialectologii din Bucureşti şi Cluj au terminat anchetele pe teren pentru *Monografia graiului din Valea Jiului*, care se va întocmi sub conducerea acad. E. Petrovici. La Cluj, s-a început, în cursul anului 1955, redactarea capitolului de fonetică al acestei monografii, iar la Bucureşti s-au început lucrările de redactare a glosarului. Dialectologii îşi dau aportul şi în cadrul cercetărilor complexe care se efectuează în regiunea viitorului lac de acumulare al Hidrocentralei « V. I. Lenin » de la Bicaz, prin întocmirea unei monografii a graiului vorbit în această regiune. Deocamdată colectivele din Bucureşti, Cluj şi Iaşi sînt în faza anchetelor pe teren.

În afara acestor mari lucrări, la care participă, într-o strînsă colaborare, cercetători din mai multe centre ale ţării noastre, tot în cursul anului trecut, s-au început lucrările pentru întocmirea cîtorva monografii care angajează un singur colectiv de cercetători. Este cazul dialectologilor din Cluj, care, în decembrie 1955, au început redactarea *Monografiei graiurilor din*

[1] Pentru principiile de elaborare a *Dicţionarului de regionalisme al limbii romîne,* vezi I. Stan, în « Limba romînă », nr. 4, 1955, p. 71-93.

[2] În luna mai 1956 lucrarea a apărut în librării.

[3] În luna aprilie 1956 lucrarea a apărut în librării.

Valea Sebeşului sau a colectivului de lingvistică din Iaşi, care urmăreşte să alcătuiască o monografie a graiurilor de pe Valea Bistriţei; în vederea acestei lucrări se va întocmi, în primul rînd, o monografie a comunei Crucea (r. Vatra Dornei). Trebuie să menţionăm că Iaşul este preocupat de cercetarea graiurilor teritoriale din Moldova [1].

La Bucureşti şi Cluj, membrii catedrei de limba romînă de la facultăţile de filologie au început lucrările pentru întocmirea unei *Antologii de texte dialectale* [2], care să folosească pentru pregătirea noilor cadre de dialectologi.

În afara lucrărilor colective amintite, e necesar să vorbim de cîteva lucrări de lingvistică apărute ca rod al muncii unor lingvişti romîni de seamă. Acad. Al. Rosetti a publicat, în cursul anului 1955, volumul de articole şi comunicări intitulat *Studii lingvistice*, iar acad. Al. Graur are meritul de a fi scos de sub tipar, în acest an, prima culegere de studii de lingvistică generală marxistă apărută în ţara noastră. Ţinem să amintim, de asemenea, că acad. E. Petrovici şi conf. I. Pătruţ au cules material privind studiul toponimiei slave pe teritoriul R.P.R., pentru tema *Rolul elementului slav în formarea limbii romîne*.

În legătură cu activitatea lingvistică desfăşurată în cursul anului 1955, trebuie menţionate şi publicaţiile de specialitate care apar în ţara noastră. Revista « Studii şi cercetări lingvistice » a apărut în cursul anului 1955 în două fascicule, totalizînd 344 de pagini, iar revista « Limba romînă », în 6 numere, totalizînd aproximativ 600 de pagini. Ambele publicaţii au fost obiectul unei şedinţe a subsecţiei de limbă şi literatură a secţiei a VIII-a a Academiei R.P.R., şedinţă în cadrul căreia s-au discutat aspecte ale realizărilor şi lipsurilor acestor publicaţii. În urma discuţiilor, s-a luat hotărîrea ca în viitor publicaţiile să acorde o mai mare atenţie lingvisticii generale şi studiului istoric al limbii. Revista « Studii şi cercetări lingvistice » trebuie să-şi lărgească tematica prin publicarea unor lucrări dedicate cercetării limbilor străine şi prin informarea cititorilor asupra ultimelor lucrări apărute în ţară şi peste hotare. Revista « Limba romînă » trebuie să iniţieze înfiinţarea unei rubrici de cultivare a limbii.

★

În afară de lucrările importante menţionate mai sus, în cursul anului 1955 s-au efectuat cercetări în toate domeniile privitoare la studiul limbii.

Cercetările întreprinse în domeniul lingvisticii generale sînt destul de puţine ca număr: *Ce este lingvistica marxistă* şi *Note asupra progresului în limbă* (Acad. Al. Graur), *Progresul în limbă* (L. Wald), *Formarea limbii naţionale* (P. Miclău).

În comunicarea *Ce este lingvistica marxistă* [3], prezentată la sesiunea ştiinţifică universitară, acad. Al. Graur face un istoric al dezvoltării lingvisticii ca ştiinţă, arătînd problemele importante care trebuie rezolvate de lingvistica marxistă: rolul limbii în societate, originea limbajului, legătura dintre limbă şi gîndire, legile interne de dezvoltare a limbii etc. Acad. Al. Graur insistă asupra faptului că lingvistica marxistă, deşi se preocupă de probleme generale, nu trebuie să neglijeze studiul faptelor concrete, al detaliilor necesare pentru crearea teoriilor generale.

În comunicarea *Note asupra progresului în limbă*, ţinută la sesiunea Academiei R.P.R. din iunie 1955, acad. Al. Graur precizează noţiunea de progres în limbă, stabilind o legătură strînsă între evoluţia limbii şi a societăţii care o foloseşte. Deşi limba este într-o continuă transformare, nu orice modificare apărută în limbă înseamnă un progres. Progres în limbă nu aduc decît schimbările care contribuie la unificarea şi sistematizarea limbii, care pun de acord limba cu noile cuceriri ale gîndirii.

---

[1] Pentru mai multe date în legătură cu activitatea dialectologică a colectivului de lingvistică din Iaşi, vezi Liviu Leonte, *Din activitatea colectivului de lingvistică de la filiala Iaşi a Academiei R.P.R.*, în « Limba romînă », nr. 6, 1955, p. 77-79.

[2] Vezi M. Zdrenghea, *Pentru noi anchete dialectale*, în « Limba romînă », nr. 6, 1955, p. 72-73.

[3] Comunicarea se va publica în Republica Populară Bulgaria.

Lector L. Wald arată în comunicarea amintită mai sus că problema progresului în limbă este legată de problema evoluției limbii. Existența în limbă a perioadelor de regres nu infirmă faptul că dezvoltarea limbii se face în direcția progresului. Faptul acesta se explică prin contradicția dintre conținutul și forma limbii.

Atenția cercetătorilor nu s-a îndreptat îndestul asupra acestui domeniu. Importanța lui impune o mai temeinică cercetare în viitor.

★

Preocupările pentru cercetarea istoriei limbii literare și a limbii operelor literare — devenite actuale mai ales în ultimii ani — s-au intensificat în cursul anului care a trecut, ajungînd în centrul interesului unui număr foarte mare de cercetători.

În zilele de 1 și 2 februarie 1955, a avut loc la București sesiunea specială a secției de știința limbii, literatură și arte a Academiei R.P.R., avînd la ordinea de zi comunicările acad. M. Sadoveanu *Despre limba literară* și *Limba scrierilor istorice*. În prima comunicare, acad. M. Sadoveanu subliniază unitatea de limbă a poporului nostru, arătînd că această unitate, care se constată aproape în toate scrierile vechi, este un argument serios pentru respingerea tezei după care formarea limbii literare este plasată la începutul secolului trecut. De asemenea, maestrul Sadoveanu insistă asupra contribuției Moldovei la formarea și dezvoltarea limbii literare. În cea de-a doua comunicare, *Limba scrierilor istorice*, maestrul M. Sadoveanu, adresîndu-se în special tinerilor scriitori interesați de povestirea istorică, le arată condițiile obligatorii pentru realizarea unui asemenea gen de scriere. Cunoașterea paralelă a limbii populare și a limbii literare din trecut împreună cu respectarea aspectului economic, social și politic al vremilor descrise sînt absolut necesare pentru cei ce vor să se ocupe cu scrierile istorice. Analizînd cîteva texte vechi, acad. M. Sadoveanu insistă asupra unor figuri din trecut, care au dovedit o mare măiestrie artistică în folosirea limbii populare. Comunicarea se încheie cu îndemnul adresat tinerilor scriitori de a scrie corect și simplu, inspirîndu-se din vorbirea poporului. În cadrul discuțiilor au luat cuvîntul acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Rosetti, acad. Al. Graur, prof. D. Macrea, prof. N. Popa, scriitorii Dem. Botez, T. Vornic ș.a. În încheierea discuțiilor a luat cuvîntul acad. T. Săvulescu, președintele Academiei R.P.R., remarcînd importanța comunicărilor și a discuțiilor purtate pe marginea lor.

Concluziile sesiunii speciale a secției de știința limbii, literatură și arte a Academiei R.P.R. sînt următoarele:

1. În cadrul revoluției culturale care are loc în țara noastră s-au creat condiții deosebit de favorabile pentru dezvoltarea limbii literare;

2. Limba literară din trecut și limba vie a poporului sînt cele mai sigure călăuze în realizarea artistică, chezășie trainică a dezvoltării limbii noastre literare contemporane;

3. Limba literară trebuie să tindă către un vocabular și un stil care să pună în valoare tot ce este frumos, precis și simplu în limba noastră;

4. Pentru ca limba literară să corespundă nevoilor culturale mereu crescînde ale poporului nostru, se impune îmbogățirea limbii noastre literare pe temeiul studiului mai adînc al graiurilor regionale, pe baza unei bogate informații științifice și printr-un avînt sporit al creației noastre literare. În acest scop sesiunea recomandă ca:

a) unitățile lingvistice din București, Cluj și Iași să definitiveze lucrările legate de cît mai grabnica apariție a *Dicționarului limbii romîne literare contemporane* și să aducă la lumina tiparului *Dicționarul de sinonime* și lucrările care vor servi ca bază de orientare în studiul limbii;

b) să se întărească legătura dintre scriitori, lingviști și critici literari în vederea măsurilor care să asigure dezvoltarea limbii noastre literare;

c) scriitorii să se preocupe în mod deosebit de problemele teoretice ale limbii literare;

d) lingviștii și criticii literari să se intereseze mai îndeaproape de modul cum scriitorii folosesc limba literară în operele lor și de modul cum își însușesc măiestria artistică;

e) scriitorii să acorde o atenţie deosebită problemei cultivării limbii, urmînd ca ei să propună soluţii în publicaţiile de specialitate, întocmai ca scriitorii şi lingviştii sovietici; *f)* scriitorii să studieze temeinic limba poporului şi folclorul, din care să-şi alimenteze mijloacele lor de expresie.

Lingviştii, scriitorii şi criticii literari au continuat să-şi manifeste interesul pentru problemele limbii literare, preocupaţi să ajungă la o unitate de vederi în ce priveşte concepţiile şi metodele folosite în cercetări.

Astfel, conducerea Facultăţii de filologie a Universităţii « C. I. Parhon » a hotărît organizarea unor dezbateri publice în care să se reia discuţiile asupra limbii literare. Referatul prof. D. Macrea *Despre problemele studiului limbii literare*[1], ţinut la 22 aprilie, a arătat care sînt problemele de bază ale studiului limbii literare şi ale stilisticii: 1) noţiunea de limbă literară şi raporturile ei cu limba întregului popor, 2) structura stilurilor limbii literare şi criteriile pentru delimitarea lor, 3) stilul individual al scriitorului, 4) calitatea artistică a limbii operelor literare, 5) metodologia analizei limbii operelor literare.

Reluînd şi dezvoltînd fiecare dintre problemele schiţate mai sus, prof. D. Macrea arată că pînă în prezent numai definirea limbii literare a fost soluţionată în mod satisfăcător, celelalte constituind încă obiectul unor discuţii vii între criticii literari, scriitori şi lingvişti. Prof. D. Macrea încheie referatul cu unele observaţii privitoare la data apariţiei limbii noastre literare, la perioadele caracteristice în evoluţia ei, la factorii care au înlesnit dezvoltarea limbii noastre literare.

Lector Tamara Gane, în referatul *În jurul problemei limbii literare*, ţinut la 13 mai 1955, după ce subliniază raportul dialectic dintre limbă şi cultură, arată perioadele de dezvoltare a limbii, atrăgînd atenţia asupra respectării normelor limbii literare şi a importanţei cultivării limbii. Tamara Gane socoteşte că fundamentarea teoretică este foarte necesară pentru un curs de istorie a limbii literare. În acest scop, ea înfăţişează punctele principale care ar trebui să preocupe pe cercetători: *a)* conţinutul, sfera şi specificul noţiunii de limbă literară, *b)* caracterul normativ al limbii literare, *c)* cele două aspecte ale limbii literare: limba scrisă-cărturărească şi limba orală uzuală, raportul dintre acestea două, *d)* deosebirea dintre accepţiunea de limbă literară şi cea de limbă a literaturii artistice, *e)* caracteristicile stilului operelor artistice şi funcţiunile limbii.

Asistent M. Nichita, în referatul *Probleme ale limbii literare în antichitate*, folosind materialul concret oferit de istoria culturii şi a limbii greceşti şi latineşti, precum şi teoriile anticilor despre limbă şi stil, încearcă să ilustreze specificul unor idei teoretice asupra limbii literare şi să sugereze ca bază de discuţii unele probleme, în măsura în care experienţa antichităţii poate fi valabilă şi astăzi. După ce analizează condiţiile istorice care creează posibilitatea formării limbii literare latine şi greceşti, se ocupă de cei trei factori care intervin în elaborarea limbii literare: literatura, teoreticienii şi şcoala. Raportul dintre factorii amintiţi variază de-a lungul timpului şi predominarea unuia dă naştere, în antichitate ca şi azi, la numeroase curente şi dispute în problemele de limbă şi stil. În acţiunea lor de transformare a limbii comune în limbă literară, ei îndeplinesc, fiecare în măsură diferită, o funcţiune întreită: 1) de selectare a acelor fenomene în stare să realizeze trăsăturile caracteristice ale limbii literare, 2) de valorificare creatoare şi, în sfîrşit, 3) de răspîndire a lor cît mai largă. Acţiunea acestor factori în societatea antică a dat naştere caracterului estetic şi caracterului oral al limbii literare. Acesta din urmă a dat, într-o oarecare măsură, un aspect popular limbilor literare ale antichităţii. Caracterul popular a constat aşadar în posibilitatea de înţelegere şi de relativă apreciere a formei artistice a limbii, dar s-a oprit aici fără putinţa de aplicare în vorbirea curentă. Caracterul cu adevărat popular al limbii literare, în condiţiile participării maselor largi la viaţa obştească, presupune înlăturarea deosebirilor sociale şi un nivel de cultură sporit şi extins la toţi membrii colectivităţii.

---

[1] Vezi « Limba romînă », nr. 3, 1955, p. 17-39.

Discuţiile ample care au urmat au contribuit la lămurirea problemelor, ajungîndu-se la următoarele hotărîri, care privesc în special conţinutul cursului de istoria limbii literare şi sînt obligatorii pentru Facultatea de filologie din Bucureşti, Institutul de lingvistică din Bucureşti, Institutul pedagogic din Bucureşti şi Societatea de ştiinţe istorice şi filologice:

1. Limba literară este forma cea mai îngrijită în care se manifestă cultura unui popor. Noţiunea de limbă literară nu trebuie condiţionată de existenţa literaturii artistice, de apariţia în scris a limbii literare, de prezenţa obligatorie a unui număr anumit de stiluri în limba literară şi nici de dispariţia dialectelor sau a deosebirilor dialectale din limba unică a întregului popor. Limba literară există şi fără a fi scrisă, ca formă de exprimare a creaţiilor orale populare.

2. Apariţia limbii literare nu e condiţionată de existenţa naţiunii şi a statului.

3. Limba romînă literară a apărut în secolul al XVI-lea pe baza graiului din regiunea Tîrgovişte-Braşov. Înainte de secolul al XVI-lea a existat o limbă literară romînă, dar numai pentru creaţiile populare orale. Secolul al XIX-lea marchează trecerea la limba literară contemporană, care continuă pe o treaptă superioară vechea limbă literară romînească.

4. Limba literară trebuie să fie prezentată şi studiată sub toate aspectele ei. În cursurile de limbă literară trebuie analizate toate stilurile limbii literare şi trebuie arătate condiţiile istorice în care apare fiecare stil în parte. De asemenea trebuie cercetate raporturile dintre stilurile literare, evoluţia lor şi legătura lor cu procesul de evoluţie a societăţii.

Desigur că hotărîrile de mai sus nu-i împiedică pe profesori şi cercetători să-şi exprime părerile personale, cu condiţia ca ei să menţioneze că acestea se deosebesc de hotărîrile luate [1].

Problemele referitoare la istoria limbii literare au preocupat şi colectivul de lingvistică de la filiala Iaşi a Academiei R.P.R., care şi-a fixat chiar în planul de muncă cercetări în legătură cu istoria limbii literare romîne în secolul al XIX-lea. Un subcolectiv a întocmit, sub conducerea lui G. Ivănescu, lucrarea: *Neologismul romanic şi cel latin în secolul al XIX-lea.* Studiul lui G. Ivănescu *Terminologia filozofică romînească de pînă la 1830* ajunge la unele concluzii de natură istorică. Se constată existenţa unei terminologii filozofice, începînd cu textele rotacizante, îmbogăţită cu contribuţiile lui Dosoftei, ale fraţilor Greceanu, ale lui Dimitrie Cantemir etc. Lucrarea conţine nu numai o enumerare descriptivă a vechii terminologii filozofice, ci şi o explicaţie genetică. Caracteristica vechii terminologii este, pe lîngă împrumuturi, abundenţa calcurilor lingvistice, care, după 1830, sînt înlocuite cu noi împrumuturi.

Contribuţii cu privire la istoria limbii literare au adus şi articolele lui L. Onu, publicate în revista Uniunii Scriitorilor din Cluj [2].

Interesante, dar mai puţin numeroase, au fost contribuţiile referitoare la limba unor scriitori sau a unor opere literare. Acad. Iorgu Iordan, în comunicarea *Lexicul scrierilor lui Creangă*, prezentată la sesiunea ştiinţifică a Facultăţii de filologie a Universităţii « C. I. Parhon » din luna iunie, este împotriva teoriei care susţine că limba povestitorului moldovean ar avea caracter regional. D-sa susţine pe bază de fapte că opera lui Creangă poate fi înţeleasă de orice cititor, indiferent de regiunea din care provine. Tot la aceeaşi sesiune, conf. B. Cazacu a prezentat comunicarea *Aspecte ale oralităţii stilului lui M. Sadoveanu* [3]. Autorul ne dă o imagine clară a măiestriei stilului lui Mihail Sadoveanu, accentuînd asupra artei prozatorului de a mînui un stil oral clar. În comunicarea *Despre creaţia lexicală în poezia noastră nouă*, conf. I. Coteanu expune unele consideraţii privitoare la structura creaţiilor lexicale în poezia nouă, înţelegînd prin acestea formaţiile născute de curînd în interiorul limbii din elemente existente, cu

---

[1] Referatele împreună cu discuţiile care au avut loc se vor publica în « Revista Universităţii », anul III (1956), care se află sub tipar.

[2] Vezi « Steaua », nr. 6, 7, 9, 12, 1955.

[3] Vezi « Limba romînă », nr. 5, 1955, p. 17-30.

scopul de a denumi exact un obiect sau o noțiune. În comunicarea *Aspecte ale vocabularului (neologismele) lui Anton Pann*, conf. B. Cazacu și lector I. Fischer au căutat să sublinieze, în lexicul scriitorului Anton Pann, tendințele generale care se observă în vocabularul acelei epoci. Autorii au împărțit neologismele cele mai importante după domenii. Studierea acestora ajută la descoperirea filierei prin care s-a introdus terminologia unor domenii de activitate și la stabilirea transformărilor fonetice și morfologice pe care cuvintele împrumutate le-au suferit pătrunzînd în limbă. Vocabularul lui Anton Pann oferă cercetătorului posibilitatea de a trage cîteva concluzii generale în legătură cu pătrunderea neologismelor în limba romînă în secolul trecut. În comunicarea *Observații asupra folosirii construcțiilor eliptice de predicat în stilul narativ al lui B. Delavrancea*[1], Alexandru Niculescu, pornind de la constatarea că acest fenomen e foarte frecvent în limba populară și la scriitorii realiști, stabilește situațiile în care se aplică procedeul în opera lui Barbu Delavrancea.

Conf. Șt. Cuciureanu, în comunicarea *Reflexe eliadiste la Eminescu*, urmărește limba lui Eliade Rădulescu și a lui Eminescu, preocupîndu-se de neologismul latin și romanic. L. Șerdeanu, într-o comunicare ținută la Institutul de lingvistică din Cluj, analizează *Contribuția lui I. Budai-Deleanu la dezvoltarea limbii romîne literare*, iar Gh. Bulgăr a publicat în revista «Scrisul bănățean», nr. 1, 1955, un studiu intitulat *Cu privire la limba literară a lui Mihail Sadoveanu*.

Uneori cercetătorii s-au preocupat de felul cum au privit scriitorii problemele limbii literare. Gh. Bulgăr, în lucrarea *Eminescu despre problemele limbii romîne*[2], scoate în evidență o latură mai puțin cunoscută a activității marelui poet, care a studiat cu un zel de specialist probleme de fonetică, gramatică, ortografie, istorie a limbii, vocabular și stil, și a expus idei îndrăznețe, confirmate ulterior de cercetările în domeniul lingvisticii. Interesanta personalitate a poetului se conturează în chipul eruditului preocupat de cultivarea limbii. N. Dănilă prezintă la sesiunea din 19-20 decembrie a Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R. comunicarea *Concepția lui Ibrăileanu despre limba literară și problemele stilului*[3], în care relevă interesul pe care criticul și istoricul literar l-a manifestat pentru problemele limbii literare, atît în activitatea de profesor cît și în calitatea sa de conducător și animator al revistei «Viața romînească».

Cu probleme generale de stilistică s-au ocupat articolele lui L. Onu, publicate în «Steaua», nr. 4 și 10, 1955, *Contribuții recente la precizarea problemelor fundamentale ale stilisticii*, de asemenea comunicarea prezentată la sesiunea științifică a universităților din Cluj, *Precizări în legătură cu obiectul stilisticii*. Comunicarea conf. I. Coteanu *Dislocarea elementelor grupului nominal ca procedeu stilistic în poezia noastră contemporană*[4] a fost prezentată la cercul de referate al Institutului de lingvistică din București. Autorul observă că procedeul întărește imaginea poetică și expresivitatea artistică, putînd fi folosit numai în cazul în care nu există nici o legătură semantică între epitet și termenii care au fost dislocați. Alte lucrări au studiat probleme de limbă și stil la unii scriitori. Conf. B. Cazacu, în comunicarea *Cîteva aspecte ale limbii și stilului în romanul «Nicoară Potcoavă»*, prezentată la cercul de referate al Institutului de lingvistică din București, analizează unele procedee ale artei narative și descriptive a maestrului M. Sadoveanu. Lector Alexandru Niculescu, în comunicarea *Structura frazei la Barbu Ștefănescu-Delavrancea*[5], prezentată la cercul de lingvistică al cadrelor didactice de la Facultatea de filologie din București, pornind de la observația că între stilul primelor scrieri literare ale lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea (1880-1888) și acela al epocii sale de maturitate, care începe în 1888-1889, sînt deosebiri însemnate în ceea ce privește construcția frazei, arată în ce constau

---

[1] Vezi *Studii de gramatică*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 181-192.
[2] Publicată în colecția Societății de științe istorice și filologice, în anul 1955.
[3] Vezi «Limba romînă», nr. 3, 1956 (sub tipar).
[4] Vezi «Revista Universității», anul II, 1955, nr. 2-3, p. 189-195.
[5] Vezi «Limba romînă», nr. 4, 1956 (sub tipar).

aceste diferențe. Scriitorul își corecta fraza, eliminînd determinările circumstanțiale prea precise sau prea dezvoltate și reducînd numărul de epitete. De asemenea, el înlocuia frazarea amplă, cu multe propoziții coordonate și subordonate, prin construcții sintactice scurte, uneori monomembre sau eliptice. Aceste constatări l-au condus pe autorul comunicării la concluzia că Barbu Ștefănescu-Delavrancea se detașează cu timpul de tehnica stilistică a naturalismului, care își pusese amprenta asupra începuturilor sale literare, și trece la un stil cu o structură a frazei mai simplă, apropiată de limba vorbită, populară.

Menționăm lucrări care au cercetat problemele limbilor literare străine. La catedra de limba franceză a Facultății de filologie a Universității « C. I. Parhon », Teodora Cristea prezintă lucrarea *Cîteva observații asupra dezvoltării frazei nominale la scriitorii francezi contemporani*. Erha Zoltner, de la catedra de germană, a prezentat la sesiunea științifică a Facultății de filologie a Universității « C. I. Parhon » comunicarea *Elemente dialectale în limba prozatorului W. Bredel.*

Deși numeroase, lucrările în domeniul limbii literare și al stilisticii n-au izbutit să lămurească problemele complexe care au frămîntat pe cercetători. Au rămas încă destule aspecte care necesită o adîncire. Totuși prin discuțiile purtate și prin concluziile la care s-a ajuns, sesiunile consacrate acestor probleme au adus o contribuție însemnată, ducînd la închegarea unei concepții care poate să servească ca orientare pentru cercetările viitoare.

★

Valorificarea muncii creatoare a lingviștilor noștri progresiști din trecut este una din sarcinile de seamă care revin lingviștilor de astăzi. De-abia în ultimul timp s-a acordat însă importanța cuvenită acestui sector al muncii lingvistice. În cursul anului care a trecut s-au adus unele contribuții importante. Împlinindu-se, în februarie 1955, 150 de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu, el a fost comemorat prin numeroase articole, ca una dintre figurile cele mai reprezentative ale Transilvaniei din secolul trecut. Prof. D. Macrea a publicat un articol în « Limba romînă », nr. 2,1955, p. 5-12, în care subliniază importanța personalității lui Timotei Cipariu ca filolog și om de cultură. La Cluj, prof. Șt. Pașca a ținut, la cercul de referate al Institutului de lingvistică, comunicarea *Timotei Cipariu, filologul*, iar la Iași prof. G. Istrate a făcut o expunere asupra activității lui Timotei Cipariu. *Opera lingvistică și filologică a lui Moise Gaster*[1], alt cercetător de seamă al limbii și al literaturii noastre vechi, a constituit subiectul unei comunicări ținute de prof. D. Macrea la Institutul de lingvistică din București. Deși lucrările de folclorist, istoric literar și semitolog formează cea mai mare parte a operei lui Gaster, prof. D. Macrea socotește ca deosebit de importantă activitatea lui în domeniul lingvisticii și al filologiei romîne, ea constituind baza formației lui științifice, care l-a ajutat la interpretarea creațiilor vechi și populare romînești și ale altor popoare. Personalitatea lui Ion Bogdan, considerat pe drept cuvînt ca primul nostru filolog slavist, este prezentată într-o altă comunicare [2] la sesiunea științifică anuală a secției a VIII-a de știința limbii și literatură a Academiei R.P.R., din 29 - 30 iunie. Prof. D. Macrea subliniază rolul pe care l-a avut Ion Bogdan ca inițiator al studiilor de slavistică din țara noastră. Principalul lui merit îl constituie publicarea vechilor cronici romînești în limba slavonă, a documentelor slavone și a unui album paleografic. Prin activitatea lui de istoric, filolog și profesor, Ion Bogdan a deschis o nouă epocă în studierea influenței limbii slave asupra culturii și limbii romîne. La Cluj se lucrează, sub conducerea acad. E. Petrovici, la editarea unei culegeri de studii lingvistice ale slavistului Ion Bogdan. Activitatea lui Ion Bianu este prezentată de prof. D. Macrea în comunicarea din 18 noiembrie, ținută la cercul de referate al Institutului de lingvistică din București [3]. Prof. D. Macrea analizează activitatea multiplă a acestuia ca profesor, istoric literar, bibliograf, creator al Bibliotecii Academiei Romîne și autor al ortografiei din 1904.

---

[1] Vezi « Limba romînă », nr. 1, 1955, p. 5-18.
[2] Comunicarea a fost publicată în «Limba romînă », nr. 4, 1955, p. 5-16.
[3] Comunicarea a fost publicată în « Limba romînă », nr. 6, 1955, p. 5-16.

Personalitatea lui Al. Lambrior se conturează în comunicarea *Probleme lingvistice la « Convorbiri literare »*, ținută de Lucia Pop la sesiunea științifică anuală a Secției a VIII-a a Academiei R.P.R. Autoarea remarcă justețea părerilor « Junimii » în problemele ortografiei, ale limbii literare și în privința luptei antilatiniste și a apropierii de limba populară. Prin larga răspîndire pe care a avut-o revista « Convorbiri literare » în Ardeal, ea a determinat și aici părăsirea pozițiilor latiniste. O contribuție în munca de reconsiderare a lingviștilor din trecut aduce și lucrarea lui N. A. Ursu, din colectivul de lingvistică al Filialei Iași, *Preocupări lingvistice la cărturarii romîni din prima jumătate a secolului al XIX-lea.* Autorul, după ce prezintă critic punctul de vedere al publicațiilor vremii asupra următoarelor probleme: originea limbii romîne, neologismele, unitatea limbii literare și ortografia, arată meritele pe care le-au avut în cultura noastră unii cărturari din trecut. Pe lîngă lucrările care au făcut o prezentare generală a activității unor lingviști din trecut, s-au mai întocmit și unele lucrări care privesc numai aspecte din opera unor lingviști. Astfel, în comunicarea *Problemele formelor neaccentuate pronominale și verbale în opera lui Tiktin,* aspirantul I. Rizescu face reconsiderarea lucrării lui Tiktin: *Zur Stellung der Tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen.* I. Rizescu caută să rezolve topica formelor neaccentuate în limba contemporană, poziția articolului în limba romînă, caracterul gramatical și afectiv al chiasmului.

Deși, după cum s-a arătat mai sus, munca de valorificare critică a moștenirii lingvistice a făcut progrese în cursul acestui an, totuși sarcina trasată lingviștilor de Partidul Muncitoresc Romîn [1] nu a fost încă pe deplin dusă la îndeplinire. În lucrările întocmite nu au fost subliniate îndeajuns concepțiile care au stat la baza operei lingviștilor reconsiderați și nici nu s-au arătat curentele filozofice care au influențat activitatea lor. Pe de altă parte, nici în planurile de lucru ale institutelor Academiei R.P.R. și nici în cele ale catedrelor de lingvistică din universități nu au fost trecute studii critice care să ducă la elaborarea unei istorii a lingvisticii și a filologiei romîne.

★

Problemele metodico-didactice, subapreciate în trecut, au început să intre din ce în ce mai mult în sfera preocupărilor lingviștilor noștri. În opera de ridicare a nivelului predării limbilor în școli, un rol important l-au avut, pe lîngă Ministerul Invățămîntului Public, institutele de lingvistică din București și Cluj, precum și catedrele de limbi de la facultățile de filologie. Astfel, Vladimir Drimba, șef de sector la Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R., a fost însărcinat de Ministerul Invățămîntului Public cu întocmirea unui proiect de alfabet al limbii tătare din Dobrogea. Acest proiect a fost prezentat în sesiunea științifică a Institutului de lingvistică.

Membrii catedrelor facultăților de filologie din București și Cluj au colaborat cu Ministerul Învățămîntului Public pentru alcătuirea de manuale necesare învățămîntului universitar și mediu. La unele catedre s-au alcătuit antologii și crestomatii și s-au redactat în vederea tiparului tratate și cursuri care să conțină ansamblul materiei de specialitate. Asemenea lucrări sînt binevenite. Ele se înscriu alături de importantul curs de *Limba romînă contemporană* al acad. Iorgu Iordan, care a fost distins cu premiul de stat pe anul 1954, precum și alături de cursul de *Introducere în lingvistică,* redactat de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur și publicat în cursul anului 1955.

La Societatea de științe istorice și filologice s-au prezentat cîteva comunicări cu privire la probleme de ortografie, dintre care amintim: *Observații asupra folosirii linioarei în noua ortografie* [2] (Gheorghe Beldescu, Buzău).

★

[1] Vezi *Pentru înflorirea lingvisticii în țara noastră,* în ziarul « Scînteia », nr. 2100 din 1951.
[2] Comunicarea s-a publicat în « Limba romînă », nr. 1, 1956, p. 66-84.

În domeniul foneticii, colectivul de cercetători al Laboratorului de fonetică din Bucureşti, sub conducerea acad. Al. Rosetti, a întreprins o serie de cercetări privitoare la diftongul *ea* din limba romînă, asupra căruia s-au ivit discuţii în ultimul timp. În lucrările: *Cercetări experimentale asupra diftongilor romîneşti, I: ea* [1], *Noi cercetări experimentale asupra diftongului ea* [2] (lucrări colective), *Concluzii fonologice la cercetările experimentale asupra diftongului ea* [3] (acad. Al. Rosetti), se susţine, pe baza înregistrărilor făcute, existenţa diftongului *ea* în limba romînă şi valoarea fonologică a acestuia. Acad. E. Petrovici discută de asemenea problema diftongului *ea* în limba romînă, în comunicările: *Varianta poziţională a vocalei romîneşti* a *după consoane palatalizate* [4] şi *Consoanele de timbru palatal ale limbii romîne studiate cu ajutorul palatului* [5]. D-sa ajunge în acestea la aceeaşi concluzie la care ajunsese în cercetările sale mai vechi, anume că aşa-numitul diftong *ea* nu este, din punct de vedere fonologic, decît o variantă combinatorie a vocalei *a*. Cercetările acad. E. Petrovici îşi extind concluziile asupra întregului sistem fonematic al limbii romîne iar concepţia sa este mai bine precizată în lucrarea *Influenţa slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, care a fost prezentată la Belgrad, în cursul lunii septembrie 1955, în cadrul Conferinţei internaţionale a slaviştilor. Cea mai nouă lucrare a acad. E. Petrovici cu privire la această problemă se află cuprinsă în volumul de faţă sub titlul: *Sistemul fonematic al limbii romîne*. Acad. Al. Rosetti intervine în discuţia asupra sistemului fonemelor limbii romîne prin studiul *Cu privire la sistemul fonologic al limbii romîne* [6]. Această problemă preocupă şi pe aspirantul Em. Vasiliu, care a elaborat, în cursul anului 1955, lucrarea *Cîteva observaţii asupra sistemului fonologic al limbii romîne* [7].

Colectivul Laboratorului de fonetică al Institutului de lingvistică din Cluj a iniţiat studii amănunţite asupra consonantismului limbii romîne. În urma acestor cercetări a apărut lucrarea acad. E. Petrovici *Contribuţii la studiul fonemelor limbii romîne* [8] şi *Influenţa consoanelor oclusive asupra duratei consoanelor vecine*, comunicare prezentată de P. Neiescu în cadrul Institutului de lingvistică din Cluj. Această lucrare face parte dintr-un studiu mai vast, în curs de elaborare, care urmăreşte cercetarea consonantismului limbii romîne.

În cadrul sesiunii din iunie 1955 a Academiei R.P.R., acad. Al. Rosetti s-a ocupat, în comunicarea *Despre consoanele palatalizate şi consoanele muiate* [9], de precizarea deosebirii care există între aceste două feluri de consoane. La aceeaşi sesiune, aspirantul A. Avram s-a ocupat de *Clasificarea vocalelor romîneşti* [10].

În cadrul sesiunii ştiinţifice a Universităţii « C. I. Parhon », care a avut loc în iunie 1955, lector Lucia Djamo a discutat despre *Particularităţile de tratament ale vocalelor nazale şi ale ierurilor din graiul din Boboščika*, iar aspirantul Em. Vasiliu a prezentat, într-o şedinţă de comunicări a Institutului de lingvistică din Bucureşti, *Note de fonetică istorică (ea* iniţial, apariţia substantivului *urmă* ca post-verbal al lui *urmare* < lat. **ormare*, explicarea transformării v.sl. съто în *sută*). Conf. I. Coteanu a prezentat, în cadrul cercului de lingvistică generală al cadrelor didactice de la Facultatea de filologie din Bucureşti, comunicarea intitulată *Contribuţii la problema fonemului*. Lucrarea, deşi nu a urmărit rezolvarea problemelor, a trezit, prin natura subiectului tratat, discuţii interesante.

---

[1] Vezi « Studii şi cercetări lingvistice », nr. 1-2/1955 p. 7-27.

[2] *Ibidem*, nr. 3-4, 1955 p. 183 197.

[3] *Ibidem*, nr. 1-2, 1955 p. 25-27.

[4] *Ibidem*, nr. 1-2, 1955 p. 29-33.

[5] Lucrarea a fost prezentată în cadrul cercului de referate şi comunicări al Institutului de lingvistică din Bucureşti şi publicată apoi în « Studii şi cercetări lingvistice », nr. 1-2, 1955, p. 53-41.

[6] Vezi numărul de faţă al revistei.

[7] Vezi numărul de faţă al revistei.

[8] Vezi « Studii şi cercetări lingvistice », nr. 1-2, 1955, p. 29-41.

[9] *Ibidem*, nr. 3-4, 1955.

[10] *Ibidem*, nr. 3-4, 1955.

Deşi, din cele expuse mai sus, s-a putut constata că în acest domeniu s-a desfăşurat o activitate bogată, în care lupta de opinii s-a manifestat destul de puternic, totuşi credem că era necesar ca numeroasele discuţii purtate să ducă la formularea unor concluzii de ansamblu.

★

În domeniul lexicografiei şi al lexicologiei, în afara lucrărilor colective menţionate mai sus, trebuie să amintim şi cîteva studii de amănunt asupra diferitelor probleme de vocabular. Dintre acestea face parte comunicarea lui Gh. Bulgăr *Note şi completări la un glosar întocmit de V. Alecsandri*[1], prezentată la sesiunea ştiinţifică a Institutului de lingvistică din Bucureşti. Comunicarea discută particularităţile glosarului întocmit de V. Alecsandri pentru volumele de opere I-III, apărute în Editura Socec în anul 1875.

O altă preocupare a lingviştilor a format-o studierea vocabularului tehnic şi de specialitate. Membrii Institutului de lingvistică din Bucureşti au dat un susţinut ajutor atît Comisiei pentru terminologia tehnică şi energetică, care funcţionează pe lîngă secţia a III-a a Academiei R.P.R., cît şi Comisiei pentru standardele de stat. În cadrul Institutului de lingvistică din Bucureşti funcţionează o comisie specială care dă răspunsuri şi consultaţii, în materie de terminologie, diferitelor întreprinderi şi instituţii din ţară.

Unii colaboratori ai institutelor de lingvistică din ţară au elaborat lucrări cu privire la problemele vocabularului tehnic şi ştiinţific. Dintre acestea trebuie să menţionăm comunicarea *În jurul vocabularului ştiinţific şi tehnic*[2], prezentată la Institutul de lingvistică din Bucureşti de Ana Canarache şi Constant Maneca. Autorii se ocupă de istoricul dezvoltării vocabularului ştiinţific şi tehnic şi de problemele ortografierii cuvintelor din această categorie. Constant Maneca a continuat cercetările în acest domeniu, întocmind lucrarea *Cu privire la unificarea şi precizarea terminologiei speciale*[3], prezentată la sesiunea ştiinţifică a Institutului de lingvistică din Bucureşti. În comunicarea sa, Constant Maneca discută aspectul lingvistic al muncii de unificare şi de precizare a terminologiei ştiinţifice şi tehnice din limba romînă, relevînd o serie de erori şi inadvertenţe şi propunînd soluţii pentru remedierea lor.

Formarea cuvintelor a constituit preocuparea unui număr redus de cercetători. Fulvia Ciobanu, cercetător ştiinţific la Institutul de lingvistică din Bucureşti, s-a ocupat de scrierea cuvintelor compuse. Într-o comunicare prezentată în cadrul cercului de referate şi comunicări, ea stabileşte, pe baza unităţii de sens, a sudurii morfologice şi a grafiei tradiţionale, cîteva norme de scriere a cuvintelor compuse.

Colectivul de lingvistică din Iaşi strînge material pentru o lucrare cu privire la neologismele din limba romînă. În acest scop s-au adunat 60.000 de fişe, o treime din materialul care va sta la baza lucrării. În studiul amintit vor fi urmărite toate cuvintele de origine recentă, cu menţionarea variantelor care se găsesc în texte, a schimbărilor de sens şi cu explicarea felului în care aceste cuvinte au pătruns în limba noastră. O parte din materialul adunat a servit ca bază pentru redactarea unor lucrări cu privire la aspecte mai limitate ale acestei probleme.

Tot în domeniul lexicologiei credem că este necesar să amintim cîteva lucrări mai mici, care pun în discuţie probleme şi încearcă să aducă unele rezolvări. Prof. A. Szabó, de la Universitatea « Bolyai » din Cluj, a publicat un scurt studiu de semantică cu privire la cuvîntul « Hivatalos »[4]. Prof. N. Condeescu a întocmit comunicarea *Treptele împrumuturilor lexicale*, prezentată la cercul de lingvistică al Facultăţii de filologie din Bucureşti, iar conf. I. Pătruţ (Cluj) s-a ocupat de *Structura morfologică a cuvintelor limbii romîne*[5], comunicare prezentată la sesiunea din 14 mai 1955 a universităţilor « Babeş » şi « Bolyai » din Cluj.

---

[1] Vezi « Limba romînă », nr. 3, 1956 (sub tipar).
[2] *Ibidem*, nr. 6, 1955, p. 16-24.
[3] *Ibidem*, nr. 3, 1956 (sub tipar).
[4] Vezi «Magyar Nyelv, II, nr, 2.
[5] Vezi « Limba romînă », nr. 6, 1955, p. 65-71.

Problemele de vocabular au preocupat şi pe profesorii din învăţămîntul mediu. Astfel, prof. I. Haşeganu a prezentat, în cadrul filialei Oraşul Stalin a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice, o comunicare intitulată *Contribuţii la studiul terminologiilor profesionale*.

★

În domeniul gramaticii au fost întocmite numeroase lucrări individuale, care oglindesc preocuparea pentru astfel de probleme şi dorinţa de a aduce o contribuţie la lămurirea aspectelor insuficient cercetate. Dintre lucrările cu caracter general amintim: *Contribuţii la studiul definiţiei şi clasificării propoziţiilor* de Stati Sorin [1] şi *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie* [2] de Mioara Grigorescu-Avram.

Cele mai multe lucrări au analizat probleme de gramatică romînească. Prof. P. Beneš din Brno a prezentat, în timpul vizitei sale în ţara noastră, o comunicare asupra *Incrucişării latino-slave în forma infinitivului romînesc* [3]. Prof. J. Byck, în comunicarea *Infinitivul scurt în limba romînă*, a contestat valabilitatea explicării formei infinitivului scurt în limba romînă ca rezultat al încrucişării latino-slave. Conf. I. Coteanu, în studiul *Despre pluralul substantivelor neutre în romîneşte*, publicat în culegerea Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice *Limbă şi literatură*, 1955, p. 103-117, analizează desinenţele *-e*, *-uri* din limba romînă, stabilind anumite reguli de folosire a lor şi ocupîndu-se de gradul lor de productivitate. Conf. I. Pătruţ şi asistent D. D. Draşoveanu au analizat într-o şedinţă a Institutului de lingvistică din Cluj volumele I şi al II-lea ale *Gramaticii limbii romîne*, editate de Academia R.P.R. [4]. În cadrul sesiunii ştiinţifice a Academiei R.P.R., care a avut loc în iunie 1955, au fost prezentate următoarele probleme de gramatică: *Concurenţa dintre pronumele relative care şi ce* (Iliescu Maria) [5], *Adjective determinative sau pronume?* (M. Zdrenghea) [6]. În cadrul sesiunii ştiinţifice a Universităţii « C. I. Parhon », Fl. Dimitrescu a prezentat comunicarea *Caracteristicile gramaticale ale locuţiunilor verbale din limba romînă*, F. Asan a vorbit despre *Atributul pronominal în dativ*, iar E. Slave s-a ocupat de *Conjugarea prezumativă* [7].

În cadrul Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice au fost prezentate următoarele lucrări: *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*, comunicare citită în cadrul Filialei Oraşul Stalin de acad. Al. Graur [8] şi *Contribuţii la cunoaşterea numelui predicativ* de prof. G. Beldescu din Buzău.

Şi gramatica limbilor străine a preocupat pe cercetători. În cursul anului 1955, la catedrele de limbi străine ale Facultăţii de filologie a Universităţii « C. I. Parhon » s-au întocmit numeroase lucrări. Dintre acestea amintim: *Dispariţia verbului ouïr în limba franceză*, de prof. N. Condeescu; *Verbele prepoziţionale şi clasificarea lor*, de conf. B. Colbert; *Expresiile realităţii, posibilităţii şi irealităţii în greacă şi latină*, de conf. N. I. Barbu; *Genul gramatical — genul personal în limbile polonă şi romînă*, de lector I. Chiţimia; *Particularităţile sintactice ale povestirilor slave despre Vlad Ţepeş*, de lector P. Olteanu; *Combinaţia frazeologică de tipul verb + adverb, element important de întărire a fondului principal lexical al limbii engleze*, de lector P. Clinca, şi *Problema determinanţilor din limba engleză*, un capitol din lucrarea lectorului I. Leviţki, intitulată: *Substantivul englez*.

★

[1] Vezi « Studii şi cercetări lingvistice », nr. 3-4, 1955, p. 164.
[2] Vezi *Studii de gramatică*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1956, p. 141.
[3] Vezi « Studii şi cercetări lingvistice », nr. 3-4, 1955, p. 255-254.
[4] Vezi numărul de faţă al revistei.
[5] Vezi *Studii de gramatică*, vol. I, Ed. Academiei R. P. R., p. 956, p. 25-36.
[6] Vezi « Limba romînă », nr. 4, 1955.
[7] Aceste comunicări vor fi cuprinse în volumul al II-lea al culegerii *Studii de gramatică*.
[8] Vezi volumul I din *Studii de gramatică* p. 121-139.

În domeniul dialectologiei, în afara lucrărilor colective au fost elaborate, pe baza cercetărilor întreprinse în comun pe teren sau în urma unor anchete personale, şi cîteva lucrări individuale. Acad. E. Petrovici s-a ocupat într-o şedinţă a Institutului de lingvistică din Cluj de interpretări de hărţi din ALR. Conf. I. Pătruţ a dat spre publicare lucrarea *Observaţii asupra graiului huţul din Valea Sucevei*. Lector R. Todoran a publicat material dialectal litografiat pentru uzul seminariilor de dialectologie, are gata pentru tipar *Material dialectal lexical II*, întocmit în colaborare, şi a prezentat, la sesiunea universităţilor « Babeş » şi « Bolyai », comunicarea *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromîne* [1], iar Lidia Şerdeanu a întocmit comunicarea *Despre unele probleme tehnice ale Atlasului lingvistic romîn*.

★

Unele lucrări elaborate în cursul anului 1955 au avut ca obiect studiul textelor noastre vechi. Prof. Şt. Paşca a prezentat două comunicări în cursul anului 1955: *Probleme privind începutul scrisului în limba romînă* şi *Raportul dintre diferitele versiuni romîneşti din secolul al XVI-lea ale Apostolului*. Conf. I. Pătruţ s-a ocupat de *Legea silabelor deschise şi urmele ei în scrierea veche romînească* »[2] iar Vladimir Drimba, şef de sector la Institutul de lingvistică din Bucureşti, de *O copie din secolul al XVII-lea a « Tîlcului evangheliilor » şi a « Molitevnicului » lui Coresi* [3].

★

Deşi deosebit de importantă, problema traducerilor a intrat destul de sporadic în preocupările colaboratorilor diferitelor colective sau catedre de lingvistică din ţară. La Facultatea de filologie din Bucureşti, asist. Mihai Baraz s-a ocupat de *Posibilităţile de a traduce în limba romînă viitorul perfectiv al verbelor ruse* [4]. Membrii colectivului de lingvistică din Iaşi s-au ocupat de problemele traducerii poetice. Astfel au fost elaborate lucrările: *Două modele clasice de traducere poetică* (« Mănuşa » de Fr. Schiller şi « Foaia veştedă » de Lenau în tălmăcirea lui M. Eminescu ») [5] şi *« Faust » în romîneşte* de Al. Andriescu şi C. Macarevici.

★

Deşi contribuţia lingviştilor la elaborarea ediţiilor ştiinţifice din textele clasice ale literaturii noastre este una dintre cele mai importante, totuşi expunerea principiilor teoretice ale acestei munci a fost reprezentată prin puţine lucrări. Dintre acestea amintim: *Problemele editării lui Grigore Alexandrescu*, de lector I. Fischer, *O problemă controversată, literarizarea*, de prof. G. Istrate. În cadrul acestor preocupări se cuvine să subliniem faptul că acad. Iorgu Iordan s-a ocupat în cursul anului 1955 de editarea operei lui I. Creangă, lector I. Fischer de editarea operelor lui Gr. Alexandrescu şi Al. Niculescu de *Primii noştri dramaturgi*. Colectivul de lingvistică din Iaşi a făcut pregătiri pentru alcătuirea unei ediţii a poeziilor lui Gh. Asachi.

★

În cursul anului 1955 ţara noastră a fost vizitată de lingvistul ceh P. Beneš. Din partea Academiei de ştiinţe cehe, dr. Zd. Wittoch şi dr. Vl. Hořejši au lucrat timp de şase luni la Institutul de lingvistică din Bucureşti, la revizuirea *Dicţionarului romîn-ceh*, elaborat la Praga. Dintre cercetătorii romîni care au făcut vizite în străinătate în cursul anului 1955, amintim pe acad. Iorgu Iordan, acad. E. Petrovici şi acad. T. Vianu în Republica Populară Ungară. La conferinţa slaviştilor care a avut loc în luna septembrie la Belgrad, ţara noastră a fost reprezentată de acad. E. Petrovici şi G. Bolocan. Acad. Al. Graur a vizitat Re-

---

1 Vezi « Limba romînă », nr. 2, 1956 p. 30-50.
2 *Ibidem*, nr. 4, 1955, p. 74-82.
3 Vezi « Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor », IV, (1955), p. 535-571
4 Vezi « Revista Universităţii « C. I. Parhon », seria ştiinţelor sociale — Filologie —, anul III (sub tipar).
5 Vezi « Limba romînă, nr. 5, 1955, p. 74-82.

publica Populară Chineză, în cadrul acordului pentru schimburi culturale. În timpul acestei vizite, acad. Al. Graur a participat la Congresul național de unificare a limbii chineze, la care a prezentat un raport, conținînd unele teze cu caracter general și cîteva date asupra activității noastre în domeniul unificării limbii. Lector I. Chițimia a petrecut trei luni în Republica Populară Polonă, strîngînd material necesar unor lucrări cu diferite teme de lingvistică și literatură.

★

Din datele prezentate, putem trage concluzia că activitatea în domeniul lingvisticii romînești reprezintă un real progres față de trecut. În anii din urmă au apărut lucrări de mare importanță pentru cultura romînească, s-au pus în discuție teme esențiale legate de dezvoltarea limbii noastre și s-au ridicat din ce în ce mai multe forțe tinere, manifestînd un interes deosebit pentru problemele de limbă. Totuși se pare că spiritul critic nu este destul de dezvoltat, de vreme ce numai puține din lucrările apărute au fost analizate critic, în timp ce altele au fost trecute sub tăcere sau au fost prezentate cititorilor într-o formă pur rezumativă. De asemenea au fost prea puține dezbaterile organizate cu privire la anumite probleme importante ale lingvisticii. Asupra acestor lipsuri trebuie să se îndrepte atenția noastră pentru a se putea obține rezultate și mai bune în viitor.

Rodica Ocheșeanu și *Flora Șuteu*

GRAMATICA LIMBII ROMÎNE vol. I. *Vocabularul, fonetica și morfologia*, Ed. Acad. R.P.R. 1954.

Gramatica limbii romîne, elaborată de Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R., reprezintă un real succes al lingvisticii noastre, fiindcă — spre deosebire de gramaticile anterioare — este clădită, cum se arată documentat în Cuvînt înainte, pe temelia trainică a concepției marxiste despre limbă.

Ea se deosebește de gramaticile noastre de pînă acum și prin aceea că răspunde necesităților învățămîntului nostru, precum și cerințelor maselor largi, care, în avîntul construirii socialismului, au nevoie să cunoască cît mai bine limba romînă. Interpretarea justă a materialului lingvistic, felul în care sînt explicate formele contemporane — unele urmărite și în trecut, pînă în limba latină —, bogăția materialului de exemplificare, ales cu pricepere din cele mai bune scrieri ale noastre din secolul al XIX-lea și al XX-lea, fac din Gramatică o lucrare indispensabilă, atît pentru predarea limbii romîne în școlile de toate gradele, cît și pentru întocmirea tuturor manualelor de limbă romînă. Caracterul normativ al Gramaticii face din ea, totodată, și un îndreptar de uz curent al celor care caută și vor să întrebuințeze formele cele mai corecte.

★

Colectivul care a elaborat, într-un timp atît de scurt, Gramatica — a întîmpinat numeroase dificultăți. Multe probleme de fonetică, morfologie și sintaxă nu au fost studiate înainte, unele dintre ele nefiind nici măcar discutate pînă acum. Colectivul a putut folosi numai în ultimul timp « Gramatica limbii ruse » a Academiei de Științe a URSS[1].

Asemenea neajunsuri — și, desigur, și altele, cum este insuficienta experiență de muncă în colectiv — au făcut ca Gramatica să aibă unele scăderi și lipsuri. Ele trebuie arătate, discutate, pentru a fi înlăturate în edițiile următoare [2].

★

Gramatica are un caracter normativ, deci « va putea servi ca un îndreptar științific atît marilor mase, pentru ca ele să vorbească și să scrie corect limba romînă, cît și pentru scriitori, pentru propagandiști, pentru profesori, adică pentru toți cei care au sarcina de a explica, instrui și convinge. Ea va constitui baza gramaticii școlare, dîndu-i acesteia caracterul științific corespunzător importanței ei în învățarea limbii » (p. 23).

În Cuvînt înainte este precizat și obiectul de studiu al Gramaticii: « limba literară contemporană, care constituie forma cea mai îngrijită a limbii naționale pe care o vorbim astăzi » (p. 22). În consecință: « precizarea regulilor gramaticale și a normelor în gramatica de față s-a făcut îndeosebi pe baza operelor literare din secolul al XIX-lea și al XX-lea, precum și pe baza practicii vii a limbii din zilele noastre » (ibid.).

Trebuie recunoscut că în Gramatică s-a căutat să se respecte aceste principii. Regulile și normele date sînt susținute — cum nu s-a făcut în gramaticile anterioare, decît în măsură cu totul redusă — cu multe citate, bine alese, din literatura noastră și numai în cazuri rare cu exemple întocmite de redactori. De asemenea, se atrage atenția asupra cuvintelor, formelor, construcțiilor și rostirilor care trebuie evitate. Totuși se constată, pe alocurea, abateri de la acest principiu.

Se găsesc unele citate, mai ales din colecția de poezii populare Jarník-Bîrseanu, care conțin cuvinte sau forme regionale (*celui* « înșela », *cinaș* « drăguț », « îngrijit », *clop* « pălărie », *răgută* « recrut », « soldat », *poci* « pot » etc.):

O mîndră am iubit
Și foarte m-a celuit (p. 33);
Drag îmi e omul cinaș . . . (p. 369);

---

[1] Akademia Nauk SSSR, Institut iazîkoznaniia, *Grammatika russkogo iazîka*, Tom. I, *Fonetika i morfologhiia*, Moskva, Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1952.

[2] Asupra unor probleme privitoare la vol. I al Gramaticii, a se vedea și articolul meu *Despre componența cuvintelor flexibile ale limbii romîne*, în « Limba romînă », nr. 6, 1955, p. 65-71.

. . . *Fă-mă pană în clopul tău. . .* (p. 382); . . . *Merg răgute tinerele, Cîte trei, ori cîte patru . . .* (p. 235); *Nu mai poci de-a mîndrei jele !* (p. 167). Dacă a fost folosită această valoroasă colecție de poezii populare, trebuiau evitate asemenea citate care ar necesita explicări de cuvinte.

Sînt şi exemple, întocmite de redactori, care nu pot fi recomandate ca modele de limbă literară:

În loc de *Hotarul țării noastre despre miazăzi îl formează Dunărea* (p. 356), se zice mai corect. . . *dinspre miazăzi* . . ., după cum şi în loc de *Bunică-sa despre tată* (ibid.) e mai bine : *din partea tatălui* sau *dinspre tată* (comp. *Bunicul dinspre mamă* p. 358).

Nu e recomandabil să se spună *Pe pom îl tai cînd se usucă* (p. 369), ci *pomul îl tai* . . .

Nu e în uzul limbii literare întrebuințarea pronumelui *cine* în situații ca: *Să aducă cine bani, cine haine, cine mîncare* (p. 211). În locul lui, aici, se întrebuințează construcția *unul . . . unul (altul) . . . altul.*

Cred că nici în exemplul *La fiece trei ani* (p. 231) pronumele *fiece* nu este la locul lui. Mai bine se zice: *tot la trei ani.*

Se găsesc şi alte forme regionale sau de circulație restrînsă sau învechite, care, poate, era mai bine să nu fi fost date: *cătună* « cătun », *fructă* « fruct » (p. 129), *problem, rolă* « rol » (p. 140), *năpăşti, dragoşti* (p. 150), *boldurele, delurele, cîmpurele, focurele, gîndurele* (p. 43), *detei — dedei* etc. « dădui » (p. 292), *stetei* etc. « stătui » (p. 294), *detesem — dedesem* etc. « dădusem » (p. 293), *stetesem* etc. « stătusem » (p. 295), *aş fi cîntînd, aş fi fost cîntînd* (p. 280), *a aude, a desparte, a împarte, a ştie* (p. 255), *a (se) la* (p. 300-301), *a se zămorî de foame (a-şi zămorî foamea)* « a-şi potoli foamea » (p. 249), *muteşte* (p. 328) etc. Asupra unora dintre ele s-a şi uitat să se atragă atenția că trebuie evitate.

Cred că nu trebuie amintite formele de perfect compus ca *(noi) am cîntatără, (ei) a cîntatără, am declaratără* (p. 282). Asemenea forme nu sînt din limba lui Caragiale, ci din a « eroilor » săi, pe care el îi satirizează.

Se trece prea uşor peste construcții ca *mai superior, mai puțin superior, cel mai inferior, foarte inferior, foarte optime*, spunîndu-se doar că sînt « nerecomandabile » (p. 187).

Nu pot fi considerate literare formele *pagina doi, pagina trei* alături de *pagina a doua, a treia* (p. 232). Asemenea forme apar, e adevărat, în vorbirea curentă, însă ele nu sînt recomandabile.

Expresiile *la luna, la săptămîna* (p. 170), cunoscute în limba populară (vezi p. 356), nu-mi par literare.

La vocativul numelor proprii sînt recomandate forme ca *Alexandre, Radule, Ionescule, Albule, Ano* şi *Ană, Mario* şi *Marie, Tomo, Badeo* (p. 154). Ar fi fost bine să se menționeze cel puțin că se constată tendința tot mai accentuată de a întrebuința la numele de familie ca *Ionescu*, forma nominativului. Forme ca *Ionescule, Radule, Albule* etc. îmi par familiare. Aceeaşi tendință se constată şi la numele de botez, masculine şi mai ales feminine. Forme ca *Alexandre, Teodore* etc . . . *Ană, Marie* îmi par familiare, iar *Ano, Mario* etc. populare. Sînt însă general întrebuințate vocativele în *-e* de la nume masculine foarte frecvente ca *Ioan, Ştefan*. De la nume masculine ca *Toma, Badea* e mai bine a fi recomandate formele de genitiv-dativ *lui Toma, lui Badea*, decît *Tomei, Badei* (p. 154).

Şi unele rostiri dialectale sau individuale puteau fi, cred, nemenționate. Dacă cele moldoveneşti îşi găsesc justificarea, altele puțin răspîndite, ca *l* (velar) *(mat, ta)*, care pe alocurea au evoluat la *u̯* *(au̯b* = alb, *au̯tu* = altul), *k'* > *č* *(čamă* = cheamă), *ǵ* > *ğ* *(ğață* = gheață) sau *r* uvular (p. 94), puteau fi neglijate.

Mie îmi pare că înregistrarea a prea multe forme, construcții, cuvinte sau rostiri regionale, familiare îi dau gramaticii pe alocurea un colorit de studiu dialectal, ceea ce este în detrimentul principiului normativ urmărit. Sînt de părere că unele dintre asemenea forme putea fi omise, arătîndu-se chiar prin aceasta că ele sînt socotite neliterare, nerecomandabile. Şi poate că ar fi bine ca formele de acest fel, care dacă totuşi rămîn în Gramatică, fiindcă ajută la înțelegerea şi explicarea celor literare, să fie date în note; în felul acesta caracterul normativ al Gramaticii ar fi, cred, mai reliefat.

★

Față de gramaticile anterioare, Gramatica Academiei R.P.R. este superioară şi din punct de vedere ştiințific. Regulile date asupra diferitelor forme şi a întrebuințării lor sînt în general juste, precise şi, unele dintre ele, noi. Sînt binevenite şi folositoare considerațiile istorice, care urmăresc originea şi evoluția materialului lingvistic începînd din limba latină, atît în fonetică (p. 73-79), cît şi în morfologie (p. 113-122), precum şi cele care însoțesc şi explică, izolat, diferite forme sau fenomene.

Fonetica (p. 53-101), lucrată cu pricepere şi meticulozitate, prezintă multe lucruri noi. Mă întreb însă dacă nu s-a mers prea în amănunte, dacă nu era mai bine ca unele analize de rostire, poate greu accesibile chiar unor profesori de limba romînă, să fi fost omise, ca cele date, de exemplu, despre tim-

brul ö al lui *l* în *leorpăie* şi ü în *uliu* (p. 62) etc.

Nesatisfăcător însă sînt prezentate alternanţele în cursul flexiunii. Nu se dau aproape nici un fel de indicaţii asupra poziţiei mai precise a sunetelor care alternează, asupra condiţiilor în care au loc alternanţele. La cîteva alternanţe se menţionează şi unele excepţii. Dar atît nu este destul, căci cel care urmăreşte alternanţele înşirate poate găsi mai la fiecare dintre ele excepţii. Astfel se spune:

« La substantivele al căror plural se termină în *-i*, *-i* semivocalic sau consoană muiată: *a* accentuat alternează cu *ă*: *ispravă-isprăvi, vrabie-vrăbii*; *a* accentuat alternează cu *e*: *şarpe-şerpi, vargă-vergi* » (p. 117). Excepţiile menţionate (ibid.) nu lămuresc nealternanţa vocalei în cuvinte ca *drac-draci, mac-maci, par-pari, sac-saci* etc.

La substantivele care au pluralul în *-e* (p. 137) se spune: « *a* accentuat alternează cu *-e*: *fată-fete, pană-pene* ». Dar *braţ-braţe, mapă-mape, maţ-maţe, salvă-salve, supapă-supape*?

« *î* accentuat alternează cu *i*: *cuvînt — cuvinte, vînă — vine* ». Dar *cîrmă — cîrme, frînă — frîne, rîmă — rîme, tîmplă — tîmple, zînă — zîne?*

«*o* accentuat alternează cu *oa*: *bob—boabe, şopron — şoproane* ». Dar *formă — forme, modă — mode, normă — norme, slovă — slove, vorbă — vorbe?*

Tot aşa la adjective:

« *e/ea: drept — dreaptă* » etc. (p. 176). Dar *leneş — leneşă, neted — netedă, vechi — veche, vesel — veselă, veşted — veştedă ?*

« *î/i: tînăr — tineri* » etc. (ibid.). Dar *blînd — blînzi, bătrîn — bătrîni, cîrn — cîrni?* De altfel la adjective nu se dau nici măcar atîtea indicaţii cîte s-au dat la substantive asupra apariţiei alternanţelor.

Din tabloul alternanţelor lipsesc cîteva:

la adjective (p. 176-177): *e/a* (*deşert-deşartă*, vezi p. 98), *l/i̯* (*gol-goi* — vezi p. 99, 175), *z/j* (*breaz — breji, treaz — treji, viteaz — viteji* — vezi pp. 99, 176);

la verbe (p. 257): *sc/şt/şt*ⁱ *(cresc — creşte — creşti)*; *st/şt*ⁱ (*rezist — rezişti*); *şc/şt şti (muşc — să muşte — muşti*, vezi p. 99).

★

Una dintre marile lipsuri ale gramaticilor anterioare era slaba analiză (în unele chiar inexistentă) a elementelor constitutive ale cuvintelor flexionare. Aproape toate gramaticile noastre de pînă acum erau doar un repertoriu de paradigme, fără ca vreuna să reuşească a analiza elementele (rădăcină, temă, sufix etc.) din care constă o formă sau alta. Insuficient era studiată şi componenţa cuvintelor derivate.

În Gramatica de faţă s-a căutat consecvent să se facă analiza atît a formelor gramaticale cît şi a derivatelor. Şi în această privinţă colectivul s-a ajutat, pentru partea teoretică, de gramaticile sovietice. În ce priveşte însă specificul acestei operaţii, analiza, disecarea materialului romînesc în elemente, se constată anumite neajunsuri sau chestiuni nerezolvate, care trebuie avute în vedere la ediţia următoare.

Deficienţele care se constată în analiza cuvintelor se datoresc în oarecare măsură insuficientei folosiri a foneticii, discordanţei chiar între cele spuse pe alocurea în Morfologie faţă de Fonetică. În Morfologie se ţine uneori seama de semne, nu de valoarea lor. Se vorbeşte, de exemplu, de desinenţa *-i* în forme ca *veşti* (p. 138), *lăzi* (p. 149), *chemi* (p. 257) etc., pe cînd în Fonetică acest *-i* este considerat doar un semn al consoanei muiate precedente (vezi p. 71-72).

Constatăm că nu e satisfăcătoare nici definiţia temei: « rădăcina împreună cu unul sau mai multe sufixe formează o temă » (p. 111). Definiţia a cerut completări: « există totuşi forme gramaticale compuse din rădăcină sau temă, la care nu se adaugă nimic » (p. 111). De fapt există foarte multe forme gramaticale fără sufix, de exemplu substantive: *cal, ochi*; verbe: *văd, aud* etc.

Că definiţia temei nu este clară şi precisă se vede şi din confuziile făcute între temă şi rădăcină. La p. 175 se vorbeşte:

de adjectivele cu « rădăcina » terminată în consoană muiată, ca *stîngaci*. (De fapt rădăcina este *stîng-*, *-aci* e sufix. Tema este *stîngaci-*);

de adjective cu « rădăcina » terminată în *-i*, ca: *alburiu, cenuşiu, pustiu*. (Însă rădăcina lor este *alb-*, *cenuş-*, comp. *cenuşă*, *pust-*, comp. *pustă*)[1];

la p. 274 se vorbeşte de « rădăcina » perfectului în *-se-* ca în *prinseră*. (Trebuie: tema perfectului);

la p. 279 se spune că modul gerunziu se formează din « rădăcina » prezentului[2] (în loc de: tema prezentului).

Confuză este şi analiza substantivului *muncă*: la p. 110 se spune că *-ă* este sufix; la p. 112 că este sufix şi în acelaşi timp şi desinenţă; la p. 132 (vezi şi la p. 42) *-ă* al substantivelor feminine de felul lui *muncă* este numit desinenţă (terminaţie). Această bivalenţă a lui *-ă* este nerecomandabilă într-o gramatică descriptivă şi normativă.

---

[1] Greşeli asemănătoare există şi în *Micul dicţionar ortografic* (ed. II). Din cele spuse la p. 23 (§ 2, 3) rezultă că substantive ca *fruntaşă, codaşă* au « rădăcina » (§ 2) terminată în *ş*. Aceste substantive sînt însă formate cu sufixul *-aş-ă*. Rădăcina lor este *frunt-*, *cod-*, comp. *frunte, coadă*.

[2] Vezi şi *Mic dicţionar ortografic*, ed. II, pp. 25, 42.

Dacă *-ă* în *muncă* este sufix, el se include în temă şi nu mai poate fi terminaţie.

În analiza elementelor în cursul flexiunii, precum şi în regulile de formare a cuvintelor sau a formelor gramaticale se găsesc unele greşeli care trebuie înlăturate.

La declinarea substantivelor, regula « Substantivele masculine nearticulate au următoarele terminaţii: la singular: consoană, consoană muiată, *-u*, *-u* semivocalic, *-i* semivocalic, *-e* şi *-ă*; la plural: *-i*, *-i* semivocalic şi consoană muiată » (p. 132) este corectă numai în ce priveşte substantivele cu terminaţia *-u* vocalic şi *-u* semivocalic. La substantive ca *rob*, *mecanic*, *agud* etc. (ibid.) consoana finală nu e terminaţie, ci face parte din temă. Ele deci n-au nici o terminaţie la nominativ sg. Potrivit celor spuse în Fonetică (p. 70-72), ele n-au nici la plural terminaţie, ci forma lor se sfîrşeşte în consoana muiată a temei (*robi* etc.)[1]. Aceasta este valabil şi la pluralul substantivelor terminate la singular în *ă*, ca *vlădică*, *papă* etc. (p. 133).

Nici substantivele masculine cu forma în consoană muiată (ca *ochi*) sau *i* semivocalic (*ciocoi*) n-au terminaţie, nici la singular nici la plural. Formele lor sînt egale cu tema.

Şi regula « masculinele terminate la singular în *-e* se termină la plural în consoană muiată: *vierme — viermi*, *cărbune — cărbuni*, *cîine — cîini* » etc. (p. 132), trebuie rectificată: aceste substantive n-au nici o terminaţie la plural, ci forma lor se termină în consoana muiată a temei.

La substantivele feminine terminate la singular în *-ă*, ca *bancă — bănci*, *luncă — lunci* etc. (p. 133), pluralul nu are nici o terminaţie, ci consoana muiată finală este a temei (ca la masculinele *robi*, *mecanici* etc., vezi mai sus).

În aceeaşi situaţie sînt şi cele cu terminaţia *-e*, precedat de consoană: *cărare — cărări*, *lume — lumi* (vezi şi p. 134).

Substantivele neutre, ca *ac*, *bilet*, *bici*, *brici* (vezi p. 135), n-au nici o terminaţie la singular, ci forma lor este identică cu tema (vezi, mai sus, masculinele ca *rob*, *ochi*).

În aceeaşi situaţie sînt şi cele ca *butoi*, *alai* (p. 135, vezi mai sus cele spuse despre masc. ca *ciocoi*). Dacă *-i̯* ar fi terminaţie, atunci la plural ar avea terminaţia *-i̯e* sau *-i̯ uri*.

În ceea ce priveşte clasificarea adjectivelor după terminaţii, trebuie avute în vedere cele spuse mai sus despre unele categorii de substantive. Deci adjective ca *bun*, *mic*, *vechi*, *gri*, *rotofei*, *vioi* (p. 174) n-au nici o terminaţie[3]. De altfel existenţa terminaţiilor la asemenea adjective este în contradicţie cu titlul « Alternanţe fonetice în tema adjectivelor » (p. 176), din care reiese că în adjective ca *sărac*, *olog*, *ud* etc. (p. 177) consoana finală face parte — pe drept cuvînt — din temă. Prin urmare trebuie avută în vedere şi denumirea de « adjectiv cu două terminaţii » (p. 174), potrivită numai la adjective ca *negru — neagră*, *argintiu — argintie* etc.

În acelaşi fel, se înţelege, trebuie analizate şi derivatele cu sufixe. Sufixul trebuie separat de terminaţie. Deci, într-un cuvînt ca *păcăleală*, sufixul trebuie considerat *-eal-/-eli* (*pă căl li*), iar *-ă* terminaţie. Eventual să se procedeze ca în gramaticile ruseşti în cazuri similare (comp. cu sufixele *-ot-a*,[4] *-iţ-a*[5] etc. Deci: *-ur-ă*, *-inţ-ă* (vezi p. 157), *-im-e*, *-eţ-e* etc. (p. 158-160), înţelegîndu-se că vocalele finale *-ă*, *-e* sînt terminaţii. În acelaşi fel trebuie procedat şi la adjective. În *frumuşică*, *curăţică*, *subţirică* (p. 190) sufixul este *-ic*, iar *-ă* este desinenţă.

Deficienţe asemănătoare celor semnalate la declinare se găsesc şi la conjugare.

Prezentul indicativului este analizat confuz şi complicat. Regula de formare a lui este greşită: « prezentul se formează din tema verbală, la care se adaugă sufixul prezentului şi desinenţele personale » (p. 267). Din care « temă verbală »? Fără îndoială, din a prezentului (vezi p. 259). Dar regula se complică prin aceea că, dacă prezentul are sufix (şi din cele spuse la p. 268 rezultă că el are mai multe), atunci el nu se poate adăuga la tema prezentului, căci trebuie să facă parte din ea[6]. În continuare, se constată că « persoana I şi a II-a singular nu au sufix, la a III-a sg. sufixul se confundă cu desinenţa, la a III-a pl., la conjugarea I, se confundă cu desinenţa, iar la celelalte conjugări lipseşte » (p. 268). Apoi, pe aceeaşi pagină: « Desinenţele indicativului prezent la cele patru conjugări sînt cele de mai jos (între paranteze sînt trecute vocalele de legătură, care fac corp cu desinenţa, dar sînt de fapt sufixele care formează

---

[1] Produc confuzie cele spuse în continuare: « masculinele terminate la singural în consoană se termină la plural în consoană muiată . . . sau îşi modifică în alt chip consoana finală a *temei* » (ibid.; sublinierea noastră), precum şi ce se spune la p. 137, unde se vorbeşte de consoanele *d*, *s*, « cu care se termină tema singularului », în cuvinte ca *aprod*, *pas*, care au pluralul format cu « desinenţa *i* » (*aprozi*, *paşi*).

[2] Se spune greşit la p. 137-138 că ele au desinenţa *-i* la plural (*pungi*, *nădăjdi*, *veşti*).

[3] Se vorbeşte, greşit, de terminaţia *-al* a adjectivului *real* (p. 329).

[4] Akademia Nauk SSSR. *Grammatika russkogo iazîka*. Tom. I. Moscova, 1953, p. 251.

[5] Ibid., p. 256.

[6] Remarcăm că nicăieri nu se spune cum se află tema prezentului.

tema)[1]. Se pune întrebarea: ce sînt sunetele din paranteze în tabloul de la p. 268? Aparţin desinenţei dacă « fac corp cu desinenţa » sau temei dacă sînt « sufixele care formează tema »?[2]

Lăsînd la o parte verbele de felul lui *lucrez*, *povestesc*, *hotărăsc*, cred că e mai simplu şi mai normal a se considera ca desinenţe ale indicativului prezent ceea ce urmează după temele stabilite în felul următor, la verbele aduse ca exemple la p. 268-269: *cînt-/cînţ*^{i}*-*; *tac /tac*^{i}*-*; *fac-/fac*^{i}*-*; *dorm-/dorm*^{i}*-/doarm-*; *cobor-/cobor*^{i}*-/coboar-*, deci:

Conjugarea	I	II	III	IV (*dormi*)	(*coborî*)
Sg.	—	—	—	—	—
	—[3]	—[3]	—[3]	—[3]	—[3]
	-ă	*-e*	*-e*	*-e*	*-ă*
Pl.	*-ăm*	*-ém*	*-em*	*-im*	*-îm*
	-aţi	*-éţi*	*-eţi*	*-iţi*	*-îţi*
	-ă	-	-	-	*-ă*

În felul acesta s-ar înlătura instabilitatea temei prezentului, care, alegînd alternativa de a considera sunetele din paranteză, din tabloul de la p. 268, drept sufixe, ar arăta astfel: *cînt-/cîntă-/cînta-*; *tac-/tace*; *fac-/face-*; *dorm-/doarme-/dormi-*; *cobor-/coboară-/coborî-*, ceea ce anulează valoarea regulilor de formare a timpurilor şi modurilor obţinute din tema prezentului.

Verbele care au în forma prezentului *-ez*, *-ezi* trebuie împărţite în două categorii: cele care au *-ez-* în toate formele verbului: *cuteza* (*cutez-cutezăm*, *cutezam*, *cutezai*, *cutezat* etc.), *boteza*, *necheza*, *reteza*; cele care au elementul *-ez-* la formele prezentului indicativ şi conjunctiv, la singular şi persoana a III-a plural, şi a imperativ singular: *lucra* (*lucrez-lucrăm*, *lucrează*), *îndruma*, *înnopta*, *marca*, *nota*, *visa* etc.

În grupa acestora din urmă se încadrează un număr mare de verbe cu infinitivul în *-iz-a*[4]: *alfabetiza*, *bagateliza*, *caracteriza*, *favoriza*, *fertiliza* etc.

Verbele din prima categorie (*cutez* etc.) nu sînt amintite. Fără îndoială că *-ez-* din forma lor e cu totul în altă situaţie decît *-ez-* la cele din categoria a doua (ca *lucra-lucrez*)[5]. La primele (*cuteza*) el trebuie considerat ca făcînd parte din rădăcină (comp. *cutezam*; *cutezaşi* etc.).

La verbele ca *lucrez* se spune că *-ez*, *-ezi* etc. sînt « desinenţe speciale » (p. 268), cu toate că *-ez-* este mai îndreptăţit a fi considerat sufix decît *-ă-/-a-* la conjugarea I (*cînt-ă*, *cînt-a-ţi*), *-e-/-i-* şi *-ă-/î-* la a IV-a (*doarm-e*, *dorm-i-m*, *coboar-ă*, *cobor-î-m*) (vezi tabloul de la p. 268). În situaţie asemănătoare este *-esc*(*-ăsc*) de la conjugarea a IV-a (*povestesc*, *hotărăsc*)[6].

Sînt aproape neglijate verbele de conjugarea I care se termină la persoana a III-a sg. şi pl. în *-e*, la plural persoana I în *-em*, considerate oarecum ca excepţii (vezi p. 271: *taie*). Ele formează însă o categorie mare: *apropia*, *încovoia*, *încheia*, *încuia*, *înfoia*, *întîrzia* etc. Lor li se adaugă, în ce priveşte terminaţia persoanei I a pluralului, verbe ca *acompania*, *domicilia*, *fotografia*, *remania*, *remedia*, *telegrafia* etc.

De asemenea trebuie avute în vedere şi verbele, numeroase, de conjugarea a IV-a[7] cu infinitivul în *-ui*, *-îi*, *-ăi*, care au la pers. a III-a plural desinenţa *-e*: *jupui*, *îngădui*, *înghesui*, *înlănţui*, *învălui*, *mistui*, *reconstitui*, *restitui*, *sui*, *bîzîi*, *cirîi*, *fîlfîi*, *pleoscăi*, *pipăi*, *ricîi*, *sîcîi*, *sfîrîi*, *sforăi*[8] etc.

Trebuie adăugat că unele verbe de conjugarea a IV-a, ca *acoperi*, *azvîrli*, *înăbuşi*, *oferi*, *suferi*, au desinenţa *-ă* nu numai la persoana a III-a sg., cum reiese din cele spuse la p. 270, ci şi la a III-a pl.[9]

Ar fi bine să fie menţionate şi cîteva verbe de conjugarea I care au la prezentul indicativului *-ez-* şi care, aparent, din cauze ortografice, par a aparţine conjugării a II-a, avînd infinitivul în *-ea*: *împerechea* (*împerechez*) (şi *desperechea*), *îngenunchea*, *înmănunchea*, *urechea*, *veghea* (*priveghea*, *supraveghea*)[10].

---

[1] La p. 255 *-e* de la persoana a III-a singular e numit desinenţă (*face*); la p. 270 *-ă* la aceeaşi persoană, la conjugarea I şi a IV-a, este tot desinenţă.

[2] În urma prefacerilor fonetice, componenţa formelor romîneşti este mult diferită de cea din latină.

[3] Desinenţa *-i*, care în tabloul de la p. 268 figurează la toate conjugările, nu apare decît la verbe ca *aflu*, *intru* etc. (care au la pers. I sg. desinenţa *-u*. vezi p. 269), căci la toate celelalte, potrivit celor expuse în Fonetică, nu există desinenţă la această persoană (*cînţ*^{i}, *tac*^{i} etc.).

[4] Acest *-iz-*, extras din verbele împrumutate din franceză (ca *dinamiza*, *galvaniza* -fr. *dynamiser*, *galvaniser*), a devenit productiv şi în limba romînă (comp. *musamaliza*, *oficializa* etc.). (A se compara cu verbele germane în *-isieren* şi cele ruse în - изировать).

[5] Vezi acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Buc , 1954, p. 450.

[6] Idem, ibid., p. 232, 450-451.

[7] Şi acestea sînt considerate excepţii, la p. 271, unde este amintit *sui*.

[8] Ele au desinenţa *-e* şi la persoana a III-a a conjunctivului prezent.

[9] Ele se deosebesc şi la conjunctiv prezent, pers. a III-a sg. şi pl., de celelalte, căci au terminaţia *-e*.

[10] Ele de fapt au infinitivul terminat în *-a* precedat de consoană muiată (*împerek'a*, *veg'a*, comp. p. 61), însă în aceeaşi situaţie

La indicativul prezent se vorbeşte destul de mult despre verbele şi formele iotacizate (p. 269-270). După cum se ştie, forme iotacizate sînt acelea în care consoanele finale *d, t, n, r, l* ale rădăcinii au fost palatalizate de iotul următor (*audio*> *audi̯o*> *auz, sentio*> *senti̯o*> *simț, venio*> *veni̯o*> *vin, pereo*> *peri̯o*> *piei, salio*> *sali̯o*> *sai*) Asemenea forme există la verbele de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a. Ne întrebăm însă de ce se spune că la unele conjugări « persoana a II-a e iotacizată » (p. 270)? Căci la persoana a II-a n-a existat iot la nici o conjugare. De altfel, cele spuse despre formele iotacizate ale indicativului şi conjunctivului prezent, forme nerecomandate ca literare, trebuiau date în notă.

Nu este exactă nici regula de formare a imperfectului : « se formează adăugînd la tema prezentului sufixul imperfectului (egal cu al infinitivului) şi desinențele personale (p. 272). Am arătat mai sus că tema prezentului, variabilă (mai ales la conjugarea a IV-a: *dorm-, doarme-, dormi-*; *cobor-, coboară-, cobori-*), încurcă şi formarea imperfectului. Dar nici sufixul imperfectului nu este egal cu al infinitivului. E adevărat că în tabloul dat (p. 272) nu sînt separate sufixele de desinențe[1]. Această separare trebuie făcută şi este uşor de făcut. Sufixele sînt: la conjugarea I *-a-*; la a II-a şi a III-a: *-ea-* (după consoană palatală *-a-*: *tăč-a-m, făč-a-m*); la a IV-a: *-ea-* sau *-a-* (*ven-ea-m, cobor-a-m*).

Desinențele la toate patru conjugările sînt:

Sg.	1. *-m*	Pl.	1. *-m*
	2. *-i̯*		2. *-ți*
	3. -		3. *-u̯* [2]

Din această analiză, reiese că sufixele infinitivului (conjugarea I: *-a*, a II-a: *-ea* (*-a*), a III-a: *-e*, a IV-a: *-i* sau *î* (vezi pp. 254-255, 279) nu sînt identice la conjugarea a III-a şi a IV-a cu ale imperfectului.

Cu analiza formei perfectului simplu ne ocupăm în altă parte [3].

Se vorbeşte de iotacizare la perfectul simplu şi la participiu: « verbele care au perfectul cu iotacizare, şi numai acestea, au şi participiul cu iotacizare, întrucît participiul se formează de la perfect: *căzut, crezut, scăzut, şezut, văzut* (perf. *căzui, crezui, scăzui, şezui, văzui*) » (p. 280). În realitate verbele acestea au în formele perfectului, de unde şi în ale participiului, un *z* în loc de *d* prin analogie după prezent (*caz, crez* etc.).

E greşită şi constatarea că sufixele infinitivului sînt identice cu ale indicativului prezent (p. 279). Între primele (vezi pp. 279, 254-255) şi aşa-zisele sufixe ale prezentului există deosebiri. Dacă sunetele din paranteze, din tabloul de la p. 268, ar fi sufixele prezentului — căci ele mai sînt numite şi « vocalele de legătură, care fac corp cu desinența » (ibid.) — atunci comparația între ele şi sufixele infinitivului se prezintă astfel:

Sufixele prezentului			sufixele infinitivului
conjugarea	I	*-ă/a-*	*a*
conjugarea a	II-a	*-e-*	*-ea* (după consoană palatală *-a*)
conjugarea a	III-a	*-e*	*-e*
conjugarea a	IV-a	*-e/i-*	*-i*
		-ă/î-	*-î*

Deci nu există coincidență decît la conjugarea a III-a. Am arătat însă mai sus că sunetele considerate drept sufixe ale prezentului sînt sau fac parte de fapt din desinență.

★

Îmbunătățiri şi mai ales completări trebuie aduse şi la analiza derivatelor.

Derivația în limba noastră este slab studiată. Dacă s-au adunat pînă acum prefixele şi sufixele, puțin s-a realizat în direcția stabilirii felului în care este făcută derivarea, înțelegînd prin aceasta: stabilirea formei sufixelor (prefixele sînt uşor analizabile) şi a părții cuvintelor căreia i se ataşează sufixul. Aceste lipsuri ale trecutului se reflectă în Gramatică.

Derivarea prin sufixe este inexact definită: « sufixele sînt îmbinări de sunete (uneori un singur sunet) care, ataşat la o rădăcină, creează cuvinte noi, cu altă valoare gramaticală sau cu sens diferit » (p. 36). Cum se acordă această definiție cu derivatele, cu sufixul *-ie* (de fapt *-ii̯-e*), cum sînt *croitorie, fierărie* (p. 158), a căror rădăcină este *croi-, fier-*? În definiție trebuie să se spună că sufixele se ataşează la o temă. Aceasta nici nu exclude derivatele de la o temă egală cu rădăcina, ca *băn-et, brăd-et, frunz-iş, cărpin-iş* (vezi p. 158), *fier-ar, cos-aş* (vezi p. 159) etc.

Poate şi din cauza regulii citate mai sus, unele sufixe apar sub prea multe forme. Astfel, în *vînător, legător, mîncător, tăietor* sufixul este *-tor* (pp. 36, 157), în *muncitor* sufixul e *-tor* (p. 157) şi *-itor* (p. 110), în *patinator, montator* sufixul est *-ator* (p. 157). Se constată uşor că această analiză nu e exactă. După cum se ştie, cuvintele cu sufixul *-tor* sînt aproape toate derivate din teme verbale.

sînt şi unele verbe de conjugarea a II-a (*plăcea = plăča, tăcea, zăcea*). A se compara şi formele de perfect simplu, diferite: *împerecheai, îngenuncheai*, față de *plăcui, tăcui*.

[1] La p. 273 se vorbeşte de « desinențele » *-am, -ai* la conjugarea a IV-a.

[2] Nici la mai mult ca perfect nu e separat sufixul de desinențe (p. 275).

[3] Vezi articolul *Despre componența cuvintelor flexibile din limba romînă* în revista « Limba romînă », nr. 6, 1955, p. 70.

De la verbele de conjugarea I şi a IV-a derivarea se face prin alipirea sufixului *-tor* la o temă egală cu infinitivul [1]: *jucă-tor, săpă-tor, întemeie-tor, supraveghe-tor, monta-tor patina-tor*[2]; *citi-tor, croi-tor, făuri-tor, muncitor, coborî-tor, tîrî-tor.* Se pare că într-adevăr în derivatele de la verbele de conjugarea a II-a şi a III-a sufixul a fost amplificat cu un *-ă-* (adăugat la rădăcina verbului, prin analogie cu derivatele, foarte multe, de la verbele de conjugarea I[3]: *zăc-ă-tor* (*zăcătoare*;) *băt-ă-tor, făc-ă-tor, înving-ă-tor, trăg-ă-tor, vînz-ă-tor.* Deci sufixul acestor derivate este *-(ă)tor.*

Din «cuvintele cu sufixul *-ură (-sură, -tură, -ătură, -itură)*: *împuşcătură, săritură, frîntură, strînsură*» (p. 157) nu se poate înţelege altceva decît că în *împuşcătură* sufixul este *-ătură*, în *săritură* sufixul e *-itură*, în *frîntură* sufixul e *-tură*, iar în *strînsură* sufixul e *-sură.* Intenţia analizei era de a se ajunge pînă la rădăcină. Dacă la primele două s-a reuşit, în ultimele s-a ajuns la «rădăcinile» inexistente *frîn-, strîn-* şi s-a complicat inutil forma sufixului. Substantivele de mai sus sînt derivate cu sufixul *-ur-ă* de la o temă egală cu participiul [4].

La derivaţie nu sînt amintite cîteva sufixe şi prefixe dintre care unele sînt productive. De exemplu sufixele:

substantival: *-oar-e* (*închisoare, mulsoare, ninsoare, prinsoare* etc.);

adjectival: *-i-u* (*arămiu, argintiu, auriu, castaniu, cenuşiu* etc.);

verbale: *-n-i* (*cioc(ă)ni, crîcni, foşni, pocni* etc.);

-îi, -ăi (*bîzîi, cîrîi, fîlfîi, ple(o)scăi* etc.);

prefixe verbale:

pre- (*prelucra, preîntîmpina, preschimba, premerge, prevesti* etc.);

re- (*reaminti, readuce, reieşi, relua, retrăi* etc.);

stră- (*străbate, străluci, strămuta* etc.).

★

[1] Vezi G. Pascu, *Sufixele româneşti.* Bucureşti, 1916, p. 122-123.

[2] În derivatele noi *a* neaccentuat nu se schimbă în *ă*.

[3] Vezi G. Pascu, ibid.

[4] Vezi G. Pascu ibid., p. 58. E adevărat că din derivatele, numeroase, de la verbele de conjugarea I s-a extras un sufix *-ătur-ă* care se constată în unele derivate de la verbe de conjugarea a III-a şi a II-a, adăugat fie la o temă egală cu rădăcina (*băt-ătur-ă, căzătură, cusătură, făcătură*), fie la o temă egală cu participiul (*împuns-ătur-ă, întors-ătur-ă*) (vezi idem, ibid., p. 62) şi se pare că există şi un sufix *-itur-ă*, extras din derivatele de la verbe de conjugarea a IV-a (vezi idem, ibid., p. 62-63). Totuşi analiza celor 4 cuvinte de mai sus (*împuşcătură* etc.) este greşită.

Cîteva observaţii cu privire la analiza părţilor vorbirii:

Sînt date ca pronume posesive: *al meu, a mea, al tău, al său, a sa, ai noştri, ale voastre* (p. 191, 192), deşi *al, ai, ale* este articolul posesiv (vezi pp. 166, 191).

Poate produce confuzii şi *a* (*al, ai, ale*) pus înaintea genitivului, singular şi plural: (a unui) *cumătru, fiu, pom* etc. (p. 149), (a unei) *case, parale* etc. (pp. 150, 152, 153, 154, 178, 179-181). Deşi e pus între paranteze, prin faptul că uneori e redat cu aceeaşi literă ca şi substantivul sau pronumele (pp. 149, 152-153, 154, 178-181, 193) şi nici nu se spune nimic despre el la paginile amintite, ar putea cauza confuzii [5], mai ales că nu apare şi la declinarea pronumelor de politeţe (p. 200).

O precizare este necesară şi în privinţa formei infinitivului. De cele mai multe ori verbul e însoţit de *a* (*a activa, a aduna* etc.) (pp. 254-256, 279, 315-318). Însă verbele aduse ca exemple la p. 324—326 sînt fără *a* (*îmboboci, închega* etc.). Se poate pune întrebarea: face parte *a* (numit greşit prepoziţie, p. 347) din forma infinitivului? S-ar crede că acest *a* este în situaţia lui *să*[6] al conjunctivului. Între unul şi altul este deosebire. Infinitivul apare şi fără *a*: în forma viitorului (*voi lucra*) şi a condiţionalului (*aş lucra*), precum şi după cîteva verbe, în forme ca *pot lucra* (vezi p. 347).

★

Deşi Gramatica aduce, în general, numeroase exemple, consider că în Morfologie exemplificarea nu este îndestulătoare la categoriile sau grupurile gramaticale mici, îndeosebi la acelea care oarecum formează excepţii de la regula urmată de cele multe. Gramaticile ruseşti aduc în asemenea cazuri exemple mai numeroase, iar în cazul grupurilor mici se dau toate cuvintele din grupa respectivă (de ex. substantivele neutre în -мя). Cred că ar trebui date cît mai multe exemple sau chiar toate cuvintele în cazuri ca următoarele: verbele de conjugarea a II-a (care sînt foarte puţine); verbele de conjugarea I care au la singular persoana I desinenţa *-u* (ca *aflu*); verbele care au la aceeaşi persoană terminaţia *-u̯* (*scriu, ştiu*) etc.

★

Pot fi examinate şi cîteva propuneri asupra locului unor probleme şi asupra laturii tehnice a volumului I.

[5] În unele gramatici e trecut ca făcînd parte din forma genitivului.

[6] Al cărui nume de «conjuncţie», în forma conjunctivului (p. 267), este discutabil.

Poate că « Accentul » (p. 96-97) ar trebui trecut după « Alternanțe fonetice » (p. 97-99), pentru ca acestea să nu fie separate de restul foneticii.

« Terminațiile după număr ale substantivelor nearticulate » precum și « Alternanțe fonetice la substantive » (p. 132-138) își au, cred, locul mai potrivit la începutul « Declinării » (p. 147 și urm).

Mă întreb dacă ordinea în care sînt tratate formele verbale este cea mai potrivită: întîi cele simple, apoi cele compuse. Valoarea acestui criteriu este discutabilă. Mai justificată era, poate, aranjarea formelor verbale după tema de la care sînt obținute. Cred însă că nu e recomandabilă fărîmițarea modurilor. Nu-mi pare binevenită nici separarea formelor verbale de întrebuințarea lor și nici folosirea timpurilor (p. 303 și urm.) de aceea a modurilor (p. 310 și urm.).

Împărțirea textului în paragrafe ar trebui revăzută. Multe paragrafe sînt prea mari. De regulă s-a luat ca unitate de măsură a paragrafului textul unui titlu. Așa s-a ajuns la paragrafe care se întind pe 3, 4 și chiar 5 pagini [1]. În felul acesta trimiterile la asemenea paragrafe sînt destul de vagi. Această deficiență ar fi putut fi într-o oarecare măsură înlăturată prin subîmpărțirea paragrafelor și, natural, folosirea ei. Însă unele nu sînt subîmpărțite [2], iar la altele subîmpărțirea este defectuoasă [3].

În Morfologie se simte lipsa trimiterilor [4]. Mai ales trimiterile la Fonetică sînt foarte puține.

I. Pătruț

---

[1] De ex., §§ 29, 34, 35, 37, 42, 48, 50, 51, 54, 55, 59, 68, 73, 84, 89, 111, 255 etc.

[2] De ex., §§ 42, 48, 54, 55, 59, 84, 89, 131 etc.

[3] De ex., § 115.

În numerotarea părților paragrafelor se dă întîietate cînd literelor (a, b, c), cînd cifrelor.

[4] Unele trimiteri sînt greșite:

La p. 133	se trimite	la §	48	în	loc	de	84
134	»	»	la §	83	»	»	»	84
135	»	»	la §	83	»	»	»	84
147	(§ 124)		la §	85	»	»	»	84
151	se trimite		la §	85	»	»	»	84
204	»	»	la §	137	»	»	»	136
256	(§ 245)		la §	80	»	»	»	79
268	se trimite		la §	84	»	»	»	89
285	(§ 281)		la §	84	»	»	»	89

GRAMATICA LIMBII ROMÎNE, vol. al II-lea
Sintaxa, București, Editura Academiei R.P.R., 1954

În capitolul introductiv al volumului al doilea, după ce se dă definiția sintaxei, sînt prezentate și definite noțiunile generale de sintaxă: propoziția, fraza, îmbinările de cuvinte. Se vorbește apoi succint de felurile propozițiilor, de părțile lor componente și de raporturile dintre propoziții în frază, de legătura dintre sintaxă și morfologie, dintre sintaxă și vocabular etc. etc. pentru ca apoi, în capitolele următoare, să se trateze pe larg propoziția și părțile ei componente, fraza și varietățile de propoziții care o compun. În felul acesta, urmînd drumul de la general, de la problemele fundamentale — cu care volumul asigură o viziune de ansamblu — se ajunge la particular, ceea ce ușurează accesul acelora cărora Gramatica le-a fost destinată.

În cadrul aceluiași capitol introductiv ne sînt prezentate noțiunile de sintaxă istorică a limbii romîne — necesare înțelegerii sintaxei contemporane. Cele 12 pagini au și meritul că realizează o schiță, un cadru, firește cu totul general, al unei sintaxe istorice a limbii romîne, anticipînd-o.

★

În comparație cu gramaticile trecute, sînt demne de reliefat desele legături care se fac între părțile vorbirii și formele logice. Astfel, la p. 25, par. 27, dîndu-se noțiuni generale despre sintaxa propoziției, se subliniază că [propoziția] « constituie exprimarea în cuvinte a unei judecăți sau a unei idei cu caracter afectiv care presupune existența unei judecăți neexprimate » — și, în continuare, că — « între propoziție și judecată există raportul dintre fond și formă, judecata constituind conținutul propoziției, iar propoziția forma lingvistică a judecății ». De asemenea, un întreg paragraf, la p. 61, este consacrat corespondenței dintre părțile propoziției și părțile judecății, iar la p. 63 găsim următoarea mențiune: « Părțile secundare ale propoziției se grupează în jurul părților principale; ele nu au corespondent printre părțile judecății ». La p. 97, iarăși, într-un întreg paragraf (154) se atrage atenția asupra identității dintre noțiunea exprimată de apoziție și noțiunea exprimată de termentul determinat, iar la p. 149 volumul ține să arate ce exprimă fraza din punct de vedere logic.

Toate acestea dovedesc că autorii au avut mereu în vedere teza marxistă a legă-

turii dialectice, a unităţii dintre limbă şi gîndire, fără a neglija însă partea afectivă a conţinutului limbii, grijă ce se concretizează în diferite capitole consacrate sintaxei limbajului afectiv (vezi par. 7, 406, 417, 428, 437, 464 etc.).

Faptul că volumul se ocupă de fenomene ca elipsa, repetiţia, cu cuvintele şi construcţiile incidente etc. constituie un element nou întîlnit într-un volum de sintaxă şi cît se poate de valoros pentru interpretarea fenomenelor sintactice.

Terminologia folosită este mai precisă şi mai bogată decît în lucrările similare anterioare. Apar termenii de *propoziţie regentă* şi *subordonată*, alături de cei de *principală* şi *secundară* — aceştia din urmă, mai vechi (par. 300, 301, 302). Ar fi fost bine însă să se fi insistat mai mult asupra deosebirilor dintre termenii *propoziţiei principală* şi *regentă* şi *propoziţiei secundară* şi *subordonată*, căci nu orice propoziţie regentă este principală, dar orice propoziţie principală este regentă [1], o regentă de rang prim. De asemenea nu orice secundară este subordonată, dar orice subordonată este secundară. Termenii de *propoziţie principală* şi *propoziţie secundară* provin dintr-o împărţire a propoziţiilor dintr-un punct de vedere al desăvîrşirii, al independenţei înţelesului exprimat, pe cînd termenii de *regentă* şi *subordonată* provin dintr-o împărţire a propoziţiilor din punctul de vedere al structurii, al construcţiei, al legăturilor.

★

Între multe alte elemente noi de sintaxă cu care vine volumul, ne mulţumim să amintim doar varietăţile de complemente: de relaţie, sociativ şi concesiv.

★

Trebuie remarcat de asemenea, caracterul riguros sistematic în care a fost concepută elaborarea şi aranjarea capitolelor cuprinse în volum, mai ales în partea a doua a acestuia, unde se tratează fraza şi unde sistemul aproape că sugerează ideea de ritm, unitatea ... ritmică fiind alcătuită din: definiţia propoziţiei, felurile de cuvinte care o introduc în frază (în cazul subordonatelor), modurile posibile ale predicatelor ei şi posibilităţile ei de a se contrage în diferite construcţii: participiale, gerunziale, infinitivale etc., deşi în legătură cu aceste elemente din urmă se săvîrşesc unele inconsecvenţe.

Bogăţia de material exemplificativ folosit, pe care colectivul s-a bazat în degajarea diferitelor reguli, face ca volumul să cîştige în valoare, asigurîndu-i pentru multă vreme locul de frunte între celelalte gramatici ale limbii romîne apărute pînă acum.

★

Dacă putem spune că în ansamblu volumul prezintă materialul, graţie unei riguroase sistematizări, într-un mod unitar şi dacă, în general, capitolele luate în întregimea lor, sînt bine concepute, nu acelaşi lucru se poate spune despre unele amănunte.

Capitolul introductiv, tratînd noţiuni generale de sintaxă, este urmat de capitolul « Felurile propoziţiilor după înţeles », în care propoziţiile, luate ca unitate gramaticală, sînt clasificate după două criterii, şi anume: *a*) după s e n s u l şi s c o p u l lor şi *b*) după a s p e c t (p. 27). Din primul punct de vedere, propoziţiile se împart în: enunţiative, optative, interogative, dubitative, imperative, exclamative. După aspect, propoziţiile sînt de două feluri: propoziţii cu aspect pozitiv şi propoziţii cu aspect negativ.

Ceea ce avem de observat aci se referă la terminologie, pe care o socotim imprecisă şi insuficient de sugestivă; titlul de capitol « Felurile de propoziţii după înţeles» nu e suficient de cuprinzător şi poate deruta, trimiţîndu-ne cu gîndul la propoziţii principale şi secundare, clasificare care se face tocmai după înţeles: propoziţii care au sau nu au *înţeles* deplin, dacă sînt luate singure. Nu sîntem de acord cu acest titlu, cu formularea lui, şi pentru motivul că nu reuşeşte să cuprindă cele două criterii care — după cum reiese din volum i s-ar subordona *a*) după sens şi scop şi *b*) după aspect, întrucît primul criteriu (după sens şi scop), priveşte propoziţiile dintr-un punct de vedere al conţinutului, iar al doilea (după aspect) le priveşte din punctul de vedere al formei. Or, criteriului general, enunţat în titlu — după înţeles — nu i se subordonează decît primul criteriu (după sens şi scop) şi nu şi al doilea (după aspect). Propunem în consecinţă formularea: *Felurile propoziţiilor după conţinutul şi aspectul* (*forma*) *lor* sau, mai simplu, şi mai puţin riscant: *Felurile propoziţiilor*. Am reduce titlul la această formulare mai generală şi mai cuprinzătoare, deci, şi pentru motive care vor fi arătate ceva mai jos.

Că nici formularea *după sens şi scop* nu este cea mai exactă, că nu e clarificată, se dovedeşte chiar pe aceeaşi pagină (p. 27), unde, la par. 32, se vorbeşte de sens negativ: « există însă exprimări de formă pozitivă care au sens negativ ». Cu alte cuvinte, după ce propoziţiile, după sens (şi scop) au fost împărţite, la par. 31 de pe aceeaşi pagină, în enunţiative, optative etc., la par. 32 se vorbeşte de *sensul negativ* al propoziţiei, alături de *aspectul negativ* din rîndul de mai sus: « O propoziţie poate să aibă aspect pozitiv sau negativ » — ceea ce nu înseamnă că nu e

[1] Fac excepţie cazurile în care fraza este construită numai din propoziţii principale.

valabil. E valabil însă în altă ordine de idei, după cum se va vedea: există şi un criteriu al sensului, însă *sensul* are un alt conţinut. O încercare de formulare a criteriului după care de fapt propoziţiile se împart în enunţiative, optative etc. ar fi, poate, utilă.

Privind categoriile de propoziţii: enunţiative, optative etc. dintr-un punct de vedere dialectic, se poate observa că fiecare tip exprimă cîte un specific al raportului dintre subiectul propoziţiei şi realitatea obiectivă [1]: enunţiativele, exprimînd o constatare pe care o face subiectul referitor la această realitate, interogativele, implicînd în principiu [2] o necunoaştere a unui anumit aspect al realităţii, optativele — o dorinţă faţă de această realitate etc. etc. În concluzie, criteriul acesta ar putea fi formulat: *Felurile propoziţiilor după natura conţinutului* sau *Felurile propoziţiilor din punctul de vedere al poziţiei pe care o ocupă vorbitorul faţă de realitatea înconjurătoare.* De altfel, într-altă parte a aceluiaşi volum, la p. 62, găsim afirmaţia: « Propoziţia reflectă atitudinea vorbitorului faţă de realitatea obiectivă », iar exemplele de propoziţii folosite aci diferă tocmai prin aceea că două sînt propoziţii enunţiative, unul — propoziţie optativă, iar altul — propoziţie dubitativă. Considerăm că această afirmaţie ar fi trebuit să fie valorificată pe scară largă în capitolul despre felurile propoziţiilor.

Spuneam mai sus că se poate vorbi şi de un criteriu al sensului, dar că acesta are alt conţinut. Există propoziţii cu formă negativă sau pozitivă şi cu sensul corespunzător — negativ sau pozitiv — dar există şi cazuri de încrucişări: propoziţii cu formă negativă, dar cu sens pozitiv şi invers. E deci un criteriu nou, care ar trebui relevat printr-o formulare clară, distinctă de cea privitoare la criteriul aspectului. Notăm că acest criteriu ţine tot de sfera conţinutului propoziţiilor.

În ale sale *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, Bucureşti, 1945, Nicolae Drăganu împarte propoziţiile şi după felul cum « gîndirea se prezintă în limbă » (p. 9) în: propoziţie monomembră (cuprinzînd o gîndire neanalizată; de ex. vocativul sau interjecţia, bimembră (cuprinzînd o gîndire analizată, adică propoziţia cu cei doi factori fundamentali, subiectul şi predicatul) şi hibridă (cuprinzînd o gîndire semianalizată, propoziţia monomembră însoţită de o determinare parţială) [3]. Această clasificare a lui Nicolae Drăganu o socotim cît se poate de nimerită şi credem că autorii Gramaticii au făcut rău că au nesocotit-o.

Ca o concluzie a celor de mai sus, sugerăm următoarea schemă a clasificării propoziţiilor:

Distingem două criterii fundamentale: conţinutul şi aspectul. Conţinutului i se subordonează trei criterii: *a*) al raportului dintre vorbitor şi realitate, după care propoziţiile se împart în enunţiative, interogative, exclamative, optative . . . *b*) al gradului de analiză a gîndirii exprimate, după care propoziţiile se împart în bimembre, hibride şi monomembre şi *c*) al sensului, după care propoziţiile pot fi pozitive şi negative.

După aspect propoziţiile pot fi, la fel, pozitive şi negative [4].

În continuare sînt tratate amănunţit diferitele feluri de propoziţii. Parcurgînd exemplele cuprinse în acest capitol se observă că în principiu — afară de interogative şi exclamative — fiecărui fel de propoziţie îi corespunde un anumit mod caracteristic: enunţiativelor — indicativul, optativelor — optativul, imperativelor — imperativul şi dubitativelor — prezumtivul, după cum ne indică însuşi paralelismul dintre aceste denumiri. Cu alte cuvinte, în măsura în care dispunem de această categorie gramaticală, ea devine modalitatea de exprimare a raportului dintre subiectul propoziţiei şi realitate, iar deosebirea dintre aceste feluri de propoziţii se reduce la deosebirea dintre modurile predicatelor lor, fiecare mod exprimînd prin el însuşi ideea de: poruncă (imperativul), dorinţă (optativul) etc.

Ce se întîmplă însă atunci cînd avem propoziţii în care însuşi cuvîntul predicat, prin înţelesul său, fără ajutorul categoriei gramaticale-mod, exprimă ideea de poruncă, dorinţă, îndoială, întrebare etc.? Părerea Gramaticii în această privinţă e greu de dedus din cauză că chiar acolo unde se ocupă de astfel de situaţii [5] problema e tratată neconcludent: toate exemplele date la paragraful « Folosirea unor verbe care exprimă noţiunea

---

[1] Se înţelege prin raportul cu realitatea obiectivă şi raportul cu ceilalţi membri ai societăţii.

[2] În principiu, întrucît în vorbirea afectivă există interogative care nu aşteaptă răspuns.

[3] Liviu Onu, în cursul de Limba romînă contemporană, ţinut la Facultatea de filologie a Universităţii Victor Babeş, Cluj, în anul şcolar 1952-53, formula acest criteriu: « după gradul de analiză a gîndirii exprimate ».

[4] Rămîne desigur valabilă menţiunea de la par. 32 că « există însă exprimări de formă pozitivă care au sens negativ, după cum sînt cazuri cînd o propoziţie negativă exprimă acţiune pozitivă ».

[5] Par. 46, p. 31 « Folosirea unor verbe care exprimă noţiunea de « a dori » şi par. 62, p. 38 « Exprimarea îndoielii prin verbe cu înţelesul de « a se îndoi », neglijîndu-se că există şi verbe cu înţelesul de « a porunci » (*poruncesc*) sau cu înţelesul de « a întreba » (*întreb*).

de a dori » (p. 31) au predicatele la modul optativ, încît la exprimarea dorinţei concurează atît modul caracteristic cît şi înţelesul verbului, ceea ce impiedică tragerea unei concluzii. Ex . . . *şi acum ar fi dorit* . . .; *aş pofti cîţiva curcani* . . .; *acolo aş vrea să mă duc şi eu.*

În exemplul dat la par. 62, p. 38 « Exprimarea îndoielii prin verbe cu sensul de « a se îndoi » « *Ne-ndoim dac-aşa oameni întru adevăr au stat* » (ALEXANDRESCU, Gramatica), — predicatul — e drept — stă la modul indicativ, dar exemplul e unul singur, încît nici de aici nu putem trage o concluzie sau, dacă am trage o concluzie din acest unic exemplu, ea ar fi greşită. Propoziţia din fraza dată este enunţiativă; ea « cuprinde — aşa cum este dată însăşi definiţia enunţiativelor în Gramatică, p. 28 — relatarea în mod obiectiv a unei constatări sau a unei observaţii » — *ne-ndoim.*

Mergînd pe linia unei astfel de concluzii — că se poate face abstracţie de mod atunci cînd înţelesul cuvîntului-predicat exprimă el însuşi ideea caracteristică modului — ar însemna că şi o propoziţie ca ***poruncesc*** să fie imperativă, iar una ca ***întreb*** să fie interogativă.

★

Paragraful 141, de la p. 81, tratînd funcţiunile atributului substantival în genitiv surprinde prin numărul mare al acestora (17 funcţiuni, plus unele subfuncţiuni): posesiv (*oţelul lui Petrică Braşoveanu*, p. 87), al dependenţei (*surorilor lui Gheorghe*, p. 87), al apartenenţei (*moment al dramei*, p. 87), al materiei (*fîşia pămîntului*, p. 88) etc. Concepţia în virtutea căreia s-a ajuns la stabilirea unui număr atît de mare de funcţiuni apare clară chiar în cuprinsul paragrafului: « Multiplele raporturi exprimate depind atît de sensul substantivului determinant (atributul în genitiv), cît şi de acela al substantivului determinat ». Reiese atît din analiza exemplelor folosite cît şi din cele citate mai sus că autorii capitolului s-au lăsat furaţi de sensul cuvintelor între care există un raport atributiv. Cu alte cuvinte autorii nu au făcut distincţie între semantica cuvintelor şi categoria sintactică — raport care, ca orice categorie gramaticală, trebuie să rămînă neutru faţă de sensul cuvintelor. E doar lucru recunoscut că gramatica este rezultatul unei îndelungate munci de abstractizare a gîndirii umane. De ce abstractizare mai putem vorbi atunci cînd enumerăm între raportur le exprimate de genitiv şi pe acela al locului: *toţi merii grădinilor* (p. 88) sau pe cel temporal: *în tăcerea zilelor* (p. 88) sau al conţinutului: *ostrovul florilor* (p. 88) sau al elementelor constitutive: ***dintr-al prinţilor şirag*** (p. 88)?

Pentru a nu se vorbi decît de raport în sensul cel mai strict al cuvîntului şi nu de diferite raporturi, atunci cînd nu se poate vorbi decît de unul singur, trebuie să se precizeze cine anume exprimă raportul. Faţă de afirmaţia cu care începe par. 141: « Atributul substantival în genitiv exprimă diferite raporturi, toate fiind subordonate însă, chiar atunci cînd par nuanţe foarte îndepărtate, raportului fundamental de posesie », noi am precizat: nu atributul substantival în genitiv exprimă raportul, ci categoria gramaticală-caz, în cazul nostru genitivul, concretizat prin articolul enclitic *-lui*, *-lor* şi desinenţa cazuală. Nu se poate accepta afirmaţia că substantivul, fie el chiar în cazul genitiv, exprimă raportul, pentru simplul motiv că substantivul constituie unul din cei doi termeni între care se stabileşte raportul, corelaţia, opoziţia: determinat — determinant. De altfel şi numim categoriile gramaticale, deci şi cazurile, mijloace prin care exprimăm raporturile dintre cuvinte.

Această confundare a categoriei gramaticale cu sensul îi duce pe autori la aceleaşi rezultate şi în alte capitole: « funcţiunile atributului substantival prepoziţional» (p. 91).

Un mijloc de a nu ne lăsa furaţi de sensul cuvintelor determinant şi determinat ni-l sugerează însuşi capitolul în discuţie şi anume paragraful în care se tratează funcţiunile atributului genitival pronominal (p. 99), ale cărui funcţiuni au scăzut de la 17, cîte avea atributul substantival, la 5, tocmai din cauză că substantivul determinant a fost înlocuit prin pronume — cuvînt la care nu se poate vorbi de conţinut[1]. N-ar mai trebui decît să înlocuim şi cuvîntul determinat printr-un pronume şi am obţine raportul, singurul raport de care se poate vorbi, de posesie — în sensul larg al cuvîntului: *el al lui, ea a lui, el al ei* etc.

Trebuie să notăm însă că autorii, aşa cum reiese din acelaşi paragraf, p. 87, în mod intenţionat nu disociază cele două elemente — sensul cuvîntului şi categoria gramaticală. Socotim necesară însă o motivare[2].

★

În cadrul capitolului referitor la apoziţie ne întîmpină o contradicţie care derutează. În cuprinsul paragrafului 154 (p. 97) se spune că « spre deosebire de celelalte atribute substantivale, apoziţia nu este subordonată termenului determinat, ci stă, din punct de vedere logic, pe acelaşi plan cu acesta. . .» — şi cîteva rînduri mai jos — «. . . cu alte cuvinte,

---

[1] Pronumele *indică* un conţinut.

[2] Nu spunem că această enumerare de funcţiuni nu are ce căuta în volum, ci spunem că nu trebuie amestecată cu raportul. Nu s-ar putea renunţa, de pildă, la genitivul obiectiv sau subiectiv; la unele din ele însă, da.

apoziţia presupune o identitate între noţiunea pe care o exprimă ea şi noţiunea exprimată de termenul determinat»[1], pentru ca la p. 95, între alte funcţiuni ale apoziţiei, să se enumere şi *determinarea* şi *restrîngerea*, iar la p. 98, referindu-se la « Construcţii apoziţionale imitate după limbi străine», se motivează că ele nu sînt recomandabile « mai ales » din cauza necesităţii « unei echivalenţe între noţiunile exprimate de cei doi termeni (termenul determinat şi apoziţia)».

E adevărat că tot la pagina 97, par. 154, se spune că « Raportul de identitate nu este însă totdeauna cel existent în realitate: identificarea noţiunilor exprimate de cei doi termeni este făcută de vorbitor după cum vede el lucrurile într-o anumită împrejurare», însă noi înşine analizăm un text din punctul de vedere al vorbitorului sau chiar dacă rămînem străini de punctul lui de vedere nu putem admite deosebiri atît de mari ca aceea de la determinare la o coincidenţă, la o suprapunere a sferelor, numai din cauză că nu privim din punctul de vedere al vorbitorului. Credem că această contradicţie trebuie rezolvată fie renunţînd la teza suprapunerii sferelor, fie la funcţiunea de determinare sau restrîngere a apoziţiei. Luăm exemplul de la aceeaşi pagină (97) care vrea să ilustreze o apoziţie cu funcţiune de restrîngere: *Orice romîn vînător, d că ar avea pene, s-ar umfla straşnic în ele.* (SADOVEANU). În acest exemplu, *vînător* reprezintă contragerea prin reducere la numele predicativ a unei condiţionale sau a unei atributive — neapărat determinative.

Sînt, e drept, cazuri mai dificile: acelea în care atributul substantival — al cărui caz e sau genitivul sau acuzativul cu prepoziţie, stă în cazul nominativ, dar aceste atribute sînt toate nume proprii. . . . *Ne iese şi bunicul Manole înainte* (p. 95), unde *Manole* în volum e dat ca apoziţie cu funcţiune determinativă.

Cazurile numelor proprii au, cel puţin în limba noastră, o situaţie specială provenind din lipsa lor de flexibilitate şi totuşi, şi aici, unele dintre nume apar flexionate: *Ion Avădanei, Vasile Aioanei, Grigore Asandei* (genitive) sau *Ion Munteanu, Vasile Ionescu*, unde numele de familie (*Munteanu, Ionescu*) păstrează un pronunţat caracter adjectival, fapt care explică de altfel forma de nominativ sub care se prezintă fiecare dintre ele: *Avădanei, Aioanei, Asandei* — gen., *Ionescu, Munteanu* — nom. avînd rol de atribut determinativ.

Mai dificile ar părea numele de tipul *Ion Manole*, şi numele de tipul acesta avem impresia că sînt foarte numeroase la romîni. Vom încerca o explicaţie pe calea analogiei: spunem *rîul Mureş*, dar şi *rîul Mureşului*, spunem *apa Vodislava*, dar şi *apa Vodislavei*, unde avem a face cu un genitiv al numirii, căruia în volum i se spune genitiv apozitiv, categorie a atributului substantival genitival, dar nu putem spune decît *Ion Manole* şi nu *Manole-lui*. Socotim că un nume de persoană, eventual chiar de loc, refuză să se decline tocmai pentru că, în comparaţie cu *Mureş-Mureşului, Vodislava-Vodislavei*, el are o circulaţie mult mai restrînsă decît numele geografice, de pildă, a căror circulaţie este mult mai mare chiar atunci cînd ele circulă numai printre localnici. Socotim însă că pentru simplul motiv că astfel de nume nu le găsim în cazul genitiv sau acuzativ cu prepoziţie să nu le atribuim valoarea lor de atribute determinative cînd e vădit că sfera lui *Ion*, dacă am alătura la *Ion, Manole*, s-a determinat: sînt mai mulţi cei ce poartă numele *Ion* decît cei ce poartă *Ion Manole*. Se şi pune de altfel adesea întrebarea: *Care Ion? — Ion Manole!*

Legat de cele de mai sus, nu sîntem de acord cu observaţia de la p. 96, că numele proprii, alcătuite din doi sau mai mulţi termeni, trebuie considerate ca un întreg şi nu ca reprezentînd un termen determinat şi o. . . apoziţie.

În concluzie: orice apoziţie, fie simplă, fie dezvoltată, logic, nu determină sfera numelui pe lîngă care stă, ci numai explică şi, gramatical, nu atîrnă de numele pe lîngă care stă. Ea are deci un caracter incidental, poate lipsi din propoziţie, şi de aci şi regula privitoare la punctuaţie, că ea trebuie să stea, fie că e simplă, fie că e dezvoltată, întotdeauna între virgule. Exemple, volumul oferă mai mult decît suficiente : . . . *glasul stăpînului lor, un romîn nalt şi uscat,*. . . (p. 93); *În spate aveam culmea întinsă a Penteleului, starostele munţilor din Buzău* (ODOBESCU, Gramatica, p. 95) ; *Bunicul, Manole Creţu, la noi în Viişoara*. . . (SADOVEANU, Gramatica, p. 96); *Atîta a fost în stare să te înveţe răposatul serdar Năstase, tatu-tău,*. . . (SADOVEANU, Gramatica, p. 96); *Paraclisierul, un drac şi jumătate, îi arătă*. . . (DELAVRANCEA, Gramatica, p. 96) etc.

În cazuri însă ca *bunicul Manole*, p. 95, *uncheşul Haralambie*, p. 94, avem atribute substantivale în cazul nominativ; ele nu pot fi apoziţii pentru că determină sfera noţiunii cuvîntului pe lîngă care stau şi nicidecum nu se poate vorbi de o suprapunere a sferelor celor două noţiuni alăturate. Ca să rămînă totuşi apoziţii, aşa cum le consideră gramaticile de pînă acum, va trebui să se renunţe la teza suprapunerii sferelor; acest lucru este însă foarte problematic.

★

---

[1] A determina înseamnă a micşora sfera noţiunii, iar prin identitate înţelegem o suprapunere, o coincidenţă a sferelor noţiunilor aflate în raport.

Definiţia care se dă propoziţiilor copulative — « se numesc copulative propoziţiile coordonate de aceeaşi categorie, unite în interiorul unei fraze» (p. 154) — nu arată clar diferenţa specifică faţă de coordonare în general: « coordonarea este raportul dintre două sau mai multe propoziţii de aceeaşi categorie, fie principale, fie subordonate de acelaşi fel şi depinzînd de aceeaşi regentă» (p. 152). Menţiunea « unite în interiorul unei fraze», din definiţia propoziţiilor copulative, nu reuşeşte să spună nimic în plus. O încercare de definire a acestui raport necesită o extensiune care ar depăşi limitele articolului de faţă.

★

Felul cum sînt prezentate Noţiunile generale referitoare la subordonare ridică iarăşi o problemă.

Paragraful 299 — cu care începe capitolul subordonării — se ocupă de definirea propoziţiilor subordonate: « Propoziţia subordonată depinde de o propoziţie regentă, în sensul că îndeplineşte funcţiunea unei părţi de propoziţie a regentei sau adaugă o precizare la înţelesul unei propoziţii sau al unei părţi de propoziţie a regentei» (p. 171).

Faţă de acest citat avem de făcut următoarea obiecţie: nu orice propoziţie care îndeplineşte funcţia unei părţi de propoziţie a regentei este subordonată. Părţile propoziţiei se împart, din punct de vedere calitativ, în două: părţi principale — subiectul şi predicatul — şi părţi secundare — atributul şi complementul; propoziţiile care lămuresc un substantiv din regentă sînt atributive, iar cele care lămuresc un verb, adjectiv sau adverb sînt completive. Acestea sînt subordonate. Deosebite calitativ de acestea sînt propoziţiile subiective şi predicative. Despre acestea nu putem spune că lămuresc un anumit cuvînt din regentă; ele r e p r e z i n t ă (înlocuiesc) părţile fundamentale, principale, ale propoziţiei regente. Între propoziţiile subiective sau predicative şi regenta lor există o legătură mult mai strînsă decît cea de subordonare: o implicaţie [1].

Din această obiecţie se naşte necesitatea unei precizări: niciodată o propoziţie subordonată (o atributivă sau o completivă) nu adaugă o precizare « la înţelesul unei [întregi] propoziţii », cum se spune în citat, ci numai la al unui cuvînt din regentă în funcţie de felul căruia subordonata devine atributivă sau completivă.

★

Capitolul despre propoziţiile subiective provoacă, cel puţin din punct de vedere teoretic, nedumeriri. Multe dintre exemplele folosite aci sînt constituite din fraze în care propoziţia secundară este interpretată ca o subiectivă a unei expresii sau forme verbale impersonale. Se pune întrebarea: dacă expresiile şi formele verbale sînt impersonale, dacă deci ceea ce exprimă ele (starea, procesul, mişcarea, însuşirea) nu poate fi atribuit unui subiect, unei « persoane» — subiect, cum pot fi subiective propoziţiile legate de ele, propoziţii care — se ştie — reprezintă tocmai un subiect?

Parcurgînd exemplele, folosite în acest capitol, distingem trei tipuri de asemenea expresii sau forme verbale impersonale: *a*) *se întîmplă* (p. 175), (*ţi-*) *ar părea* (p. 174), *se ştie* (p. 175), (*ţi*) *se pare* (p. 176); *b*) *trebuie* (p. 176) şi *c*) *e bine, e necesar* etc.

Ne vom ocupa îndeosebi de cazul formelor verbale impersonale de tipul *se ştie, se pare, se zice* etc. În acest sens analogia cu limba franceză sau cu limba germană va pune la îndoială valoarea exemplelor respective folosite în capitolul în discuţie.

Formele verbale de tipul *se ştie, se zice* apar în franceză precedate de *on*/ < *homme*/: *homme dit* > *on dit* / *omul zice, se zice*/; acest *on* atestă neîndoielnic un subiect. La fel echivalentul german *man* < *Mann* (= om) *sagt*. Tot aşa, şi în limba romînă, cînd spunem *se zice, se ştie* etc. subînţelegem *lumea zice, ştie* etc.

Într-o frază ca *Homme dit que la vie est un combat*, subiectul este *homme*, predicatul *dit* şi completiva *que la vie est un combat*. O astfel de completivă ar putea fi considerată la un moment dat subiectivă? Credem că nu.

Vom analiza acum doar un exemplu: *Nu se ştie ce s-ar fi întîmplat, dacă n-aş fi sosit tocmai atunci* [p. 177]. Gramatica consideră propoziţia *ce s-ar fi întîmplat* subiectivă pe lîngă expresia verbală [*nu*] *se ştie*; după părerea noastră subiectul formei verbale (*nu*) *se ştie* este *lumea* (*lumea nu ştie ce s-ar fi întîmplat*) sau un subiect nedefinit, în orice caz cu totul altul decît ceea ce exprimă propoziţia *ce s-ar fi întîmplat*. De ce, de pildă, într-o frază ca *el nu ştie ce s-ar fi întîmplat*, propoziţia *ce s-ar fi întîmplat* să fie o completivă [2], iar în cazul cînd predicatul regentei are forma impersonală *se ştie* să fie subiectivă? Noi socotim că în ambele cazuri, şi în cazul cînd predicatul regentei are forma *ştie* şi în cazul cînd are forma *se ştie*, propoziţia este completivă [3] şi credem că nu e just ca aceeaşi pro-

---

[1] Tov. Liviu Onu, în cursul de limba romînă contemporană citat mai sus, le numeşte pe acestea propoziţii *implicite*, deosebindu-le de subordonate.

[2] Aici e exclus să mai fie subiectivă întrucît subiectul regentei este *el*.

[3] Nici în limba latină cu un *dicitur* sau un *scitur*, folosite cu sens neutral, impersonal (şi nu cu sens pasiv), nu se foloseşte con-

poziţie, în aceeaşi relaţie semantică cu verbul de care depinde, să fie considerată o dată completivă şi altă dată subiectivă. Într-un caz ca *se ştiu mul e*, s-ar părea că acordul ivit infirmă părerile de mai sus. În asemenea cazuri însă, *se* nu este impersonal, ci pasiv.

Cazul lui *trebuie* ridică o problemă similară. Despre verbul *a trebui* se spune că în limba romînă contemporană a început să primească valori personale: *eu trebuie, tu trebuie, el trebuie*, fenomen care ar pune la îndoială interpretarea propoziţiilor care îl completează ca subiective, întrucît subiectul care trebuie acceptat urmează să fie *eu, tu, el* etc.

În concluzie, posibilitatea interpretării ca subiective a propoziţiilor legate de formele verbale impersonale de tipul *a* şi *b* ni se pare discutabilă.

Ţinînd seama de faptul că în latină şi echivalentele expresiilor noastre de tipul *c* se construiau cu « acuzativul cu infinitivul » socotim că o dezbatere a problemei în chiar paginile volumului ar înlătura îndoielile.

★

Capitolul propoziţiilor atributive omite să facă anumite precizări.

a) Între felurile de cuvinte care introduc subordonata atributivă, la p. 184, punctul *d*, sînt date şi adverbele şi locuţiunile adverbiale cu rol de conjuncţii, ca *unde, cum, cît, cînd*. Socotim că ar fi bine ca acest punct să conţină şi nota că unul sau altul dintre adverbele relative sînt cerute de conţinutul numelui pe care-l determină propoziţia atributivă introdusă de astfel de adverbe şi anume:

— adverbul relativ *unde* este cerut de un substantiv ce denumeşte locul. *S-a născut în Iaşi unde s-a născut şi X*; *Intră în odăiţa unde zăcea bătrîna* (SADOVEANU, Gramatica, p. 184).

— adverbul relativ *cînd* este cerut de un substantiv ce denumeşte timpul. *S-a născut în anul 1906 cînd s-a născut şi X*; *Va veni o vreme cînd fiecare va mînca după cît munceşte* (CAMILAR, Gramatica, p. 184).

— adverbul relativ *cum* este cerut de un substantiv care denumeşte o modalitate; ex.: *Sînt gata să-ţi împărtăşesc modul cum am procedat.*

— adverbul relativ *cît* este cerut de o construcţie nominală care denumeşte o cantitate, de ex.: *Îţi înapoiez suma de o sută de lei cît mi-ai dat.*

În astfel de cazuri, şi numai în astfel de cazuri, aceste adverbe relative pot fi înlocuite cu pronumele relativ *care* sau *ce*, ceea ce nu e de loc surprinzător.

b) Punctul *e*, pag. 184, în care se arată că « atributivele se mai construiesc şi cu conjuncţiile că. . .», ar trebui să cuprindă observaţia că conjuncţia *că* introduce o atributivă numai atunci cînd aceasta lămureşte, în regentă, un substantiv provenit din sau înrudit cu un verb al declaraţiei de ex.: *vorba că. . ., gîndul că. . ., părerea că. . ., ideea că. . .*, pe plan verbal acestora corespunzîndu-le *spune că. . ., gîndeşte* (*crede*) *că. . ., se pare că. . .* etc. Ex. : *Părerea că eşti un bun tovarăş nu mi-am schimbat-o.*

c) Atributivele mai pot fi introduse şi prin conjuncţia *dacă*[1] atunci cînd aceasta leagă atributiva de un substantiv care conţine ideea de întrebare, de un substantiv provenit din infinitivul unui verb al întrebării, în dependenţa căruia atributiva ar deveni completivă, interogativă indirectă. Ex.: *întrebarea dacă vor pleca sau nu a rămas fără răspuns*, în comparaţie cu *A întrebat dacă vor pleca sau nu* (*vor pleca*) . . .

★

Problema interogativelor indirecte comportă, după părerea noastră, unele discuţii. Volumul al doilea al Gramaticii Academiei R.P.R. vine în această problemă cu unele inovaţii care îmbogăţesc sintaxa limbii romîne contemporane: se vorbeşte de propoziţii interogative indirecte şi în cazul propoziţiilor subiective (p. 175, par. 308) şi în cazul propoziţiilor completive indirecte (p. 191, par. 331) şi nu numai în cazul propoziţiilor completive directe.

E posibil ca inovaţiile de care vorbeam mai sus să fie justificate, însă exemplele date spre ilustrare nu sînt convingătoare.

Astfel, pentru interogativa indirectă subiectivă este dat exemplul: *Nu se ştie că cine a făcut asta* (p. 175); întrucît interpretarea acestei fraze este identică cu cea a frazei de mai sus (*nu se ştie ce s-ar fi întîmplat, dacă n-aş fi sosit tocmai atunci*) socotim de prisos a ne mai opri asupra ei.

Nici exemplul dat pentru ilustrarea propoziţiilor interogative indirecte, completive indirecte nu este convingător: *Se gîndea mereu, că oare ce poate să se fi ales de Safta* (SLAVICI, Gramatica, p. 191). În exemplul acesta propoziţia *că oare ce poate să se fi ales de Safta* ar fi interogativă indirectă completivă indirectă, în dependenţa lui *se gîndea*. În volumul I, însă, al Gramaticii, la p. 248, par. 233, se şi spune: « Există şi reflexive dinamice, care cu toată prezenţa

---

strucţia « nominativului cu infinitivul », care ar motiva admiterea subiectivelor alături de formele de tipul *se ştie, se zice* etc. ci construcţia « acuzativul cu infinitivul », ceea ce ne îndreptăţeşte să spunem că « subiectivele » sînt completive.

[1] Această conjuncţie este pierdută cu totul din vedere în acest capitol.

pronumelui reflexiv în acuzativ, pot primi un complement direct în acuzativ » iar ca exemplu este dat — alături de încă unul — tocmai *a se gîndi : m-am gîndit ceva*, vol. I, p. 248. Credem că în exemplul de mai sus avem tocmai un astfel de caz. Un exemplu edificator ar fi unul în care verbul de care depinde interogativa indirectă ar fi net intranzitiv şi un astfel de exemplu îl găsim chiar în vol. al II-lea: *Ne-ndoim dac-aşa oameni întru adevăr au stat* (p. 38).

Legat de problema interogativelor indirecte credem că ar fi fost bine să apară în volum şi denumirea de *interogative indirecte duble*, de care autorii capitolelor respective se ocupă acolo unde vorbesc de interogativele indirecte introduse « prin conjuncţiile *dacă* sau *de* (cu sensul « dacă » (p. 187). Nu vom da decît trei exemple: *Nu ştiu dacă citeşte sau scrie. Nu ştiu dacă citeşte sau nu. N-aş putea spune dacă şi-a luat examenul cu bine sau cu foarte bine.* Tot aici ar intra şi următoarea observaţie: foarte adesea aceste interogative indirecte duble apar simplificate, reduse la unul din termenii disjuncţiei, la primul, întotdeauna al doilea subînţelegîndu-se ca reversul (în ce priveşte sensul dar şi aspectul) primului: *Nu ştiu dacă vine (sau nu vine).*

★

Arătasem că subordonatele, în general, sînt tratate după un anumit plan: definiţia propoziţiei, felurile de cuvinte care o introduc în frază, modurile posibile ale predicatelor ei etc., dar arătam că s-au săvîrşit totuşi unele inconsecvenţe: la unele subordonate s-a omis problema posibilităţii contragerii lor, iar la altele s-au omis unele dintre modalităţile de contragere posibile.

a) La propoziţia subiectivă nu se vorbeşte decît de contragerea prin infinitive. Subiectivele se mai pot contrage şi altfel: *cine fumează* . . . poate deveni *fumătorii*, *cine călătoreşte* . . ., *călătorii*, *cine binevoieşte* . . ., *binevoitorii* etc. şi anume ele se mai pot contrage într-un — cutezăm să-l numim — participiu prezent, un participiu prezent nu în sensul pe care l-a căpătat în gramaticile din ultimele decenii, unde e identificat cu gerunziul, ci în sensul şi cu funcţiunea pe care o avea participiul prezent în limba latină şi pe care o are şi astăzi participiul prezent în limbile slave. Notăm că volumul I al Gramaticii numeşte astfel de forme adjective provenite din verbe cu ajutorul sufixului *-tor*.

b) În legătură cu propoziţia predicativă nu se dă nici un caz de contragere, deşi această contragere e posibilă acolo unde predicativa are predicatul la modul conjunctiv, care — după cum se ştie — se poate înlocui cu infinitivul: *Căci singura mea rugă-i uitării să mă dai* (EMINESCU, Gramatica, p. 178) se poate contrage în *Căci singura mea rugă-i a mă da uitării.*

c) La propoziţia circumstanţială de mod propriu-zisă, iarăşi, nu se vorbeşte de posibilităţile ei de contragere, deşi posibilităţi sînt şi aici: *L-am văzut cum venea călare* se contrage în *L-am văzut venind călare*; *L-am simţit cum se apropie de mine* în *L-am simţit apropiindu-se de mine*; *A trecut printre ei fără să-l bage nimeni în seamă* în *A trecut printre ei nebăgat de nimeni în seamă*, dar *A trecut printre ei fără să bage pe nimeni în seamă* în *A trecut printre ei nebăgînd pe nimeni în seamă.*

d) La propoziţia consecutivă (încadrată în volum între propoziţiile modale) nu găsim — aşa cum am găsit la circumstanţiala de loc — observaţia că nu se poate contrage.

e) De asemenea, la propoziţia condiţională lipseşte capitolul referitor la posibilităţile ei de contragere, deşi posibilităţi există şi aici: *Dacă eşti obosit să nu te apuci de lucru* se poate contrage într-un participiu: *Obosit, să nu te apuci de lucru*; sau *Dacă nu înveţi, n-ai de unde şti* se poate contrage în gerunziu: *Neînvăţînd, n-ai de unde şti.*

★

În sfîrşit ne vom opri asupra unor cazuri (exemple) interpretate — după părerea noastră — greşit.

a) În legătură cu acordul în persoană, al predicatului cu subiectul, se spune că atunci « cînd atributiva determină subiectul regentei . . . » (p. 76), « predicatul nominal al atributivei a cărei regentă are ca subiect un pronume personal de persoana I sau a II-a, stă la persoana I, respectiv a II-a şi la persoana a III-a, cînd atributiva determină numele predicativ al regentei exprimat printr-un substantiv » (p. 76).

Exemplele folosite aici sînt următoarele: *Sînt un om care iubesc adevărul* . . . (CARAGIALE, Gramatica, p. 76); *Eu sînt unul ce ştiu de inel* (PANN, Gramatica, p. 76); *Sînt un june tînăr şi nefericit, care suferă peste poate şi iubeşte la nemurire* (CARAGIALE, Gramatica, p. 76).

În primul rînd: în nici un exemplu atributiva nu are predicat nominal (vezi citatul de mai sus: « predicatul nominal al atributivei »). În al doilea rînd: nu credem că în asemenea cazuri atributiva determină subiectul regentei, întrucît, lucru ştiut, o atributivă se aşază imediat după numele pe care îl lămureşte şi nicidecum nu e despărţită de acesta, din motive de claritate — nu e recomandabil să fie despărţită — prin alte nume. Cînd astfel de nume se interpun între atributivă şi numele determinat de ea

şi cînd între astfel de nume există unul sau mai multe, de acelaşi gen şi număr ca şi numele determinat de ea, numele determinat se reia. În cazul regentelor cu predicat nominal, cum e cazul celor trei exemple folosite de Gramatică, atributiva, aşezată după numele predicativ, vrînd-nevrînd lămureşte numele predicativ (*om*, *unul*, *june*) şi nu pronumele *eu*. Probabil din cauză că *om*, *unul*, *june* (ca orice formă nominală în afară de pronumele personal, de politeţe, posesiv şi de întărire) nu exprimă persoana, se ivesc formele duble: *Sînt un om care iubesc adevărul*, dar şi *Sînt un om care iubeşte adevărul*. Dacă atributiva ar lămuri subiectul *eu*, n-ar mai fi posibilă forma a doua: *Sînt un om care iubeşte . . ., Sînt un june . . . care suferă . . . şi iubeşte . . .* Analiza sintactică vine în sprijinul acestei ultime forme: *om*, *june*, *unul* pe *care* neîndoielnic le lămureşte atributiva, ca orice substantive sau substitute ale acestora (cu excepţia indicată mai sus) trebuie şi sînt socotite de persoana a III-a; pronumele relative *care* şi *ce*, ţinînd locul acestor nume de persoana a III-a, sînt şi ele de persoana a III-a; *care* şi *ce*, fiind în cazul nominativ, sînt subiectele atributivelor; predicatele acestor atributive trebuie acordate în persoană cu subiectele lor de persoana a III-a, şi în nici un caz cu cel al regentei. De aici, forme corecte nu pot fi decît: *Sînt un om care* iubeşte..., *Eu sînt unul ce* ştie..., *Sînt un june... care* suferă... *şi* iubeşte.

b) Nu socotim potrivite unele exemple date la complementul concesiv: « *Deşi copilandru, puse ţara la cale ca un om matur* (ISPIRESCU, Gramatica, p. 146); *Acel atelagiu, deşi rusesc, avea o formă cu totul moldovenească* (NEGRUZZI, Gramatica, p. 146); *Deşi despărţite, lucrurile au unire* (CONACHI, Gramatica, p. 146); *Deşi fără voia lui, dară ştia că a făcut un păcat* (ISPIRESCU, Gramatica, p. 146).

Ne vom ocupa numai de primul exemplu, întrucît analiza lui este valabilă pentru toate exemplele citate.

Construcţia *deşi copilandru* nu poate fi considerată în nici un fel complement concesiv, deoarece conjuncţia nu poate avea în cadrul propoziţiei decît un rol coordonator. Dacă am admite că *deşi copilandru* este complement concesiv, ar trebui să admitem implicit că conjuncţia *deşi* este instrumentul gramatical subordonator al acestei părţi de propoziţie ceea ce e împotriva structurii propoziţiei romîneşti. Aici nici nu poate fi vorba de coordonarea a două complemente similare. Construcţiile *deşi copilandru*, *deşi rusesc*, *deşi despărţite* etc. nu sînt decît propoziţii concesive din care lipseşte verbul copulativ *a fi*, fenomen destul de frecvent nu numai în limba romînă ci şi în alte limbi. (Deci: *Deşi* [era] *copilandru, puse ţara la cale*).

c) În fraza *Se căia cum de să facă el fapte de care nu mai făcuse în viaţa lui, să-şi bea adecă şi simţirile* (ISPIRESCU) propoziţia *să-şi bea adecă şi simţirile* e considerată drept copulativă ! (p. 157). Această propoziţie ar trebui luată ca o atributivă explicativă cu valoarea unei apoziţii, pe lîngă *fapte*. Considerăm, prin asta, că nu se poate vorbi de o astfel de propoziţie copulativă care ar fi o explicare a coordonatei sale — după cum se spune în volum.

d) În capitolul consacrat coordonării, subtitlul « Observaţii asupra unor aparente propoziţii disjunctive » se spune că « Există propoziţii construite întocmai ca disjunctivele, cu deosebirea că dintre două sau mai multe propoziţii care alcătuiesc fraza nu există obligaţia de a alege una singură care se realizează. Acestea sînt în realitate propoziţii copulative introduse prin *ori*, *sau* » (p. 165, par. 287).

Ca exemplu se dă « *Doriţi să vă hodiniţi, ori doriţi să gustaţi ceva — vă rog porunciţi* » (SADOVEANU). Pentru că « răspunsul ar putea fi: *doresc şi una şi alta* sau *nu doresc nici una nici alta* », aceste propoziţii sînt considerate de Gramatica Academiei R.P.R.: copulative. Părerea noastră este că nici în astfel de cazuri nu avem copulative. Vorbitorul — cel care întreabă — în cazul de mai sus, nu are în vedere această a treia posibilitate. Dacă am accepta interpretarea din volum, ar însemna ca într-un caz ca: — *Ce faci?* — *Lucrez*, *ce* să nu mai fie pronume fiindcă ţine locul unui verb, nu al unui nume.

De asemenea, la p. 166, despre propoziţiile *Dacă sînt ori nu preşedinte*, din fraza: *Îi era . . . indiferent dacă sînt ori nu preşedinte* (SLAVICI) se spune că sînt propoziţii subiective [1] (şi nu disjunctive). Admiţînd că aceste propoziţii sînt subiective, ele sînt subiective faţă de regenta lor comună, iar între ele, una faţă de cealaltă, rămîn disjunctive.

e) La propoziţia conclusivă, în legătură cu conjuncţia *dar* credem că ar fi fost utilă observaţia: cînd *dar* are înţeles conclusiv, stă la sfîrşitul coordonatei conclusive: E tîrziu, grăbeşte-te *dar*.

f) La p. 161 se dă ca frază: *Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierţi* (EMINESCU).

Unde este al doilea predicat? Fără îndoială, *însă* rămîne conjuncţie; ea exprimă un raport adversativ între propoziţia citată şi o alta, anterioară, despărţită de cea citată prin punct.

g) Sub titlul « Întărirea conjuncţiei sau a locuţiunii conjuncţionale adversative » (p. 158) se popularizează forme pe care limba

[1] Nu discutăm dacă aceste propoziţii sînt sau nu subiective.

literară nu credem că le acceptă: *însă în schimb, în schimb însă, dar în schimb.*

★

După cum s-a putut vedea, observaţiile noastre privesc mai ales chestiuni de amănunt. În cea mai mare parte ele nu sînt concludente pentru calitatea muncii colectivului. Cele cîteva inconsecvenţe apar explicabile dacă ţinem seama de numărul relativ mare al acelor care au conlucrat la elaborarea Gramaticii Academiei R.P.R.

Comparînd volumul de sintaxă al Gramaticii Academiei R.P.R. cu toate capitolele sau volumele (care tratează sintaxa) ale celorlalte gramatici apărute pînă acum, putem spune că volumul al doilea al Gramaticii Academiei R.P.R. vine cu un material extrem de bogat şi că prelucrarea materialului, mai ales în direcţia analizei, depăşeşte orice operă anterioară. Fără îndoială că şi în direcţia opusă se depăşeşte nivelul atins pînă acum de celelalte gramatici, însă, aşa cum arată tov. acad. prof. Iorgu Iordan într-un articol din « Contemporanul »: Faţă de imensa bogăţie a materialului prelucrat, aspectul filozofic al problemelor (în sensul mai puţin exigent al acestui termen) este oarecum neglijat [1]. Dacă nu ar fi fost — în măsura în care a fost — neglijat acest aspect filozofic, sintaxa limbii romîne ar fi putut fi prezentată şi mai disciplinat, ea ar fi putut fi mai accesibilă chiar.

Ca o altă concluzie care se desprinde din cercetarea atentă a volumului este că în timp ce în direcţia îmbogăţirii sintaxei cu relevarea unor noi categorii sintactice, cu noi reguli etc., s-au făcut progrese considerabile, în direcţia valorificării moştenirii ştiinţifice se manifestă scăderi. *Elemente* [le] *de sintaxă* ale lui Nicolae Drăganu au rămas în afara bibliografiei folosite de autori. *Sintaxa limbii romîne după metoda istorico-stilistică* (Buc., 1944), al cărei autor, N. I. Barbu, este cunoscut ca unul dintre colaboratorii Gramaticii Academiei, nu a fost suficient valorificată.

Cu toate acestea *Gramatica limbii romîne*, publicată de Academia R.P.R., aşa cum se prezintă ea în prima ediţie, constituie un adevărat salt în dezvoltarea învăţămîntului şi cercetărilor gramaticale din patria noastră.

D. D. Draşoveanu

[1] Nr. 7 (437), din 18 februarie 1955, p. 5

ALF LOMBARD, *Le verbe roumain. Étude morphologique*, Lund, 1955, vol. I-II, 8⁰ — XIV + 1223 pag.

Apariţia lucrării lingvistului suedez Alf Lombard *Le verbe roumain* constituie, fără îndoială, un eveniment dintre cele mai importante pentru studiul limbii romîne [1]. Monumentalul studiu de 1223 de pagini reprezintă cea mai amplă monografie scrisă pînă în prezent asupra unui capitol de morfologie romînească.

Bun cunoscător al limbii romîne, romanistul Alf Lombard nu este la prima sa lucrare asupra limbii noastre. În afară de tratatul de fonetică descriptivă *La prononciation du roumain* (Uppsala, 1935), Alf Lombard a mai publicat o serie impresionantă de articole şi recenzii consacrate unor probleme de limba romînă, în diverse reviste şi volume omagiale de specialitate din ţara noastră şi din occident. În cîteva rînduri ne-a vizitat şi ţara, avînd prilejul să noteze prin observaţie proprie fapte care îl interesau. Mare prieten al poporului romîn, profesorul Alf Lombard conduce de aproape douăzeci de ani, la Universitatea din Lund, un seminar de limba romînă, îndrumîndu-şi elevii spre studierea ei [2].

Din prefaţa lucrării *Le verbe roumain* se vede că autorul pregăteşte o *Introducere în studiul limbii romîne*, ca manual pentru uzul numeroşilor romanişti care pînă acum nu s-au ocupat decît de limbile romanice occidentale. Cartea consacrată verbului — mărturiseşte autorul la p. VII-VIII — s-a născut tocmai din necesitatea lămuririi unei probleme de amănunt pentru acest manual.

Actualul titlu, scurt şi simplu, a trecut prin trei faze de formulare: « Morfologia descriptivă şi istorică a sistemului verbal dacoromîn », « Sistemul verbal dacoromîn studiat şi clasat din punct de vedere morfologic » şi « Studiu descriptiv şi istoric al conjugării dacoromîne » (p. IX). E de reţinut din toate acestea caracterul descriptiv şi istoric al lucrării, precum şi limitarea la materialul dacoromîn. Lucrarea cuprinde aşadar « examinarea amănunţită şi aprofun-

[1] Apariţia cărţii a fost semnalată la noi de acad. Al. Rosetti (*Un savant suedez despre limba romînă — Profesorul Alf Lombard*, în « Gazeta literară », 1955, nr. 42, p. 1).

[2] O elevă, Dagmar Falk, pregăteşte în momentul de faţă o teză de doctorat asupra morfologiei nominale romîneşti.

dată a materiei căreia i se consacră în orice gramatică a limbii romîne capitolul despre morfologia verbului », dar, în acelaşi timp, « într-o oarecare măsură, toată istoria limbii romîne, aşa cum apare ea în sistemul verbal, şi nu numai aceea a morfologiei sale, ci şi a foneticii şi a vocabularului » (p. IX-X).

Importanţa ştiinţifică a limbii romîne este subliniată cu deosebită tărie în prefaţă (p. VII-IX), care se încheie cu un cald omagiu adus ţării şi poporului romîn (p. XIII-XIV).

Lucrarea are o introducere (p. 1-43), remarce preliminare (p. 44-50), două părţi mari (I *Vocalismul :* p. 51-231; II *Clasificare morfologică a verbelor romîneşti. Consonantismul. Terminaţiile. Accentul :* p. 233-1122), un *Apendice* în care se prezintă noua ortografie (p. 1123-1131), lista principalelor lucrări consultate (p. 1132-1141), *Addenda et corrigenda* (p. 1142-1150), un indice al verbelor discutate (p. 1151-1217) şi o tablă de materie dezvoltată (p. 1218-1223).

În introducerea lucrării se subliniază regularitatea morfologiei verbale romîneşti, cu un număr foarte restrîns de flexiuni aberante, dar şi complexitatea jocului alternanţelor fonetice (p. 1).

Autorul justifică alegerea morfologiei verbale ca obiect de studiu prin numărul mult mai mare de forme pe care îl prezintă aceasta faţă de morfologia nominală: în timp ce substantivul oferă 6 terminaţii normale, în morfologia verbală se găsesc aproape 100, iar « terminaţiile » atrag şi numeroase schimbări în radical, al căror număr este cu atît mai mare cu cît flexiunea verbală este caracterizată prin opoziţia între radicale tonice şi atonice, necunoscută de flexiunea nominală (p. 1-5).

Numărul formelor simple pe care le are un verb romînesc în limba contemporană (fără a socoti separat formele de conjunctiv prezent identice cu cele de indicativ prezent sau forma persoanei a doua plural a imperativului, identică cu cea de indicativ prezent) este de 30, iar în limba veche de 37 (p. 7-8). Numărul formelor studiate este însă numai de 15, pentru unele verbe chiar 5, din care se deduc celelalte. Formele respective sînt numerotate într-o anumită ordine, pentru uşurarea referirilor (p. 9-10).

Introducerea anunţă că lucrarea nu se ocupă de formele compuse şi nici de imperativul negativ, considerînd că acestea sînt fapte de sintaxă. Formele de genitiv-dativ şi de plural ale infinitivului lung, precum şi formele de feminin şi de plural ale participiului vor fi discutate foarte rar, ele constituind fapte de declinare; la fel adjectivele verbale, a căror formare face parte din domeniul derivării (p. 8).

Autorul arată că limba romînă este «mai puţin « fixată », mai puţin « standardizată » decît marile limbi romanice surori » (p. 11), subliniind marele număr de variante şi diferenţele existente între diversele dicţionare şi gramatici. Exemplul extrem pe care îl dă în această privinţă este verbul *împăienjeni*, cu 26 de aspecte diferite de infinitiv (ibidem).

Lucrarea se bazează, după afirmaţia autorului, pe « materialele limbii romîne obişnuite (du roumain ordinaire), ale romînei « literare » actuale, ale limbii generale de astăzi » (p. 11). Din capul locului sînt lăsate la o parte aromîna, meglenoromîna şi istroromîna, iar din dacoromînă autorul declară că se ocupă mai mult de aspectele regionale ale limbii literare decît de adevăratele graiuri (p. 12). Referirile la graiuri, ca şi la forme vechi sau rare, sînt considerate de autor un mijloc de lămurire a limbii curente şi nu un scop (p. 12). Aceste afirmaţii revin şi în cuprinsul cărţii, de pildă la p. 242, unde se arată că pentru verbele cu mai multe flexiuni s-a ţinut seama « în primul rînd de uzul romînei obişnuite (« literare ») de astăzi, adică de limbajul c u r e n t (spaţiat în text — *M. A.*), fără culcare particulară arhaică sau regională sau vulgară ».

La p. 12 autorul se întreabă însă dacă există o limbă romînă generală, curentă, un « koiné » romînesc, comparînd dicţionarele franceze, care dau numai termeni generali, cu dicţionarele romîneşti, abundente în termeni regionali. De aici recunoaşterea arbitrariului alegerii variantelor (p. 13), care, într-adevăr, este cu uşurinţă remarcat şi de cititor.

Introducerea discută şi probleme de pronunţare şi de ortografie. Sistemul de transcriere fonetică folosit în lucrare este cel stabilit de autor în lucrarea *La prononciation du roumain* amintită mai sus [1]. Scrierea cuvintelor romîneşti respectă ortografia din 1932 a fostei Academii Romîne, întrucît autorul nu a cunoscut la timp noile norme ortografice, pe care ar fi vrut să le folosească (p. 19-20).

Tot în introducere autorul dă şi indicaţii bibliografice critice referitoare la studiile monografice existente pentru limba romînă şi pentru alte limbi romanice sau slave care i-au furnizat material, la dicţionarele lexicale şi ortografice din care a extras date asupra flexiunii verbale şi la gramaticile folosite (p. 21-33). Datele acestea au fost completate prin anchete întreprinse de autor, pe teritoriul ţării noastre şi în afară, la vorbitori de limba romînă, cu chestionare scrise

---

[1] Din motive tehnice, în recenzia de faţă exemplele citate în transcriere fonetică sînt transpuse în sistemul folosit în general de lucrările romîneşti.

sau orale. Cei şase informatori care au fost supuşi unei anchete sistematice sînt indicaţi în lucrare prin literele A-F.

Prin prezentarea bibliografiei folosite pentru partea istorică a lucrării (p. 34-36), autorul ajunge să schiţeze istoria vocabularului limbii romîne, cu principalele elemente componente (p. 37-40), faţă de varietatea cărora subliniază caracterul latin al întregii morfologii romîneşti (p. 40).

În remarcele preliminare se precizează în primul rînd noţiunile de prezent slab şi tare, perfect slab şi tare. Verbe cu prezent slab sînt cele care la anumite persoane ale prezentului indicativ şi conjunctiv, precum şi la imperativ au « sufixul » *-esc*, *-ez*, iar cu prezent tare sînt toate celelalte (p. 44). Perfect tare este perfectul simplu accentuat pe radical, iar slab cel cu « terminaţii » accentuate (p. 45). Întrucît distincţia între prezent tare şi slab se face numai la verbele cu infinitivul în *-a* şi *-i* (*-î*), iar între perfect tare şi slab numai la cele cu infinitivul în *-e* (şi, rar, la cele în *-ea*), în cadrul fiecăreia dintre aceste grupe de verbe se poate vorbi pur şi simplu de « verbe tari » şi « verbe slabe » (p. 45).

Tot în remarcele preliminare se schiţează rolul accentuării în flexiunea verbală (p. 46-48) şi problemele puse de vocala din radical (p. 48-49). Prin aceasta se face legătura cu prima parte a lucrării, *Vocalismul.*

După cum afirmă autorul în prefaţă (p. X), partea consacrată vocalismului serveşte într-un fel ca introducere la partea a II-a, de morfologie, care constituie adevăratul obiect al lucrării. În partea I se prezintă evoluţia istorică a vocalismului limbii romîne, legată de flexiunea verbelor cu prezent tare sau slab, tratîndu-se schimbările vocalice după vocalele de origine din silabele accentuate sau neaccentuate. Se ajunge astfel la o privire de ansamblu asupra tuturor alternanţelor vocalice (p. 203-205), pe care Lombard le numeşte « serii vocalice ».

Atenţia deosebită acordată vocalismului flexiunii verbale se explică prin faptul că « seriile » (alternanţele) vocalice constituie « una dintre trăsăturile caracteristice ale sistemului verbal romînesc... De aceea expunerea va trebui să înceapă printr-un studiu al seriilor vocalice ale acestui sistem » (p. 54). Şi alte limbi romanice cunosc fenomenul alternanţelor vocalice în flexiunea verbală, dar în romînă, mai ales la verbele cu prezent tare, asemenea alternanţe sînt mai numeroase şi mai frecvente decît în franceză, italiană sau spaniolă, « pe de o parte pentru că analogia unificatoare a jucat în romînă un rol puţin considerabil, pe de alta pentru că influenţa anumitor foneme vecine (de exemplu a vocalelor din silaba următoare) a fost aici mai marcată » (p. 54).

Partea a II-a începe cu expunerea principiilor clasificării morfologice (p. 235-245), care sînt următoarele:

1. « terminaţiile », dintre care cea mai caracteristică este aceea a infinitivului;
2. absenţa sau prezenţa « sufixului » *-ez* sau *-esc* la timpul prezent: verbe cu prezent tare şi cu prezent slab;
3. alternanţele consonantice la fonemul final al radicalului;
4. vocalismul.

Într-un număr mai restrîns de cazuri se ţine seama şi de:

5. diversele tipuri de perfect;
6. difuziunea mai mare sau mai mică, în interiorul flexiunii, a consonantismului alterat.

În ceea ce priveşte accentuarea, ea este un « caracter distinctiv al morfologiei verbale », dar nu va constitui un principiu de clasificare, pentru că opoziţia între radical oxiton şi paroxiton nu apare decît la verbele cu prezent tare (p. 240).

Primul şi al doilea dintre principiile enumerate determină clasificarea verbelor romîneşti în 6 mari clase:

I. verbe cu infinitivul în *-a* şi cu prezent tare, ex. *fura, fur* ;

II. verbe cu infinitivul în *-a* şi cu prezent slab, ex. *forma, formez* ;

III. verbe cu infinitivul în *-i* (*-î*) şi cu prezent tare, ex. *dormi, dorm* ;

IV. verbe cu infinitivul în *-i* (*-î*) şi cu prezent slab, ex. *iubi, iubesc*;

V. verbe cu infinitivul în *-ea*, ex. *tăcea, tac* ;

VI. verbe cu infinitivul în *-e* (*-ă*), ex. *unge, ung.*

Această clasificare are în vedere productivitatea diverselor tipuri de verbe, despre care autorul spune: « Conjugările romîneşti în *-á* şi în *-í* au rămas vii. Ele au dezvoltat un prezent cu sufix (*-ez*, *-esc*). Conjugările în *-eá* şi în *-́e* sînt aproape moarte... Aceste conjugări nu au nimic care să amintească prezentul cu sufixe al celorlalte două. Iată de ce e bine ca, în clasificarea sistemului verbal al limbii romîne, să se modifice ordinea tradiţională a celor 4 conjugări latine şi să se rezerve pentru sfîrşit tipurile *-ēre* şi *-ĕre.* Aceasta este ordinea adoptată, pentru ansamblul limbilor romanice, de Meyer-Lübke.. ; noi o menţinem aici » (p. 900).

Al treilea principiu de clasificare, şi anume fonemul final al radicalului, determină subclasele din interiorul celor 6 clase mari. De exemplu în clasa a V-a, a verbelor cu infinitivul în *-ea*, se disting următoarele subclase: 1. Radicalul se termină într-o consoană labială; 2. Radicalul se termină în *l* postconsonantic; 3. Radicalul se termină într-o dentală (în afară de *l* postconsonantic); 4. Radicalul se termină într-o consoană

velară; 5. Radicalul infinitivului este asilabic. Subcapitolele sînt inegale ca lungime, datorită numărului variat de verbe şi de probleme ridicate.

Structura unui subcapitol cuprinde (cf. prezentarea generală de la p. 244-245):

a) studierea modificărilor pe care le suferă fonemul final al radicalului (consoană sau semivocală);

b) studierea « terminaţiilor », strîns legată de precedenta;

c) studierea accentuării oxitone sau paroxitone la verbele cu prezent tare;

d) o privire asupra alternanţelor vocalice, mai ales la verbele cu prezent tare;

e) observaţii de ordin ortografic.

Trecerea consonantismului înaintea vocalismului se explică (p. 238) prin schimbările consonantice ale radicalului, mai puţin numeroase şi mai puţin complicate, care nu cer o diviziune prea complexă, prin faptul că terminaţiile şi « sufixele » morfologice *-ez* şi *-esc* nu se pot separa uşor de studiul consonantismului radicalului şi prin existenţa unor trăsături morfologice comune verbelor cu anumite foneme finale ale radicalului.

La parcurgerea planului lucrării pare curioasă repartizarea materiei între cele două părţi ale lucrării, cititorul aşteptîndu-se ca vocalismului din partea I să i se opună un studiu al consonantismului, şi nu direct clasificarea morfologică. La p. 243-244 autorul arată însă că pentru ansamblul alternanţelor consonantice ale radicalului verbal romînesc nu a fost nevoie de o examinare specială, ca pentru vocalism, pentru că, în interiorul fiecăreia dintre cele 6 mari clase morfologice de verbe, tocmai în fonetismul final al radicalului se găseşte punctul de plecare al diviziunii în subclase, iar fonemul final al radicalului este în general o consoană sau o semivocală, rar o vocală. Pe de altă parte, puternicele influenţe fonetice reciproce dintre « terminaţii » şi fonemul final al radicalului impun studierea lor împreună.

Pentru fiecare tip de verbe se dau liste complete, în principiu verbele care figurează în dicţionarul lui Tiktin şi în cel al lui Candrea (p. 245), repartizate după diverse categorii flexionare, iar în interiorul acestora după origine. Verbele cu flexiune dublă (în *-ea* sau în *-e*, de exemplu) sînt încadrate în primul rînd la o categorie sau alta după criteriul frecvenţei şi după criteriul istoric (p. 908).

La sfîrşitul fiecăruia dintre cele 6 capitole consacrate cîte unei clase de verbe există un paragraf cu remarce finale asupra repartizării generale după origine a verbelor din clasa respectivă, asupra « terminaţiilor » şi asupra eventualelor flexiuni mixte.

Clasificarea morfologică a verbelor romîneşti se încheie cu un capitol consacrat repartiţiei generale a verbelor romîneşti (p. 1117 -1122). Din datele acestui capitol şi din tabloul însoţitor se constată că numărul de verbe cuprinse în statisticile lucrării este de 5752; dacă se ţine seama de numărul de aproximativ 8400 de forme de infinitiv cuprinse în indice, se poate vedea că numeroase variante au fost totuşi excluse din statistică.

Tabloul statistic de la p. 1120-1121 se bazează pe clasele flexionare şi pe categoriile etimologice ale verbelor romîneşti. În ceea ce priveşte categoriile morfologice, repartiţia verbelor este următoarea: 792 de clasa I, 1371 de a II-a, 104 de a III-a, 2473 de a IV-a, 44 de a V-a şi 259 de a VI-a, cifre la care se adaugă verbele cu infinitivul şovăitor care figurează în două, trei sau chiar patru dintre aceste categorii. Dintre cele 5752 de verbe, 516 sînt latine, 2195 derivate romîneşti, 2402 împrumuturi şi 591 de origine necunoscută. În cadrul verbelor create în romîneşte tabloul distinge derivatele de la verbe, derivatele de la « non-verbe » şi formaţiile onomatopeice; în cadrul verbelor împrumutate se face repartizarea după fiecare limbă-sursă.

★

Fruct al unei munci de zece ani, lucrarea se distinge prin bogăţia de material, prin impresionanta minuţiozitate cu care au fost despuiate şi confruntate diversele surse de informaţie şi prin mulţimea incursiunilor în alte domenii, în primul rînd în domeniul flexiunii nominale. Calităţile de fin observator şi cercetător i-au permis autorului să descopere numeroase categorii şi fapte neremarcate în studiile de pînă acum.

Foneticianul Lombard se face simţit în multele detalii de pronunţare discutate, cu indicarea variantelor regionale şi a celor din limba vorbită, a diferenţelor dintre oamenii cultivaţi şi cei mai puţin cultivaţi (cf., de exemplu, p. 374, 376-377). Trebuie remarcată de asemenea larga folosire a *Atlasului lingvistic romîn*; se poate spune că *Le verbe roumain* este primul studiu morfologic de mare amploare care pune la contribuţie datele acestei importante opere a lingvisticii romîneşti.

În tratarea problemelor, principalul merit al lucrării îl constituie sublinierea categoriilor vii (de exemplu, verbele în *-a* cu prezent slab — p. 488) şi a liniilor de dezvoltare a limbii romîne în privinţa flexiunii verbale. Discutînd concurenţa dintre prezentele tari şi slabe ale verbelor în *-a*, autorul arată că, în general, prezentele tari au cedat şi înfăţişează repartiţia pe aceste categorii morfologice în funcţie de vechime

a

verbelor: verbele vechi sînt tari, pe cînd neologismele sînt slabe (p. 266; cf. şi discuţia de la p. 983 despre verbele în *-ea* şi în *-e*). Lucrarea subliniază de asemenea ceea ce constituie specificul limbii romîne, de exemplu dezvoltarea dată «sufixelor» *-esc* (p. 773-774) şi *-ez* (p. 485-486) sau alternanţele consonantice şi, într-o oarecare măsură, şi cele vocalice, cu persistenţa lor pînă în epoca actuală (p. 476).

În privinţa originii verbelor şi a formelor verbale, autorul se dovedeşte foarte prudent. Etimologiile dubioase sînt separate de cele sigure sau cel puţin probabile (cf. p. 252) şi adesea se indică două explicaţii posibile, de exemplu originea latină sau formarea pe teren romînesc (cf. p. 258-259). Un punct pozitiv al lucrării este acela că pune în lumină posibilitatea derivării în limba romînă atît a verbelor vechi, cît şi a neologismelor; în legătură cu aceasta este semnificativă critica adusă dicţionarului lui Candrea pentru exagerarea influenţei franceze asupra limbii romîne (p. 260-264).

În general se citează şi se discută toate părerile cunoscute asupra explicaţiei unor forme, chiar atunci cînd autorul nu e în măsură să tragă o concluzie, exprimîndu-şi o părere personală (cf. p. 726-727, unde se discută originea participiului *fost*).

Un merit al autorului este faptul că nu ia de bune datele din dicţionare şi studii de specialitate, ci, în măsura posibilului, le verifică personal. Astfel, prin controlul cu textele vechi respective, autorul corectează interpretări greşite de forme vechi din lucrările unor savanţi ca Densusianu şi Candrea (p. 725: forma *fuse* din Psaltirea Hurmuzachi este un mai mult ca perfect şi nu un perfect), Puşcariu (p. 605: *audu* şi 924: *cadu* din Codicele Voroneţean reprezintă persoana a III-a plural şi nu I-a singular) sau Procopovici (p. 975-976: *tremeaseşi* din Psaltirea Hurmuzachi nu e un mai mult ca perfect, ci perfectul simplu *tremease* + *şi*). Autorul confruntă de asemenea citatele din dicţionare şi din alte lucrări: la p. 821 se arată că *DA* dă forma *hotărea*, iar dicţionarul lui Tiktin *hotăra* în acelaşi citat din Alecsandri (cf. un caz similar la p. 1148).

În legătură cu scrierea cuvintelor romîneşti, e de subliniat că lucrarea, redactată înaintea stabilirii noii ortografii, cuprinde propuneri bine argumentate în favoarea adoptării unor grafii oficiale acum (cf. p. 696-697, 884-885).

★

Metoda adoptată de autor în expunerea faptelor referitoare la morfologia verbului romînesc l-a dus în mod fatal, pe de o parte, la numeroase repetiţii, adesea supărătoare, iar pe de alta a făcut ca tratarea unor probleme de interes general să se piardă neobservată în interiorul paragrafului consacrat unei subclase oarecare.

Semnalez două cazuri de repetiţii care mi se par semnificative:

Problema scrierii lui *-u* la persoana I singular a indicativului prezent după consoane palatale şi după *i̯* (cu observaţia că aceasta este o regulă a ortografiei academice din 1932 pe care mulţi «inovatori», adepţi ai ortografiei fonetice, nu o respectă şi cu o notă în subsol în care se anunţă suprimarea acestui *-u* prin noile norme ortografice din 1953) apare la următoarele pagini: 302-303, 404-405, 414, 434, 450, 467, 586, 635, 692-693, 702, 933, 964, 1038, 1052, adică la diversele tipuri de verbe, deşi autorul însuşi e nevoit să recunoască (p. 692) că «problemele puse de ortografie repetă în parte pe cele pe care le-am studiat deja în legătură cu alte tipuri de verbe»; la p. 1123-1125, în cadrul *Apendicelui* consacrat prezentării noii ortografii, problema este reluată, grupîndu-se în trei pagini toate situaţiile.

Formele scurte de imperativ de tip tare de la anumite verbe slabe în *-i* sînt comentate la fiecare subclasă care cuprinde un asemenea verb: *tuli* (p. 568, 575-576), *pîrli* (p. 587-588), *feri* (p. 621-623), *griji* şi *păşi* (p. 644), *ciuci* şi *ghici* (p. 646-647), *zbughi* (p. 653), *bui* (p. 673), aproape totdeauna cu referiri la celelalte, cu repetarea explicaţiilor identice şi a bibliografiei, toate paginile citate trimiţînd la acelaşi articol al autorului *Un groupe d'impératifs abrégés en roumain* («Studia Neophilologica», XXV, 1952-1953, p. 21-39); problema este tratată şi în ansamblu la p. 674-675.

Opuse repetiţiilor sînt chestiunile generale care se pierd în cuprinsul unui paragraf consacrat unui anumit tip de verbe. În principiu, orice problemă este tratată la grupul de verbe la care se întîlneşte pentru prima dată, de aceea în general originea şi variantele altor forme verbale decît cele de prezent (indicativ şi conjunctiv) şi imperativ, de exemplu fenomene ca adăugarea unui *-ă* la gerunzii şi participii (*furîndă*, *furată*), vechile gerunzii în *-ure*, perfectele de tip *am furatără*, originea formelor de imperfect, perfect simplu, mai mult ca perfect, condiţional sintetic şi imperativ negativ, sînt tratate la verbele cu infinitivul în *-a* şi cu prezent tare (p. 247-248), ceea ce face ca restul lucrării să lase impresia că se ocupă exclusiv de prezentul indicativ şi conjunctiv. Problema generală a verbelor cu flexiune dublă, cu infinitivul în *-ea* sau în *-e*, se discută în cadrul paragrafului consacrat subclasei de verbe în *-ea* cu radicalul terminat în consoană labială (p. 908-912).

Metoda implică fie repetiţii cît de sumare, de tipul celor semnalate mai sus, fie

trimiteri, în orice caz fragmentarea problemei. De pildă, modificările comune suferite de perfectul simplu, ca extinderea lui *-ră* la persoana I şi a II-a plural, înlocuirea desinenţei *-t* prin *-ţi* la persoana a II-a plural şi vechiul *-u* analogic de la persoana I singular, sînt tratate în cadrul verbelor cu infinitivul în *-a* şi cu prezent tare (p. 248), observaţiile repetîndu-se, fără nici o trimitere, în prezentarea perfectului simplu de la verbul *a veni* (p. 577). Originea desinenţelor de persoana I singular *-m* şi a III-a plural *-u* ale imperfectului indicativ este arătată tot la verbele cu infinitivul în *-a* şi cu prezent tare (p. 248); la verbele cu infinitivul în *-i* (*-î*) şi cu prezent tare se spune, în treacăt (p. 562), că « *-m* recent de la persoana I este, la fel ca în clasa I, analogic », fără nici o trimitere precisă la locul unde se tratează această problemă; acelaşi lucru la verbele cu infinitivul în *-ea* (p. 902).

Uneori se ajunge ca prezentarea amplă a unui fenomen să se facă tocmai acolo unde el nu este specific. E cazul problemei iotacizării, tratate pe larg, cu bibliografia respectivă, la verbele cu infinitivul în *-a*, printre care nu există decît două verbe cu forme iotacizate (p. 272-274) sau al problemei perfectelor simple în *-se*, tratate la verbele cu infinitivul în *-ea*, datorită lui *mînea* (p. 928). Bineînţeles, asemenea probleme revin la clasele pentru care sînt caracteristice şi chiar la fiecare subclasă, dar fragmentarea aceasta este în detrimentul formării unei idei de ansamblu.

Aceste lipsuri de metodă ar fi putut fi înlăturate prin redactarea unui i n d i c e d e m a t e r i e ş i d e a f i x e care să informeze pe cititori, de exemplu, că observaţii asupra prefixului *în-* se găsesc într-o notă din subsolul paginii 253, în cadrul verbelor cu infinitivul în *-a* şi cu prezent tare cu radicalul terminat în consoană labială, *l* sau *r* postvocalic sau *n*.

Necesitatea unui indice de materie o arată mai ales problemele de concepţie generală şi de terminologie, a căror expunere în diversele subcapitole ale voluminoasei lucrări se impune să fie identificată. Astfel, oricine consultă un capitol al cărţii pentru o problemă de detaliu are nevoie să ştie unde se defineşte noţiunea de verb de împrumut, care în concepţia autorului cuprinde împrumuturi propriu-zise, verbe derivate în romîneşte de la asemenea verbe şi verbe calchiate după model străin (p. 259, în cadrul verbelor în *-a* cu radicalul terminat în anumite consoane, unde se tratează şi problema generală a îmbogăţirii vocabularului cu verbe noi, prin împrumuturi sau derivare cu mijloace proprii, enumerîndu-se toate aceste mijloace). Mai « pierdute » apar două probleme interesante de terminologie discutate la p. 570-571, în cadrul verbelor cu infinitivul în *-i* (*-î*) şi cu prezent tare, în legătură cu verbe de tipul *contraveni*, *conveni*, *deveni* etc.: 1. dacă formarea verbelor cu prefixe este un fapt de compunere sau de derivare; 2. dacă se poate vorbi de derivate romîneşti în cazul verbelor moştenite ca atare (*cuveni*) sau al celor împrumutate cu romînizarea elementelor componente (*contraveni*).

★

În clasificarea şi descrierea verbelor romîneşti autorul s-a lovit adesea de lipsa unei documentări complete asupra flexiunii tuturor verbelor întîlnite în sursele sale de informaţie, lipsă pe care a încercat să o suplinească prin anchetarea specială a unor vorbitori ai limbii romîne ca limbă maternă. Ancheta făcută are însă neajunsul de a fi insistat să obţină forme de la verbe necunoscute de informatori sau de la verbe defective. Astfel, s-au dat răspunsuri pentru cum « ar zice » informatorii « dacă » ar folosi cutare verb rar sau regional, notîndu-se formele flexionare şi accentul acordat arbitrar unor asemenea verbe (cf. p. 275, 291-292). S-a cerut imperativul unor verbe nefolosite la acest mod, ca *circumcide*, *coincide*, *coroade* şi al vechiului verb *împrinde*; rezultatul: unii informatori au dat imperativul în *-e*, alţii au declarat că « nu cunosc », dar în general « ar întrebuinţa *-e* » (p. 1006). Ce valoare au asemenea atestări? Ce e drept, autorul menţionează regulat în note declaraţiile de necunoaştere a unor forme, dar, după cum se poate presupune din ultimele exemple citate, informatorii au putut furniza forme inventate fără să specifice aceasta.

Autorul însuşi se complace adesea în supoziţii asupra posibilităţii existenţei unor forme sau variante. La p. 701 se spune: « Nu e imposibil să existe pronunţări contractate ca *hîşii*, *hîşie*, *hîşiám*. Ceea ce ne învaţă alte flexiuni verbale, mai bine atestate, permite să presupunem acest lucru »; pe aceeaşi pagină, mai jos, se discută aceste variante presupuse, fără a li se marca prin vreun asterisc caracterul ireal, pentru dispariţia paroxitoniei: « pronunţat astfel, radicalul devine monosilabic ». (Cf. p. 886, unde se presupun variante contractate de la un verb ca *pustii*: *pustii*, *pustiésk*, *pustiáskă*, *pustiám*). Supoziţiile de acest fel duc adesea la reflecţii pe care le recunoaşte şi autorul ca pur teoretice, cum se găsesc la p. 765-766: « O lărgire a anchetei ne-ar fi revelat poate *-ęo* (*-ǫo*) în *mínţi-o*, *slobózi-o*... » Autorul îşi pune apoi problema dacă în *slobózi-o* pronunţat *slobózęo*, *o* s-ar diftonga în *oa* sub influenţa primului element al diftongului *ęo* posttonic.

O atitudine asemănătoare se vădeşte şi în repartizarea verbelor la anumite tipuri de

flexiune, care se face adesea în mod arbitrar, fără nici o atestare la bază. Astfel, la p. 251, autorul declară că « verbele în -*a* al căror prezent este necunoscut şi nu se lasă ghicit de loc vor fi în principiu clasate cu verbele tari », deşi la verbele în -*i* nu mai procedează la fel (p. 566: verbele vechi în -*i* cu prezentul neatestat nu sînt trecute din oficiu ca tari, autorul orientîndu-se după indicaţiile lexicografilor romîni). La verbele cu infinitivul în -*e*, unde se face distincţie între verbele cu perfect tare şi cele cu perfect slab, verbele cu perfect necunoscut (*compete* p. 992 şi, mai mult, *îmbinde*, care e şi de origine necunoscută, p. 1003) sînt incluse din oficiu în grupa perfectului tare, unde sînt trecute şi verbele *desfide* şi *elide* cu perfectul « mai curînd teoretic » (p. 1003); ar fi fost preferabil să se constituie o grupă de verbe cu perfectul necunoscut sau nefolosit. (De altfel, în remarcele finale la capitolul respectiv, unde statisticile se fac după natura perfectului, verbele *compete* şi *îmbinde*, p. 1110, sînt trecute « cu perfect necunoscut »).

Mai greşită mi se pare includerea « resturilor » lat. *vadere* în grupa verbelor cu infinitivul în -*e*, printre radicalele terminate în *d*, « din cauza etimonului latin » (p. 1028). După cum arată şi autorul, acestui verb nu i se cunoaşte în romîneşte nici infinitivul, nici perfectul. Cele cîteva forme înregistrate în dacoromînă (ind. prez. 3 sg. *va*, imper. 2 sg. *vă*, 2 pl. *vaţi* sau *vareţi*, eventual ind. prez. 2 pl. *vaţi*) ne duc însă, după părerea mea, mai degrabă spre verbele cu infinitivul în -*a*. Însuşi Lombard spune că « aceste forme nu pot proveni direct din formele latineşti clasice, care sînt *vadit, vade, vadĭte*. O comparaţie cu limbile surori ne autorizează să presupunem forme vulgare scurtate **vat*, **va*(*e*), **vate*, pentru care *dat, da, date* şi *stat, sta, state* au furnizat punctul de plecare » (p. 1028). În acelaşi sens, al legăturii cu verbele în -*a*, vorbesc şi formele aromîne la care autorul se referă fără să le citeze, considerînd că ele « nu completează decît slab cunoştinţele noastre asupra flexiunii lui *vadere* în est », deşi ar. *vaĭ* (2 sg. ind. prez., conj. prez. şi imper.[1]) arată clar legătura cu verbele *da* şi *sta*.

Arbitrariul alegerii verbelor romîneşti « literare », « comune » şi a variantelor lor este discutat şi recunoscut de autor la p. 13 a *Introducerii*. Într-adevăr, e imposibil ca cititorul să nu constate că nu se iau în consideraţie verbele de origine ţigănească *gini, mierli*, ca prea rare (p. 805), în schimb se discută verbe ca *ali* (p. 807), *bitirdisi* (p. 804), *canonarhisi* (p. 802) sau *cioroboti* (p. 807). De aceea datele oferite de tabloul statistic de la p. 1120-1121 sînt şi ele foarte relative: un singur verb ţigănesc (*ciordi*) şi 101 greceşti.

Situaţii identice sînt tratate uneori în mod deosebit. La p. 859 *chefălui* este dat ca verb distinct faţă de *chefui*, în timp ce pe aceeaşi pagină *drămălui* este considerat variantă a lui *drămui*, iar la p. 860 *găzdălui* variantă a lui *găzdui*, *hîrbălui* a lui *hîrbui*, *preţălui* a lui *preţui*, *răzălui* a lui *răzui*. În general e curioasă concepţia autorului despre variante: verbe diferite prin sufixe lexicale pot fi considerate variante; la p. 860 autorul se întreabă chiar dacă *pomădui*, pe care îl dă drept sinonim al lui *pomăda*, nu este cumva « simplă variantă » a acestuia.

În privinţa verbelor derivate, autorul împarte derivatele de la « non-verbe » în derivate: 1) de la substantive, 2) de la adjective, 3) de la substantive-adjective etc. (de la grupuri de cuvinte, adverbe, pronume, interjecţii). Între primele trei categorii distincţia nu este însă clară. Astfel, la p. 838-840 sînt considerate substantive cuvintele *hăbăuc, lainic, pitic* şi *voinic*, adjective *boşorog, lunatic, nemernic, netrebnic, olog* şi *sărac* şi substantive-adjective *calic* şi *ciung* ; în realitate, toate acestea sînt şi substantive şi adjective (vezi Candrea, *Dicţionarul*) şi în nici un caz nu se pot pune în grupe diferite *olog* şi *sărac*, faţă de *ciung* şi *calic*.

Şi la p. 841 se întîlneşte un exemplu interesant de tratare a unor cazuri similare sub etichete deosebite. Între formaţiile cu sufix sau cu « ceva care seamănă a sufix » autorul citează verbul *duelgi*: « vechi dublet al lui *duela*, e derivat de la subst. *duel* ; el îşi datoreşte *g*(*i*)-ul aceluia al subst. *duelgiu*, al cărui -*giu* este sufixul de origine turcă ». În paragraful următor se spune: « Se întîlnesc de asemenea cîteva cazuri de « desufixare ». Verbele *chilipirgi* şi *saigi* sînt derivate de la subst. *chilipirgiu* şi *saigiu*, care conţin turc. -*giu*; cf. *duelgi*, citat puţin mai înainte ». Prin ce se deosebesc aceste verbe pentru a considera că unul, *duelgi*, este format prin sufixare, iar celelalte prin desufixare?

De arbitrar dă dovadă autorul şi în explicarea unor forme, trecînd uşor peste faptele care pot contrazice teoria. Explicaţia formei *poci* (ind. prez. 1 sg. de la *putea*) dată la p. 916-918 este ingenioasă ca punct de plecare. Autorul ţine seama de caracterul de auxiliar de mod al acestui verb, deci porneşte de la un grup constituit din forma normală *poţu* + alt verb (la infinitiv sau la conjunctiv). Formula cea mai simplă ar fi *pote*(*o*) *ungĕre*, dar « infinitivele cu iniţială velară tonică nu sînt nici numeroase, nici frecvente » (p. 916; într-o notă din subsol autorul recunoaşte chiar că « *unge* pare a fi singurul infinitiv romînesc care începe prin *o* sau *u* tonic »). De aceea Lombard arată

[1] Cf. Th. Capidan, *Aromînii*, Bucureşti, 932, p. 432, 445, 449, 451.

că e preferabil să se pornească de la o combinație *poțu cînta(re)* sau *poțu să cîntu*, în care legea ritmică a romînei (moderne), cu alternarea regulată a silabelor total neaccentuate și a silabelor cu accent secundar înainte și după cea cu accentul principal, a dus la accentuarea *poțù cîntá(re)*, *poțù să cíntu*, care a avut drept consecință africatizarea *ț* > *č*; din aceste combinații africatizarea s-a generalizat în orice poziție, accentuarea rămînînd paroxitonă. Vrînd să prevină obiecțiile referitoare la conservarea lui *o* și la amuțirea lui *-u*, care presupun numai accentuarea *póțu*, Lombard spune că « transformarea lui *póțu* cu ritm descendent . . . în *póču*, cu ritm tot descendent, se explică printr-o etapă intermediară al cărei ritm, pentru o rațiune de fonetică sintactică, era ușor ascendent. O asemenea etapă intermediară nu e de conceput pentru nici unul dintre cuvintele unde « *t* + iod » latin a rămas *ț*, cum sînt cuvintele... *învăț*, *minț*, *scoț*, *simț*, *sughiț*, *ospăț* » (p. 918). Ce înseamnă ritm « ușor » ascendent? E greu de înțeles natura acestui ritm intermediar, care a fost suficient de puternic ascendent ca să antreneze modificarea lui *ț* în *č*, dar prea puțin ascendent pentru a provoca trecerea lui *o* în *u* și a lui *-u* în *-o*. Obiecția principală care se poate aduce mi se pare aceea că în combinații de felul acesta pot intra, dacă nu toate, în orice caz multe din verbele care nu l-au modificat pe *ț*, chiar dacă nu sînt auxiliare de mod; construcții ca *învăț să scriu*, *simț că vine*, de exemplu, sînt destul de frecvente și legea ritmică ar fi trebuit să aibă și aici același rezultat. Explicația nu e deci cu nimic mai verosimilă decît cea propusă de Candrea și Densusianu **poț io*, pe care Lombard o combate prin *învăț io*, *minț io* etc. care n-au dat același rezultat (p. 916).

În legătură cu indicarea originii verbelor este curioasă folosirea termenilor de cuvînt « autohton » și cuvînt « împrumutat ». Lombard numește autohtone cuvintele moștenite din limba latină (cf. p. 251: « cuvinte din vechiul strat latin, verbe autohtone, primitive, „primare" »). Dimpotrivă, cuvintele comune cu albaneza, care sînt considerate autohtone în studiile asupra limbii romîne, sînt tratate la împrumuturi, elementul comun albano-romîn fiind definit ca « cel mai vechi dintre toate elementele neautohtone ale romînei » (p. 260). Abia la p. 793 se strecoară o explicație a acestei poziții; deschizînd un paragraf consacrat cuvintelor de împrumut, Lombard spune: « să începem cu albaneza, pe care o vom cita printre aceste « limbi-sursă » așteptînd ca problema rolului ei în evoluția romînei primitive să fie rezolvată ».

În prefața lucrării (p. XI), autorul se plînge de greutatea pe care a avut-o în procurarea lucrărilor romînești și deci de lacunele din bibliografie (care de altfel este foarte bogată). Se pare că, între altele, autorul nu a cunoscut teoria acad. Emil Petrovici privitoare la corelația de timbru a consoanelor dure și moi, rotunjite și nerotunjite în limba romînă (« Studii și cercetări lingvistice » I, 1950, fasc. 2, p. 172 și urm. și III, 1952, p. 127 și urm.; din această revistă autorul declară că nu a avut toate numerele), care își găsește aplicarea și în descrierea flexiunii verbale și deci ar fi meritat să fie discutată la prezentarea alternanțelor fonologice.

E de regretat, de asemenea, că autorul nu a putut folosi în redactarea lucrării sale *Gramatica limbii romîne* editată de Academia R.P.R. în 1954 și *Micul dicționar ortografic* din 1953. Amîndouă aceste lucrări au fost cunoscute de autor abia în momentul efectuării corecturilor și nu au mai putut fi puse la contribuție decît în note, la capitolul *Addenda et corrigenda*, și foarte rar în text, în volumul al II-lea.

Ortografiei noi i s-a consacrat un *Apendice* special, în care se prezintă și indicații morfologice din *Micul dicționar ortografic* asupra flexiunii verbale. Nu s-a scos însă tot ceea ce ar fi putut completa sau corecta datele mai vechi folosite în lucrare. Astfel, la p. 863 Lombard dă verbul *dezlănțui* ca avînd numai prezent slab de tipul *dezlănțuiește*, ba încă la p. 682, într-o notă, îl critică pe Lupi, care (în *Gramatica della lingua romena*, Roma, 1949, p. 236) prezintă acest verb drept tare; *Micul dicționar ortografic* indică însă tocmai flexiunea tare *dezlănțuie*, cea mai răspîndită în limba contemporană.

Nici *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R. nu a fost pusă la contribuție în toate cazurile. Construcții ca *am fost văzut*, *am fost cîntat* sînt definite la p. 905 ca reprezentînd numai mai mult ca perfectul compus al indicativului, deși în gramatică se arată (I, p. 259) că acestea pot fi și forme perifrastice de perfect. Dar, mai mult decît folosirea unor date de amănunt, ar fi interesat discutarea unor poziții teoretice ale gramaticii. Lombard consideră, de exemplu, în mod tradițional, că *-ez* de la prezentul slab al verbelor în *-a* și *-esc* de la verbele în *-i* sînt « sufixe » morfologice, la care se adaugă « terminațiile » (p. 4), fără a-și argumenta această calificare față de Gramatica Academiei R.P.R., care le consideră desinențe. În schimb, sufixele morfologice de formare a modurilor, cum sînt sufixele infinitivului, sînt considerate de autor « terminații ».

Cu privire la materia cuprinsă în lucrare, este regretabilă lipsa formelor verbale compuse, care, chiar dacă la origine au reprezentat fapte de sintaxă, în limba contemporană fac parte indiscutabilă din sistemul

morfologic, ca forme analitice de conjugare. În legătură cu aceste forme compuse s-ar fi putut prezenta separat flexiunea celor trei auxiliare, a căror tratare, foarte dezvoltată, în cadrul conjugării respective (p. 704-733: *fi*, p. 903-908: *avea*, p. 950-964: *vrea* şi auxiliarul *aş*) distonează. Verbul *fi*, de exemplu, este studiat în aceeaşi subclasă cu *şti* şi *scri*, deşi însuşi autorul recunoaşte că aceste verbe sînt « foarte diferite între ele şi nu pot fi studiate la un loc », flexiunea lui *fi* fiind « singura în felul ei » şi « cea mai neregulată dintre toate flexiunile verbale romîneşti » (p. 704). La p. 705 autorul justifică această plasare a studiului verbelor auxiliare: « caracterul de verbe auxiliare ... nu este propriu-zis un caracter morfologic: din punct de vedere al flexiunii ele nu merită... [un] loc special ». La aceasta se poate face aceeaşi obiecţie ca şi cea referitoare la excluderea formelor compuse din studiul morfologiei. Din punctul de vedere al limbii contemporane, verbele auxiliare (de formare a timpurilor, modurilor, aspectelor şi a diatezei pasive) sînt tocmai auxiliare morfologice care au, în formele analitice, rolul desinenţelor şi al sufixelor morfologice din formele simple.

În sfîrşit, cîteva observaţii de amănunt.

La p. 269 formarea adjectivelor verbale cu *-ător* la verbe neologice (de tipul *aspirător*, *consumător*, *inspirător*, înregistrate de *DA*) este pusă pe acelaşi plan cu formaţiile în *-ator*, fără a se arăta, aşa cum procedează autorul în alte locuri, că numai cele din urmă sînt admise de limba literară.

Despre verbe neologice ca *revizui*, *expedui*, *publicui* etc. se spune că originea lor este franceză, italiană sau latină, cu adăugarea sufixului romînesc *-ui* (p. 879), fără nici o referire la posibilitatea intrării lor în limba romînă prin filieră rusă (cf. Candrea, *Dicţionarul* s. v. *publicui-publicarisi*).

De asemenea nu se menţionează legătura probabilă a verbului *comendui* cu rus. командовать (cf. I. Iordan, în « Buletinul Philippide » II, 1935, p. 73 şi *DA* s. v. *comanda*): Lombard, ca şi Candrea (*Dicţionarul*), prezintă verbul *comendui* drept derivat romînesc de la substantivul *coméndie* prin desufixarea radicalului nominal urmată de adăugarea sufixului verbal *-ui* (p. 868).

La imperfectul verbului *bea* (p. 949) şi *vrea* (p. 951) ar fi meritat să fie semnalate variantele pronunţate în două silabe: *be*[e]*am*, *vre*[e]*am* (cf. indicaţiile ortoepice din *Micul dicţionar ortografic*).

Pentru imperativul verbelor *acoperi*, *descoperi*, *suferi* nu se dau decît formele în *-i* şi *-e* (p. 625), neglijîndu-se tocmai formele cele mai frecvente, în *-ă*.

În *Apendicele* consacrat noii ortografii se spune că o grafie ca *gîtui* „are de acum înainte trei valori: « étrangler » ..., « j'étrangle » ..., « tu étrangles »" (p. 1125), deci infinitiv prezent, indicativ prezent 1 sg. şi 2 sg. Trebuie adăugată, ca a patra valoare cea de perfect simplu 3 sg. « il étrangla ».

Autorul crede că substantivul *prînzare* ar fi unica formaţie în *-are* de la un verb cu infinitivul în *-i* (p. 809). Există însă şi substantivul *flămînzare*, format de la verbul *flămînzi* (deşi *DA* şi Candrea îl dau ca derivat de la adiectivul *flămînd*).

Se întîlnesc uneori cazuri de neatenţie în redactare.

La p. 623 lat. *mortŭum* este calificat drept formă clasică de « perfect ».

Despre vechiul verb *deştinde* se spune că el « nu este atestat net cu *nd* decît o singură dată: ... *deştindu* în Psaltirea Scheiană », o notă trimite la psalmul 113: 25, adăugînd că « Psaltirea lui Dosoftei oferă aceeaşi formă în psalmul 106: 23 », iar textul continuă cu afirmaţia că « după 1600 acest verb nu mai e atestat » (p. 1016). După cum se vede însă, există două atestări, nu una singură, şi a doua este de după 1600, o dată ce e din Psaltirea lui Dosoftei.

La p. 766 Lombard arată că unii vorbitori întrebuinţează forme duble de imperativ: *adormi*, *minţi*, *sloboade* sau *slobozi* « cînd nu urmează nici un *-o*, dar preferă *adoarme-o*, *minte-o*, *sloboade-o*. Ei aleg deci, în faţa lui *-o*, formaţia imperativă în *-e*, cu diftongul *oa* şi cu *t*, *d* neiotacizat determinate de acest *-e* ». Ideea că acest fenomen e provocat numai de encliza pronumelui *-o* răzbate şi din exemplele de la p. 574 şi 596. La alte pagini se găseşte însă, în legătură cu alte verbe, formularea justă, arătîndu-se că formele în *-e* sînt legate de întrebuinţarea unor « pronume personale regim neaccentuate » (p. 681) sau, mai bine, « pronume regim enclitic » (p. 760). Într-adevăr, fenomenul nu e limitat la *minte-o*, ci se spune şi *minte-l*, *minte-te* (singur) etc.

La verbele onomatopeice cu infinitivul în *-i* se constată existenţa unor variante cu *-îi* (*-ăi*) şi *-ii* după consoanele *ş*, *j* şi *ţ*: *fîşîi-fîşii* etc. Autorul pretinde (p. 699) că « această fluctuaţie între *i* şi *î* (*ă*) ... se găseşte ... într-un singur caz şi după *č* ». Exemplele sînt *hîcii*, *hucii*, variante ale lui *hîşîi-hîşii*. Deci verbul *hîşii* are o variantă în *-îi*, dar variante cu *č* + *îi* nu există.

În explicaţia originii formei de auxiliar *va* se arată că *vare* > *va* « cu apocopa lui *-re* ca în infinitive » (p. 955-956), dar apocopa lui *-re* la infinitiv nu este explicată nicăieri.

★

Părţile pozitive ale lucrării sînt însă mult mai numeroase şi mai importante decît cele discutabile, încît observaţiile aduse nu scad valoarea acestei remarcabile opere.

Mioara Avram

Academician AL. ROSETTI: *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii romîne* (sec. VI—XII). Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954, 95 pag.

Publicului ştiinţific din ţara noastră îi sînt cunoscute cele cinci volume din *Istoria limbii romîne* publicate de acad. Al. Rosetti, începînd cu anul 1937. Dintre acestea, primele au apărut şi în ediţia a doua « revăzută şi adăogită » (1940 şi 1943). Neobositul cercetător al istoriei limbii romîne şi-a propus în volumul de faţă să facă o revizuire şi o îmbogăţire a celui de-al treilea volum: *Limbile slave meridionale* (1940) [1]. Materialul a fost complet reorganizat şi îmbogăţit cu rezultatele cercetărilor din ultimul timp, în aşa fel ca cititorul să-şi poată face o imagine succintă a rezultatelor la care s-a ajuns pînă astăzi în studierea relaţiilor lingvistice romîno-slave.

Trebuie subliniat de la început că, în studierea raporturilor dintre limba romînă şi limbile slave, acad. Al. Rosetti s-a situat totdeauna pe o poziţie obiectivă, ştiinţifică, şi că în concepţia generală asupra acestui proces istoric nu găsim deosebiri esenţiale între vol. III al *Istoriei limbii romîne* şi lucrarea publicată în 1954.

Autorul dă aici însă fenomenelor analizate o interpretare mai largă, mai bogată. Dînsul revine cu precizări asupra problemei originii şi definiţiei limbii romîne.

Elementele componente ale limbii romîne, arată acad. Al. Rosetti în *Introducere*, sînt: cel autohton (traco-ilir), cel latin şi cel slav. Dar această enumerare este insuficientă pentru definiţia ştiinţifică, genetică, a limbii romîne.

Aceasta este « o limbă romanică care a suferit o puternică influenţă slavă meridională » (p. 13). Elementul slav, împreună cu elementele balcanice din limba romînă, contribuie la crearea caracterului specific al limbii romîne faţă de celelalte limbi romanice.

Bazat pe o bogată informaţie, autorul fixează în *Introducere* (p. 11—27) cadrul istoric şi geografic al relaţiilor romîno-slave între veacurile VI—XII. În linii mari se admite în această lucrare că bilingvismul romîno-slav s-a prelungit, la nordul Dunării, pînă în sec. al XII-lea, că deci populaţia de limbă slavă şi-a însuşit, în linii mari, limba romînă pînă în acest secol, transmiţînd acesteia din urmă un număr mare de cuvinte şi unele particularităţi fonetice şi morfologice ale graiului pe care îl vorbea.

Acad. Al. Rosetti citează şi părerile altor autori, care socotesc că bilingvismul a durat pînă mai tîrziu (Miletici, Skok, Bernştein). După părerea noastră, această problemă rămîne încă deschisă, deoarece numai izvoarele istorice ne pot da informaţii precise în acest sens.

În al doilea rînd, nu se poate susţine apriori că, dacă cele mai vechi elemente slave din limba romînă au pătruns pînă în sec. al XII-lea, grupuri izolate de slavi n-au mai continuat să se menţină şi după acest secol. Pentru a ilustra cît de îndelung este un astfel de proces, putem să ne referim la un caz analogic din istoria limbilor slave. Se ştie că limba polabă s-a menţinut în cîteva sate din Germania, în ciuda acţiunii de germanizare, pînă în veacul al XVIII-lea.

În studiul elementelor slave din limba romînă, arată autorul, trebuie să avem în vedere limba bulgară cu dialectele ei şi, într-o oarecare măsură, limba sîrbo-croată.

Este cunoscut că cele mai vechi cuvinte slave din limba romînă prezintă caractere bulgăreşti. De aici deducem că graiurile slave de la nordul Dunării se înrudeau îndeaproape cu cele din sudul Dunării, mai ales cu cele orientale (lucru arătat de mai mulţi cercetători, printre care, în ultimul timp, S. B. Bernştein şi E. Petrovici).

În ceea ce priveşte etimologiile, autorul arată, pe bună dreptate, la sfîrşitul introducerii că, atunci « cînd alăturăm un termen romînesc de unul vechi slav sau vechi bulgar, aceasta nu înseamnă... că termenul romînesc are în mod neapărat la bază termenul vechi slav, ci numai că termenul vechi slav este cel mai vechi corespondent slav cunoscut al termenului romînesc » (p. 27). Prin aceasta se dă un răspuns, printre altele, criticii pe care I. Bărbulescu o aducea lui Miklosich şi urmaşilor săi, că aceştia derivă toate cuvintele din « paleoslavă ». Cercetătorul are sarcina de a arăta la capitolul de fonetică sau morfologie care e forma pe care o socotim că a intrat (sau, mai precis, s-a fixat) în limba romînă, în ce epocă a intrat ea şi ce transformări a suferit. În legătură cu aceasta, trebuie semnalată remarca acad. Rosetti că, « în provinciile dunărene, pătura de elemente slave, pătrunsă în primele timpuri, a fost în permanenţă reînnoită prin noi aporturi, astfel încît pronunţarea cuvintelor a fost în tot timpul readaptată la pronunţarea curentă » (p. 16). Aceasta ne explică de ce elementele slave din romînă nu prezintă caractere arhaice (paleoslave), afară de cîteva excepţii.

În partea I, intitulată *Efectele bilingvismului slavo-romîn*, autorul cercetează cîteva fenomene de ordin fonetic, morfologic, sintactic şi lexical, care se datoresc influenţei slave.

[1] Vezi şi ediţia publicată în 1950 în Ed. de stat: *Contribuţie la o istorie ştiinţifică a limbii romîne*: *Influenţa limbilor slave meridionale*, 96 pag.

Astfel, în *fonetică* sînt relevate: palatalizarea consoanelor înaintea lui *e* şi *i*, crearea în limba romînă a opoziţiei dintre consoanele dure şi moi sau palatalizate (ex. *p* — *p'*, *b* — *b'*, ca şi în limbile slave); diftongarea lui *e*- iniţial (urmare a iodizării slave); împrumutarea velarei surde *h*.

În domeniul *morfologiei* sînt enumerate cîteva adverbe de origine slavă (*aievea*, *de obşte*, *împotrivă* etc.) şi cîteva interjecţii (*iacă*, *iată* etc.).

În *sintaxă* (mai precis, în sintaxa părţilor vorbirii) autorul se ocupă de genul şi cazurile substantivelor, de numeral, verb (mai ales de formele reflexive şi cîteva urme ale aspectului verbal).

Explicaţia dată păstrării neutrului în romînă şi formării genului personal în interiorul categoriei însufleţitelor, ca o urmare a influenţei slave, este justificată. Aici însă autorul face o paralelă greşită între acuzativul romînesc la genul personal (*il privesc pe el*) şi construcţia rusă (*ja smotriiu na nego*), căci în rusă « на него » este cerut de verbul « смотреть », indiferent dacă e vorba de o persoană sau de un lucru. În ruseşte se spune: смотреть на кого-нибудь, на что-нибудь »[1].

Mult discutata problemă a păstrării cazurilor în limba romînă, acad. Rosetti o explică « prin bilingvismul slavo-romîn: romîna şi-a întărit declinarea sub influenţa unei limbi care poseda declinarea cu şapte cazuri » (p. 33).

Dar, în acelaşi timp, tocmai limba bulgară (ea singura dintre limbile slave) şi-a pierdut cazurile. Fără a intra în amănunte şi discuţii privitoare la limba bulgară, trebuie arătat că păstrarea genitiv-dativului în limba romînă se poate explica prin resurse interne (chiar dacă în celelalte limbi romanice a dispărut această formă). În ceea ce priveşte vocativul, acesta are o situaţie specială: el nu e un caz propriu-zis, ci o formă de adresare, nelegată sintactic de celelalte cuvinte din propoziţie.

În perioada de bilingvism, vocativul feminin în *-o* a putut să pătrundă şi în graiul populaţiei romanizate şi să se păstreze ulterior. Cît priveşte accentuarea, acad. Rosetti afirmă că în vechea bulgară *-o* de la vocativ era accentuat (în bulgara modernă accentul e pe rădăcină: žéno), altfel ar fi trebuit să fie redat în romînă prin *ă*, ca orice *o* neaccentuat.

Această părere este contestată de V. Kiparsky, care, în recenzia publicată în « Neuphilologische Mitteilungen », Helsinki, LVI (1955), 1-2, p. 76—79, arată că şi *o* final accentuat din *vedró* a dat *ă*: rom. *vadră*. (Tot vedró se accentuează şi în bulgara modernă.) Pe de altă parte, şi bulgara, şi sîrbo-croata au accentul la vocativ pe rădăcină şi n-avem indicaţii că el s-ar fi mutat recent. Kiparsky, fără a cunoaşte bine graiurile populare romîne, crede că această formă ar fi fost introdusă de cler şi astfel n-a suferit tratamentul obişnuit al vocalelor finale. Respingînd prima parte a afirmaţiei lui Kiparsky, credem că ne putem opri la o explicaţie morfologică: terminaţia respectivă n-a suferit transformarea fonetică aşteptată, pentru că vorbitorii înşişi erau conştienţi că ea reprezintă o marcă specială a vocativului feminin: pentru romanici, *-o* era o inovaţie, folosită în adresare, la care ei n-au renunţat. (Vocativul masculin în *-e*, *-ule* se explică prin fondul latin al limbii fără a exclude posibilitatea întăririi acestei categorii sub influenţa slavă.)

Capitolul despre *vocabular* se prezintă în această ediţie într-o formă îmbogăţită şi complet nouă.

Autorul stabileşte, în primul rînd, criteriile de analiză a cuvintelor de origine slavă din limba romînă: 1) criteriul cronologic şi 2) criteriul căilor de pătrundere.

Folosind primul criteriu, acad. Rosetti arată că trebuie să distingem trei categorii de cuvinte: *a)* cuvinte vechi, intrate între sec. VI şi XII, *b)* cuvinte intrate în sec. XIII, în momentul organizării statelor romîneşti de la nordul Dunării (de fapt nu ne putem limita la un secol, căci cuvintele pe care le are autorul în vedere, cele privitoare la organizaţia de stat şi bisericească, au intrat treptat în limbă, cel puţin şi în sec. XIV) şi *c)* cuvinte intrate după sec. XIII (resp. şi XIV), venite din sîrbo-croată, bulgară, ucraineană, rusă etc.

Mijloacele cu ajutorul cărora putem împărţi cuvintele după criteriul cronologic, arată acad. Rosetti, sînt două:

1) Constatarea că termenul respectiv este atestat atît în dacoromînă cît şi în aromînă, avînd aceleaşi particularităţi fonetice, căci se admite că, începînd cu sfîrşitul secolului al X-lea, aromîna a fost separată de dacoromînă. La pag. 37 autorul dă o listă de astfel de termeni, care s-ar fi fixat în limbă înainte de sec. X, printre care: babă, blid, brazdă etc. etc. După părerea noastră, acest criteriu nu poate fi sigur, deoarece, chiar separate, aromîna şi dacoromîna au putut avea, şi au avut chiar, tratamente fonetice comune sau paralele. În plus, dacă aromînii sînt semnalaţi la sfîrşitul secolului al X-lea între lacul Prespa şi Kastoria, nimic nu ne dovedeşte că ei nu veniseră mai de mult timp pe aceste locuri.

2) Al doilea criteriu este acela al formei fonetice a cuvîntului romînesc, care ne dă indicaţia asupra limbii slave din care

[1] Vezi, de pildă, С. И. Ожегов, Словарь русского языка, Москва, 1952.

vine şi asupra epocii în care s-a făcut împrumutul. Adăugăm însă că, singur, acest criteriu e insuficient, căci la cuvinte ca *babă* n-am putea stabili limba din care vine, iar la *plug* putem, cel mult, stabili o epocă aproximativă (după dispariţia lui ъ (ier) final).

Ne permitem să indicăm şi un al treilea criteriu, asupra căruia vor trebui făcute cercetări şi precizări ulterioare: cel semantic. Se ştie că multe cuvinte cu rădăcină comună şi chiar cu aceeaşi formă au sensuri diferite în limbile slave. Ştiind sensurile cuvîntului în romînă (mai ales cele principale), putem face apropieri de cutare sau cutare limbă slavă.

Bineînţeles că la o analiză completă a vocabularului trebuie folosite toate criteriile, deoarece de multe ori unul singur este insuficient.

Autorul distinge, pe de altă parte: 1) cuvinte cărturăreşti şi tehnice, dintre care unele rămase ca atare, iar altele devenite populare, şi 2) cuvinte populare. Pentru fiecare categorie se dau exemplele corespunzătoare.

Arătînd prin cîteva exemple caracteristice oglindirea stărilor sociale în vocabularul împrumutat, autorul trece la analiza şi enumerarea acelor termeni care, după părerea sa, au intrat în fondul principal de cuvinte. Simpla lectură a paginilor respective ne duce la concluzia că acestea « sînt numeroase, importante şi fac parte din ramuri diverse ale vocabularului » (p. 42).

Urmează clasificarea după categorii lexico-semantice a cuvintelor din afara fondului principal de cuvinte.

Fără a intra în amănunte şi a discuta principiile alegerii şi clasificării acestor cuvinte, vrem să ne oprim doar asupra cîtorva scăpări şi inconsecvenţe: astfel « *bogat* » e trecut la « particularităţi fizice sau morale » (p. 40), cînd mai nimerit ar fi fost să figureze la « starea socială »; tot aici e trecut « *nădejde* », al cărui loc e la « noţiuni abstracte ». În schimb « *hîtru* » e trecut la « noţiuni abstracte », cînd locul lui e la « particularităţi fizice sau morale ». La gruparea « faună » e trecut cuvîntul « cuc », cu corespondentul bulgar « кук ». Aici facem o rezervă, care se referă, de altfel, la toate cuvintele provenite din onomatopeice: în cazul de faţă nimic nu ne îndreptăţeşte să afirmăm că în romînă cuvîntul vine din slavă, deoarece în latină se zice « cuculus », iar în franceză « coucou ».

Acad. Rosetti stabileşte o categorie denumită « *limbă literară* », atît la fondul principal (unde trece cuvîntul « *citi* »), cît şi la masa vocabularului (*buche, cazanie, cerneală* etc.), cînd mai corect ar fi fost să spună « termeni privitori la scriere, la cancelarie etc. ».

Un alt paragraf se ocupă de « calcurile » lingvistice, problemă încă insuficient tratată în lucrările de specialitate. În afară de unele de a căror explicaţie ne îndoim, relevăm cîteva, date în mod greşit drept calcuri: *de iznoavă* « din nou »: vsl. iznova. De fapt, aici avem de-a face cu o expresie pleonastică: forma internă a cuvîntului « iznoavă » n-a mai fost percepută de cei care foloseau acest cuvînt (iz = din, de) şi atunci ei i-au adăugat un « de » prin analogie cu « de în nou » (> din nou).

Dr. *rece* « ruşine » (sec. XVI), citat după Iaţimirski, nu poate fi dat drept calc, căci avem de-a face cu o simplă greşeală de traducere: în vechea slavă existau două cuvinte: стоудъ « pudor » şi стоудъ, стоудь « frigus » (Miklosich, Lexicon paleosl., p. 898; comp. rus.: студить « a răci ceva » şi стыд « ruşine »).

Autorul trece, mai departe, în revistă derivaţia prin prefixe şi sufixe de origine slavă, precum şi onomastica şi toponomastica slavă la nordul Dunării.

Un preţios şi clar material găsim în partea a II-a: *Istoria sunetelor slave meridionale în limba romînă*, unde sînt analizate, pe bază de exemple, reflexele romîneşti ale sunetelor din cuvintele slave din limba romînă. Această parte poate constitui un îndreptar în viitoarele cercetări în acest domeniu. Sînt cercetate aici vocalele: *a* neaccentuat, *e* iniţial, ě (i̯a), *i*, *u*, *o* accentuat şi neaccentuat, y (ы), ierurile intense, vocalele nazale (ǫ, ę); diftongii *or*, *ol*; consoanele: *ń* (palatalizat), *l'*, *ch*, *z*; diftongii: *rŭ*, *lŭ*, *rĭ*, *lĭ*; *dv* iniţial, *št*, *žd*.

Ne vom opri doar asupra cîtorva lucruri care trebuie precizate. În cîteva cazuri, acad. Al. Rosetti arată că termenii slavi au suferit transformări fonetice (prin evoluţie firească sau prin analogie), ca şi cuvintele din fondul latin: de pildă *o* accentuat, urmat în silaba următoare de *a*, s-a diftongat, de exemplu vsl. kosa > rom. coasă (comp. lat. coda > rom. coadă). Aşadar, în măsura în care unele fenomene fonetice sau legi ale analogiei aveau loc în limba romînă, cuvintele slave şi oricare alte cuvinte s-au supus acestei legi. Dacă « *l* » intervocalic, de pildă, dintr-un cuvînt slav nu s-a mai transformat în *r*, aceasta dovedeşte că legea fonetică respectivă îşi încetase acţiunea.

Ne permitem să mai atragem atenţia asupra a două chestiuni de detaliu. În paragraful despre vocalele nazale, acad. Rosetti explică transformările fonetice ale lui **smentana* (< vsl. *su̯nę ana*), care a dat rom. *smîntînă*: *n* (primul) era implosiv, ca final

de silabă, şi deci a putut să influenţeze timbrul vocalei precedente ca în cuvintele de origine latină: *a* > *ă* > *î*. Autorul nu rezolvă însă problema celui de-al doilea *n*: acesta nu era implosiv, şi atunci cum ne explicăm că *a* dinaintea lui a trecut la *î*: smîntînă? Probabil că aici avem un caz de analogie fonetică.

Cuvîntul *mucenic* cu *u* (< *ǫ*) e dat ca un împrumut din slavona bisericească rusă [1] (spre deosebire de *măcenic* din bulgară), dar tot aşa de bine el poate fi explicat şi prin influenţa bisericească sîrbă: în sîrbă se pronunţă, ca şi în rusă, « мученик ».

Privitor la consoane, observăm că acad. Rosetti respinge neîntemeiat explicaţia dată de Bărbulescu pierderii lui *l'* (epentetic) în *sabie, corabie* (p. 72) în bulgară şi, implicit, în romînă, chiar dacă acest fenomen se întîmplă şi în cuvintele de origine latină.

Nu ni se pare justificată nici afirmaţia că în cazul lui *h* provenit din *f* palatalizat « fenomenul nu e de origine slavă, ci limba numai întrebuinţează, un sunet de origine slavă » (p. 72).

E adevărat că în limba romînă au intrat o serie de cuvinte avînd sunetul *x(ch)*: *har, pohti* (sec. XVI) > *pofti, prah* (> *praf), vihor* (> *vifor*) etc. Cum se vede chiar din aceste exemple (cu excepţia lui *har*, care rămîne cărturăresc), limba a căutat să evite acest sunet, înlocuindu-l cu *f*.

Palatalizarea lui *fier* > *hier* e un fenomen cu totul independent de cuvintele slave analizate mai sus. Aici, pur şi simplu, se obţine acelaşi sunet prin fenomene independente.

În încheiere, am vrea să ne oprim la o afirmaţie de la sfîrşitul lucrării: « Elementele slave au pătruns în gramatica limbii romanizate, adică în partea cea mai rezistentă a structurii limbii... şi în fondul ei principal de cuvinte » (p. 74). Aceasta e perfect adevărat, dar se impune totuşi o precizare: în gramatică avem sfere mai rezistente şi sfere mai puţin rezistente, adică mai deschise influenţelor din afară: aşa e, de pildă, derivaţia prin prefixe şi mai ales prin sufixe, vocativul, numeralele mari etc. [2]. În aceste compartimente, într-adevăr, găsim o puternică influenţă slavă, ca o dovadă a faptului că convieţuirea cu slavii a fost de lungă durată şi a avut urmări adînci în limbă.

Fără îndoială că observaţiile de mai sus sînt de amănunt şi ele nu ştirbesc cu nimic valoarea lucrării acad. Al. Rosetti, care aduce un real folos studenţilor şi tinerilor cercetători în domeniul istoriei limbii romîne, precum şi tuturor acelora care se interesează de problemele limbii romîne. Prin informaţiile bibliografice pe care le dă, ea este un bun compendiu al ultimelor rezultate ale slavisticii în domeniul care ne interesează şi poate constitui un punct de plecare pentru noi cercetări, prin numeroasele sugestii pe care le oferă.

Gh. Mihăilă

[1] Vezi şi S. Bernştein, Разыск. в обл. болг. ист. диал., I, 141.

[2] Comp., de pildă, sufixe de origine franceză, latină etc. în limba rusă, numeralul хиляда de origine grecească în limba bulgară etc.

S. B. BERNŞTEIN: *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии. Том I. Язык Валашских грамот XIV—XV веков* (Cercetări în domeniul dialectologiei istorice bulgare. Vol. I. Limba documentelor muntene [1] din sec. al XIV-XV-lea), Ed. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Institutul de slavistică, Moscova-Leningrad, 1948, 370 pag.

În ultimii ani revistele noastre de lingvistică au luat obiceiul bun de a recenza unele din lucrările sovietice care prezintă interes, fie pentru lingvistica generală, fie pentru studiul concret al limbii romîne. Nu se poate spune însă că avem realizări suficiente în acest domeniu, căci lucrări de un deosebit interes sînt trecute adesea sub tăcere ani de-a rîndul. Dacă mai adăugăm faptul că în librăriile noastre apare un număr restrîns de exemplare din cărţile respective, ne dăm seama că publicul ştiinţific din ţara noastră nu-şi poate face o imagine completă despre noutăţile care îl interesează.

Nu e lipsit de interes să arătăm că în revistele noastre n-a apărut nici o recenzie despre lucrări de lingvistică publicate în alte ţări, de pildă în ţările de democraţie populară vecine, dacă n-ar fi să socotim cele două dări de seamă de călătorii în Bulgaria şi Ungaria făcute de prof. D. Macrea [2]. În acelaşi timp, după cîte am reuşit să ne informăm, revistele de lingvistică din Bulgaria, Cehoslovacia etc. recenzează cu atenţie o serie de lucrări apărute în alte ţări, iar

[1] Autorul foloseşte peste tot termenii « Валахия », « валашский » pentru Ţara Romînească sau Muntenia şi pentru « muntean ».

[2] Vezi « Limba romînă », 1953, nr. 6, şi 1954, nr. 5.

revista «Вопросы языкознания» de la Moscova îşi lărgeşte continuu numărul recenziilor şi dărilor de seamă despre lingvistica de peste hotare.

Cerem scuze cititorilor pentru această digresiune puţin obişnuită la începutul unei recenzii şi trecem imediat la obiectul prezentării noastre.

Volumul I al *Cercetărilor în domeniul dialectologiei istorice bulgare* reprezintă teza de doctorat a prof. Samuil Borisovici Bernştein, susţinută în decembrie 1946 la Institutul de slavistică din Moscova, şi face parte dintr-un studiu mai amplu privitor la relaţiile lingvistice slavo-romîne. În prezent, prof. Bernştein lucrează la al doilea volum, în care se va ocupa de numele toponimice de origine slavă din Muntenia şi de cele mai vechi elemente slave din graiurile romîneşti.

Prin cercetarea sa asupra limbii documentelor Ţării Romîneşti din sec. al XIV-XV-lea, prof. Bernştein continuă tradiţia unor slavişti şi romanişti ruşi şi sovietici, care au studiat cu interes limba romînă, relaţiile ei cu limbile slave înconjurătoare. Elev al cunoscutului slavist Afanasii Matveevici Selışcev, autor al unui recent curs de slavă veche «Старославянский язык» (I, II, Moscova, 1951) [1], prof. Bernştein a fost atras de problema mult discutată a provenienţei şi caracterului documentelor slavo-romîne din secolele XIV-XV. Sînt ele opera unor romîni care au învăţat în şcoală limba «slavonă», a unor «strică-limbă» (după expresia unui lingvist romîn din trecut), sau au fost scrise de slavi, respectiv de bulgari (şi într-o oarecare măsură de sîrbi), şi dacă da — atunci cine erau aceşti slavi: urmaşi ai vechilor slavi dacici, prezenţi pe teritoriile actualei Romînii începînd cu sec. al VI-lea, sau reprezentanţi ai grupurilor care emigrează spre ţările romîne în tot cursul evului mediu, mai ales după căderea Bulgariei şi Serbiei?

Încă de la începutul lucrării, S. B. Bernştein îşi limitează cîmpul de cercetare la documentele Ţării Romîneşti din sec. XIV-XV, luînd ca bază de studiu colecţia publicată de cunoscutul slavist romîn Ion Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Romîneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*..., vol. I (1413-1508), Bucureşti, 1905. Autorul mai foloseşte şi publicaţiile de documente slavo-romîne ale profesorului bulgar L. Miletici, dintre care o parte au fost republicate de Ion Bogdan în condiţii mai bune.

[1] În acest curs se găsesc preţioase informaţii privitoare la elementele slave din limba romînă.

Prof. Bernştein afirmă că logofeţii, scriitorii acestor documente, erau recrutaţi din grupurile de slavi «autohtoni» care s-ar fi păstrat pînă în secolele XIV-XV, şi că, deci, limba lor — dacă lăsăm la o parte influenţa cultă sîrbească şi influenţele romîneşti — este însăşi limba populară bulgărească ce se mai vorbea încă în diferite puncte pe teritoriul Munteniei». (Remarcăm faptul că autorul restrînge argumentaţia sa la Muntenia, neocupîndu-se de loc de Transilvania şi amintind doar în treacăt de Moldova.)

Deşi arată că în tot cursul acestor secole grupuri de bulgari sau sîrbi au emigrat în Ţara Romînească şi Moldova, autorul nu trage concluzia că şi din aceştia s-ar fi putut recruta logofeţii şi diecii cancelariilor romîneşti.

Părerile lingviştilor şi istoricilor romîni de pînă acum se rezumă, în general, la ideea că slavii dacici sînt asimilaţi pînă în secolul al XII-lea (v., de pildă, acad. Al. Rosetti, *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii romîne, sec. VI-XII)* şi că, deci, documentele slavo-romîne din sec. XIV-XV şi următoarele au fost scrise fie de oameni veniţi de dincolo de Dunăre, fie de romîni care au învăţat slavona pe lîngă mănăstiri sau cancelarii.

Oricum ar sta lucrurile, pînă la o cecetare istorică amănunţită a problemei originii autorilor documentelor slavo-romîne, un lucru rămîne incontestabil în lucrarea profesorului Bernştein: studiul amănunţit şi concret al limbii acestor documente. Stabilind că la baza documentelor din Ţara Romînească stă o limbă vie, autorul trage o serie de concluzii privitoare la dialectologia istorică a limbii bulgare, contribuind astfel la explicarea evoluţiei acesteia din epoca primelor texte vechi slave pînă în zilele noastre. Se ştie că limba bulgară este singura limbă slavă care a pierdut aproape complet declinarea substantivului şi adjectivului şi şi-a format, ca şi limbile romînă şi albaneză, articolul hotărît postpus. Aceste transformări pot fi urmărite într-o oarecare măsură în documentele medio-bulgare şi mai ales în cele bulgare moderne (începînd cu secolul al XVII-lea), precum şi în documentele slave apărute în Ţara Romînească.

În al doilea rînd, prezintă interes şi aduce o contribuţie însemnată privirea de ansamblu a autorului asupra cercetării documentelor slave din Ţările Romîneşti (cap. II), asupra originii scrierii slave la noi (cap. III) şi asupra limbii slave vorbite în provinciile romanizate nord-dunărene (cap. IV).

În urma cercetărilor ulterioare anului 1946, prof. Bernştein a renunţat la unele concluzii exagerate privitoare la elementul slav în Muntenia. Astăzi dînsul susţine că

totuşi perioada de bilingvism — bineînţeles nu pe întreg teritoriul Munteniei, ci numai în anumite puncte — s-a continuat pînă spre începutul secolului al XVI-lea, şi în tot cazul nu trage o linie de demarcaţie între vechii locuitori slavi, stabiliţi aici în şi după secolul al VI-lea, şi cei veniţi de peste Dunăre, începînd cu secolul al XIII-lea.

Pentru cercetătorii romîni un lucru rezultă clar de aici: problema elementelor slave din limba romînă nu trebuie studiată separat de « slavonismul cultural » (cum se spune la noi) din secolele XIV-XVII, ci ea trebuie fundamentată pe o largă cercetare istorică şi pe studierea amănunţită a documentelor slavo-romîne.

Lucrarea prof. Bernştein cuprinde o *Prefaţă*, o *Introducere* şi şase capitole, dintre care trei constituie o privire de ansamblu a problemelor, iar celelalte trei sînt consacrate studiului lingvistic al documentelor.

Întreprinzînd lucrarea ca cercetător în domeniul istoriei limbii bulgare, autorul arată în *Prefaţă* (p. 5-6) că izvoarele studierii limbii bulgare, pînă în secolul al XVII-lea, sînt *Povestea Războiului Troiei*, limba *Rugăciunilor de la Cergău* (Transilvania), mărturiile limbilor vecine, în primul rînd ale limbii romîne, şi, în sfîrşit, diplomatica munteană, care a fost studiată foarte puţin din acest punct de vedere. Autorul se opreşte cu studiul documentelor la 1508 — sfîrşitul domniei lui Radu al IV-lea, cel Mare — arătînd că secolul al XVI-lea nu mai poate da material sigur pentru studiul istoriei limbii bulgare.

« Studiul (acestor documente. — *G.M.*) — crede prof. Bernştein — ne dă posibilitatea să ne reprezentăm limba populaţiei slave din Ţara Romînească în sec. XIV-XV, care era înrudită îndeaproape cu populaţia slavă din Moesia, Balcani, Tracia, Macedonia, Grecia de nord şi Albania de mijloc şi sud » (p. 5). Pentru cititori rămîne de văzut dacă această populaţie este urmaşa slavilor dacici sau e recent venită de peste Dunăre. În acest din urmă caz, credem că datele documentelor ar deveni şi mai concludente pentru istoria limbii bulgare propriuzise. În acelaşi timp, ele aruncă o lumină nouă şi asupra chestiunii care-i interesează pe istoricii şi lingviştii romîni: studiul atent al limbii documentelor ne duce, în mod implicit, la autorii lor, la problema limbii slave şi a caracterului ei în sec. XIV-XV.

În *Introducere* (p. 7-20) autorul face o scurtă prezentare a problemelor legate de studiul istoric al limbii bulgare şi arată, printre altele, că folosirea documentelor slavo-romîne pune o serie de probleme importante privitoare la relaţiile dintre populaţia slavă şi cea romanică din Ţara Romînească, la aspectul cărturăresc (cum susţin unii lingvişti romîni) al limbii acestor documente, sau popular (cum susţin lingviştii bulgari).

Importanţa mărturiilor limbii romîne pentru slavistică a fost recunoscută încă din sec. al XIX-lea, cînd Miklosich scoate la iveală cunoscutul studiu *Die slavischen Elemente im Rumänischen*, Wien, 1862, care pînă astăzi e citat ca lucrare capitală, deşi de la apariţia lui a trecut aproape un secol [1]. Progrese, de la Miklosich încoace, în folosirea cercetărilor de limbă romînă pentru slavistică n-au fost prea mari, iar planul schiţat de învăţatul rus Iaţimirski pentru studiul istoric, lingvistic şi cultural al relaţiilor slavo-romîne a rămas nerealizat.

Capitolul I, *Istoricul studierii documentelor slave din Ţara Romînească* (p. 21-50) este o succintă şi interesantă trecere în revistă a publicaţiilor de documente şi a cercetărilor mai importante făcute în domeniul acesta, începînd cu prima publicaţie de documente slavo-romîne a învăţatului rus Iuri Venelin: *Documente vlaho-bulgare sau daco-slave . . .*, Petersburg, 1840 [2]. După Venelin urmează o serie de publicaţii neînsemnate de documente făcute de unii cercetători ruşi, pînă cînd, spre sfîrşitul secolului trecut (1893), apare renumita cercetare a învăţaţilor bulgari L. Miletici şi D. Agura, intitulată *Dacoromînii şi scrierea lor slavă. Cu o anexă de 84 documente slave vlahomoldovene şi trei reproduceri fototipice* [3], urmată de alte articole şi publicaţii prin revistele bulgare.

Analizînd pe larg vederile profesorului Miletici, autorul subliniază caracterul lor ştiinţific obiectiv, netrecînd însă cu vederea şi unele din lipsurile grave ale cercetărilor acestuia, printre care nediferenţierea documentelor muntene de cele moldovene, precum şi nediferenţierea pe secole şi altele.

Autorul se opreşte apoi asupra a doi slavişti ruşi (amîndoi legaţi, prin origine, de poporul romîn), Polihronie Sîrcu şi A. I. Iaţimirski, care au studiat cu multă rîvnă raporturile slavo-romîne şi au publicat documentele romîno-slave. Se cunoaşte astfel publicaţia postumă a lui Sîrcu, *Din corespondenţa voievozilor romîni cu magistraţii din Sibiu şi Braşov . . .*, cu o prefaţă de A. I.

[1] Peste 6 ani se vor împlini 100 de ani de la apariţia acestei cărţi.

[2] Влахо-болгарские или дако-славянские грамоты, собранные и объясненные на иждивении императорской Российской академии Игорем Венелиным».

[3] Дако-ромъните и тяхната славянска писменост — С приложение на 84 влахо-молдавски славянски грамоти и 3 фототипически снимки (Сборник за народни умотворения» кн. IX).

Iaţimirski [1], precum şi preţioasa publicaţie a lui Iaţimirski *Manuscrisele slave şi ruse din bibliotecile romîneşti*, St. Pb., 1905 [2], fără ca să mai vorbim de publicaţii mărunte şi de articole.

Capitolul se încheie cu o analiză obiectivă a publicaţiilor de documente slave în Romînia, parte care prezintă pentru noi un deosebit interes. O preocupare serioasă pentru documentele slave apare abia în jurul anilor 1860—1870. Autorul nu ascunde faptul că studiile de slavistică lăsau încă mult de dorit şi că la unii istorici şi filologi « tot ce era slav... producea emoţii, care făceau imposibilă orice cercetare obiectivă » (p. 44). N-au lipsit însă nici cercetătorii serioşi, obiectivi, printre care autorul trece, în primul rînd, pe B. P. Hasdeu. Sînt amintite de asemenea publicaţiile de documente ale episcopului Melchisedec, ale lui D. Onciul, T. Burada, T. Codrescu, A. Ştefulescu, V. A. Urechia şi, în sfîrşit, sînt analizate publicaţiile capitale ale lui Ion Bogdan, care în 1891 organizează catedra de filologie slavă de la Universitatea din Bucureşti. Publicaţiile sale de texte vechi şi de documente, şi anume *Vechile cronice moldoveneşti pînă la Ureche* (1891), *Documente privitoare la relaţiile Ţării Romîneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI* (1905), *Documentele lui Ştefan cel Mare* (vol. I, II, 1913) şi altele sînt ediţii model şi stau la baza cercetărilor istorice şi filologice ulterioare. S. B. Bernştein relevă mai ales caracterul ştiinţific al publicaţiilor lui Bogdan, pe care el le-a folosit în cercetarea sa, precum şi obiectivitatea vederilor istorico-lingvistice ale învăţatului romîn.

În continuare, autorul se ocupă de activitatea neobosită, dar nu lipsită pe alocurea de greşeli şi exagerări, a cunoscutului slavist de la Iaşi, Ilie Bărbulescu, ale cărui lucrări au adus o contribuţie însemnată la studierea elementelor slave din limba romînă.

Capitolul al II-lea se intitulează *Izvoarele scrierii slave în Ţara Romînească* (p. 51-79) [3] şi tratează una din cele mai grele probleme ale istoriei culturii romîneşti. Prof. Bernştein aduce puncte de vedere noi, argumente noi, care pot contribui la interpretarea obiectivă a izvoarelor. Chestiunea fundamentală în această problemă este: cînd a apărut scrierea slavă pe teritoriul Munteniei, ce caracter şi ce răspîndire a avut ea în primul secol de existenţă? Părerea generală era că scrierea slavă a fost adusă de peste Dunăre la sfîrşitul veacului al XIV-lea. Dar atunci cum se explică înflorirea rapidă a scrierii slave bisericeşti şi de cancelarie în deceniile imediat următoare, caracterul original al ornamentelor, independenţa faţă de documentele corespunzătoare bulgare? Răspunsul nu poate fi decît unul singur: istoria bisericii şi a cultului ne dau dovezi sigure că « încă la mijlocul veacului al XIV-lea pe întreg teritoriul Ţării Romîneşti exista cultul ortodox în limba slavă. Organizarea acestui cult cerea un mare număr de cărţi canonice slave » (p. 55). Autorul arată că, fiind împrumutată din Bulgaria, scrierea slavă bisericească s-a dezvoltat în provinciile romîneşti în mod independent, în tot cazul încă înainte de căderea Bulgariei, ceea ce se poate vedea din bogăţia şi originalitatea ornamentelor şi textelor din secolele următoare, începînd cu secolul al XV-lea. « Ce e drept, afirmă prof. Bernştein, nouă nu ne-a parvenit nici un manuscris din veacul al XIV-lea, dar documentele religioase de la începutul veacului al XV-lea sînt atît de *desăvîrşite* în exprimarea unui stil nou aparte al scrierii canonice slave, că nu poate exista nici o îndoială despre existenţa lor » (p. 63—64).

Studiul documentelor laice ne întăreşte şi mai mult convingerea că « scrierea slavă în Muntenia e mai veche decît sfîrşitul sec. al XIV-lea — începutul sec. al XV-lea şi că ea e mai independentă decît se crede de obicei » (p. 64). Spre deosebire de textele religioase, atît în Muntenia cît şi în Moldova s-au păstrat documente laice încă de la sfîrşitul sec. al XIV-lea. Aceste documente, spune autorul, « nu sînt prima încercare a cancelariei muntene. Se poate afirma că documente în limba slavă s-au scris şi mai înainte, în tot cazul cel puţin de la jumătatea veacului al XIV-lea » (p. 64). La aceasta se adaugă inscripţiile de pe mormintele voievozilor din a doua jumătate a secolului al XIV-lea (cea mai veche de la 1364, de pe mormîntul lui Nicolae Basarab).

În continuare, autorul arată că, dată fiind dependenţa politică de Ungaria a tînărului voievodat muntean în sec. XIV şi XV, ea s-a manifestat şi în domeniul economic şi cultural, ceea ce îşi găseşte expresie în scrisorile care ne-au rămas. Alături de limba slavă, în corespondenţa cu alte ţări, printre care Ungaria şi Transilvania, se foloseşte şi limba latină. Prof. Bernştein arată cu exemple concrete asemănările de stil dintre scrisorile slave şi latine (p. 69—70), precum şi legăturile diplomaticii muntene cu cea ungară, care-şi găsesc expresie în termenii ungureşti introduşi în textul lor: бирꙃ8

---

[1] «Из переписки румынских воевод с Сибинским и Брашовским магистратами» посмертный труд П. А. Сырку с предисловием А.И. Яцимирского, СПБ. 1906 г.

[2] «Славянские и русские рукописи румынских библиотек» СПБ. 1905 г.

[3] V. şi articolul prof. S. B. Bernştein «К вопросу об источниках славянской письменности в Валахии» Известия АН СССР, О.Л.Я., 1947 том VI, вып 2, p. 125-135.

(ung. *biró* « birău »), шпанъ (ung. *ispan*) херцег (ung. *herceg*); марха (ung. *marha*, rom. *marfă*), варош-ораш (ung. *varos*) etc. (p. 71).

În acelaşi timp, aceste scrisori se deosebesc radical, prin stil, de documentele bugare contemporane, care păstrau încă un stil pompos.

În cercetările sale, prof. Bernştein ajunge la concluzia că limba documentelor slave din Ţara Romînească reprezintă un fenomen complex şi contradictoriu; în documente se oglindeşte, în primul rînd, limba vie, « locală » (despre rezervele noastre am vorbit mai sus) şi, în al doilea rînd, influenţa cărturărească a limbii sîrbe, a limbii medio-bulgare culte, precum şi — pe măsură ce ne îndepărtăm de sec. al XIV-lea — influenţa limbii romîne.

În Capitolul III, *Limba slavă în Muntenia (Valahia)* (p. 80-127), autorul caută soluţii noi pentru una din cele mai grele probleme ale istoriei limbii romîne: influenţa limbii slave (meridionale) asupra limbii romîne, epoca în care a avut loc (deci şi momentul încheierii bilingvismului romîno-slav) şi importanţa ei. Au trecut de mult anii cînd s-au susţinut tot felul de teorii naţionaliste, dar pînă astăzi această chestiune încă nu şi-a găsit lămurirea completă. Asupra unui lucru, mai ales, nu s-a căzut de acord, din lipsă de documente scrise: cînd dispare limba slavă vorbită pe teritoriul Romîniei de astăzi, adică pînă cînd durează bilingvismul slavo-romîn? Unul dintre cei mai cunoscuţi cercetători romîni, acad. Al. Rosetti, susţine secolul al XII-lea, pe cînd prof. Bernştein, de pildă, prelungeşte această stare de bilingvism cel puţin pînă la sfîrşitul secolului al XV-lea (dacă lăsăm la o parte unele afirmaţii contradictorii ale sale, exprimate chiar în această carte, căci pe alocuri — vezi de exemplu p. 127 — el vorbeşte de sec. XVI-XVII). Dacă argumentările prof. Bernştein nu sînt suficient de convingătoare în această lucrare, aceasta se datoreşte, printre altele, faptului că el nu încearcă să documenteze istoric *cine* au fost logofeţii şi diecii cancelariilor romîneşti, autori ai documentelor pe care le citează. Oare nu există nici o indicaţie concretă în această privinţă? În al doilea rînd, el vorbeşte adesea de « graiurile slave din Muntenia (Valahia) », fără a face o localizare cît de cît aproximativă în timp şi spaţiu, o referire concretă la unele documente care ar putea dovedi acest lucru.

În tot cazul, cartea pune o problemă care va sta încă mult timp în faţa istoricilor şi lingviştilor romîni, şi care nu va putea fi rezolvată definitiv decît pe baza unui amănunţit studiu istoric, care să folosească toate documentele existente, precum şi materialul lingvistic oferit de graiurile limbii romîne.

Nu vom face o analiză amănunţită a întregului capitol, ci ne vom opri doar asupra elementelor esenţiale ale expunerii prof. Bernştein.

Chestiunea fundamentală, din punctul de vedere al lucrării de faţă, este: de ce limba *slavă* a devenit prima limbă scrisă a Ţării Romîneşti? Răspunsul e simplu, dacă ne referim numai la limba cărţilor religioase. El se complică însă dacă atragem în discuţie limba documentelor oficiale şi particulare scrise pînă în sec. al XVI-lea, data apariţiei primelor documente în limba romînă. Mai mult: el ar fi relativ simplu dacă limba acestor documente ar fi identică sau aproape identică cu a documentelor bulgare contemporane lor. Dar analiza concretă făcută de prof. Bernştein duce la concluzia că limba şi stilul acestor documente au o serie de trăsături care le fac să se deosebească de cele apărute în Bulgaria din acel timp.

Restrîngînd discuţia la Muntenia, căci pentru documentele din Moldova s-a arătat de mult că ele au la bază limba rusă de sud (care va deveni mai tîrziu « ucraineana »), prof. Bernştein afirmă că primii organizatori ai cancelariilor din Ţara Romînească n-au putut fi nici bulgari, nici sîrbi, pentru că aceştia ar fi adus cu sine deprinderile de limbă şi stil caracteristice scrierii bizantine şi sud-slave. Ei au fost « *localnici, care au creat un tip valah independent al limbii de cancelarie slave* » (subl. prof. Bernştein, p. 81). Căci dacă limba slavă ar fi fost străină şi ar fi avut numai un aspect cărturăresc, « de unde ar fi putut lua grămăticii valahi din sec. al XIV-lea astfel de cuvinte şi forme, care nu existau în scrierea medio-bulgară şi care apar abia în documentele neobulgare, începînd cu sec. XVI-XVII? » (p. 81).

Răspunsul la această întrebare constituie însuşi miezul lucrării prof. Bernştein, pentru care este clar că limba slavă n-a avut în principate acelaşi rol şi caracter pe care l-a avut latina, de pildă, în Polonia.

Făcînd o scurtă privire asupra problematicii elementelor lexicale slave din limba romînă, intrate în primele veacuri ale contactului cu slavii, autorul subliniază că, în cea mai mare parte, acestea aparţin terminologiei agricole. În treacăt, observ însă că prof. Bernştein primeşte fără nici o rezervă afirmaţia lui Cihac privitoare la numărul elementelor slave din limba romînă (p. 83). Nu corespunde realităţii nici afirmaţia că limba literară romînă « s-a rupt de limba poporului » (p. 84-85), chiar dacă ne-am referi la perioada dinainte de 1944.

Un interes deosebit prezintă paginile în care autorul arată cum trebuie studiate cuvintele de origine slavă din limba romînă: cunoscînd, pe cît posibil, ariile lor, cercetîndu-le în corelaţie cu celelalte elemente ale

limbii romîne (în primul rînd, lexicul de origine latină). «...Studiul *extensiv* al elementelor slave din limba romînă poate da relativ puțin. Lucrările lui Miklosich, Țonev şi multor altora pot doar arăta însemnătatea elementului slav. Studiul *intensiv* al elementelor slave din limba romînă cere o bună cunoaştere a graiurilor populare ale limbii romîne... Numai după o serie întreagă de astfel de cercetări se poate stabili precis soarta elementului slav la nordul Dunării şi rolul lui în formarea poporului romîn şi a graiurilor romîneşti» (p. 89). În prezent, arată autorul, există lucrări care oferă astfel de materiale: *Atlasul lingvistic romîn* întocmit de S. Pop şi E. Petrovici (1938-1942), care dă ariile de răspîndire a unor serii întregi de cuvinte, printre care şi cuvinte de origine slavă, lucrarea lui P. Cancel *Termenii slavi de plug în dacoromînă* (Buc., 1921) şi studiul lui Al. Bocăneţu *Terminologia agrară în limba romînă* («Codrul Cosminului», II-III, 1925-1926). Fără a ne opri la analiza şi critica pe care prof. Bernştein o face acestor lucrări (p. 89-95) semnalăm doar că autorul arată, pe bună dreptate, că, în urma încrucişării dintre limba slavă şi limba romînă, aceasta din urmă a ieşit învingătoare. «Populația slavă şi-a însuşit de-a lungul veacurilor limba romînilor (valahilor). Cel mai bine a fost însuşită morfologia, care în limba contemporană este exclusiv *romanică* (deşi şi aici se găsesc urme ale substratului slav... — *n. a.*)... Limba dominantă capătă, cu această ocazie, trăsături noi, dar în nici un caz acestea nu sînt străine, căci ele vin din limba substratului. Iată de ce, din punct de vedere fonetic, limba romînă şi cea bulgară (în primul rînd graiurile de nord-est) sînt atît de apropiate» (p. 96). Trebuie arătat doar că prin «substrat» se înțelege aici limba care dispare. (Acad. Al. Rosetti numeşte, în cazul de față, limba slavă «superstrat»).

Trecînd mai departe în revistă unele lucrări ale lui L. Şăineanu *(Încercare asupra semasiologiei limbei romîne)*, A. I. Iațimirski *(Din observațiile semasiologice slavo-romîne*[1]*)* şi Al. Rosetti *(Istoria limbii romîne)*, care tratează, printre altele, şi aceste probleme, autorul se opreşte mai ales asupra lucrării capitale a acad. Rosetti, subliniind caracterul ei profund obiectiv, interesul pe care învățatul romîn îl manifestă pentru relațiile lingvistice slavo-romîne. «Pentru Rosetti, spune el, istoria limbii slave pe teritoriul Romîniei este unul din capitolele esențiale ale istoriei limbii *romîne*» (p. 99).

Nu ne vom opri de asemenea asupra polemicii dintre S. B. Bernştein şi Al. Rosetti privitoare la epoca încheierii bilingvismului (v. p. 100—101), despre care am vorbit mai sus, şi nici asupra discuției cu caracter istoric pe care o face autorul, referindu-se la o serie de autori romîni. Demnă de subliniat este delimitarea făcută între cele două straturi ale lexicului slav intrat în limba romînă la diferite epoci şi pe diferite căi, dintre care primul este mai important şi nu poate fi socotit «împrumut», cum s-a susținut de către unii lingvişti romîni (Hasdeu, Bărbulescu şi alții). Acelaşi Bărbulescu însă, arată autorul, a făcut o justă analiză a aspectului fonetic al cuvintelor slave intrate în limba romînă.

În concluzie la cele expuse aici, reproducem cuvintele prof. Bernştein: «Aşadar, vechiul strat slav al limbii romîne este o moştenire din limba slavilor din Dacia, care se află în legătură genetică cu limba bulgară. Dar în limba romînă găsim şi numeroase *împrumuturi* slave» (p. 121). Dintre acestea se desprind două grupuri: 1) cuvinte de origine literară, cărturărească, şi 2) împrumuturi din limba populară. Din prima grupă, majoritatea sînt de origine bulgară şi se referă mai ales la cultul religios şi la terminologia administrativă feudală, ele pătrunzînd pînă la începutul sec. al XV-lea; restul sînt de origine sîrbă, căci spre sfîrşitul acestui secol începe influența cultă sîrbă asupra scrierii slavo-romîne.

A doua grupă de împrumuturi se datoreşte emigrărilor continue de bulgari, care se intensifică la începutul sec. al XVII-lea, în urma împilării turceşti. Din acestea unele sînt slave, oglindind fonetica limbii bulgare contemporane (ex. *gîscă*, nbg. гъска, v. sl. гѫсь), iar altele sînt de origine neslavă, în primul rînd neogreceşti şi turceşti. Aceste indicații reprezintă un deosebit interes pentru viitoarele cercetări ale influenței slave asupra lexicului limbii romîne.

Următoarele trei capitole fac analiza limbii documentelor slave din Muntenia din sec. XIV-XV şi privesc mai ales, prin amănuntele lor, istoria limbii bulgare. Dar, pe alocuri, se găsesc indicații prețioase şi pentru limba şi cultura romînă. Vom reține din ele numai concluziile autorului arătînd că analiza lingvistică a textelor e deosebit de amănunțită şi de solidă, bazîndu-se pe numeroase exemple.

În capitolul IV, *Elemente sîrbeşti în limba documentelor muntene din sec. al XIV-XV-lea* (p. 128-224), autorul studiază particularitățile fonetice ale documentelor, arătînd care din ele reprezintă graiul viu şi care sînt oglindiri ale influenței culte sîrbeşti. Tot în acest capitol sînt studiate şi particularitățile verbului.

«Aşadar — conchide autorul — cercetarea elementelor *sîrbeşti* din limba cancela-

[1] «Йз славяно-румынских семасиологических наблюдений« ИОРЯС, IX, 2, стр. 257.

riei din Ţara Romînească confirmă pe deplin părerea, exprimată încă de Venelin, că scrisorile muntene sînt documente ale limbii *bulgare*. Aceasta concordă pe deplin cu datele furnizate de elementele slave din graiurile actuale romîneşti. Încă o dată, scrisorile muntene confirmă că slavii din Dacia erau foarte apropiaţi, din punct de vedere etnic, de triburile slave din Moesia, Balcani, Rodopi şi Macedonia. Elementele sîrbeşti caracterizau doar limba *scrisă* » (p. 218-219).

Influenţa sîrbească începe în deceniul al treilea din sec. al XV-lea, cînd apar în Ţara Romînească primii logofeţi sîrbi, care scriu scrisori în limba sîrbă. De la ei se răspîndesc şi alte trăsături fonetice şi morfologice ale limbii sîrbe în documentele din Ţara Romînească.

Capitolul V tratează despre *Declinarea substantivului în scrisorile slave din Ţara Romînească sec. XIV-XV* (p. 225-319), iar capitolul VI despre *Declinarea pronominală*... în aceste documente (p. 320-362). Concluzia care se desprinde din faptele expuse în aceste capitole este că diecii, logofeţii scriau în limba lor maternă, că limba acestor documente reprezintă o limbă vie (care, după părerea autorului, este continuarea limbii vechilor slavi stabiliţi în Dacia). Această limbă avea o declinare în care elementele analitice predominau.

Pentru a nu ne repeta, reţinem din concluziile autorului doar una: « Legătura genetică a graiurilor slave din Muntenia (Valahia) cu graiurile bulgare propriu-zise se confirmă nu numai prin caracterul general al declinării substantivului, prin analitismul ei, ci şi prin mijloacele şi procedeele comune în exprimarea relaţiilor cazuale, prin direcţia comună a proceselor înseşi şi a rezultatelor lor » (p. 365).

Deşi, cum am arătat, lucrarea cuprinde o serie de păreri discutabile, care n-au o suficientă documentare istorică, ea merită o studiere atentă din partea cercetătorilor romîni, care pot găsi într-însa o serie de idei fructuoase şi o analiză lingvistică amănunţită a unor documente apărute pe teritoriul ţării noastre. Cu atît mai mult, o contribuţie adusă la lămurirea caracterului acestor documente poate da imbold la noi cercetări în acest domeniu.

Gh. Mihăilă

DUCHÁČEK OTTO, *O vzájemném vlivu tvaru a významu slov (Influenţa reciprocă a formei şi a sensului cuvintelor)*, publicat în Státní pedagogické nakladatelství par Česká akademie věd a umění (Academia Cehă de arte şi ştiinţe), Praga, 1953 (191 pag.).

Este o lucrare interesantă şi, în acelaşi timp originală, dacă o privim în ansamblu; pe de o parte, sugerează cititorului multe probleme de rezolvat, pe de altă parte, prezintă unele dintre ele într-un mod original: de exemplu, etimologia populară, aşa-zisa armonie între forma şi sensul cuvîntului etc. Cu toate că autorul a împrumutat mult de la alţi lingvişti predecesori, ca Dauzat, Gamillscheg şi alţii, el are meritul de a fi găsit un drum propriu în răspunsul pe care îl dă problemelor. (Ar fi trebuit însă ca diversele păreri să fie indicate cu mai multă precizie spre a se distinge clar contribuţia proprie a autorului.) În afară de aceasta, Ducháček a ştiut să grupeze multe probleme de detaliu în jurul unor idei centrale şi le-a împreunat pe toate într-o problemă centrală şi unică, aceea a echilibrului formei şi sensului cuvîntului.

Cît priveşte concepţia sa generală, studiul lui Ducháček este unic în felul lui atît printre lucrările cehe de semantică, cît şi printre cele publicate peste hotare, după cîte ştiu. Autorul a împărţit cartea în 6 părţi principale: 1. dispariţia cuvintelor; 2. diferenţierea cuvîntului; 3. analogia semantică; 4. contaminarea; 5. atracţia sensului; 6. etimologia populară. Privită sub un unghi mai mare, cartea lui Ducháček ar putea fi împărţită în două părţi fundamentale: dispariţia cuvintelor (pînă la p. 70) şi schimbarea formei şi a sensului cuvintelor (de la p. 70 pînă la sfîrşit). Spaţiul limitat ne sileşte să luăm în discuţie numai problemele generale, neglijînd detaliile.

Capitolul *Dispariţia cuvintelor* se ocupă de omonimie şi paronimie, de bisemantism şi de polisemantism, de sinonime, de izolarea etimologică a cuvîntului şi de lipsurile formei; toate aceste fenomene sînt privite din punctul de vedere al influenţei lor asupra dispariţiei cuvintelor. După cum se vede, este o parte foarte bogată. Ca să stabilească o limită precisă între omonime şi polisemanteme (distincţie pe care vorbitorul nu o face), autorul porneşte de la etimologia cuvintelor, arătînd că omonime sînt cuvintele a căror origine e diferită, iar polisemanteme sînt acele care au aceeaşi origine. Vrem să menţionăm aici că aceeaşi problemă a fost studiată din punct de vedere generic şi sincronic, de lingviştii cehoslovaci B. Trnka (în volumul IV din « Travaux du Cercle Linguistique

de Prague »), şi, mai tîrziu, L'. Ďurovič (în *Lexikografický sborník*, Bratislava, 1953, ed. Slovenská akadémia vied, p. 65-66).

Omonimia sau paronimia nu se pot menţine, dacă întrebuinţarea cuvîntului se pretează la confuzii; aceasta nu se poate produce decît la cuvintele folosite în acelaşi mediu social, în acelaşi timp, în aceeaşi regiune, în aceleaşi raporturi sintactice şi cu aceeaşi intonaţie în frază. De exemplu, *il cele — il selle — il scelle*. Pentru a se ajunge la dispariţia unui cuvînt în acest caz, mai e necesar ca în limbă să existe o expresie care să poată înlocui unul din cuvintele omonime. În schimb, omonimia se poate menţine, dacă, de exemplu, aceeaşi formă cu sensuri deosebite apare în limba scrisă şi într-un limbaj special. Dispariţia poate fi cauzată şi de o asociaţie tulburătoare, fie interdicţie de vocabular, fie altceva. Astfel în engleză, termenul *quean* (sens peiorativ) nu s-a putut menţine alături de *queen* « regină ». Dar nu putem intra în detalii.

Cea de-a doua parte a lucrării este consacrată schimbărilor formei şi sensului cuvintelor. Prima subîmpărţire este Diferenţierea cuvîntului. Astfel latinescul *plicare* a dat naştere la două cuvinte noi, *plier* şi *ployer*; compară şi cu germanul *Mann* şi *man*, spaniolul *más grande, el más grande* şi *mayor, el mayor* etc. Cîteodată diferenţierea formei nu se produce decît în ortografie: *poids, pois, poix*; în germană *das — dass, Waise, Weise*. Se prezintă şi problema aşa-zisei acţiuni preventive a omonimiei: asta înseamnă că omonimia (sau, în alte cuvinte, identificarea completă a cuvintelor din punct de vedere al formei) nu are loc, pentru a nu da naştere unui echivoc.

În continuare, autorul se ocupă de influenţa analogiei şi anume nu de analogia gramaticală, ci de analogia semantică. De exemplu, cuvintele de bază influenţează forma derivatelor (diminutive, augmentative etc.) şi, de asemenea, cuvintele cu sens asemănător sau contrar se influenţează reciproc. Astfel span. *reino* (< *regnum*) « regat » (în loc de * *reño*) s-a format sub influenţa lui *rey* « rege ». Chiar şi genul se poate schimba astfel: fr. *mer* (lat. *mare*) a devenit feminin după *terre*.

Ajungem la partea consacrată contaminării, fenomen pe care autorul îl defineşte precis, distingîndu-l de analogie: dacă e vorba de analogie, nu ne gîndim decît la cuvîntul pronunţat; cu ocazia contaminării, ambele cuvinte se prezintă în acelaşi timp în mintea celui care vorbeşte.

Mai rămîne să vorbim de ultimele două părţi, *atracţia sensurilor* (un cuvînt capătă sens sau o nuanţă de sens de la un alt cuvînt) şi *etimologia populară*: de exemplu din latinescul *invitare* s-a ajuns la *convier*, modificat sub influenţa lui *convive*. Autorul arată — în opoziţie cu Saussure — că etimologia populară poate avea loc şi atunci cînd subiectul vorbitor nu e conştient de acest lucru.

Autorul rezumă astfel concluziile sale parţiale: Adevărata cauză a tuturor fenomenelor principale pe care le discută în cartea sa este pierderea echilibrului sau dezacordul dintre sensul şi forma cuvîntului. La origine, un cuvînt desemna o singură noţiune; însă dacă un cuvînt desemnează mai multe noţiuni sau dacă, dimpotrivă, o singură noţiune corespunde mai multor cuvinte, raporturile dintre formă şi sens sînt tulburate şi limba caută să restabilească echilibrul pierdut între cele două părţi ale cuvîntului.

Materialul lingvistic folosit de autor pentru concluziile sale este bogat, însă la baza concluziilor stau mai ales exemple luate din franceză şi din alte limbi romanice. Din acest motiv nu credem că e just ca autorul, pe baza exemplelor menţionate, să tragă concluzii prea generale, şi privind toate limbile, fără restricţie. Credem de asemenea că diversele părţi ale lucrării vor putea constitui puncte de plecare pentru studii mai amănunţite, care vor aprofunda această primă încercare de sinteză de mare merit.

Un index de cuvinte şi, dacă e posibil, şi un index analitic ar fi fost binevenite.

Zdeněk Wittoch

ČASOPIS PRO MODERNÍ FILOLOGII (REVISTA DE FILOLOGIE MODERNĂ) ANUL XXXVI, PRAGA, 1954

Revista « Časopis pro moderní filologii », editată de către Cabinetul de filologie modernă, institut al Academiei Cehoslovace de ştiinţe, e consacrată studiului filologiei (limbii şi literaturii) germanice, engleze şi romanice, adică al limbilor şi literaturilor vest-europene, inclusiv limba şi literatura romînă şi albaneză. Revista conţine articole ştiinţifice, dări de seamă, recenzii bibliografice recente, precum şi informaţii jubiliare ocazionale. Publicaţia apare de patru ori pe an în numere de cam 60 de pagini in-cvarto (anul XXXVI are 252 de pagini) şi este scrisă în limba cehă. La sfîrşitul fiecărui număr sînt adău-

gate rezumatele articolelor ştiinţifice şi ale cîtorva dări de seamă într-o limbă străină (rusă, germană, engleză, franceză); unele articole sînt rezumate în două limbi. Tabla de materii a fiecărui număr este scrisă în cinci limbi: în limba cehă şi în toate limbile străine amintite mai sus. Pe ultima pagină a copertei e tipărită lista celor mai noi cărţi sosite la redacţia revistei.

În recenzia de faţă ne vom ocupa în detaliu numai de articolele ştiinţifice din domeniul lingvisticii; mai puţin detaliat vom vorbi despre unele dintre dările de seamă de lingvistică; despre contribuţiile din domeniul ştiinţei literare vom face numai o menţionare cu totul sumară. În general, anul XXXVI al revistei conţine în cea mai mare parte articole şi dări de seamă literare; din articolele ştiinţifice, care sînt cîte 3-4 în fiecare număr, numai două au caracter lingvistic; amîndouă se ocupă cu probleme de limbă engleză modernă, conţinînd însă şi o comparaţie cu limba cehă, concluziile avînd un caracter general.

Primul din aceste articole este lucrarea prof. Dr. Ivan Poldauf despre *Infinitivul în limba engleză* (nr. 1, p. 9-23). La începutul lucrării sale, Poldauf încearcă să stabilească semnele distinctive ale infinitivului; el le vede în concepţia abstractă a sensului verbal şi în expresia impersonală a irealităţii fără nuanţe modale. Pe baza materialului pe care i-l oferă limba engleză şi pe baza comparării cu limba cehă, Poldauf vrea să rezolve două probleme:

a) raportul infinitivului cu formele nominale ale verbului şi cu propoziţia subordonată;

b) apartenenţa infinitivului la modurile verbale.

În ce priveşte propoziţiile subordonate, Poldauf constată că ele deosebesc clar, prin diferite mijloace, o acţiune concepută ca abstractă (ireală) şi o acţiune concepută ca concretă (reală). În timp ce limba cehă, de pildă, se mulţumeşte cu această diviziune simplă, limba latină deosebeşte irealul realizabil (si vivam) şi irealul irealizabil (si viverem); limba greacă deosebeşte chiar realizabilitatea aşteptată (ean, hotan + conjunctiv) şi neexclusă (an, eithe, ei + optativ). Poldauf atrage atenţia asupra anumitor particularităţi în folosirea modurilor verbale, chiar în afara propoziţiilor subordonate; aceste particularităţi sînt: înlocuirea unui mod verbal printr-altul (conjunctivul în locul imperativului), nuanţarea modalităţii prin mijloace de origine lexicală (de pildă, verbele aşa-zise modale sau chiar intonaţia), atribuirea unor valori noi unor moduri verbale (de pildă, întrebuinţarea infinitivului pentru exprimarea unui ordin). Spre deosebire de celelalte moduri verbale, infinitivul exprimă o concepţie impersonală a irealităţii fără s-o diferenţieze.

Partea principală a lucrării lui Poldauf este o analiză detaliată a folosirii infinitivului în limba engleză. Din această analiză, Poldauf trage concluzia că infinitivul este unul din modurile verbale şi exprimă în mod impersonal o acţiune concepută ca ireală; celelalte forme nominale ale verbului sînt neutre din punctul de vedere al modurilor.

Celălalt articol lingvistic este intitulat *Punctuaţia în fraza engleză* (cu subtitlul *Încercarea explicării ei lingvistice*) de Jan Firbas (nr. 3, p. 152-164). Punctuaţia engleză nefiind bine fixată, autorul încearcă să descopere tendinţele pentru fixarea ei; în acelaşi timp, el compară limba engleză cu limba cehă din punctul de vedere al problemei care îl interesează.

Doi factori influenţează punctuaţia engleză: factorul gramatical şi factorul emoţional-volitiv. Factorul gramatical, care predomină, se manifestă prin:

a) tendinţa de a nu intercala un semn de punctuaţie între un verb şi subiectul, obiectul sau predicatul nominal respectiv (aşa-numita « bază »);

b) tendinţa de a despărţi « baza » de celelalte membre ale frazei;

c) tendinţa de a despărţi părţile coordonate ale frazei şi atributele explicative.

Pentru punctuaţia engleză nu are importanţă dacă e vorba de un complement direct sau de o propoziţie completivă, de un atribut sau o propoziţie atributivă. În limba cehă, dimpotrivă, se face o strictă deosebire în aceste cazuri: propoziţia subordonată se desparte în mod obligatoriu printr-o virgulă, părţile propoziţiei însă în general nu. Autorul vede cauza acestei deosebiri în topica diferită a celor două limbi (fixă în limba engleză, liberă în limba cehă) şi în caracterul deosebit al verbelor din limbile respective; în general, cauzele se reduc la caracterul diferit al celor două limbi (limba cehă — mai sintetică, limba engleză — mai analitică).

Limba engleză şi limba cehă se deosebesc însă între ele, în ce priveşte folosirea virgulei, şi din punctul de vedere cantitativ. În timp ce folosirea virgulei este foarte consecventă în limba cehă, în limba engleză poate să fie vorba numai de anumite tendinţe; nu toţi autorii întrebuinţează virgula în aceeaşi măsură.

Al doilea factor, cel emoţional-volitiv, serveşte pentru accentuarea părţii respective din text. El e subordonat factorului gramatical şi se exprimă printr-o întrebuinţare superfluă a virgulei sau prin întrebuinţarea semnului punct şi virgulă în loc de virgulă. În timp ce acest factor are o mare importanţă în punctuaţia engleză, el lipseşte

aproape complet în limba cehă. În traducerile din limba engleză în limba cehă, funcţia emoţional-volitivă a virgulei trebuie exprimată prin alte mijloace.

În sfîrşit, autorul respinge propunerile cercetătorului suedez Hj. Lindroth de a introduce o punctuaţie unică în toate limbile europene în funcţie de apariţia pauzelor înăuntrul propoziţiilor.

În ce priveşte dările de seamă referitoare la problemele lingvistice, vom aminti numai pe cele care oglindesc unele aspecte ale activităţii lingvistice în Cehoslovacia.

Prof. dr. Bohumil Trnka face o dare de seamă asupra aşa-numitei « transcrieri populare » a numelor străine pentru traduceri sau alte publicaţii (nr. 1, p. 55—56). Nu e vorba de o transcriere strict fonetică; ea trebuie acomodată cu normele ortografice ale limbii respective. Ca transcrierea populară să nu producă echivocuri, trebuie excluse grafiile care se pot citi în două feluri în aceeaşi limbă. Fonemele străine trebuie înlocuite prin fonemele cele mai apropiate de limba respectivă sau prin grupuri de două foneme. Ca mijloace auxiliare pot fi introduse unele grafeme cunoscute din limbi străine (de pildă, pentru limba cehă, *ö*, *ä*, *ü*) sau litere mici scrise deasupra rîndului. Aceste principii nu se pot aplica la cuvintele cu o pronunţare încetăţenită, chiar cînd nu e justă.

Dr. Zdeněk Wittoch face o dare de seamă despre un congres lingvistic de filologie modernă care a avut loc în februarie 1954 (nr. 2, p. 122-123). Acest congres şi-a propus să pregătească întocmirea unor gramatici ştiinţifice ale limbilor moderne (în special ale limbii engleze, germane, franceze şi spaniole). Lucrările pregătitoare pentru aceste gramatici, care vor fi redactate în limba cehă, au fost făcute, şi gramaticile vor fi editate cu sprijinul Academiei Cehoslovace de ştiinţe.

Doc. dr. Otakar Novák face o dare de seamă detaliată despre noua traducere în limba cehă a romanului lui Rabelais *Gargantua şi Pantagruel* (nr. 1, p. 30-36). Printre altele, el vorbeşte detaliat despre diferite probleme lingvistice legate de traducerea acestei opere.

Din celelalte dări de seamă şi recenzii referitoare la diferite limbi romanice şi la limba engleză, vom aminti numai pe acelea care privesc limba romînă. Prof. dr. Vladimir Buben a publicat o recenzie a dicţionarului romîno-rus de Andrianov şi Mihalci (nr. 1, p. 57-58). Recenzia este, în linii mari, favorabilă. Prof. Buben a scris de asemenea o mică notă jubiliară cu prilejul celei de-a 70-a aniversări a prof. dr. Gheorghe Staca, macedoromîn de origine, care a contribuit mult la cunoaşterea limbii romîne în Cehoslovacia; el este primul autor al dicţionarului romîno-ceh, al cărui text definitiv s-a revizuit anul trecut la Institutul de lingvistică din Bucureşti (nr. 1, p. 48).

Autorul prezentei recenzii a publicat o ştire informativă despre noua ortografie romînă (nr. 3, p. 169-171), în care enumeră schimbările făcute. Totodată face un scurt istoric al ortografiei romîne, arătînd cauzele ultimei reforme.

Cum s-a spus la începutul acestei recenzii, cea mai mare parte a articolelor şi dărilor de seamă este din domeniul literaturii. Ele privesc diferitele literaturi de care se ocupă revista şi relaţiile dintre aceste literaturi şi literatura cehă. După cum am arătat la începutul acestei recenzii, nu vom intra în amănunte în ceea ce priveşte partea de literatură a revistei.

Vladimír Hořejší

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREŞTI

C. 394

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

3-4

ANUL VII

IULIE — DECEMBRIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

3-4

ANUL VII

IULIE — DECEMBRIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul VII, nr. 3—4 Iulie-decembrie 1956

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome VII, n° 3—4 Juillet-décembre 1956

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том VII. № 3—4 Июль—декабрь 1956

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

ÎN JURUL FONEMULUI

DE

ACADEMICIAN AL. ROSETTI

Fonologiştii s-au ataşat, în ultimul timp, să aducă noi preciziuni definirii fonemului: dacă ei sînt în genere de acord asupra valorii funcţionale a fonemului [1], nu e mai puţin adevărat că partea psihofiziologică a problemei a fost aproape neglijată [2]. Ne propunem să relevăm acest aspect al problemei în paginile următoare.

Problema structurii psihofiziologice a fonemului a făcut obiectul preocupărilor noastre începînd din anul 1933, data apariţiei primului nostru studiu consacrat „morfonologiei" [3]. În acest studiu am arătat că fonemul este sunetul neanalizat, de exemplu *n* în rom. *bancă* şi *lună*. Într-un al doilea articol, apărut în 1934, am marcat diferenţa dintre sunet şi fonem, acesta fiind ideea pe care ne-o facem despre sunet. Sunetul este fonem prin felul în care este conceput de vorbitor. Astfel, în ortografia limbii romîne literare, pluralul *bărbaţi* e notat cu un *i* final, care nu se pronunţă în realitate. Existenţa lui *-i* final din romînă, marcă a pluralului, e asigurată de ideea pe care vorbitorul şi-o face despre acest sunet. În 1939 am insistat asupra faptului că prin fonem trebuie să înţelegem ideea pe care ne-o facem despre sunet. Fonemul rezultă din analiza

---

[1] A. Martinet, *Où en est la phonologie*, în « *Lingua* », I, p. 34 şi urm., Gerhard Dietrich, *Das Phonem als phonetischer Ordnungsbegriff*, în « *Zs. f. Phonetik* », 1954, 8, p. 127 şi urm., Walter Belardi, *Introduzione alla fonologia*, Roma, 1952, p. 103, Luis Z. Prieto, *Traits oppositionnels et traits contrastifs*, în « *Word* », 1954, X, p. 43 şi urm., O. S. Ahmanova, *Fonologhiia*, Moscova, 1954, A. A. Reformatski, *Vvedenie v iazîkoznanie*, Moscova, 1955, p. 174-175.

[2] Alb. Séchehaye, *De la définition du phonème à la définition de l'entité de langue*, « *Cahiers F. de Saussure* », 1942, 2, p. 45 şi urm., a atras atenţia fonologiştilor să nu definească psihologic fonemul prin referire la o idee sau la o reprezentare care ar exista în conştiinţa vorbitorului. Trebuie de asemenea refuzată cuvintelor (imagine acustică) posibilitatea de a fi definite psihologic. N. S. Trubetzkoi, la rîndul său, în *Principes de phonologie* (trad. J. Cantineau, Paris, 1949, p. 42 şi urm.), a arătat că « trebuie să evităm de a recurge la psihologie pentru definirea fonemului ».

[3] Articolele noastre au apărut în «Bulletin linguistique », I, II, VII şi în « Acta linguistica », 1944, IV, p. 51 ; ele sînt reunite în *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-Bucureşti, 1947, p. 23 şi urm.

vorbitorului; el face parte dintr-un sistem: este un fapt de limbă manifestat în vorbirea individuală.

Am dezvoltat aceste idei în 1954, într-un articol intitulat *Despre fonetică și fonologie în lumina materialismului dialectic* [1]. Dacă ne plasăm în momentul cînd copilul începe să vorbească, constatăm că societatea (anturajul copilului) îi oferă o serie de foneme (vocale și consoane), de exemplu vocala *E*. Acest *E* nu e sunetul pronunțat în realitate, nici vocala pronunțată de toți vorbitorii aparținînd aceleiași comunități lingvistice, ci o medie a tuturor *E*-urilor, un *e* abstract, adică „general", în același fel după cum noțiunea „masă" e abstractă în raport cu *masa* reală. Căci în realitate există tot felul de varietăți de *e*, nepercepute de vorbitor și pe care numai foneticianul parvine să le distingă, după cum nu percepem decît într-un mod cu totul aproximativ propriile noastre sunete. Experiența probează că adeseori pronunțăm cutare sunet într-un mod cu totul diferit de felul cum credem că-l pronunțăm, sau că ne închipuim că pronunțăm sunete de fapt dispărute de mult. În felul acesta, după cum am afirmat mai sus, individualul devine general: *masa* devine „masă", iar sunetul *e* devine fonemul *E*.

Vocala *e* constituie deci fonemul abstract *E* și sunetul material *e*.

Fonemul și sunetul formează o unitate inseparabilă: fonemul este o abstracție, un tip sonor aparținînd societății și realizat prin sunet, realitatea lui sonoră. De aceea percepem sunetul, în diversele sale variații, ca o unitate.

Numărul fonemelor dintr-o limbă dată este limitat: un număr oarecare de vocale și de consoane, care constituie sistemul de sunete al limbii (revelat de F. de Saussure [2]). Fonemul *E*, de exemplu, este realizat printr-o serie de sunete cu timbrul *e*: *e* închis (*é*), *e* deschis (*è*) etc. Aceste variații nu ne împiedică, totuși, să recunoaștem de fiecare dată, în vocala emisă, fonemul *E* [3].

Am relevat, în vorbirea unui romîn din Albania, pe *l'* (muiat) și pe *i̯* în același cuvînt, pronunțat de aceeași persoană la cîteva minute de interval: *ńel'* (pl.) și *ńei̯* „miei" [4]. Așadar, sunetul a inovat, dar nu fonemul: pentru subiectul nostru, fonemul *l'* este realizat prin variantele *l'* și *i̯*. Întrebată de noi, persoana interogată a afirmat că nu a pronunțat niciodată *ńei̯*. Pentru ea, fonemul *l'* constituie deci singura realitate fonetică.

Aceste observații pot fi ușor ilustrate cu alte exemple [5].

Fonemele constituie partea stabilă a unei limbi, întrucît ele fac parte din sistemul limbii, cum am amintit mai sus. Rezistența la inovații e cauzată de interdependența elementelor sistemului.

Fonemul e stabil, dar realizările sale sînt variate. Astfel, în unele graiuri din Transilvania și din Banat, *t* și *d* urmați de o vocală palatală sînt palatalizați: *t'*, *d'* și chiar *k'*, *g'*. Procesul poate merge mai departe, și *t*, *d* să fie transformați în semioclusive: *č*, *ǵ*. Deci: *frate* e pronunțat

---

[1] Publicat în « Studii și cercetări lingvistice », V, p. 55 și urm.

[2] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1916, p. 24, 44, 109.

[3] Cf. W. Belardi, *Introduzione alla fonologia*, Roma (1952), p. 106: fonemul, în toate variațiile sale, nu încetează de a fi același la toți vorbitorii.

[4] Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului romînilor din Albania*, București, 1930, p. 28.

[5] Alf Sommerfelt, *Notes sur les changements phonétiques*, în «Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris», 1925, XXIV, p. 139.

frat'e, *frak'e* sau *frače*, iar *bade* e pronunțat *bad'e*, *bag'e* sau *baǧe*. Ardeleanul (sau bănățeanul) care cunoaște pronunțarea literară, cu dentală (*frate*, *bade*), dar care, în graiul său local, pronunță în felul indicat mai sus (*t'*, *k'* sau č), posedă un singur fonem *t* (sau *d*), cu cîte două realizări : *t* — *t'*, *t* — *k'* sau *t* — *č*. *t'*, *k'* și *č* constituie ,,variantele'' fonemului unic *t*.

Modificările fonemelor, în cursul evoluției unei limbi, se produc încet, pentru că modificarea interesează sistemul. Astfel, înainte de secolul al XVI-lea, dacoromîna nu cunoștea alternanța *a* : *ă* la genitiv-dativul singular și la nominativ-acuzativul plural al numelor feminine : *carției*, *corabii* (pl.), față de *cărții*, *corăbii* din zilele noastre. În cursul secolului al XVI-lea s-a creat alternanța *a* : *ă* : *carte* — *cărții* — *cărți*, și sistemul declinării a fost modificat.

Aceste considerații ne invită să aruncăm o privire asupra notării sunetelor vorbite cu ajutorul scrisului.

Am încercat să rezolv problemele puse de fonetica textelor romînești din secolul al XVI-lea făcînd apel la fonologie. În studiile mele consacrate problemei ,,grafiilor duble'' în textele scrise, am plecat de la constatarea că scrisul este o aproximație, în materie de notare a sunetelor vorbite, și că semnele de care dispunem pentru a reda prin scris sunetele unei limbi date ne sînt impuse de societate, încă de la vîrsta școlară. Aceste semne se aplică unor tipuri fonice (foneme) limitate. Rezultă din această observație că scrisul nu redă sunete, ci foneme. Sunetele percepute se grupează într-un număr limitat de tipuri sonore (foneme), pe care sîntem obișnuiți să le recunoaștem ca atare și pe care le notăm prin scris. Varietățile fonemelor, adică sunetele reale, scapă observației noastre și deci nu pot fi înregistrate de noi [1]. (Aceste observații nu se aplică, desigur, notării prin scris, de către foneticieni, a sunetelor vorbite). Grafiile duble pentru același cuvînt redau, prin urmare, sau evoluția sunetului (în acest caz, una din grafii notează sunetul neschimbat și e impusă de tradiție), sau un sunet complex, greu de notat [2].

Considerațiile noastre au avut drept scop să lămurească aspectul psihofiziologic al fonemului care, împreună cu aspectul funcțional, formează un tot.

К ВОПРОСУ О ФОНЕМАХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор задается целью исследовать психо-физическую сторону вопроса, так как функциональное значение фонемы общепризнано.

В разработке темы, автор опирается на свои собственные исследования, опубликованные еще с 1933 года. Начало речи ребёнка основывается на ряде фонем, которые представлены ему обществом. Взявши, в качестве

[1] O. von Essen, *Allgemeine und angewandte Phonetik*, Berlin, 1953, p. 151 : ortografia unei limbi nu notează decît ceea ce este relevant.

[2] V. *Mélanges de linguistique et de philologie*, p. 9 și urm.

примера, гласный *e* можно удостовериться в том. что это *e* не является звуком произнесенным в действительности гласным, произносимым всеми носителями речи, принадлежащими одному и тому же лингвистическому кругу Это просто средняя всех *e*, отвлеченное *e*, то-есть „общее“.

Гласная *e* является, следовательно, отвлеченной фонемой *e* и материальным звуком *e*.

Фонема, сама по себе, стабильна, но ее варианты очень разнообразны.

Все эти наблюдения позволяют разрешить вопрос письменной передачи речевых звуков.

Передача речевых звуков на письме является приблизительностью. Знаки, которыми распологают для письменной передачи звуков любого языка, навязываются обществом еще с детства. Письмо не отображает звуки, а фонемы.

AUTOUR DU PHONÈME

(RÉSUMÉ)

L'auteur se propose d'examiner le côté psycho-physiologique du problème, puisque l'on est d'accord sur la valeur fonctionnelle du phonème.

L'auteur se réfère à ses propres recherches, concernant ce problème, publiées à partir de 1933. Si l'on se place au moment où l'enfant commence à parler, l'on constate que la société lui offre une série de phonèmes. Si l'on prend pour exemple la voyelle *e*, on constate que cet *e* n'est pas le son prononcé en réalité, ni la voyelle prononcée par tous les sujets appartenant à la même communauté linguistique, mais une moyenne de tous les *e*, un *e* abstrait, c'est-à-dire ,,général''.

La voyelle *e* constitue, par conséquent, le phonème abstrait *e* et le son matériel *e*.

Le phonème est stable, mais ses réalisations sont variées.

Ces considérations nous permettent de résoudre les problèmes de la notation par l'écriture des sons parlés.

L'écriture est une approximation, en matière de notation des sons parlés ; les signes dont nous disposons, pour rendre par l'écriture les sons d'une langue donnée, nous sont imposés par la société, dès l'âge scolaire. L'écriture ne rend pas des sons, mais des phonèmes.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

PROBLEMA MOŞTENIRII DIN ROMANICA COMUNĂ A CORELAŢIEI PALATALE A CONSOANELOR ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

ACADEMICIAN E. PETROVICI

În sistemul fonetic al latinei tîrzii, consoana iod a devenit un sunet foarte frecvent în urma pronunțării semivocalice a vocalelor *i* și *e* în poziție neaccentuată între consoană şi vocală (*i* şi *e* în hiat). *Facĭo*, *arĕa*, *uīnĕa* au devenit *fakyo*, *arya*, *vinya*[1].

În epoca următoare, romanică comună, toate consoanele urmate de iod s-au muiat, unele, ca de pildă *l* și *n*, încă în latina vulgară (*fīlĭa*, *uīnĕa* > **fil'a*, **vin'a*)[2]. În felul acesta s-a constituit corelația de timbru a consoanelor nemuiate și muiate (corelația de muiere a consoanelor), care străbate întreg sistemul consonantic romanic comun. Fonemele consonantice prezentau două serii corelative, una nemuiată și una muiată. Cuvinte ca **braka* (< lat. *braca*) ~ **brak'a* (< lat. *brachia*), **kaptare* (<*captare*) ~ **kapt'are* (< **captiare*), **filu* (< *filum*) < **fil'u* (< *filium*). **vina* (< *uīna*) ~ **vin'a* (< *uīnĕa*), **kasu* (< *casum*) ~ **kas'u* (< *caseum*), **parat* (< *parat*) ~ **par'at* (< *pareat*) etc. se deosebeau prin opoziția ,,consoană nemuiată ~ consoană muiată'' : *k* ~ *k'*, *t* ~ *t'*, *l* ~ *l'* *n* ~ *n'*, *s* ~ *s'*, *r* ~ *r'* etc.[3]. Cele două serii ale fonemelor consonantice romanice comune erau :

p b m f v t d n s r l k g

p' b' m' f' v' t' d' n' s' r' l' k' g'

După André Burger, în romanica comună, ca în slava comună[4], fonemele consonantice formau două clase, clasa fonemelor consonantice nemuiate și cea a fonemelor consonantice muiate, iar cele nemuiate prezentau cîte două variante combinatorii : dură și moale, înaintea unei vocale

[1] Vezi Édouard Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, 4-e éd., Paris, 1946, § 52 b.

[2] *Ibidem*, §§ 57 b, 175.

[3] Vezi André Burger, *Phonématique et diachronie*, «Cahiers Ferdinand de Saussure », 1955, 13, p. 22 urm.

[4] Vezi Meillet-Vaillant, *Le slave commun*, 2-e éd., Paris, 1934, p. 17 și 86 urm.

posterioare (*u*, *o*) respectiv anterioare (*i*, *e*)[1]. Pentru ca deosebirea dintre consoanele dure şi moi să fie mai puternică, s-a produs şi o labio-velarizare a consoanelor dure[2]. Astfel un *l* era reprezentat prin fonemul *l'* (de ex. **fil'a* < *filia*) şi fonemul *l* (*l* nemuiat), care la rîndul său prezenta o variantă dură (de ex. **fila*, pluralul lui **filu* < *filum*), adeseori labio-velarizată, urmată de un sunet de tranziţie de timbrul *u* (de ex. *l*^{u}*oku*), şi o variantă moale, adeseori urmată de un sunet de tranziţie de timbrul *i* (de ex. *l*^{i}*etu*)[3].

Se pune întrebarea în ce raporturi se găsesc corelaţiile de timbru ale consoanelor din romîna actuală, corelaţia palatală şi cea labială, faţă de corelaţia de muiere şi faţă de deosebirea dintre consoanele dure (labio-velarizate) şi moi din romanica comună. Constituie oare corelaţiile palatală şi labială din romîna modernă o continuare a fenomenelor asemănătoare din romanica comună, sau ele sînt creaţii noi, apărute după dispariţia corelaţiei de muiere din toate limbile romanice, inclusiv romîna? După André Burger toate limbile romanice au pierdut corelaţia de muiere şi deosebirea dintre consoanele dure şi moi[4]. Dacă aceasta este adevărat, atunci corelaţiile de timbru ale consoanelor în limba romînă s-au dezvoltat într-o epocă mai recentă, fără a continua fenomenul analog romanic comun.

În ceea ce priveşte dispariţia corelaţiei de muiere romanică comună, iată cum s-a desfăşurat acest proces în romîna comună. În urma anticipării elementului palatal şi apoi a dispariţiei sunetelor de tranziţie de după explozie, consoanele labiale muiate devin nemuiate: **skup'*^{i}*u* (**skup'*^{i}*u* < < lat. **scupio*) > *scuip*, **rob'u* (**rob'*^{i}*u* < lat. *rubeum*) > *roib*, **kub'u* (**kub'*^{i}*u* < lat. **cubium*) > *cuib*, **defam'a* (< lat. *diffamia*) > *defaimă*, **kof'u* (cf. it. *cuffia*, fr. *coiffe*) > *coif* etc. Dentalele *t'*, *d'*, *s'* şi palatalele *k'*, *g'* au devenit fie africate (*t'*, *k'* > *ţ*; *d'*, *g'* > *dz*), fie şuierătoare (*s'* > *ş*): **akkapt'are* (< **accaptiare*) > *acăţa*, *put'u* (< *puteum*) > *puţ*, **ak'a* (< *acia*) > *aţă*, **sok'u* (<*socium*) > *soţ*, *ord'u* (< *hordeum*) > *ordz*, **oksung'a* (< *axungia*) > *osîndză*, **kas'u* (< *caseum*) > *caş* etc. Africatele *ţ*, *dz*, precum şi şuierătoarea *ş*, din cauza marii deosebiri articulatorii şi acustice, nu mai erau simţite ca fiind corespondentele muiate ale consoanelor *t*, *d*, *k*, *g*, *s*, cu toate că au păstrat cîtva timp, mai ales şuierătoarea *ş*, timbrul palatal[5]. Singure consoanele muiate *n'*, *l'*, *r'* nu şi-au schimbat calitatea în romîna comună. Ele se opuneau corespondentelor nemuiate *n*, *l*, *r* deosebind cuvintele, cf. *vine* (< lat. *venit*) ~ *vin'e* (< lat. *uīnĕa*), **malu* (< alb. *mal*) ~ **mal'u* (< lat. *malleum*), (să) *are* (< lat. *aret*) ~ **ar'e* (< lat. *area*) etc. Romîna comună avea aşadar numai trei consoane muiate moştenite din romanica comună. Într-o limbă oarecare numai atunci se poate vorbi însă despre corelaţia palatală a consoanelor, dacă palatalizarea afectează mai multe serii de consoane: oclusivele şi constrictivele labiale, dentale şi velare, lichidele etc. De altfel, *n'* şi *l'* s-au men-

---

[1] Vezi A. Burger, *op. cit.*, p. 26 urm.

[2] *Ibidem*, p. 28.

[3] *Ibidem*, p. 29.

[4] *Ibidem*, p. 27.

[5] În unele graiuri *ş* are şi astăzi, în toate poziţiile, un timbru palatal. Vezi E. Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba romînă*, «Studii şi cercetări lingvistice», (SCL), 1950, I, fasc. 2, p. 184 urm.

ținut numai în aromînă, meglenoromînă și istroromînă, deoarece în dacoromînă au devenit iod (cu excepția graiului bănățean, unde *n'* s-a menținut, confundîndu-se cu *n* moale de formație recentă, provenit dintr-un *n* urmat de *e* sau *i* [1]) : **cun'u* > *cui̯* (în Banat *cuń*), **mal'u* > *mai̯* etc. În ce privește pe *r'*, el s-a păstrat în toate dialectele romînești, confundîndu-se de obicei cu *r* moale, adică cu *r* urmat de *e*, *i*. Sufixele *-arius* sg., *-arii* pl., *-torius* sg. m., *-torii* pl. m., *-toria* sg. f., *-toriae* pl. f., care în romanica comună aveau formele **-ar'u* sg., **-ar'i* pl., **-tor'u* sg. m., **-tor'i* pl. m., **-tor'a* sg. f., **-tor'e* pl. f., au devenit în limba romînă *-ar'* [2] sg. și pl., *-tor'* sg. și pl. m., *-toar'e* sg. și pl. f. În urma presiunii sistemului morfologic, în Muntenia și în limba literară, la sg. m. *-r* moale a fost înlocuit cu *r* dur :*-ar* sg. ~ *-ar'* pl., *-tor* sg. ~ *-tor'* pl. În unele cazuri sunetul de tranziție, apărut între consoana muiată și vocala următoare, s-a dezvoltat într-o adevărată vocală silabică, de ex. lat. *area* > romanica comună **aŕa* > romîna comună *ar'e*, *ar'ⁱe* [3] > *arie* (pronunțat *ariye*, cu un iod între *i* și *e* pentru evitarea hiatului).

Din cele expuse pînă aici rezultă că și în limba romînă corelația de muiere romanică comună a dispărut întocmai ca în celelalte limbi romanice. Se pune însă întrebarea dacă deosebirea dintre variantele dure (labio-velarizate) și moi ale consoanelor, dezvoltată mai tîrziu în limba romînă în corelațiile „consoane dure ~ consoane moi" și „consoane nerotunjite ~ consoane rotunjite", a fost moștenită de limba romînă din romanica comună. André Burger consideră ca un indiciu al caracterului moale al unei consoane apariția unui sunet de tranziție de timbrul *i* între consoana moale și vocala următoare. În felul acesta explică lingvistul elvețian „diftongarea" lui *ę* (*e* deschis) latin vulgar (< lat. clas. *ĕ*) : lat. clas. *lĕporem* > lat. vulg. *lępore* > romanica comună *lⁱępore* ; la fel *lⁱętu*, *pⁱęde* [4].

De asemenea, A. Burger presupune și labio-velarizarea consoanelor dure romanice comune, paralelă cu palatalizarea consoanelor moi, în urma căreia s-a produs „diftongarea" lui *ǫ* latin vulgar (< lat. clas. *ŏ*) : lat. clas. *lŏcum*, *pŏtest* > lat. vulg. **lǫcu*, **pǫtet* > romanica comună **lᵘoku* **pᵘotet* [5].

Făcînd abstracție de faptul că, între consoană și *ę* sau *ǫ* romanici (< lat. *ĕ*, *ĭ*, *ŏ*, *ŭ*) nu apare nici un sunet de tranziție, ceea ce slăbește plauzibilitatea explicației diftongării lui *ę* și *ǫ* prin muierea respectiv labializarea consoanei precedente, trebuie remarcat că *ǫ*, în romînă, nu s-a diftongat ci s-a confundat cu *o*, iar diftongul romanic comun *ie* a devenit *ye* (iod + *e*). Acest iod a afectat consoanele precedente ca vechiul iod latin vulgar provenit din *i*, *e* în hiat. Consoanele *t*, *d*, *s*, *l* urmate de acest iod romanic întîi s-au muiat, confundîndu-se cu *t*, *d*, *s*, *l* muiați proveniți din *t*, *d*, *s*, *l* urmați de iod latin vulgar, care mai tîrziu au devenit *ț*, *dz* (*z*), *ș*, *y* (în dacoromînă) : lat. *tĕrra*, *dĕcem*, *sĕdet*, *lĕporem* > **tierra*, **siede*, **diece*, **liepore* > **tyerra*, **dyece*, **syede*, **lyepore* > *țară*, (*d*)*zece*, *șade*,

---

[1] În Banat *vine* (< lat. *venit*) și *vin'e* (< lat. *uinĕa*) se pronunță la fel : *vińĕ*, *vińă*. Forma de prezent indicativ *vińă* sau substantivul *vińă* «vie» se deosebește de forma de prezent conjunctiv *vină* sau de substantivul *vină* prin opoziția «*n* ~ *ń*».

[2] Cu semnul ' (primă) sînt indicate consoanele muiate (palatale), iar cu semnul ' (apostrof), consoanele moi (palatalizate).

[3] Romanicul **ar'a* a devenit întîi **ar'ă* (*a* neaccentuat > *ă*), apoi, în romîna comună, *ar'e* (*ă*, *ĭ* după consoană palatală > *e*, *i*).

[4] Vezi A. Burger, *op. cit.*, p. 26 urm.

[5] *Ibidem*, p. 28—29.

yepure. Am arătat mai sus, p. 3, că aceste africate și fricative, chiar dacă vor fi păstrat un timp oarecare timbrul palatal (în limba literară *ț*, *z*, *ș* pot avea atît timbru palatal cît și nepalatal, iar în majoritatea graiurilor populare n-au niciodată timbru palatal), nu au mai fost simțite ca fiind corespondentele corelative muiate ale consoanelor nemuiate *t*, *d*, *s*.

După labiale, în unele graiuri și în limba literară, acest iod romanic s-a păstrat pînă astăzi ca fonem autonom, fără să altereze consoana precedentă: lat. *pĕctus*, *mĕdium*, **fĕle* (clasic *fel*), *vĕrmis* > *pyept*, *myez*, *fyere*, *vyerme*. O formă ca *pyere* (< lat. *pĕrit*) se deosebește de forma *pere* (pl. de la *pară* < lat. *pĭra*) prin existența fonemului iod între *p* și *e*, absent în forma *pere*. În alte graiuri, iod după labiale a fost articulat tot mai puternic îngustîndu-și constricțiunea palatală și devenind chiar o ocluzivă palatală, ceea ce a cauzat căderea labialei precedente. Este așa-numita „palatalizare a labialelor": *pyept* > *pχ'ept* > *pk'ept* > *k'ept* etc. În sfîrșit, sînt unele graiuri (de ex. cele din Oltenia și din Banat), în care iod după labiale a fost articulat tot mai slab, dispărînd uneori complet: *pyept*, *pyele*, *fyerb*, *vyerme* > *pept*, *pele*, *ferb*, *verme*.

E clar prin urmare că, în apariția corelației palatale romînești, iod romanic provenit din diftongarea lui *ę* latin vulgar (<lat. clas. *ĕ*), nu a jucat nici un rol. Dacă diftongarea romanică comună a lui *ę* se datorește apariției variantelor moi ale consoanelor, cum presupune A. Burger, deci dacă a existat în romanica comună opoziția „consoane dure ~ consoane moi", atunci opoziția asemănătoare din limba romînă, care s-a dezvoltat în corelație fonologică, nu o continuă pe cea romanică comună. Consoanele moi romînești, opuse celor dure, ca și cele rotunjite, opuse celor nerotunjite, au luat naștere pe teren romînesc în urma unor prefaceri fonetice proprii limbii romîne și străine celorlalte limbi romanice.

Fenomenul palatalizării consoanelor în diferite limbi este de obicei însoțit de procesul paralel al labializării [1]. De aceea apariția consoanelor moi (palatalizate) din limba romînă trebuie explicată paralel cu aceea a consoanelor rotunjite (labializate). În romîna comună variantele moi și variantele rotunjite ale consoanelor au apărut simultan datorită deprinderii de a pronunța consoanele urmate de vocale anterioare (palatale) și de cele posterioare (labiale) cu o articulație suplimentară palatală respectiv labială (labio-velară). Datorită acestor articulații suplimentare a apărut între consoană și vocala următoare un sunet de tranziție fie de timbru palatal (*i*), fie de timbru labial (labio-velar, *u*, sau labio-palatal, *ü*) [2]. Formele romîne comune **skapu*, **skapi*, **paru*, **pari*, **tal'u*, **tal'i*, **d(e)regu*, **d(e)regă* „să dreagă", **sore* (< lat. *excappo*, *excappas*, *palum*, *pali*, **talio*, **talias*, *dirigo*, *dirigat*, **sole*, lat. clas. *sol*), în urma deprinderii de pronunțare amintită mai sus, au început să fie rostite **skap*$^{\circ u}$*u*, **skap*$^{'i}$*i*, **par*$^{\circ u}$*u* **par*$^{'i}$*i*, **tal'*$^{\circ ü}$*u*, **tal'i*, **d(e)r*$^{'i}$*eg*$^{\circ u}$*u*, **d(e)r*$^{'i}$*egă*, *s*$^{\circ u}$*or*$^{'i}$*e*. Consoanele moi și consoanele rotunjite, în această fază de dezvoltare a

[1] Vezi A. Burger, *op. cit.*, p. 28 urm. — O. Broch, *Slavische Phonetik* p. 224 urm. — Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, p. 145 — A. Martinet, TCLP, 1939, 8, p. 283.

[2] Sunetul de tranziție cu timbru labio-palatal (*ü*) s-a dezvoltat între consoana palatală și vocala *u* următoare.

limbii romîne comune, erau variante poziționale, determinate de vocalele palatale și labio-velare următoare.

Într-o fază mai nouă de dezvoltare a romînei comune, variantele poziționale moi și rotunjite ale consoanelor s-au emancipat de vocalele următoare, devenind foneme autonome. Evoluția aceasta a fost provocată de două schimbări fonetice : 1) amuțirea vocalelor finale *i*, *u* ; 2) deschiderea lui *e*, *o* accentuați în anumite poziții și identificarea lor cu *a*.

După amuțirea vocalelor finale *i*, *u*, cuvintele mai înainte terminate în aceste vocale au rămas cu cîte o consoană moale sau rotunjită finală *skap°* (=$skap^{u}$), *skap'* (=$skap^{i}$), *par°* (=par^{u}), *par'* (= par^{i}), *tal'°* (= tal'^{u}), *tal'* (=tal'^{i}). Consoanele rotunjite și moi, după amuțirea lui *u*, *i* finali, au preluat de la vocale funcțiunea de a deosebi singularul de plural și persoana I de persoana a II-a [1]. Consoanele rotunjite și moi au devenit, din variante combinatorii, foneme autonome.

Într-o epocă mai recentă, în majoritatea graiurilor dacoromîne și în limba literară, consoanele rotunjite finale s-au delabializat, astfel încît, la sfîrșit de cuvînt, a apărut opoziția „consoană dură ~ consoană moale" în locul opoziției „consoană rotunjită ~ consoană moale" : *par°* ~ *par'* > *par* ~ *par'* (*r* ~ *r'*).

O a doua prefacere fonetică, trecerea lui *e* și *o* accentuați la *a*, de asemenea a avut drept rezultat emanciparea caracterului rotunjit sau moale al consoanei de vocala următoare. Pe cînd în forma *$dr'^{i}eg\breve{a}$ caracterul moale al lui *r* se datorește lui *e* următor, prin trecerea lui *e* la *a*, caracterul moale al lui *r* se emancipează de vocala următoare, astfel încît în forma $dr'^{i}ag\breve{a}$ (în multe graiuri populare și în limba literară sunetul de tranziție este mai degrabă un *e* : $dr'^{e}ag\breve{a}$) *r'* a devenit un fonem autonom, care deosebește forma verbală *dr'agă* (*dreagă*) de adjectivul *dragă*, cu care rimează, avînd amîndouă formele un *a* în silaba penultimă accentuată. În felul acesta, opoziția fonologică *r* ~ *r'* și a altor consoane dure și moi apare nu numai la sfîrșit de cuvînt, ci și în interiorul cuvîntului. Un cuvînt ca *lun'* (ortografic *luni*) are același *n* final ca de exemplu adjectivul (forma de plural) *bun'* (ortografic *buni*), care se deosebește de forma de singular *bun* prin opoziția *n* ~ *n'*. Prin adăugarea articolului hotărît *-a* la forma nearticulată *lun'* se obține un *n'* în interiorul cuvîntului (*lun'a*), care se opune lui *n*, deosebind în felul acesta forma *lun'a* (ortografic *lunea*) de forma *luna*.

Evoluția variantelor consoanelor rotunjite din interiorul cuvîntului în foneme autonome s-a făcut în aceleași condiții ca aceea a variantelor consoanelor moi. Prin deschiderea pînă la *a* a lui *o* accentuat înaintea unei silabe conținînd un *ă* sau *e*, caracterul rotunjit al consoanei precedente s-a emancipat de vocala următoare, de ex. : *$s^{\circ u}ore$ > $s^{\circ u}are$. Deosebirea dintre cuvîntul *s°are* (ortografic *soare*) și cuvîntul *sare*, cu care de altfel rimează, o constituie opoziția *s°* ~ *s*.

Schimbările fonetice care au dus la constituirea corelației palatale și a celei labiale a consoanelor în limba romînă, anume palatalizarea și

---

[1] Privitor la opoziția «consoane finale rotunjite ~ consoane finale moi », vezi SCL, III, p. 139 urm.

labializarea consoanelor înaintea vocalelor anterioare şi posterioare, amuţirea vocalelor finale *i*, *u* cu păstrarea timbrului *i* şi *u* (palatal şi labiovelar) al consoanei devenite finale şi deschiderea pînă la *a* a lui *e*, *o* accentuaţi cu păstrarea timbrului palatal şi labiovelar al consoanei precedente, nu se găsesc în celelalte limbi romanice. Fenomene asemănătoare se întîlnesc însă în limbile slave[1]. E deci probabil că constituirea corelaţiei palatale şi labiale a consoanelor se datoreşte introducerii în romîna comună a unor deprinderi de pronunţare slave.

ПРОБЛЕМА НАСЛЕДИЯ РУМЫНСКОЙ ПАЛАТАЛЬНОЙ КОРРЕЛЯЦИИ СОГЛАСНЫХ ИЗ ОБЩЕРОМАНСКОГО ЯЗЫКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

André Burger считает корреляцию смягчения согласных одной из характерностей фонематической системы общероманского языка. Согласные фонемы объединялись в два класса: немульпрованные и мульпрованные. Немульпрованные согласные имели по два комбинаторных варианта: непалатализованный и палатализованный, причем непалатализованный вариант был лабио-веларизован. Между этим последним (лабио-веларизованным), соответственно мягким, и последующим гласным появлялись переходные звуки: *u*, *i* (*l^{u}oku*, *l^{i}etu*).

Вопрос о том, является ли румынская палатальная и лабиалбная корреляции продолжением корреляции смягчения общероманского языка, или результатом различия между непалатализованными (лабио-веларизованными) и палатализованными согласными общероманского языка. Имея в виду тот факт, что корреляция смягчения и различие между непалатализованными и палатализованными согласными общероманского языка исчезли из всех романских языков, включая и общерумынский язык, нужно предполагать, что тембровые корреляции согласных современного румынского языка суть новые явления, развившиеся, относительно поздно, в румынском языке и независимо от аналогичных явлений общероманского языка. Румынские палатализованные согласные противопоставленные непалатализованным, огубленные и неогубленные, появились в румынском языке вследствие навыка произношения согласных дополнительной палатальной или лабиальной артикуляцией перед последующим гласным переднего или задняго ряда. С исчезновением конечных *i*, *u*, с открытием *e*, *o*, в некоторых случаях, с их смешением с *a*, палатализованные и лабиализованные согласные, освободившись от последующих гласных, стали самостоятельными фонемами.

Подобные явления встречаются в славянских языках. Вероятно, образование палатальной и лабиальной корреляции согласных объясняется введением, в общерумынский язык, навыков славянского произношения.

[1] Vezi André Martinet, *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berne, 1955, p. 356—360, 362.

LE ROUMAIN A-T-IL HÉRITÉ DU ROMAN COMMUN LA CORRÉLATION PALATALE DES CONSONNES?

(RÉSUMÉ)

André Burger considère que le trait le plus caractéristique du système phonématique du roman commun était la corrélation de mouillure des consonnes. Les phonèmes consonnantiques du roman commun présentaient deux séries : la série des phonèmes consonnantiques non-mouillés et la série des phonèmes consonantiques mouillés. Les consonnes non-mouillées se réalisaient en deux variantes combinatoires : une variante dure et une variante molle. La variante dure était en même temps labiovélarisée. Entre la variante dure (labiovélarisée) ou molle d'une consonne et la voyelle suivante apparaissait une voyelle de transition ayant le timbre *u* ou *i* : *l^{u}oku, l^{i}etu*.

Il s'agit de savoir si la corrélation palatale des consonnes du roumain continue la corrélation de mouillure du roman commun, ou bien si elle a son point de départ dans la différence entre consonnes dures (labiovélarisées) et molles du roman commun. Cependant, étant donné que la corrélation de mouillure et la différence entre dures et molles du roman commun ont disparu de toutes les langues romanes, y compris le roumain, force nous est de supposer que les corrélations de timbre des consonnes du roumain actuel sont des créations nouvelles qui se sont développées en roumain à une époque relativement récente, sans être la continuation des phénomènes analogues du roman commun. Les consonnes molles du roumain, opposées aux consonnes dures, tout comme les consonnes arrondies, opposées aux consonnes non-arrondies, sont nées en roumain. Elles sont dues à l'habitude de prononcer les consonnes suivies de voyelles antérieures ou postérieures (labiales) avec une articulation supplémentaire palatale ou labiale. Après la disparition des voyelles *i* et *u* à la finale et après l'ouverture de *e* et *o* dans certaines positions et leur confusion avec *a*, les variantes palatalisées et labialisées des consonnes se sont émancipées des voyelles suivantes et sont devenues des phonèmes indépendants.

Des phénomènes semblables se retrouvent dans les langues slaves. Il est probable que la constitution des corrélations palatale et labiale des consonnes est due à l'introduction, dans le roumain commun, d'habitudes de prononciation slaves.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3–4, 1956

CU PRIVIRE LA SISTEMUL FONEMELOR LIMBII ROMÎNE *

DE

TAMÁS LAJOS (Budapesta)

Atît din punctul de vedere al lingvisticii generale, cît şi din punctul de vedere al lingvisticii speciale, discuţia purtată ani de-a rîndul în jurul problemei sistemului fonemelor limbii romîne, în jurul unor probleme de bază ale sistemului fonologic al limbii romîne, poate stîrni un deosebit interes. Despre aceste probleme Emil Petrovici, membru al Academiei R.P.R., a ţinut, în calitate de oaspe al Academiei Maghiare de Ştiinţe, o conferinţă foarte interesantă, în urma căreia am început şi eu să mă ocup mai temeinic de problemele ivite în cursul discuţiilor [1].

Reprezentanţii de căpetenie ai părerilor opuse, participanţii cei mai de seamă ai discuţiei, sînt acad. Emil Petrovici, curajosul deschizător de drumuri, care aduce o mulţime de idei noi, şi acad. Al. Rosetti, apărătorul de neclintit al rezultatelor mai importante cuprinse în « *Esquisse* ». Acad. Al. Graur, unul dintre autorii prezentării amintite a sistemului fonologic al limbii romîne, se pare că de atunci a acceptat noile vederi ale acad. E. Petrovici, căci, vorbind despre formarea sistemului fonologic romînesc, consideră că una dintre schimbările cele mai importante este tocmai apariţia consoanelor moi, în schimb diftongii *ea* şi *oa* îi califică drept « aşa-zişii diftongi *ea* şi *oa* » [2]. Cei trei savanţi amintiţi fac parte din avangarda lingviştilor romîni şi deci pentru nici unul nu e îndreptăţită acea îngrijorare — care poate fi interpretată şi drept un avertisment — pe care Ch. Bally şi pe urmele altora şi E. Seidel o exprimă în felul

---

* Tamás Lajos, *A román nyelv fonémarendszeréröl.* Publicat în „Filológiai Közlöny", Budapesta, 1956, p. 95–111.

[1] La baza expunerii noastre stau următoarele articole şi studii publicate : A. Graur-A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain,* „Bulletin Linguistique" (în cele ce urmează : BL), VI (1938), 5-29 ; E. Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba romînă,* „Studii şi cercetări lingvistice" (în cele ce urmează : SCL), I (1950), 172-232 ; E. Petrovici, *Corelaţia consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba romînă,* SCL, III (1952), 127-185 ; Al. Rosetti, *Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne,* SCL, V (1954), 433-437 ; E. Petrovici, *Contribuţii la studiul fonemelor limbii romîne,* SCL, VI (1955), 29-42 ; Al. Rosetti, *Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului* ea, SCL, VI, 25-27 (mai vezi *ibidem* 7-25 : *Cercetări experimentale asupra diftongilor romîneşti I* : ea).

[2] *Studii de lingvistică generală,* Bucureşti, 1955, 64. Este mai puţin hotărîtă poziţia acad. I. Iordan, (*Limba romînă contemporană,* Bucureşti, 1954, 147 şi urm.).

următor : «Ich halte es für fast unmöglich, dass ein Forscher eine Sprache richtig beschreiben kann, die er nicht vollständig beherrscht, mit anderen Worten, ich glaube, dass es für die meisten Forscher ein zu grosses Wagnis darstellt, eine andere Sprache als die eigene Muttersprache beschreiben zu wollen» [1]. Problema cunoaşterii limbii materne nici nu se poate pune în legătură cu cei trei distinşi savanţi romîni, aceştia fiind doar cunoscători competenţi ai istoriei limbii lor, — dar tocmai din acest motiv ne surprinde, şi nu în mică măsură, faptul că reprezintă poziţii net opuse din mai multe puncte de vedere în ce priveşte problemele fundamentale ale sistemului fonologic al limbii romîne.

Contradicţiile par de neîmpăcat. Acad. E. Petrovici — înarmat cu cunoştinţe temeinice de slavistică şi sprijinindu-se pe cunoştinţele lui neegalate în dialectologie — încearcă să dovedească că atît în limba romînă comună, cît şi în graiuri, există pe lîngă corelaţia sonoră/surdă a consoanelor şi corelaţia dură/moale. Aceasta există nu numai la sfîrşitul cuvîntului (de exemplu *pom*/*pom'*, *scap*/*scap'*, *ung*/*ung'*, în scris : *pom*/*pomi*, *scap*/*scapi*, *ung*/*unghi*, mai demult *unghiu* ; forme scrise cu un aşa-numit « *pseudo-i* ») acceptată şi de acad. Al. Rosetti şi acad. Al. Graur (BL, VI, 15-16, 29 ; SCL, VI, 26), dar şi la începutul cuvîntului şi în interiorul lui (pl. *dragă*/*dr'agă* «dreagă », *carul*/*car'ul* « cariul » etc.).

Sistemul acad. E. Petrovici, cu care ne ocupăm mai amănunţit mai jos, printr-o nouă interpretare a interdependenţei fonologice, pune o serie întreagă de probleme, pe care le prezintă într-o lumină nouă, care uneori duce la contraziceri.

I

Să vedem înainte de toate cum ridică acad. E. Petrovici numărul consoanelor limbii romîne de la 20 la 70. Acad. Al. Graur şi acad. Al. Rosetti stabilesc în *Esquisse*, în afară de semivocalele *y* şi *w*, alte 20 de foneme-consoane, dintre care 15 au şi variante moi, acestea din urmă întîlnindu-se numai în poziţie finală absolută. Acestea — cu excepţia lui *t'* şi *d'*, care la sfîrşitul cuvîntului s-au dezvoltat în *ţ* (de ex. *bărbaţi*), respectiv în *dz* şi apoi în *z* (de ex. *cruzi*) — sînt următoarele : *p'*, *b'*, *m'*, *f'*, *v'*, *n'*, *t'*, (de exemplu *peşti*), *l'*, *r'*, *z'*, *s'*, *j'*, (*ž'*), *h'*. Autorii nu vorbesc aici nici măcar de corelaţia dură/moale existentă în poziţia finală, ci numai de variante moi, împotriva cărei păreri a obiectat deja E. Seidel : « So sind zum Beispiel im Rumänischen *f* und (mouilliertes) *f* zwei verschiedene Phoneme, nicht Varianten eines Phonems, denn auf ihrem Vorhandensein beruht der Numerusunterschied von sg. *pantof* (Schuh) und pl. *pantofi* (Schuhe) [2]. La cele înşirate se mai adaugă *k'*, *g'*, perechile palatalizate ale lui *k* şi *g*, care pot sta înaintea lui *a*, *o*, iar *k'* şi înaintea lui *u* (*cu*/*chiu*), în poziţie iniţială, ba mai mult chiar, apar în unele cazuri şi la sfîrşitul cuvîntului, dar nu cu rol gramatical, ci cu rolul de a deosebi cuvinte, ca de exemplu *car*/*chiar*, *cor*/*chior*, *gară*/*gheară* ; *muşc*/*muşchi*, *ung*/*unghi*.

---

[1] *Das Wesen der Phonologie*, Copenhaga-Bucureşti, 1943, 36.

[2] *Op. cit.*, 28. Este adevărat că considerentele din *Esquisse* nu sînt mulţumitoare din toate punctele de vedere. Astfel de exemplu „Résumé" dă uitării cele spuse despre *k'*, *g'*, deoarece aici se spune că variantele palatalizate nu apar decît la sfîrşit de cuvînt, pe cînd mai înainte înşişi acad. Al. Graur şi acad. Al. Rosetti aduc exemple (*cor*/*chior* şi încă unu-două) pentru ilustrarea apariţiei consoanelor palatalizate la începutul cuvîntului.

Acad. Al Graur şi acad. Al. Rosetti vorbesc deci în *Esquisse* în total despre 17 « variantes mouillées », la acestea acad. E. Petrovici mai adaugă pe *s'*, care este considerat de asemenea un fonem independent, despre care acad. Al. Graur şi acad. Al. Rosetti remarcă doar că nu apare la sfîrşit de cuvînt (BL, VI, 16 ; şi în exemplele date de acad. E. Petrovici *s'* apare de asemenea numai la început de cuvînt : *sară* /*seară*, SCL, I, 196). Prin acceptarea corelaţiei consoane dure /consoane moi, acad. E. Petrovici a ridicat deci numărul fonemelor consonantice la 40 ; în afară de aceste 18 perechi de foneme dure şi moi, el însereză şi fonemele *ŭ*, totdeauna dur, şi *č*, *ğ*, *i̯*, totdeauna moi (SCL, I, 231).

Acad. E. Petrovici însă nu s-a oprit aici. În studiul său despre fonemele-consoane nerotunjite /rotunjite numărul consoanelor se ridică la 70 (SCL, III, 170). Anume, la consoanele pînă acum amintite se mai adaugă alte 18 consoane simplu rotunjite, care există, în poziţii diferite, în limba comună şi în graiurile populare (*r*°, *b*°, *m*°, *f*°, *v*° etc.) şi 12 foneme muiate-rotunjite (*b'*°, *m'*°, *v'*°, *t'*° etc.). Bineînţeles numărul acesta neobişnuit de mare al fonemelor consonantice n-ar fi o imposibilitate, căci ştim doar că în limba birmană există 61 de foneme consonantice şi 51 de foneme vocalice (cf. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, 220), ceea ce se explică, în mare măsură, prin faptul că în limba birmană cuvintele sînt monosilabice. Nici aşa-numitul «Rundungskorrelation» nu e unic, întîlnindu-se în mai multe limbi din Caucazul de nord, în limbile indiene şi poate şi în limba bantu (*ibid.* 125). În limba abhază corelaţiile consoanelor nemuiate /muiate, nerotunjite /rotunjite se întîlnesc concomitent.

Dacă privim însă numai limba romînă, diferenţa de număr între cele 20-22 de consoane din *Esquisse* şi cele 70 de consoane stabilite de acad. E. Petrovici este izbitoare, şi se pune întrebarea cum s-a putut naşte această diferenţă.

Cel mai bun lucru este să dăm cuvîntul înşişi savanţilor care iau parte la această discuţie. Acad. E. Petrovici, pe baza concepţiei sale despre foneme, a ajuns la concluzia că : « ... în cuvinte ca *teamă*, *deal*, *seamăn*, *leagăn*, *neagră*, *zeamă* etc. se vorbeşte greşit despre diftongul *ea*. Din punctul de vedere al sistemului fonemelor limbii romîne, în toate aceste cuvinte avem consoane moi urmate de *a*. Diftongul *ea* e un pseudo-diftong. La fel sînt pseudo-diftongi şi *eo*, *io*, *iu* după consoane (în cuvinte ca *leorpăie*, *liorcăie*, *tiutiun*) » (SCL, I, 178). În opoziţie cu aceasta, acad. Al. Rosetti se pronunţă în felul următor : « ... Acad. E. Petrovici îşi propune să demonstreze că consoanele moi există şi în altă poziţie decît la finală. Astfel *leac* ar fi alcătuit dintr-o consoană muiată + *a* (*l'ac*). Şi la fel în *deal* etc. Acad. E. Petrovici afirmă că notaţia cu *l'* este fonematică, nu fonetică. Aşadar, fonemul *l'*, în *leac*, e opus fonemului *l* în *lac*, şi aşa mai departe. Aceasta este o eroare şi ea viciază întreg raţionamentul acad. E. Petrovici. Eroarea constă în a considera o notaţie subiectivă, valabilă într-un grai local (unde s-a înregistrat un *l'* în *leac*), drept o pronunţare normală în limba literară, adică în limba întregului popor. Norma limbii literare e însă diferită. În limba literară, în *leac* se pronunţă un *l* urmat de diftongul *ea*. Opoziţia fonologică dintre *leac* şi *lac* e construită pentru cineva care vorbeşte romîneşte de opoziţia dintre un diftong şi o vocală : *leac* : *lac* » (SCL, V, 434).

Se pot găsi şi în alte locuri divergenţe asemănătoare de păreri în multe puncte de vedere, în ce priveşte concepţia despre diftongi. Astfel

de exemplu putem cita cazul lui Tomás Navarro și E. A. Llorach, ambii fiind buni cunoscători ai limbii spaniole, ai istoriei limbii spaniole. După T. Navarro « Lo que hace diferentes a *celo* y *cielo* o a *vente* y *viente* no es la presencia o ausencia de la *i* sino el contraste total entre vocales y diptongos. No es tampoco la impresión de una parte del diptongo *ue* sino su efecto de conjunto lo que hace que una palabra como *tuerca*, por ejemplo, se diferencie de *terca* o *turca* » (*Estudios de fonología española*. Siracusa, New-York, 1946, 13). T. Navarro vorbește deci de asemenea despre opoziția dintre vocale și diftongi, despre care E. A. Llorach spune că ar fi un punct de vedere subiectiv și declară că « Creer que lo que distingue *cielo* de *celo* no es la presencia o ausencia de la semiconsonante [j], sino la impresión de conjunto del diptongo, nos parece inadecuado » (*Fonología española*. Madrid, 1954, 134). Mai adaugă că în poezia spaniolă se pot găsi peste tot rime ca *velo* : *cielo*, *velo* : *suelo*, *cielo* : *suelo*, ceea ce ar dovedi că diftongul nu e simțit ca un fonem unic, indivizibil, ci e perceput ca fiind bifonematic. După părerea sa, diftongii nu sînt realizările fonetice ale unor foneme speciale, unitare, ci a două foneme diferite, iar elementele componente semisone nu sînt decît variantele combinatorii ale fonemelor vocale : *i*, *u*. Bineînțeles analogia cu discuția în jurul diftongilor romîni ar fi mai completă numai în cazul cînd și între cei doi savanți spanioli s-ar fi ridicat problema corelației dure /moi în legătură cu perechile de cuvinte de tipul *celo* /*cielo* (ϑelo /ϑ'elo !). Nu s-a ajuns însă la discuție.

Sîntem de părere că acest exemplu concret din limba spaniolă dovedește îndeajuns că în problematica încîlcită și atît de complexă a diftongilor — în parte din cauza neclarificării problemelor teoretice — astăzi nici pe departe nu se poate vorbi despre consensus omnium. Și nici nu e de mirare, căci doar sunetul component mai puțin accentuat al diftongului nu este nici vocală, nici consoană, ci este la limita dintre aceste două categorii de sunete [1]. Acesta este motivul pentru care, atît din punct de vedere fonetic, cît și din punct de vedere fonologic, diftongul este în mare măsură un fenomen contradictoriu. Aici am vrea să remarcăm doar faptul că pentru acceptarea valorii monofonematice respectiv polifonematice (bifonematice) a diftongilor, normele lui Trubetzkoy[2] — după părerea noastră — nu sînt suficiente, deoarece — după cum vom vedea mai jos — accentul și raporturile morfologice nu pot fi neglijate.

De altfel normele lui Trubetzkoy nici nu pot fi aplicate întotdeauna fără rezerve. Conform primei dintre normele sale, grupul de sunete care nu poate fi despărțit în două silabe reprezintă o unitate fonologică. Deci după această normă grupul de sunete *oi̯* din cuvîntul romînesc *roi* nu este monofonematic, deoarece forma cu articolul enclitic se silabisește în

---

[1] Aici nu intrăm în expunerea mai amănunțită a teoriilor despre diftong. În această privință ne dă lămuriri destul de complete : Laziczius Gyula, *Fonétika*, Budapest, 1944, 196-199 ; Deme László, *A magyar nyelvjárások néhány kerdése*, Budapest, 1953, 57, apoi Hegedüs Lajos în volumul de studii consacrat metodelor de muncă la *Atlasul lingvistic maghiar* (Budapesta, 1955, 303-304). Să mai amintim și părerea acad. Al. Rosetti, conform căreia numai vocală + semivocală sau semivocală + vocală formează diftong, adică o silabă de un tip special (BL, II, 33), care corespunde în fond părerii lui Rousselot. Remarcă de asemenea că în diftongii romînești *ea*, *oa* „*e* et *o* font ici office de semi voyelles", totodată sînt și spirante (*ibidem*, 22, 29-30) ; cu toate acestea este o deosebire între un astfel de *e*, *i* și *s*, *z*, fiindcă primele sînt semivocale și spirante, iar acestea din urmă numai spirante, nu și semivocale.

[2] *Grundzüge*, 50—55. Norma a cincea, aici omisă, este norma a zecea din Anleitung.

felul următor: *ro-yul* (scris: *roiul*). La fel cuvîntul spaniol *rei̯*, *re-yes* (scris: *rey*, *reyes*) etc. Scopul unor astfel de norme nu este clar. Din punctul de vedere al silabisirii putem disocia diftongii, dar cuvîntul *roi* rămîne și pe mai departe *roi*, iar cuvîntul *rey* rămîne tot *rei*, deoarece unitatea organică a sunetelor acestor cuvinte este asigurată pe deplin de sensul de « roi », respectiv de sensul de « rege ». Grupurile de sunete ciuntite *ro-*, *re-*, la care ajungem în urma disocierii, nu au nici un sens, după cum nici din punct de vedere fonologic aceste silabe nu pot constitui obiectul unei cercetări (cf. MNy. XXXV 274-275). De altfel normele silabisirii pot fi diferite de la o limbă la alta (de exemplu germ. *Ei-er*, și nu *E-ier*), dar unitatea dintre învelișul sonor și sensul cuvîntului există în fiecare limbă. De altfel în ce privește sensul cuvîntului este indiferent dacă de exemplu cuvîntul *roi* îl concep ca *r* + *o* + *i̯*, sau mai curînd *r* + *oi̯*. Ba mai mult, mai cu seamă slaviștii ar putea vedea în cuvîntul *roi̯* un triftong și poate că singura formă de analiză care n-ar fi acceptată de nimeni este *ro-i̯*, din cauza legăturii mai strînse care există între *o* și *i̯*.

Problema disocierii nu poate fi pusă decît la diftongii coborîtori, al căror ultim element poate fi trecut, în general, și în limba romînă la silaba următoare. La diftongii urcători nu se pune problema împărțirii în silabe, în schimb există alta. Astfel, de exemplu, acad. Al. Graur și acad. Al. Rosetti remarcă în *Esquisse* că diftongul *ea* « paraît uniquement sous l'accent ou bien à la finale: *teacă*, *cartea* » (BL, VI, 10). Cei doi autori sînt prea schematici și de data aceasta deoarece fără îndoială și în cuvîntul *teacă* există diftongul *ea* (accentuat) și în cuvîntul *cartea* (neaccentuat), dar cei doi diftongi nu pot fi socotiți identici decît din punct de vedere fonetic, deoarece diftongul *ea* din cuvîntul *cartea* din punct de vedere fonologic, respectiv din punct de vedere morfologic, este cu totul de altă structură decît diftongul *ea* din cuvîntul *teacă*. Diftongul acestuia din urmă poate fi considerat monofonematic, iar diftongul primului cuvînt în nici un fel, deoarece, deși amîndoi diftongii sînt monosilabici, diftongul *ea* din cuvîntul *cartea* este compus din două elemente clar separate: 1. varianta semivocalică a lui *-e* din cuvîntul nearticulat *carte*, 2. articolul feminin enclitic (*-a*). Între cele două elemente ale diftongului din cuvîntul *teacă* nu există o limită sintagmatică, în timp ce între cele două elemente ale diftongului din cuvîntul *cartea* există. Deci diftongul *ea* din cuvîntul *cartea* poate fi considerat diftong numai de ochiul foneticianului.

După cele relatate, revenind la părerile opuse ale acad. Al. Rosetti și acad. E. Petrovici, trebuie să constatăm, înainte de toate, că, în dosul discuției cu privire la corelația consoanelor dure / moi și rotunjite / nerotunjite, pe primul plan stă conceperea diferită a celor doi diftongi romînești *ea* și *oa*. Acad. E. Petrovici socotește, înainte de toate, ca pseudodiftongi toți diftongii în care primul sau al doilea element este *i̯* sau *u̯* (SCL, III, 174), aceștia fiind, după părerea sa, grupuri formate din fonem-consoană + fonem-vocală, respectiv fonem-vocală + fonem-consoană [1].

[1] Această părere — după cum vedem — nu este în concordanță cu cele afirmate de dînsul într-o lucrare precedentă (SCL, I, 178). Anume, pe baza celor spuse acolo, în cuvîntul *liorcăie* avem un *l* moale + *o* (tocmai după cum în *zeamă* avem *z* moale + *a*), însă dacă acceptăm că *i̯o* = fonem-consoană + fonem-vocală, atunci cuvîntul *liorcăie* se poate analiza în felul următor: *l* + *i̯* + *o* . . . (prin urmare *li̯o* este compus cînd din două, cînd din trei foneme). După ce toți diftongii au fost considerați ca pseudodiftongi, nu mai este clar ce se înțelege prin „diftong veritabil", acceptat în cuvîntul *biată* (*ibidem*, 193, 195).

Şi *ea*, *oa* sînt pseudodiftongi. Diftongul *ea* « indică un *a* precedat de un fonem-consoană muiat », în timp ce diftongul *oa* « trebuie interpretat, din punct de vedere fonologic, ca fiind constituit dintr-un fonem-consoană rotunjit (labializat) urmat de fonemul-vocală *a* ». Acad. E. Petrovici, prin urmare, calificînd primul element semivocalic atît al diftongului *ea*, cît şi al diftongului *oa*, drept un apendice palatal, respectiv labial, separă aceste elemente de miezul silabei şi le contopeşte cu consoana precedentă şi se străduieşte ca prin acest procedeu să creeze foneme-consoane moi, respectiv foneme-consoane rotunjite.

După părerea noastră, acad. E. Petrovici procedează foarte liberal în ceea ce priveşte interpretarea înmuierii. Consideră moale în sens fonologic orice consoană situată înainte de *ea* şi în cazurile acestea primul element al diftongului *ea* îl socoate drept sunet de tranziţie între consoana moale şi *a* (*ȧ*), dar, pe lîngă aceasta, consideră fonem muiat orice consoană situată înaintea lui *e*, *i*. Folosindu-se de materialul *Atlasului lingvistic romîn*, demonstrează că, de exemplu, *t* din cuvîntul *teacă* prezintă nouă grade de palatalizare în limba literară şi în graiurile regionale, în funcţie de gradul de închidere pînă la africatizare a primului element din diftongul *ea* (SCL, I, 177-178) : 1) gradul *e* foarte deschis, 2) gradul *e* deschis, 3) gradul *e*, 4) gradul *e* închis, 5) gradul *i* deschis, 6) gradul *i*, 7) gradul *i̯* fricativ slab, 8) gradul *i̯* fricativ puternic, 9) gradul *ś*. După părerea sa, toate aceste nuanţe sînt variantele unui singur fonem, ale lui *t* moale notat fonematic *t'*. Acad. E. Petrovici deci pune în aceeaşi categorie limba comună şi toate graiurile, cu toate că aceasta este inadmisibil, deoarece sistemul fonematic al graiurilor se deosebeşte adeseori mult de sistemul limbii comune. Anume, în graiuri e un fenomen frecvent contopirea integrală a primului element din diftong cu consoana precedentă şi astfel şirul de sunete *tea*, *dea*, *nea*, *lea* se transformă în *t'a*, *d'a*, *l'a* (în limba rusă тя, дя, ня, пя), în urma acestei transformări putîndu-se pune, cu toată seriozitatea, problema corelaţiei « consoane dure / consoane moi ». Consoanele iniţiale din cuvintele limbii romîne comune *teacă*, *deal*, *neam*, *leac* nu se pronunţă, de exemplu, ca cele din cuvintele ruseşti тяга, дядя, няня, лях, o pronunţare similară cu cea rusească neexistînd decît în graiuri. Cele două oclusive dentale-alveolare, precum şi nazala şi laterala care au locul de articulaţie asemănător în limba romînă comună se acomodează, printr-un colorit palatal, la primul element al diftongului, dar nu se contopesc nicidecum cu acesta într-un fonem moale. Cu atît mai puţin e posibilă o astfel de contopire la aşa-numitele consoane cu două focare [1], şi cu toate că în cuvintele *beat*, *mea*, *avea* auzim cam acelaşi fel de consoane ca în cuvintele ruseşti бязь, мяч, вязь, această asemănare fonetică bineînţeles nu înseamnă nici pe departe o identitate fonologică. În fond acelaşi lucru îl putem spune şi referitor la următoarele perechi de cuvinte ruseşti şi romîneşti : верь-*veri*, сыпь-*plopi*, семь-*pomi*, кровь-*pantofi*, грязь-*azi*, în care se aud consoane finale aproape identice (cf. SCL, I, 175), dar e semnificativ faptul că cuvintele romîneşti sînt aproape fără excepţie substantive la plural, iar cele ruseşti, la singular. Nu putem fi de acord cu afirmaţia că ar fi o identitate de acelaşi grad şi în cazul cuvin-

[1] Stoiko Stoikov, fonetician bulgar, numeşte astfel consoanele *p'*, *b'*, *m'*, *f'*, *v'*, *s'*, *z'* şi, *c'*, fiindcă au două locuri de articulaţie (Палаталните еъгласни в българския книжовен език, София, 1952, passim şi 56).

telor даньь-*ani*, doar însuşi acad. E. Petrovici, într-unul din studiile sale mai vechi, a constatat că *n* final din cuvîntul *oameni* « est tout à fait différent de l'*ń* du russe dans *deń* « jour » par exemple » (BL II, 97 [1]).

Acad. E. Petrovici însă nu consideră numai consoanele dinaintea lui *ea* asemănătoare fonemului *t'*, ci şi pe cele dinaintea lui *e*, *i*. Printre exemplele aduse, la tot pasul figurează exemple notate în felul următor : (să se) *plimb'e*, *m'ilos*, *f'in*, *roat'e*, *doved'ind*, care pot face impresia celor mai puţin iniţiaţi că aceste cuvinte romîneşti trebuie pronunţate cu consoane moi, după normele de pronunţare ruseşti. Despre aceasta însă nu poate fi vorba în limba romînă comună, deoarece, cu excepţia consoanelor *k*, *g*, care înainte de *e* şi *i* se pronunţă moale (ca, de exemplu, în limba bulgară ; St. Stoikov, op. cit., 46), la celelalte consoane nu putem vorbi decît despre o acomodare cauzată de coarticulaţie. Această coarticulaţie însă nu poate fi numită palatalizare şi trebuie să dăm dreptate lui O. Broch, care numeşte fenomenul acesta « Angleichung » : « Aber eine solche Angleichung, ein deutlicher Zug der Palatalisierung in weiterem Sinne, ist noch an und für sich keine Palatalisierung in engerem Sinne auf slavischem Boden. Solche Angleichung der Konsonanten vor folgendem *e*, *i* ist, allgemein ohne Ausnahme, auch in Sprachen wie dem Serbischen oder dem Slovenischen zu beobachten, ohne dass wir sie doch zur Palatalisierung der engen, sozusagen technischen Bedeutung dieses Terminus rechnen" (*Slavische Phonetik*, Heidelberg, 1911, 206). Aşa, de exemplu, consoana *b* din cuvîntul maghiar *bĕcs* este identică cu consoana *b* din cuvîntul romînesc *beci*, în schimb pronunţăm un *b* moale în cuvîntul rusesc бесь etc. Faptul că în limba rusă consoana *t* înainte de *e* (şi *i*) se pronunţă moale ne ajută să deosebim, de exemplu, cuvîntul постель « pat, loc de culcare » de cuvîntul пастэль « pastel » (cf. R. I. Avanesov, Русское литературное произношение. Москва, 1954, p. 7). In limba romînă comună, unde nu există decît norma de pronunţare Tэ lipsesc condiţiile obiective pentru a putea propune asemenea norme ortoepice.

În timp ce unificarea îndeosebi a primului element de gradul al şaptelea şi al optulea al diftongului *ea* cu consoana precedentă duce la rezultate mult asemănătoare cu consoanele ruseşti corespunzătoare, la consoanele romîneşti situate înaintea lui *e*, *i*, nu se poate constata nici un fel de « Palatalisierung in engerem Sinne ». Anume *e* şi *i* nu au un astfel de prim component care s-ar putea lega de consoana precedentă. Acad. E. Petrovici se străduieşte să justifice concepţia sa cu argumente fonologice. Afirmaţia că deosebirea fonematică între *ba*/*bea* se datoreşte lui *b*/*b'* şi nu lui *a*/*ea* încearcă s-o susţină cu ajutorul raţionamentului următor : « Ţinînd seamă de sistemul fonologic al limbii romîne, constatăm că deosebirea dintre o consoană fără articulaţie palatală (consoană nepalatalizată) şi o consoană cu articulaţie palatală — care poate fi numai suplimentară — (consoană palatalizată) se repetă în mai multe perechi de consoane (*b*/*b'*, *p*/*p'*, *f*/*f'*, *n*/*n'*, *r*/*r'*, *k*/*k'*, *g*/*g'* etc.) şi se întîlneşte şi la sfîrşit de cuvînt, unde nu poate fi condiţionată de existenţa unei vocale următoare. În schimb « diftongul » *ea* (în realitate *ᵉä*) se întîlneşte numai după consoană cu o articulaţie palatală (specifică sau suplimentară) ; el este condiţionat de existenţa unei consoane precedente

[1] În locul lui *deń* este mai potrivită aici notarea : *d'en'*, fiindcă în limba rusă toate consoanele (cu excepţia lui ж, ш, ц) se pronunţă moale înaintea lui *e*, *i*.

palatalizate și nu poate apărea în altă poziție. Deosebirea *b* /*b'* este așadar fonematică, iar deosebirea *a*[e]*à* nefonematică. Cele două consoane, *b* și *b'*, sînt foneme care și independent de alte foneme au funcția de a deosebi morfemele (*slab* /*slab'*), pe cînd *a* și [e]*à* au această funcție numai împreună cu o consoană precedentă, *a* urmînd după o consoană nepalatalizată, iar [e]*à* după o consoană palatalizată. De aceea *a* și [e]*à* trebuie considerate ca variante ale unui singur fonem, fonemul-vocală *a*, *a* fiind varianta lui cea mai tipică, deoarece apare și la început de cuvînt, unde nu poate fi influențată de o consoană precedentă» (SCL, VI, 31).

La prima vedere această argumentație pare a fi convingătoare și independența fonemului *b'* și dependența variantei [e]*à* par a fi dovedite. Din păcate, nu ne putem imagina o variantă [e]*à* a fonemului *a*. Elementul constitutiv în discuție al diftongului *ea* îl concep fie ca un apendice palatal al consoanei, fie ca primul element al diftongului *ea*. În cazul că îl consider ca un apendice palatal al consoanei, după consoană nu poate urma decît un *à*, ceea ce nu este de loc ciudat, deoarece rezultatul acesta de coarticulație este tot atît de firesc după cum e și faptul că *a* inițial nu poate avea un colorit palatal. În cazul acesta deci acest *à* nu este altceva decît o variantă a fonemului *a* după o consoană cu articulație palatală și care apare în cele mai variate situații și vecinătăți de sunete. Prin urmare independența fonemului *a* nu se schimbă din cauza dependenței și situației condiționate a variantei *à*. Iar dacă elementul constitutiv discutat al diftongului îl concep drept primul element al diftongului *ea*, nici atunci nu poate fi vorba despre varianta [e]*à* (varianta lui *a*), deoarece accept un diftong *ea*. Este deci clar că varianta [e]*à* a luat naștere datorită faptului că acad. E. Petrovici consideră elementul constitutiv în discuție al diftongului drept un element aparținător consoanei, care în același timp aparține și diftongului. Acest procedeu întîmpină greutăți serioase. În alt loc însă consideră primul element al variantei [e]*à* drept un «sunet vocalic accesoriu» (*ibid.*, 37).

Vrînd să dovedească independența fonemului *b'*, acad. E. Petrovici se referă la faptul că opoziția consoanelor dure/moi apare și la sfîrșitul cuvîntului și cu aceasta vrea să spună că ea se găsește pesemne și în altă poziție. Aceasta însă nu e de loc de la sine înțeles. Deja Trubetzkoy a atras atenția că rolul unor opoziții poate să fie cu totul diferit de la o limbă la alta « je nachdem in welchem Masse sie wirklich in allen Lautstellungen distinktive Kraft besitzen » (*Grundzüge*, 69). Din faptul că *b* /*b'*, *p* /*p'* etc. se comportă fonematic la sfîrșit de cuvînt nu reiese neapărat că și în toate celelalte poziții există peste tot foneme-consoane moi. Pentru faptul că în cuvintele *slab* /*slab'* avem de-a face cu opoziția *b* /*b'*, aceasta încă nu înseamnă că *ba* /*bea* ar prezenta neapărat aceeași opoziție. Bazîndu-ne pe pronunțarea din limba romînă comună, trebuie să ținem cont neapărat și de acum înainte în mod cu totul serios de posibilitatea că în particula de negație *ba* avem de-a face cu o variantă acomodată a fonemului *b* înaintea lui *a*, iar în verbul *bea* a fonemului *b* înainte de *ea*. În ceea ce privește problema variantelor, spre deosebire de acad. E. Petrovici, noi sîntem de părere că primul element constitutiv al diftongului *ea* silește pe de o parte consoana precedentă *b* la o acomodare, iar pe de altă parte dă un colorit palatal miezului diftongului (*à*), deoarece și între elementele componente ale diftongului există o influență reciprocă de coarticulație. Același lucru se întîmplă în fond, de exemplu, cu fonemul *d*, respectiv

cu fonemul *a*, din cuvîntul francez *diable*. Prin urmare nu e just să se spună că în cuvîntul *bea* fonemul *a* are un colorit palatal din cauza lui *b'*, ci că atît fonemul *b* cît și fonemul *a* primesc un colorit sub influența semivocalei palatale.

Spre a-și susține părerea, atît acad. Petrovici cît și acad. Al. Rosetti recurg la ajutorul foneticii experimentale. Acest lucru e de înțeles și poate fi justificat, căci doar amîndoi sînt specialiști formați în domeniul foneticii experimentale. Acad. E. Petrovici accentuează că în cuvîntul *beată* durata sunetului accesoriu palatal al lui *b* este mai scurtă decît durata lui *y* (= *j*) din *biată*. Nici acad. Al. Rosetti și colaboratorii săi nu pun la îndoială acest lucru, dar se referă la faptul că durata medie a lui *ea* și *ia* este aproximativ identică, și această identitate provine pe baza compensației : semivocala din *ea* este mai scurtă decît *i̯* din *i̯a*, în schimb în *i̯a*, *a* e mai scurt decît în *ea* (SCL, VI, 23-24). Toate acestea însă nu rezolvă problema apartenenței primului element din *ea*, căci oricît de scurt ar fi elementul în discuție, aceasta încă nu decide dacă el este sunetul accesoriu al lui *b* (consoană precedentă) sau prima parte a lui *ea*. Problema apartenenței nu e o problemă de durată, o problemă de fonetică experimentală. În cazul lui *biată*/*beată* diferența de pronunțare care poate fi observată în limba curentă nu e o dovadă împotriva existenței diftongului *ea*. Tot prin metoda experimentală acad. Al. Rosetti și colaboratorii săi au ajuns la rezultatul interesant că pe baza mărturiei bandei întoarse de magnetofon diftongul din *beat* sună în ordinea inversată drept *ae* sau *ai*. Această dovadă de ordin acustic trage în orice caz mai greu în cumpănă decît diferența de durată.

II

Să vedem apoi ce perechi de cuvinte, adică ce perechi de exemple, aduce acad. E. Petrovici pentru dovedirea corelației « consoane dure/consoane moi » (vezi referitor la aceasta SCL, I, 195-199). Aceasta este necesar și pentru faptul că acad. Al. Rosetti n-a apreciat aceste exemple în totalitatea lor. Această apreciere nu poate fi neglijată.

În alegerea exemplelor sale, acad. E. Petrovici pleacă de la constatarea justă că dacă vrem să dovedim această teză curajoasă, corelația « consoane dure /consoane moi » trebuie să apară nu numai la sfîrșit de cuvînt, ci și în alte poziții, nu numai într-o anumită vecinătate de sunete sau de sunet (de exemplu înaintea lui *a*), ci înaintea a cît mai multe vocale. În consecință e clar că și în limba romînă trebuie să existe astfel de cuvinte și forme gramaticale al căror înveliș sonor — în anumite cazuri cunoscute — se diferențiază tocmai prin astfel de perechi de foneme consonantice corelative. Acad. E. Petrovici cercetează fiecare pereche de foneme conform celor douăsprezece situații tipice de mai jos (șase perechi) și încearcă să dovedească existența consoanelor moi cu ajutorul unor perechi de cuvinte, adică al unor perechi de exemple avînd un caracter foarte amestecat. Să luăm de pildă acele exemple care au fost aduse pentru *p* dur /*p* moale : *p* dur : *pa*, *po*, *pu*, *pă*, *pî*, *-p* (final), *p* moale : *p' a*, *p' o*, *p' u*, *p' e*, *p' i*, *-p'* (final).

Conform acestora ar trebui să se găsească exemple pentru opoziția dintre *pa*/*p'a*, *po*/*p'o* *pu*/*p'u*, *pă*/*p'e*, *pî*/*p'i*, și pentru *p*/*p'* de la sfîrșitul cuvintelor și tot așa pentru toate celelalte perechi de consoane.

Acad. E. Petrovici presupune o întrebuințare efectivă atît de largă a acestor posibilități de opoziție care în această măsură exagerată nu există nici măcar în limba rusă, unde în general ușor se găsesc perechi de cuvinte ca пасть/пясть, под/пьёт, топор/тапёр, пуд/пьют, питать/пытать, топ/топь etc. El însuși constată că « pentru *p'ă* nu avem exemple în limba literară, iar grupele *p'o* și *p'u* le întîlnim numai în fonetica sintactică ». În ce privește întrebuințarea formelor regionale, acad. Al. Graur și acad. Al. Rosetti au observat just în *Esquisse* că « Les mots cités pour une opposition phonologique doivent être de la même époque, du même dialecte, et utilisés par la même catégorie sociale ». Nu putem fi de acord deci cu acad. E. Petrovici referitor la astfel de perechi de cuvinte : « (eu) *toc* /*t'oc* (dialectal) », sau « *stăpînu*(*l*) /*călcîńŭ*(l), « călcîiul » (în Banat) », « *tun* /*t'ŭ t'ŭn* « tiutiun (dialectal) », « *za* /*z'ă* « zea » (dialectal) etc. Acestea nu dovedesc de loc existența corelației *t* /*t'*, *n* /*n'*, *z* /*z'* în limba comună, după cum nici în limba maghiară nu s-ar putea dovedi corelația *d* /*d'* prin compararea cuvîntului *dió* cu forma dialectală *gyió*. Sînt de neacceptat exemplele de tipul acesta : *apă* /*ape* (notarea *ap'e* nu este prin nimic justificată). Acad. E. Petrovici e de părere că limba romînă este o limbă consonantică în care consoana precedentă determină caracterul palatal sau velar al vocalei următoare. De aici ar rezulta că cuvîntul *apă* are la singular o rădăcină terminată în *p* dur, iar la plural o rădăcină terminată în *p* moale, (*ap* /*ap'*) și că acești *p* diferiți ar determina terminația de singular și de plural, *-ă*, *-e* a substantivelor feminine ! Dar nu este mai fericit nici exemplul *pîni* /*p'ini*, deoarece nu opoziția *p* /*p'* este fonematică, ci opoziția *î* /*i*. Aici acad. E. Petrovici se gîndește pesemne la cazurile rusești de tipul lui бить/быть[1], dar trece cu vederea că în limba rusă ы se găsește exclusiv după consoane dure, iar *î* din limba romînă este cu mult mai independent, deoarece — deși este destul de limitat în ceea ce privește variația pozițiilor-tip — el poate să apară și la începutul cuvîntului : *îl*, *îmi*, *încă*, *înger*, *însă*, *însumi* etc., unde nu poate să depindă de o consoană precedentă (cf. și *Esquisse*, 7). Și numai pentru acest motiv exemplele romînești *lînă* /*lină*, *rîmă* /*rimă*, *vînă* /*vină*, *mîlos*/*milos* nu pot fi explicate la fel cu perechile de cuvinte rusești быть/бить, выл/вил. Din toate acestea nu se poate deduce decît constatarea că în limba romînă literară și comună nu există o corelație *p* /*p'*. Face excepție bineînțeles corelația de la sfîrșit de cuvînt *scap* /*scapi* [2], unde corelația este într-adevăr acceptabilă și acceptată.

XV

---

[1] Vezi explicația fonologică a acestora la O. S. Ahmanova, *Фонология*. Изд. Моск. Унив. 1954, 15.

[2] Acad. Al. Rosetti formulează acum mai hotărît aceasta : „În cazul lui *pom-pomi, cutez-cutezi*. . . trebuie să recunoaștem existența unei opoziții fonologice între o consoană dură și o consoană moale sau palatalizată, în limba literară" (SCL, V, 435). Avînd însă în vedere că *b* „moale" din cuvintele de tipul lui *beată* nu este identic din punct de vedere fonologic cu *b'* final ce se aude în forma de plural a cuvîntului *corbi* (acesta din urmă nu are un apendice palatal), trebuie să punem întrebarea : oare nu ar fi mai corect să vorbim la sfîrșit de cuvînt despre corelația de rezonanță în loc de corelație dură/moale ? De altfel, după părerea noastră, în formele articulate ale substantivelor și adjectivelor, corelația dispare, fiindcă în limba vorbită ele sună astfel : *lupu* (scris : *lupul*), la plural *lupi* (scris : *lupii*) ; cf., acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, 20-21. Prin urmare în formele *lupu, lupi* putem vorbi despre așa-numitul „Aufhebung", despre dispariția corelației în formele fără articolul hotărît. Bineînțeles în formele verbale *scap*/*scap'* nu există condițiile pentru dispariția corelației.

Între exemplele aduse pentru dovedirea corelației *b* /*b'* găsim înainte de toate perechi de cuvinte de tipul rusesc бак-а / бяка : *ba* /*b'à*, *bat* /*b'àt*, *bată* /*b'àtă*. Nu e de mirare că astfel de exemple care promit să fie bune apar în cazul perechilor de cuvinte unde *b'* se găsește în poziția înaintea unui *a*, ca în *ba* /*b'a*, deoarece miezul diftongului *ea* este *-a*. Dintre exemplele aduse pentru corelația de la sfîrșit de cuvînt, cu excepția lui *corb* / *corb'*, nici unul nu este la locul său. Exemplele *schimb-o*/*schimb'-ò* și *schimb-un* /*schimb'-ùn* nu pot fi puse alături de perechile de cuvinte din limba rusă ca de exemplu : бот/бьёт, бёдра/бодро, бут/бьют și din cauză că opoziția este în fonetică sintactică [1]. Dar nu este potrivit nici exemplul (se) *plimbă* /(să se) *plimb'e*, deoarece alternanța *ă* / *e* nu este în funcție de *b*, ci de faptul că avem de-a face cu o formă de indicativ sau cu o formă de conjunctiv. De altfel nici aici, după cum nici în alte locuri, nu putem accepta felul de notare *plimb'e* al formei *plimbe*, pentru că silaba a doua nu se pronunță ca rusescul бе. Singurul exemplu dat pentru perechea *bî* /*b'i* este cuvîntul *bir* (după notarea acad. E. Petrovici : *b'ir*) opus interjecției *bîr* [2]. De altfel, în ceea ce privește grupul de sunete *b'u* observă că, neologismul *biurou*, din cauza formei neobișnuite, a ajuns la forma *birou*. Nu credem însă că e întîmplător că în limba rusă, dar și în bulgară, cuvîntul francez *bureau* s-a fixat sub forma de бюро́.

Situația e asemănătoare și la exemplele cu *m* /*m'*. Nici aici nu apare pentru perechea *ma* /*m'a* decît un singur exemplu, care pare a fi de tipul мал/мял (*margă* /*m'argă*) și perechea *pom* /*pom'*, celelalte însă nu pot fi acceptate. E clar că de exemplu *m-or* (spune) /*m'-òr* (spune) nu e de aceeași categorie cu cuvintele rusești мол/мёл, мот/мёд. Putem însă lua și exemplele *t* /*t'*. Făcînd abstracție de exemplu pentru poziția finală (*fost* / *fost'*) și aici constatăm că exemplele dinaintea lui *-a* par bune, cu toate că acad. E. Petrovici citează unul singur : *tacă* /*teacă* (ar putea servi drept exemplu și *tanc* /*teanc* și natural, poate fi acceptat *fost* /*fost'* cu un *t* precedat de *s* (tipul rusesc плот/плоть este mult mai independent și mai frecvent). Nu pot fi comparate cu perechile de cuvinte rusești ток/тёк, поток/потёк, кастор/костёр, томный/тёмный astfel de exemple : *bat-o* (vina) /*bat'-ò* « bate-o », *ștofă* /*șt'ob* (!), dar nici alături de тук / тюк nu se potrivește *tun* /*t'ùt'ùn*. Pentru *d* /*d'* pare potrivit *da* / (să) *dea*, celelalte sînt amestecate cu fenomene de fonetică morfologică sau cu fenomene dialectale și nu există între ele nici unul de tipul lui док/дёг, подонки/подёнки ; de altfel această corelație nu apare la sfîrșit de cuvînt. *La* /(să) *l'à*, *lac* /*l'àc*, *lat* /*l'àt*, *lasă* /*l'àsă*, *lor* /*l'òrcă*, *luptă* /*l'ùrcă*, ne amintesc cazurile rusești лад/ляд, însă ele nu pot sta pe picior de egalitate cu perechile rusești лот / лёт, лодка / лётка, облог / облёк, лук / люк. Putem aminti încă perechea de cuvinte *dragă* /*dr'agă* « dreagă », în care se găsește *r* /*r'* înaintea lui *a* (cf. rusescul трас /тряс, perechile de cuvinte *na* /*n'à* « nea » și (să) *sară*/*s'ară* în care, după părerea acad. E. Petrovici, figurează *n* /*n'* respectiv *s* /*s'*.

Există deci consoane în legătură cu care 1) nu întîlnim perechi de cuvinte care să lase să se bănuiască o corelație palatală înaintea nici

---

[1] În ce privește diftongul format prin prescurtarea lui „schimbe-o" în *schimb'-o*, vezi cele spuse mai sus în legătură cu *ea* din *cartea*.

[2] O astfel de pereche de cuvinte cu interjecții, mai puțin sau mai mult forțată, este *mor*/*m'òrc*, *fu*/*f'u*.

unei vocale (*p*, *f*, *v*, *z*, *ţ*, *s*, *j*, *h*), 2) există una sau două perechi de cuvinte în care corelaţia apare numai înaintea lui *a* (*m*, *n*, *t*, *d*, *s*, *r*) şi, în sfîrşit, 3) tot numai înaintea lui -*a* întîlnim în două-trei, eventual în ceva mai multe, perechi de cuvinte această corelaţie palatală (*b*, *l*). Problema aceasta a numărului exemplelor ne pune fără îndoială pe gînduri şi nu poate fi nicidecum comparată cu gradul de frecvenţă a perechilor de foneme ruseşti.

Există însă în limba romînă comună două astfel de perechi de foneme : *k* /*k'* şi *g* /*g'* care merită o atenţie deosebită. Acestea apar şi în cîteva perechi de cuvinte în care corelaţia palatală există nu numai înaintea lui *a*, ci şi înaintea lui *o*, *u* : *kar* /*k'ȧr* (chiar), *kor* /*k'ȯr* (chior), *ku* /*k'ü* (chiu) [1] ; *gară g'ȧră*, *gata* /*g'ȧta*, *gol* /*g'ȯl*, « ghiol » (şi în bulgară : гол / гьол, deci numai pentru *gu* /*g'ü* nu există exemple. Interesul pentru această problemă e şi mai mare, fiindcă astfel de opoziţii fonematice apar şi la sfîrşit de cuvînt, ce e drept, în primul rînd, cu rol lexical şi nu gramatical : *muşc* /*muşchi*, *ung* /*unghi* ; tot aici poate fi menţionat şi *ridic* /*ridichi*. În cazul opoziţiilor *k* /*k'*, *g* /*g'* nu se poate susţine că alternanţele apar numai înaintea unui *a*, căci se găseşte cîte o pereche de cuvinte în care alternanţele au loc înaintea lui *o*, ba chiar într-un exemplu se găseşte alternanţa *k* /*k'* şi înaintea lui *u*. Aceasta nu se întîmplă frecvent, dar există totuşi şi chiar în limba comună. Iv. Lekov, de exemplu, e înclinat să nu accepte un *k* moale şi un *g* moale drept foneme, căci în limba bulgară nu apar decît în cîteva cuvinte de origine străină (mai ales turceşti). St. Stoikov însă dezaprobă această părere (*op. cit.*, 46) şi ar fi şi mai nejustă o asemenea părere în legătură cu perechile de cuvinte romîneşti, căci doar în limba romînă opoziţia dintre cele două perechi de foneme apare şi la sfîrşit de cuvînt. Acad. Al. Graur şi acad. Al. Rosetti au constatat şi ei în *Esquisse* că « Il y a opposition avec *k* devant *a*, *o*, *u* ; par contre il n'y en a pas devant *e*, *i*, où ne peut figurer que *k'*, et devant *ă*, *î* et consonne, où ne paraît que *k* » (*ibid.*, p. 14). *k* şi *g* sînt într-adevăr consoanele romîneşti care se pronunţă, în limba romînă, înaintea lui *e*, *i* totdeauna cu o articulaţie suplimentară palatală : *chem* (*k'em*), *chiu* (*k'iu*), *ghem* (*g'em*), *ghindă* (*g'indă*), în timp ce celelalte consoane înaintea lui *e*, *i* se pronunţă fără o articulaţie suplimentară palatală şi doar se acomodează : *text* (ruseşte текст, cu *t'*), *tip* (ruseşte тип), *demn*, *dinte*, *merg*, *mine* etc. Putem deci spune că *k'*, *g'* care înaintea lui *e*, *i* sînt variante ale lui *k*, *g*, desprinse din această poziţie [2] şi ajunse înaintea lui *a*, *o* au ajuns foneme, căci în faţa acestor vocale din urmă pot sta atît *k*, *g* dur cît şi *k*, *g* moi. Corelaţia

---

[1] Acad. E. Petrovici mai dă şi perechea de cuvinte *kub*/*k'üb*. Trebuie să remarcăm însă că *chiub* este de origine turcească (cf. alb. *kyp*, bulg. кюп amîndouă cu *p*) şi este o variantă mai rară a cuvîntului, tot regional, *chiup*, şi de aceea nu poate fi pus lîngă cuvîntul *cub* din limba comună. În schimb nu putem avea nici o obiecţie în legătură cu perechea de cuvinte bulgăreşti куп/кюп la care se referă Stoikov (*op. cit.*, 46). E interesant că şi *car*/*chiar* are corespondent bulgar : кар „în lungul"/кяр „cîştig" (rom. veche *chear* „id") ; la perechea de cuvinte кьорав/кора́в este şi diferenţă de accent.

[2] Această detaşare a fost sprijinită de evoluţia *cl*, *gl*>*cl'*, *gl'*>*k' g'* (Vezi cu privire la aceasta acad. Al. Rosetti, ILR, IV, 57-59), în urma cărora cuvintele *claru*>*glacia* au ajuns la forma *chiar*, *gheată* ; prin urmare perechea de cuvinte *kar*/*k'ar* exista deja atunci cînd a fost posibilă împrumutarea celor mai vechi elemente osmano-turceşti (sec. XV-XVI) şi astfel s-au adăugat la acestea şi perechile de cuvinte *cor*/*chior*, *gol*/*ghiol*. Prin împrumutarea neologismelor se creează astfel de perechi de cuvinte interesante din punctul de vedere al fonologiei istorice. Astfel de exemplu împrumutarea cuvîntului francez *tapeur* a îmbogăţit numărul cuvintelor ruseşti de tipul lui *po*/*p'o*, cuvîntul francez *or* a devenit perechea cuvîntului romînesc *ori* etc.

aceasta dure /moi este fonematică, în timp ce înaintea lui *e*, *i* este fonetică. Problema apartenenței apendicelui palatal se pune desigur și la perechile de cuvinte de tipul *cor* /*chior*, *gol* /*ghiol*. După cum *bat* /*beat*, luat independent, poate fi analizat în două feluri : $b + a + t$ /$b' + a + t$ și $b + a + t$ /$b + ea + t$ așa și *cor* /*chior* : $k + o + r$ /$k' + o + r$, $k + o + r$ / $k + \underset{\frown}{i}o + r$. Care este analiza corectă din punct de vedere fonologic? Pentru rezolvarea unor astfel de cazuri, A. Martinet a încercat să aplice o așa-numită metodă comutativă. Conform acesteia « două sunete care se succed numai atunci reprezintă în mod sigur două foneme deosebite, cînd amîndouă pot fi schimbate, adică dacă pot fi înlocuite cu un alt sunet în așa fel încît să se obțină un cuvînt nou » («Acta Linguistica» Copenhague, I, 96). Martinet remarcă în legătură cu acest procedeu, care în esență a fost cunoscut deja de Trubetzkoy, că comutația este valabilă și atunci cînd înlocuim un sunet cu zero (cu privire la așa-zisul « Nullwert »), vezi și E. Seidel, *op. cit.*, 36). Pentru ca să putem dovedi de exemplu independența fonologică a lui *t* în *tiers* — spune Martinet — nu e de ajuns opoziția *tiers* / *tuèrent*, mai e necesară și opoziția între *tiers* /*hier* (t /$\varnothing$), *tiers* /*pierre* (t /p). Dacă însă *t* este independent din punct de vedere fonologic, atunci nimeni nu poate susține că — să zicem în cazul lui *tiers* /*terre* — avem în fața noastră corelația t' /t, căci semivocala de după *t* nu aparține lui *t*, nu este un apendice al acestuia.

La ce rezultat ajungem aplicînd această metodă la cuvintele romînești? *Teacă* /*toacă* mutatis mutandis corespunde lui *tiers* /*tuèrent*, iar *teacă* /*leacă*, *teacă* /*seacă* lui *tiers* /*pierre*. Din aceasta rezultă independența fonologică a lui *t* romînesc ; după cum $\underset{\frown}{i}$ din *tiers* nu este apendicele lui *t*, tot așa nici « elementul palatal » al lui *teacă* nu este apendicele lui *t*. Și aceasta într-adevăr e așa.

În mod asemănător putem proceda și cu cuvîntul *chiar*. Dacă-l lăsăm la o parte pe *k*- inițial, adică îl schimbăm cu zero, obținem cuvîntul *iar* cu sensul de „î n s ă", iar dacă semivocala o înlocuim cu *l*, obținem *clar*. În felul acesta *chiar* este : $k + \underset{\frown}{i}a + r$. Bineînțeles metoda ar fi inaplicabilă dacă $k\underset{\frown}{i}$ ar fi dat o africată de felul lui t' ca, de exemplu, în albaneză : *klaj* > *kl'aj* > *qaj* ; *gluha* > *gl'uhë* > *gjuhë*. Astfel de experiențe pot fi continuate : *chior* /*clor*, *chior*/ *fior*, din ceea ce putem deduce că analiza lui *chior* este $k + \underset{\frown}{i}o + r$. În cele din urmă am ajunge la concluzia că nici în cuvintele *chiar*, *chior* nu există un *k* moale, ci doar varianta acomodată a lui *k* de dinaintea diftongului $\underset{\frown}{i}a$, $\underset{\frown}{i}o$. Or, aceasta contrazice faptele.

Aplicarea metodei lui Martinet duce la rezultate contradictorii, care ne atrag atenția că pentru rezolvarea problemei „un ou deux phonèmes" nu este suficientă simpla comutație. Faptul că semivocala poate sau nu poate fi comutată nu este un criteriu hotărîtor pentru a stabili dacă ea este un apendice palatal al consoanei sau dacă este primul element al diftongului. (De exemplu, în cazul lui *gol* / *ghiol* comutarea nu duce la nici un rezultat). La urma urmelor și п din rusescul пяд poate fi înlocuit cu zero : яд „otravă", de asemenea și „apendicele palatal" : рад „vesel", dar aceasta nu schimbă nimic în ce privește existența corelației palatale. La rezolvarea problemei „un ou deux phonèmes" e necesară de cele mai multe ori o apreciere mai complexă a raporturilor.

Acad. Al. Rosetti s-a străduit să combată teoria acad. E. Petrovici și pe baza formelor gramaticale care sînt legate prin paradigmă. „În

realitate, pentru cineva vorbind romînește — spune el — *beat* este asociat cu pluralul *beți*, *bete*, după cum *seară* cu pl. *seri*, opoziția fonologică fiind deci vocalică : *ea* — *e*. De fapt, o opoziție fonologică consonantică nici nu se poate stabili între sg. *beat* și pl. *beți*, *bete*, întrucît, în cazul singularului și pluralului, găsim aceeași consoană (*b*) urmată de *e*. Opoziția consoană dură/consoană muiată există numai în cazurile lui *beat* opus lui *bat* (vb.), și numai dacă ne adresăm la graiurile locale. Dar asociația dintre aceste două cuvinte (substantiv—verb) este fictivă, căci în fonetică opoziția există numai între formele asociate în mod spontan de vorbitor, și anume între singular (*beat*) și plural (*beți* — *bete*); aceasta este o realitate cu care lingvistul poate opera" (SCL, V, 435).

Această argumentare nu rezistă în toate privințele. Nu există o legătură asociativă mai strînsă nici între substantivul rusesc пясть și verbul пасть, dar învelișul lor sonor totuși este diferențiat prin opoziția fonematică *p'*/*p*. Este adevărat, independent de aceasta, că formele *beat*/*beți*. *bete* se asociază mai strîns decît *bat*, *beat*, fiind forme ale aceluiași cuvînt. Ba mai mult, legătura mai strînsă se extinde și asupra cuvintelor *beție*, *bețiv*, *bețivan*. Raționamentul făcut de acad. Al. Rosetti însă mai are un punct vulnerabil. Anume nu putem spune că în cuvintele *beată* și *bete*, *b* ar sta deopotrivă înaintea lui *e* (prima silabă a lui *beată* este бя-, prima silabă a lui *bete* e бэ), deoarece numai *b* din *beată* are „apendice palatal", *b* din *bete* cel mult atîta are de-a face cu palatalizarea, că se acomodează la *e* următor. Dacă acceptăm că în *beată* există un *b* moale, chiar numai de dragul de a dovedi ceva absurd, atunci acest *b* nu stă înaintea lui *e*, ci înaintea lui *a* (*ä*). În acest caz—făcînd abstracție de toate — s-ar putea presupune că formele *b'ată*—*bete* sînt diferențiate prin opoziția dublă morfonematică : *b'* /*b* și *a* /*e* (și desigur, și terminația este diferită). Această presupunere ar putea să pară justificată de faptul că la forma de singular sau de plural a mai multor cuvinte a apărut morfonemul *a* /*e* : *fată* (< *feată*) — *fete*, *masă* (< *measă*) — *mese*, *pană* (< *peană*) — *pene*, *pară* (< *peară*) — *pere*, *vadră* (< *veadră*) — *vedre*, *vară* (< *veară*) — *veri* etc.[1].

Acad. Al. Rosetti a revenit din nou asupra problemei și și-a dat silința să dovedească mai temeinic teoria sa cu ajutorul așa-numitei neutralizări. D-sa pleacă de la constatarea că, după concepția acad. E. Petrovici, în formele *beată* — *bete* amîndouă consoanele inițiale trebuie să fie muiate și astfel opoziția consonantică, în mod necesar, e neutralizată. În urma acestei neutralizări nu poate exista decît o opoziție vocalică între cele două forme (după acad. Al. Rosetti : *ea* /*e*). Iar dacă la astfel de forme din punct de vedere asociativ strîns legate (formă de singular și formă de plural), din cauza neutralizării, nu există opoziție consonantică, atunci nu poate fi opoziție consonantică nici în perechile de cuvinte *teacă* /*tacă*, *leac* /*lac*, formate din cuvinte cu sensuri cu totul diferite. Fiind vorba în amîndouă cazurile de același

---

[1] În limba bulgară se pune o problemă similară. Stoikov vorbind despre я, așa-numitul променливо, remarcă că în perechea бял-бели (б'ал-бѐли) nu e vorba de o simplă alternanță я/е, cum se crede în general; în realitate *b* moale + *a* alternează cu *b* dur (!) + *e* (*op. cit.*, 59). Se cade să amintim aici și observația lui *G. Weigand* : „Eine Erweichung des vorausgehenden Konsonanten findet bei я *nicht* (sublinierea de W. !) statt, also *polęana* nicht *pol'ana*". (*Bulg. Gramm*², Leipzig, 1917, 6). Problema, credem, nu poate fi considerată ca rezolvată.

fonem (consoană + *e* sau *i*), este o imposibilitate ca în *teacă* să avem un *t'* și în același timp o opoziție vocalică în *beată* — *bete*. Prin urmare — conclude acad. Al. Rosetti — dacă în cazul *teacă*/*tacă* opoziția este consoană dură/moale, atunci aceeași opoziție trebuie să existe și în cazul *beată-bete* sau trebuie să acceptăm că opoziția e neutralizată în toate cazurile, deci atît în *teacă-tacă* cît și în *beată-bete* (SCL, VI, 25-26). Tocmai de aceea acad. Al. Rosetti rămîne neclintit la concepția sa veche.

După aceasta trebuie să ne punem întrebarea : oare se poate dovedi teoria susținută de acad. Al. Rosetti printr-o teorie bazată pe o argumentare diferită de a sa?

Să reamintim că la aprecierea perechilor de cuvinte date de acad. E. Petrovici, prin punerea pe primul plan, în mod provizoriu, a considerentelor pur fonetice, am socotit că unele dintre aceste perechi sînt „bune". Acestea sînt : *ba-bea* (*b'a*), *bat-beat*, *bată-beată*, *margă-meargă*, *tacă-teacă*, *da-dea*, *na-nea*, *sară-seară*, *la-lea*, *lac-leac*, *lat-leat*, *lasă-leasă*, *dragă-dreagă*, *car-chiar*, *gata-gheata*, *gară-gheară* (se mai pot adăuga la acestea : *tanc-teanc*, *tracă-treacă*). Pentru aceste perechi de cuvinte este caracteristic faptul că în ele alternanța fonemelor dure/moi apare — fără excepție — înaintea lui *a*. În același timp am fost nevoiți să eliminăm din discuție exemplele date pentru cazurile cînd consoanele stau înaintea lui *o*, *u*, deoarece ele nu pot fi acceptate nici măcar provizoriu. Dar astfel de restricții nu sînt caracteristice pentru perechile de foneme dure/moi. Sîntem de părere că la soluționarea problemei corelației de timbru a consoanelor dure și moi cea mai mare greutate o are întrebarea dacă consoanele *moi* alternează cu consoanele dure și înaintea vocalelor *velare* (*o*, *u*) [1]. Tocmai de aceea sîntem tentați ca perechile de cuvinte *car-chiar*, *cor-chior*, *cu-chiu*, *gară-gheară*, *gol-ghiol* să le considerăm ca exemplele modeste din punct de vedere cantitativ, dar ireproșabile din punct de vedere calitativ ale alternanței *k*/*k'*, *g*/*g'*. Acestea arată anume că — deși numai în 1-2 cazuri — perechile de foneme *k*/*k'* și *g*/*g'* apar și în altă poziție, nu numai exclusiv înaintea lui *a*. În schimb în cazul lui *b*, *n*, *t*, *d*, *n*, *s*, *l*, *r* nu se poate constata această detașare (de poziția dinainte de *a*), și tocmai în lipsa unor astfel de perechi de cuvinte a fost nevoit acad. E. Petrovici să recurgă *în mod necesar* la ajutorul ineficace al unor exemple de fonetică sintactică și de grai popular.

Referindu-ne la cele arătate mai sus putem constata deci următoarele :

1. În cazul perechilor de cuvinte franceze *tiers-terre*, *pierre-père* etc. nu putem vorbi, după părerea noastră, despre alternanța perechilor de foneme dure/moi (*t*/*t'*, *p*/*p'* etc.), fiindcă nu există tipuri de perechi de cuvinte de felul următor *ta*/*t'a* (*t̯ia*), *to*/*t'o* (*t̯io*), *tu*/*t'u* (*t̯iu*), respectiv *pa*/*p'a* (*p̯ia*), *po*/*p'o* (*p̯io*) *pu*/*p'u* (*p̯iu*), iar dacă se găsesc 1-2 exemple potrivite cu vreuna dintre consoane (de exemplu *lin-lien*, *long-lion*), acestea, din cauza caracterului lor sporadic, nu pot fi cuprinse într-un sistem. După cum știm, corelația palatală nu există nici la sfîrșit de cuvînt.

2. În perechile de cuvinte *bată-beată*, *tacă-teacă* nu există o alternanță de foneme *b*/*b'*, *t*/*t'* etc., deoarece lipsesc perechi de cuvinte de

[1] Aceasta nu înseamnă bineînțeles că înaintea vocalelor palatale nu este posibilă alternanța de foneme dure/moi : постель/пастэль etc.

tipul *bo/b'o*, *bu/b'u*, *to/t'o*, *tu/t'u*. Prin urmare nimic nu justifică trecerea ,,articulației suplimentare palatale'' din punct de vedere fonologic la consoana precedentă, ba mai mult, avînd în vedere că ,,articulația suplimentară palatală'' se găsește numai înaintea lui *a*, legată de *a*, trebuie să spunem că ea este articulația suplimentară a lui *a*, adică este primul element al diftongului *ea*. Dacă ar fi articulația suplimentară a consoanei, atunci ar trebui să apară împreună cu consoana, legată de consoană, nu numai înainte de *a*, ci și înaintea altor vocale. Existența alternanței *b /b'* la sfîrșit de cuvînt nu poate fi considerată ca argument care să justifice prezența ei, condiționată, la început de cuvînt.

3. În perechile de cuvinte *car-chiar*, *gară-gheară* putem accepta alternanța de foneme *k /k'*, *g /g'*, fiindcă avem perechi de cuvinte *cor-chior*, *gol-ghiol*, chiar și *cu-chiu*. Pe lîngă aceasta ea se mai află și la sfîrșit de cuvînt : *mușc-mușchi*, *ung-unghi*. De altfel pronunțarea moale, din punct de vedere fonetic, se găsește tocmai la aceste două consoane și înainte de *e*, *i*.

Avînd în vedere cele de mai sus, sîntem de părere că explicațiile date de acad. E. Petrovici cu privire la așa-numita palatalizare de gradul al șaselea trebuie revizuite— cel puțin în ceea ce privește limba literară și limba comună.

III

Acum putem trece la problema corelației consoanelor rotunjite și nerotunjite, care este tratată într-un studiu mai lung, publicat în 1952. Această lucrare a acad. E. Petrovici conține multe observații, sezisări fine cu privire la relațiile fonologice ale graiurilor romînești, dar concluziile sale privitoare la limba literară și la limba comună trebuie să le primim și de astădată cu rezerve.

Acad. E. Petrovici se străduiește cu multă erudiție să pună o bază pentru dovedirea existenței și a acestei corelații. Dacă în cuvîntul (eu) *săr* /(tu) *sări* avem de-a face cu opoziția *r /ŕ* — spune dînsul — atunci și în formele de imperfect *săra /săŕa* (în scris : *sărea*) avem aceeași opoziție, deci *ea* este pseudodiftong în forma *sărea* ,,căci în realitate din punct de vedere fonologic (și chiar fonetic), în cuvîntul *sărea* se rostește un *ŕ* (*r* muiat) urmat de *a*'' (SCL, III, 166). De aici ajunge la concluzia că și în perechea de cuvinte *rade-roade* avem de-a face cu o opoziție consonantică și nu cu una vocalică : *r* — *r°* (în loc de *o-oa*). Acad. E. Petrovici se referă și la faptul că, în unele graiuri, consoanele rotunjite se întîlnesc în poziție finală, adică în așa-numita poziție dură și de aceea este justificat să căutăm consoane rotunjite și în alte poziții.

În limba romînă comună însă forme ca *plop°*, *corb°*, *kîntat°* nu se găsesc de loc și chiar dacă ar exista, nici atunci nu ar urma să le găsim în mod necesar și în altă poziție. Faptul că în perechea *săr /săr'* există opoziția *r /ŕ* nu înseamnă că și în *săra /săŕa* trebuie să existe. O opoziție similară pur fonetică există și în cuvintele franceze *aurons-aurions*, și cu toate acestea nu putem vorbi despre perechea de foneme *r /ŕ* fiindcă întîlnim forme ca *rein /rien*, dar *ra /ŕa*, *ro /ŕo*, *ru /ŕu* nu. E semnificativ că în perechea *săra /săŕa* problema aceasta se pune din nou numai înainte de *a*, ca de exemplu în cazul lui *dragă /dreagă*, în limba romînă însă nu

avem perechi *ro*/*ŕo*, *ru*/*ŕu* [1]. De aici rezultă că în forma *sărea* avem de-a face cu un diftong, ca în cuvintele *beată*, *teacă*. Deci, după părerea noastră, concepția nouă despre opoziția fonematică *rade-roade* nu se poate motiva în felul acesta.

Nu este însă mai convingătoare argumentarea acad. E. Petrovici nici atunci cînd vrea să dovedească că consoanele rotunjite nu sînt condiționate de vreo vocală următoare, în schimb diftongul *oa* nu apare niciodată independent de consoana precedentă. Așadar dacă cuvîntul *toată* (forma feminină a lui *tot*) îl analizăm în felul acesta $t° + a + t + ă$ atunci *å* următor devine puțin labializat și această labializare este provocată de *t°* (sau de o altă consoană rotunjită). Prin urmare, în cazul acesta *å* este o variantă a lui *a* condiționată de *t°* precedent. Aceasta se explică pur și simplu prin faptul că „articulația suplimentară velară" a „consoanei rotunjite" (primul element semivocalic al diftongului *oa*!) labializează ușor pe *-a* al diftongului, totodată „articulația suplimentară velară" impune oarecare acomodare și consoanei precedente. Lucrul acesta se întîmplă și în cuvîntul francez *poids*, al cărui *p-* se acomodează evident altfel decît *p-* din *pierre*, și nici *a* din diftongul cuvîntului *poids* nu este identic de exemplu cu *a-* din *taille*. Cel care acceptă existența consoanelor rotunjite nu are pentru ce să susțină că după ele stă totdeauna un *a* labializat, deoarece, independent de aceasta, *å* rămîne o variantă determinată și pe mai departe a fonemului *a*, independența căruia rivalizează cu independența fonemului *t* și această independență este cu mult mai mare decît independența presupuselor consoane rotunjite.

Să vedem cum se prezintă problema independenței, respectiv condiționarea de loc, de poziție, a presupuselor consoane rotunjite?

Am văzut mai sus că „articulația suplimentară palatală" a presupuselor consoane muiate nu are loc decît înaintea lui *a*. Deoarece diftongul *ea* apare în multe astfel de cuvinte (*deal*, *leac*, *leat*, *steag* etc.), în care prezența lui *ea* nu este condiționată de vocalele *e*, *a*, *ă* din silaba următoare (vezi în schimb în limba romînă veche *leage-lege*; *meargă-merg*, *gheată-gheata*), acad. E. Petrovici, punînd problema corelației consoanelor dure/moi, s-a putut referi și la astfel de exemple ca *beat*, *leac* etc. În cazul lui *oa* însă sînt restricții. Anume, diftongul acesta nu poate să apară decît în silabe accentuate urmate de *e*, *ă* sau *a*, de exemplu *doarme*, *doarmă*; *poate*, *poată*; *coamă*, *coama*, *coame* etc. Sîntem deci nevoiți să afirmăm că în limba romînă comună „consoanele rotunjite" nu pot să apară decît înainte de *å* (din diftongul *oa*), dar chiar și în această poziție numai atunci cînd în silaba următoare se găsește un *e*, *ă*, *a* [2]. Dependența lui *oa* de

---

[1] Acad. E. Petrovici încearcă să dovedească existența lui *ro*/*r'o* prin punerea față în față a cuvintelor *Maro* (vocativul de la *Mara*) și *muier'o* (vocativul lui *muiere*) (SCL, I, 198). Însă și această „pereche de cuvinte" este o dovadă suficientă că în limba romînă, în astfel de cazuri, nu există corelația *r*/*r'*. Este de ajuns dacă le comparăm de exemplu cu perechile de cuvinte rusești ров/рёв, гроб/грёб. De altfel diftongul final din cuvîntul *muiereo* se poate analiza tot atît de clar ca și cel din cuvîntul *cartea*: varianta redusă la semivocală a lui *-e* final din cuvintele *muiere* și *carte* se află în primul caz înaintea terminației *-o* a vocativului, în cel de al doilea înaintea articolului feminin *-a*. Dar în limba comună nu există nici perechea de cuvinte *carul*/*cŕul* (exemplul *ru*/*ŕu* al acad. E. Petrovici), ci numai *caru*(*l*) „car"/*caru*(*l*) „cariu".

[2] Această situație nu se schimbă chiar dacă luăm cuvîntul *doar*, fiindcă el este o formă scurtată a lui *doară* (cf. de exemplu proverbul „Cu poate și cu *doară* nu macini la *moară*". Vezi și acad. Al. Graur, BL, III, 46).

vocala silabei următoare este deci mai mare decît cea a diftongului *ea*, deoarece nu există un diftong *oa* care să depindă numai de accent, în schimb astfel de diftong *ea* există (*deal*, *steag* etc.). Toate raporturile acestea de dependență arată că în limba romînă nu putem vorbi despre ,,foneme rotunjite". Nici acad. E. Petrovici, nici altcineva nu poate găsi un cuvînt romînesc în care să apară problema fonemelor nerotunjite/rotunjite independent de aceste condiții. Forme ca *coamă-coama-coame*, *pom-pomi*, *poamă-poame* ilustrează destul de clar că nu *-m-* determină vocala de la sfîrșit de cuvînt (care în cazul lui *pomi* nici nu există), ci diftongul *oa* este condiționat de calitatea vocalei finale. Am putea spune chiar că ,,fonemele rotunjite'' își primesc caracteristica lor corelativă cea mai importantă atunci cînd accentul și vocala corespunzătoare a silabei următoare asigură această corelație. Această determinare, această dependență atît de mare dovedește că în limba romînă comună nu sînt foneme rotunjite.

Aceasta se mai poate dovedi și altfel. După cum în tratarea problemei ,,consoanelor moi'' a servit drept argument decisiv lipsa de alternanță înaintea vocalelor velare, nici aici nu putem trece cu vederea că în limba romînă comună nu există cuvinte în care să fie grupurile de sunete *pu̯ə*, *pu̯i*, *pu̯ă*, *bu̯ə*, *bu̯i*, *bu̯ă* etc.

Nici acad. E. Petrovici, nici acad. Al. Rosetti nu acordă atenția cuvenită acestor interdependențe. Acad. E. Petrovici caută să-și bazeze argumentarea pe așa-numita poziție tare și poziție moale și se străduiește să explice că diftongul *oa* la început de cuvînt (de exemplu *oare*, *oase*), atît din punct de vedere fonologic, cît și fonetic, este constituit din consoană + vocală (SCL, III, 169). Într-adevăr *u̯* inițial al cuvîntului *oare* (fonetic *u̯åre*) poate fi înlocuit cu multe alte consoane: *mare*, *sare*, *tare* etc. Acad. E. Petrovici însă a scăpat din vedere că este comutabil și primul element al diftongului *oa* din mijlocul cuvîntului. Astfel în cazul cuvîntului *coasă* primul element al diftongului poate fi înlocuit cu *l*: *clasă*. Forma (să) *coacă* oferă două posibilități: *clacă*, *cracă*; ba mai mult, în cuvîntul acesta și *a* poate fi înlocuit cu *p*: *copcă*. Prin urmare în privința comutării, semivocala lui *oa* inițial și a celui din mijlocul cuvîntului se comportă la fel, deci prin comutație nu putem face nici o deosebire între cei doi *oa*. Dar nici din punct de vedere fonologic nu este esențial a stabili dacă *u̯* inițial din cuvintele *oare*, *oase* este consoană sau vocală. Oricum analizăm, de exemplu, grupul de sunete sau corpul de sunete *u̯åie* (scris: *oaie*), în nici un caz nu putem trece cu vederea forma de plural *oi* (vezi și *oier* etc.), prin urmare *u̯å* este perechea morfonemă a lui *o* din *oi*, determinată de *e* final al cuvîntului *oaie*. Acceptarea teoriei acad. E. Petrovici ar provoca greutăți mari și la predarea gramaticii descriptive a limbii romîne comune. Anume dacă spunem că între perechea de cuvinte *tată-t°ată* există o opoziție fonematică consonantică (*t*/*t*°), atunci în ceea ce privește formele *tot-t°åtă* ar trebui să acceptăm pe de o parte opoziția *t*/*t*°, pe de altă parte opoziția *o*/*å*. Cum s-ar putea explica că *å* din *t°ată* este determinat de *t*°, cînd e clar că în forma feminină *toată* din cauza lui *-ă* final apare în locul lui *o* diftongul *-oa-*? Iar dacă în perechea *tot-toată* avem de-a face cu o opoziție vocalică (*o*/*oa*), de ce nu ar putea fi o opoziție *o*/*oa* și în perechea de cuvinte *tată*/*toată*? Totuși nu se poate spune că *o* din *tot* sub influența lui *-ă* final [în *toată*] s-a transformat în ,,articulația suplimentară velară'' a lui *t* inițial, după care mai apare de undeva și un *-å-*.

În concluzie socotim că teoria acad. E. Petrovici cu privire la corelația consoanelor dure/moi și nerotunjite/rotunjite nu poate fi aplicată la limba literară și la limba romînă comună. În schimb sînt extrem de stimulatoare observațiile și explicațiile care dovedesc cunoașterea temeinică a graiurilor romîne și care relevă fenomenele paralele ale graiurilor slave și romîne, mai ales ale graiurilor bulgare răsăritene și romîne.

În încheiere trebuie să ne mai ocupăm pe scurt de rezultatele studiului interesant al lui Em. Vasiliu despre alternanțele fonologice ale limbii romîne comune (*Alternanțele fonologice din punctul de vedere al recțiunii*, SCL, VI, 43—49). Studiul acesta — fără să intrăm direct în discuție — încearcă să pună teoretic bazele problemei modificării fonemelor, clarificînd problema recțiunii fonologice, trecînd dincolo de recțiunea morfologică. În timp ce în cazul recțiunii morfologice cuvîntul regent cere un anumit morfem (de exemplu *eo* Roma*m*) — spune Em. Vasiliu — recțiunea fonologică reprezintă un anumit grad de motivare a expresiei sonore în paradigmă [1]. Anume în cazul recțiunii fonologice de felul fonemului regent depinde felul fonemului subordonat: în formele *zbor*, *zbori*, *zboară*, rămîn constante numai fonemele *zb-r-*, cu funcție lexicală, în timp ce de altfel se poate constata alternanța *o*/*oa*, impusă de fonemul regent [2]. În schimb *-u-* din formele *zburam*, *zburați* este determinat de deplasarea accentului de pe temă pe sufix. Em. Vasiliu accentuează că vocala de la sfîrșit de cuvînt joacă rolul de regent nu ca morfem, ci ca fonem; de exemplu sub influența lui *e* de la sfîrșit de cuvînt avem în silaba accentuată *oa* atît în declinare cît și în conjugare, *floare*, (să) *zboare* etc., indiferent de rolul lui morfologic. Aceasta este explicabil, deoarece alternanțele fonologice actuale au fost la origine schimbări fonetice condiționate [3].

Aceste schimbări fonetice de mult au încetat de a mai fi procese vii, dar, fiindcă ele au intrat în sistemul formelor gramaticale, alternanța fonemelor putea să apară după normele recțiunii și în cuvintele intrate mai tîrziu în limbă. Menținerea recțiunii și încetarea schimbării sunetului creează o situație contradictorie. Prin aceasta se explică fluctuațiile destul de numeroase din neologisme. Pe noi, de astădată în legătură

---

[1] Autorul crede că un astfel de fenomen este armonia vocalică din limbile așa-numite aglutinante (*ibidem*, 47, nota 1).

[2] După Em. Vasiliu fonem regent nu poate fi decît o vocală, sau lipsa accentului are rolul elementului regent (de exemplu *murim* : *mor*). Această afirmație poate fi justă din punct de vedere istoric, dar este discutabilă din punct de vedere descriptiv, căci în cazurile de felul lui *zbori, meri, seri*, oare *-i* este fonemul regent? Deoarece corelația consoană dură/consoană moale de la sfîrșitul cuvintelor este în general acceptată, e mai just să se spună în astfel de cazuri că sunetul *ă* din singularul *măr* sub influența lui *r* palatalizat (cu rezonanță palatală), de la sfîrșitul cuvîntului, apare sub forma *-e*. Prin urmare nu numai vocalele și lipsa accentului, ci și consoanele palatalizate (moi) de la sfîrșit de cuvînt pot fi foneme regente.

[3] În legătură cu aceasta ne referim pe scurt la istoria lui *ea, oa*. Acad. Al. Rosetti accep.ă, în fond, explicația dată de S. Pușcariu, conform căreia *e* și *o* accentuați s-au diftongat prin anticiparea timbrului lui *a* (*ă*), *e* din silaba următoare : *lege* > *leege* > *leage* (acesta, după aceea, a regresat, și azi avem din nou *lege*), *porte* > *poerte* > *poarte*, *porta* > *poarta* (cf. « Dacoromania » I, 380 ; acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, IV, 31-34). Pușcariu nu vorbește separat despre *ă*, dar s-ar putea ca regentul *a* să fi trecut la *ă* numai după diftongare. S. Pușcariu și acad. Al. Rosetti nu acceptă părerea exprimată de acad. I. Iordan și Al. Philippide, conform căreia *a* n-ar fi avut rol de diftongare și se referă la un exemplu germanic (în norvegiana veche *berga* > *bearga*). Acad. Al. Rosetti ține seama și de posibilitatea că diftongarea lui *e* (și în legătură cu aceasta a lui *o*) ar fi în relație cu introducerea, în sistemul fonologic al limbii romîne, a diftongului *ea* (variantă a lui *ě*), din vechea bulgară (*Studii lingvistice*, București, 1955, 78).

cu problema diftongilor, ne interesează recţiunea, care, după Em. Vasiliu şi după părerea noastră, dovedeşte că în limba romînă comună în general vocalele sînt acelea care determină vocalele (simple sau diftongi) şi consoanele, nu consoanele determină vocalele. Părerea acad. E. Petrovici că limba romînă ar fi o limbă consonantică este incompatibilă cu fenomenele de recţiune. În variantele *observă - obsearvă*, *convocă - convoacă* fluctuaţia nu este consonantică, ci vocalică [1].

Şi normele alternanţelor fonematice romîne ne previn că faţă de lărgirea sferei corelaţiei consoane dure / consoane moi şi faţă de teoria corelaţiei consoanelor nerotunjite /rotunjite pot fi ridicate obiecţii justificate. După cum vedem, deocamdată trebuie să rămînem la principalele rezultate din *Esquisse* ale acad. Al. Graur şi acad. Al. Rosetti şi dorim ca această „schiţă" să fie urmată, cît de curînd, de o fonologie romînă care să fructifice şi rezultatele discuţiilor legate de această problemă.

К ВОПРОСУ О ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор данной статьи критически исследует фонологическую систему румынского языка, установленную Э. Петровичем.

1. Он указывает на то, что фонологическая система румынских говоров часто отличается от системы общенародного языка. Этот факт не разрешает автору согласиться с теорией Э. Петровича, согласно которой фонологическая система румынского языка подводит под одну и ту же категорию общенародный язык и все говоры.

Полное смешание предшествующей согласной с первым элементом дифтонга *ea* частое явление в говорах *(tea t'a* ср. русское тя).

В румынском общенародном языке произношение согласной перед дифтонгом может быть только аккоммодацией. вызванной призвуком.

2. Примеры, данные Э. Петровичем для корреляции твердых согласных, основываются в большинстве случаев на синтаксической фонетике, либо на народных говорах Вот почему автор настоящей статьи соглашается с фонологическим чередованием твердых согласных/мягких согласных, но только в случаях к/к, д/д; в румынском общенародном языке в некоторых словах типа, *car* „воз", /*chiar* „даже", *gară* „вокзал"/, *gheară* „коготь", *cor* „хор", /*chior* „слепой", *gol* „голый"/ *ghiol* „лиман".

В парных словах *bată* „пусть бьет, пусть дует", /*beată* „пьяная", *tacă* „пусть молчит"/, *teacă* „ножны" не существует чередования фонем *b*/*b*, *t*/*t* и т. д., так как нет парных слов типа *bo*/*b'o*, *bu*/*b'u*, *to*/*t'o*, *tu*/*t'u*.

Следовательно, по мнению автора, нет никакого фонологическогооправдания переключению „добавочного палатального призвука" в последующей согласной.

Имея также ввиду тот факт, что добавочный „палатальный призвук" может находитьея только перед *a*, что он связан с *a*, нужно считать его за добавочную артикуляцию *a*, то-есть за первый элемеит *ea*.

---

[1] Cf. acad. Al. Graur, BL, III, 40 şi A. Lombard, *Le verbe roumain. Étude morphologique*. Lund, 1954, 91, 143. A. Lombard studiază foarte aprofundat cauzele fluctuaţiei.

Наличие чередования *b/b'* на конце слова, не может служить аргументом в пользу его обусловленного появления в начале слова.

3. Наличие корреляции согласная неогубленная /согласная огубленная сомнительно, так как *o/a* может появляться только в слове под ударением, перед *e*, *ă* или *a*. Подобная зависимость ясно доказывает, что в румынском общенародном языке нет огубленных фонем.

К такому же заключению приводит автора невозможность наличия в румынском языке слов, содержащих звукосочетания *pu̯e*, *pu̯i*, *pu̯ă*, *bu̯e*, *bu̯i*, *bu̯ă*.

4. Основываясь на статье Эм. Василиу, ***Фонологические чередования с точки зрения их управления***, автор опровергает также мнение академика Эмиля Петровича по поводу ***консонантического*** типа румынского языка, находя его несовместимым с явлениями управлния.

В общем итоге, теория Э. Петровича, по вопросу корреляции твердых согласных /мягких согласных, неогубленных/ огубленных согласных не может быть применена ни к литературному ии к общенародному языкам. В этой области языкознания нужно придерживаться пока труда А. Росетти и А. Граура, Esquisse d'une phonologie du roumain, 1938.

APERÇU SUR LE SYSTÈME PHONOLOGIQUE DU ROUMAIN

(RÉSUMÉ)

L'Auteur procède à une analyse critique du système phonologique de la langue roumaine, que Emile Petrovici vient d'établir.

1. L'Auteur démontre qu'il y a souvent de grandes différences entre le système des parlers et celui du roumain commun. C'est pourquoi il n'admet pas le point de vue de E. Petrovici parce que celui-ci n'établit qu'un seul système phonologique, pour le roumain commun et pour ses parlers. Dans ces derniers, la confusion intégrale de la consonne précédente et du premier élément de la diphtongue *ea* est un phénomène fréquent (*tea* < *t'a*, cfr. le russe т). La prononciation d'une consonne, suivie d'une diphtongue, n'est en roumain commun qu'une accomodation provoquée par une coarticulation.

2. Les exemples que donne E. Petrovici, pour prouver l'existence des corrélations consonnes dures /consonnes molles, sont dans la plupart des cas fondés sur la phonétique syntactique ou sur les parlers populaires.

Aussi l'Auteur accepte-t-il l'alternance phonologique consonnes dures /consonnes molles, rien que pour les cas *k /k'*, *g /g'*. Il existe, en roumain commun, quelques mots du type *car* « char » /*chiar* « même », *gară* « gare » /*gheară* « griffe », « serre », tout à côté des mots du type *cor* « choeur »/*chior* « borgne », *gol* « nu » /*ghiol* « lac ».

L'alternance des phonèmes *b /b'*, *t /t'* ne saurait exister dans les paires *bată* « qu'il (elle) batte ou souffle» /*beată* « ivre », *tacă* « qu'il (elle) se taise » / *teacă* « gaine », du moment que les paires du type *bo /b'o*, *bu /b'u*, *to /t'o*, *tu /t'u* manquent. L'Auteur prouve donc que rien ne peut justifier phonologiquement le passage de l'articulation palatale supplémentaire à la consonne précédente.

Etant donné le fait que cette articulation palatale supplémentaire ne se retrouve que devant l'*a*, liée à l'*a*, l'Auteur la considère comme propre à l'*a*, c'est-à-dire comme premier élément de la diphtongue *ea*.

L'existence de l'alternance *b*/*b'*, à la finale, ne saurait constituer un argument de la présence conditionnée à l'initiale.

3. L'existence de la corrélation consonnes arrondies/consonnes non arrondies est douteuse, parce que le groupe *oa* ne fait son apparition que dans les syllabes accentuées suivies des *e*, *ă* ou *a*. Cette si grande dépendance prouve qu'en roumain commun il n'y a pas de phonèmes arrondis.

L'Auteur arrive à la même conclusion, lors de sa constatation qu'en roumain commun il n'existe pas de mots qui contiennent les groupes de sons *pu̯e*, *pu̯i*, *pu̯ă*, *bu̯e*, *bu̯i*, *bu̯ă*.

4. L'Auteur réfute également le type consonantique que l'académicien E. Petrovici attribue à la langue roumaine. Il se sert de l'article de E. Vasiliu : *Les alternances phonologiques du point de vue de la rection*, pour prouver que cette opinion est incompatible avec les phénomènes de la rection.

L'Auteur souligne finalement que la théorie de la corrélation des consonnes dures/molles, des consonnes arrondies/non arrondies de E. Petrovici ne saurait être appliquée à la langue littéraire, ni au roumain commun. Il opine qu'on s'en tienne, en attendant, aux principes de l'*Esquisse d'une phonologie du roumain*, publiée par Al. Rosetti et Al. Graur.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3–4, 1956

CONTRIBUŢII LA STUDIUL FONOLOGIEI LIMBII ROMÎNE

DE

ANDREI AVRAM

În lingvistica romînească din ultimii ani a fost viu dezbătută problema corelaţiei de timbru a consoanelor în limba romînă. Discuţiile s-au referit numai la un aspect al problemei : existenţa corelaţiei de timbru în interiorul cuvîntului. La finală, existenţa unei corelaţii «consoană palatalizată / consoană nepalatalizată» a fost, în general, admisă. Un cuvînt ca *lupi* (fonetic : *lup*^{i}) este considerat ca fiind alcătuit din trei foneme : *l*, *u* şi *p*^{i}, ultimul reprezentînd termenul ,,marcat'' al perechii corelative *p* : *p*^{i} (*p* : *p'*) ; cele două elemente, ocluziunea labială şi articulaţia palatală, formează o unitate, un fenomen unic.

Pentru rezolvarea problemei este necesar un criteriu pe baza căruia să putem răspunde la întrebarea ,,unul sau două foneme?'' şi, astfel, să stabilim dacă articulaţia palatală finală este o caracteristică permanentă a consoanei sau un fonem independent. Un asemenea criteriu a fost formulat de Martinet[1] în felul următor : ,,două sunete succesive nu reprezintă cu siguranţă două foneme distincte decît dacă sînt amîndouă comutabile, adică dacă e posibil ca, înlocuindu-le printr-un alt sunet, să se obţină un cuvînt diferit. Este important să se noteze că comutaţia e perfect valabilă dacă se face cu zero'' [2].

Pentru a examina valabilitatea acestei reguli e necesar să trecem în revistă toate situaţiile în care se poate afla un grup de două sunete, din punctul de vedere al posibilităţilor acestora de a fi comutate.

Dat fiind că un sunet poate fi :

a) necomutabil,

b) comutabil cu alt sunet dar nu şi cu zero şi

c) comutabil cu zero [3],

---

[1] André Martinet, *Un ou deux phonèmes*?, în «Acta linguistica», I, 1939, fasc. 2, p. 94–103.

[2] *Ibidem*, p. 96.

[3] În această situaţie e indiferent dacă există sau nu posibilitatea comutării *şi* cu un sunet oarecare. De exemplu, pentru a demonstra independenţa lui *r* faţă de *g* precedent într-un cuvînt ca *gras*, e suficient faptul că *g* e comutabil cu zero : *ras* ; nu are nici o importanţă posibilitatea comutării lui *g* şi cu *t* : *tras*.

orice succesiune de două sunete se află în unul din următoarele șase cazuri posibile :

1. Ambele sunete sînt necomutabile.
2. Un sunet e comutabil cu alt sunet, iar celălalt e necomutabil. (Un exemplu dat de Martinet [1] : în castil. *tšato*, *š* e comutabil cu *r* : *trato*, dar *t* e necomutabil, adică *š* nu poate să apară independent de *t*.)
3. Un sunet e comutabil cu zero, iar celălalt e necomutabil (în cuvîntul citat mai sus, *š* e comutabil cu zero : *tato*).
4. Ambele sunete sînt comutabile cu alte sunete, dar nu și cu zero.
5. Un sunet e comutabil cu zero, iar celălalt e comutabil cu alt sunet, dar nu și cu zero.
6. Ambele sunete sînt comutabile cu zero.

Evident, în primele trei cazuri avem a face cu un grup monofonematic (fonemul *č*, în exemplul lui Martinet).

În cel de-al șaselea caz, nu poate să existe nici o îndoială asupra bifonematismului grupului ; de exemplu, în *lupt*, și *t* și *p* sînt comutabile cu zero : *lup*, *lut*, deci succesiunea *pt* reprezintă două foneme.

Să examinăm cazul al patrulea. Notînd cu A și cu B cele două sunete și cu a_1, a_2, a_3 . . ., respectiv cu b_1, b_2, b_3 . . . sunetele cu care se face comutația, obținem :

$$(1)\ AB,\ a_1B,\ a_2B,\ a_3B\ \ldots$$

$$(2)\ AB,\ Ab_1,\ Ab_2,\ Ab_3\ \ldots$$

La prima vedere s-ar părea că în (1) B este marca de corelație a seriei AB, a_1B, a_2B, a_3B. . ., iar în (2) A este marca de corelație a seriei AB, Ab_1, Ab_2, Ab_3 . . . O cercetare mai atentă nu ne permite însă să acceptăm această interpretare.

Pentru a admite că în (1) B este o „marcă”, ar trebui ca în limbă să existe o serie paralelă de foneme nemarcate : A, a_1, a_2, a_3 . . . Faptul acesta rezultă din însăși definiția noțiunii în discuție [2]. O pereche corelativă se caracterizează prin prezența la un membru al ei și prin absența la celălalt a unei particularități fonologice. De exemplu, *i*—*ü* și *e*—*ö* formează perechi corelative ; *ü* și *ö* reprezintă seria marcată, iar caracterul labial este marca de corelație. În exemplul nostru observăm că A nu poate apărea singur (deoarece B nu e comutabil cu zero) și deci grupul AB din (1) nu poate constitui termenul marcat al unei perechi corelative cu marca B.

Aplicînd aceeași metodă în (2) constatăm că, în mod analog, din cauză că nici A nu e comutabil cu zero, grupul AB nu poate fi considerat nici termen marcat al unei perechi corelative cu marca A.

În rezumat, în AB, nici A nu este o marcă de corelație (fiindcă AB nu se opune lui B), nici B nu poate fi considerat marcă de corelație (fiindcă AB nu se opune lui A). Cazul examinat mai sus l-ar reprezenta o limbă în care absolut toate silabele ar avea structura „consoană + vocală”. Se poate considera că într-o silabă ambele elemente sînt comutabile (vocalele

---

[1] *Op. cit.*, p. 97.

[2] N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1949, p. 89 : „O marcă de corelație este o particularitate fonologică prin existența sau inexistența căreia se caracterizează o serie de perechi corelative”.

cu alte vocale, consoanele cu alte consoane), dar niciodată comutația nu se poate face cu zero (în acest caz am obține silabe cu finală consonantică sau cu inițială vocalică, ceea ce este exclus).

Un exemplu concret va fi mai clar. În grupul de sunete *-să* din rom. *casă*, ambele elemente sînt comutabile cu alte sunete, cu excepția lui zero : *casă* : *cană* : *cadă* — *casă* : *case* : *cast*. Inexistența unei forme **caă* ne împiedică să vedem în *s*, *n*, *d* din primele trei cuvinte mărci de corelație ; la fel, inexistența unei forme **cas* ne arată că nici *ă*, *e*, *t* nu sînt caracteristicile unor foneme corelative „marcate" **să*, **se*, **st*. Asupra interpretării bifonematice a grupului *să* nu poate exista nici o îndoială, deși nici unul din cele două elemente nu e comutabil cu zero. Facem abstracție de faptul că în alte situații comutația cu zero e posibilă. Chiar dacă succesiunea *să* ar apărea numai în cuvîntul *casă*, interpretarea bifonematică ar fi singura admisibilă. Compararea lui *casă* cu *cană*, pe de o parte, cu *case*, pe de altă parte, ne duce la degajarea fonemelor *s* și *ă*, deoarece putem constata, în felul acesta, independența reciprocă a celor două elemente.

În concluzie, putem spune că o succesiune de două sunete în care ambele elemente, A și B, sînt comutabile cu un alt sunet, dar nu și cu zero, trebuie socotită ca fiind formată din două foneme.

Să examinăm acum cazul al cincilea : într-un grup AB, un sunet (A) e comutabil cu zero, iar celălalt (B) e comutabil cu un alt sunet, dar nu și cu zero. Schematic, lucrurile s-ar putea reprezenta astfel :

$$AB, \quad Ab_1, \quad Ab_2, \quad Ab_3 \ldots$$
$$AB, \quad a_1B, \quad a_2B, \quad a_3B \ldots \quad B$$

Aici s-ar părea, într-adevăr, că A este o marcă de corelație a fonemului AB opus lui B. Situația e însă mai complicată.

Un exemplu : în grupul p^i din *cap*^{i}, *i* final este comutabil și cu un alt sunet și cu zero (*capu*[1], *capă*, *cape*, *cap*), dar *p* e comutabil numai cu un alt sunet (*car*^{i}, *caz*^{i}), nu și cu zero : **ca*^{i} nu e posibil, deoarece *i* final nu apare decît după o consoană. S-ar părea că din comparația lui *cap*^{i} cu *cap* și a lui *car*^{i} cu *car* se pot desprinde perechile corelative $p^i - p$, $r^i - r$. Dar tot atît de bine putem să extindem procedeul și să comparăm pe *cap*, *car* și cu *capă*, *cară* sau cu *cape*, *care* etc. Vom ajunge la degajarea cuplurilor : *pe*—*p*, *re*—*r* și *pă*—*p*, *ră*—*r* etc., paralele cu $p^i - p$, $r^i - r$ etc. Se observă ușor că, și în aceste exemple, numai unul dintre cele două elemente (*e*, respectiv *ă*) este comutabil cu zero.

Întrucît nu putem [1] să considerăm pe *e* și pe *ă* din exemplele de mai sus mărci de corelație (și, prin urmare, să admitem interpretarea monofonematică a grupurilor *pe*, *re*, *de* și *pă*, *ră*, *dă*, în opoziție cu seria nemarcată *p*, *r*, *d*), putem conclude că o succesiune de sunete AB, ambele comutabile, trebuie interpretată bifonematic și dacă numai unul din cele două sunete e comutabil cu zero.

Anumite fapte privind structura limbii în ansamblu sau morfologia se pot opune acestei interpretări [2]. Vom reveni mai jos asupra acestei

---

[1] Am arătat mai sus motivele, în legătură cu *casă* — *cană* — *case*.

[2] Vezi André Martinet, *op. cit.*, p. 99—100 și Fritz Hintze, *Zur Frage der monophonematischen Wertung*, în «Studia linguistica», IV, 1950, nr. 1—2, p. 17—19.

probleme. Acum subliniem doar că imposibilitatea comutării cu zero a unuia din cele două elemente, A și B, ale unui grup nu este decisivă pentru a afirma caracterul monofonematic al grupului respectiv, după cum rezultă din cele două cazuri discutate : în unul nici un element, iar în al doilea numai un element este comutabil cu zero și, cu toate acestea, interpretarea monofonematică nu poate fi admisă. Cu alte cuvinte, credem că principiul enunțat de Martinet este valabil : hotărîtoare este comutabilitatea în general, indiferent dacă elementele care alcătuiesc un grup sînt sau nu comutabile *și* cu zero.

De ce totuși grupuri de tipul p^i (consoană + așa-numitul *i* final) dau naștere la îndoieli, spre deosebire de grupuri ca *pe*, *pă* etc.?

Dificultatea apare cînd încercăm să stabilim care sînt elementele cărora urmează să li se aplice proba comutației. Din regula lui Martinet rezultă că e vorba de sunete succesive. Prin urmare, numai în acest caz poate să apară întrebarea „unul sau două foneme?". În lipsa unei succesivități, interpretarea bifonematică este, în principiu, exclusă. Aici se ivește însă altă dificultate : vom avea în vedere o succesiune de articulații sau o succesiune în planul audiției? Și într-un caz și în altul, pentru a stabili dacă două sunete sînt sau nu succesive va trebui să recurgem la datele pe care ni le oferă fonetica [1].

Lingvistul francez citează ca exemplu grupul transcris *tha*. Dacă prin comparația cu grupul *ta* constatăm că comportarea glotei este identică în cursul celor două ocluziuni, înseamnă că *h* nu depinde de articulația precedentă, deci, după o articulație identică *t*, *h* are un rol distinctiv. Dacă, dimpotrivă, *h* nu poate să dispară fără a afecta articulația lui *t* precedent, înseamnă că el este o caracteristică permanentă a unui complex articulatoriu pe care, în transcriere, va trebui să-l distingem de *t* din *ta* [2].

I se poate obiecta lui Martinet că ține seamă exclusiv de latura articulatorică și nu ia în considerație factorul auditiv. După părerea noastră, acesta din urmă e mai important. Se știe că, în unele cazuri, o modificare în modul de a articula un sunet (de exemplu, schimbarea formei sau a volumului rezonatorului bucal la articularea unei vocale) poate să nu antreneze o schimbare în planul audiției. Auditorul percepe diferența dintre *i* și *a*, de exemplu — și, prin urmare, rolul funcțional al celor două foneme se realizează — chiar dacă interlocutorul său rostește un *a* cu gura închisă ca pentru *i* [3].

În acest sens, într-un grup ca *tha* credem că e important să stabilim nu dacă *h* poate fi suprimat fără a afecta articulația lui *t*, ci dacă *h* poate fi suprimat fără ca în locul lui *t* să auzim altceva. Dacă acest lucru e posibil, rezultă că *h* nu este o caracteristică permanentă a lui *t*.

[1] Martinet (*op. cit.*, p. 103) arată că „cea dintîi sarcină a fonologului este o analiză fonetică aprofundată a graiului pe care îl studiază". Cf. R. I. Avanesov, în culegerea Вопросы грамматического строя, Moscova, 1955, p. 117 („Fonologul nu poate să nu fie în același timp fonetician...") și Fritz Hintze, *Zum Verhältnis der sprachlichen „Form" zur „Substanz"*, în «Studia linguistica», III, 1949, nr. 2, p. 100.

[2] André Martinet, *op. cit.*, p. 102.

[3] Asupra importanței pe care o are în fonologie latura acustică a sunetelor, vezi Bertil Malmberg, *Le problème du classement des sons du langage et quelques questions connexes. Étude de phonétique générale*, în «Studia linguistica», VI, 1952, nr. 1, p. 43—44 și 53.

O situație analogă cu aceasta este aceea a diftongilor *ea* și *oa* din limba romînă. Cercetările experimentale au arătat că, dacă un *e* din *stea*, de exemplu, este intercalat între *t* și *a* din *sta*, se obține *stea* [1]. Acest *e* nu depinde deci de *t* precedent în *stea*. După același *t* se poate face deosebirea între *a* și *ea* (între *sta*, înainte de intercalarea lui *e*, și *stea*, după aceasta). În *stea*, după extragerea lui *e*, particularitățile auditive ale lui *t* precedent nu se modifică. *E* nu este, prin urmare, o caracteristică permanentă a lui *t* din *stea*. În cele două cuvinte avem a face cu același *t*.

Pentru așa-numitele consoane palatalizate finale nu s-au făcut astfel de experiențe. Dar, o dată ce acest lucru a fost dovedit pentru cazuri ca *stea* (și deci, *lunea*, *Rupea* etc.), nu ne putem imagina ca situația să fie altfel în cuvinte în care elementul palatal nu e urmat de o vocală, ca: *peșt*^{i}, *lun*^{i}, *rup*^{i}, cu atît mai mult cu cît, după cum a arătat acad. E. Petrovici, „numai explozia lui *p* [în *lupi*] e muiată. Ca să fie *p* pe de-a-ntregul muiat, ridicarea maximă a limbii ar fi trebuit să înceapă în momentul cînd a început ocluziunea și să dureze pînă la explozia lui *p*" [2].

Așadar e necesar să distingem consoanele palatalizate de cele muiate, în sensul arătat de acad. Al. Rosetti: „Consoanele palatalizate sînt deci constituite din două elemente, în strîns contact: consoana propriu-zisă, de ex. *m* în *pomi*, și *i*, elementul palatal următor... Spre deosebire de consoana palatalizată, consoana muiată este un sunet simplu" [3]. Deosebirea dintre *ń* (muiat) și *n*^{i} (palatalizat) constă în faptul că în primul caz elementul palatal e simultan cu celelalte elemente ale complexului sonor *ń*, în timp ce în al doilea caz elementul palatal urmează după *n*. Din acest punct de vedere, *ń* (*n* + caracter palatal) nu se deosebește de un *b* de exemplu (*p* + sonoritate): și unul și altul reprezintă o singură unitate, nedisociabilă în două elemente; comutația, posibilă și în cazul lui *b* [4], nu poate să ne spună nimic, deoarece nu operează cu s u n e t e s u c c e s i v e.

În concluzie, un cuvînt ca *lup*^{i} poate fi descompus în patru elemente: *l—u—p—*^{i}; celor două din urmă, *p* și *i*, li se poate aplica comutația, ca oricăror altor două sunete succesive, pentru a stabili dacă ne găsim în prezența a două foneme sau a unui singur fonem. Făcînd această operație, constatăm că atît *p* (în general, consoana), cît și *i* (elementul palatal) sînt comutabile: *lup*^{i} — *lun*^{i} și *lupi* (ortografic: *lupii*), *car*^{i}, *caz*^{i} și *care* etc. Așadar un cuvînt ca *lup*^{i} este format din patru foneme.

Întrebarea care se pune acum este următoarea: *i* final este vocală sau consoană? O dată ce un cuvînt ca *lup*^{i} este monosilabic, evident că *i*

---

[1] Vezi lucrarea colectivă, întocmită sub conducerea acad. Al. Rosetti, *Noi cercetări experimentale asupra diftongului romînesc* ea, în «Studii și cercetări lingvistice» (=SCL), VI, 1955, nr. 3—4, p. 194.

[2] «Dacoromania», VIII, 1934—1935, p. 271. În concluzia studiului consacrat lui *i* final (*Le pseudo* i *final du roumain*, în «Bulletin linguistique», II, 1934, p. 86—97), acad. E. Petrovici arată că „acest *-i* nu trebuie confundat cu muierea consoanelor" (p. 97).

[3] Al. Rosetti, *Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate*, în SCL, VI, 1955, nr. 3—4. p. 199. Cf. id., *Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne*, în SCL, V, 1954, nr. 3—4, p. 434, nota 1.

[4] De exemplu, comutînd, în *b*, sonoritatea cu zero, obținem *p*; comutînd modul de articulare (oclusiv/fricativ), obținem *w* etc. De fapt, în felul acesta comutăm diverse articulații și, din această cauză, nu putem ajunge la degajarea unui fonem „sonoritate", a unui fonem „ocluziune" etc.

nu poate să fie considerat vocală; asilabismul și articulația palatală ne-ar putea determina să credem că sunetul în discuție nu este decît o realizare la finală după consoană a fonemului *y* (iot). Această interpretare nu poate fi însă acceptată, din două motive:

1. Rezultatelor la care ajungem prin comutație pot să li se opună anumiți factori, cum ar fi de exemplu faptul că o limbă nu admite într-o anumită poziție un anumit grup de foneme [1]. Analiza fonetică demonstrează că africate ca *ţ* (*ts*) și *č* (*tš*) sînt alcătuite din două elemente succesive: cuvîntul *brici* (*brič*), de exemplu, înregistrat la magnetofon, la inversare se aude *știrb* [2]. Pe de altă parte, ambele elemente sînt comutabile cu zero, după cum rezultă din exemple ca: *ţară* (*tsară*) : *tară* : *sară* sau *cină* (*tšină*) : *tină* : *șină*. Totuși, interpretarea bifonematică a grupurilor *ts* și *tš* nu poate fi admisă, deoarece limba romînă nu admite la finală grupuri consonantice formate din lichidă (*r*, *l*) + oclusivă + fricativă (cum ar fi: *-*ltf*, *-*rbz*, *-*lps* etc.). Mai mult, putem spune că, în general, nu există cuvinte cu trei consoane la finală, cu excepția unor interjecții sau a unor cuvinte noi și rar întrebuințate, ca: *sfinx* (*sfinks*), *istm*, *astm*, *bilingv*, *crenvurșt* [3]. Prin urmare, și în *furci*, *melci*, *colţ*, *mergi* etc., grupurile consonantice finale trebuie considerate ca fiind alcătuite din două foneme (*fur*č, *mel*č, *col*ţ, *mer*ǧ), și nu din trei foneme (*fur*tš, *mel*tš, *col*ts, *mer*dž); *č*, *ǧ* și *ţ* sînt deci „grupuri" monofonematice. Un argument în plus îl constituie faptul că interpretarea bifonematică a lui *č* ar duce la admiterea în limba romînă a lui *t* dublu într-un plural ca *mătci* : *măttš* [4].

Revenind la problema lui *i* final, observăm că, dacă îl considerăm identic cu *y*, întîmpinăm aceeași dificultate ca la africate, în ce privește interpretarea bifonematică a grupurilor finale. Într-adevăr, *y* este o consoană [5] și, prin urmare, în cuvinte ca *șerpi*, *ulmi*, *scumpi* ar trebui să vedem grupuri finale de trei consoane (-*rpy*, -*lmy*, -*mpy*), ceea ce nu poate fi admis.

2. Problema diftongului *ea* nu poate fi despărțită de aceea a consoanelor finale palatalizate. Acad. E. Petrovici a arătat că un cuvînt ca *lunea* este egal cu lun^{i} + articolul *a* [6]; adică *lunę*- = lun^{i}, din punct de vedere fonologic (și fonetic, în mare parte). Admițînd echivalența fonologică *i* final = *y*, ar însemna să punem semnul egalității și între *ę* și *y*. Dar deosebirea fonetică dintre *ę* și *y* poate să diferențieze sensuri, cu alte cuvinte, caracterul consonantic (fricativ) al lui *y* este pertinent. E adevărat că exemplele care se pot da sînt puține: *beată* : *biată*, *mea* (pronume) : *mia*

[1] Vezi N. S. Troubetzkoy, *op. cit.*, p. 60–61. Același punct de vedere este exprimat de Martinet («Word», V, 1949, p. 117, apud Fritz Hintze, în «Studia linguistica», IV, 1950, nr. 1–2, p. 24): „Într-o limbă în care nu există grupuri consonantice cu excepția unora omorganice de tipul [tš], e preferabil ca acestea din urmă să fie interpretate ca unități simple (as single units). Același lucru e valabil pentru cazurile cînd astfel de grupuri omorganice sînt singurele care există într-o poziție dată bine definită (de ex. inițiala de cuvînt)".

[2] Experiența a fost făcută în Laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică din București.

[3] *Astm* cunoaște și forma *astmă*, iar *crenvurșt* e rostit adesea cu eliminarea lui *r*: *crenvușt*.

[4] În aceeași situație se află reg. *bîtci* sau *bîtce* (CADE, s. v. *bîtcă* „deal, dîmb singuratic în mijlocul unui șes"), *lotci* (*ibidem*, s. v. *lotcă* „luntre de pescuit"), *rohătci* (*ibidem*, s. v. *rohatcă* „barieră la marginea unui oraș") etc.

[5] Vezi acum în urmă E. Petrovici, *Contribuții la studiul fonemelor limbii romîne*, în SCL, VI, 1955, nr. 1–2, p. 36–40.

[6] *Ibidem*, p. 31.

(substantiv), *a bea* : *abia* [1]. Ele se pot înmulți în „fonetică sintactică”, într-o pronunțare rapidă, după cum rezultă din exemple ca : *bani am dat* : *bani i-am dat* (*banȇamdát* : *banyamdát*), *flori aduce* : *flori i-aduce* (*florȇadúče* : *floryadúče*).

Din cele arătate rezultă că *ȇ* și *i* final reprezintă unul și același fonem, deosebit de *y* (deoarece, în aceeași poziție, *ȇ* și *y* pot îndeplini funcțiunea de a diferenția sensuri : *bȇată* : *byată* etc.).

Urmează să stabilim care este c o n ț i n u t u l f o n o l o g i c al acestui fonem, termen prin care înțelegem „ansamblul trăsăturilor pertinente din punct de vedere fonologic ale unui fonem, adică trăsăturile care sînt comune tuturor variantelor acestui fonem și care îl disting de toate celelalte foneme ale aceleiași limbi, mai ales de fonemele cel mai strîns înrudite” [2]. În cazul de față, variantele sînt *ȇ* și *i* final.

O trăsătură a acestui fonem o constituie c a r a c t e r u l a s i l a b i c. La prima vedere, s-ar părea că această particularitate fonetică nu poate fi termen al unei opoziții distinctive. Conținutul opozițional al unui fonem se stabilește prin compararea acestuia cu alte foneme avînd aceeași funcție sintagmatică : o vocală se opune altor vocale (foneme care formează silabe), o consoană se opune altor consoane (foneme care nu formează silabe) [3]. Ar rezulta de aici că asilabismul este o trăsătură pertinentă contrastivă (distinge fonemele asilabice de cele silabice) și nu o trăsătură opozițională, o dată ce nu servește opoziției dintre fonemul de care ne ocupăm și alte foneme din aceeași categorie, deci asilabice. Situația se prezintă însă altfel, din cauza caracterului de semivocală al lui *ȇ* (= *i* final), care face ca acest fonem să aibă o situație intermediară față de cele două planuri, al fonemelor vocale (silabice) și al fonemelor consoane (asilabice). Conținutul opozițional al lui *ȇ* (ca și al perechii lui, *ǫ̑*, asupra căruia vom reveni mai jos) se stabilește și în raport cu fonemele de pe același plan, al semivocalelor, și în raport cu celelalte două planuri. Așadar, asilabismul este o trăsătură care îl opune pe *ȇ* (^{i}) lui *e* sau *i*, vocalele corespunzătoare : *lup*^{i} se deosebește de *lupi* (= lupii) prin opoziția : *i* asilabic : *i* silabic.

O a doua trăsătură pertinentă a fonemului *ȇ* (^{i}) este l o c a l i z a r e a p a l a t a l ă. Prin aceasta, *ȇ* se opune lui *ǫ̑*, adică unei alte semivocale : *tȇacă* : *tǫ̑acă*. În graiurile care au pe *u* final, ^{i} se opune lui ^{u} : *lup*^{i} : *lup*^{u}.

În sfîrșit, a treia trăsătură pertinentă a fonemului de care ne ocupăm, constă în ceea ce am putea numi c a r a c t e r u l lui v o c a l i c. Prin această trăsătură, *ȇ* se opune consoanelor, în primul rînd fricativei palatale *y*, după cum s-a văzut în exemplele date mai sus : *bȇată* : *byată* etc.

Opoziția *ȇ* (^{i}) : *y* nu se realizează nici la inițială, unde *ȇ* (^{i}) nu este posibil, nici la finală (^{i} : *y*), deoarece în această situație *y* nu apare niciodată după consoană, iar ^{i} nu apare decît după consoană. Numai în interiorul cuvîntului se mențin toate trei opozițiile : asilabic-silabic, palatal-velar (anterior-posterior), vocalic-consonantic. Aceasta este, prin urmare, poziția

---

[1] Cf. E. Petrovici, SCL, VI, 1955, nr. 1—2, p. 36—40 și A. Graur, *Roum.* ia *et* ea — *phonologiquement identiques*?, în «Bulletin linguistique», VII, 1939, p. 166—170.

[2] N. S. Troubetzkoy, *op. cit.*, p. 68. Cf. A. A. Reformatski, Введение в языкознание, Moscova, 1955, p. 175.

[3] Asupra acestei probleme, vezi Luis J. Prieto, *Traits oppositionnels et traits contrastifs*, în «Word», X, 1954, nr. 1, p. 54—56.

t a r e a opozițiilor [1] *e̯* : *e* și *e̯* : *y*. Pe *i* final îl vom considera variantă pozițională a lui *e̯*.

În ce privește pe *o̯* și pe *w*, criteriul paralelismului în sistem [2] ne duce la o interpretare asemănătoare, întrucît *w* este un fonem care se deosebește de *o̯* prin aceleași trăsături care deosebesc pe *y* de *e̯*. Dialectal, *o̯* apare sub forma ^{u} la finală ; în limba literară se întîlnește numai în interiorul cuvîntului. La inițială de silabă, opoziția *o̯* : *w* nu se realizează.

Faptele enumerate mai sus ne duc la recunoașterea în limba romînă a unei categorii f o n o l o g i c e a semivocalelor. Luînd în considerație întreg sistemul fonologic al limbii, argumentele în favoarea unei asemenea interpretări se pot înmulți. Dacă am admite identitatea fonologică *i* final = *y*, ar rezulta că limba romînă tolerează la finală grupuri de consoane cum sînt cele citate cu prilejul examinării situației africatelor. Dar e greu de acceptat că ar exista o excepție la consoana *y* (și *w*, în unele graiuri) și că, în timp ce orice alt grup final de felul *-r* + *p* + consoană, *-l* + *m* + consoană etc. este exclus, limba ar admite grupurile *-rby*, *-lmy*, *-mpy* etc. (*corbi*, *ulmi*, *scumpi*). Am văzut că un fapt asemănător ne obligă la o interpretare monofonematică a africatelor. În aparență, în aceeași situație se află și grupurile *-p*^{i}, *-m*^{i} etc. Pentru acestea din urmă însă dificultatea poate fi înlăturată considerînd că ^{i} și ^{u} fac parte dintr-o categorie aparte, a semivocalelor. În faptul că apar în situațiile înșirate aici se manifestă un caracter al lor care le apropie de vocale : cf. *corb*^{i}, *ulm*^{i}, *scump*^{i} (*corb*^{u}, *ulm*^{u}, *scump*^{u}) și *barbă*, *palmă*, *scumpă*. În același timp, ele se apropie și de consoane, prin asilabismul pe care și-l mențin. S-ar putea da exemple și din interiorul cuvintelor : grupuri de consoane ca *-ntrf-*, *-ntrs-*, *-ntrh-* nu există, dar un cuvînt ca *întreagă* (cu grupul de sunete *-ntre̯-*) este posibil.

În rîndurile de mai sus am ajuns la degajarea a două foneme independente *y* și *e̯*. Trebuie să adăugăm însă că opoziția *y* :*e̯* are ceva specific : ea nu e de aceeași natură ca, de exemplu, opoziția *l* : *r* (*glas* : *gras*). Pe de o parte, *e̯* și *y* apar în aceleași poziții (*be̯ată* : *byată*) și nu pot fi înlocuite unul printr-altul fără a antrena o schimbare de sens. Pe de altă parte, opoziția *y* : *e̯* are o stabilitate redusă : pronunțînd *bya și mănîncă* în loc de *be̯a*. . ., sensul enunțării nu se schimbă, iar *vyață* nu devine de nerecunoscut în urma înlocuirii lui *y* cu *e̯* : *ve̯ață* [3].

Cazuri similare întîlnim și în alte limbi. Astfel, în greaca modernă opoziția dintre τσ (*ț*) și corespondenta sonoră τζ (*d̦*) poate, în unele cazuri, să diferențieze sensuri : (τὸ) τσάμι „pin, arbore" : (τὸ) τζάμι „geam", în timp ce în alte cazuri există posibilitatea ca *ț* și *d̦* să alterneze fără să se schimbe sensul : τσάγγρα și τζάγγρα înseamnă amîndouă „cursă,

---

[1] Vezi A. A. Reformatski, *op. cit.*, p. 180 : „pozițiile tari și slabe din punctul de vedere al semnificației (сигнификативно) aparțin nu unui fonem oarecare, ci opoziției dintre două sau mai multe foneme, [opoziție] care se realizează în poziție tare și se neutralizează într-o variantă comună în poziție slabă".

[2] Cf. N. S. Troubetzkoy, *op. cit.*, p. 61 și André Martinet, în «Acta linguistica» I, 1939, fasc. 2, p. 99—100 ; vezi și critica lui Fritz Hintze, în «Studia linguistica», IV, 1950, nr. 1—2, p. 15, nota 4. Acad. E. Petrovici (*Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba romînă*, în SCL, III, 1952, p. 173—174) vorbește de „simetrie".

[3] Cf. A. Graur, *op. cit.*, p. 167 și 169.

capcană". Fenomenul e numit de André Mirambel[1] „fonologizare incompletă".

Mai concludent e un alt caz. Pentru limba italiană, B. Malmberg a arătat[2] că opozițiile *e* : ε și *o* : ɔ nu ocupă același loc în sistemul funcțional al limbii ca alte opoziții vocalice ; *e* și ε pot diferenția sensuri (*pésca*„ pescuit" : *pèsca* „piersică"), deci cele două vocale nu sînt variante ale aceluiași fonem, dar posibilitatea unei omonimii complete între cele două cuvinte (*pésca*, în ambele cazuri) slăbește considerabil „forța opoziției". Atît *i* : *e* (*vile* „josnic, laș" : *vele* „pînze de corabie"), cît și *e* : ε sînt opoziții fonologice, dar stabilitatea lor e diferită. Exact același lucru îl constatăm în limba romînă, comparînd între ele opoziții ca *y* : *e̯*, pe de o parte, și *l* : *r*, *e̯* : *o̯* (*te̯acă* : *to̯acă*), pe de altă parte. La cele două din urmă nu există posibilitatea unei omonimii, pe cînd la *y* : *e̯* există, după cum s-a putut vedea din exemplele de mai sus.

Am putea să ne întrebăm dacă introducerea unei categorii fonologice a semivocalelor e justificată, din moment ce ele joacă în diftongi același rol ca și consoanele. Unii lingviști s-au pronunțat pentru eliminarea acestui concept din fonologie[3]. Dar, după cum clasificarea în consoane și vocale se poate face numai pentru un anumit sistem[4], deoarece unele foneme pot fi consoane într-o limbă și vocale în alta, nu credem că se pot aduce obiecții împotriva admiterii unei categorii a semivocalelor, dacă aceasta e cerută de sistemul studiat[5]. Asilabismului lui *e̯* și *o̯*, care ar justifica înglobarea acestor foneme în categoria consoanelor, i se asociază faptul că apar în poziții în care nu poate să figureze decît o vocală.

Raporturile dintre semivocale, pe de o parte, și vocalele și consoanele corespunzătoare, pe de altă parte, poate fi înfățișat astfel :

i, *e* . . .	. . . *e̯* $(^{i})$ . . .	. . . *y*
u, *o* . . .	. . . *o̯* $(^{u})$ . . .	. . . *w*

Liniile verticale separă semivocalele de vocale și de consoane ; liniile orizontale arată caracterul intermediar și „oscilant" al semivocalelor.

Interpretarea bifonematică nu este valabilă pentru oclusivele palatale *k'* și *ǵ*. Ele au o situație deosebită de aceea a consoanelor palatalizate (p^{i}, n^{i} etc.). Pentru acestea din urmă articulația palatală e suplimentară, pentru *k'* și *ǵ* ea este esențială, deoarece nu poate fi eliminată fără a afecta, atît din punct de vedere al audiției, cît și din punct de vedere articulatoric, celelalte elemente ale complexului și, prin urmare, nu poate intra ca

---

[1] *L'opposition de* ts *à* dz *en grec moderne*, în «Bulletin de la Société de linguistique de Paris», XLVI, 1950, fasc. 1, p. 68. Exemplele citate se găsesc la p. 63 și 64.

[2] *À propos du système phonologique de l'italien*, în «Acta linguistica», III, 1942-1943, fasc. 1, p. 39.

[3] Vezi A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-București, 1947, p. 38—39.

[4] Cf. Fritz Hintze, *Bemerkungen zur Klassifizierung der Phoneme*, în «Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft», II, 1948, fasc. 1/2, p. 119—120.

[5] Cf. André Martinet, *Où en est la phonologie?*, în «Lingua», I, [1947], 1, p. 52 : fonologul poate și trebuie să inventeze noi concepte fonologice, cu condiția ca utilizarea lor să simplifice descrierea și să scoată mai bine în evidență anumite aspecte ale realității lingvistice.

unitate în comutație [1]. La aceste consoane, articulația palatală înseamnă de fapt „locul articulării" și, de aceea, diferența dintre *k'* și *k* e de aceeași natură ca între *k'* și *t* sau *k'* și *p*. Ceea ce este comun tuturor acestor foneme este faptul că toate sînt oclusive orale surde. Diferența dintre ele este dată de locul articulării : *p* — labială, *t* — dentală, *k'* — palatală, *k* — velară.

Situația e întrucîtva asemănătoare la *y* și *w*, care sînt, amîndouă, fricative sonore și diferă între ele prin locul articulării : *y* — palatală, *w* — labio-velară. După cum *k'* nu poate fi analizat în $k+^{i}$, nici *y* nu poate fi interpretat ca $w + ^{i}$. De fapt, nici dacă am admite existența corelației de timbru palatal, *k'* nu ar putea fi considerat egal cu *k*+marca de corelație (articulația palatală) decît prin extinderea unui principiu care e valabil în cazuri ca $p - p^{i}$ ($= p +$ marca de corelație). E interesant de remarcat că *Gramatica* Academiei R.P.R. [2], care, în tabloul consoanelor limbii romîne, așază în același loc consoana dură și corespondenta palatalizată (respectiv „nemuiată" și „muiată", de exemplu *p* și p^{i}, *n* și n^{i}), acordă rubrici separate, consoanelor *k'* și *ǵ*, și nu le așază lîngă „corespondentele" dure *k* (*c*) și *g*.

Consoanele *č* și *ǧ* se aseamănă cu *k'* și *ǵ* prin faptul că nici în cazul lor (de exemplu, în cuvinte ca *duci*, *fagi*) nu e posibilă disocierea în $č + ^{i}$, respectiv în $ǧ + ^{i}$. Aceasta, din cauză că pentru africatele prepalatale articulația suplimentară palatală nu e pertinentă : în limba romînă literară nu există opoziția *č* : *č'* (*č* dur : *č* „palatalizat").

Subliniem faptul că opozițiile *k'* : *k* și *ǵ* : *g* nu sînt utilizate în morfologie și, prin urmare, interpretarea monofonematică a „grupului" k^{i} nu atrage nici o complicație în descrierea morfologiei [3].

În concluzie, *k'* și *ǵ* sînt foneme unice, iar deosebirea între *ung* și ung^{i}, de exemplu, e de aceeași natură ca și între *ung* și *unt*, deci nu zero : ci *g* : *ǵ*, ca și *g* : *t* [4].

Cei care admit existența corelației de timbru în limba romînă au arătat adesea marile asemănări dintre romînă și rusă [5]. Nu ne propunem să răspundem aici la întrebarea dacă, negînd existența corelației de timbru în limba romînă, o putem admite în limba rusă. Merită însă să fie subliniat faptul că între cele două limbi există destule deosebiri, pe plan fonetic și pe plan fonologic. Limba rusă cunoaște sunete ca *t'*, *d'*, *ń*, inexistente în limba romînă literară. Acestea sînt sunete m u i a t e, adică sunete s i m p l e [6] care nu pot fi disociate în două unități comutabile (*t*, respectiv *d*, *n* + elementul palatal) și, deci, nu admit decît o interpretare monofonematică. Dubiul ar putea să apară în cazul altor consoane, de exemplu.

---

[1] Vezi mai sus, p. 196—197.

[2] Vol. I, p. 72.

[3] Cf. André Martinet, în «Lingua», I, [1947], 1, p. 51—52, care arată că acest criteriu trebuie avut în vedere.

[4] Situația se prezintă altfel în graiurile care au un *k* și un *g* (dure) înainte de vocală anterioară și înainte de *i* final. Iată două exemple din *Texte dialectale* culese de E. Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1943 : *u̯ok*^{i} (p. 19, r. 20), *uri̯ék*^{i} (p. 21, r. 13) — punctul 27, Glimboca (Banat). În aceste graiuri, k^{i} reprezintă două foneme.

[5] Vezi, de exemplu, E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă*, în SCL, I, 1950, fasc. 2, p. 175.

[6] Vezi mai sus, p. 197.

m', *p'*. O deosebire între cele două limbi există și aici, deși ea este mai mică, Important este însă faptul următor: în virtutea unui principiu admis în fonologie, dacă într-un caz e posibilă o singură interpretare, iar în alte cazuri similare sînt posibile două interpretări, cea dintîi va fi extinsă la toate cazurile [1]. Deci, o dată admisă existența corelației de timbru în cazuri ca *t — t'*, *l — l'* etc., o putem admite și în cazuri ca *m — m'*, *p — p'* etc.

În problema dependenței de consoanele precedente a vocalei ы în rusă și a vocalelor *i* și *e* în limba romînă (admiterea acestei dependențe rezultă din recunoașterea corelației de timbru), constatăm o altă deosebire între cele două limbi. În limba rusă, ы (care, într-adevăr, este o variantă pozițională a fonemului и), nu apare decît după consoană dură și numai n e m i j l o c i t după aceasta. Prelungită (de exemplu, cînd este cîntată), vocala ы, încetînd de a mai fi în vecinătatea consoanei dure, tinde din ce în ce mai mult să-și recapete aspectul ei de bază, necondiționat, și, în cele din urmă, devine и. Faptul acesta a fost arătat de Reformatski cu prilejul unor observații asupra ortoepiei limbii ruse [2]. El condamnă rostiri ca: цветы -ы -ы ... și arată că normele limbii ruse cer ca, atunci cînd e prelungită, vocala ы să devină и: цветы $-ы^{и}$ $-и^{ы}$ -и, În limba romînă nu întîlnim ceva asemănător. Dacă *i* și *î* reprezintă același fonem, cu aspectul de bază *î*, ne-am aștepta ca atunci cînd sînt cîntate, cu prelungirea ultimei vocale, cuvinte ca *muri*, *robii* să se rostească *murí*-i^{i} —$î^{i}$—*î*, *róbi*—i^{i}—$î^{i}$—*î*, deoarece *i* nu ar putea să apară decît condiționat de consoana precedentă „palatalizată"; de asemenea, *pădure* ar trebui să se rostească *pădúre*—$e^{ă}$—$ă^{e}$—*ă*, ceea ce nu se întîmplă. Așadar, vocalele *i* și *e* pot să apară și după ce nu mai sînt în contact cu consoana precedentă, ceea ce nu e posibil pentru ы din limba rusă.

Din observațiile de mai sus se desprind următoarele concluzii:

1. Consoanele considerate „finale", însoțite de un element palatal, reprezintă, de fapt, grupuri de două foneme. Fac parte dintr-o categorie aparte consoanele *k'* și *ǵ*, la care elementul palatal nu e ceva accesoriu, ci un element esențial al complexului articulatoriu; aceste „grupuri" sînt considerate monofonematice.

2. „Diftongii" al căror prim element este semivocala *e̯* sau *o̯* reprezintă grupuri de două foneme [3].

3. Semivocala *e̯* și așa-numitul *i* final (sau pseudo *i* final) reprezintă unul și același fonem, deosebit de *y*, iar *o̯* (și *u* final, în graiurile în care există) reprezintă un fonem deosebit de *w*. Opozițiile *e̯* : *y* și *o̯* : *w* au o stabilitate redusă și un randament funcțional scăzut.

---

[1] Vezi mai sus p. 200, nota 2; cf. Fritz Hintze, în «Studia linguistica», IV, 1950, nr. 1—2, p. 16, nota 5.

[2] A. A. Reformatski, Речь и музыка в пении, în culegerea Вопросы культуры речи, I, Moscova, 1955, p. 189.

[3] Fără a aduce argumente, lucrul acesta îl susține și lingvistul slovac L'udovít Novák, în «Études Hongroises», XIV—XV, 1936—1937, p. 223, nota 1: diftongii romînești *ea* și *oa* pot fi descompuși din punct de vedere fonologic în *e* + *a*, *o* + *a*. Vezi și Al. Graur, *op. cit.*, p. 166.

4. În limba romînă nu există corelație de timbru a consoanelor nici la finală, nici în interiorul cuvîntului [1].

ФОНОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор пытается ответить на вопрос, является ли согласный и последующий палатальный елемент (конечный *i*, соответственно *e̯*) в словах типа *lunⁱ* или *lune̯a*, одной или двумя фонемами. Ссылаясь на критерий, исходящий ис следующей цитаты А. Мартинэ: „Два последующих звука представляют, верным образом, две разные фонемы, только в случае их обоюдной замены", автор показывает что в словах типа *lunⁱ*, *i* и *n* заменяются, иначе говоря, представляют две фонемы.

В дальнейшем, автор приступает к обсуждению вопроса о том что фонема *i*, которая выделенна, таким образом, отождествляется или нет фонологически с согласным *y* (йотом). Отождествлению конечного *i* с *y* противопоставляется два факта:

1. *У* — согласная. Бифонематическое толкованис звукосочетания „согласная + *i* конечное" привело бы к признанию наличия в румынском языке конечных звукосочетаний типа — *r* + *p* согласный (например в слове *șerpⁱ* „змей"). Однако при учете структуры румынского языка, данное явление становится невозможным.

2. Полугласная *e* (например в *lune̯a*) фонологически идевтичен с конечным *i* (например в слове *luni*); допущение тождества *i* на конце слова = *y* повело бы также к отождествлению *y* с *e̯*. Но ведь между *y* и *e̯* существует фонологическое противопоставление (*byată* : *be̯ată* и т. д.).

После уточнения фонологического содержания фонемы *e̯* (= *i* на конце слова)—неслогообразуемость, палатальная локализация и гласность—указывается на то что и *o̯* находнтся в аналогичном положении и противопостовляетcя *w*.

Предлагая признать наличие, в румынском языке фонологической категории нолугласных, автор уточняет, что противопоставление *e* : *y* обладает небольшой стабильностью и небольшой функциональной продуктивностью.

Для палатальных *k'*, *ĝ* и для препалатальных *č*, *ğ*, предлагается монофонематическая интерпретация.

Параллель между русским и румынским языками, приводит автора к заключению, что существует между ними два существенных различия:

1 Первый язык обладает мягкими звуками, которых в румынском литературном языке нет.

---

[1] Într-o comunicare prezentată la Institutul de lingvistică din București, Em. Vasiliu aduce o modificare regulii enunțate de Martinet, socotind că pentru interpretarea bifonematică a unei succesiuni de două sunete e necesar ca amîndouă să fie comutabile c u z e r o. Pe baza acestui criteriu, autorul neagă existența corelației de timbru în limba romînă, admițînd identitatea fonologică *i* final = *e̯* = *y*. Într-adevăr, comutarea cu zero, atît a lui *i*, cît și a lui *p*, într-un cuvînt ca *lupi* este posibilă numai dacă se consideră că *i* final reprezintă unul și același fonem cu *y* : *lupi* (*lupy*) — *lup* și *luy*. Am arătat mai sus (p. 197—199) motivele pentru care *i* final (= *e̯*) nu poate fi însă identificat cu *y*.

2. Гласная *ы* (будучи вариантом *и*) появляется в русском языке только после твердых согласных. В румынском же *i* и *e* (которые считаются некоторыми учеными вариантами *î* соответственно *ă*) могут появляться, не только в непосредственной связи с нредыдущим „палатализованным“ согласным.

В своём заключении, автор считает, что в пумынском языке нет тембровой корреляции согласных ни в конце, ни в середине слова.

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DE LA PHONOLOGIE DE LA LANGUE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

L'auteur tente de répondre à la question qu'on s'est posée, si la consonne et l'élément palatal suivant des mots, du type *lun*^{i} ou *lune̯a* représentent un ou deux phonèmes. En appliquant le critère avancé par A. Martinet („deux sons successifs ne représentent avec certitude deux phonèmes distincts que s'ils sont tout deux commutables"), on arrive à constater que l'*i* et l'*n* de *lun*^{i} sont commutables et, partant, constituent deux phonèmes.

L'auteur y discute également si, ainsi dégagé, le phonème *i*, est phonologiquement, identique avec la consonne *y* (yode). Deux faits s'opposent à l'identification de l'*i* final avec l'*y* :

1. *y* est une consonne. L'interprétation biphonématique de la succession „consonne + *i* final" aboutit à la reconnaissance des groupes du type — *r* + *p* + consonne (par exemple *șerp*^{i}) à la finale, ce qui est inadmissible, vu la structure de la langue roumaine.

2. La semi-voyelle *e̯* (par exemple dans *lune̯a*) est identique, du point de vue phonologique, à l'*i* final (par exemple dans *lun*^{i}). Admettre l'identité de l'*i* final avec *y*, c'est identifier l'*y* avec l'*e̯*. Or, il existe une opposition phonologique entre *y* et *e̯* (*byată* : *be̯ată*, etc.).

Après avoir établi le contenu phonologique du phonème *e̯* (= *i* final) — assyllabisme, localisation palatale et caractère vocalique —, l'auteur montre que la semivoyelle *o̯* (opposée à *w*) a une situation analogue.

L'auteur propose que l'on reconnaisse l'existence, en roumain, de la catégorie phonologique des semivoyelles. Il mentionne que l'opposition *e̯* : *y* a une stabilité et un rendement fonctionnel réduits.

Il avance une interprétation monophonématique pour les consonnes palatales *k'*, *ǵ* et pour les prépalatales *č* et *ǧ*.

Le parallélisme des faits phonologiques russes et roumains établit deux différences importantes entre ces langues :

1. Le russe possède des sons mouillés inexistants dans la langue roumaine littéraire.

2. La voyelle ы (variante de l'и) n'apparaît en russe qu'immédiatement suivie d'une consonne dure ; en roumain *i* et *e* (considérés par les uns comme des variantes de l'*î*, respectivement *ă*) peuvent faire leur apparition même s'ils ne viennent pas à suivre immédiatement la consonne „palatalisée".

L'auteur trouve enfin qu'il n'existe en roumain une corrélation de timbre des consonnes ni à la finale, ni à l'intérieur du mot.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

OBSERVAŢII ŞI CERCETĂRI EXPERIMENTALE CU PRIVIRE LA „CONTAMINĂRI"

DE

TATIANA CAZACU

În procesul de comunicare prin limbă se produc deseori influenţe reciproce între cuvinte, datorită cărora acestea îşi modifică forma şi sensul.

În realitatea vie a folosirii limbii, cuvintele nu rămîn niciodată izolate şi bine delimitate între ele, aşa cum lexicologii le fixează în compartimentele dicţionarelor. Între ele se ţes, în conştiinţa vorbitorilor, legături multiple, se produc grupări în constelaţii pe baza unor asocieri de formă sau de conţinut, se dau lupte pentru atragerea expresiilor noi pe diverse orbite, se operează transmutaţii care fac să apară retuşări sau chiar schimbări radicale în structura formală şi semantică a elementelor vorbirii. În lingvistică, s-au dat acestor fenomene diverse denumiri, prin sublinierea unuia sau a altuia dintre diferitele moduri în care se pot manifesta sau a căilor prin care s-a presupus că se produc. Se vorbeşte de pildă despre „analogii" (de exemplu, „prin analogie" cu d i r e c t, p e r f e c t, c o r e c t etc., adj. *complet* e pronunţat de unii, incorect, *complect*) [1], despre „contaminări" (de exemplu, „prin contaminare, din expresiile a se a v î n t a şi a-şi l u a v î n t s-a format expresia a-ş i l u a a v î n t")[2], despre „etimologii populare" (de pildă rus. *kokliuş* „tuse convulsivă" apare în graiul popular sub forma *kaşliok*, prin apropiere de *kaşelĭ* „tuse" [3], sau în romînă c o o p e r a t i v a devine *comperativa*, fiind asociat cu verbul *a cumpăra* [4]; în sfîrşit, se mai vorbeşte despre „fonetică sintactică" (modificarea fonetică a cuvintelor după locul lor în frază şi după celelalte

---

[1] *Curs de introducere în lingvistică*, Universitatea „C. I. Parhon", Fac. de filologie, Bucureşti, 1955, p. 95; sau: forma verbală *cure*, care derivă din lat. c u r r e r e, a devenit *curge* prin influenţa verbelor m e r g e, ş t e r g e (cf. I. A. Candrea şi Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii romîne*, Bucureşti, 1941, p. 72).

[2] *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., s. v. c o n t a m i n a r e.

[3] L. A. Bulahovski, Введение в языкознание, ed. a 2-a, Moscova, 1954, p. 165.

[4] Vezi şi, în ital., *cumperativa*, prin apropiere de c o m p r a r e (c o m p e r a r e), cf. P. G. Goidànich, *Le alterazioni fonetiche del linguaggio e le loro cause*, Bologna, 1925, p. 4.

cuvinte) [1], „asimilaţie sintactică", „atracţie" [2], „asimilări semantice" [3] etc.[4]; de asemenea, „deraieri lexicale" este un termen deosebit — cuprinzînd fenomene care implică şi efecte comice, de obicei intenţionate —, pe care îl foloseşte Al. Graur [5].

Toate aceste denumiri le menţionăm pentru exemplificare, fără a discuta pe larg ceea ce înţeleg diverşii autori prin ele, cu atît mai mult cu cît, în genere, nu am întîlnit un consens asupra înţelesului lor şi o delimitare precisă, universal valabilă, asupra fenomenelor respective şi mai ales asupra contaminării [6]. Cei mai mulţi lingvişti deosebesc strict „contaminarea" de „etimologia populară" de pildă; alţii, ca A. Dauzat [7], le consideră identice. În vreme ce H. Paul distingea contaminarea de analogie [8], alţii le identificau: M. Grammont de pildă, deosebind „analogia morfologică" (influenţe reciproce între formele care fac parte din acelaşi sistem sau flexiune) de „analogia lexicologică" (contaminarea unui cuvînt cu un aspect mai rar sau special, de altele care au în acelaşi loc o formă mai frecventă) [9], identifică pe aceasta din urmă cu „contaminarea", care ar devenit astfel un caz particular al analogiei. Dacă unii autori s-au ocupat de contaminări în sensul unor fenomene de aglutinare lexicală (de ex. c î r t i ţ ă + h î r c i o g <*cîrciog*[10]), la alţii contaminarea a luat mai ales aspectul „amestecurilor" sintactice (la W. Havers, termenul „contaminare" este utilizat îndeosebi paralel cu „Konstruktionsmischung", aproximativ în sensul dat şi de DA, de ex. nhd. dial. *das gehört mein*, din d a s g e h ö r t m i r şi d a s i s t m e i n)[11].

Am ales, pentru a denumi ansamblul fenomenelor despre care vom discuta — şi care considerăm că au în fond o determinare cauzală şi unele căi de producere comune —, termenul de „contaminare", deoarece în genere el implică noţiunea de influenţă reciprocă între cuvinte, fără însă a sublinia un anumit mecanism special (de „analogie", de „explicaţie

---

[1] M. Grammont, *Traité de phonétique*, Paris, 1933, p. 359.

[2] J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933, s. v.

[3] Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. IV, Copenhaga, 1913, pp. 322 urm.

[4] Un tip despre care s-a vorbit mai puţin este acela, discutat de V. Vinja, al „compuselor hibride tautologice" (tip *linguaglossa*), în care primul termen doar traduce pe al doilea (V. Vinja, *Intorno ad alcune tautologie ibride neolatino-slave*, „*Zbornik radova*", Filozofiski Fakultet, Zagreb, 1954, p. 208.

[5] Al. Graur, *Deraieri lexicale*, în «Bul. ştiinţific» (seria ştiinţe istorice, filozofice...), Academia R.P.R., 1949, I, nr. 2, pp. 141—147.

[6] Vezi o observaţie asemănătoare, cu privire la lipsa unui criteriu de diferenţiere între contaminare şi etimologia populară, la L. şi M. Seche, *Despre etimologie populară şi contaminaţie*, în «Limba romînă», 1956, nr. 4, p. 25. Menţionăm în treacăt, pentru a sublinia labilitatea terminologiei înseşi, încă o denumire mai recentă, pentru „etimologia populară", şi anume „asociaţia etimologică", considerată mai „corectă" de către S. Ullmann (în Précis de sémantique française, Berna, 1952, p. 122).

[7] A. Dauzat, *L'attraction paronymique en français*, « Journal de psychologie », 1948, nr. 4, p. 474: A. Dauzat voia chiar să introducă un termen nou pentru acest fenomen (etimologie populară sau contaminare) şi anume „atracţie paronimică".

[8] H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, ed. a 5-a, Halle, 1937, p. 106 şi 160.

[9] M. Grammont, *op. cit.*, pp. 367—373.

[10] S. Puşcariu, *Contaminations*, în „*Études de linguistique roumaine*", Cluj-Bucureşti, 1937, p. 430.

[11] W. Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg, 1931, pp. 82—90.

etimologică", de „asimilație", de „influență strict fonetică" [1] etc.); acordăm însă acestui termen un sens mai larg decît acela dat de obicei. Menționăm de asemenea faptul că ne ocupăm în special aci de modificările provocate de raporturile *dintre cuvinte*, și mai puțin, pe de o parte de transformările fonetice produse de influențele reciproce dintre *sunetele aceluiași cuvînt luat izolat* sau, pe de altă parte, de aspectele sintactice ale fenomenului discutat. De asemenea, nu ne vom ocupa aci de lapsus-urile trecătoare, de greșelile care se produc în cursul vorbirii individuale și pe care vorbitorul însuși le corectează de obicei [2]. Contaminările despre care discutăm constituie forme de exprimare pe care vorbitorii le consideră corecte, pe care ei le utilizează în mod voluntar și care pot face parte — atîta timp cît eroarea ca atare nu devine conștientă — din sistemul lexico-gramatical permanent al unei persoane sau chiar din acela al unui grup social (în care indivizii au particularități asemănătoare datorită vîrstei comune, profesiunii, gradului de cultură, regiunii etc.); uneori, aceste forme de exprimare se pot extinde, prin generalizare, și pot intra în sistemul general al unei limbi.

Deoarece cazurile de influențe reciproce între cuvinte sînt destul de frecvente, ba chiar joacă un rol important în formarea și în dezvoltarea diverselor limbi, ele au fost studiate îndeosebi de către lingviști, ca fenomene obișnuite ale limbajului adulților. Cîțiva cercetători, iar dintre aceștia în special unii psihologi, le-au semnalat, de obicei în treacăt [3], și în modul de exprimare al copiilor [4], fără să se dea însă o prea mare extindere acestei probleme [5]. Acest fapt ne-a determinat să consacrăm „contaminărilor" din limbajul copiilor un studiu mai amplu, din care vom extrage aici numai cîteva exemple și concluzii generale.

În numeroase studii privitoare la limbajul adulților, fenomene care se aseamănă, în ultimă analiză, atît ca mecanism de producere cît și ca rezultate sînt nu numai, după cum am arătat, risipite sub diverse denumiri,

---

[1] Unii foneticieni au dat și acestui termen un înțeles strict formal, prin experimente mecaniciste care puneau în lumină influențe fonetice între șiruri de silabe *fără sens*; de ex. P. Menzerath, *Psychologische Untersuchungen über die sprachliche Kontamination*, în «Z. für angew. Psych. u. psychol, Sammelforsch», Leipzig, 1909, vol. II, pp. 280—291. Ne vom menține, în cercetarea de față, numai în cadrul fenomenului propriu-zis de limbă, al *legăturilor de sens*.

[2] Asemenea *lapsus linguae* au fost notate îndeosebi în vechea lucrare a lui R. Meringer, *Aus dem Leben der Sprache*: *Versprechen, Kindersprache, Nachahmungstrieb*, Berlin, 1908.

[3] De ex. H. Wallon, *Les origines de la pensée de l'enfant*, Paris, 1945, vol. I, p. 222.

[4] Unii le-au considerat pur și simplu „mutilări" (Cl. și W. Stern, *Die Kindersprache*, ed. a 4-a, Leipzig, 1928, pp. 331 urm.) sau „agramatisme infantile" (vezi K. Bühler, *Die geistige Entwicklung des Kindes*, Jena, 1922, p. 231; de obicei, s-au observat și s-au subliniat îndeosebi „analogii" de tipul modificării unor forme prin altele: de pildă *tiendre*, din i l t i e n t, prin analogie cu p r e n d r e (P. Guillaume, *Manuel de psychologie*, Paris, 1948, p. 255) sau *peinturer*, *couserai*, după exemplul altor verbe franceze (A. Dauzat, *La vie du langage*, Paris, 1929, p. 102).

[5] După redactarea articolului am luat cunoștință, fără a-l putea consulta, de existența unui studiu mai amplu, al lui M. Cohen, care se pare că tratează și despre contaminările din limbajul copiilor (cf. J. Vendryes, recenzie la: M. Cohen, *Sur l'étude du langage enfantin*, «Enfance», 1952, nr. 3, în «Bull. Soc. ling.», Paris, 1953, vol. 49, fasc. 2, p. 25—29). Recenzentul, J. Vendryes, subliniază că „studiul limbajului copilului e de o importanță capitală pentru lingvistică"; de asemenea, un alt recenzent (Eug. Wiblé, în «Cahiers F. de Saussure», Geneva, 1954, 12, p. 75) precizează că pe baza unei „mase enorme de fapte, stabilite și controlate științific, se vor putea trage din limbajul copilului învățăminte prețioase pentru lingvistica generală".

dar găsesc și explicații pe cît de variate — după autori sau după aspectul studiat —, pe atît de unilaterale. Ipoteza noastră este că aceste diverse fenomene de influență reciprocă între cuvinte au un mecanism asemănător și că se produc datorită acelorași cauze. Această ipoteză ne face ca, fără a le considera identice, să prezentăm ansamblul fenomenelor studiate sub o denumire unică (am ales, după cum am arătat, termenul de „contaminare", dar poate ar fi mai nimerit să se adopte un nume nou [1], indicînd prin aceasta că este vorba de o categorie largă însă unică de „modificări ale limbii") [2]. În cadrul acesteia, asemănările strict fonetice ocupă un loc mai redus decît se crede de obicei, pe cînd influențele mutuale de sens joacă un rol deosebit de important, care explică și foarte multe dintre modificările formale. Într-adevăr, cazurile observate experimental, ca și acelea înregistrate în limbă de diverșii autori arată că nu poate fi vorba de simple fenomene de influență formală, ținînd de un mecanism intrinsec al căii efectorii a sistemului motor-verbal — adică de cauze periferice, de simple și accidentale influențe articulatorii formale —, ci ele constituie forme de manifestare a relațiilor dintre gîndire și limbaj într-un anumit stadiu genetic al dezvoltării lor sau în anumite condiții, cînd este vorba despre limbajul adulților.

Ipoteza referitoare la rolul relațiilor dintre limbă și gîndire în fenomenul „contaminării" considerăm că ne-a fost confirmată pe de o parte prin studierea limbajului copiilor, în care fenomenele pot fi urmărite „pe viu" și în momentul apariției lor. Dar, pe de altă parte, pentru a satisface același deziderat al lingviștilor — de a se surprinde „contaminările" în momentul cînd se produc în limbă —, am utilizat și metoda experimentală, atît la copii cît și la adulți.

În cadrul unor experimente care urmăreau în genere problemele dezvoltării gîndirii și limbajului la copii, am avut sub observație aproape zilnic, timp de doi ani (începînd din septembrie 1954), peste 90 de copii — între 3 și 7 ani —, din cîteva instituții preșcolare aflate în București. Proba în care fenomenele de „contaminare" au apărut și au fost urmărite îndeosebi a fost aceea a experimentului asociativ-verbal, care a permis observarea și controlarea condițiilor „contaminărilor". Se cerea copiilor (lucrîndu-se individual, sub forma unui joc, fără nici un caracter de artificialitate) să răspundă „cu primul cuvînt venit în minte, în legătură cu cuvîntul auzit"; apoi urmau diverse discuții cu copiii, privitoare la răspunsurile date. S-a utilizat o listă de 207 cuvinte și s-au obținut peste 8 000 de răspunsuri, între care s-au notat aproximativ 400 de asocieri prin „contaminare". Pe lîngă acestea, s-au înregistrat „contaminări" și în alte experimente sau în discuții ori în povestiri ale copiilor.

În articolul de față, cercetarea privitoare la copii nu va fi folosită pentru exemplificarea fenomenului contaminării prin toate formele apărute la copii (nu ne-am propus de altfel, să facem o inventariere exhaustivă a diverselor forme în care ele pot apărea), ci pentru argumentarea concluziilor privitoare la p r o c e d e e l e prin care se manifestă aceste fenomene, la c o n d i ț i i l e în care se produc, la c a u z e l e care le determină. Nu numărul de contaminări, ci procesele care le stau la bază ne-au părut deosebit de interesante, atît pentru cunoașterea și dezvoltarea în

---

[1] Un asemenea nume ar putea fi acela adoptat într-un studiu recent, care înglobează contaminările și alte fenomene de acest tip sub numele generic de „încrucișări lexicale" sau „hibridism lexical" (vezi V. Vinja, *op. cit.*, p. 208).

[2] Recent, și alți cercetători — referindu-se la etimologia populară și la „contaminație" — atrag atenția asupra faptului că este vorba de același fenomen, manifestat sub aspecte diverse (vezi L. și M. Seche, *op. cit.*, p. 28).

bune condițiuni a limbajului copiilor, cît și pentru concluziile teoretice și practice care se pot desprinde pentru lingvistica generală.

Rezultatele experimentelor au arătat că la majoritatea cuvintelor copiii făceau asociații corecte (ca de ex. s c a u n-m a s ă)[1], dar că erau unii stimuli verbali la care fie apăreau răspunsuri complet lipsite de vreo legătură (ca s o a r e-*buzunar*), fie se dădeau răspunsuri bazate pe „contaminarea" stimulului dat, cu alt cuvînt asemănător ca formă, iar după copiii respectivi, chiar ca sens.

Aceste răspunsuri provin numai aparent și, în orice caz, rareori din simple „a s o c i a ț i i s o n o r e" î n t r e c u v i n t e c u n o s c u t e, bazate de exemplu pe rime-asonanțe (b u c u r i e-*o mie*, c a r t o f-*pantofi*, m i c-*pitic*, p l a n t ă-*geantă*) ori pe „aliterații" (c ă m i n-*Comănescu*, motivat de copil: «că se potrivește, cu *c*»; ori c a n ă-*canal*, c a l d-*galben* etc.).

În majoritatea cazurilor, răspunsurile se prezintă sau: *a*) sub formă de contaminări ale cuvîntului dat, cu un alt cuvînt, dînd naștere la forme noi, de obicei hibride, intermediare între două cuvinte ori expresii (de ex.: b u c u r i e-*rîzie*, din r î s sau r î z i + finala *-ie* din b u c u r i e; d u r e r e-*căpurere*, din c a p + d u r e r e; p î i n e-*chiftă*, din c h i f l ă + + c h i f t e a; b u c u r i e-*fericitat*, din f e r i c i t + f e l i c i t a t; b u c u r i e-*frigurie*, din f r i g [cuvînt care precedase în lista de stimuli] + + b u c u r i e; o b o s e a l ă-*frigureală*, din f r i g u r i e [la același copil, de 3; 4 ani[2]] + o b o s e a l ă; u s c a t-*fundat*, din u s c a t + f u n d ă; g î n d-*gîndă* (= «o gărgăriță mică»), din g î n d + g î n d a c + g ă r g ă r i ț ă; î n n o r a t-*însorat* (= «s o a r e peste tot, î n s e r a t»), din î n n o r a t + s o a r e + î n s e r a t; p a p a-*papac*, din p a p a + c a p a c etc.; la fel, expresia apărută spontan: «...*la baba la oarbă*», din b a b a-o a r b a și l a b a b a l a p o a r t ă.

b) Alteori, răspunsurile denotă că stimulului dat de experimentator i s-a atribuit sensul altui cuvînt, cele două forme fiind identificate, luate bilateral una drept alta — după cum relatează ulterior copiii; în aceste cazuri, anumite opoziții fonologice par să nu mai joace rol semnificativ (de ex. c e r-*cerc*; c i o b a n-*ciocan*; f r a n z e l ă-*frunză* sau *Frantina* [= F r a n k l i n a, numele unei fetițe din cămin]; g r e u-*greiere*, prin g r e i e r = *creier*[3]; g r e u-*grîu*; l a c ă t-*lac*; o d a i e-*tigaie*; p e s t e-*pește*; p e s t e-*peșteră*; p o r t r e t-*poartă* sau *portar*, *portofel*, *porc* etc.;

---

[1] Primul cuvînt este stimulul dat de experimentator; al doilea, este răspunsul persoanelor de experimentare; între ghilimele («») am reprodus relatările acestora. Pentru a nu ocupa prea mult spațiu, nu vor fi menționate aici întotdeauna relatările copiilor (care vor fi incluse într-o lucrare mai amplă); subliniez însă că toate explicațiile răspunsurilor prin „contaminare" se bazează pe discuțiile avute cu persoanele de experimentare (ele folosind în relatările lor termenii care explicitau asociațiile făcute).

[2] La vîrsta copiilor, prima cifră indică anii, iar a doua lunile: de ex. 4; 9 înseamnă 4 ani și 9 luni.

[3] Relatarea copilului: «...cînd vine de la piață cu sacoșa p l i n ă, e *greu*. Are g r e i e r e acolo în plasă, are mere, ceapă...»; fenomenul apare la acest copil independent de vreo influență a vorbirii celor din jur, dar e interesant de semnalat faptul că și în vorbirea populară s-a înregistrat, pe o arie întinsă, forma g r i e r i pentru *creieri* (vezi ALRM I, h. 17).

taur-*aur*; timp-*timbru*; tristeţe-*Cristina* [= numele unei fetiţe din cămin]; vis-*viscol* etc.

c) Unele răspunsuri se dau direct prin forma cu care s-a produs „contaminarea" (acru-*ac*); altele însă, se bazează pe o „contaminare" implicită, care serveşte numai drept verigă intermediară, răspunsul constînd dintr-un alt cuvînt, asociat indirect (de ex. acru-[*ac*]-*injecţie*). Aceste din urmă cazuri sînt deosebit de interesante şi credem că merită să fie reţinute, pentru explicarea multor asociaţii bizare între cuvinte care aparent nu au nici o legătură, a multor sensuri hibride, apărute fără să se ştie cum, în conţinutul anumitor cuvinte. De pildă, numai datorită relatărilor copiilor aflăm că o asociere bizară ca pavoazare-*pietre* e provocată de „contaminarea" pavoazare-*pavare*, sau pasăre-*ghiocel* a fost mediată de analogia (care din punct de vedere lexical e un caz de contaminare strict semantică) între pasăre şi *fluture*, care se asociază apoi cu *floare*; sau că frică-*vînt* a avut ca intermediar frig, că beau-*pisică* are veriga *miau*, că de la cuvîntul stimul vis, un copil a ajuns la răspunsul *flori* trecînd prin «un vis... o visă din aia... o vază», că pavoazare-*rîndunele* se datoreşte pronunţării greşite *pavazare*, care e identificat cu *pavagal* „papagal" (asociat apoi cu *cioară* şi cu *rîndunele*); în sfîrşit, că asocierea tristeţe-*cocoş* e produsă de „contaminarea" cu cuvîntul *creastă* [1], care e la rîndul lui vag reprodus ulterior de copil, în expresia «*se-ntristă* cocoşul».

Asemenea asocieri, surprinse în momentul producerii lor, explică de ce s-a ajuns la legături bizare şi în limbă, ca de pildă „*paştele calului*" (schema ar fi: paşte-[*paşte*, *murgule*, *iarbă*]-*paştele calului* [2]; la fel: „*cald nemţesc*" (din: cald-[germ. kalt]-*cald nemţesc*); „*crucea nopţii*" (din: miezul nopţii-[miezul zilei, crucea zilei, „cînd soarele stă în cruce"]-*crucea nopţii* [3]; „*poama obrajilor*" (din: umerii obrajilor-[umerele < merele obrajilor]-*poama obrajilor* [4]; vezi, mai departe (p. 219), şi porecla „*Babilon*", dată unei babe, de la o poreclă mai veche, „cuptor babesc". La fel, ne putem explica alte expresii, neinteligibile direct, ca: „*vai de cozorocul tău*", prin intermediarele „vai de cozonacul (sau „vai de cojocul") tău", în care „cozonac" e folosit cu sens eufemistic-metaforic; poate pe o cale asemănătoare s-a ajuns şi la alte expresii inexplicabile astăzi (cum sînt de pildă „flori de cuc" sau „călătorie sprîncenată") [5].

Mecanismul fiziologic de producere a „contaminărilor" din limbaj stă pe de o parte într-o tendinţă de generalizare: complexele de excitaţii provenite de la anumite cuvinte iradiază mai uşor, cuprinzînd în generalizarea

---

[1] Cf., la alţi copii, asocieri ca tristeţe-*cristeţe*, tristeţe-*Cristina* etc.

[2] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 145.

[3] Cf. S. Puşcariu, *Limba romînă*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 23.

[4] Cf. I. Iordan, *Étymologie populaire*, în «Bull. linguistique», X, p. 44; vezi şi, în limba franceză, de ex. *plantureux*, care derivă din vechiul plente „abundenţă" (cf., azi, un repas plantureux) şi care s-a asociat ulterior şi cu *terre* (*terre plantureuse*, în sensul de „fertilă"), fapt explicabil numai prin apropierea de *plante* (cf. S. Ullmann, *op. cit.*, p. 288); deci schema ar fi: plantureux — [plante] — *terre*.

[5] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 146.

lor pe scoarţa cerebrală şi alte asociaţii vechi, ceea ce are ca rezultat imixtiuni reciproce între cuvinte (*portret* lunecă pe orbita lui *portar*, d u r e r e şi c a p dau *căpurere*, apar forme ca *glumeală* etc.). Mecanismul de generalizare coincide cu o slabă diferenţiere între diversele cuvinte, atît în ceea ce priveşte structurile lor fonetice, cît şi conţinuturile lor de sens.

În ce condiţii se produc aceste fenomene? Datorită căror cauze nu se realizează de pildă o corectă diferenţiere între cuvinte? Este legată generalizarea despre care vorbeam, de fenomene pur fonetice, de simpla articulare — asocierile producîndu-se ca greşeli de pronunţare sau pe baza unei pure asemănări sonore — ori sînt implicate în această generalizare, în largă măsură, legături de sens?

1. Printre cauzele acestor fenomene, pe baza observaţiilor adunate în cursul experienţelor făcute cu copii (şi pe care le semnalăm aici deoarece explică, în anumite condiţii, şi contaminările din limbajul adulţilor), putem menţiona de pildă p l ă c e r e a p e n t r u j o c u r i l e s o n o r e cu cuvintele, predilecţia pentru rimă [1]. Această cauză — de multe ori indicată de autori ca esenţială în asociaţiile de acest tip la copii — nu explică însă prea mult şi mai ales nu explică de ce în condiţiile stăpînirii perfecte a unor cuvinte de mult intrate în vocabularul activ, sînt destul de rare asociaţiile bazate şi pe asemănări fonetice.

2. P e r c e p e r e a g r e ş i t ă a cuvintelor (sau mai degrabă slaba diferenţiere acustică a unor elemente cu rol distinctiv-semnificativ) este o cauză care poate fi destul de frecvent reperată în experimentul asociativ aplicat la copii. De multe ori, fiind întrebat, copilul spunea că „a auzit" cuvîntul cu care de fapt confundase stimulul: de ex., copilul afirma la cuvîntul c a l că „a auzit" *cald* sau *caut*; la fel: a c r u-*ac*, ă s t a-*pastă*, b a n-*baltă*, c i r e a ş ă-*ceaşcă*, c l ă d e ş t e-*clăteşte*, *minge-ninge*, o b o s e a l ă-*coseală*, o m-*ou*, p ă m î n t-*pe* [pronunţat *pă*] *rînd*, p e p e n e-*bebe*, t r e i-*tren*, u n c h i-*unghii*, v a r ă-*var*, v i a ţ ă-*aviaţie* etc. Multe „perceperi greşite" au provocat asociaţii prin „verigi intermediare", ca: a c r u-[*ac*]-i n j e c ţ i e, b a n-[*baltă*]-r a ţ ă sau p ă m î n t-[*pe rînd*]-f e t i ţ e etc.

De asemenea, din cauza unei greşite diferenţieri auditive a coarticulărilor, se produc „false despărţiri" — exprimate prin pronunţări aglutinate ale unor cuvinte, ca *nodaie* (din î n o d a i e), *noraş* (din î n o r a ş) —, fapt care adesea dă naştere la diverse fenomene de opoziţie (cuvintele o d a i e, o r a ş nu sînt „recunoscute" cînd sînt auzite izolat) sau contaminări cu alte cuvinte.

3. În legătură cu această cauză, trebuie amintită şi p r o n u n ţ a r e a d e f e c t u o a s ă, care poate juca un mare rol la unii copii. Copilul care pronunţă *ş* în loc de *s* face uşor contaminarea s o a r e-[ş o a r e]-*şoricele*, *şobolan*; la aceia care pronunţă *cr* în loc de *tr* (*cren* în loc de t r e n etc.) se produce uşor contaminarea p o r t r e t -[*porcret*]-*porc* sau l a c r i m i-[*latră, lacră*]-*cîine* etc.

Pronunţarea mai mult sau mai puţin greşită se poate combina şi cu diferenţieri perceptive eronate: de pildă, un copil (de 4 ani) „interpreta"

[1] Predilecţia mare a copiilor pentru o dispunere ritmică a grupelor de sunete pronunţate o subliniază recent şi K. Ohnesorg, *Fonetická studie o dětské řeči. Étude sur le langage de l'enfant*, Praga, 1948, p. 178.

într-un basm cuvîntul *mei* (= grăunțe) — pronunțat de povestitor corect, foarte clar —, cu *miei* («miei... miel, copilul oii»), fără a sezisa nici chiar contradicția din contextul « cocoșul mînca mei ». În cazul de față, nu mai juca rol alternanța *mei/miei*, probabil și pentru că deseori pronumele pers. m e i se pronunță *miei*. Al. Graur semnalează de asemenea faptul că unii copii se jură „*pe ochii meilor*" [1] : acest fapt se datorește tot pronunțării pronumelui m e i ca *mieĭ* (probabil că de fapt, copiii respectivi spuneau « pe ochii miei » și « pe ochii mieilor »).

4. Alte cauze țin de diverse particularități de caracter sau de dispoziție, unele mai mult sau mai puțin specifice copiilor, ca tendința către g l u m ă, către c o m o d i t a t e sau s u p e r f i c i a l i t a t e, către n e g a t i v i s m etc. În parte din comoditate — dar și din alte cauze —, *începutul* cuvintelor este mai bine reținut decît sfîrșitul, care de altfel și în pronunțare este articulat grăbit (ceea ce provoacă uneori afonizări ale finalului cuvintelor). Cele mai multe „contaminări" constatate dovedesc reținerea începutului și ignorarea sfîrșitului cuvintelor [2] : *ac*ru (ac), *arí*pi (arici), *bucur*ie (București), *bra*d (braț), *cal* (cald), *cal*d (cal), *can*ă (canal), *cer* (cerc), *cio*ban (ciomag sau — datorită și finalului — ciocan), *clăd*ește (clătite, clătește), *franz*elă (Frantina, frunze), *fri*că (frig), *greu* (greunțe, greu = grîu, greiere — contaminări din grăunțe, grîu, creier), *mo*ale (molii, [s-a] molit), *odai*e (o d-aia etc.), *oț*et (oțel), *pa*ce (pași, pat), *por*tret (porc, portar, poartă, portofel etc.), *timp* (timbru), *tre*i (tren), *var*ă (var) etc.

Mult mai rar se produc „contaminările" pe baza finalei cuvintelor și atunci au mai ales caracter de rime sau de asonanțe, la care se pretează îndeosebi cuvintele sfîrșite în multe vocale : b*eau* (-miau), fi*ință* (-semințe sau ședință) ob*oseală* (-coseală), t*ristețe* (cristețe, — globulețe, — musteți). Tot destul de rare sînt și cazurile mixte, cînd joacă rol atît începutul cît și sfîrșitul cuvintelor sau, de fapt, schema lor fonetică generală : *glumă* (gumă).

Desigur, „contaminările" sînt favorizate de unele particularități fonetice ale anumitor cuvinte, care le fac să se apropie sau chiar să se confunde cu altele. Nu avem intenția în acest loc să facem o listă a cuvintelor care se pretează la confuzii și de aici la „contaminări"; vom semnala numai cîteva tipuri de surse ale greșelilor, luate, spre exemplificare, din limbajul copiilor. Printre acestea, am identificat cuvinte care se pretează la aglutinări incorecte, datorate „falselor despărțiri" (*odaie-nodaie*, *oraș-noraș*, *cuvînt-cu/vînt* etc.), cuvinte-perechi, care sînt deosebite numai printr-un sunet sau două (*cioban-ciocan* sau *ciomag*, *glumă-gumă* etc.), cuvinte a căror finală este diferențiată mai greu — datorită și felului cum sînt pronunțate de adulți—și de aceea se confundă cu altele (*cald-cal*, *cer-cerc*, *om-ou*, *timp-timbru* sau *tip*, *trei-tren*, *vară-var* etc.), anumite grupuri consonantice dificile care dau naștere unor „contaminări" datorate și comodității în articulare (*scr* : *scrie-știe* etc.) și altele. Dar aceste particularități fonetice nu joacă de obicei rol în provocarea contaminărilor decît *în anumite condiții*.

5. Toate cauzele indicate mai înainte nu explică suficient mecanismele de generalizare și de slabă diferențiere care stau la baza „contaminărilor".

---

[1] Al. Graur. *op. cit.*, p. 145.

[2] Vezi și observațiile, ca și diversele exemple, date de Al. Graur, *op. cit.*, îndeosebi pp. 141, 143.

Atît perceperea „greșită" a cuvintelor, cît și pronunțarea defectuoasă, ori reținerea numai a unei părți a cuvintelor etc. se petrec în condițiile unei cunoașteri insuficiente a cuvintelor, a unor insuficient de stabile și de complexe legături asociative între cuvinte. Întăririle inegale ale diverselor asociații pe care se bazează învățarea unui cuvînt fac ca pentru unele forme de exprimare să se creeze căi mai „bătătorite", care favorizează apariția unor adevărate dominante, pe baza cărora se petrec „alunecări" în orbita cuvintelor „mai bine cunoscute" sau „mai des întîlnite". De aici, generalizările sumare, superficiale, care numai aparent denotă cunoașterea sistemului limbii, dar care în fond oglindesc o insuficientă stăpînire a complexității lui : de pildă, deoarece majoritatea verbelor romînești au la persoanele singularului și la pers. a III-a plural forme în *-ez*... și *-esc* (*-ăsc*)...[1], copiii creează, prin contaminare cu aceste verbe mai numeroase, deci mai familiare lor, forme analogice de verbe : « [zăpada] *acoperește* florile », «cu culorile *picturezi* » (după modelul, apărut în relatare, « colorezi », și, probabil, contaminate cu pictură) ; « *se bucurează* că au venit copiii » ; dar, ceva mai mult, la copii se contaminează reciproc chiar aceste verbe de conjugarea I și a IV-a : « *glumează* cu copiii », « [cîinele]... turb... tur... *turbește* », « [el] *visește* » sau « *a visit* » (sub influența lui vopsit ; apare în același context cu « vopsește paturile »), « *vopsează*... cu vopsea... » (după modelul lui pictează, după cum reiese din restul discuției). Tot așa apar și alte forme aberante, prin „contaminarea" (pentru unele, s-ar spune propriu-zis „prin analogie") cu cuvinte care le par copiilor mai apropiate : « moale înseamnă cînd pui așa zăpadă pe el — și *s-a molit* » (probabil, și sub influența de sens a lui topit) sau « copiii *să tristă* » ori « grîul nu *să coase* ?» sau «*sunteau* niște băltoci » sau « avem și *lopate*, și *galete* și *trotinete*... » ori « și mămicile, și *tăticile*... » sau « și mamele și *tatele*... ».

Adesea, la copii a putut fi urmărită crearea pe loc a formelor noi de expresie prin „contaminare" ; alteori, rezultatele contaminărilor erau de mult cristalizate în limbajul lor și numai cu greu se puteau face disocierile necesare explicării lor. Uneori, rezultatele pot fi destul de ingenioase și au uimit întotdeauna pe cercetători prin prospețimea și „corectitudinea" lor : de pildă « cînd eram eu *bebic* » (din bebi + mic sau o derivare directă de la bebi cu suf. *-ic*) sau « era o mașină *ingherească* » (= cu hingheri) sau « oamenii sînt turbați și le face injecție și p-ormă nu mai sînt turbați, că scoate *turbăcia* aia » ; ori : «Uite, ninge *fulgeri!*» (din fulgeră + fulgi) sau denumirea de *penicanol*, dată pelicanului (din „Pelicanol"[2] + pene) ; sau, termen întîlnit la mai mulți copii și la cămine diferite, *pictél*, cu pl. *pictéle* și *pictélele* (= vopsele, iar la alți copii, = pensule, din (a) picta + vopsele și (a) picta + pensule, poate și cu influența lui penel) etc.

Dar toate aceste „creații", oricît de ingenioase ar fi unele, dovedesc în fond precaritatea sistemului lingvistic al copilului, care operează diverse asocieri prin „contaminare" și care creează indiferent ce formă din altele date, fără să țină seama de faptul că ele nu există în limbă ; fenomenul nu va mai avea șanse să se producă atunci cînd limba va fi definitiv și mai mult sau mai puțin complet stăpînită. Copilul de 6½ ani care

---

[1] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 268.

[2] Numele unei paste de lipit, pe al cărei ambalaj era desenat un pelican.

denumește, *după ezitări*, o ridiche « *păstîrniche* » (pe care de altfel o identifică mai întîi cu o « s f e c l ă ») nu are un simplu « lapsus », ci nu cunoaște bine cuvîntul r i d i c h e, nici ca formă, nici ca sens (cînd am încercat să-i amintim cuvîntul, el nu l-a putut reconstitui la auzirea inițialelor „*R*-", apoi „Ri-", ci numai cînd a auzit „R i d i-", adică tocmai partea pe care o înlocuise cu *păstîrn*[*ac*]). Tot așa cum copilul care exclamă, cînd află numele c r o n o m e t r u l u i : « A, *milometru*. . . e k i l o m e t r u ăsta ! » nu cunoaște precis nici unul dintre cuvintele evocate sau implicate în contaminare (între care e probabil și m i l i m e t r u), dar nici pe altele cu care pot fi legitim asociate ; „cîmpurile lingvistice" ale acestor cuvinte sînt neprecise, incomplet formate și, în fond, incorecte.

Experimentele au fost repetate după un an cu aceiași copii : în vreme ce unele asociații prin contaminare s-au menținut (de ex. p o r t r e t-*poartă* și *purcel*, ori p e s t e-*pește*, care se păstrează la majoritatea copiilor, ori t r i s t e ț e-*glast*[*r*]*ă* și *cristal*, la un copil de 4 ; 9 ani, ori l a c r i m i-[*lacră*]-*cîine*, la un copil care pronunță *cr* în loc de *tr*, etc.), altele au dispărut (de ex. apar t r i s t e ț e-*veselie* sau p a v o a z a r e-*cu steaguri*, la copilul, acum de 6 ; 6, care asociase cu un an înainte t r i s t e ț e-*cocoș* și p a v o a z a r e-*rîndunele*, vezi p. 212). Contaminările menținute se referă la cuvinte care se constată din nou că sînt necunoscute sau vag cunoscute ; pe cînd cuvintele la care asociațiile prin contaminare au dispărut, sînt acum cunoscute de către copii — unele intrînd chiar în vocabularul lor activ.

Cînd o formă de exprimare este bine consolidată, ea dă foarte rare ori loc la asociații prin „contaminare" : cuvinte cum sînt *cămașă*, *cîine*, *copil*, *farfurie*, *fetiță*, *mamă*, *mînă*, *nas*, *ochi*, *pîine*, *scaun* etc. (după cum se vede, multe din fondul principal) nu au provocat, din 8 000 de asocieri, nici un răspuns prin contaminare. În schimb cuvintele din toate exemplele de „contaminări" menționate mai înainte, după cum a reieșit din discuțiile avute cu copiii, erau fie cu totul necunoscute, fie erau prost cunoscute, aveau sensul foarte vag și uneori chiar forma lor era labilă ori incomplet desprinsă de anumite sintagme uzuale în care fuseseră învățate.

Cuvintele care s-au pretat mai mult la contaminări au fost : *acru*, asta, blană, (brad), *bucurie*, bucuros, (cal), (cald), (cană), *care*, (cartof), *cer*, *cioban*, (cireașă), *clădește*, coase, (corn), (cuminte), cuvînt, dor, *durere*, dureros, *ființă*, franzelă, frică, *gînd*, *glumă*, greu, (înalt), lacăt, (lacrimi), latră, lătrat, luna, moale, nor, număr, oboseală, *odaie*, (om), *ostrov*, oțet, *pace*, pavoazat, *pavoazare*, *peste*, *portret*, *prăpastie*, (sare), (sînge), scrie, *taur*, *timp*, trist, *tristețe*, uscat, *vară*, *vesel*, *viață*, vis, (vînt) etc. (Cuvintele în cursive au provocat cele mai multe răspunsuri prin „contaminare" : dar, după cum s-a putut constata, acestea erau și cele mai puțin familiare copiilor [1]). De pildă, după ce a răspuns la c l ă d e ș t e prin « își *clătește* gura », copilul S. (4 ; 9 ani) spune : « Nu știu cuvîntul ăsta ». De obicei, chiar cuvintele pe orbita cărora se petrece alunecarea nu sînt prea bine cunoscute, altfel nu s-ar putea accepta alăturarea lor de o formă cît de puțin deosebită sau de o semnificație nouă : L. (3 ; 7 ani), care a identificat *cer* cu *cerc* și cu *circ*, spune, cînd e întrebată „ce e *cerul*?" : « Un *cerc*. . . ăla-i *circ* » (ea știe însă, *în sintagmă*, că « sus *la cer*. . . sînt nori ». Conta-

[1] Cuvintele dintre paranteze au provocat în deosebi asocieri bazate pe „percepții greșite" de tipul : *cald-cal* ; cuvintele din aceeași familie, în deosebi derivatele, care urmau mai tîrziu în lista de stimuli, provocau de obicei răspunsul « nu știu ».

minarea unor sensuri poate fi surprinsă adesea chiar în momentul în care se produce confuzia datorată cunoașterii incomplete a cuvintelor : după ce a făcut asocierea t e m p e r a t u r ă-*scădere*, A. (6 ; 3 ani) continuă : « Am auzit la radio, dar toamna nu... S c a d e, nu s c ă d e r e... Pui termometrul și dacă-i dai piramidon, s c a d e t e m p e r a t u r a ».

Insuficienta stăpînire a semnificațiilor și a formelor cuvintelor se îmbină cu tendința de a da termenilor un conținut mai precis, prin apropierea lor de cuvinte mai familiare și deci cu o bază semnificativă mai sigură. Apropierea se face de obicei în cadrul aceluiași cîmp lingvistic, datorită unor asemănări de sunete, dar și unor apropieri (reale sau presupuse) de sens. Uneori, aceste amestecuri de cuvinte se fac mai mult sau mai puțin intenționat, cu dorința, și aproape cu plăcerea, de a găsi „o explicație", pe calea introducerii în cuvîntul nou, a semnificației celui analog, pe care-l stăpînește mai bine ; din acest amestec, deseori forma cuvîntului nou apare modificată, pentru a justifica mai pe deplin conținutul turnat în ea. De pildă, un copil înlocuiește, arată N. A. Șvacikin, cuvîntul *molotok* „ciocan" prin *kolotok* (din verbul *kolotiti* „a bate") [1].

Astfel apare și la copii clar conturat procesul care stă la baza fenomenului denumit de către lingviști „etimologie populară". În limbajul adulților se produc „interpretări" care duc la identificarea unor cuvinte cu altele de la care se presupune că ele derivă sau apar modificări ce duc la forme hibride, pentru a se justifica sensul acordat (de pildă cuvîntul Ș o i m a n e, în *Joimare* sau *Joimărițe*) [2]. Tot astfel, copiii „interpretează", pe baza influenței dintre cuvintele pe care nu le cunosc suficient : « *clădește* î n s e a m n ă c ă f a c i c o c ă » (L. 3 ; 5 ani) ; același copil adaugă, conștient că totuși *nu știe* ce înseamnă cuvîntul, ci și-a imaginat singur ce este : « Eu nu știu ce-i aia. Eu ți-am spus ce-i aia *clădește*, dar nu știu ». Fetiței C. (5 ; 2 ani) i s-a explicat ce e *compasul* ; întrebată în altă zi ce înseamnă *compas*, ea dă o definiție, apoi încheie : « ...și aia înseamnă *compas*. *Compas* — faci *un pas* și *încă un pas*... [face gestul de „a păși" cu compasul, pe masă] *Compas* ». S. (3 ; 7 ani) „interpretează" pe g î n d drept *gîndac*, Al. (6 ; 9 ani) „derivă" din *oțet* cuvîntul o ț e t a r (= « un pom »), iar Is. (4 ; 3 ani) răspunde la *timp* astfel : « Eu nu știu ce-i aia timp (— Nu știi ?) Nu. Asta-i t i m b r u » ; Cl. (3 ; 9 ani) exclamă, auzind cuvîntul a n a n a s : « Hm ! Poate o fi *nas* ! », iar Z. (4 ; 6 ani) : « Ananas, parcă-i *nas* ! Dacă se chiamă așa, parcă-i *nas* ! ».

Un corolar al rolului jucat de necunoașterea cuvintelor îl constituie și influența mai mare a contextului în aceste condiții : cîmpul lingvistic actual al unui cuvînt și chiar asociațiile momentane apropie mai mult un cuvînt puțin cunoscut de unul din apropierea sa, decît de altul mai îndepărtat în timp, deși poate mai apropiat ca sens și formă : de aici, de pildă, contaminarea *frigureală*, sub influența precedentului f r i g u r i e, ca și creația, prin „contaminare", a acestuia, datorită cuvîntului f r i g, auzit anterior.

Cînd cuvintele sînt prea puțin familiare copilului, cînd le-a învățat de curînd și nu pe o cale suficient de organizată, cînd semnificația nu-i

---

[1] N. A. Șvacikin, *Dezvoltarea formelor de limbaj la preșcolarul din grupa mică*, în „*Probleme de psihologie a copilului de vîrstă preșcolară*", sub red. A. N. Leontiev și A. V. Zaporojeț, București, Ed. de Stat — pedagogie și psihologie, 1951, p. 75 ; cf. și alte exemple culese de K. Ciukovski, *Ot dvuh do piati*, Moscova, 1955, pp. 22-24, 32-34.

[2] V. Bogrea, *Cercetări de literatură populară, Etimologii populare*, « Dacoromania », Cluj, 1922, an. II, p. 439.

e cunoscută sau e destul de vagă, atunci și structura formală a cuvintelor nu este prea bine fixată, se pretează la confuzii și suferă influența altor forme, mai bine consolidate. Cîteodată, pentru a găsi totuși un sprijin necesar îndeplinirii funcțiunii de bază a limbajului — comunicarea —, se atribuie semnificația altui cuvînt, aceluia necunoscut, sau i se modifică acestuia din urmă aspectul, pentru a-l apropia de formele cunoscute mai bine și cu care are o anumită asemănare. Pentru M. (4 ; 8 ani), cuvîntul *luna* are un conținut destul de vag; de aceea îi devine indiferent faptul că se chiamă luna sau *bluma*: «luna este *bluma*»; cuvîntul *mulge* nu este bine cunoscut mai multor copii, între care A. (4 ; 7), S. (4 ; 8), S. S. (5 ; 10) etc. : datorită unei oarecare analogii de sens, dar și uneia fonetice cu a smulge, apare un efect hibrid — *smulge*, cu sensul de „a smulge" (în sintagme de tipul « *smulge* omul laptele », sau « vaca *smulge* laptele »).

În limbajul copiilor mai mari, „contaminările" sînt mai rare și pentru că ei cunosc mai bine un număr mai mare de cuvinte, dar și din cauză că la ei cuvîntul începe să aibă un anumit prestigiu. Ei încep să-și dea seama că nu e indiferent ce formă dai unui cuvînt și că semnificația aparține cuvîntului, iar nu bunului lor plac; ei știu că pentru a fi înțeles, trebuie să accepți semnificația pe care o acordă și ceilalți aceluiași suport fonetic. De aceea, ei răspund de obicei la cuvintele necunoscute prin « nu știu », sau, mai ales, prin întrebarea semnificativă — prin care pot să intre în posesia deplină a conținutului cuvîntului — : « ce înseamnă...? ».

Ne-am pus întrebarea dacă atît diversele cauze menționate, cît și modalitățile apariției în condiții experimentale a „contaminărilor", pot fi considerate valabile și în cazul adulților. Sugestia dată de sublinierea cauzelor care provoacă asocieri prin „contaminare" la copii poate avea o oarecare importanță și pentru explicarea unor fenomene de „contaminare" din limbajul adulților, observate chiar printre faptele de limbă ca atare, nu numai în cursul experimentelor. De pildă, în cazul unor cuvinte mai recente sau puțin cunoscute, ori rar întîlnite, se produc și la adulți asocieri bazate pe o „percepere greșită", pe o slabă diferențiere a fonemelor, fără ca ei să-și dea seama de acest lucru. Astfel se pot explica, în parte, confuziile : prenume — *pronume*, [călduri] tropicale — *dropicale*; sau, în cazul cuvîntului citit, a manca [de la datorie], devenit, în lectura lui Ipingescu, *a mânca*..., (într-o epocă în care *a* nota adesea, în grafie, vocala *î* (*â*)). De asemenea, dificultățile de diferențiere pot duce și la adulți la „false despărțiri", care să provoace, la rîndul lor, creații prin contaminare (de ex., în fr. pop. s-a creat verbul *zyeuter*, de la les yeux, cu o „falsă despărțire")[1].

„Plăcerea pentru jocurile sonore" poate fi înlocuită de diverse criterii stilistice sau pur afective (ca „tendința către simetrie")[2], care creează prin contaminare de pildă expresii pleonastice, ca „au jour d'aujourd'hui"[3], sau cuvinte expresive, ca de ex. *cîrcîrăți*, din cîrîi + cutcudăți, *ciurcura*, din ciurui + picura[4] etc.

[1] Cf. S. Ullmann, *op. cit.*, p. 79.
[2] W. Havers, *op. cit.*, p. 181.
[3] Ibidem, p. 174.
[4] S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 430.

„Defectele de pronunțare" pot fi înlocuite prin particularitățile de pronunțare dialectală, care provoacă apoi anumite asocieri la întîlnirea unui cuvînt nou. De ex. sirepe din iepe sirepe s-a transformat în *sure iepe* (Dorohoi), datorită pronunțării dialectale a lui *i* ca *î* (sîrepe s-a prefăcut astfel ușor în *sure iepe*) [1]. Probabil că tot de aceea săricică = „sare de lămîie" [2] s-a putut contamina mai ușor cu sărac: datorită și pronunțării moldov. *sărăcică* (cf. și diminutivul sărățică, de la sărată). De asemenea, datorită pronunțării regionale a lui *ă* drept *a* (*babesc* în loc de băbesc), s-a ajuns, de la porecla „*cuptor babesc*" (dată unei babe care sta mereu pe cuptor), la poreclele suprapuse, date aceleiași babe, de „*turn babesc*", „*turn babilonesc*", „*Babilon*", sau chiar, pe scurt, „*babilonesc*" (comunicat de A. Brînzei, comuna Cornereva). La fel, în franceză, absinthe a devenit *herbe sainte*, în unele graiuri populare, unde herbe se pronunță *arb* (iar *ab* e interpretat ca *arb*) [3]; iar în sudul Franței savon, datorită pronunțării cu *b*, a devenit *sablon* (sabou[n] a devenit sablou[n]) [4].

„Comoditatea" poate provoca și la adulți contaminări (a se vedea, de pildă, „greșelile" provocate de „neglijența sau graba în articulare"), iar „tendința către glumă" de asemenea este evidentă în „jocurile de cuvinte" sau în numeroasele „deraieri lexicale" semnalate de Al. Graur [5], ca de ex. *autopasul* (din autobus + pas), *banchior* (din bancher + chior, dar probabil și din „[n-am un]ban chior"], *nepurcică* (din nepoțică + purcică) etc.; la fel, diverse motive afective de pudoare (de ex. „hai sifon!") [6] etc. Oboseala poate fi și ea un factor care să favorizeze „contaminările", dar mai ales pe acelea cu totul trecătoare, de tipul *lapsus linguae*; de asemenea, vorbirea precipitată, debitul prea rapid, provocat de mobilitatea mare a ideației.

Dar cauza esențială am presupus că rămîne și în cazul adulților cunoașterea insuficientă a unor cuvinte și generalizările pripite, pe baza asemănărilor de formă, sub care și ei pot vedea asemănări de sens.

Am făcut experimentul asociativ-verbal, folosind mai întîi aceleași cuvinte, și cu 11 adulți normali (afară de unul, toți cu studii universitare). Asociațiile zise „sonore" au fost mult mai puțin numeroase (aprox. 10 din 2 000 de asocieri) și provocate numai de perceperea greșită a unor cuvinte destul de bine cunoscute. Cînd i se repeta cuvîntul — cu condiția ca el să fi fost bine cunoscut — adultul se corecta îndată: Na. G. acru-*înțeapă* (cînd i se repetă cuvîntul, se scuză: «Am înțeles acul» și răspunde: «varză»; vezi și la copii, la pag. 212); B. C. apă-«*apă* sau *papă*?» I. Gr. cald-*cal* (cînd i se repetă cuvîntul, persoana răspunde: plăcut). De altfel, în experimentul asociativ verbal, asociațiile bazate pe „rime", pe jocuri sonore și creațiile de „cuvinte noi" (în termeni psihiatrici denumite „neologisme"), se știa că apar de obicei la adulți numai în cazuri patologice.

---

1 I. Iordan, *op. cit.*, p. 206.
2 I. Iordan, *op. cit.*, p. 206.
3 *Ibidem*, p. 204.
4 A. Dauzat, *Les patois*, Paris, 1943, p. 110.
5 Al. Graur, *op. cit.*, p. 141–147.
6 În loc de „hai sictir!", cf. B. Cazacu, *Notes de lexicographie et de morphologie roumaine*, în «Bull. linguistique» 1944, XII, pp. 66–68.

Am presupus însă că nu am putut înregistra asociații prin „contaminare" și la adulți, deoarece toți stimulii dați erau numai cuvinte în mod firesc bine cunoscute și frecvent folosite de adulți. De aceea, am urmărit experimental ce se întîmplă în cazul cînd și adulții sînt puși, ca și copiii, în fața unor cuvinte necunoscute.

Un experiment suplementar făcut cu aceiași adulți, cărora li s-au adăugat și alte persoane de experimentare, a precizat mai clar particularitățile de vîrstă ale mecanismului prin care se produce „contaminarea" la copii. Dar acest experiment a pus totodată în lumină aceeași cauză fundamentală : necunoașterea cuvîntului auzit și tendința de a-i da totuși un sens, ba chiar de a-i „corecta" forma, prin apropierea lui de cuvintele cunoscute care au o structură asemănătoare.

Am ales 15 cuvinte dintre cele 207 pe care le aplicam în experimentele obișnuite cu copii și cu adulți ; le-am adăugat însă și 4 cuvinte cu totul necunoscute, dar care aveau o oarecare asemănare cu cuvinte din limba romînă (erau tocmai creații ale copiilor, apărute în cursul experimentelor) : *nicovol, risteț, frigurie, căpurere*. De asemenea, am inclus și două cuvinte existente, neologisme în limba romînă, care erau, pentru unele persoane, foarte puțin cunoscute sau chiar de loc : *pigmeu, condiment*.

Redăm analitic reacția uneia dintre persoane (A. E., 50 de ani, originară din Moldova de nord, trăiește de 30 de ani în București, are 4 clase elementare) :

15. *masă* — « stă cineva ».
16. *nicovol* — «ce este ? (— Spune ce ți se pare că are legătură cu acest cuvînt) — Ce înseamnă ? Să știu ce înseamnă, ca să se potrivească ! »
17. *risteț* — « . . . . . . ? ».
18. *frigurie* — « frigurie. . . : frig*ă*ruie ».
19. *căpurere* — « căpurele — căpurele este mi se pare niște floricele ».
20. *pigmeu* — « pigmeu — nici nu știu ce-nseamnă ».
21. — *condiment* — « condiment — nici asta nu știu ».
22. *cleşte* — « cleşte — de foc ».
23. *risteț* — « risteț ? resteț. . . resteț este un lemn la jugul de la boi ».
24. *nicovol* — « nicovală poate este. . . nicovală este un fier. . . ».

Prima reacție față de un cuvînt necunoscut a fost de inhibare a răspunsului, deoarece *nu i se cunoștea semnificație*. Este reacția de tip evoluat, care se întîlnește deseori și la copiii preșcolari mai mari (5—6 ani), îndeosebi în cazul cuvintelor complet necunoscute. Dar la primul excitant verbal mai apropiat ca formă de un cuvînt existent în limba romînă și familiar persoanei de experimentare și după ce experimentatorul ceruse ca totuși să se găsească o legătură, persoana face asocierea : f r i g u r i e — *frigăruie*, cu sublinierea pedantă, vădită în intenție, a deosebirii sonore care făcea ca stimulul dat să se depărteze de forma „normală". La cuvîntul următor, persoana nici nu a mai insistat asupra slabei deosebiri sonore (c ă p u r e r e — *căpurele*), ci a dat îndată un echivalent. Dar au apărut două cuvinte pentru care, fiind neologisme, se găsea mai greu un corespondent în limba romînă ; la acestea, persoana de experimentare a redevenit circumspectă. În sfîrșit, cînd s-au reluat cuvintele la care putea găsi mai ușor un echivalent (*risteț, nicovol*), de data aceasta persoana a făcut îndată asociațiile prin asemănări formale.

Celelalte persoane au reacționat aproape la fel, dar opunînd o rezistență mai mică sau mai mare, cînd li se cerea să răspundă la cuvintele necunoscute. Două persoane au fost mai refractare : ele au găsit cîte un răspuns numai pentru *frigurie*. La celelalte cuvinte, au refuzat : (E. S.) «Dar ce-aș putea să găsesc, dacă nu cunosc noțiunea ? să știu ce exprimă. . . » sau « N-am mai întîlnit nicăieri acest cuvînt și mi-e teamă să nu greșesc, să nu spun cine știe ce prostie. . . ». (N. G.) « Nu știu ce înseamnă. . . », « N-am mai auzit cuvîntul ăsta niciodată. . . », « Isteț e una — risteț nu știu. . . ». (E. G.) « Risteț ? știu eu ce să spun ? Nu înseamnă nimica ! ».

În schimb, celelalte persoane au avut un prim moment de opunere, dar apoi au găsit ușor „legături". La cuvîntul *nicovol*, I. L. răspunde, după 1,2 secunde : « Nicovol ? N-am înțeles ce este — un cuvînt fără sens sau un nume ?. . . Era să spun nicovală. Am înțeles la început că ar fi nicovală, dar pe urmă mi-am dat seama că e *o*, nu *a* ». C. I. asociază cu *nicovală*, după ce a răspuns : « Nicovol ? nu știu ce înseamnă cuvîntul », și după de i s-a cerut să asocieze cu ce i se pare că « se potrivește ».

Asociaţii prin „contaminare“ la adulţi

Nr. crt.	Pers. de experim.	Vîrsta	EXCITANŢII VERBALI					
			nicovol	*risteţ*	*frigurie*	*căpurere*	*pigmeu*	*condiment*
1	N. G.	21	— *	—	« iarnă »	« căpurele »?	« pe faţă » [« pigmeni care apar pe faţă »]	« european » [continent]
2	E. S.	21	—	—	« toamnă »	—	—	—
3	M. B.	21	—	« ferestreu »	« cald »	« căpuşoare mici »	« pigmenţi »	« anatomie » [« în legătură cu ligamentul »]
4	M. S.	21	— [apoi : « nicovală ? »]	« calitate »	« toamnă »	—	« piele » [« pigment »]	—
5	R. G.	21	—	—	« friguros »	« cap »	« pui » [« pigmeu e o pasăre »]	« muştar »
6	F. Z.	21	—	—	« frig »	« cap »	« pigment »	« continent »
7	I. L.	27	« era să spun *nicovală* »	« *trist* » [« *tristeţe* »]	« toamnă » [« diminutiv al lui *frig* »]	« mure » [« *ceva mititel* »]	« pasăre »	« aliment »
8	I. C.	27	« *nicovală* »	« isteţ sau risteţ ? »	« *figurativ* » [« *figurant* de teatru »]	« *căpşor* » [« la cap, un diminutiv ..., o mîngîiere »	« mic »	« aliment »
9	E. G.	46	—	—	« *frigăruie* »	—	« gigant »	« mîncare »
10	A. E.	50	« *nicovală* »	« *resteţ* »	« *frigăruie* »	« *căpurele* ... este nişte floricele »	—	—

* = persoana refuză să răspundă (spune că nu cunoaşte cuvîntul, că nu găseşte nici o legătură etc.); între paranteze [ ], relatarea persoanei: cuvîntul pe care ea afirmă că l-a auzit sau cu care l-a asociat ori diverse explicaţii în legătură cu stimulul sau cu răspunsul.

Relatările persoanelor de experimentare arată mai mult sau mai puțin clar calea pe care s-au făcut „contaminările". I. C. relatează că a legat *căpurere* de « *cap*... un diminutiv probabil — o mîngîi*ere* » (subliniem finalul *-ere*, care a provocat „contaminarea"). De altfel, se poate observa din tablou că stimulul *căpurere* a fost în genere „interpretat" ca o formă diminutivală. *Frigurie*, spune E. S., « am luat-o în sens de friguroasă, toamnă frigurie. Probabil, o figură de stil » ; iar I.L. explică același cuvînt : « De la frig, nu? un fel de diminutiv ». Subliniem de asemenea răspunsul *trist* (tristețe) la *ristet*, adică tocmai cuvîntul de la care copilul crease forma inexistentă în limbă.

Observăm, în acest sondaj experimental comparativ, și manifestarea altor factori, pe care i-am semnalat în răspunsurile copiilor. De pildă, în cazul unui cuvînt mai rar, apare răspunsul bazat și pe rimă: c o n d i m e n t-*aliment* (la două persoane), c o n d i m e n t-*ligament*. E de remarcat de asemenea faptul că, n e c u n o s c î n d cuvintele *condiment* și *pigment*, numai 2—3 persoane spun că nu le cunosc, pe cînd celelalte persoane asociază : p i g m e u-*pasăre* și *pui*, p i g m e u - *pe față*, c o n d i m e n t-*european* etc. Se poate observa aici uneori nu atît o simplă „interpretare" a cuvintelor, ci și o „percepție falsă", fapt dovedit apoi de relatările persoanelor : *pigmeu* e luat drept *pigmen* (« pigmenii care apar pe față... petele astea » N. G.) sau e contaminat la altă persoană cu *pinguin* ; iar *condiment* e „auzit", după cum afirmă N. G., *continent* (persoana spune apoi, cînd i se repetă cuvîntul, că nu știe ce înseamnă *condiment*). Este vădit faptul că toate aceste „percepții greșite" s-au produs și la adulți în cazul unor cuvinte nefamiliare și că ele au dat naștere la „contaminări" a s e m ă n ă t o a r e la diverse persoane.

Așadar, și la adulți, în cazul unor cuvinte necunoscute, dar care au asemănări cu alte cuvinte familiare, pot apărea fenomenele descrise de noi la copil. Însă adultul, pe de o parte este mai atent și, mai circumspect, el își inhibă deseori răspunsul în fața unui cuvînt necunoscut. Iar, pe de altă parte, el cunoaște bine un mai mare număr de cuvinte, ceea ce constituie încă o cauză care face ca fenomenele de „contaminare" să apară mult mai rar și îndeosebi în anumite condiții.

Exemplele citate cu prilejul trecerii în revistă a cauzelor secundare ale „contaminărilor" (vezi mai sus) cuprind, aproape toate, cuvinte mai p u ț i n u t i l i z a t e în limbă [1] ori de anumiți vorbitori, iar unele chiar noi pentru vorbitorii respectivi în momentul contaminării. Se pot adăuga nenumărate altele, de aceeași natură, dintre cele semnalate de cercetătorii care au tratat despre fenomenele cuprinse în acest articol în cadrul „contaminărilor" [2].

---

[1] Ar fi important să se urmărească proporția de apartenență la fondul principal lexical a cuvintelor supuse „contaminărilor".

[2] E interesant de subliniat aici o remarcă făcută de I. A. Candrea (*Constatări în domeniul dialectologiei*, «Grai și suflet», 1924, vol. I, fasc. 2, pp. 189—190) : „În special numele de plante și de animale, *mai rar întrebuințate în vorbire* [subliniat de noi — *T. C.*], prezintă forme foarte variate, nu numai prin originea lor, dar și prin fonetismul pe care-l arată (adeseori alterat din cauza contaminării cu alte cuvinte)" ; vezi și K. Jaberg, *À propos de J. Gilliéron, Généalogie des mots qui désignent l'abeille d'après l'Atlas linguistique de la France*. Paris, 1918, în *Sprachwissenschaftliche Forschungen und Erlebnisse*, Paris-Zürich, 1937, p. 210, și, ulterior (1930), în *Spiel und Scherz in der Sprache*, ibidem, pp. 186—202 ; A. Dauzat (*op. cit.*, p. 112) dădea o interpretare unilaterală, atribuind imprecizia anumitor nume de animale și de plante, numai faptului că nu e vorba de lucruri nici utile, nici periculoase, ci indiferente.

Cuvintele „puțin utilizate" sînt însă, totodată, cuvinte „m a i p u ț i n c u n o s c u t e", ele apar mai rar în conștiința vorbitorului, sînt bazate pe legături asociative mai puține și mai slabe, nu sînt implicate în multe relații cu alte cuvinte, au un cîmp lingvistic restrîns și vag. Aceste cuvinte „mai puțin familiare" pentru vorbitori tind mai ușor să intre, pe baza asemănărilor de formă și de sens, în orbita cuvintelor mai frecvent utilizate. De aceea, și la adulți cazurile de „contaminări" datorate c u n o a ș t e r i i i m p e r f e c t e a cuvintelor sînt cele mai numeroase.

Fenomenele de „contaminare" au mai multe șanse să se producă îndeosebi în cazul imperfectei stăpîniri a unei limbi : la copii, în cursul învățării limbii, iar la adulți, mai ales la persoane cu un nivel cultural scăzut [1], cînd vin în contact cu cuvinte „rare", sau la bilingvi ori la vorbitori care, aflîndu-se în condițiile unei slăbiri a conștiinței lingvistice, folosesc elemente lexicale străine.

Această din urmă condiție este realizată în special în z o n e l e d e m a r g i n e ale unei arii lingvistice, acolo unde vorbitorii vin în contact cu limbi sau graiuri deosebite și care, totodată—datorită depărtării de centrul ariei —, nu au o destul de clară conștiință a propriului grai (de altfel, în aceste regiuni sînt notate de obicei, de ex. în ALR, cele mai multe ezitări). Reținem faptul foarte important, stabilit, între alții, de K. Jaberg, că aceste zone de graniță dintre mai multe arii lingvistice creează condiții particulare, care favorizează deformări lingvistice. De exemplu, studiind harta *s'asseoir*, din ALF, K. Jaberg [2] înregistrează, în zonele marginale, forme contaminate de tipul *assoirter* (din a s s e o i r + a s s e t e r) sau *soirter* (din s e o i r + s e t e r) [3]; la fel, în ALS se constată în asemenea zone contaminări ca *sufalét* (din f a z z o l e t t o „batistă" + s u f l á i l n a s), iar în regiuni supuse altor influențe (dialecte italiene în Elveția germană), se ajunge la *fazzenezli*, *Neteli* etc. (prin imixtiunea germ. Netz și Naht) etc. [4]. Un exemplu asemănător în limba romînă : la confluența unor regiuni în care se zice pentru „bărbie" atît b ă r b i e cît și c e r b i c e, apare în Hunedoara [E] *şărbiie* [5].

În asemenea regiuni, în care vorbitorii folosesc cuvintele ariei respective, dar vin în contact și cu acelea folosite de vecini, se creează, după expresia lui K. Jaberg, un „climat lingvistic" propice pentru influențele dintre cuvinte, tocmai deoarece unele sînt „mai bine cunoscute" ori „mai familiare", iar altele „mai slab cunoscute" ori „mai puțin familiare".

De ce natură sînt cuvintele atacate mai mult de fenomenele de „contaminare"? Sînt supuse acestor fenomene mai ales cuvintele noi sau, în egală măsură, și acelea vechi? În lingvistică nu există dovezi pentru una sau cealaltă dintre aceste alternative, pe baza surprinderii fenomenelor

---

[1] Fenomenul poate apărea și în cazul folosirii unor cuvinte dintr-o limbă sumar cunoscută, de către persoane cu oarecare cultură (cîteodată, cu intenții de glumă): vezi, în acest sens, modificarea, în limba romînă, a sensului și formei unor cuvinte țigănești, datorită utilizării lor fără a li se cunoaște precis înțelesul, cf. A. Graur, *Les mots tsiganes en roumain*, „*Bull. linguistique*", 1934, II, pp. 112 urm.

[2] K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, pp. 70, 71.

[3] K. Jaberg, *Sprachwissenschaftliche Forschungen und Erlebnisse*, Paris-Zürich, 1937, p. 272; formele dialectale sînt menționate în transcriere literară.

[4] K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 72; vezi cazuri similare, notate de V. Vinja (*op. cit.*, p. 208) și în Dalmația, provocate de încrucișări între ital. și croată, ca de ex. cr. *ša(liti)se* + ital. *(so)llazzarsi* = cr. *šalacati se*.

[5] ALR I, h. 34, punctul 85.

în *statu nascendi*. Dacă ne referim însă la argumentele de ordin ontogenetic (la copilul preșcolar) și la experimentele făcute cu adulți, iar dacă în plus adăugăm argumentul logic inductiv pe baza faptelor concrete culese de diverși cercetători, se poate afirma că mai ales cuvintele *noi* sînt supuse diverselor aspecte ale fenomenelor de „contaminare".

Prima fază a dezvoltării limbajului începe cu formarea deprinderii de a asocia oricărei forme sonore verbale o semnificație. Cînd aceasta lipsește, cînd ea nu e dată de o legătură asociativă anterioară, formei sonore noi i se caută o semnificație între asociațiile mai vechi care au ceva asemănător cu structura nouă. De aceea, fenomenul „contaminării" nu atinge de obicei orice cuvînt, ci îndeosebi pe acelea noi, a căror semnificație este necunoscută sau vag cunoscută.

Dacă ipoteza aceasta este valabilă în cazul copilului, ea poate constitui, în anumite condiții, o explicație și pentru „contaminările" din limbajul adulților, deci ea poate avea valabilitate și pentru lingvistica generală. În cazul adulților de asemenea, ni se pare mai firesc să fie supuse „contaminării" mai curînd cuvintele cu care vorbitorii vin la un moment dat în contact fără a le cunoaște suficient — și cărora ei le caută o semnificație, un suport noțional, un mijloc de integrare în sistemul cunoscut mai bine —, decît unele cuvinte vechi care intră într-o oarecare penumbră, nemaifiind folosite. Cel mai mare număr de contaminări îl dau în limbă cuvintele „noi", fie că este vorba despre termeni străini adoptați *tale quale*, fie că este vorba despre neologisme intrate mai de mult în limbă, dar pe care un grup de vorbitori le aud mai rar sau abia la un anumit moment: astfel germ. Packwagen, asociat cu pat (și pentru că era singurul vagon de bagaje cu pat), a fost „interpretat" drept *patvagon*, ital. cinquantino + ciocan a dat *ciocantin*, turc. parmak + palmă a devenit *palmac*[1], fr. coupe Jacques apare scris într-o cofetărie din București *cub jac*; dar și neolog. interogatoriu a putut, prin contaminare cu intrigă, să devină *intrigatoriu*, scrupulos să devină *scrofulos*, în limbajul personajelor lui Caragiale[2], sau transperant să dea transparent[3] etc.

Chiar în cazul unor „contaminări" în care nu sînt implicați termeni proveniți din alte limbi, ci numai din graiuri diverse ale aceleiași limbi, intervine mai ales factorul „noutate" pentru unii vorbitori[4]. După K. Jaberg[5], în zonele marginale dintre două arii lingvistice, folosirea, impusă de necesități, a cuvîntului vecin face ca acela indigen, deci vechi, să devină din ce în ce mai străin și „să ducă la asociații greșite". Înclinăm să credem însă că mai degrabă cuvîntul *nou* din graiurile vecine (desigur, în condițiile favorizate și de slăbirea conștiinței cuvintelor vechi), este „receptat și folosit incorect, ca orice cuvînt vag cunoscut, care are ase-

[1] I. Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, p. 205.
[2] I. Iordan, *Limba „eroilor" lui I. L. Caragiale*, București, 1955, pp. 30—32.
[3] Aici este vorba de un procedeu mai complex, deoarece, prin derogare de la norma comună majorității vorbitorilor (care zic azi *transperant*), s-a ajuns la unele persoane cu nivel cultural scăzut, printr-o „etimologie populară", la forma etimologică corectă.
[4] A. Millardet, (*Linguistique et dialectologie romanes*, Paris-Montpellier, 1923, p. 389—390) vorbea despre contaminări „exogene" (între cuvinte din graiuri diferite) și „endogene" (între cuvinte din aceeași limbă sau grai); dar, în definitiv, cuvinte *ca Packwagen, interogatoriu, condiment* sau *iepe sirepe* aveau aceeași valoare de „noutate" ori de „raritate", pentru conștiința vorbitorilor care le auzeau întîia oară sau în orice caz nu le cunoșteau decît vag.
[5] K. Jaberg, *op. cit.*, p. 71.

mănări cu forme existente în limba folosită curent". O ipoteză—care nu ar putea fi controlată decît pe teren, în asemenea zone marginale — este deci că diversele contaminări ating în primul rînd cuvîntul nou, că apar în primele momente de contact cu cuvintele noi și că sînt însoțite de o cunoaștere insuficientă a lor (de ex., ar fi interesant de stabilit ce direcție are mecanismul contaminării în cazuri de tipul *cocobarză*: la limita unde au fost auzite atît cocor, cît și barză, care dintre ele a fost mai rar, mai nou la un moment dat?).

Unii cercetători consideră că „etimologia populară" se deosebește de „contaminație" și prin faptul că la „contaminații" s-ar ajunge cînd vorbitorii „au de-a face cu elemente lexicale mai puțin recente" [1]. Nu credem că acesta poate fi un criteriu distinctiv între cele două fenomene, deoarece și în foarte multe dintre contaminări (chiar în sensul dat de autorii respectivi) sînt implicate cuvinte noi pentru vorbitori; de ex.: fr. colis (în *colet*), cazemată (în *casamată*), ital. cinquantino (în *ciocantin*), cooperativă (în *comparativă*), exploda și exploata (în *exploada*), hemoptizie și *ftizie* (în hemoftizie), reclamație (în *lăcrămație*), epilepsie (în *pedepsie*), prizonier (în *prinsonier*) etc.

Fenomenele de „contaminare" sînt mai curînd fenomene de „șoc" față de noutate, de integrare în sistemul stabil, decît de degradare a unor forme vechi, care ar intra în orbita unor elemente lexicale sporadice, noi. Așadar, o mare parte dintre „contaminări" constituie un fenomen de început al vieții unui cuvînt în conștiința unor vorbitori, iar nu atît de „tocire" a lui. La adulți, se adaugă desigur și posibilitatea favorizării deformării cuvintelor noi datorită degenerării prin învechire a cuvintelor existente, mai ales în condițiile concurenței unui flux de forme noi, cu o mai mare vitalitate (îndeosebi în zonele intermediare, din punct de vedere spațial, între două graiuri sau, din punct de vedere istoric, în momentele de confluență între două limbi). În ambele cazuri însă — atît în acela al „noutății", cît și în cazul „declinului" unor cuvinte, are loc un fenomen comun, fundamental, și anume cunoașterea neprecisă a unor cuvinte, care permite „amestecarea" lor cu altele, *pe planul gîndirii.*

Fenomenul „contaminării" implică raporturi între noțiuni, de care se ține seama în momentul producerii lor: cuvintele rezultate din „contaminări" denumesc fie o noțiune nouă, sau eventual ușor deosebită, compusă din note comune cuvintelor din care provin (de ex. *căpurere* = = „durere de cap", sau *clampuci* = „papuci care clămpăie în picioare") [2], ori denumesc una dintre noțiunile cuprinse în cuvintele contaminate, totuși cu o oarecare nuanță deosebită, cîteodată afectivă (*glumeală*, *pictéle*, *rîzie*; *căpurere* = cap „diminutivat"), sau, în sfîrșit, identifică pur și simplu o noțiune cunoscută, în cuvîntul necunoscut care nu rămîne în nici un caz „fără conținut" (la copii, acru = *ac*; la unii adulți, prevenție = *privință*) [3], de unde, pe urmă, substituiri (la copii) ca « *vaca muncește* (sau omul *smulge*) *lapte* » etc.

S-a arătat uneori (fără să se sublinieze însă rolul gîndirii în aceste fapte de limbă) că se produc contaminări de obicei între sinonime, între

[1] L. și M. Seche, *op. cit.*, p. 28.
[2] S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 432.
[3] I. Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, pp. 205.

cuvinte bazate pe noțiuni apropiate, între cuvinte de sens contrar [1], adică de fapt, între cuvinte ale căror noțiuni sînt asociate frecvent, care se găsesc adesea în același cîmp lingvistic. Există însă numeroase cazuri cînd chiar între cuvinte care în limbă nu au nici o legătură de sens, se pot produce contaminări, bazate pe asemănări sonore, însoțite însă, *în conștiința vorbitorului* — copil, dar, în anumite condiții, și adult — de asemănări semantice, create de vorbitor. Aceste cazuri se petrec cînd cuvintele sînt necunoscute (și atunci un cuvînt se identifică complet cu altul oarecum cunoscut, ca p i g m e u-*pigment*) sau cînd cuvintele sînt cunoscute vag, într-o fază inițială a învățării lor (și cînd se poate produce o creație nouă — *comperativă* etc. —, ori numai o contaminare de sens : de ex., la copii, *bucurie* ia din sensul cuvîntului *București* —bucurie „înseamnă" cînd vii înapoi acasă, *în București*—, iar c o m p a s din sensul sintagmei *face pas* etc.).

În cazul cuvintelor necunoscute, copilul caută să găsească un echivalent care să se „potrivească" totuși, mai întîi pornind de la coincidențe sonore, dar căutînd apoi și justificări de sens, deși pentru noi rezultatul poate fi al unei aparente lipse de legătură semnificativă (de pildă *frunza* « face *franzele* »). Iar adultul justifică de pildă *frigurie*, ca fiind « o figură de stil », care poate forma o „expresie", « *toamnă frigurie* ».

Au fost lingviști care au negat rolul gîndirii chiar în cazul atît de evident al „etimologiei populare" (considerînd că denumirea acestui fenomen este greșită, deoarece ar fi vorba despre un fenomen „mecanic"). A. Dauzat considera etimologia populară drept un „fenomen inconștient"[2], datorat unei „imprecizii a memoriei" ; iar de Saussure, deși era de părere că etimologia populară e un fenomen de „interpretare", o opunea totuși analogiei, n u m a i pentru că aceasta din urmă e un „fenomen rațional", pe cînd cealaltă s-ar datora „hazardului" [3]. Dacă însă cercetătorul s-ar transpune în postura vorbitorului care face o „etimologie populară" și nu ar privi fenomenul numai din punctul de vedere, steril în acest caz, al completei deosebiri obiective (din „limbă") dintre elementele lexicale care se contaminează, ar înțelege că nu poate fi vorba de „rezultatul unui proces oarecum mecanic" [4]. Este clar că pentru vorbitor există întotdeauna apropieri de sens ; el face uneori chiar un efort de „interpretare", de „etimologizare", care nu poate fi omis din definiția „etimologiei populare". Vorbitorii care au ajuns de la e l a s t i c la *lungastric* (comuna Cornereva, comunicat de A. Brînzei) au parcurs un drum care implică nu numai combinații între forme cu conținut asemănător (*elastric*, *gumilastru*, atestate în aceeași comună), dar și complexa „interpretare" semantică (elasticul se lungește, e l u n g) care face ca în cuvîntul rezultat să fie condensată de fapt o adevărată metaforă.

Același proces de interpretare poate apărea adesea și explicit, nu numai în situațiile experimentale, dar și în acelea naturale[5], cum e de pildă

[1] Cf. S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 429—439.

[2] A. Dauzat, *La vie du langage*, Paris, 1929, p. 130 și *Les patois*, Paris, 1943, p. 109 ; de altfel, la A. Dauzat, această părere se încadra într-o concepție de ordin general, privitoare la „inconștiența fenomenelor limbajului", pe care ar fi recunoscut-o „toți lingviștii" contemporani (*La philosophie du langage*, Paris, 1924, pp. 2—14).

[3] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, ed. a 5-a, Paris, 1955, p. 238.

[4] L. și M. Seche, *op. cit.*, p. 32.

[5] Menționăm aci și exemple înregistrate de noi mai recent, în București : «A luat

cazul persoanei care, după ce afirmase despre cineva care o ducea de mult cu vorba : « X. este un fel de *Prometeu* », motiva apoi : « P r o - m i t e și nu se ține de cuvînt" (com. de acad. Al. Graur).

Numai în cazurile unor reale și complete „perceperi greșite" se poate vorbi despre fenomene cu totul involuntare ; cînd însă un subiect aude de pildă, destul de clar, *nicovol*, dar zice « poate este *nicovală* », acest fapt se petrece pe plan voluntar, ca în majoritatea „etimologiilor populare" [1]. Se poate spune că în genere avem de a face cu fenomene conștiente, nu întotdeauna intenționate (ca direcționare către un scop precis) [2], dar de obicei voluntare (deliberate). În orice caz, majoritatea nu sînt fenomene mecanice și datorate „hazardului", ci implică o motivație și o determinare ce pot fi descoperite în cîmpurile asociative ale cuvintelor respective.

CONCLUZII

S-a putut observa, prin exemplele notate în vorbirea spontană sau obținute pe cale experimentală, cum diferitele cuvinte se influențează reciproc, cum își încalcă domeniile, cum se petrec apropieri „corecte" sau „incorecte", cum se creează forme noi sau cum unor cuvinte le sînt substituite ori adăugate semnificațiile altora. Termenii care se contaminează au în primul rînd, de obicei, unele elemente comune în structura fonetică (la copii joacă rol în special începutul identic sau asemănător al cuvintelor) ; dar contaminările se petrec și pe baza unor r a p o r t u r i d e s e n s și în orice caz ele implică relații de gîndire, prin operațiile de asociere [3] logică și de „interpretare" din care provin.

O primă subliniere care se impune este deci că asemenea fenomene nu se produc pe baza unor raporturi stabilite în mod mecanic și formal, nu sînt efectul unor apropieri întîmplătoare între sunetele asemănătoare ale unor cuvinte, ci influențele se petrec în cadrul celui de-al doilea sistem de semnalizare la un nivel conștient sau cel puțin, uneori, aproape conștient.

Între cuvinte — ca forme sonore purtătoare ale unor anumite semnificații — se stabilește o relație, un raport, o legătură, care implică un proces de gîndire. Producerea acestor influențe reciproce, a acestor „contaminări" între cuvinte este legată — fapt căruia lingviștii nu i-au acordat atenție — de relațiile dintre limbă și gîndire. Chiar cazurile de „contaminări morfologice" (de tipul *vopsează*) sînt datorate stabilirii unor relații pe baza unei generalizări — e drept, sumare, provizorii, greșite uneori —,

---

un copil să-l c r e a s c ă, de la *creștere* [= c r e ș e]» și, cu intenții glumețe : «Aici a fost blocul care s-a dărîmat, de *carton* [= „C a r l t o n"]» sau [unui chefliu care cîntă :] «Cînți din *sacsifon*?».

[1] P. G. Goidànich de pildă (*Le alterazioni fonetiche del linguaggio e le loro cause*, Bologna, 1925, p. 4) vedea cauza lor în „încrucișări de cuvinte în memorie". De altfel, el preciza mai departe că toate faptele de analogie sînt „involuntare", iar un argument era că „nu te pretezi la ridicul în mod voit" (*ibidem*, p. 14). Desigur, contaminările nu sînt „voluntare" în sensul că nu se fac greșeli „intenționate", dar aceasta nu înseamnă că ele nu sînt în cele mai multe cazuri voluntare : de multe ori, raporturile se stabilesc, mai ales la copii, în mod voit, printr-un efort de gîndire (uneori chiar și în percepțiile greșite, unde se petrec „interpretări").

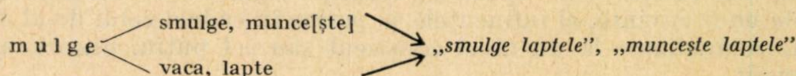
[2] Acesta ar fi cazul mai ales al „jocurilor de cuvinte".

[3] Subliniem că termenul de „asociere" utilizat în acest articol are alt sens decît în asociaționism și că nu indică o concepție neoasociaționistă.

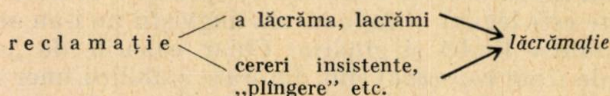
care denotă integrarea „gîndită" a faptului nou într-un sistem, acela al limbii cunoscute. Creațiile personale nu apar la întîmplare, în mod „mecanic", ci provin din stabilirea unor relații între cuvinte, dintr-o încercare de regularizare analogică a unor forme mai neregulate și mai puțin fixate, ba chiar din generalizarea cunoștințelor privitoare la sistemul limbii respective (astfel apar la copii „contaminări" prin derivare sau compunere (*căpurere*, *frigureală*, *rîzie*), prin flexiune (*glumează*), după diverse norme ale limbii romîne).

Dar relațiile dintre limbă și gîndire sînt încă mai profund implicate în aceste fenomene. „Contaminările" nu numai că nu apar ca rezultat al unor asocieri „inconștiente" și fortuite, dar ele nu sînt provocate nici numai de determinări strict formale : rolul jucat de apropierile de sens este deseori la fel de important ca acela al asemănărilor pur fonice, dintre suporturile sonore ale diverselor cuvinte. Faptul că semnificația cuvintelor, deci conținutul lor noțional, joacă un foarte mare rol în „contaminări" arată că trebuie pus pe primul plan rolul gîndirii în aceste modificări de limbă.

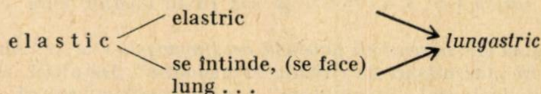
Procesul de asociere care stă la baza fenomenelor discutate presupune existența unor „cîmpuri lingvistice" neprecise, în care se petrec interferențe nelegitime (inexistente în sistemul lexico-gramatical al limbii). Aceste interferențe pot avea loc între asociațiile bazate pe conținut și acelea în care joacă rol îndeosebi forma cuvintelor, sau mai precis între liniile de forță reprezentînd asociații bazate : *a*) pe asemănări de structură sonoră (de ex. : b u c u r i e-București etc., m u l g e-smulge etc., *b*) pe asemănări semantice sau pe relații în același cîmp semantic (de ex. : b u c u r i e-rîd, rîs, veselie etc.) sau *c*) pe asemănări de sistem gramatical (flexionare, derivare), ca de ex. : b u c u r i e-bucuros, mă bucur, (m-am) bucurat etc. De aici, rezultate care pot fi de tipul : *a* + *b*

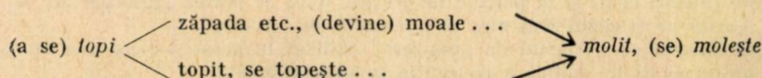
sau :

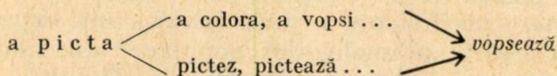
sau :

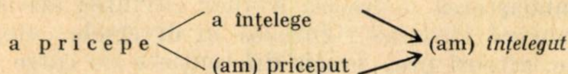
Ori pot fi de tipul *b* + *c* :

sau :

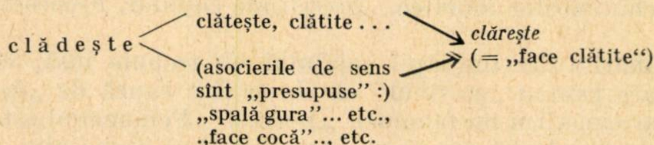

sau :

Cu alte cuvinte, se produc interferențe între factorul semantic (*b*) și cel strict formal (*a*) sau formal-semantic (gramatical) (*c*).

În genere, în conștiința vorbitorului factorul formal (*a*) nu poate rămînea niciodată singur în „cîmpul lingvistic" [1] al unui cuvînt. În cazul cînd cuvîntul este complet necunoscut și nu permite să se facă asociații de sens cît de vagi, pe baza unui anumit context (ca de ex. b u c u r i e-*București*), sensul este „presupus", pe baza unor asocieri formale care constituie punctul de plecare. De ex. c l ă d e ș t e (cuvînt necunoscut multor copii pînă spre 5—5½ ani) se asociază cu c l ă t e ș t e sau cu c l ă t i t e; de aici decurge identificarea artificială dintre c l ă d e ș t e = „clătește" sau „a face cocă"; pornind de aici, pot apărea și modificări formale ca *clărește* = „a face clătite":

Cei mai mulți lingviști nu au subliniat importanța insuficientei cunoașteri a semnificației cuvintelor și în genere a relațiilor dintre gîndire și limbaj pentru apariția „contaminărilor". Nu s-a acordat de obicei o suficientă atenție și mai ales nu s-au urmărit implicațiile acestei caracteristici fundamentale, a stabilirii unor apropieri justificate și din punct de vedere semnificativ între cuvinte. Deși s-a arătat uneori că se contaminează cuvintele înrudite prin noțiunile cuprinse în conținutul lor, nu s-a observat că acest fenomen implică relații între limbă și gîndire, ci fie s-a renunțat la orice explicație cauzală, fie s-au menționat motive superficiale (ca existența „analogiei") [2] sau explicări mecaniciste, ca a „asociației de idei" (în sensul vechi, mecanicist); în sfîrșit, s-au căutat explicații variate, printre care unii au amestecat chiar influența climei, a „legii" minimului efort, a modei etc., ajungîndu-se pînă și la explicări cu caracter rasial [3].

Trecerea pe plan secundar a rolului jucat de legătura dintre formă și semnificația cuvîntului a făcut să nu se observe chiar specificul mecanismului unui fenomen ca „etimologia populară", în cazul căruia nu e nevoie

---

[1] Noțiunea de „cîmp lingvistic" sau „cîmp asociativ" și aplicarea ei la limba romînă va fi dezvoltată de noi într-o lucrare viitoare.

[2] Chiar și lingviștii care (ca A. Dauzat de pildă, *op. cit.*, p. 105) îi critică pe aceia care nu explică „analogia", nu ajung nici ei înșiși la o explicație mai adîncită a fenomenului.

[3] Cf. M. Grammont, *op. cit.*, pp. 175—179 ; vezi și P. Passy, *Étude sur les changements phonétiques*, Paris, 1891, p. 255.

de o analiză prea adîncă spre a se constata că provine adesea din cunoașterea insuficientă atît a formei cît și a conținutului cuvintelor. Probabil însă că stadiul de cunoaștere insuficientă a unor cuvinte sau expresii a fost o cauză nu numai a creării „etimologiilor populare" din limbă, dar și a ceea ce se numește în sens restrîns „contaminări". De altfel, nu avem nici o dovadă că la origine multe contaminări nu au fost „etimologii populare" bazate pe cunoașterea neprecisă a unor cuvinte; aceasta este încă o cauză care zdruncină clasarea riguroasă în diversele categorii — uneori neclar delimitate, alteori prea precis diferențiate de către diverșii lingviști [1]. De asemenea, dificultatea perceperii auditive, slaba diferențiere sonoră care e implicată în multe forme create prin „contaminări", sînt datorate de fapt tot nepreciziei sensurilor, de obicei în cazul cuvintelor străine sau al acelora prost însușite. Dar și în cazul altor modificări din limbă, chiar și în acelea strict fonetice, cauza a putut sta uneori nu numai — sau nu atît — în greutăți de articulare sau în influențe mecanice între sunete, ci și în asociații datorate cunoașterii neprecise a cuvintelor (de pildă, cînd se adoptă cuvinte străine, insuficient asimilate de către unii vorbitori) [2].

Această ultimă concluzie are și o importanță practică pentru pedagogie. Au fost lingviști care au afirmat că unele dintre modificările din limbajul copiilor, prin generalizarea lor, trec apoi în limbă, constituind astfel fenomene „normale". Unii au considerat chiar drept o cauză determinantă a schimbărilor fonetice, „greșeli ale copiilor, necorectate și generalizate" [3].

Contaminările din limbajul copilului nu trebuie însă, în orice caz, să fie neglijate pentru „motivul" că ele ar fi o cauză de „dezvoltare" a limbii și că ar constitui un fenomen „normal". Fenomenul este normal — nu poate fi vorba de un fenomen „patologic" al limbajului copilului —, dar el nu trebuie să scape de sub controlul educatorilor.

Dezvoltarea corectă a limbii este absolut necesară nu numai pentru dezvoltarea în bune condiții a gîndirii, dar în definitiv pentru însuși procesul de cunoaștere a realității. Fenomene care denaturează limba nu pot fi neglijate, considerate ca aspecte exterioare, formale și trecătoare, deoarece pe de o parte ele sînt un semn al cunoașterii insuficiente a limbii, iar pe de alta ele pot crea asociații greșite și chiar falsificări ale cunoașterii realității.

De asemenea, chiar dacă unele „contaminări" din limbajul adulților par un izvor de îmbogățire a limbii (și unele au îmbogățit-o într-adevăr),

---

[1] Chiar după o încercare de delimitare precisă între „etimologia populară" și „contaminarea" propriu-zisă (vezi L. și M. Seche, *op. cit.*,), rămîn multe cazuri concrete care scapă de sub controlul criteriilor riguroase stabilite : *lăcrămație*, *lungastric* etc. sînt cazuri de „contaminări" care sînt totodată în mod prea evident și „etimologii populare", pentru a ne putea mulțumi cu criteriul referitor numai la forma rezultată („prin compunere", iar nu „prin identificare").

[2] Observația aceasta ar părea să contravină unei afirmații cu caracter de „lege", formulată de unii lingviști : cu cît un cuvînt este mai rar, cu atît el e articulat mai net (cf. M. Grammont, *op. cit.*, p. 367). Dar articularea foarte netă indică depășirea unei faze inițiale, de „deprindere" a cuvîntului, adică o fază care urmează după ce cuvîntul e bine însușit. În orice caz, articularea *netă* nu implică întotdeauna și articularea *foarte corectă*.

[3] Vezi M. Grammont, *op. cit.*, p. 176 și A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. I, Paris, 1948, p. 236. Un fonetician ca P. Passy (*op. cit.*, p. 25) considera chiar că „principala cauză" a instabilității limbajului e imitația imperfectă, de către copii, a limbajului adultului.

anumite căi către apariția lor nu trebuie facilitate, deoarece ele indică adesea o stăpînire imperfectă a limbii; de altfel, cele mai multe au o ,,viață'' destul de scurtă, fiind respinse de majoritatea vorbitorilor, ceea ce arată că de fapt limba se îmbogățește prea puțin prin asemenea forme.

O dată cu cunoașterea deplină a limbii, cu verificarea și precizarea bagajului lexical și gramatical, cu conturarea exactă a conținutului cuvintelor și a structurii lor fonetice, cu pronunțarea lor clară și cu utilizarea semnificațiilor proprii, se închide calea către multe prilejuri de deformare și de ,,îmbogățire'' trecătoare și de fapt inutilă a limbii.

1. Materialul cules din limbă și acela experimental ne permit să conchidem că multe fenomene care în lingvistică sînt considerate complet deosebite și care sînt provocate, toate, de influențele reciproce dintre cuvinte, sînt de fapt aspectele aceluiași proces. Ca atare, ar fi îndreptățită integrarea lor (păstrîndu-și fiecare diferențele specifice) într-o noțiune generală, exprimată printr-o denumire unică.

2. Majoritatea acestor fenomene nu sînt mecanice, ci au o motivație; ceva mai mult, ele nu sînt pur formale, ci sînt provocate la origine și de apropieri de sens (cel puțin, pentru vorbitorii respectivi). Prin aceasta, producerea lor implică în mod necesar relații între limbaj și gîndire. În acest sens trebuie înțeles procesul de asociație care le stă la bază.

3. Cele mai multe fenomene din această categorie se produc în cazul unor cuvinte noi sau rar întrebuințate — deci necunoscute sau prea puțin cunoscute atît ca suport sonor cît ca și semnificație —, de către anumiți vorbitori.

4. În mare parte, cauzele care produc aceste fenomene sînt asemănătoare atît la copiii mici care sînt în curs de a învăța limba (3—7 ani), cît și la adulții normali, în anumite condiții care determină o cunoaștere insuficientă a limbii (persoane cu nivel cultural scăzut sau din regiuni lingvistice de graniță sau care sînt pe cale să învețe, în anumite condiții, o limbă nouă etc.).

НАБЛЮДЕНИЯ И ЭКСПЕРИМЕНТАЛНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ВОПРОСУ „КОНТАМИНАЦИИ"

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор применяет в своем докладе общий термин „контаминации" в целях обозначения явлений словесного взаимодействия, благодаря которым, слова меняют свой грамматический состав, иногда даже цриобретают новый смысл (то есть это общее наименование обозначает те языковые факты, называемые языковедам „аналогией", „контаминацией„", „народной этимологией" и т. д.).

Для углубления путей и причин зарождения „контаминации" была сделана попытка их конкретного исследования, в момент их появления. Поэтому были прослежены „контаминации" детской речи (от 3 до 7 лет), а также был использован главным образом экспериментальный метод как для детей так и для и взрослых (был переменен „ассоциативный речевой

эксперимент“ к 80 детям, дошкольного возраста и к 11, вполне нормальных взрослым).

Во время экспериментов было доказано что большинство контаминационных ассоциаций произошло между новыми словами, или же между редко употребляемыми. Это явление совпадает вполне с уже существующим и зарегистрированным языковедами материалом. Все это позволяет автору вывести заключение, что недостаточное знание языка и в особенности слов (с точки зрения звуковой и смысловой) является главной причиной „контаминации“. Любовь к звуковым играм слов, и ошибочное осознание языка неправильности в произношении, (диалектальные) смешение недостаточно углубленных или незнакомых форм и т. д., все это только побочные причины, за исключением случаев умышленного искажения, в комичееких или евфемических целях, либо быстрой и невпимательной артикуляции.

„Контаминрционные“ явления, в большинстве случаев, не являются результатом механически и формально установленных отношений между звуковой стороной некоторых слов, но эти слова обнаруживают смысловые сближения (по крайней мере для говорящего) или же во всяком случае, отношения в рамках одного и того же семантического поля.

Итак речь не идет о чисто формальных явлениях, а о мотивировке и, даже больше, об „интерпретационном“ процессе, требуемым ими. Они предполагают связь между языком и мышлением. Причины порождающие такие явления одни и те же у детей (от 3 до 7 лет), изучающих какой-нибудь язык, у нормальных взрослых, находящихся в условиях, определяющих недостаточное знание языка (малообразованные говорящие, либо происходящие из пограничных языковых областей, либо изучающие какой-нибудь новый язык в известных условиях и т. д.).

Правильное изучение языка детьми ведет к уменьшению и затем к полному устранению большинства „контаминаций“. Овладение литературным языком взрослыми закрывает возможности появления „контаминаци“ (за исключением умышленных, либо как lapsus linguae).

OBSERVATIONS ET RECHERCHES EXPÉRIMENTALES SUR LA ,,CONTAMINATION''

(RÉSUMÉ)

L'auteur emploie le terme générique de ,,contaminations'' pour désigner les phénomènes d'influences réciproques entre les mots, grâce auxquels ces derniers modifient leur forme et même leur sens (c'est-à-dire on a adopté une dénomination commune pour les phénomènes que les linguistes appellent ,,analogies'', ,,contaminations'', ,,étymologies populaires'').

Pour analyser les conditions et les causes de leur déclenchement on a tenté de surprendre les ,,contaminations'' sur les sujets parlants et au moment où elles apparaissent. Aussi, d'une part, a-t-on étudié ,,les contaminations'' dans le langage des enfants (de 3 à 7 ans), et, d'autre part, on a utilisé la méthode expérimentale tant pour les adultes, que pour les enfants (on a appliqué surtout la méthode d'association ver-

bale, sur plus de 90 sujets d'âge préscolaire et sur 11 sujets adultes normaux).

Les expérimentations prouvent que la plupart des associations à base de contaminations ont lieu lorsque les mots sont nouveaux ou peu usités pour le sujet parlant respectif. Ce fait concorde avec les observations qu'on peut faire en étudiant le matériel enregistré dans la langue, par les linguistes. Ceci permet de conclure que l'insuffisante connaissance de la langue (des mots surtout, tant du point de vue sonore que sémantique) serait la cause principale „des contaminations". Le plaisir des jeux sonores avec les mots, la perception auditive erronée de la langue, les déficiencès ou les particularités (dialectales) de prononciation, la généralisation superficielle et sommaire de certaines formes à d'autres, imparfaitement connues, ne sont que des causes subsidiaires, exception faite pour les cas de déformation intentionnée, en vue d'une fin comique ou euphémistique, ou bien des déformations dues à l'articulation rapide et inattentive.

Les phénomènes de „contamination" ne sont pas, dans la plupart des cas, l'effet de rapports établis d'une manière mécanique et formelle entre les sons de certains mots, mais elles révèlent une parenté sémantique (ne fût-ce que pour les sujets parlants respectifs) ou, en tout cas, des relations dans le cadre de la même aire sémantique. Il ne s'agit donc pas de phénomènes strictement formels, mais — étant donnée leur motivation et même le processus d'„interprétation" que „les contaminations" supposent — elles impliquent des rapports entre la langue et la pensée.

Les causes qui régissent ces phénomènes sont en général, et toute proport on gardée, à peu près les mêmes chez les petits enfants, qui sont en train d'apprendre la langue (de 3 à 7 ans), que chez les adultes normaux, situés dans des conditions qui déterminent une connaissance insuffisante de la langue (les sujets parlants à niveau culturel réduit ou vivant dans des régions linguistiques de frontière, ou bien, des personnes qui commencent à apprendre, dans certaines conditions, une langue nouvelle, etc.)

L'acquisition correcte de la langue aboutit peu à peu, chez les enfants, à une diminution et à une disparition de la plupart des „contaminations". Chez les adultes aussi, la voie des „contaminations" est fermée, dès que la langue littéraire en est bien connue et maîtrisée (exception faite pour les „contaminations" intentionnées ou celles qui sont dues à des *lapsus linguae* accidentels).

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

CONŢINUTUL MORFOLOGIEI ŞI LOCUL EI ÎN GRAMATICĂ *

DE

VLADIMÍR HOŘEJŠÍ (Praga)

Înainte de a aborda tema lucrării mele, ţin să recapitulez şi să analizez cîteva noţiuni fundamentale, de care se foloseşte lingvistica modernă pentru analiza ştiinţifică a unei limbi. Toate fenomenele limbii respective se grupează în patru planuri, studiate fiecare aparte : planul fonologic, morfologic, sintactic şi stilistic. Toate aceste planuri au anumite calităţi comune şi sînt legate împreună într-un tot organic. La baza fiecărui plan stau anumite unităţi indivizibile în cadrul planului respectiv. Aceste unităţi sînt : fonemul, cuvîntul, propoziţia şi discursul. Ele sînt caracterizate prin faptul că pot fi despărţite între ele prin alte unităţi de acelaşi gen şi că pot fi înlocuite prin astfel de unităţi. Cîteodată, două unităţi alăturate îşi pot schimba locurile. Mai jos, vom da exemple pentru ilustrarea acestor principii. Între cele patru planuri există o ierarhie : o unitate a unui plan inferior serveşte la diferenţierea unităţilor din planurile superioare şi, pe de altă parte, unităţile planurilor superioare sînt realizate şi diferenţiate cu ajutorul unităţilor care aparţin planurilor inferioare ; de pildă, cuvintele şi opoziţiile morfologice sînt realizate cu ajutorul fonemelor, propoziţiile cu ajutorul cuvintelor, discursurile cu ajutorul propoziţiilor. Îmbinarea mai multor unităţi dintr-un plan inferior dă naştere unei unităţi din planul superior : îmbinarea fonemelor dă naştere unui cuvînt, îmbinarea cuvintelor unei propoziţii, îmbinarea propoziţiilor unui discurs. Această îmbinare nu e însă mecanică, ci trebuie să satisfacă legitatea planului superior.

Toate aceste planuri se referă la forma fenomenelor lingvistice ; nici o formă din limbă nu e însă autonomă, ci serveşte la exprimarea unui anumit sens, cu alte cuvinte la exprimarea unui anumit fapt al realităţii extralingvistice ; sensul prevalează asupra formei în realizarea funcţiunii de comunicare a limbii. De aici rezultă obligaţia de a evalua şi a clasifica fenomenele lingvistice după sensul lor, chiar pentru studierea formei. Trebuie să se analizeze întotdeauna dacă deosebirile de ordin formal corespund sau nu unor deosebiri de sens. Dacă o astfel de corespondenţă există,

* Publicăm acest articol pentru a da cercetătorilor o bază de discuţie asupra acestei teme.

vorbim despre diferite unități, iar dacă nu există, despre variante ale aceleiași unități.

Pe baza principiilor enunțate mai sus vom analiza în cele ce urmează planul morfologic și categoriile morfologice. Scopul lucrării este discutarea concepției și împărțirii tradiționale a morfologiei și indicarea posibilităților unei alte concepții și împărțiri.

Am spus deja că unitatea planului morfologic este *cuvîntul*. El se poate defini ca cea mai mică unitate a planului morfologic (realizată printr-un grup de foneme), care poate fi despărțită de cuvintele alăturate prin alte cuvinte și care poate fi înlocuită prin alte cuvinte. Cîteodată, două cuvinte alăturate își pot schimba locurile în propoziție. Să luăm ca exemplu o propoziție ca

Ieri m-am plimbat mult.

În această propoziție, cuvintele alăturate pot fi despărțite prin alte cuvinte :

Ieri seară m-am plimbat mult.
Ieri m-am plimbat foarte mult.

Ele pot fi chiar înlocuite cu alte cuvinte :

Alaltăieri m-am plimbat mult.
Ieri m-am străduit mult.
Ieri m-am plimbat puțin.

Fiindcă scrierea nu s-a bazat pînă acum pe principiile amintite mai sus pentru delimitarea cuvintelor, se întîmplă destul de des ca împărțirea vorbirii în cuvinte după criteriile noastre să nu se potrivească cu împărțirea textului respectiv în cuvinte scrise ; e vorba de unități diferite care cîteodată nu se acoperă. De aici provin fluctuațiile ortografice privind scrierea într-un cuvînt sau în mai multe cuvinte a unui anumit grup de foneme. Un singur cuvînt morfologic poate să fie exprimat în scris printr-un grup de cuvinte sau invers. Să dăm cîteva exemple : grupul francez *mot à mot* este, propriu-zis, un singur cuvînt, după criteriile noastre, — drept dovadă servește de altfel și pronunțarea deschisă a lui ,,o'' în primul cuvînt ; se știe că orice ,,o'' final în limba franceză este închis. Mai multe exemple pot fi date pentru celălalt caz. De pildă, așa-zisele prefixe separabile din limba germană și maghiară sînt cuvinte independente. Tot așa sînt cuvinte independente așa-zisele ,,mots de liaison'' în limba franceză, *s* genitival în limba engleză și suedeză, desinența adverbială *-mente* în limbile spaniolă și portugheză, desinențele viitorului și ale condiționalului în limba portugheză, părțile componente ale substantivelor compuse în limba germană etc. O mențiune specială o merită cazurile în care un grup de două cuvinte este realizat printr-un singur cuvînt morfologic după criteriile noastre. Așa, de pildă, în limba germană formele *am*, *zur*, *fürs*, *dabei*, *wovon* și altele realizează grupurile *an dem*, *zu der*, *für das* etc. Tot așa francezul *du*, *au* realizează grupurile *de+le*, *à+le*, latinul *mecum* realizează grupul *cum+me*, în limba maghiară postpozițiile cu un sufix posesiv realizează grupurile pronume personal + postpoziție.

Unul și același cuvînt poate să fie realizat în planul morfologic al limbii prin diferite grupuri de foneme fără deosebire de sens. Toate aceste grupuri le-am numi *variante fonologice* ale unuia și aceluiași cuvînt. Astfel

de variante fonologice sînt, de pildă, diferitele forme ale articolului hotărît în unele limbi romanice : în limba franceză *le* și *l'*, *la* și *l'*, în limba italiană, *il*, *lo*, *l'* și *i*, *gli*, *gl'*, în limba spaniolă *la*, *el* ; *una*, *un*. Din limba franceză pot fi citate și cazurile ca *vieux* — *vieil*, *beau* — *bel*, *bon* (*bɔ̃*) — *bon* (*bɔn*). Cuvîntul ca unitate morfologică nu trebuie deci să fie identic cu realizarea lui fonologică. Ar trebui să avem doi termeni diferiți pentru a denumi cuvîntul în cele două accepții ale lui (morfologică și fonologică). Deosebirea este analogă cu deosebirea dintre fonem și sunet. Prin analogie, cuvîntul ca unitate morfologică s-ar cuveni să fie denumit *morfem*, dar acest termen se întrebuințează de mult pentru denumirea părților morfologice ale cuvîntului. Mă mulțumesc de aceea cu denumirea *cuvînt fonologic* și *cuvînt morfologic*.

Cuvîntul nu este însă numai o unitate pur formală, ci și o unitate semantică, el e purtătorul unui anumit sens și exprimă o noțiune oarecare din realitatea extralingvistică. Ca și fonemele, cuvintele unei limbi formează și ele un sistem de opoziții. În timp ce opozițiile dintre foneme au un caracter pur formal, opozițiile dintre cuvinte ca unități atît morfologice cît și lexicale au un caracter nu numai formal, ci și semantic. Deoarece, cum am spus mai sus, forma e subordonată sensului, clasificăm cuvintele și în planul morfologic al limbii după opoziții semantice. Deci cuvinte ca : *masă*, *stradă*, *oraș* se deosebesc prin sensul lor concret, căci fiecăruia din ele îi corespunde o altă noțiune a realității extralingvistice, iar cuvinte ca *masă*, *masa*, (*unei*) *mese*, *mesei* exprimă toate aceeași noțiune și întrebuințarea lor depinde de funcțiunea sintactică a cuvîntului. *Masă*, *stradă*, *oraș* sînt cuvinte diferite în sensul cel mai larg (din punctul de vedere fonologic, morfologic și lexical), *masă*, *masa*, (*unei*) *mese*, *mesei* sînt variantele aceluiași cuvînt. Acest fel de variante le numesc variante sintactice, spre deosebire de variantele fonologice, tratate mai sus. Cuvîntul ca unitate lexicală reprezintă deci o sumă a variantelor fonologice și sintactice ; variantele sintactice sînt denumite de obicei *formele cuvîntului* ; așa le vom denumi și noi în partea ulterioară a articolului nostru.

Pentru a stabili care părți ale gramaticii trebuie să se ocupe cu cuvîntul și cu analiza lui, trebuie să deosebim pe de o parte caracterul formal și cel semantic al cuvîntului, pe de altă parte cuvîntul ca un întreg și cuvîntul ca sumă a variantelor fonologice și sintactice. Cu latura formală a cuvîntului se ocupă morfologia în sensul cel mai larg, iar cu latura semantică semasiologia. Amîndouă disciplinele trebuie împărțite în două ramuri după cum obiectul cercetării îl formează cuvintele înseși sau formele lor ; vorbim, din acest punct de vedere, despre morfologia cuvintelor și cea a formelor și despre semasiologia cuvintelor și cea a formelor. Variantele fonologice nu se deosebesc prin sens ; cercetarea lor nu poate fi nici obiectul semasiologiei, nici al morfologiei (din punct de vedere morfologic, ele nu formează nici o opoziție), ar trebui probabil ca ele să formeze obiectul unei ramuri speciale a fonologiei, denumită *fonologie morfologică* (prin analogie cu fonologia sintactică).

Ne vom ocupa acuma cu morfologia formelor, care este de obicei considerată morfologia propriu-zisă. Sarcina acestei discipline este de a repartiza formele cuvintelor după caracterul lor în categorii morfologice și de a releva mijloacele prin care sînt exprimate aceste categorii.

Să arătăm mai întîi, pe baza exemplelor, metodele cu care lucrează morfologia formelor. Ele se bazează pe scoaterea diferitelor forme ale

aceluiași cuvînt din text. Numărul variantelor formale ale unui cuvînt nu este totdeauna hotărîtor pentru numărul elementelor cuprinse într-o anumită categorie. Așa, de pildă, numele feminine au în limba romînă numai două sau trei forme la singular și una la plural, iar numele masculine nearticulate au numai o singură formă la singular și o singură formă la plural; masculinele articulate însă au două forme diferite la singular și tot două la plural. Cu toată această varietate a numărului formelor diferite din punct de vedere formal, toate substantivele respective sînt capabile de a exprima prin formele lor același număr de relații sintactice. Trebuie deci să luăm în seamă faptul că același grup de foneme poate să realizeze mai multe forme deosebite prin funcțiunea lor. Diferitele forme trebuie, după scoaterea lor din text, comparate între ele și puse în diferite poziții sintactice. Numai în acest fel ajungem la concluzia că limba romînă are cinci cazuri, fiindcă există cinci combinații diferite ale formelor aceluiași cuvînt în funcție de rolul sintactic. În cazul că unele grupuri de forme se contopesc din punct de vedere formal, înseamnă că s-au contopit și elementele respective ale unei categorii într-un singur element (așa, de pildă, în limba latină s-au contopit locativul, instrumentalul și ablativul, după ce s-au contopit formele lor). Pe de altă parte însă, diferitele grupuri de foneme nu trebuie să reprezinte diferite elemente ale unei categorii, ci numai diferite variante ale aceleiași forme, dacă au aceeași funcțiune sintactică în propoziție și dacă prin înlocuirea unei forme prin cealaltă nu se schimbă nici sensul, nici structura sintactică a propoziției.

Cîteodată, această scoatere a formelor din text și compararea lor mutuală nu e de ajuns. Așa, de pildă, genul substantivelor nu se recunoaște, de obicei, după forma substantivelor înseși, ci după acordul adjectivelor cu aceste substantive. În limba cehă și în alte limbi vorbim de trei genuri diferite, fiindcă adjectivele, acordîndu-se cu diferite substantive, au trei forme diferite. Acordul este deci al doilea criteriu pentru clasificarea formelor.

Al treilea criteriu, ultimul, este posibilitatea înlocuirii. Așa, de pildă, substantivele și adjectivele așa-zise indeclinabile nu pot fi totuși clasificate ca cuvinte invariabile, fiindcă pot să fie înlocuite în pozițiile lor sintactice prin alte substantive sau adjective care au o bogăție normală de forme; în cazul substantivelor și adjectivelor indeclinabile este deci vorba numai de o contopire a tuturor formelor.

Avem deci trei criterii pentru distingerea și clasificarea formelor:

1) deosebirea de structură și varietatea combinațiilor posibile între forme;

2) acordul;

3) posibilitatea înlocuirii.

Ne vom ocupa acum de diferite categorii morfologice ale gramaticii tradiționale și, pe baza criteriilor noastre, vom arăta justețea sau injustețea clasificării tradiționale. Începem cu categoriile nominale, și anume cu *categoria cazului.*

Cazurile pot fi definite ca variante sintactice ale cuvintelor care servesc la exprimarea relațiilor dintre cuvinte sau a funcțiunii sintactice a cuvîntului respectiv; după caz se recunoaște dacă cuvîntul respectiv are funcțiune de subiect, de atribut, de obiect, de predicat etc. Prin clasificarea sus-pomenită a formelor se ajunge la constatarea

numărului cazurilor în diferite limbi. În general, constatările noastre vor coincide cu constatările gramaticii tradiționale; așa recunoaștem și noi, de pildă, că limba cehă are șapte cazuri, limba latină șase, limba greacă veche cinci, limba germană patru, limba franceză veche două etc. Să ne ocupăm mai detaliat cu sistemul cazurilor în limba franceză și în limba romînă.

În limba franceză — o situație analogă este și în alte limbi romanice, precum și în engleză — există o deosebire formală între nominativ, dativ și acuzativ numai la pronumele personale neaccentuate; între nominativ, genitiv și acuzativ numai la pronumele relativ *qui*. Altfel, genitivul se exprimă prin prepoziția *de*, dativul prin prepoziția *à*, iar acuzativul este egal cu nominativul. Genitivele și dativele sintetice trebuie considerate ca realizările îmbinării prepoziției *de* sau *à* cu pronumele respectiv; *dont* trebuie deci interpretat ca *de* + *qui*, dativul *me*, ca *à* + *je*, *lui* ca *à* + *il* sau *à* + *elle*. Acuzativul nu se exprimă niciodată cu ajutorul prepoziției, și, la anumite pronume, el se deosebește formal de nominativ. Trebuie deci admis faptul că în limba franceză modernă, ca și în cea veche, există două cazuri: cazul direct și cazul indirect sau oblic. Sistemul ei cazual nu s-a pierdut, ci numai s-a schimbat din punctul de vedere al formei.

Mai complicat este sistemul cazurilor în limba romînă. Nominativul, dativul și acuzativul se deosebesc formal, de pildă, la pronumele personale, nominativul și vocativul, la substantive și adjective. Trebuie să ne întrebăm dacă genitivul poate fi considerat un caz aparte, căci coincide totdeauna, din punct de vedere formal, cu dativul. Dar să luăm în discuție faptul următor:

Dativul pronumelor personale nu are toate funcțiunile pe care le îndeplinește forma de genitiv-dativ de la substantive, de la adjective și de la celelalte pronume. De pildă, nu se poate construi în legătură cu articolul posesiv *al*. Este deci natural să fie vorba în limba romînă de cinci cazuri. Într-un mod analog se poate dovedi existența a șase cazuri în limba albaneză.

O situație specială în sistemul cazual reprezintă resturile cazurilor care nu mai sînt viabile în limba respectivă. Așa, de pildă, în limba latină, formele speciale de locativ *domī* și *rūrī*, precum și formele de genitiv și ablativ cu valoare de locativ ale numelor de orașe și de insule mici nu sînt forme cazuale, ci mai degrabă cuvinte indeclinabile independente. Se întrebuințează numai cu anumită funcțiune sintactică și nu sînt determinate niciodată de un adjectiv sau de un pronume.

Celelalte două categorii ale cuvintelor declinabile sînt categoria genului și categoria numărului. Genul este categoria care are calitatea de a împărți în cîteva grupuri, pe baza acordului, cuvintele ce-i aparțin. Spre deosebire de categoria cazului, care servește la exprimarea relațiilor dintre cuvinte, categoria genului e pur formală. Categoria numărului este, propriu-zis, o categorie semantică: între singularul și pluralul aceluiași nume nu este o diferență pur formală sau sintactică, ci și semantică; între amîndouă numerele există de obicei o opoziție de cantitate, iar cîteodată chiar o opoziție de sens. Singularul și pluralul aceluiași nume sînt, propriu-zis, două cuvinte diferite; dovadă e și faptul că existența unui număr nu atrage în mod necesar existența celuilalt număr (vezi existența așa-ziselor singularia sau pluralia tantum) și că singularul și pluralul aceluiași nume pot fi de gen diferit. Așa, categoriile genului și ale numărului nu sînt

categorii coordonate, ci se contopesc într-o singură categorie, pe care am putea-o numi categoria clasei. Numele se împart în clase diferite pe baza diversităţii formale a cuvintelor care se acordă cu ele.

Numărul claselor e egal cu numărul formelor diferite ale acestor cuvinte. Categoria clasei e supraordonată categoriei cazului, în sensul că, vrînd să stabilim clasele, trebuie să luăm în seamă acordul cu numele în toate cazurile sale. În locul împărţirii după gen şi număr, avem deci o singură împărţire, în clase. Numărul claselor nu trebuie să fie acelaşi la singular şi la plural; în limba germană există trei clase la singular, iar numai una la plural. Dualul, care se deosebeşte formal de plural, de pildă în limba elină şi în limba slavă veche, nu reprezintă decît o altă clasă a substantivelor.

Să trecem acum de la categoriile nominale la cele verbale, adică la categoriile persoanei şi numărului şi la categoriile timpului, modului şi diatezei. Întrebuinţarea unei anumite persoane şi a unui anumit număr depinde de subiectul propoziţiei. Cred deci că aceste două categorii reprezintă o singură categorie a acordului cu subiectul şi trebuie să vorbim nu de trei persoane şi două numere, ci pur şi simplu de şase persoane diferite. Sînt limbi care au un număr de persoane mai mic : germana şi franceza au cîte cinci persoane, engleza trei, suedeza două, în daneză categoria persoanei nu există de loc. Categoria persoanei este o categorie pur formală, iar persoanele nu sînt decît variantele combinatorii ale aceleiaşi forme verbale. În limbile în care subiectul propoziţiei nu trebuie exprimat (aşa e, de pildă, şi în limba romînă), persoana verbală reprezintă o realizare a îmbinării acestui subiect neexprimat cu forma verbală respectivă (forma *port*, de pildă, este o realizare a îmbinării pronumelui personal neaccentuat pentru prima persoană a singularului cu indicativul prezent de la verbul *purta*). Nominativele neaccentuate ale pronumelor personale nu există în limbă, dar se realizează în desinenţa personală a formei verbale.

Celelalte categorii verbale, adică categoria timpului, a acordului şi a diatezei, reprezintă şi ele o singură categorie *a formei verbale* : diferite timpuri, moduri şi diateze sînt elementele coordonate ale acestei categorii. Fiecare formă verbală are un anumit număr de persoane, cum am arătat mai sus.

Între diferite forme verbale nu este o opoziţie pur formală, ci una semantică; ele trebuie deci considerate, ca şi numerele substantivelor, cuvinte independente, între care este o opoziţie de timp, de mod sau de diateză şi care intră în diferite clase, tot aşa cum substantivele intră în diferite clase după gen şi număr. Mai este de notat faptul că numai formele verbale simple, adică exprimate printr-un singur cuvînt, intră în această clasificare; formele verbale compuse reprezintă îmbinări de două sau mai multe cuvinte.

Înlocuim deci categoriile nominale ale cazului, genului şi numărului prin categoria clasei şi a cazului, iar categoriile verbale ale persoanei, numărului, timpului, modului şi diatezei prin categoria formei verbale şi a persoanei. Între ambele feluri de categorii există o mare analogie : atît numele cît şi verbele intră în primul rînd într-o anumită clasă, numele prin gen şi număr, verbele prin formă. Fiecare nume şi verb are mai multe variante; numele au cazuri ca variante sintactice, iar verbele au persoane ca variante combinatorii.

Din cele spuse mai sus derivă împărțirea cuvintelor în nume și verbe. Afară de ele, mai există ca părți de vorbire deosebite adjectivele și invariabilele. Adjectivele sînt cuvinte a căror formă depinde de clasa și cazul numelui cu care se acordă. Invariabilele sînt cuvinte fără nici o variantă formală. În locul celor nouă sau chiar celor zece părți de vorbire, ne limităm deci numai la patru : nume, adjective, verbe și invariabile. Clasificarea făcută în gramaticile tradiționale este bazată nu pe criterii morfologice, ci pe criterii semantice ; clasificarea noastră se bazează numai pe criterii morfologice. Să precizăm, pe scurt, calitățile acestor patru părți de vorbire.

Numele sînt cuvintele care intră în diferite clase și care au variante după funcțiunea sintactică și după locul pe care îl au în propoziție. În limba romînă, mai există la nume categoria determinării, exprimată prin prezența sau absența articolului postpozitiv. Articolul acesta nu este, pe baza criteriilor noastre, un cuvînt aparte, ci un sufix al numelui. Categoria determinării este subordonată categoriei clasei, căci numele poate să fie determinat sau nedeterminat fără să-și schimbe clasa.

Adjectivele sînt cuvinte care au diferite variante după acordul cu numele. În unele limbi adjectivele au diferite forme și în funcție de alte relații gramaticale. În limba romînă, de pildă, adjectivele pot exprima determinarea prin articolul postpozitiv. Pronumele și numeralele din gramaticile tradiționale intră, după clasificarea noastră, sau în grupul numelor, sau în grupul adjectivelor. Verbele sînt cuvinte care intră în diferite clase și au variante pe baza acordului cu subiectul propoziției. Așa-zisele moduri nepredicative se elimină din grupul verbelor și intră, după calitățile lor morfologice, în grupul numelor, al adjectivelor sau al invariabilelor. Invariabilele, în sfîrșit, sînt o categorie în care intră, din gramatica tradițională, adverbele, prepozițiile, conjuncțiile, precum și interjecțiile.

СОДЕРЖАНИЕ МОРФОЛОГИИ И ЕЕ МЕСТО В ГРАММАТИКЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор исследует традиционные концепции и деление морфологии, указывая на возможности иной концепции и иного деления.

Слово это самая маленькая морфологическая единица. Автор устанавливает *фонологические варианты* слова и *синтаксические варианты*, (*masă*, *masa* „стол“, *unei mese* „стола“, *mesei* „столу“).

Кроме формальной стороны, автор останавливается и на смысловой. Объектом изучения морфологии является формальная сторона слова. Морфология делится на две части : *морфология слов*, трактующая слово как целое и *морфология форм*, изучающая слово во всей совокупности свойственных ему синтаксических вариантов.

Исследуются также методы, применяемые в *морфологии форм*, которая считается обычно настоящей морфологией. Автор устанавливает чисто морфологические критерии, на основании которых, должны быть построены определение и классификация форм:

1. разница их структуры и всевозможные их комбинации форм между собой;
2. согласование ;
3. возможность замещения ;

Руководясь вышеуказанными критериями, автор рассматривает именные и глагольные морфологические категории. Он устанавливает наличие категории падежа, кафегории класса, категории рода и числа по традиционной грамматике, категории согласования с подлежащим (категория лица и числа по традиционной грамматике) и категории глагольной формы (категории времени, наклонения, залога по традиционной грамматике).

Автор делит слова на *имена*, *глаголы*, *прилагательные* и *неизменяемые*. *имена* — слова, принадлежащие различным классам и имеющие варианты, по синтаксической роли и по занимаемому месту в предложении. *Прилагательные* — это слова имеющие различные варианты по согласованию с именем.

Глаголы — слова входящие в разные классы и имеющие варианты на основании согласования с подлежащии предложения;

Неизменяемые части речи — слова без формальных вариантов. Сюда относятся *наречия*, *предлоги*, *союзы и междометия*, как их называют в традиционных грамматиках.

Местоимения и *числительные* традиционной грамматики принадлежат либо классу имен, либо прилагательных. Так называемые *именные формулы глаголов* входят по их морфологическому содержанию в группу имен, прилагательных и неизменяемых.

LE CONTENU DE LA MORPHOLOGIE ET LA PLACE QU'ELLE OCCUPE DANS LA GRAMMAIRE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur analyse la conception et la classification traditionnelle de la morphologie. Il indique les possibilités d'une conception et d'une classification différentes. Il considère le mot comme la plus petite unité morphologique. Aussi distingue-t-il *les variantes phonologiques* du mot et les *variantes syntactiques* (*masă* « une table », *masa* « la table », (*unei*) *mese* « d'à (une) table », *mesei* « de à la table ».

L'Auteur insiste sur l'aspect sémantique du mot, tout à côté de son aspect formel. La morphologie s'occupe de l'aspect formel du mot. Elle comprend deux parties : *la morphologie des mots* qui étudie le mot en tant qu'unité indivisible et *la morphologie des formes* qui s'occupe du mot en tant qu'ensemble de variantes syntactiques.

L'Auteur analyse les méthodes que l'on utilise dans la morphologie des formes. Cette dernière est communément considérée comme une morphologie proprement dite. C'est à cette occasion que l'auteur fixe les critères morphologiques proprement dits qui devraient être à la base de la distinction et de la classification des formes :

1. La différence de structure et la variété des combinaisons possibles entre les formes ;
2. l'accord ;
3. la commutation.

L'Auteur analyse, en vertu de ces critères, les catégories morphologiques nominales et verbales. Il établit l'existence de la catégorie du cas, de la catégorie de la classe (les catégories du genre et du nombre de la

grammaire traditionnelle), de la catégorie de l'accord du verbe avec son sujet (les catégories de la personne et du nombre de la grammaire traditionnelle) et, enfin, de la catégorie de la forme verbale (les catégories du temps, du mode et de la voix de la grammaire traditionnelle).

L'Auteur arrive à classer les mots en *noms*, *verbes*, *adjectifs* et *mots-invariables*.

Les noms sont des mots qui entrent dans différentes classes. Ils ont des variantes selon leur fonction syntactique et selon la place qu'ils occupent dans la proposition. Les *adjectifs* sont des mots à différentes variantes, selon leur accord avec le nom.

Les *verbes* sont des mots qui entrent dans différentes classes. Ils ont des variantes à base de leur accord avec le sujet de la proposition;

Les mots invariables n'ont aucune variante formelle. *Les adverbes*, *les prépositions*, *les conjonctions* et *les interjections* — nous nous en tenons à la terminologie traditionnelle — tiennent à cette catégorie.

Les pronoms et *les numéraux* des grammaires traditionnelles tiennent au groupe des noms ou à celui des adjectifs, tandis que les soi-disant *modes impersonnels* entrent, vu leurs qualités morphologiques, dans le groupe des noms, dans celui des adjectifs ou dans celui des mots invariables.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

DESPRE PROCESUL DE DIFERENŢIERE ÎN GRAIUL UNEI COMUNE (MERIA — Reg. HUNEDOARA)

DE

B. CAZACU

Satul Meria ţine de comuna Lunca-Cernei şi e situat la limita de nord-vest a Ţării Haţegului, în regiunea Pădurenilor. Cercetători anteriori [1] au subliniat încă de la începutul secolului al XX-lea interesul pe care îl prezintă Meria din punct de vedere lingvistic (în graiul acestei comune apar unele particularităţi care îi dau un caracter cu totul deosebit faţă de celelalte sate din Ţara Haţegului) [2].

Am socotit că trecerea unui interval de aproape jumătate de secol de la cercetările efectuate asupra graiului din Meria îndreptăţeşte o reluare a acestora : în decursul ultimelor patru decenii, sub influenţa limbii comune, s-au petrecut unele modificări în vorbirea locuitorilor acestui sat.

La începutul secolului, bazîndu-se pe faptele înregistrate în cursul anchetei sale în regiunea Muntenilor şi a Pădurenilor, Iosif Popovici socotea necesar să rectifice părerea — destul de răspîndită — despre caracterul mai conservator al graiului vorbit de femei, în comparaţie cu acela al bărbaţilor : „Man schätzt mehr die Frauen bei dialektischen Forschungen, indem man glaubt, dass sie die Sprache treuer und besser bewahren, da sie nicht so viel wandern wie die Männer. Die Tatsachen zeigen gerade das Entgegengesetzte" [3]. Această constatare, valabilă — pentru regiunea cercetată — la începutul secolului al XX-lea, nu-şi mai găseşte astăzi confirmarea la examinarea faptelor de limbă din Meria. Datorită unor anumite condiţii de viaţă, sub influenţa nivelatoare a limbii comune, graiul din Meria prezintă astăzi unele diferenţieri atît pe sexe, cît şi pe generaţii. Cercetarea unora dintre aceste deosebiri constituie obiectul studiului de faţă.

---

[1] Josef Popovici, *Rumänische Dialekte, Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, Halle, 1905, p. 120, 130; Ov. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915.

[2] « . . . la Meria dialectul prezintă particularităţi ce nu se întîlnesc în alte sate » (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 19).

[3] Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 5—6.

Se știe că graiul unei localități poate oferi, într-o anumită epocă, un caracter mai unitar, fără a fi vorba, bine înțeles, de o unitate perfectă [1]. Există diverși factori care pot contribui, la un moment dat, la „dezagregarea" acestei unități. Problema împrejurărilor în care se întărește sau slăbește „unitatea" unui grai, a condițiilor în care se produc diversele inovații a stat în centrul preocupărilor dialectologilor [2]. Aceștia au căutat să înregistreze pe viu [3] faptele, să le descrie atent, să identifice cauzele schimbărilor și să surprindă căile pe care ele se generalizează. O atenție specială s-a acordat studierii deosebirilor dintre graiul vorbitorilor pe generații [4] și sexe deosebite, bărbați și femei [5].

Urmărind factorii care contribuie la turburarea unității lingvistice a graiului dintr-o anumită regiune, cercetătorii s-au oprit și la examinarea influenței exercitate de limba comună a întregului popor [6].

Problema cercetării raporturilor dintre limba comună și dialectele locale prezintă un interes deosebit în perioada actuală, cînd graiurile se dezvoltă sub puternica înrîurire a limbii naționale unice [7]. Pentru a putea studia modul în care acționează această influență asupra unui grai local — de exemplu asupra graiului din Meria — și pentru a determina împrejurările concrete care au favorizat exercitarea ei asupra vorbitorilor de sexe și vîrste diferite, e necesar să înfățișăm cîteva aspecte din istoricul și modul de viață al colectivității respective.

Meria este amintită, pentru prima dată, ca așezare omenească, la începutul secolului al XVI-lea, într-un document din 1504 [8]. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, o statistică din 1727 arată că satul numără 15 jeleri („clăcași", „șerbi") [9]. E de remarcat creșterea însem-

---

[1] G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes*, Montpellier-Paris, 1923, p. 32.

[2] Cf. dintre lucrările mai importante, deschizătoare de orizont în această direcție : L'abbé Rousselot, *Les modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'une famille de Cellefrouin* (*Charente*), Paris, 1892; Louis Gauchat, *L'unité phonétique dans le patois d'une commune*, Halle, 1905.

[3] B. A. Terracini (*La varietà nel parlare di Usseglio*, « Arhivio glottologico italiano », 1914, 18, p. 105 și urm.) arată că scopul cercetării sale a fost de a surprinde « il movimento e la varietà del parlare ».

[4] Cf. cercetarea lui Ed. Hermann (*Lautveränderung in den Individualsprachen einer Mundart*, Berlin, 1929, în « Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen » aus dem Jahre 1929, phil.-historische Klasse), care a reluat în aceeași comună, după 26 de ani, ancheta lui Louis Gauchat.

[5] Cf., între alții, pentru domeniul dialectologiei romînești, B. Récatas, *L'état actuel du bilinguisme chez les Macédo-roumains du Pinde et le rôle de la femme dans le langage*, Paris, 1934, și Th. Capidan, *Fărșeroții, studiu lingvistic asupra Romînilor din Albania*, București, 1931, p. 127 și urm. ; asupra întregii chestiuni a deosebirilor dintre vorbirea bărbaților și aceea a femeilor, vezi expunerea de ansamblu a lui C. Tagliavini, *Modificazioni del linguaggio nella parlata delle donne*, în *Scritti in onore di Alfredo Trombetti*, Milan, 1936, p. 87 și urm., precum și diversele studii din « Orbis », t. I, nr. 1—2 (1952), asupra limbajului femeilor.

[6] Cf., de pildă, în acest sens, lucrarea lui Oscar Bloch, *La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris, 1921.

[7] R. I. Avanesov i V. G. Orlova, Вопросы изучения диалектов языков народов СССР în « Вопросы языкознания », 1953, 5, p. 30 ; cf. de asemenea : V. V. Vinogradov i B. A. Serebrennikov, О задачах советского языкознания в области исторического и сравнительно-исторического изучения языков, în « Вопросы языкознания », 1956, 2, p. 11.

[8] R. Vuia, *Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor*, în «*Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj* », vol. II (1924—1925), Cluj, 1926, p. 58.

[9] Ștefan Meteș, *Din trecutul satelor și munților cetății Hunedoara* (*în 1681, 1727, 1820*) în *Omagiu lui Ion Lupaș*, București, 1943, p. 550—556.

nată a populaţiei acestei comune, care astăzi are 169 de gospodării, cu 1942 de locuitori.

Satul e situat departe de orice centru urban (Haţegul, cel mai apropiat, se găseşte la circa 50 de km) şi de marile căi de comunicaţie ; are o poziţie izolată şi greu accesibilă, pe culmi de dealuri (altitudine de peste 1000 de m), cu teren accidentat.

Locuinţele sînt răsfirate : există un nucleu central de circa şaizeci de case, iar restul, de peste o sută, sînt răspîndite în douăzeci de cătune („crînguri").

Ocupaţia de bază a locuitorilor, în trecut, a fost creşterea vitelor. La începutul secolului al XX-lea, datorită condiţiilor grele de viaţă, majoritatea bărbaţilor devin „stînjenari", îndeletnicire pe care o practică şi astăzi, lucrînd la exploatarea pădurilor (în special în Banat, în munţii Sibiului şi în valea Jiului ; unii dintre ei ajung pînă în valea Teleajenului şi a Trotuşului). Plecările la muncă se fac masiv : bărbaţii pleacă în grupuri (uneori însoţiţi de copii, începînd de la vîrsta de 12 ani) şi rămîn la muncă aproape tot timpul anului, revenind, pentru una sau două săptămîni, doar la sărbătorile mari şi în perioada muncilor agricole (mai ales la vremea coasei).

Agricultura e foarte redusă (se cultivă doar secară, orz, ovăz) ; locuitorii participă însă la muncile agricole de la şes, în Ţara Haţegului şi în Banat. Se pleacă, pentru perioade de 10—20 de zile, în cete („păidaşe"), în care merg şi femeile.

Condiţiile locale de viaţă sînt grele : din totalul de 604 ha, pe care le posedă locuitorii comunei [1], 518 ha sînt fîneţe şi numai 86 ha reprezintă suprafaţa arabilă. După categoriile de avere, gospodăriile se împart astfel :

2	gospodării	—	pînă la 1 ha ;
22	„	—	„ „ 2 ha ;
28	„	—	între 2 şi 3 ha ;
62	„	—	„ 3 şi 4 ha ;
33	„	—	„ 4 şi 5 ha ;
13	„	—	„ 5 şi 6 ha ;
9	„	—	„ 6 şi 7 ha.

Gospodăriile sărace predomină ; există şi cîţiva mijlocaşi. Tabloul de mai sus arată, în acelaşi timp, de ce locuitorii sînt nevoiţi să-şi cîştige existenţa, în general, în afara satului [2].

În regiunea Hunedoara, Meria e considerată ca una dintre comunele cele mai înapoiate : cei mai mulţi dintre locuitori (femeile în mare majoritate) erau, la data efectuării anchetelor, analfabeţi.

În localitate există o singură şcoală, înfiinţată în 1926 şi condusă de două învăţătoare care reprezintă, aşa-zicînd, singura autoritate în sat. Viaţa colectivităţii e dezlînată, datorită atît formei risipite a satului, cît şi îndelungatelor absenţe ale bărbaţilor, plecaţi la munca de exploatare a pădurilor.

---

[1] În cifra de mai sus nu intră pădurile şi poienile.

[2] Pentru datele referitoare la viaţa economică a satului am utilizat Ov. Bîrlea, *Folclorul Pădurenilor din Regiunea Hunedoara*, vol. I, *Proza epică*, § *Introducere* (lucrare în manuscris, elaborată în cadrul Institutului de folclor).

Căsătoriile mixte (cu locuitori din alte comune) sînt rare. Deplasările gravitează spre Țara Hațegului și spre Banat. În general merenii duc o viață retrasă și sînt bănuitori față de străini. În prima anchetă pe care am efectuat-o am întîmpinat dificultăți, deoarece locuitorii, mai ales bătrînii și femeile, s-au arătat neîncrezători și necomunicativi — lucru explicabil dacă ținem seama de faptul că satul e izolat și rar vizitat de străini. Revenind în cea de-a doua anchetă, am reușit să cîștig mai ușor încrederea subiectelor cu care am lucrat.

Condițiile speciale de viață ale acestei comunități prezintă un deosebit interes pentru cercetătorul care își propune să studieze influența limbii comune asupra unui grai local și care încearcă să surprindă — într-o fază inițială — procesul de diferențiere pe sexe și pe generații. Iată de ce, în cursul anchetei, atenția noastră a fost îndreptată mai ales în direcția urmăririi acestui fenomen.

Cercetarea graiului din Meria s-a desfășurat în două etape : am început printr-o anchetă preliminară [1], efectuată între 30 mai și 15 iunie 1952, în colaborare cu o echipă [2] a Institutului de folclor, care urmărea să adune material în vederea unei culegeri folclorice în aceeași regiune.

În această primă perioadă a anchetei, în care m-am familiarizat cu graiul local, am cules mai întîi material pe baza metodei convorbirilor tematice cu diverse subiecte și a înregistrărilor pe bandă de magnetofon. De asemenea, am anchetat, cu ajutorul unui chestionar de 800 de întrebări, două subiecte. Apoi, am modificat chestionarul, reducîndu-l la circa 500 de întrebări, și cu acest chestionar am anchetat încă 8 subiecte. Totodată am înregistrat fapte din toponimia și antroponimia comunei. Pe baza materialului cules în ancheta preliminară, am alcătuit un nou chestionar de 425 de întrebări. Cu acest ultim chestionar, redactat în vederea obținerii de material cu privire la influența limbii comune asupra graiului din Meria și la deosebirile care există în graiul diferitelor generații, pe sexe, am reluat ancheta, în cursul verii anului 1954, între 11 și 22 august [3]. Cu acest prilej am anchetat 11 persoane (două dintre ele le folosisem ca subiecte și în prima anchetă) și anume :

2 subiecte pînă la 15 ani ;
2 „ între 15 și 20 de ani ;
2 „ „ 20 și 35 „ „ ;
2 „ „ 35 și 45 „ „ ;
3 „ peste 45 de ani [4].

[1] Asupra necesității anchetei preliminare în cercetarea graiului unei localități, vezi Albert Dauzat, *La méthode des nouveaux atlas linguistiques de la France*, « Orbis », 1955, t. IV, fasc. 1, p. 34.

[2] Alcătuită din Ov. Bîrlea, Tony Brill, C. Bărbulescu și Gh. Abălașei.

[3] În ancheta preliminară am fost însoțit de asist. Ion Z. Marin, iar în cea de-a doua de Andrei Avram și Mioara Grigorescu, cercetători științifici la Institutul de lingvistică, București. Cercetarea dialectală din satul Meria a constituit, pentru însoțitorii mei, un prilej de inițiere în metodele anchetelor dialectale ; în cursul desfășurării cercetărilor, atunci cînd a fost cazul, ei mi-au adus un real ajutor.

[4] Menționez cu regret că n-am putut să culeg fapte de la persoane în vîrstă mai înaintată ; acestea sînt destul de rare la Meria, iar cei cu care am încercat să lucrez nu prezentau condițiile necesare (lipsa danturii, audiție defectuoasă etc.).

Iată datele complete asupra subiectelor al căror material stă la baza cercetării de față:

A. *Lupulḗscu Ion*, 14 ani, părinții originari din Meria. A urmat patru clase elementare. Are un frate (17 ani, a urmat patru clase elementare) și o soră (9 ani, a urmat trei clase elementare).

B. *Gol̄ạșíi̯ĕ Flu̯ắŕe*, 14 ani, părinții originari din Meria; cea mai mare dintre patru copii. A urmat patru clase elementare în localitate.

C. *Scorobẹ́t'ĕ Filimón*, 21 de ani, părinții originari din Meria. A urmat șase clase elementare. A fost căsătorit nelegitim de două ori (soțiile originare din Meria). Lucrează la stînjeni de la vîrsta de 12 ani. Deplasări în regiune și la Tîrgul-Jiu, Petroșani, Orăștie. N-a făcut serviciul militar.

D. *Bumbḗscu Mạ̄rínca*, 19 ani, părinții originari din Meria. A urmat două clase elementare. Are doi frați: Ionel (28 de ani, patru clase elementare, a făcut serviciul militar 2 ani) și Miron (26 de ani, patru clase elementare, a făcut serviciul militar 3 ani) și două surori: Floare (24 de ani, nu știe să scrie, nici să citească) și Lena (10 ani, în clasa a IV-a elementară). Deplasări pînă la Hațeg (fără a locui acolo).

E. *Lupulḗscu Avrám*, 24 de ani, părinții originari din Meria; căsătorit (soția din Meria). A urmat patru clase elementare în localitate; lucrează la pădure de la vîrsta de 15 ani (deplasări la Orăștie, Tg.-Jiu, Sibiu, Lugoj). A făcut serviciul militar timp de 3 ani (2 ani la Brăila și 1 an la Calafat).

F. *Lupulḗscu Jófii̯a*, 24 de ani, părinții originari din Meria. N-a învățat la școală. Căsătorită (soțul din localitate, a urmat patru clase elementare și a făcut serviciul militar un an). Deplasări la Lipova (Banat) trei luni.

G. *Crăśunḗscu Avrám*, 41 de ani, părinții din Meria. Căsătorit (soția din localitate). N-a învățat la școală. A făcut serviciul militar doi ani la Sibiu; a fost apoi concentrat patru ani (la Sibiu și la Crasna-Huși). A început să lucreze la pădure de la vîrsta de 10 ani. Deplasări în Valea Jiului (o vară), la Orăștie și în regiune (declară că mai mult e la stînjeni, decît acasă). N-are copii.

H. *Golạ̄șíi̯ĕ Flu̯ắŕe* (poreclită *Tårga*), 39 de ani („*patruḍắś fåră únu đĕ ą́ń*"), părinții originari din Meria. N-a învățat la școală. Căsătorită (soțul din localitate); mama lui *Golạ̄șíi̯ĕ Flu̯ắŕe* (subiectul *B*). Are patru copii: Floare (vezi mai sus), Maria (12 ani, trei clase elementare), Ruja (9 ani, două clase elementare), Lena (4 ani). Deplasări în regiune.

I. *Scorobẹ́t'ĕ Påtru*, 55 de ani, părinții din Meria. Școală n-a făcut ("*pą̄ tímpurl'e ẹlẹa n-o fost ușcu̯ålă*"). A făcut serviciul militar un an și jumătate la Sibiu. Căsătorit (soția din localitate); părinte a opt copii (trei copii decedați; două fete măritate în localitate; trei băieți: unul a urmat cinci clase elementare, face serviciul militar; al doilea n-a urmat nici o clasă și al treilea, cel mai mic, a urmat patru clase elementare). A început să lucreze la stînjeni de la vîrsta de 15 ani. Deplasări în regiune.

J. *Stoi̯cóń Maríi̯a*, 49 de ani, părinții originari din Meria; a fost căsătorită (soțul din Meria, decedat acum 13 ani). Nu știe să scrie, nici să citească.

K. Scorobẹ̀čĕ Marii̯a, 52 de ani, părinții originari din Meria. A fost căsătorită (soțul din Meria; s-a despărțit de el acum 20 de ani). Nu știe să scrie, nici să citească. Deplasări în raionul Hațeg.

În culegerea materialului, am evitat întrebările directe, folosind perifraza sau metoda indicării obiectului respectiv. Sistemul de transcriere este — cu mici modificări datorite dificultăților de ordin tehnic — acela al ALR.

Din materialul adunat în cele două anchete am reținut o serie de fapte care, privite comparativ între ele și raportate la cele înregistrate de cercetătorii anteriori, de la începutul secolului al XX-lea, ne permit să desprindem cîteva concluzii în legătură cu problema pe care ne-am propus s-o cercetăm. Am ales acele fapte care arată că, în stadiul actual, graiul din Meria începe să fie supus procesului de nivelare dialectală și că, față de acțiunea limbii comune, cele două sexe și diversele generații se comportă în mod diferit.

După cum este și de așteptat, majoritatea faptelor pe care urmează să le discutăm sînt de domeniul foneticii și al lexicului. Structura gramaticală a graiului nu prezintă trăsături numeroase care să o deosebească de aceea a limbii comune. Se știe, de altfel, că morfologia și sintaxa sînt mult mai stabile și că rezistă, în general, mai bine diverselor influențe. Totuși, dat fiind că materialul cules ne oferea uneori acest prilej, am inclus în cele ce urmează și unele observații referitoare la morfologie.

FONETICA

Accentul. Cuvîntul *zahăr* e accentuat de unii vorbitori pe silaba finală: *zahár* [1] — subiectele *B*, *D*, *F*, *H*, *K* (toate de sex feminin) și subiectele *G*, *I*, [2] (de sex masculin, aparținînd însă generației mai vîrstnice) — iar de alții, pe silaba penultimă: *záhăr* — subiectele *A*, *C*, *E* (de sex masculin) și subiectul *J* (de sex feminin).

Rostirea cu accentul pe silaba finală e mai veche, fiind păstrată în special la vorbitorii de sex feminin, indiferent de etate, și la vorbitorii de sex masculin, dar care aparțin generației mai în vîrstă. Accentuarea pe silaba penultimă, ca în limba literară, e mai recentă și apare mai ales în vorbirea generației mai tinere, la vorbitorii de sex masculin. Unele subiecte folosesc în vorbire ambele forme, altele au însă conștiința deosebirilor pe generații, în ceea ce privește modul de accentuare a cuvîntului. E semnificativă, în acest sens, indicația subiectului *I* (de sex masculin, generația în vîrstă), care menționează că bătrînii folosesc forma *zahár*, iar tinerii, forma *záhăr*. În legătură cu formele în discuție, nu poate fi trecută cu vederea observația subiectului *C* (de sex masculin, generația tînără), care, avînd conștiința deosebirilor dintre fonetismul literar și cel local, se simte dator să sublinieze că *záhăr* se spune „pe domnește”, iar *zahár*, ”pe merinește”.

[1] Cuvintele sînt date, de obicei, în transcriere literară; pentru transcrierea fonetică, vezi tabloul nr. 1 din anexă.

[2] Am ținut seama de prima formă rostită de subiect.

Se cuvine să reținem deci, în legătură cu accentuarea acestui cuvînt, că femeile și bărbații în vîrstă se arată a fi mai conservatori, în timp ce vorbitorii tineri, de sex masculin, sînt mai receptivi la inovații.

Vocalismul. În privința vocalismului, de altfel ca și la consonantism, ne vom opri numai la cîteva fapte mai caracteristice, care ne permit să constatăm modul cum se produc schimbările sub influența limbii comune.

Vocala *á* (indiferent dacă e vorba de un *a* primar sau secundar) prezintă, în graiul din Meria, un fonetism deosebit, fapt care a fost remarcat de cercetătorii anteriori. În anchetele efectuate la începutul secolului al XX-lea, atît I. Popovici, cît și Ov. Densusianu au remarcat că, în graiul din această comună, *á* e transformat într-un *a* posterior închis (*å*) cu un timbru foarte apropiat de *ǫ* : *cåpră*, *cåsă*. În afară de acest *å*, cercetătorii amintiți au remarcat, tot la Meria, și un *a* posterior mai puțin închis decît primul, cu un timbru intermediar între *å* și *a*, pe care l-au notat printr-un *a* cu un punct dedesubt (*cạpră*, *cạsă*) [1], notație căreia îi corespunde, în transcrierea noastră, un *ą̊*.

Pronunțarea lui *á* ca *å* a reținut nu numai atenția dialectologilor; I. Popovici citează o interesantă mențiune dintr-un manuscris unguresc din 1864, în care se arată că graiul din Meria se deosebește mult de graiul romînilor din comunele învecinate, mai ales prin pronunțarea lui *a* ca *ǫ* [2]. E probabil că, înainte vreme, acest fenomen să fi fost mai răspîndit, deoarece atît I. Popovici cît și Ov. Densusianu au mai înregistrat, rar, și în alte comune din regiune (Lunca Cernei, Bătrîna), pronunțarea cu *ą̊*.

Comparînd datele culese la Meria de I. Popovici și Ov. Densusianu cu cele înregistrate de noi, constatăm anumite schimbări în ceea ce privește fonetismul lui *á* în graiul acestei comune. Cei doi cercetători au notat, după cum am arătat, două nuanțe ale lui *á* : *å* și *ą̊*. Ambele fonetisme există și în graiul actual, cu mențiunea că, în general, fonetismul cu *å* l-am întîlnit mai des în vorbirea subiectelor de sex feminin, mai ales la cele mai în vîrstă (vezi, de pildă, răspunsurile subiectelor *F* și *H*), iar fonetismul cu *ą̊* e mai răspîndit în special la subiectele de sex masculin, din generația în vîrstă (vezi răspunsurile subiectelor *G* și *I*) [3]. Fonetismul cu *å* apare sporadic în vorbirea subiectelor de sex masculin : *åc* (subiectele *A* și *I*), *åță* (subiectul *I*), *grås* (subiectul *G*), *nås* (subiectul *I*), *pålmă* (subiectul *A*), *påt* (subiectele *C* și *I*), *pråg* (subiectul *A*), *såre* (subiectul *C*).

Alături de *å* și *ą̊*, în stadiul actual, apare și fonetismul cu *a*, din limba comună, și anume : în mod consecvent la subiectul *E* (tînăr, de sex masculin, cu școală și cu armata făcută) și, sporadic, în anumite cuvinte, la alte subiecte : *bárbă* (subiectele *C*, *E*, *G*, de sex masculin, și *J* de sex feminin), *bărbat* (subiectul *C*, de sex masculin și la subiectele *B* și *K* de sex feminin), *bráțe* (subiectele *A*, *C*, *E* de sex masculin), *cáș* (subiectul *J*, de sex feminin), *grás* (subiectul *C*, de sex masculin), *înált* (subiectul *C*, de sex masculin și subiectul *J*, de sex feminin), *náre* (subiectul *C*, de sex masculin, și

[1] Cf. Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 19—20 și I. Popovici, *op. cit.*, p. 120 : « å teilweise gemischt mit ạ ist nur in Meria zu Hause ». Asupra originii acestui å — care a fost înregistrat și în graiul bănățean (G. Weigand, *Der banater Dialekt*, în *WJb.*, *III*, Leipzig, 1896, p. 231) — vezi discuția la I. Popovici, *l. c.* și la Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 56, n. 1.

[2] I. Popovici, *op. cit.*, p. 130.

[3] Deosebiri în pronunțarea vocalelor din vorbirea bărbaților și cea a femeilor a înregistrat și G. Rohlfs, în cursul anchetei pentru AIS (localitatea Lucera, punctul 707), cf. K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 21, n. 3).

á

	Cuvinte	Subiecte de sex masculin					Subiecte de sex feminin					
		A	*C*	*E*	*G*	*I*	*B*	*D*	*F*	*H*	*J*	*K*
1	ac	å	ą̊	*a*	ą̊	å	å	å	å	å	å	å
2	an	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	ą̊.	å	å	å	å	å	å
3	ață	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	å	å	ą̊	å	å	å	å
4	barbă	ą̊	*a*	*a*	*a*	ą̊	ą̊	å	å	ą̊	*a*/å	å
5	bărbat	ą̊	*a*	*a*	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	å	å	*a*	*a*
6	brad	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	å	å	å	—	ą̊	å
7	brațe	*a*	*a*	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	ą̊	å
8	cal	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	ą̊	å
9	caldă	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	å	å
10	cap	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	ą̊	ą̊
11	capră	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	å	ą̊	ą̊
12	caș	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	å	*a*	ą̊
13	fată	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	ą̊	ą̊/å
14	gras	ą̊	*a*	*a*	å	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	ą̊	ą̊
15	înalt	ą̊	*a*	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	ą̊	*a*	ą̊
16	nare	ą̊	*a*	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	*a*	ą̊
17	nas	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	å	ą̊	ą̊	ą̊	å	*a*	ą̊
18	nevastă	ą̊	*a*	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	ą̊	å
19	obraz	ą̊	*a*	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	*a*	å
20	palmă	å	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	å	å	å
21	pat	ą̊	å	*a*	ą̊	å	ą̊	å	å	å	ą̊	å
22	prag	å	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	å	å	å
23	sare	ą̊	å	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	ą̊	å	*a*	å
24	slab	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	ą̊	å	å	å	*a*	ą̊
25	talpă	ą̊	*a*	*a*	ą̊	ą̊	å	å	å	å	*a*	å
26	vacă	ą̊	ą̊	*a*	ą̊	ą̊	å	å	å	å	ą̊	ą̊

subiectul *J*, de sex feminin), *nas* (subiectele *E*, de sex masculin și *J*, de sex feminin), *nevástă* (subiectul *C*, de sex masculin și subiectul *J*, de sex feminin), *sáre* (subiectul *J*, de sex feminin), *sláb* (subiectul *J*, de sex feminin), *tálpă* (subiectul *E*, de sex masculin și subiectul *J*, de sex feminin).

Iată, în tabelul alăturat (p. 252), o prezentare sumară a diversității tratamentului lui *á* în graiul din Meria, pe baza datelor culese în timpul anchetei [1].

Examinarea tabloului ne dă posibilitatea să constatăm că, în stadiul actual, pronunțarea cu *å* pierde teren în favoarea pronunțării cu *ą̊* (fază intermediară, pe care o înregistraseră în comunele învecinate, la începutul secolului, I. Popovici și Ov. Densusianu) și că, în același timp, la anumiți vorbitori, începe să cîștige teren pronunțarea cu *a*. Din acest punct de vedere, graiul din Meria nu prezintă așadar o unitate ; varietatea pronunțărilor se explică prin influența limbii comune, care contribuie la procesul de diferențiere a graiului, proces surprins într-o fază de tranziție. Acest fapt apare evident dacă ne raportăm atît la constatarea că la anumite subiecte se înregistrează pentru aceeași poziție, în cuvinte diferite, mai multe pronunțări (vezi, de exemplu, răspunsurile subiectului *G: ą̊c, bårbă, grås*), cît și la ezitările între cele două articulații, în pronunțarea aceluiași cuvînt, de către același subiect (vezi, de exemplu, răspunsul subiectului *J: bárbă*, alături de *bǻrbă* [2]).

Pronunțarea cu *ǻ*, păstrată mai ales de către femei, va dispărea cu timpul, sub influența nivelatoare a limbii comune, datorită faptului că a fost ironizată de către vorbitorii din satele vecine (ceea ce face ca locuitorii din Meria să aibă, din acest punct de vedere, sentimentul „inferiorității“ graiului local). Reproduc mai jos, simplificînd transcrierea, relatarea subiectului *I* (sex masculin, în vîrstă) : „La noi̯, veḍ, mulṭ ḍîc *cą̊pră*, măi̯ năinće or ḍîs *cåpră*. . . da avem o femei̯ĕ co în capetu satului̯, Marinca lui̯ Avram Bumbesc, care ș-acum ḍîśe *cåpră* . . . Așĕ-i̯ vorba i̯ei̯ . . Așĕ are i̯ĕ slovele i̯ei̯ . . . ca cum îi̯ șî Oprița lu Toma. U̯ameńi . . . d'e la Luncă [= Lunca Cernei, sat învecinat cu Meria] să rîd'ę d'e . . mereń că ḍîśę *cåpră* . . . noi̯ trebu să-i̯ ḍîśem *cą̊pră* » [3].

Constatările de mai sus, în legătură cu tratamentul lui *á* în graiul din Meria, sînt valabile, în linii mari, și pentru pronunțarea diftongului *i̯a* în aceeași comună.

Reproducem mai jos tabelul rezumativ [4] cu faptele înregistrate, fără a-l mai comenta (v. p. 254 sus).

Consonantismul. Consoanele *t* și *d* urmate de *e*, *i* prezintă de asemenea tratamente diferite la vorbitorii de generații și sexe deosebite. Ov. Densusianu a constatat, în perioada în care și-a efectuat ancheta [5], că aceste consoane erau mai ușor alterate în vorbirea bătrînilor (aceștia pronunțau cu *t'* și *d' : d'int'e, d'es*) în timp ce, în vorbirea celor tineri ele prezentau o

---

[1] Pentru notația fonetică integrală a răspunsurilor, vezi tabloul nr. 2 din anexă.

[2] Observația nu e nouă ; faptul a fost remarcat, în alte graiuri, de diverși cercetători. Cf., între alții : A. Sommerfelt, *Sur la propagation des changements phonétiques*, Norsk Tidskrift for Sprogvidenskap, Bd. IV, Oslo, 1930, p. 81 ; A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga — București, 1947, p. 208.

[3] Cf. relatări oarecum asemănătoare culese de Tache Papahagi (*Cercetări în Munții Apuseni*), « Grai și suflet », 1925, vol. II, fasc. I, p. 49—50), în legătură cu fenomenul rotacismului la moți.

[4] Pentru notația fonetică integrală a răspunsurilor, vezi tabelul nr. 3 din anexă.

[5] Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 32 și urm.

i̭a

Nr.	Cuvinte	Subiecte de sex masculin					Subiecte de sex feminin					
		A	*C*	*E*	*G*	*I*	*B*	*D*	*F*	*H*	*J*	*K*
1	băiat	i̯ą̊	*i̯a*	*i̯a*	i̭å	i̭å	i̯ą̊	i̭å	i̭å	i̭å	i̭å	i̭å
2	iapă	i̯ą̊	i̯ą̊	*i̯a*	i̯ą̊	i̯ą̊	i̯ą̊	i̯ą̊	i̭å	i̯ą̊	i̯ą̊	i̯ą̊
3	iarbă	i̯ą̊	i̯ą̊	*i̯a*	i̯ą̊	i̯ą̊	i̯ą̊	i̭å	i̭å	—	i̯ą̊	i̯ą̊
4	iarnă	i̯ą̊	i̯ą̊	*i̯a*	*i̯a*	i̯ą̊	i̯ą̊	—	i̭å	i̯ą̊	i̯ą̊	i̯ą̊

fază mai avansată de alterare (la aceștia, Ov. Densusianu a înregistrat pronunțarea cu *ć* și *đ*: *đinće, đes*[1]; totodată, autorul monografiei graiului din Hațeg sublinia însă că nu există totuși ,,o diferențiere absolută în acest sens". În stadiul actual, situația se prezintă exact invers în raport cu constatările lui Ov. Densusianu, în sensul că, la vorbitorii din generația mai în vîrstă (atît bărbați, cît și femei) este aproape generală pronunțarea cu *ć*, *đ*, iar la cei tineri pronunțarea cu *t′* sau t^{v} (ușor muiat), uneori chiar cu *t* și pronunțarea cu *d′* sau d^{v} (ușor muiat), uneori chiar cu *d*. Iată tabelele rezumative cu datele culese în timpul anchetei[2]:

t

Nr.	Cuvinte	Subiecte de sex masculin					Subiecte de sex feminin					
		A	*C*	*E*	*G*	*I*	*B*	*D*	*F*	*H*	*J*	*K*
1	dinte	ć	*t′*	*tˇ*	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć
2	fete	ć	*t′*	*tˇ*	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć
3	frate	*tˇ*	*tˇ*	*tˇ*	ć	ć	ć	ć	ć	ć	*t′*	ć
4	frunte	*tˇ*	*tˇ*	*tˇ*	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć
5	lapte	t	*t′*	*tˇ*	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć
6	munte	t	ć	*tˇ*	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć
7	părinte	ć	*tˇ*	*t′*	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć
8	piepten	t	t	t	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć
9	sete	*tˇ*	ć	ć/*tˇ*	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć
10	știrb	ć	*tˇ*	*tˇ*	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć
11	tînăr	ć	t	t	t/ć	ć	ć	ć	ć	ć	ć/t	ć
12	caiete	t	*t′*	*tˇ*	ć	ć	ć	ć	ć	ć	*t′*	?
13	cote	t	ć	*tˇ*	ć	ć	ć	ć	ć	—	ć	ć

[1] În notația lui Ov. Densusianu sunetele respective sînt transcrise prin *tś*, *dź*.
[2] Pentru notația fonetică integrală a răspunsurilor, vezi tablourile nr. 4 și 5 din anexă.

d

	Cuvinte	Subiecte de sex masculin					Subiecte de sex feminin					
		A	*C*	*E*	*G*	*I*	*B*	*D*	*F*	*H*	*J*	*K*
1	de	đ	đ	*d'*	đ	đ	đ	đ	đ	đ	đ	—
2	deal	d	đ	*d'*	đ	đ	đ	đ	đ	đ	đ	đ
3	deget	$d^{\vee}$/đ	*d'*	$d^{\vee}$	đ	đ	đ	*d'*	$d^{\vee}$	đ	đ	đ
4	des	*d'*	*d'*	$d^{\vee}$	đ	đ	*d'*	đ	đ	đ	đ	đ
5	(mă) descult	$d^{\vee}$	*d'*	*d'*	đ	đ	đ	đ	đ	đ	đ	đ
6	dimineața	d	*d'*	*d'*	đ	đ	*d'*	*d'*	đ	đ	đ	đ
7	dinte	$d^{\vee}$	*d'*	$d^{\vee}$	đ	đ	đ	*d'*	đ	đ	đ	đ
8	deputat	d	đ	*d'*	đ	đ	đ	đ	đ	đ	*d'*	đ
9	președintele (sfatului)	d	$d^{\vee}$	$d^{\vee}$	đ	đ	*d'*	đ	đ	đ	*d'*	*d'*

Cum se explică actuala „inversare" a situației tratamentului consoanelor în discuție? După cum era și de așteptat, pronunțarea cu *ć* și *đ* [1] din vorbirea tinerilor în epoca în care Ov. Densusianu și-a făcut cercetarea s-a generalizat și a devenit pronunțarea curentă a generației mai în vîrstă de astăzi. Paralel cu acest fenomen, în graiul actualei generații tinere, a început să se răspîndească, prin influența școlii, a armatei etc., o pronunțare mai apropiată (uneori chiar identică) de aceea din limba comună (*t'*, $t^{\vee}$ sau *t* și *d'*, $d^{\vee}$ sau *d*). Unele fluctuații sau ezitări, în vorbirea generației tinere, între articulația cu *t'* sau *d'* și cea cu *ć* sau *đ*, ne arată că avem de a face cu un fenomen de dată recentă [2].

Datele tabelelor de mai sus ne permit să constatăm că și în privința tratamentului consoanelor *t* și *d* generațiile mai tinere (în special vorbitorii de sex masculin) sînt mai receptive la inovație, în timp ce generația mai în vîrstă e mai conservatoare. Subiectele de sex feminin se alătură mai adesea generației în vîrstă (cf., în special, datele referitoare la tratamentul consoanei *t*).

Merită să fie relevate, și aici, unele relatări ale subiectelor anchetate, pentru că pun în lumină anumiți factori (de exemplu : școala, contactul cu vorbitorii din alte regiuni) prin care se exercită influența nivelatoare a limbii comune. Astfel subiectul *C* (tînăr, de sex masculin), după ce dă în răspuns forma *tînăr*, menționează : „ćinăr spun. . .copii̯ d'-ăi̯a măi̯ miś, care nu-s studiaț așẹ »; subiectul *G* (de sex masculin, generația în vîrstă ;

[1] Specifică graiului bănățean : «*tś*, *dź* sînt în graiul din Țara Hațegului o infiltrațiune din Bănat », Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 32.

[2] E interesant de remarcat că tratamentul consoanei *d* din prepoziția *de* (răspunsuri culese în sintagma : *o pereche de boi*) este deosebit de acela din alte cuvinte, în sensul că, cu excepția subiectului *E* (subiect tînăr, cu școală și cu armata făcută), răspunsurile tuturor subiectelor prezintă pe *d* alterat în *đ* (*đe*, pronunțare mai veche). Am remarcat acest fapt pentru a sublinia că, în cuvintele din anumite construcții, unele sunete rezistă mai bine, putînd să se sustragă influenței limbii comune.

pronunță curent cu *ć*), după ce dă răspunsul *tinăr*, revine și se corectează : *ćinăr*, făcînd observația că prima formă se folosește „la țară“ [= în regiunea de cîmpie].

Urmărind tratamentul consoanelor *t* și *d* urmate de vocale prepalatale, am inclus în chestionar, pe lîngă cuvinte din fondul tradițional, cîțiva termeni pătrunși de curînd în graiul local și anume : *caiete* (pl.), *cote* (pl.), *deputat* și *președintele* (sfatului). Răspunsurile dobîndite în legătură cu cuvintele desemnînd noțiunile de mai sus prezintă interes, pentru că pot oferi date asupra procesului de adaptare fonetică a împrumuturilor recente. În general, la vorbitorii mai tineri, cuvintele în discuție sînt adoptate cu o pronunțare uneori identică sau foarte apropiată de aceea a formelor corespunzătoare din limba literară ; la vorbitorii aparținînd generației mai în vîrstă se observă mai des tendința de a adapta formele din limba literară la procedeele morfonologice ale graiului local.

Astfel, alături de *căịéte* (subiectul *A*), *căịét'e̊* (subiectele *C*, *E* și *J*), restul subiectelor pronunță (cu diverse nuanțe, vezi tabloul nr. 4 din anexă) : *căịéće* ; la fel, alături de *cu̯óte* (subiectul *A*) și *cᵘót'e* (subiectul *E*), am întîlnit, la majoritatea subiectelor, pronunțarea *cᵘóće*. De asemenea, pe lîngă pronunțarea *deputắt* (subiectul *A*) sau *d'eputát* (subiectul *E*) ori d'eputạ́t (subiectul *J*), restul subiectelor au adaptat fonetismul cuvîntului împrumutat la „normele“ graiului local : *đeputát*, *đeputạ́t* sau *đeputắt* (ultimele două forme prezintă adaptarea atît a consoanei *d* cît și a vocalei *á*). La fel, alături de *preșĕdintele* (subiectul *A*) sau *přeșĕd'int'ĕ(lĕ)* (subiectele *B*, *C*, *E*, *J*), *přeșed'inće* (subiectul *K*), apar și formele complet adaptate la fonetismul local : . *přĕșĕđinće(lᵛĕ)* (subiectele *D*, *F*, *G*, *H*, *I*).

Africatele *ĉ* și *ĝ* apar alterate în *ś* (*piśór*, *porś*) și *ź* (*źer*, *fą̊ź*) în vorbirea subiectelor de sex feminin (indiferent de vîrstă) și a subiectelor de sex masculin care aparțin generației în vîrstă. Se păstrează, în această privință, situația înregistrată de Ov. Densusianu, acum aproape o jumătate de secol [1]. În vorbirea subiectelor de sex masculin, aparținînd generației mai tinere, începe să se răspîndească pronunțarea din limba comună (*piĉór*, *porĉ*, *ĝer*, *faĝ*). Am întîlnit această pronunțare, în mod consecvent, la subiectul *E* (tînăr, cu școală și cu armata făcută) și sporadic la alte două subiecte, *A* și *C* (de asemenea din generația tînără). Iată tabelele rezumative (v. p. 257) cu tratamentul consoanelor respective [2].

Relevăm că, dintre răspunsurile primite la întrebările din chestionar— în legătură cu tratamentul africatelor *ĉ*, *ĝ* — de la vorbitorii de sex masculin din generația tînără (subiectele *A*, *C* și *E*) — numai cuvîntul *cinci* a pătruns, la toate subiectele amintite, cu fonetismul din limba comună (*ĉinĉ*). Fiind vorba de un numeral dintre cele mai curente, e explicabil ca pronunțarea literară să se fi putut impune, în cazul de față, mai ușor decît în acela al altor cuvinte (*berbeci*, *cer*, *dulce*, *picior*) ; s-ar putea ca influența școlii să fi fost hotărîtoare în această privință.

Mai greu e însă de dat explicația altui fapt : comparînd datele tabelelor referitoare la tratamentul consoanelor *ĉ* și *ĝ*, cu acelea din tabelele care arată tratamentul consoanelor *t* și *d*, constatăm că influența limbii comune s-a exercitat mai puternic în ceea ce privește pronunțarea consoa-

---

[1] Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 37—38.

[2] Pentru transcrierea fonetică integrală a răspunsurilor, vezi tablourile nr. 6 și 7 din anexă.

nelor dentale. S-ar putea invoca, în acest sens, considerentul că, pentru vorbitorii graiului local, deosebirea dintre ocluzivele dentale *t* și *d* și africatele alveolo-palatale *ć*, *đ* e mai izbitoare decît aceea dintre africatele alveolo-palatale *ĉ*, *ĝ* și fricativele alveolo-palatale corespunzătoare *ś*, *ź* : în cel de-al doilea caz, spre deosebire de primul, e vorba de sunete

ĉ

	Cuvinte	Subiecte de sex masculin					Subiecte de sex feminin					
		A	*C*	*E*	*G*	*I*	*B*	*D*	*F*	*H*	*J*	*K*
1	berbeci	ś	ĉ	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś
2	ceapă	ś	ś	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	—	ś	ś
3	cer	ĉ	ś	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś
4	cinci	ĉ	ĉ	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś
5	cireș	ś	ś	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś
6	dulce	ś	ĉ	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś
7	picior	ś	ĉ	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś
8	porci	ś	ĉ	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś
9	pureci	ś	ś	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś
10	rece	ś	ś	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś
11	seceră	ś	ś	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	—	ś	ś
12	spice	ś	ś	ĉ	ś	ś	ś	ś	ś	—	ś	ś

ĝ

	Cuvinte	Subiecte de sex masculin					Subiecte de sex feminin					
		A	*C*	*E*	*G*	*I*	*B*	*D*	*F*	*H*	*J*	*K*
1	geană	ĝ	ź	ĝ	ź	ź	—	ź	ź	ź	ź	ź
2	ger	ź	ź	ĝ	ź	ź	ź	ź	ź	ź	ź	ź
3	ginere	ź	ź	ĝ	ź	ź	ź	ź	ź	ź	ź	ź
4	fagi	ź	ź	ĝ	ź	ź	ź	ź	ź	ź	ź	ź
5	ninge	ź	ĝ	ĝ	ź	ź	ź	ź	ź	ź	ź	ź
6	sînge	ź	ĝ	ĝ	ź	ź	ź	ź	ź	ź	ź	ź

care se articulează în aceeași regiune a cavității bucale. Dar această modalitate de explicare a situației din graiul local îmi pare limitată și, oarecum, de ordin secundar. În sprijinul ei trebuie invocate considerente de altă natură. În primul rînd, să reținem faptul că fonetismele din limba literară tind să elimine pe cele regionale, mai ales în vorbirea tinerei generații, aceea care a venit în contact cu școala, cu armata. Subiectele aparținînd acestei generații au sentimentul că sunetele *ć*, *đ* și *ś*, *ź* sînt specifice graiului local și că, în consecință, ele trebuie înlocuite cu corespondentele lor din limba comună *t*, *d* și *ĉ*, *ĝ*. Însă ultima pereche de sunete (*ĉ*, *ĝ*) este foarte asemănătoare, în ceea ce privește articularea, cu *ć* și *đ* din sistemul fonetic al graiului local. E vorba de consoane care fac parte toate din seria africatelor alveolo-palatale, cu mențiunea că *ĉ*

are ca element fricativ un ś (față de ć, din graiul local, al cărui element fricativ e un ś), iar ǵ are ca element fricativ un ẑ (față de đ, din graiul local al cărui element fricativ e un ź). În această situație, e de așteptat ca, tocmai în vorbirea subiectelor tinere, răspîndirea pronunțării cu ć, ǵ să se facă mai încet decît aceea a fonetismelor cu *t*, *d*.

Un argument în favoarea demonstrației de mai sus îl constituie fonetismul *destionar* « gestionar » înregistrat la subiectul *D* (sex feminin, generația tînără) [1]; acest fonetism arată dorința subiectului de a evita — cu prețul unei false regresiuni — pronunțarea literară cu ǵ, simțită ca regională, dată fiind asemănarea amintită dintre ǵ și đ.

Faptele de mai sus explică, așadar, în mod plauzibil, de ce influența limbii comune s-a exercitat mai puternic în ceea ce privește consoanele dentale și de ce, în același timp, pronunțarea cu ć și ǵ a cîștigat mai puțin teren, în comparație cu pronunțarea cu *t* și *d*.

Consonantismul din Meria se caracterizează prin păstrarea lui ń — trăsătură specifică graiului din Banat și din Țara Hațegului [2]. Repartizarea pe generații și pe sexe a pronunțării lui ń prezintă mai multe aspecte. Iată, mai întîi, tabelul rezumativ al datelor culese pe teren [3]:

ń

	Cuvinte	Subiecte de sex masculin					Subiecte de sex feminin					
		A	C	*E*	*G*	*I*	*B*	*D*	*F*	*H*	*J*	*K*
1	călcîi	n̥ⁱ	i̯	i̯	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń
2	claie	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń
3	cui	n̥ⁱ	i̯	i̯	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń
4	rîie	ń	i̯	i̯	ń	ń	ń	ń	ń	i̯/ń	ń/i̯	ń
5	vătrai	n̥ⁱ	i̯	i̯	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń	ń
6	vie	i̯	i̯	i̯	i̯	i̯	i̯	i̯	i̯	—	i̯	i

Constatăm că subiectele de sex feminin (*B*, *D*, *F*, *H*, *J*, *K*), precum și cele de sex masculin aparținînd generației în vîrstă (*G*, *I*), păstrează în general [4] pe ń : *călcíń(e) cuń, rîńe*. Vorbitorii de sex masculin, din generația mai tînără, pronunță cuvintele de mai sus cu i̯ : *călcîi̯, cui̯, rîi̯e*. În vorbirea subiectului *A* (cel mai tînăr dintre subiectele anchetate) apare fonetismul cu *n* palatalizat : *călcînⁱ, cunⁱ, vătránⁱ*, care trebuie explicat printr-o falsă reconstituire fonetică (prin raportarea, de pildă, a

[1] Dăm întregul context, culese în cursul unei conversații : *papiᵘótă — așĕ-i̯ ḑîśe destionáru la cărîga* [= mosorul] *d'e å̧ł̧ă.*

[2] Cf. I. Popovici, *op. cit.*, p. 122 ; Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 35.

[3] Pentru notația fonetică integrală a răspunsurilor, vezi tabloul nr. 8 din anexă.

[4] Subiectele *H* și *J* (ambele femei) întrebuințează în pronunțarea aceluiași cuvînt, cînd articulația cu ń : *rîńe*, cînd cea cu i̯ : *rîi̯e* (cf. mai sus, p. 253, constatarea referitoare la pronunțarea cu å și *a*). Relatarea subiectului *H* în legătură cu forma *rîi̯e* : « *hăi̯ d'in armátă ḑîc așẹ, da noi̯ ai̯iś spúńem rîńe* » indică una dintre căile prin care s-a putut răspîndi inovația.

pronunțării regionale *bań*, la pronunțarea din limba comună *ban*$^{i̯}$, formele regionale de tipul lui *călcîń*, *cuń* au fost rostite : *călcî'n*^{i}, *cun*^{i}).

Fonetismul cu *i̯* apare, în mod regulat, la toate subiectele, în pronunțarea cuvîntului *víi̯ĕ* (fonetism « anormal », deoarece trebuia să ne așteptăm la forma *víńe*). Pronunțarea cu *i̯* este, după cum au arătat unii cercetători anteriori, un fonetism de « import » ; vița de vie nefiind cultivată în localitate, forma *víi̯ĕ* a pătruns în graiul local o dată cu noțiunea respectivă, fiind împrumutată din regiunile în care *ń* trecuse la *i̯* [1].

Cuvîntul *claie* are, în graiul local, o situație diametral opusă față de aceea a lui *vie*, în sensul că toate subiectele, indiferent de vîrstă și de sex, păstrează pronunțarea cu *ń* : *cláńĕ*. Se pune aici problema cauzelor pentru care anumite cuvinte se sustrag influenței nivelatoare a limbii comune ; dat fiind că această chestiune prezintă un interes mai general, ne vom îngădui să o discutăm ceva mai pe larg, raportîndu-ne și la alte exemple similare din graiul local.

O situație asemănătoare cu a cuvîntului *cláńe* au, în graiul din Meria, cuvintele *mișcóń* « púi̯u pădúčelui̯ » [2] și *vrau̯* « vraf », care apar la toate subiectele cu pronunțarea specific regională.

Astfel, chiar subiectele *C* și *E* (de sex masculin, generația tînără), care de obicei pronunță *cui̯*, *călcîi̯*, *rîi̯e*, *rățoi̯*, *vulpoi̯*, păstrează articulația cu *ń* în cazul cuvîntului *mișcóń*. De asemenea, cu toate că în vorbirea subiectelor *A* și *E* (de sex masculin, generația tînără) apare forma *praf* (față de *prau̯* la restul subiectelor), totuși aceste subiecte păstrează pronunțarea regională *vrau̯* (cu trecerea sl. *h* > *u̯*) [3]. Cum se explică această stare de lucruri? De ce anumite cuvinte sînt mai susceptibile la inovație, iar în cazul altora, pronunțarea regională rezistă?

Importanța problemei a fost subliniată recent de Al. Graur, care încearcă să găsească și o explicație. Discutînd problema nivelării deosebirilor regionale sub influența limbii comune, Al. Graur se întreabă : « Cu care cuvinte se începe prefacerea pronunțării regionale? Evident, cu cele din fondul principal, care sînt comune limbii naționale și graiurilor regionale și care revin în vorbă la tot pasul. În schimb, cele pe care limba națională nu le cunoaște și care sînt numai în uzul local, acelea pot continua multă vreme să fie pronunțate după fonetismul local . . . S-ar părea deci că în general în cuvintele din fondul principal s-a adoptat pronunțarea literară, pe cînd în cele din masa vocabularului, nu. Subiectul ar merita să fie studiat printr-o anchetă pe teren » [4].

Dacă ținem seama de rezerva (« în general ») din partea finală a citatului de mai sus, afirmația lui Al. Graur corespunde, în linii mari, situației înregistrate în graiul din Meria ; ea explică, în mod convingător, de ce inovația nu afectează toate cuvintele, de ce, de pildă, în *mișcóń* s-a păstrat fonetismul local, în timp ce în *cui̯*, *călcîi̯*, *rîi̯e*, *rățói̯*, *vulpói̯*, întîlnim fonetismele din limba comună. Totuși, faptele culese pe teren impun o corectare de amănunt a teoriei de mai sus. Cuvîntul *claie* face

---

[1] Cf. Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 35—36 ; I. A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în « Grai și suflet », vol. I, fasc. 2, 1924, p. 177 ; E. Petrovici, *Unele probleme de dialectologie și de geografie lingvistică*, în « Limba romînă », 1954, an. III, nr. 1, p. 17.

[2] Vezi tabloul nr. 11 din anexă.

[3] Vezi tabloul nr. 9 din anexă.

[4] Al. Graur, *Incercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Acad. R. P. R., 1954, p. 163.

parte din fondul principal al limbii comune [1] și, cu atît mai mult, din acela al graiului local, dat fiind că exprimă una dintre noțiunile fundamentale din viața localnicilor (cultivarea fînului este legată de creșterea vitelor, îndeletnicire de bază a locuitorilor) [2]; cu toate acestea pronunțarea *cláńe* a rezistat influenței limbii comune și faptul se explică prin anumite împrejurări particulare cu implicații în felul de viață al colectivității.

W. von Wartburg semnalează un caz analog din franceza regională (dialectul poitevin): în acest dialect, *b* s-a transformat, sub presiunea francezei, în *v*. Totuși, *b* s-a păstrat în cîteva cuvinte: *chebre* « chèvre », *cèbe* «oignon de l'année précédente replanté au printemps », *sebré* « déchirer » (< *separare*) [3]. Faptul că aceste cuvinte au rezistat cu fonetismul regional se explică, arată W. von Wartburg, prin circumstanțe speciale care variază pentru fiecare cuvînt în parte. Reținem, pentru discuția noastră, explicația referitoare la fonetismul *chebre*, deoarece e vorba de un cuvînt care aparține fondului principal, ca și *clańe*, din graiul de la Meria: « La chèvre — remarcă W. von Wartburg — est un animal particulièrement répandu dans le petit peuple, de sorte que son nom a pu, sans difficulté, garder la vielle forme locale » [4].

Rezultă, din discutarea faptelor de mai sus, că problema modului în care vorbitorii unui grai local renunță la pronunțarea regională și adoptă pe cea a limbii comune e mult mai complexă; în rezolvarea ei, raportarea numai la criteriul: cuvinte din fondul principal — cuvinte din restul vocabularului, este oarecum unilaterală. Fără a nega faptul că, în general, cuvintele din fondul principal au rolul „de a grăbi procesul de unificare a limbii întregului popor" [5], socotesc că e necesar să recurgem la criteriul mai cuprinzător al frecvenței cuvîntului în vorbire (în funcție de importanța noțiunii respective în viața comunității) și, chiar în acest caz, să nu neglijăm, simplificînd realitatea, împrejurările proprii folosirii fiecărui cuvînt în parte.

MORFOLOGIA

Numărul faptelor relevate în acest sector e extrem de restrîns [6].

Forma curentă de genitiv plural apare fără *r* final. La majoritatea subiectelor, am înregistrat astfel de forme: *pęńelˇe găińílo*, *lína ᵘoílo* (subiectele *B*, *F*, *G*, *H*, *I*, *J*, *K*) [7]. Subiectele *A* și *C* (de sex masculin, gene-

---

[1] Al. Graur, *op. cit.*, p. 49.

[2] Vezi mai sus, p. 247.

[3] W. von Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, 1946, p. 31.

[4] W. von Wartburg, *op. cit.*, p. 31; în legătură cu păstrarea, în unele cuvinte, a unei anumite trăsături regionale, cf., de asemenea, observațiile judicioase ale lui R. I. Avanesov și V. G. Orlova: „В некоторых говорах приходится поэтому порою отмечать сохранение ранее широко распространенной диалектной черты только в ограниченной сфере лексики, обычно связанной лишь с особенностями местного хозяйственного обихода..." („*Voprosî iazîkoznania*", 1953, 5, p. 46).

[5] Al. Graur, *op. cit.*, p. 163.

[6] Vezi tabloul nr. 10 din anexă.

[7] Această formă de genitiv plural apare și în unele topice: *Grúńu Col'ibilo*, *Vắlẹa Śũnźilo*, *Vîrvu Međĕl'ẽńlo*, *Dᵘ̱ósu Hụădắịlo*. În legătură cu primul nume topic dintre cele menționate mai sus, transcriu remarca unui subiect ocazional (un tînăr de 18 ani): *pă domńéşče*: *Grúịu Col'íbilo*. Vorbitorul avea, așadar, conștiința caracterului regional al fonetismului cu *ń*, dar nu avea sentimentul formei regionale de genitiv plural.

rația tînără) folosesc alături de formele din limba comună : *pę̂ńelʸe găinílo*ʳ) și formele graiului local : *lī́na* ᵘ̄*oílo*. La subiectul *E* (tînăr, cu școala și armata făcute), am înregistrat, în ambele cazuri, formele din limba comună : *pę̂ńelʸe găinílo*ʳ, *lī́na* ᵘ̄*oílor*.

În privința morfologiei verbului e de semnalat pătrunderea cîtorva forme din limba comună, mai ales în vorbirea subiectelor aparținînd tinerei generații :

am scui̯pát : la subiectele *C* și *E*, față de *am scupi̯át* (sau *scupi̯ą́t*), la restul subiectelor ;

a plou̯át : la subiectul *E*, față de *a ploi̯ą́t*, *o ploi̯ą́t* sau *o ploi̯át*, la restul subiectelor.

DERIVAREA

În monografia consacrată graiului din Țara Hațegului, Ov. Densusianu semnala folosirea frecventă a sufixului *-oń*, *-oańe* în derivarea substantivelor și a unor adjective [1]. Am urmărit, în cursul anchetei, tratamentul cîtorva dintre termenii derivați cu ajutorul sufixelor de mai sus și am constatat, și în această privință, că influența limbii comune se exercită în special asupra vorbirii bărbaților din generația tînără [2]. Majoritatea subiectelor de sex feminin păstrează formele vechi : *gîscóń*, *lupu̯áńe*, *rățóń*, *ursu̯áńe*, *vulpoń* (subiectele *B*, *D*, *F*, *J*, *K*) ; aceeași situație am înregistrat-o și la vorbitorii mai vîrstnici de sex masculin (subiectele *G* și *I*). La subiectul *H* (sex feminin, în vîrstă), apare, alături de formele caracteristice graiului local *gîscóń*, *lupu̯áńe*, *vulpóń*, forma din limba comună *ursu̯ái̯că*, iar la subiectul *A* (sex masculin, tînăr), alături de *lupu̯áńe*, *rățóń*, *ursu̯áńe*, *vulpóń*, forma *gîscą́n*.

O situație specială prezintă subiectele *C* și *E* (sex masculin, generația tînără), care folosesc formele din limba comună *lupu̯aică*, *rățoi*, *ursu̯aică* și *vulpoi*. La primul dintre aceștia (subiectul *C*) am înregistrat și forma *gîscoi̯* (analogică după *rățoi*, sau, pur și simplu, cu fonetismul local adaptat la acela al limbii comune), iar la cel de-al doilea (subiectul *E*), forma din limba comună *gînsac*.

Pentru *mișcóń* „pui de păduche", înregistrat cu această formă la toate subiectele, vezi mai sus discuția în legătură cu *ń*.

LEXICUL

Se știe că dintre diversele compartimente ale limbii, lexicul — în special masa vocabularului, în măsură mai mică și fondul principal — este partea cea mai mult supusă schimbărilor și influențelor din afară [3]. Examinarea materialului cules la Meria arată nu numai pătrunderea, în graiul local, a unui contingent destul de numeros de cuvinte din limba comună,

---

[1] Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 52.

[2] Vezi tabloul nr. 11 din anexă.

[3] Cf. E. Petrovici, în «*Cum vorbim*» 1951, an. III, nr. 1, p. 11 și, acum în urmă, Al. Graur, *Inegalitatea de dezvoltare a compartimentelor limbii* (comunicare prezentată la sesiunea științifică din martie, 1956, a Facultății de filologie, Bucuresti).

ci și o semnificativă repartizare a împrumuturilor pe generații și pe sexe.

În studiul de față nu m-am oprit, în mod special, asupra împrumuturilor care desemnează obiecte și noțiuni noi, necunoscute, înainte vreme, în sfera vieții sociale a colectivității. Am socotit că aceste împrumuturi, justificate de dezvoltarea formelor de viață ale locuitorilor, deși nu sînt lipsite de interes, prezintă o importanță mai mică pentru problema pe care o urmărim. Am reținut însă, în vederea discuției, faptele care ne permit să vedem cum un cuvînt existent în graiul local începe să fie înlocuit cu un alt cuvînt care desemnează aceeași noțiune din limba comună a întregului popor [1]. Materialul prezentat aici arată, așadar, cum se operează substituirea termenilor sinonimi și care e atitudinea vorbitorilor de sex diferit și de generații deosebite în lupta dintre cuvîntul vechi și cuvîntul nou.

Tabloul cuprinzînd elementele lexicale, deși destul de elocvent prin însăși alăturarea și compararea diverselor cuvinte [2], necesită un comentariu cît de sumar.

E necesar să remarcăm mai întîi că perechile de sinonime în discuție — cuvinte cu circulație în limba comună, față de celelalte folosite în graiul local — fac parte din categoria cuvintelor concrete. Faptul era de așteptat, deoarece atenției vorbitorilor i se impun mai ușor cuvintele din limba comună, mai direct legate de realitatea materială a vieții ; ca atare, sinonimele lor — din graiul local — rezistă mai greu concurenței și sînt mai curînd supuse dispariției.

Se cuvine să subliniem de asemenea faptul că, cu rare excepții, majoritatea împrumuturilor lexicale din limba comună apar în graiul vorbitorilor de sex masculin. Acesta este cazul cuvintelor :

bocanci [3] : la subiectele *C*, *E* (de sex masculin) și *K* (de sex feminin), față de *papuci* (la restul subiectelor) ;

cioban : la subiectele *C*, *E*, *I* (de sex masculin) și *J* (de sex feminin), față de *păcurar* sau *păstor* (la restul subiectelor) ;

fasole : la subiectele *E*, *I* (de sex masculin), față de *mazăre* (restul subiectelor) ;

ficat : la subiectele *C*, *I* (de sex masculin), față de *mai* (restul subiectelor) ;

muscă : la subiectele *A*, *E*, *I* (de sex masculin) și *F* (de sex feminin), față de *goangă* (restul subiectelor) ;

pantofi : la subiectele *C*, *E* (de sex masculin), față de *jumătăți* (restul vorbitorilor) ;

pîine : la subiectele *C*, *E* (de sex masculin), față de *pită* (restul subiectelor) ;

portofel : la subiectele *C*, *E*, *G*, *I* (de sex masculin) și *F*, *J* (de sex feminin), față de *podelareș* sau *pungoń* (restul subiectelor) ;

porumb : la subiectele *E*, *I* (de sex masculin), față de *cucuruz* (restul subiectelor) ;

---

[1] Cf. R. I. Avanesov i V. Orlova, *op. cit.*, în « Вопросы языкознания », 1953, 5, p. 46.

[2] Vezi tabloul nr. 12 din anexă.

[3] Primul cuvînt indicat aparține limbii comune, celălalt (sau celelalte), în luptă cu primul, sînt din graiul local. În cursul expunerii redăm cuvintele în transcriere literară ; pentru transcrierea fonetică, vezi tabloul.

recrutare : la subiectele *A*, *C*, *E* (de sex masculin) faţă de (*a*)*zîntare* (restul subiectelor) ;

tutun : la subiectele *E*, *I* (de sex masculin) şi *J* (de sex feminin), faţă de *duhan* (restul subiectelor) ;

usturoi : la subiectele *C*, *E*, *I* (de sex masculin), faţă de *ai* (restul subiectelor).

În sfîrşit, nu e lipsit de interes să amintim că, în cursul anchetei, diverse subiecte au menţionat adesea că un anumit cuvînt, din lexicul tradiţional, apare în vorbirea bătrînilor, în timp ce sinonimul lui din limba comună, e folosit în graiul tinerilor. Sînt semnificative în acest sens, mai ales datele culese de la subiectul *I* care a indicat adesea în răspuns ambele cuvinte, sau, de cele mai multe ori, a precizat, fără intervenţia anchetatorului, la ce categorie de vorbitori (tineri sau bătrîni) apar acestea. Menţionăm cîteva dintre răspunsurile acestui subiect; primul cuvînt indicat mai jos e folosit în vorbirea bătrînilor, celălalt în vorbirea tinerilor; siglele (*B*) şi (*T*) arată că însuşi subiectul a făcut precizarea în legătură cu categoria de vorbitori (bătrîni sau tineri) la care apare termenul: *plocatăr* / *arvocat*; *papuci* /*bocanci*; *beteag* (B) /*bolnav* (T); *cocie* (B) /*căruţă*; *păcurar* / *cioban*; *plaivas* /*creion*; *patică* (B) /*farmacie* (T); *mazăre* (B) / *fasole* (T); *mai* /*ficat* (T); *mandră* (B) /*mămăligă*; *ospăţ* (B) / *nuntă* (T); *jumătăţi* / *ghete* (T); *podelareş* şi *pungă* (B) /*portofel* (T); *cucuruz* (B) /*porumb* (T); *azîntare* (B) /*vizită* (T)[1]; *cîrcă* (B) /*spate* (T) şi *spinare* (T); *gîndac* / *şoarece* (T).

Unele cuvinte necesită o discuţie aparte. Astfel o menţiune specială merită termenii care desemnează „musca" şi „albina". În graiul local, după cum am menţionat, cuvîntul curent pentru *muscă* e *goangă* (vezi mai sus) alături de care apare însă, sporadic, în vorbirea bărbaţilor, şi *muscă*. *Albinei* i se spune tot *goangă* (subiectele *A*, *F*) sau, mai des, pentru a evita echivocul posibil, *goangă de stup* (subiectele *D*, *G*, *H*, *J* şi *K*) — denumire care aminteşte, mutatis mutandis, de fr. dialectal *mouche à miel*[2]. Unii vorbitori cunosc şi termenul *albină* (subiectele *C*, *E*, *F*, *G*, *J*, *K*). Probabil că din întîlnirea dintre *goangă de stup* şi *albină* să se fi născut denumirea *albină de stup* (subiectul *I*).

În altă ordine de idei, trebuie amintiţi termenii *creion* (subiectele *A*, *B*, *C*, *D*, *E*) şi *şcoală* (subiectele *A*, *B*, *C*, *E*)[3], care apar, în general, în vorbirea generaţiilor mai tinere, iar *plaivas* (subiectele *F*, *G*, *H*, *I*, *J*, *K*)[4] şi *uşcoală* (subiectele *D*, *F*, *H*, *I*, *J*), sau *işcoală* (subiectul *K*), în vorbirea generaţiilor mai în vîrstă, indiferent de sex: e vorba de cuvinte dintr-un anumit domeniu, legate oarecum de însăşi instituţia şcolii, şi care au putut fi însuşite mai curînd de tineri, decît de bătrîni.

De altfel, în general, generaţiile mai tinere folosesc anumiţi termeni cu fonetismul identic sau mai apropiat de pronunţarea literară (de exemplu, cuvîntul *doctor*, la subiectele *A*, *C*, *E*); la vorbitorii mai în vîrstă (subiectele *G*, *H*, *I*, *J*, *K*) acelaşi cuvînt apare cu fonetismul specific vorbirii

[1] De fapt, aşa cum rezultă din răspunsurile celorlalte subiecte, cuvîntul folosit de tineri e *recrutare*.

[2] Cf. J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille d'après l'Atlas linguistique de la France*, Paris, 1918.

[3] Subiectele *B* şi *E*, ambele de sex masculin, au menţionat şi forma *uşcoală*.

[4] Subiectele *G* şi *I*, ambele de sex masculin, au menţionat în al doilea rînd şi răspunsul *creion*.

populare : *doptor*. Subiectele *B* și *F* (ambele de sex feminin), deși fac parte din generația mai tînără, folosesc însă același cuvînt cu forma care este consacrată în vorbirea celor mai vîrstnici (*doptor*).

Am introdus, în tabloul citat, și cîteva răspunsuri referitoare la cuvinte care desemnează noțiuni mai noi, pentru care nu exista întotdeauna un corespondent în graiul local. Tratamentul acestor cuvinte confirmă, în oarecare măsură, observațiile făcute în legătură cu formele *doctor /doptor*.

Astfel, în graiul local, pentru noțiunea de „fotografie" se folosește cuvîntul ceva mai vechi *potret* (subiectele *I* și *K*, ambele în vîrstă), alături de diverse variante ale modului în care a fost adoptat termenul mai recent, *fotografie* : *fotogrăfie* (subiectele *E* și *I*), *fotrografie* (subiectele *B* și *C*), *potrigafie* (subiectele *A* și *H*), *potrogăfie* (subiectele *D* și *G*), *potrogrăfie* (subiectul *F*), *potografie* (subiectul *J*) [1].

Cuvîntul *cooperativă* însă, care desemnează, pentru localnici, o noțiune mai curentă decît *fotografie*, circulă cu fonetisme mai apropiate de limba literară (mai ales la tineri, vezi subiectele *A* și *E*) : sau *cupărativă, copărativă* (subiectele *A*, *B*, *C*, *D*, *F*, *G*, *H*, *I*, *J*). Subiectul *K* (cel mai în vîrstă dintre cele anchetate, de sex feminin) folosește forma izolată, cu inversiune silabică, *păcurativă* (menționînd însă în răspuns și cuvîntul mai vechi *boltă* care, de fapt, nu se identifică, în ceea ce privește sensul, cu *cooperativă*).

Forme curioase prezintă diversele variante sub care a fost adoptat cuvîntul *tuberculoză*. Alături de denumiri mai vechi (*boală uscată* — subiectul *D* și *aprinsori de plămîni* — subiectul *E*), care nu sînt decît relativ sinonime cu termenul în discuție, apare la subiectul *C* (tînăr, sex masculin) forma literară (*tuberculoză*), iar la celelalte subiecte o întreagă pletoră de forme : *berteculoză* (subiectul *A*), *berculoză* (subiectele *D* și *J*), *berculoz* (subiectul *G*), *turcubeloză* (subiectul *F*) și *boală de berculoză* (subiectul *H*) ! Aceste forme variate dovedesc că, bunăoară, spre deosebire de *cooperativă*, cuvîntul *tuberculoză* nu e destul de cunoscut, nu are circulație și nu și-a găsit, ca atare, forma cu care să se consacre în graiul local.

Această explicație se confirmă și prin aceea că două subiecte (*B* și *K*) n-au putut să răspundă la întrebarea indirectă pusă de anchetator pentru a obține acest termen.

În fizionomia graiului din Meria — descris la începutul secolului al XX-lea de către I. Popovici și Ov. Densusianu — s-au petrecut, în ultimele decenii, anumite schimbări. Faptele culese în cursul anchetelor recent efectuate permit să ne facem o idee precisă despre faza inițială a procesului de „dezagregare" a unității acestui grai, sub influența limbii comune.

Acțiunea nivelatoare a limbii comune se exercită inegal în diversele compartimente ale limbii și în mod diferit asupra vorbitorilor de sexe și vîrste deosebite. Urmarea acestui proces e o diferențiere a graiului, pe sexe și pe generații, în special în domeniul foneticii și al lexicului. Graiul vorbitorilor de sex feminin, indiferent de etate, și al acelora de sex masculin, aparținînd generației mai în vîrstă, păstrează mai bine trăsăturile regionale, în timp ce în exprimarea vorbitorilor de sex masculin, din tînăra generație, se face mai simțită influența limbii comune.

---

[1] E posibil ca formele *potrigafie, potrogrăfie, potografie* să fi rezultat din contaminarea dintre *potret* și *fotografie*.

ANEXĂ

Tabloul nr. 1

zăhár, záhar

Cuvinte \ Subiecte		A	B	C	D	E	F	G	H	I	I	K
1	zahăr	1. zǻ̧hăr 2 zå̧hǻ̧r	zåhǻ̧r	1 záhăr *) 2. zahár **)	za^{h}ǻ̧r	zá^{h}ăr	1. zå̧hǻ̧r 2 [k] zahár	zăhǻ̧r	zahǻ̧r[i]	1. [B] zahǻ̧r 2. [T] zǻ̧hăr	záhå̧r	1. ḑa^{h}ár 2. za^{h}ár

*) [pe domnește]
*) [pe merineste]

Tabloul nr. 2

á

Cuvinte \ Subiecte		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	ac	åc	åc	å̧c	åc	ac	åc	å̧c	åc	åc	åcu (art.)	åc
2	an	å̧n	ån	å̧n	ån	an	ån	å̧n	ån	å̧n	ån	ån
3	ață	ǻ̧ță	ǻ̧ță	ǻ̧ță	ǻ̧ță	áță	ǻ̧ță	ǻ̧ță	ǻ̧ță	ǻ̧ță	ǻ̧ță	ǻ̧ță
4	barbă	bǻ̧rbă	bǻ̧rbă	bárbă	bårbă	bárbă	bǻrbă	bárbă	bǻ̧rbă	bǻ̧rbă	1. bárbă 2. bǻ̧rbă	bǻrba (art.)
5	bărbat	bå̧rbǻ̧t	bă̧rbát	bărbát	bå̧rbǻ̧t	bărbát	bå̧rbǻ̧t	bå̧rbǻ̧t	bå̧rbåt	bå̧rbǻ̧t	bå̧rbát	bărbát
6	brad	brå̧d	bråd	brå̧d	bråd brå̧d̦ (pl.)	brad	bråd	brå̧d	–	brå̧d	brå̧d	bråd
7	brațe	bráță	m͜ brǻ̧ță	bráță	1. m͜brǻ̧ță 2. brǻ̧ță	bráță	brǻ̧ță	brǻ̧ță	brǻță	m͜brǻ̧ță	brǻ̧ță	brǻ̧ță
8	cal	cå̧l	cå̧l	cå̧l	cå̧l	cal	cål	cå̧l	cål	cå̧l	cå̧l	cål
9	caldă	cǻ̧ldă	cǻ̧ldă	cǻ̧ldă	cǻ̧ldă	cáldă	cǻldă	cǻ̧ldă	cǻldă	cǻ̧ldă	cǻ̧ldă	cǻldă
10	cap	cå̧p	cå̧p	cå̧p	cǻ̧pu (art.)	cápu (art.)	cåp	cå̧p	cåp	cå̧p	cå̧p	cǻ̧pu (art.)
11	capră	cǻ̧pră	cǻ̧pră	cǻ̧pră	cǻ̧pră	cápră	cǻ̧pră	cǻ̧pră	cǻpră	cǻ̧pră	cǻ̧pră	cǻ̧pra (art.)
12	caș	cå̧ș	cå̧ș	cå̧ș	cåș	caș	cåș	cå̧ș	cåș	cå̧ș	caș	cå̧ș
13	fată	fǻ̧tă	fǻ̧tă	fǻ̧tă	fǻ̧tă	fátă	fǻtă	fǻ̧tă	fǻtă	fǻ̧tă	fǻ̧tă	1. fǻ̧tă 2. fåtă
14	gras	grå̧s	grå̧s	gras	grå̧s	gras	grås	grås	grås	grå̧s	grå̧s	grå̧s
15	înalt	nå̧lt	nå̧lt	nalt	nålt	nalt	nålt	nå̧lt	nå̧lt	nå̧lt	nalt	nå̧lt
16	nare	nǻ̧ře	nǻ̧ře	nářĕ	nǻ̧ře	náře	nǻ̧řẹa (art.)	nǻ̧rẹa (art.)	nǻ̧rẹa (art.)	nǻ̧řẹa (art.)	nárẹa (art.)	nǻ̧ře
17	nas	nå̧s	nå̧su (art.)	nå̧s	nå̧s	nas	nå̧s	nå̧s	nås	nås	nas	nå̧s
18	nevastă	ńevǻ̧stă	ńevǻ̧stă	ńẹvástă	ńevǻ̧stă	nevástă	ńẹvåstă	ńevǻ̧stă	ńevǻstă	ńevǻ̧stă	ńẹvǻ̧stă	ńevǻ̧stă
19	obraz	obrǻ̧z	^{u}obrǻ̧zu (art.)	^{u}obraz	^{u}obrǻz	^{u}obráz	obrǻz	^{u}obrǻ̧z	obrǻz	^{u}obrǻ̧zu (art.)*	obráz	^{u}obrǻ̧zu (art.)
20	palmă	pǻ̧lmă	pǻ̧lmă	pǻ̧lmă	pǻlmă	pálmă	pǻlmă	pǻ̧lmă	pǻlmă	pǻ̧lmă	pǻ̧lmă	pǻ̧lmă
21	pat	på̧t	på̧t	påt	påt	pat	påt	på̧t	påt	påt	på̧t	påt
22	prag	pråg	prå̧g	prå̧g	pråg	prag	pråg	prå̧g	pråg	prå̧g	pråg	pråg
23	sare	sǻ̧ře	sǻ̧ře	sǻře	sǻ̧ře	sářĕ	sǻ̧ře	sǻ̧ře	sǻřẹ	sǻře	sářẹ	sǻ̧řẹ
24	slab	slå̧b	slå̧b	slå̧b	slåb	slab	slåb	slå̧b	slåb	slå̧b	slab	slå̧b
25	talpă	tǻ̧lpă	tǻlpă	tálpă	tǻ̧lpă	talpă	tǻlpă	tǻ̧lpa (art.)	tǻlpă	tǻ̧lpa (art.)	tálpă	tǻ̧lpă
26	vacă	vǻ̧că	vǻcă	vǻ̧că	vǻci	vácă	vǻcă	vǻ̧că	våca (art.)	vǻ̧că	vǻ̧că	vǻ̧că
										* ^{u}ómu are dọụă fẹțẹ dẹ ^{u}obråz		

Tabloul nr. 3

i̯a

Subiecte / Cuvinte		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	băiat	bă̦i̯ắt	bă̦i̯ắt	bă̦i̯át	bă̦i̯ắt	bă̦i̯át	bă̦i̯ắt	bă̦i̯ắt	bă̦i̯ắt	bă̦i̯ắt	bă̦i̯ắt	bă̦i̯ắt
2	iapă	i̯ắpă	i̯ắpă	i̯ắpă	i̯ắpă	i̯ápă	i̯ắpă	i̯ắpă	i̯ắpă	i̯ắpă	i̯ắpă	i̯ắpă
3	iarbă	i̯ắrbă	i̯ắrbă	i̯ắrbă	i̯ắrbă	i̯árbă	i̯ắrbă	i̯ắrbă	–	i̯ắrbă	i̯ắrbă	i̯ắrbă
4	iarnă	i̯ắrnă	i̯ắrna (art.)	i̯ắrnă	–	i̯árnă	i̯ắrnă	i̯árnă	i̯ắrnă	i̯ắrna (art.)	i̯ắrnă	i̯ắrna (art.)

Tabloul nr. 4

t

Subiecte / Cuvinte		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	dinte	ďínćĕ	ďínćĕ	d'ínt́ĕ	dínćĕ	ďínt̆ĕ	ďínće	dínćĕ	ďínćĕ	ďínćĕ	ďínćĕ	dínćĕ
2	fete	féćĕ	féćẹ	fét'ĕ	féćẹ	fét̆ĕ	féćĕ	féćĕ	féćĕ	féće	féćĕ	féćĕ
3	frate	frắt̆ĕ	frắćĕ	frát̆ẹ	frắće	frát̆e	frắćĕ	frắćĕ	fráćĕ	frắće	frắt'ĕ	frắćĕ
4	frunte	frúnt̆ĕ	frűćĕ	frúnṭĕ	frúṇćĕ	frűṇt̆e	frűṇće	frűṇćẹ	frűṇćẹ	frűṇćĕ	frúṇćĕ	frűṇća (art.)
5	lapte	lắpte	lắpćẹ	lắpt'ĕ	lắpćẹ	lắpt̆e	lắpće	lắpćĕ	lápće	lắpćĕ	lắpćĕ	lắpćẹ
6	munte	múnte	műṇćĕ	műṇćĕ	műṇćẹ	műṇt̆e	műṇćĕ	műṇćĕ	műṇćĕ	műṇćĕ	műṇćĕ	műṇćẹ
7	părinte	pă̦ríṇćĕ	pă̦ríṇćẹ	pă̦rínt̆ĕ	pă̦ríṇćĕ	părínt́e	pă̦ríṇćĕ	pă̦ríṇćĕ	pă̦ríṇćẹ	păríṇćĕ	pă̦ríṇćĕ	pă̦ríṇćĕ
8	piepten	p^{i}éptẹn	p^{i}épćínu (art.)	p^{i}ĕ́ptẹnu (art.)	p^{i}épćẹnu (art.)	p^{i}éptẹn	p^{i}épćin	p^{i}ẹpćenu (art.)	p^{i}épćẹn	p^{i}ẹpći̯n	p^{i}épćẹn	p^{i}épćẹnu (art.)
9	sete	sĕ́t̆e	sĕ́ćĕ	sĕ́ćĕ	sắćẹ	1. séćĕ 2. sĕ́t̆e	sắćẹ	sắće	sĕ́će	sĕ́će	sĕ́ćẹ	sĕ́ćĕ
10	ştirb	sćirb	sćirb	șt̆irb	șćirb	șt̆irb	șćirb	șćirb	șćirb	șćirb	șćirb	[σ] șćirb
11	tinăr	ćínăr	ćínăr	t́ínăr *	ćínăr	t́ínăr (sg.) t́ínăr^{i} (pl.)	ćínăr	1. t́ínăr * 2. [k] ćínăr	ćínăr	[ε] ćínăr	1. ćínăr (sg.) 2. t́íner^{i} (pl.) 3. [k] ćíner^{i} (pl.)	ćínăr
12	caiete	că̦i̯ĕ́tẹ	că̦i̯ĕ́ćĕ	că̦i̯ĕ́t'ĕ	că̦^{i}ĕ́će	că̦i̯ét̆e	că̦i̯éćĕ	că̦^{e}éćĕ	că̦^{i}éće	că̦i̯éćẹ	că̦i̯ét'ĕ	?
13	cote	c^{u}ótĕ	c^{u}óćĕ	c^{u}óćĕ	c^{u}óćẹ	c^{u}ót̆ĕ	c^{u}óćẹ	c^{u}óćĕ	–	c^{u}óćĕ	[ε] c^{u}óćĕ	c^{u}óćĕ
				* ćínăr, spuń copíi̯ d-ă̦i̯a mai̯ mić care nu-s studiát aşĕ́.				*(la țáră)				

Tabloul nr. 5

d

	Subiecte / Cuvinte	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	**de**	đẹ̆	đẹ	đẹ	đe	d́e	đĕ	đẹ	đẹ	đẹ	đẹ	—
2	**deal**	dẹå̯l	đå̯l	đå̯l	đå̯l	d́ẹal	đål	đå̯l	đål	đå̯l	đå̯l	đå̯l
3	**deget**	1. ďéğet 2. đẹ́źĕt	đẹ́źĕt	d́ẹ́źèt	d́ẹ́źĕt	ďẹ́ğet	d́ẹ́źẹ̆t	đẹ́źĕt	đẹ́źet	đẹ́źĕtu (art.)	đeṣʲt	đẹ́źet
4	**des**	d'ĕs	d'es	d'es	đès	ďes	đĕs	đĕs	đĕs	đⁱĕs	đes	đes
5	**(mă) descuiț**	mă̯ ďescúlț	mă̯ đescúiț	mă̯ d'escúlț	mă̯ đẹscu̯lț	mă d'escúlț	mă̯ đescu̯lț	đĕscu̯lț	đẹscúlț	mă̯ đẹscu̯lț	mă̯ đescu̯lț	mă̯ đescu̯lț
6	**dimineața**	diminᵉǻ̯ța	d'imińǻ̯ța	d'imińǻ̯ță	d'iminẹǻ̯ță	d'imińáță	đimińǻță	đimińǻ̯ță	đimińǻ̯ță	đimińåța	đimińǻ̯ță	đ̣imińǻ̯ță
7	**dinte**	ďínćĕ	đínćĕ	d́ínt'è	d́ínćĕ	d́ínťĕ	đ̍ínćĕ	đínćĕ	d́ịnćĕ	đ́ínćĕ	đ́ínćė	đínćĕ
8	**deputat**	deputǻt	đeputǻt	đeputǻ̯t	đepu̯tǻt	d́eputát	đeputǻt	đ̣eputǻ̯t	đepu̯tǻ̯t	đeputǻ̯t	[σ] d'eputǻ̯t	đeputǻ̯t
9	**președintele (sfatului)**	preșĕdíntele	preșẹ̆d'ínťe	přeșĕďínťĕľĕ	přĕșĕđ́ínćẹľẹ̆	přeșeďínťĕľĕ	preșĕđ́ínćeľĕ	přeșĕđínćịľĕ	preșĕđínćeľẹ̆	přẹșĕđ́ínćĕľĕ	pṛ̌ẹșed'ínt'eľĕ	přeșĕd'ínćĕ

Tabloul nr. 6

ĉ

	Subiecte / Cuvinte	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	**berbeci**	bĕrbéś	berbéś	berbéĉ	berbéś	berbéĉ	bĕrbéś	bĕrbéś	berbéś	bĕrbéś	bĕrbéś	berbéś
2	**ceapă**	śǻ̯pă	śǻpă	śǻ̯pă	śǻ̯pă	ĉápă	śǻpă	śǻ̯pă	—	śǻ̯pă	śǻpă	śǻpă
3	**cer**	ĉer	śẹrʲ	śerʲ	śẹrʲ	ĉerʲ	śẹrʲ	śerʲ	śẹrʲ	śerʲ	śerʲ	śerʲ
4	**cinci**	ĉinĉ	śīṇś	ĉiṇĉ	śīṇś	ĉinĉ	śīṇś	śīṇś	śīṇś	śīṇś	śīś	śīṇś
5	**cireș**	śiřéș	śiřéș	.śiřéș	śiřéș	ĉiréș	śiřéș	śiřéș	śiréș	śiřéș	śiréș	śiřéș
6	**dulce**	dú̯lśẹ	dú̯lśe	dúlĉẹ	dú̯lśẹ	dúlĉĕ	dúlśĕ	dúlśĕ	dú̯lśe	dú̯lśĕ	dúlśẹ	dúlśẹ
7	**picior**	piśór	piśór	piĉór	piśór	piĉór	piśór	piśᵘ̯ór	piśᵘ̯ór	piśᵘ̯ór	piśór	piśór
8	**porci**	pᵘ̯orś	pᵘ̯orś	pᵘ̯orĉ	pᵘ̯orś	pᵘ̯orĉ	pᵘ̯orś	pᵘ̯orś	pᵘ̯orś	pᵘ̯orś	pᵘ̯orś	pᵘ̯orś
9	**purici**	púřeś	púrẹś	púreś	pú̯řĕś	púreĉ	púřeś	púřeś	púřeś	púřeś	púreś	púřeś
10	**rece**	ř̯ẹ́śĕ	ř̯ẹ́śẹ	rẹ̯́śẹ	rǻ̯śe	řéĉe	rⁱẹ̯́śĕ	rẹ̯́śĕ	rẹ̯́śĕ	rǻśẹ	rǻśẹ	řéśĕ
11	**seceră**	sⁱǻ̯śèř ẹ̆	sⁱẹ̯́śẹřẹ	såśẹřẹa (art.)	såśẹrẹa (art.)	sẹ̯́ĉẹřẹa (art.)	sẹ̯́śeřẹ̆	sịẹ̯́śèřè	—	sẹ̯́śẹřᵉa (art.)	såśẹrẹa (art.)	sẹ̯́śẹřẹ
12	**spice**	spíśè	spíśẹ̀	spíśĕ	spíśĕ	spíĉe	spíśè	spíśĕ	—	spíśẹ̆	spíśĕ	spíśĕ

Tabloul nr. 7

ĝ

	Subiecte / Cuvinte	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	**geană**	ĝᵉǻ̯nă	—	źánă	źéňĕ (pl.)	ĝᵉánă	źǻnă	źǻ̯na	źǻnă	źǻ̯na	źǻnă	źǻ̯na (art.)
2	**ger**	źĕr	[σ] źẹr	źĕr	źer	ĝĕr	źẹr	źĕr	źĕr	źẹr	źer	źẹr
3	**ginere**	źíňeřẹ	źíňeřẹ	źíňeře	źíňeřẹ	ĝineřẹ	źíńĕře	źíňĕře	·źíňĕře	źíňeřẹ	źíńeřẹ	źíňeřĕ
4	**fagi**	fåź	fåź	få̯ź	få̯ź	faĝ	fåź	få̯ź	fåź	få̯ź	få̯ź	fåź
5	**ninge**	ňīṇźĕ	ňīṇźẹ	ňīṇĝe	ňīźẹ	ňīṇĝẹ	ńīṇźè	ńīṇźĕ	nīźè	ńīźẹ	ńīźĕ	ńīźĕ
6	**singe**	sīṇźẹ	så̄źe	sīĝịľĕ (art.)	sīṇźĕ	síṇĝẹ	så̄źĕ	sīṇźè	sīźè	sīṇźẹ	sīźĕ	sīṇźĕ

Tabloul nr. 8

ń

Cuvinte \ Subiecte		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	călcîi	călcíńi̯	cặlcíńĕ	cặlcíi̯	cặlcíńĕ	călcíi̯	cặlcắń	cặlcíńĕ	cặlcáńu (art.)	cặlcắń	cặlcíń	cặlcíńu (art.)
2	elale	cláńi̯ĕ	clắńi̯ĕ	clắńi̯ĕ	clắńĕ	clắńĕ	clắńi̯ĕ	clắńĕ	clắńĕ	cláńi̯ĕ	clắńĕ	cláńĕ
3	cui	cuńi̯	cuń	cui̯	cuń	cui̯	cuń	cuń	cun	cuń	cun	cuń
4	rîie	ríńĕ	ráńĕ	ríi̯ĕ	ráńĕ	ríi̯ĕ	ráńĕ	ríńe	ríi̯ĕ *	1. ríńĕ 2. [T] scặbii̯ĕ	1. ríńĕ 2. [k] rîi̯ĕ	ríńĕ
5	vătrai	vặtrắńi̯	vặtrắń	vặtrái̯	vặtrắń	vătrái̯	vặtrắń	vặtrắń	vặtrắń	vặtrắń	vặtráń	vặtrắń
	vie	víi̯ĕ	víi̯ĕ	víi̯ĕ	víi̯ĕ	víi̯ĕ	víi̯ĕ	víi̯ĕ	—	víi̯ĕ	víi̯ĕ	víi̯ĕ

* hăi̯ d'in armắtă ḑic așĕ, da nuoi̯ aiis' spún'em rín'ĕ.

Tabloul nr. 9

u̯ (< sl. h)

Cuvinte \ Subiecte		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	praf	prắf	prắu̯	prắu̯	prắu̯	praf	prắu̯	prắu̯	prắu̯	prắu̯	prắu̯	prắu̯
2	vraf	[σ] vrắu̯	[D] ?	vrắu̯	?	vrau̯	[σ] vrau̯	vrắu̯	—	vrắu̯	vrắu̯	vrắu̯

Tabloul nr. 10

MORFOLOGIE

Cuvinte \ Subiecte		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	penele găinilor	péńei̯ĕ gắi̯nilo	péńi̯le gắi̯nilo	péńelĕ găíñilo [k] găíñilor	péńelĕ gắi̯ñilo	péńeĺe găíñilor	péńele gắi̯ńilo	[penele] gắi̯ńilo	[penele] gắi̯ńilo	péńeĺe gắi̯ñilo	péńelĕ gắi̯ñilo	— —
2	lîna oilor	lắna ói̯lo	lắnă a uói̯lo	lína uói̯lo	lắna u̯ói̯lo	lína uói̯lor	lắna ... a u̯ói̯lo	lína u̯ói̯lo	lắnă ... a u̯ói̯lo	lắna uói̯lo	lína uói̯lo	lắna ... a uói̯lo
3	am scuipat	am̆_scupii̯ắt	—	ă scui̯pát	am̆_scupii̯ắt	am scui̯pát	am scupii̯ắt	am_scupii̯ắt	ăm̆_scu̯piắt	ă_scupii̯ắt	ă_scupii̯ắt	a scupii̯ắt
4	a plouat	a ploi̯ắt	o ploi̯ắt	o ploi̯ắt	uo ploi̯ắt	a plouắt	o pluoi̯ắt	o ploi̯ắt	o ploi̯ắt	o ploi̯ắt	o ploi̯ắt	o ploi̯ắt

Tabloul nr. 11

— oń, — oańe

Cuvinte \ Subiecte		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	gînsac	giscắn	giscóń	giscói̯	giscuóń	g͡isác	giscóń	giscuóń	giscuóń	giscuóń	giscóń	giscóń
2	lupoaică	lupuắńĕ	lupu̯ắñĕ	lupu̯ắi̯că	1. lupóńĕ 2. lupu̯ắńĕ	lupuái̯că	lupu̯ắńĕ	lupu̯ắńĕ	lupoắńĕ	lupu̯ắna (art.)	lupu̯ắnĕ	lupu̯ắńĕ
3	mișcoi („pui de păduche")	[ε] mișcóń	mișcóń	mișcóń	mișcóń	mișcóń	mișcóń	mișcóń	mișcóń	mișcóń	mișcóń	mișcóń
4	rățoi	rățuóń	rățóń	rățói̯	rățuóń	rățói̯	rățóń	rățuóń	rățuóń	rățuóń	rățóń	rățóń
5	ursoaică	ursuắñĕ	ursu̯ắñĕ	ursu̯ắi̯că	uursu̯ắñĕ	ursói̯că	ursuắńĕ	ursu̯ắńĕ	ursu̯ắi̯că	uursu̯ắńĕ	uursu̯ắńĕ	uursu̯ắńĕ
6	vulpoi	1. vulpóń 2. [k] vulpóńi̯	vulpóń	vulpói̯	vulpuóń	vulpói̯	vulpuóń	vulpóń	vulpóń	vulpóń	vulpóń	vulpóń

Tabloul nr. 12

LEXIC

	Subiecte / Cuvinte	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	**albină**	gᵘăŋgă	?	álbínă	guǫ́nźę de stup (pl.)	albínă	1. albínă 2. guắnźĕ (pl.)	1. guắŋgă de stup 2. ălbínă	guắnźę dĕ stup (pl.)	albínă dę stup	1. albínă 2. guắŋgă de stup	1. guắnźę dę stup (pl.) 2. albíńĕ (pl.)
2	**avocat**	arvocắt	[σ] arvocắt	arvocắt	1. plᵘocắtăr 2. arvocắt	arvocát	arvocắt	[σ] plocắtăr	1. arvocắt 2. plᵘocắtăr	1. [σ] plocắtăr 2. [T] arvocắt	[σ] plocátăr	plocắtăr
3	**bocanci**	păpúś	păpúś	bᵘocắnś	păpúś	1. bocánĉ 2. [B] păpúĉ	păpúś	păpúś	păpúś	1. [B] păpúś 2. [T] bocắnś	păpúś	bocắnś
4	**bolnav**	beĉắg	bolnáv	bolnáv *)	bolnắvâ (f)	bolnáv	beĉắg	beĉắg	bolnắv	1. [B] beĉắg 2. bolnắv	bolnắv	bolnắv
5	**căruță**	cᵘośíjĕ	cośíjĕ	cośíjĕ	cᵘośíjĕ	1. cărúță 2. [B] cośíjĕ	cărᵘúță	cárúță	cośíjĕ	1. carúță 2. [B] cośíjĕ	cośíjĕ	1. cărúță 2. cośíjĕ
6	**cioban**	1. păstorⁱ (sg.) 2. păcurắrⁱ (pl.)	păcurắrⁱ	ĉobán	păcurắrⁱ	1. ĉobán 2. [B] păcurárⁱ	1. păcurắrⁱ 2. păstᵘórⁱ	păcurắrⁱ	păcurắrju (art.)	1. śobắn 2. păcurắrⁱ *)	1. păcurắrⁱ 2. śobán	păcurắrju (art.)
7	**creion**	creón	cŕeónu (art.)	cřeónu (art.)	cřeᵘónu (art.)	cřeᵘón	plajvắs	1. [B] plăjvắs 2. cřeuón	plajvắsu (art.)	1. plăjvắs 2. crĕⁱón	plajvắs	plăjvắsu (art.)
8	**doctor**	dóctor	dóptor	dóctor	dᵘóptoru (art.)	dóctor	dóptor	dᵘóptor	dᵘóptor	dóptor	dóptor	dᵘóptor
9	**farmacie**	fărmaĉíjĕ	păćícă	farmaĉíjĕ	1. farmaĉíje 2. paćícă	1. farmaĉíjĕ 2. [B] paćícă	fărmaĉíjĕ	păćícă	păćícă	1. [B] păćícă 2. [T] farmaĉíjĕ	1. paćícă 2. fărmaĉíjĕ	paćícă
10	**fasole**	mắdăřĕ	mắdăřĕ	mắdâřĕ	mắdărea (art.)	făsólĕ	madăřĕ	madâřĕ	—	1. [T] fasᵘólĕ 2. [B] mắdâřĕ	mắzăřĕ	[σ] mădăře
11	**ficat**	măi	măi	ficát	măi	mai	măi	măi	măi	1. măi 2. [T] ficắt	măi	măi
12	**mămăligă**	1. mămălígă 2. mắndră	1. mắndră 2. mămălígă	1. mắndră 2. mămălígă **)	1. mắndră 2. mămălígă	1. [T] mămălígă 2. [B] mándră	mắndră	1. [B] mắndră 2. [T] mâmălígă	mămălígă	1. mămălígă 2. [B] mắndră	1. mămălígă 2. [B] mắndră	1. mămălígă 2. mắndră
13	**muscă**	1. gᵘắnźĕ (pl.) 2. [k] múșćᵉ (pl.)	gᵘắŋgă	gᵘắŋgă	guắŋgă	1. múscă 2. [B] guắŋgă	1. múscă 2. guắŋgă	guắŋgă	guắŋgă	1. guắŋgă 2. múscă **)	gᵘắŋgă	gᵘắŋgă ńắgră
14	**nuntă**	uspắț	uspắț	uspắț	núntî	núntî	ᵘospắț	ospⁱắț	uspⁱắț	1. [B] uspắț 2. [T] nụ́ntă	uspắț	nụ́ntă
15	**pantofi**	źumățⁱắț	[D] źumățắț	1. pantᵘófⁱ 2. [B] źumățắț	źumățắț	pantófⁱ	źumățắț	źumățắț	źumățắț	1. źumățắț 2. [T] đę́će	źumățắț	đumățắț
16	**pîine**	pítă	pítă	1. pítă 2. píjńĕ	pítă	píjńe	pítă	pítă	pítă	pítă	pítă	pítă
17	**portofel**	podelắreș	podelắřęș	pᵘortofél	—	1. portofél 2. [B] póŋgă 3. podeláreș	pᵘortofél	portᵘofél	—	1. pᵘodĕlắřĕș 2. [T] pᵘortofél 3. [B] púŋgă	1. portofél 2. pᵘodeláreș	puŋgóń
18	**porumb**	cucurúd	cucurúd	cucurúd	cucurúd	1. porúmb 2. [B] cucurúz	cucurúd	cucurúd	—	1. [T] porúmb 2. [B] cucurúd	cucurúd	cucurúz
19	**recrutare**	recrutắřĕ	[σ] azintắřĕ	řecrutắře	zântắșe	1. řecrutáře 2. [B] la zintáře	la azintắřĕ	1. la aĭĕźĕřę 2. [B] la azintắřĕ	la azintắřę	1. [B] la azintắřĕ 2. [T] la vizítă	[σ] zintářĕ	la zintářĕ
20	**școală**	școᵘắlă	1. școᵘắlă 2. ușcᵘắlă	școắlă	ᵘșcuắlă	1. școắlă 2. [B] ușcuắlă	ușcuắlă	—	ușcuắlă	ușcuắlă	ușcuắlă	ișcuắlă
21	**spate**	círcă	1. spắćil'ĕ (art.) 2. círcă	1. spátil'ĕ (art.) 2. [B] círcă	cárcă spắćel'ĕ (art.)	spáťe	spắćĕ	círca (art.)	1. spắće 2. cárcă	1. [B] círcă 2. [T] spắťil'ę (art.) 3. [T] spinắřĕ	1. círcă 2. spắće	1. spắćil'e (art.) 2. cárca (art.)
22	**șoarece**	gindắc	gindắc	gindắc	1. șuắřec 2. gindắc	1. șuắreĉe 2. [B] gindắc	gindắc	gindắc	gindắc	1. gindắc 2. [T] șuắřeś ***) (pl.)	1. șuáreś (pl.) 2. gindắś (pl.)	1. șuářec 2. gindắc
23	**tutun**	duᵘắn	duhắn	duhắn	duhắn	tutún	duhắn	duhắn	duhắn	1. [T] tutún 2. [B] duhắn	tutún	duhắn
24	**usturoi**	ăi	ăi	1. usturói 2. [B] ăi	ăi	1. usturói 2. [B] ai	ăi *)	ăi	—	usturói	ăi	ắiu (art.)
25	**cooperativă**	1. cupărativă 2. cᵘoperativă	copărativă	copĕrativă	copărativă	copĕrativă	copărativă	copărățivă	copărativă	copărativă	cupărativă	1. păcurativă 2. [B] bᵘóltă
26	**fotografie**	potrigắfijĕ	fotográfije	fᵘotográfijĕ	potrogắfijĕ	fotográfijĕ	potrográfijĕ	potrogắfijĕ	potrigắfijĕ	1. [B] pᵘotrét 2. [T] fᵘoto-grắfijĕ	potográfijĕ	potřét
27	**tuberculoză**	[σ] berteculóză	?	tuberculóză	1. i-atacắtă 2. buắlă uscắtă 3. bĕrculódă	aprinsórⁱ de plămín	turcubelᵘóză	[ε] berculᵘóz	buálă de berculódă	berculódă	atacátă la plămíń	?
				*) [noi spunem] bolnáv, [cei bătrîni] beĉág **) [așa spune domnișoara (învățătoarea)]			*) [dv. îi ziceți] usturói			*)[mai des] **) [așa spune domnișoara învățătoare] ***) tineřetul ásta dic șuáreś		

câsă „дом") постепенно исчезает, так как оно не встречается в говоре соседних сел. Другие фонетические отклонения, хотя и областные, продолжают свое бытование, будучи общераспространенными во всей области и встречаются на большом протяжении.

Жители мужского пола ясно отдают себе отчет о некоторых фонетических различиях, существующих между речью мужчин и речью женщин.

В отношении лексики, носители говора села Меря замечают разницу между речью молодых и более пожилых, однако они не обращают внимание на особенности, отличающих речь мужчин от речи женщин, несмотря на их явное существование.

Это объясняется тем, что лексические различия между речью молодых и старых обнаруживаются и в других говорах данной области. Они носят общий характер, будучи связанными с процессом большого масштаба нивелировки местных говоров под разрастающим влиянием общенародного языка. К этому нужно добавить следующую специфическую особенность говорящих села Меря, согласно которой в рамках общественных взаимоотношений „пол" играет меньшую роль, чем „возраст".

LE PROCÈS DE DIFFÉRENCIATION DU PARLER D'UN VILLAGE (MERIA, RÉGION DE HUNEDOARA)

(RÉSUMÉ)

L'auteur interprète dans ce travail les matériaux recueillis lors de ses deux enquêtes dialectales, entreprises au village de Meria, (région de Hunedoara), au cours des années 1952 et 1954.

Les conditions spéciales de vie des habitants de ce village présentent un intérêt tout particulier pour celui qui se propose d'étudier l'influence qu'exerce la langue commune sur un parler local. Ce travail devient très intéressant au moment où l'enquêteur tente de surprendre — dans une phase initiale, il est vrai — le procès de différenciation, par sexes et par générations, du parler local.

Les matériaux obtenus dans ces deux enquêtes, comparés à eux-mêmes et rapportés aux faits enregistrés antérieurement (par I. Popovici et Ov. Densusianu) dans le même village, révèlent que l'action nivélatrice de la langue commune ne s'exerce pas de la même façon dans les différents compartiments de la langue et sur les interlocuteurs de sexe et d'âge différents. Il s'ensuit une différenciation du parler, par sexes et générations, tant du point de vue de la phonétique que du lexique. Le langage des femmes, indifféremment de leur âge, et aussi celui des hommes d'un âge avancé, garde d'une façon plus évidente les éléments dialectaux, tandis que celui des représentants hommes de la nouvelle génération se ressent de l'influence de la langue commune.

L'auteur démontre comment l'imitation, l'adoptation de la prononciation de la langue commune aboutit à éliminer les phonétismes régionaux. Ces innovations n'affectent pas tous les sons en même temps. Tel le cas du phonétisme caractéristique de ce parler local (la prononciation de l'*å* dans *cåpră, cåsă*), qui commence à disparaître parce qu'il ne se retrouve plus dans les parlers voisins. D'autres phonétismes, bien que régionaux,

résistent encore parce qu'ils sont communs à toute cette région et sont répandus sur une aire plus étendue.

Les sujets d'enquête hommes ont la conscience de certaines différences phonétiques entre leur parler et celui des femmes. Quant au lexique, les sujets informateurs signalent les différences entre la génération plus jeune et celle plus âgée. Ils ne font toutefois pas mention des différences par sexes, bien que ces différences existent. L'explication de ce phénomène tient au fait que ces différences lexicales qui existent dans le parler des jeunes et des vieux se retrouvent dans le parler d'autres villages de la région. Ces différences présentent un caractère général. Elles s'attachent aux procès du nivellement des parlers qui a lieu à grande échelle, nivellement dû à l'influence de plus en plus prononcée de la langue commune. Il faudrait y ajouter une considération valable pour la mentalité des villageois de Meria, que dans les relations sociales ,,l'âge" joue un rôle plus grand que ,,le sexe". Il va de soi que l'attention des sujets parlants perçoit plus facilement les différences existantes entre le langage des jeunes et celui des vieux, plutôt que celles qui caractérisent le langage des hommes et celui des femmes.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

NOTE ŞI RECTIFICĂRI

VARIANTELE REGIONALE ALE FONEMELOR *t'*, *d'*

DE

ACAD. E. PETROVICI

În unele graiuri din Ardeal şi din Banat, cuvintele *bate, cade* sînt rostite *bat'ĕ, bak'ĕ, baćĕ cad'ĕ, caǵĕ caǧĕ*[1].

În aceste graiuri cuvintele (*să*) *bată* ~ *bat'ă* „(să) bată ~ el bate", *kadă* ~ *kad'ă* „cadă ~ cade"[2] se deosebesc între ele prin opoziţiile *t* ~ *t'*, *d* ~ *d'*. Aşadar *t* ~ *t'* precum şi *d* ~ *d'* constituie cîte două foneme, două dure (*t, d*) şi două moi (*t', d'*). În diferite graiuri din Ardeal şi din Banat, fonemele moi *t'*, *d'* prezintă diverse variante dialectale: *t''*, *d''*[3], *k'*, *ǵ*, *t'*(*č*), *d'*(*ǧ*)[4], *č*, *ǧ*[5] etc. În sistemul fonematic al acestor graiuri, *t''*, *k'*, *č* etc. sînt variante ale fonemului *t'* (care se opune fonemului *t* dur), iar *d''*, *ǵ*, *ǧ* etc. sînt variante ale fonemului *d'* (care se opune fonemului *d* dur). Aşadar, *t'*, *k'*, şi *č* nu constituie variantele fonemului unic *t*, cum afirmă acad. Al. Rosetti (vezi mai sus, p. 161), ci ale fonemului *t'* (deosebit de fonemul *t*).

Aceste graiuri, ca de altfel şi limba literară, posedă un fonem *t* şi un fonem *t'* (de asemenea fonemul *d* şi fonemul *d'*). Dar pe cînd în Ardeal şi în Banat *t'*, *d'* sînt puternic muiate, dosul limbii atingînd la articularea lor aproape întreg palatul, pentru articularea alveolară a fonemelor *t'*, *d'* ale limbii literare coroana limbii nu atinge o zonă mult mai întinsă a palatului din vecinătatea alveolelor. Totuşi *t'*, *d'* din limba literară au o articulaţie suplimentară a dosului limbii la palat, ceea ce face ca între consoana moale şi vocalele *a*, *o*, *u* următoare să apară o scurtă vocală de tranziţie, avînd timbrul *e* sau *i*: *băt^{e}a*, *bad^{e}o*, *şt^{i}ucă* (transcrise fonematic *băt'a, bad'o, şt'ukă*). În Ardeal şi în Banat aceste cuvinte se rostesc *băt'a, băk''a, băča, bad''o, baǵo, baǧo* etc., fonemele consonantice moi *t'*, *d'* prezentînd diverse variante regionale.

---

[1] În realitate, africatele *č*, *ǧ* provenite din palatalizarea lui *t*, *d* se rostesc mai muiat decît africatele *č*, *ǧ* din limba literară. Ele amintesc pe „ich-Laut", în partea fricativă a duratei lor, în mai mare măsură decît africatele literare.

Prin *ĕ* se notează o nuanţă a lui *e* apropiată de *ă*. Această nuanţă apare în graiurile populare după consoane moi.

[2] Sever Pop (în *Atlasul lingvistic romîn* I) notează de obicei *ă* în loc de *ĕ* după consoane moi.

[3] În *Atlasul lingvistic romîn* II, am notat *t'* cu un *k'* suprapus şi *d'* cu un *ǵ* suprapus pentru *t''*, *d''* care apar în *Atlasul lingvistic romîn*, seria nouă. Aceşti *t''*, *d''* au zona de articulaţie pe palat la mijloc, între *t'* — *k'* respectiv *d'* — *g'*.

[4] Prin *t'*(*č*), *d'*(*ǧ*) am redat aici literele suprapuse întrebuinţate de ALR (*t'* cu un *č* suprapus şi *d'* cu un *ǧ* suprapus), prin care au fost notate ocluzive prepalatale puternic muiate, care făceau aproape impresia unor africate.

[5] Vezi mai sus, nota 1.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3–4, 1956

NOTE ETIMOLOGICE

DE

ACAD. AL. GRAUR

branţ

Termenul romînesc de cizmărie *branţ* a fost explicat just prin germ. *Brandsohle*, care înseamnă cam acelaşi lucru. Dar nu s-a arătat cum se explică diferenţele de formă, care sînt destul de mari. Desigur, transformarea grupului german *ds* în *ţ* romînesc nu pune nici o problemă ; dar ce s-a întîmplat cu sfîrşitul cuvîntului ? Ar fi trebuit să avem *branţole*, dar această formă s-a putut uşor schimba în *branţule*. Acesta a fost luat drept un plural articulat, adică *branţurle*, înţeles ca *branţurile* ; de aici a ieşit apoi forma nearticulată *branţuri* ; faţă de acest plural, s-a reconstruit şi singularul normal, de formă masculină, *branţ*, după modelul *şanţ-şanţuri*. Dovada că lucrurile s-au petrecut aşa ne-o aduce paralelismul cu vechiul romîn pl. *mînule*, devenit *mînurle*, apoi *mînurile*, de unde pluralul nearticulat *mînuri*, formă regională paralelă cu *mîni*, *mîini* (vezi ,,Bull. linguistique", IV, 1936, p. 100-102).

calţavetă

Calţavetă se întrebuinţează în Moldova pentru ,,jartieră". Tiktin îl derivă, fără îndoială just, din gr. καλτσοδέτα ; greşeşte însă, evident, cînd pune la baza cuvîntului grecesc pe it. *calzoletto*, căci forma grecească se explică perfect în greceşte ca un compus din κάλτσα ,,ciorap" şi -δέτης ,,legător", de la verbul δένω ,,leg". Dacă e sigur că în romîneşte cuvîntul vine din greceşte, nu e mai puţin adevărat că forma lui este curioasă : de ce avem *a* pentru *o* şi *v* pentru δ? În general δ e redat în romîneşte prin *d* (*decar* < δεκάρι, ,,Bull. linguistique", V, p. 60 etc.). Cunosc o singură paralelă, cuvîntul regional *ivră* ,,femeie rea", din gr. ὕδρα ,,hidră", ,,Bull. linguistique", V, p. 68). Este şi un cuvînt în care *d* alternează cu *v* : *andivie* şi *andidie*, dar amîndouă formele există şi în greceşte, iar originalul este cu *v*. *Căltsăvetă* apare şi în macedoromînă (Capidan, *Aromînii*, p. 168, care nu dă nici o explicaţie asupra modificării fonetice, deşi la p. 368 ne spune că în aromînă δ se rosteşte ca în greceşte, iar uneori a devenit *d)*. Zanne. *Proverbele romînilor*, III, 53, are cîteva atestări din aromînă : *calţăvete*, *culţuvetă*, *culţavetă*.

Pentru tratarea lui δ ca *v*, avem o paralelă în redarea surdei θ prin *f* în limbile slave De aceea mă gîndesc că şi pentru *calţavetă* ar trebui să introducem un intermediar slav. Natural, prima idee este că acest intermediar ar trebui să fie bulgar. Dar bulgara nu explică tratarea lui *o* ca *a* ; aceasta ne trimite mai curînd la rusă, ceea ce s-ar potrivi cu faptul că în romîneşte cuvîntul apare în Moldova. În ruseşte, nu găsesc atestat cuvîntul în dicţionare, dar aceasta nu constituie o piedică de neînvins. Mai greu de explicat ar fi coincidenţa cu aromîna, care, desigur, nu are împrumuturi din rusă.

-eală

Am discutat originea sufixului romînesc *-eală* în „Bull. linguistique", III, p. 35-37. Totuşi chestiunea nu a fost rezolvată, căci nu erau încă date condiţiile pentru aceasta. Singurul progres pe care l-a adus articolul pomenit a fost precizarea că substantivele în *-eală* sînt legate de verbele de conjugarea a IV-a.

Este limpede că la bază trebuie să stea sufixul slav *-dlo*, care formează nume de instrument (paralela latină este *-bulo-*, de ex. în *subula* > rom. *sulă*). Există în limbile slave cuvinte vechi fără vocală tematică între rădăcină şi sufix, dintre care pe noi ne interesează v. sl. грѣло (rom. *gîrlă*) ; poate că trebuie alăturat şi rom. *tîrlă*, dacă provine din sîrb. *trlo* sau din bulg. трьло, cum se susţine. Dar marea masă a cuvintelor slave formate cu sufixul de care ne ocupăm prezintă înaintea sufixului vocala caracteristică a verbelor, ceea ce înseamnă că sînt formate de la verbe.

Pentru a explica forma romînească, ne-ar trebui derivate slave cu vocala caracteristică *-ě-* ; asemenea derivate nu există însă. Ce e drept, apare în vechea slavă bisericească cuvîntul припѣло „parte a unui imn bisericesc", devenit în romîneşte *pripeală* (bineînţeles, alt cuvînt decît derivatul de la *a se pripi*). Dar cuvîntul romînesc este un cuvînt livresc, care nu putea încetăţeni sufixul ; afară de aceasta, el nu comportă vocală caracteristică, rădăcina verbului fiind *pě-*. În articolul meu mai vechi citam, după G. Pascu, un bulg. *skrobela* „scrobeală", dar nu am impresia că acest cuvînt există în realitate. Cuvintele curente în limbile slave au vocala caracteristică *-a-* sau *-i-*, cu care se formează cele mai multe verbe în aceste limbi.

Există deci în limbile slave derivate în *-adlo*, devenit *-alo* în limbile de răsărit şi de sud ; de aici avem pe *nicovală* (v. sl. наковало), *sucală* (sîrb. *sùkalo*) şi *zăbrea* (*zăbreală*, v. sl. забрало) care, bineînţeles, nu au putut da în romîneşte un sufix productiv, deoarece rădăcina lor nu e transparentă pentru noi. Există totuşi cel puţin un cuvînt în *-ală* făcut în romîneşte, dar nu de la un verb de declinarea I : *zicală*. Există apoi o serie de formaţii regresive de la verbe terminate în *-ăli* : *cicală* (de la *cicăli*), *migală* (de la *migăli* [1]), *păcală* de la *păcăli*, şi, desigur, *tîndală* de la *tîndăli*). Nici acestea nu puteau constitui baza unui sufix romînesc.

În slavă sînt mai multe verbe în *-i-* şi ca atare sînt şi mai multe derivate în *-idlo* (> *-ilo*). Noi avem astfel *cadilă* „cădelniţă" (v. sl. кадило), *nosilă* „năsălie" (v. sl. носило), *pravilă* (r. правило), *sedilă* (v. sl. сѣдило), *sveştilă* (v. sl. свѣштило), *stavilă* (v. sl. ставило), *tocilă* (v. sl. точило), şi, sub forma poloneză, *povidlă* (pol. *powidło*). Nici această formă nu a devenit productivă în romîneşte : unele cuvinte sînt atestate destul de sărăcăcios, altele au accentul pe rădăcină (nu pe vocala caracteristică). Mai mult decît atîta : constatăm că, acolo unde în slavă este un derivat în *-ilo*, în romîneşte avem o formă refăcută, *-eală* : *cerneală* (v. sl. чрънило), *momeală* (bulg. мамило), *sineală* (bulg. синило).

Aceste din urmă exemple ne dau, cred, cheia enigmei. În romîneşte s-a împrumutat forma *-ală*, care s-a putut alipi la orice fel de teme. Fiindcă însă în limba noastră cele mai numeroase erau verbele în *-i*, consoana precedentă era de cele mai multe ori muiată. Folosind teoria acad. Em. Petrovici cu privire la corelaţia de timbru muiat şi nemuiat a consoanelor romîneşti, ne explicăm acum de ce sufixul face impresia că are forma *-eală* : în realitate este *-ală*, precedat de consoana muiată cu care se termină rădăcina verbelor de conjugarea a IV-a : *scrobeală* trebuie deci analizat ca *scrob'* + *ală*.

lastic

În „Grai şi suflet", 1934, VI, p. 332, am explicat cuvîntul prin turc. *lastik*, ngr. λαστίχι împotriva lui Tiktin, care porneşte direct de la engl. *lasting*. Constat însă acum că cuvîntul există şi în ruseşte, sub o formă mai apropiată decît cea neogreacă : ластик, cu accentul pe prima silabă, ca şi în romîneşte. Există deci cel puţin prezumţia că la noi a venit din ruseşte.

---

[1] În „Bull. linguistique", IV, p. 93, unde am discutat aceste cuvinte, am arătat că *migăli* ar putea fi legat de v. sl. *migalivŭ* „mobilis". În realitate e vorba de v. sl. мигливъ, al cărui sens nu e „mobilis", cum spune Miklosich, ci „clipitor" (Berneker).

mortăciune

Toate dicţionarele noastre etimologice explică pe *mortăciune* prin latinul *morticinus* „de cadavru". Această explicaţie este plauzibilă : încă din latineşte cuvîntul apare substantivat sub forma neutrului *morticinum* „cadavru" ; forma *mortăcină* apare în romîna veche, iar forma actuală se explică uşor prin analogia sufixului *-ciune* (*mortăciune* faţă de *mort* este ca *deşteptăciune* faţă de *deştept* ; vezi şi dubletul *mătăcină-mătăciune*). Cu toate acestea trebuie să avem în vedere şi altă posibilitate. Vechea slavă cunoaşte substantivul мрътвичина, мрътвьчина „cadavru" (cf. rus. мертвечина, cu acelaşi sens), care se explică prin v. sl. мрътвьць „mort". Sînt multe şanse ca formele slave să fi avut un rol în crearea sau în păstrarea cuvîntului romînesc.

moşi pe groşi

Dicţionarul Academiei Romîne, sub *groş*, inserează expresia *a spune* (*a înşira, a îndruga*) *moş pe groş* „a sta la taifas, a spune verzi şi uscate, gogoşi", pe care o consideră provenită „din neînţelegerea" expresiei *a afla groş pe groş* „a afla comori şi avere multă". Nu cunosc această expresie, dar pe cea conţinută în titlul prezentei note am auzit-o adesea şi o întrebuinţez şi eu ; am avut însă întotdeauna sentimentul că cele două substantive sînt la plural : *moşi pe groşi*. Explicaţia citată mai sus nu e de loc verosimilă, căci nu se vede de ce *groş* s-ar fi schimbat în *moş*, nici schimbarea de înţeles nu este justificată prin nimic. În *Proverbele romînilor* a lui Zanne, vol. II, p. 275, găsesc expresia *moşi păroşi* : *a spune despre moşi păroşi* înseamnă „a spune poveşti cu lucruri care nu pot exista". Este evident că *moşi pe groşi* este aceeaşi expresie cu *moşi păroşi* şi e tot atît de evident că prima variantă trebuie explicată prin cea de-a doua, care se explică singură. Avînd în vedere că *moşi pe groşi* circulă în Muntenia, unde *pe* se pronunţă *pă*, nu mi se pare greu de explicat nici foneticeşte trecerea de la *păroşi* la *pă groşi*.

oxo

În vorbirea familiară şi argotică circulă sau cel puţin a circulat pînă nu de mult cuvîntul *oxo* cu sensul de „taci !". Cum nici în romîneşte, nici în limbile din care se împrumută de obicei în romîneşte cuvinte de felul acesta nu găsim nimic care să amintească o asemenea formaţie, etimologia prezintă dificultăţi serioase. Cred totuşi că ea poate fi găsită într-o obişnuinţă a dactilografiei : adesea la sfîrşitul unei lucrări, pentru a se arăta că nu mai urmează nimic, se pune între două pauze semnul acesta (*-oxo-*). Citit ca şi cum ar fi reprezentat un cuvînt, *oxo* a putut fi înţeles ca „s-a isprăvit, gata !", deci a putut fi folosit ca interjecţie cu sensul de „isprăveşte ! taci !".

porc de cîine

Dicţionarele noastre înserează la cuvîntul *cîine* expresia *porc de cîine*, explicată prin „om rău din cale afară, cu inima împietrită" (Candrea). Originea rămîne neclară : porcul este simbolul lăcomiei, al obrăzniciei, al murdăriei, dar nu al răutăţii. Nici din punct de vedere sintactic expresia nu e uşor de lămurit : ce fel de atribut este *de cîine* pe lîngă *porc*? Pe de altă parte, expresia nu pare a fi prea veche : nici Damé, nici Tiktin, nici Şăineanu nu o cunosc. Totul arată că avem de-a face cu ceva rău înţeles, şi de fapt este vorba de o transformare prin etimologie populară a altei expresii mai vechi. Într-adevăr, la Anton Pann, *Povestea vorbei*, III, 114, găsim forma *păr de cîine*, şi aceasta trebuie să fie primitivă. Pentru sens, se poate compara *a avea peri de lup* „a fi rău". Foneticeşte, deosebirea este destul de mică, deoarece în majoritatea cazurilor se pronunţă *por-de-cîine*. După *a avea păr de cîine*, se va fi zis *a fi păr de cîine* şi, neînţelegîndu-se expresia, s-a socotit că ocara cea mai tare trebuie să fie conţinută de primul cuvînt, care a ajuns astfel să fie înţeles ca *porc*.

potlogar

Cuvîntul are în romînește două sensuri : „cîrpaci, cizmar care face reparații grosolane" și „pungaș, găinar, hoț de lucruri mărunte" (cuvîntul de bază fiind *potlog* „petec de piele"). În aparență, legătura între cele două sensuri este ușor de făcut, căci și alte cuvinte care au raport cu cizmăria au fost puse la baza unor epitete batjocoritoare : *cioflingar*, care înseamnă între altele „haimana", a fost explicat prin germ. *Schuhflicker* „cîrpaci, cel care cîrpește ghetele" (*Dicționarul Academiei Romîne*), sau prin țig. *čoxengero* „cizmar" („Bull. linguistique", II, p. 138) ; *papugiu* este „cel care face papuci" și înseamnă și „potlogar" (Candrea)) ; *șuster*„escroc" e explicat prin germ. *Schuster* „cizmar", iar *flecar* ar fi la origine „cel care pune flecuri".

Dar подлог în rusește înseamnă „fals, escrocherie", iar în bulgărește înseamnă „fals", fără nici o legătură cu cizmăria. Între forma romînă și cele slave apropierea nu poate fi întîmplătoare. Dacă în limbile slave nu există un derivat de felul lui *potlogar* al nostru (în dicționare n-am găsit nici un exemplu), și dacă nu vrem să admitem că un asemenea derivat slav există sau a existat fără să fie atestat în dicționare, trebuie să credem cel puțin că sensul cuvîntului slav a influențat derivatul romînesc, ceea ce înseamnă că cizmăria nu are amestec în evoluția de sens a cuvîntului.

De sigur nici *flecar* nu se explică așa cum am arătat mai sus : e derivat de la *fleac*, și chiar dacă acesta este identic cu *flec* în ce privește originea, sensul lui *flecar* se explică prin sensul lui *fleac*.

Cred că nici sensul de „potlogar" al lui *papugiu* nu trebuie pus în legătură cu sensul de „cizmar" ; Tiktin pornește de la sensul de „om care păzește papucii în vestibul". Mai curînd cred că ideea e alta : „cel care poartă papuci" poate fi taxat de om neserios, fără credit, într-o vreme în care oamenii bine situați au renunțat la uzul papucilor în oraș, și poartă cizme sau ghete (pentru cazuri analoage, vezi B. Cazacu, SCL, IV, 1953, p. 119 și urm.). De remarcat că la Caragiale, în *Noaptea furtunoasă*, *papugiu* e pus alături nu de *escroc, potlogar*, ci de *scîrța-scîrța pe hîrtie*, de *bagabont*, de *prăpădit de amploiat care n-are chioară în pungă*, de *coate-goale*, de *moftangiu*. . .prin urmare sensul trebuie să fie cel presupus de mine. Probabil așa l-a înțeles și Ion Pas, L., I, p. 107 : la *divanuri au fost cocoțați papugiii. Slujbele nu mai sînt date după rang și obraz*. . .

schimosi

Alături de *schimonosi*, apare în limba noastră și *schimosi*. Tiktin și Candrea citează exemple din Dosoftei, Cantemir, Neculce, Alecsandri. Candrea explică numai pe *schimonosi* din gr. ἀσχη-μωνῶ viit. ἀσχημώσω. Tiktin explică și pe *schimosi* din ngr. ἀσχημίζω, viit. ἀσχημίσω refăcut după ἄσχημος „diform". Nu știu unde vor fi găsit Tiktin și Candrea viitorul ἀσχημονώσω, căci, după știința mea, viitorul este ἀσχημονήσω, și aceasta mi se pare singura formă posibilă (vezi, de exemplu Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπίτομον de Konstantinos Garpolas, Atena, 1839) iar de la ἀσχημίζω, după cum arată și Tiktin, viitorul este ἀσχημίσω. Să mai adăugăm că ἀσχημωνῶ are numai în greaca veche înțelesul de „a sluți", potrivit pentru cuvîntul romînesc, pe cînd în greaca modernă cuvîntul înseamnă „a se purta indecent". Dar cuvîntul nostru nu poate veni din greaca veche, ci numai din cea modernă. Explicația trebuie să fie următoarea : de la adjectivul ἄσχημος se formează în grecește un verb ἀσχημώνω „a sluți," cu sufixul -ώνω, cf. βεβαιώνω „a asigura", de la adjectivul βέβαιος „sigur". Aoristul de la verbele cu prezentul în -ώνω este în -ωσα (βεβαίωσα, cf. A. Mirambel, *Precis de grammaire élémentaire du grec moderne*, Paris, 1939, p. 157). În orice caz, prezentul romînesc *schimosi* nu se poate explica decît printr-un aorist grecesc ἀσχήμωσα, care la rîndul lui nu poate fi legat decît de un prezent ἀσχημώνω, formație perfect regulată în grecește.

şezătoare

Cuvîntul nostru *şezătoare* se explică foarte bine ca derivat romînesc de la *a şedea*, cu sufixul -*(ă)toare*. Cu toate acestea cred că trebuie să ţinem seamă de posibilitatea ca formaţia să fi fost imitată după un model slav. În bulgăreşte, „şezătoare" se zice **седянка**, derivat de la „a şedea". În ruseşte există cuvîntul cu sens analog **посиделки**, derivat de la **сидеть** „a şedea". Legătura între noţiunea de „a şedea" şi cea de „şezătoare" nu se impune de la sine, căci cea mai importantă notă a „şezătorii" nu e şederea, ci munca, aşa încît coincidenţa de formaţie poate da de bănuit că în romîneşte avem de fapt un calc după slavă.

şugubăţ

Dicţionarele noastre atribuie acestui cuvînt trei sensuri : 1) „asasin" ; 2) „periculos" ; 3) „poznaş". Legătura semantică poate fi stabilită, dar trebuie să recunoaştem că e destul de curioasă. Se poate compara rom. *zglobiu*, care provine din v. sl. злобивъ „răutăcios". *Şugubăţ* este explicat prin v. sl. доушегоубьць „asasin", literal „pierzător de suflet". Aceasta este interpretarea dată pînă acum cuvîntului. Realitatea este însă întrucîtva diferită. Anume, dacă pentru primul sens referirea la v. sl. доушегоубьць nu cauzează nici o dificultate, trecerea la sensul al treilea este mult mai greu de explicat. Forma *şugubăţ* cu sensul de „criminal" este atestată (vezi B. P. Hasdeu, *Din istoria limbii romîne*, Bucureşti, 1883, p. 77-78). S-a putut vedea în sensul al treilea o influenţă a lui *şugui* (vezi Tiktin, s. v.). Este însă mult mai verosimilă altă explicaţie, respinsă de Tiktin : *şugubăţ* „glumeţ" provine din bulg. шегобиец „farsor", legat de expresia **бия си шега**, calchiată de romînescul *a-şi bate joc* ; fie că în cuvîntul actual *şugubăţ* „poznaş" trebuie să vedem un nou împrumut, fără legătură cu vechiul *şugubăţ* „asasin", fie că cuvîntul vechi s-a păstrat dar a fost influenţat în ce priveşte sensul de cuvîntul bulgar, în orice caz exemplul de transformare semantică impresionantă trebuie îndepărtat.

targă

Expresia *a trage targa pe uscat*, frecventă în vorbirea familiară, dar neînregistrată în dicţionare, înseamnă „a o duce greu" ; *Ce face X? — Ce să facă, trage targa pe uscat*. Pornind de la sensurile cunoscute ale cuvîntului *targă*, nu putem ajunge la explicarea acestei expresii. G. Giuglea, în „Dacoromania", II, p. 820, n., crede că aici *targă* are sensul de „sanie", cunoscut în unele regiuni. Dar în cazul acesta nu ne putem explica ce înseamnă adaosul *pe uscat* : doar sania nu se trage pe apă.

Avem în realitate de-a face cu o deformare a cuvîntului *catargă* „galeră". În *Materialuri folkloristice*, I, partea I, p. 318, Tocilescu înregistrează un cîntec popular care spune :

Şi tu, Gheorghe, să mi te duci
Pîn-oi ajunge rob la turci.
Rob la turci pe Marea Albă,
Să-mi tragi ziua la catargă ;
Să-mi tragi catarga pe uscat
Şi noaptea cu fier legat...

Mi se pare limpede că de aici trebuie să pornim. Cîntecul este răspîndit în Muntenia [1],

[1] Recent am auzit în Bucureşti varianta următoare :

Du-te, neică, să te duci,
Pîn-ăi ajunge rob la turci,
Rob la turci pe Marea Neagră,
Să tragi, neică, la catargă.

dar cei care l-au auzit n-au înţeles ce înseamnă *catargă*, cuvînt învechit; pe *ca-* de la început l-au luat drept prepoziţie comparativă (vezi expresiile asemănătoare: *ca pisica pe rogojină*, *ca cîinele prin apă* etc.) şi au socotit că-l pot îndepărta (*trage, cum trage targa*. . .). Nu e nevoie să adăugăm că cei care trăgeau catarga (de) pe uscat duceau o viaţă grea.

toană

Originea cuvîntului *toană* a rămas nelămurită pînă azi. Tiktin se mulţumeşte să spună că cu greu s-ar putea lega acest cuvînt de prov., cat. *tona*, fr. *tonne* „butoi". Într-adevăr, sensul nu concordă de loc; în plus, după toate aparenţele, cuvîntul romanic apusean are la bază o formă cu *u*, iar în romîneşte *u* nu devine *o*. O explicaţie care mi se pare evidentă este că *toană* este postverbal de la *a tuna*. Substantivele de acest tip abundă în romîneşte (vezi lucrarea mea *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Bucureşti, 1954, p. 151-153). Pentru formă se poate compara *joacă* de la *juca*. În ce priveşte sensul, să ne gîndim la expresia curentă *a trăsni cuiva prin cap*; Tiktin citează şi o expresie similară cu *a tuna*: *Ce-i mai tună în cap, aduce toată făina*, . . . *o toarnă peste vin şi începe a o mesteca de mălai* (Sevastos, *Poveşti*, p. 57).

vătui

Dicţionarele noastre cunosc cuvîntul *vătui* cu sensul de „ied de un an", „iepure de un an". În macedo-romînă, *vitul'u* are acelaşi sens; în megleno-romînă, *vitul'u* este un „miel care nu mai suge, dar nu are încă un an". Cuvîntul este explicat de dicţionarele etimologice romîneşti prin lat. **uituleus*, neatestat, derivat de la *uitulus* „viţel". Forma reconstruită se bizuie exclusiv pe cuvîntul romînesc, deci nu are o bază suficientă; trebuie să mai adaug că există în albaneză *vëtull* (cu diferite variante) şi în neogreacă βετοῦλι „ied de un an", care însă nu pot sprijini reconstruirea formei latine citate (forma neogreacă este desigur împrumutată din albaneză sau din macedo-romînă). Tiktin admite ipoteza că *vătui* ar proveni din albaneză, unde *vëtull* ar putea fi pus în legătură cu *vjet* „an".

Originea latină mi se pare exclusă: forma reconstruită nu dovedeşte nimic, neavînd nici un suport în altă limbă, iar sensul nu corespunde, căci **uituleus* n-ar putea însemna decît „de viţel". Forma albaneză corespunde mai bine cu cea romînă; dar Tiktin citează o variantă romînească *vătărog*, care pare formată cu alt sufix din aceeaşi rădăcină *văt-*, ceea ce ar dovedi că romîna este independentă de albaneză (unde nu apare această rădăcină neamplificată). Faptul că se aplică la iepure, animal sălbatic (şi poate la iedul sălbatic la început), lasă deschisă posibilitatea să nu avem de-a face cu un element latin, ci cu unul autohton, rămas în marginea vocabularului, referitor la animale neînserate în nomenclatura oficială care interesa pe cuceritorii romani. Cuvîntul a dus pînă astăzi o existenţă precară şi este rar atestat în texte.

Din rădăcina i.-e. **wet-* „an" (gr. Ϝέτος etc.) se formează diferite derivate care înseamnă „animal de un an", termen foarte important în gospodăria crescătorului de vite: gr. eol. ἔταλον, dor. ἔτελον „animal domestic de un an", lat. *uitulus*, umbr. *vitlu* „viţel", sanscr. *vatsáḥ* „viţel", got. *wiþrus* „miel", v. scand. *vetr*, v. germ. de sus *widar* „berbec", irl. *feis*, corn. *guis* „porc", alb. *vjetë* „viţel". La acestea s-ar putea alătura şi rom. *vătui, vătărog*.

Şi din alte rădăcini care înseamnă „an" se formează cuvinte cu sensul de „animal de un an": rus. яровик „animal de anul acesta" (numeroase alte cuvinte din rădăcina *yar-* „an" cu sensul de „animal de un an" se găsesc adunate la Berneker, *Slav. etym. Wörterb*, s. v. *jarъ*; de asemenea găsim cuvinte slave cu sensul de „animal de un an" derivate de la sl. *lěto* „an", în acelaşi dicţionar, s. v. *lěto*). Să mai adăugăm rom. *godac, godinac*, bg. годинак „purcel de

un an", s.-cr. *gòdišnijâk* „animal de anul acesta", rom. *noatin* „cal de un an", „miel de un an" (vezi numeroase paralele romanice la Pușcariu, *Et Wb.*, 1186); germ. *Jährling*.

Toate aceste paralele fac probabilă derivarea lui *vătui* dintr-o rădăcină cu sensul de „an".

zbîrci

În copilăria mea, am auzit adesea în București verbul *a zbîrci* cu sensul de „a greși"; în felul acesta îl foloseau copiii, în special în jocul cu bile: *a zbîrcit* „n-a nimerit". Aici trebuie să referim și interjecția *zbîrci*, folosită în mod nesportiv de un copil în momentul cînd altul aruncă o bilă: desigur avem de-a face cu un imperativ. Originea este evident, bulg. **сбъркам** greșesc".

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3–4, 1956

NOTE LEXICOLOGICE

DE

I. FISCHER

Rom. *parc*

Pe lîngă sensul obişnuit de „teren cultivat cu arbori, flori etc.", cuvîntul *parc* are la Bucureşti şi sensul, neatestat de dicţionare, „cartier, grup de străzi" : *parcul Domeniilor, Iancului Filipescu* etc. Între cele două sensuri ale cuvîntului nu poate fi nici o legătură şi este vorba, desigur, de două cuvinte diferite. Faptul că „parcurile" menţionate mai sus sînt cartiere relativ recente şi excentrice şi se caracterizează, în general, prin locuinţe de tipuri asemănătoare între ele („locuinţe ieftine", vile) ne dovedeşte că la originea cuvîntului a stat termenul *parcelare*, fiind vorba de un teren mai vast, parcelat şi vîndut în loturi de casă. În diferite acte, hărţi, ghiduri, cuvîntul era scris prescurtat *parc.* ; ulterior, prescurtarea n-a mai fost înţeleasă şi cuvîntul a fost pronunţat aşa cum se scria, primind şi articolul hotărît[1]. La acest fapt a contribuit, desigur, şi existenţa în limbă a termenului *parc* cu accepţiunea obişnuită.

Completare la rom. *targă*

În nota publicată mai sus, acad. Al. Graur explică expresia *a trage targa pe uscat* „a o duce greu" prin deformarea termenului marinăresc *catargă*. Explicaţia aceasta îşi găseşte confirmarea într-un fenomen perfect analog, atestat de Anton Pann. În capitolul „Despre sărăcie" al *Poveştii vorbii* (vol. I, p. 132) Pann include următoarea zicătoare :

Trage neîncetat
Vetrela pe uscat

şi o însoţeşte de o notă : „unii zic *trage verde pe uscat* ; însă nu e bine, ci *vetrela*, care se înţelege „pînza corăbii"[2].

După cum se poate vedea, nu numai expresia şi sensul ei (asigurat de titlul capitolului) sînt analoage cu cele menţionate de acad. Al. Graur, dar şi deformarea cuvîntului, neînţeles de majoritatea vorbitorilor. Acest fapt ne atrage atenţia asupra importanţei pe care o poate avea studiul termenilor tehnici ai unei meserii practicate pe un teritoriu limitat : expresiile pătrunse în limba comună se cristalizează mai repede, iar forma cuvintelor suferă schimbări mai adînci decît este cazul cu expresiile cristalizate care includ termeni de circulaţie generală.

---

[1] Un fenomen similar s-a produs cu prescurtarea *circ.* (= *circumscripţia*), care s-a citit *circa* şi, în forma nearticulată, *circă*. (Observaţie comunicată de B. Cazacu).

[2] Sublinierile şi ghilimelele nu aparţin textului lui Pann.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

EVOLUŢIA SEMANTICĂ A CUVÎNTULUI LATIN *VENALIS*

DE

MARIA ILIESCU

Adjectivul *uenalis* „de vînzare" e format cu sufixul denominativ *-alis*, care arată apartenenţa. Este derivatul numelui comun *uenum* „vînzare", atestat numai la acuzativ. La rîndul său, adjectivul latin *uenalis* a dat două derivate : *uenalitas* şi *uenalicius*.

Venalis cu înţelesul „de vînzare" se aplică mărfurilor, indiferent de calitatea lor. Cu acest sens neutru cuvîntul apare în toate epocile literaturii latine :

Plaut, *Trin.* 168 : *Aedes uenales* „casă de vînzare" ; Varro, *R. R.* I, 16 : *Vbi non sit quo defferi possit uenale, non expedit colere hortos* „nu rentează să practici horticultura, acolo unde nu există posibilitatea de a desface mărfurile la vînzare" ; Cic., *Ad Quint.* 3, 4, 5 : *Neque enim uenalia sunt, quae quidem placeant*... „căci nu sînt de vînzare [cărţi] care să-mi placă..." ; Plin., *Nat. Hist.* 19, 4, 19 : *Cibo*... *uno asse uenali* „mîncare... care se poate cumpăra cu un as" ; Iuv. 12, 102 : ...*hic non sint nec uenales elephanti*... "...aici nu există nici elefanţi de vînzare..." ; Tac. *Hist.* I, 47 : *Pisonem Verania uxor ac frater Scribonianus, Titum Vinium Crispina filia composuere, quaesitis redemptisque capitibus, quae uenalia interfectores seruauerant* „pe Piso l-au înmormîntat soţia sa Verania şi fratele său Scribonianus, pe Titus Vinius fiica sa Crispina, după ce capetele lor, pe care ucigaşii le păstraseră spre a le vinde, au fost căutate şi răscumpărate".

În afară de aceasta, găsim şi termenul generic *res uenales* „lucruri de vînzare, marfă" ; Sall., *Bell. Iug.* I, 47 : *Forum rerum uenalium totius regni maxume celebratur* „piaţa de mărfuri a întregului regat este foarte vizitată" ; Petr. 12 : *Veniebamus in forum in quo notauimus frequentiam rerum uenalium* „am venit în for, unde am observat marea mulţime de mărfuri".

Exemple similare întîlnim între altele şi la Apul., *Ap.* 29, 21, iar *centesima rerum uenalium* este impozitul de 1 % pe vînzări, fixat de August.

La Martial 3, 60, găsim cuvîntul *uenalis* cu sensul de „plătit" : *Cum uocer ad cenam non iam uenalis ut ante*... „cînd mă chemi la masă, nefiind plătit, ca mai înainte...".

Alături de înţelesul concret „de vînzare", pomenit mai sus, se găseşte şi cel figurat, care apare ca atribut al lucrurilor care nu sînt de vînzare şi calificativ al însuşirilor morale ale omului, într-un cuvînt, lucruri *extra commercium*. În acest caz sensul cuvîntului *uenalis* este peiorativ. Înţelesul acesta secundar datează încă de la Plaut, ceea ce dovedeşte că evoluţia sensului e anterioară textelor literare. Tot cu acest înţeles peiorativ, păstrat de-a lungul secolelor, cuvîntul *uenalis* se găseşte şi în limbile moderne.

Plaut, *Stich.* 172 : *Venalis ego sum cum ornamentis omnibus* „sînt de vînzare cu haine cu tot". Este vorba de un parazit (om liber care trăia pe socoteala celor bogaţi, pe care-i linguşea

spre a fi invitat la masă) ; Cic., *Verr.* 2, 2, 78 : *Fidem cum proposuisses uenalem in prouincia* „cinstea ţi-ai expus-o la vînzare în provincia ta” ; Cic.,*Quint.* 3 : . . . *qui uocem uenalem habuerat* „care îşi închiriase vocea”(e vorba de un *praeco* ,crainic, a cărui meserie era foarte prost privită) ; Sall., *Bell. Iug.* 35, 10 : *Vrbem uenalem et mature perituram, si emptorem inuenerit* „oraş venal şi care se va prăbuşi în curînd, dacă va găsi un cumpărător” ; Liv. 35, 50 : *Venalem pretio multitudinem* „mulţime uşor de cumpărat cu bani” ;Prop. 2, 16, 21 : *Numquam uenales essent ad munus amicae*. . . „prietenele nu ar putea fi cumpărate cu daruri. . .”(dacă n-ar exista persoane bogate la Roma, crede poetul) ; Sen., *De Ben.* 4, 371 :. . .*et hominem uenalis animae crebris auctoramentis accendebat*„. . .şi-l îmboldea cu daruri dese pe acest om cu suflet venal” ; Petr. 119, v. 41 : *Venalis populus, uenalis curia patrum* : *est fauor in pretio* „poporul e de vînzare, senatul e de vînzare : trecerea se dobîndeşte cu bani” ; Tac., *Ann.* II, 5, 2 : *Nec quicquam publicae mercis tam uenale fuit quam aduocatorum perfidia* „nici o marfă publică nu era mai uşor de obţinut ca perfidia avocaţilor”.

Înţelesul peiorativ din exemplele mai sus citate s-ar putea datora faptului că epitetul *uenalis* se aplică unor lucruri care nu sînt în comerţ sau unor însuşiri morale. De aceea, exemplele care urmează sînt destinate să arate că înţelesul acesta se aplică şi unor lucruri din comerţ ; Iuv. 8, 62, 63 : *Sed uenale pecus Coryphaei posteritas et Hirpini si rara iugo uictoria sedit* „dar urmaşii lui Coryphaeus şi Hirpinus [doi cai de curse] sînt nişte vite fără preţ, dacă victoria se aşază rar pe jugul carului lor”. La acelaşi autor, 3, 187, găsim : *plena domus libis uenalibus* „casă plină de turte venale”. E vorba de o serbare cu ocazia căreia se împărţeau un fel de turte dulci sclavilor. Deoarece acestea erau în abundenţă, în loc să le mănînce pe toate, sclavii vindeau o parte din ele. Deşi epitetul *uenalis* ar fi trebuit să se întrebuinţeze numai pentru această parte, el se aplică tuturor turtelor ; *Mul. Chir.* 997, 22 : *Si iumentum morsicum et calcitrosum fuerit et uenalem eum producere uoles*. . . „dacă animalul muşcă şi e rău şi vrei să-l vinzi. . .”.

Nu numai atît. Găsim şi exemple în care cuvîntul *uenalis* cu nuanţă peiorativă se aplică oamenilor, avînd astfel o întrebuinţare figurată fără nici o legătură cu ideea de vînzare : Plaut *Mil. gl.* 580. Sclavul Sceledrus spune : *una hic et Palaestrio me habent uenalem* ; *sensi, et iamdudum scio* „acesta împreună cu Palaestrio îşi bat joc de mine ; îmi dau seama şi o ştiu mai de mult”. La Cicero, *Ad Fam.* 7, 24, 29, găsim expresia, care ajunsese un fel de proverb: *Sardi uenales; alius alio nequior* „Sarzii venali, unul mai ticălos decît celălalt”. Locuitorii insulei Sardinia aveau o reputaţie foarte proastă la romani, trecînd drept oameni trădători, răutăcioşi şi leneşi, probabil pentru că şi-au apărat cu mare îndîrjire independenţa. Chiar ca sclavi, ei erau foarte depreciaţi, fiind puţin îndemînatici la muncile agricole, deoarece ocupaţia lor principală era creşterea vitelor.

Vell. Paterc. 2, 83 : *Plancus*. . . *morbo proditor*. . . *cum obscoenissimarum rerum et auctor et minister, cum in omnia et in omnibus uenalis* „Plancus, trădător înnăscut, autor şi complice al celor mai ruşinoase fapte, ticălos în toate împrejurările”.

Se pune întrebarea : Cum s-a ajuns la înţelesul peiorativ ? La prima vedere s-ar părea că înţelesul acesta provine din aplicarea calificativului „de vînzare” unor obiecte care n-ar trebui să fie în comerţ sau unor însuşiri morale care se depreciază datorită faptului că pot fi achiziţionate cu bani, devenind marfă. Cercetarea faptelor ne arată însă că situaţia se prezintă altfel.

Schimbul de produse este un fenomen foarte vechi în istoria omenirii. După cum ne arată Engels în lucrarea sa *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, începuturile schimbului se găsesc chiar în comuna primitivă, din epoca barbariei, cînd apare prima diviziune socială a muncii prin diferenţierea triburilor de păstori, de vînători şi apoi de agricultori. A doua diviziune a muncii se produce o dată cu prelucrarea metalelor prin apariţia meseriaşilor, iar a treia, prin schimbul permanent de mărfuri făcut de negustori.

La început însă schimbul de mărfuri era întîmplător, fiecare schimbînd doar ceea ce avea de prisos şi numai atunci cînd i se prezenta ocazia. Abia mai tîrziu, prin dezvoltarea diviziunii muncii, economia începe să se orienteze în direcţia schimbului.

Cato (care trăieşte de la sfîrşitul secolului al III-lea pînă la mijlocul secolului al II-lea î.e.n.) sfătuieşte în *De Agricultura* 2, 7, pe *pater familias* în felul următor : . . .*Quae supersint,*

ut ueneant : *boues uetulos, plostrum uetus, seruum morbosum et siquid aliud supersit, uendat.* „...să vîndă cele ce sînt de prisos : boii bătrîni, căruţa veche, sclavul bătrîn, sclavul bolnav şi, dacă mai e şi altceva de prisos, să vîndă". La începutul economiei de schimb, *pater familias* căuta deci să vîndă lucrurile proaste şi pe cele de prisos, ca să scape de ele.

Columella, în cartea sa *De Agricultura* 8, 5, scrisă în anul 62 e.n., aşadar cu aproape trei secole mai tîrziu, în plină economie de schimb, dă un sfat cu totul similar cu privire la zootehnie : *Mos quoque sicut in ceteris pecudibus eligendi quamque optimam, et deteriorem uendendi, seruetur etiam in hoc genere* „obiceiul de a alege şi păstra tot ce-i mai bun din celelalte animale şi a vinde tot ce e mai prost, să se aplice şi în acest caz".

Deci *uenalis* are sens peiorativ, nu pentru că un lucru care nu e marfă se vinde, ci pentru că iniţial nu se puneau în vînzare decît lucruri proaste şi nefolositoare celui care le vindea. Nu c e e a c e s e v i n d e e r ă u, c i c e e a c e e r ă u s e v i n d e.

Deoarece iniţial nu se vindeau decît lucrurile de calitate inferioară, abia mai tîrziu s-a ajuns la înţelesul peiorativ atribuit tuturor lucrurilor care se vindeau. Adică *uenalis* a căpătat înţeles peiorativ, fiindcă fusese la începutul economiei de schimb atribuit lucrurilor proaste.

În sprijinul celor susţinute pînă aici vine şi întrebuinţarea ultimului înţeles, special, atribuit cuvîntului *uenalis*. Mă refer la *uenalis* substantivat, care desemnează sclavii în general, mai ales pe cei expuşi la vînzare. Ca şi celelalte sensuri, acesta apare pentru prima dată la Plaut şi se menţine în toată literatura latină.

E uşor de înţeles cum s-a ajuns la acest sens, dacă ne gîndim la termenul generic *res uenales* pentru toate lucrurile de vînzare. După cum bine se ştie, în societatea sclavagistă sclavii erau socotiţi drept lucruri. De aici şi expresia *uenales habere* „a face comerţ cu sclavi", pe care o găsim tot la Plaut *Trin.* 2, 2, 51 : *Quid eam perdidit? Mercaturamne, an uenales habuit?* „Cum a pierdut-o [averea]? A făcut comerţ sau negoţ de sclavi?".

De cele mai multe ori, *uenales*, substantivat, se întrebuinţează pentru sclavii care erau expuşi la vînzare. Sen., *Ep.* 80 : *Detrahis uestimenta uenalibus, ne qua uitia corporis lateant* „dezbraci sclavii ca să vezi dacă n-au vreun beteşug" ; Apul., *Ap.* 45, 16 : ...*incensus*... *lapis cuius odore in uenaliciis uulgo sanitatem aut morbum uenalium experiantur* „...piatră aprinsă... cu ajutorul căreia se încearcă de obicei în piaţă starea sănătăţii sclavilor".

De la această categorie de sclavi termenul s-a extins la toţi, căci la Varro, *De Agricultura* I, 2, 21, îl găsim aplicat sclavilor în general : *Venalium greges dicemus agriculturam esse, si propter istam rem habendum* „vom susţine că agricultura constă din turmele de sclavi, dacă pentru aceasta [agricultură] avem nevoie de ei". De asemenea, la Iuvenal 3, 33 : *praebere caput domina uenale sub hasta* „a oferi sclavi la licitaţie".

Să vedem acum care sclavi se vindeau în mod obişnuit şi deci cărei categorii i se aplica în primul rînd termenul de *uenales*. Trebuie să recurgem la textul deja citat din Cato. Vin în considerare sclavii nefolositori, bolnavi şi bătrîni, iar pe lîngă aceştia sclavii noi, aşa-numiţii *nouicii* (sclavi tineri care nu serviseră încă un an şi cei de curînd aduşi în Italia). La aceştia se referă Cicero în *Quinct.* 24 : *Qui ex Gallia pueros uenales isti adducebant* „aceştia care aduceau sclavi tineri din Gallia". Tot Cicero în *Verr.* 2, 5, 6 : *Venales Asiaticos* „sclavi din Asia".

Quintilian, în *Inst. Or.* I, 12, 9, se plînge de faptul că aceşti sclavi aduşi de curînd în Italia învăţau foarte greu latina şi deci era complicat să te înţelegi cu ei.

Un alt text din Quintilian ne convinge că prin *uenales* se înţelegeau mai ales aceşti *nouicii* ; Quint. 8, 2, 8 : *Item, quod commune est et aliis nomen intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ut urbem Romam accipimus et uenales nouicios* „de asemenea un cuvînt care este comun şi altor noţiuni se aplică în mod special unui anumit lucru, după cum prin oraş înţelegem Roma şi prin *uenales, nouicii*".

În legătură cu *nouicii* e interesant de reţinut că şi Cato se ocupă cu comerţul lor : îi cumpăra avantajos, cînd erau tineri şi deci ieftini, căci nu cunoşteau nici o meserie, şi îi revindea cu profit după ce îi educa.

Decurge de aici că sclavii vînduţi în mod curent şi numiţi *uenales* erau tocmai cei mai puţin valoroşi : bătrîni, bolnavi, străini sau prea tineri.

De aceea nu e de mirare că vom găsi cuvîntul *uenalis* întrebuinţat cu dispreţ pentru desemnarea unor sclavi proşti, inferiori, chiar dacă aceştia nu sînt expuşi la vînzare ; Plaut *Aul.* 452 : *Etiam introduce, si uis, uel gregem uenalium* „introdu, dacă vrei,turma aceea de sclavi netrebnici".

De la înţelesul de „sclav" al cuvîntului studiat s-au format mai multe derivate ca : *uenalicius* „negustor de sclavi", *uenaliciarius* „care se referă la comerţul de sclavi", *uenalicium* „tîrg de sclavi".

La Aullus Gellius 4, I, 6, în loc de *uenalicium* se întrebuinţează chiar cuvîntul *uenalis* : *Qui in uenalibus latine loqui coeptant* „cei care încep să vorbească latineşte în tîrgurile de sclavi".

Trecînd în revistă diversele înţelesuri ale cuvîntului studiat, constatăm că evoluţia semantică a cuvîntului care ne interesează s-a făcut cam în felul următor :

Deoarece primele obiecte care s-au pus în vînzare au fost cele de prisos, care de cele mai multe ori erau proaste, concomitent cu sensul de „obiect de vînzare" s-a dezvoltat şi cel peiorativ. Cu acest sens *uenalis* a fost aplicat apoi şi însuşirilor morale şi unor lucruri care nu se vînd în mod obişnuit, pentru a arăta proasta calitate a însuşirii sau a lucrului respectiv. Aceasta tocmai pentru că la începutul economiei de schimb *uenalis* „obiect de vînzare" desemna lucrurile proaste, căci numai acestea se vindeau. Prin urmare, epitetul *uenalis* se aplică lucrurilor fiindcă sînt de puţin preţ sau rele, iar nu pentru că este vorba de însuşiri morale sau lucruri *extra commercium*, cum s-ar putea crede la prima vedere.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

LIMBA ROMÎNĂ ÎN „ÉLÉMENTS DE LINGUISTIQUE ROMANE" de ÉD. BOURCIEZ[1]

DE

MARIUS SALA

În contribuţia de faţă am încercat să îndreptez şi să completez faptele care se referă la limba romînă din manualul preţios al regretatului Éd. Bourciez. În lista de rectificări şi completări pe care am întocmit-o, m-am referit la toate problemele care comportă discuţie, chiar dacă unele dintre observaţiile mele se referă la amănunte. De multe ori nu m-am rezumat la atît, ci, în măsura posibilului, am completat indicaţiile bibliografice cu lucrări importante neamintite de editor (unele dintre acestea apărute după moartea lui Bourciez)[2]. În sfîrşit, pentru a întregi tabloul evoluţiei limbii romîne, am introdus în observaţiile de mai jos anumite fapte nemenţionate de autor, dar pe care le consider esenţiale pentru o prezentare chiar sumară a limbii romîne. Am avut în vedere, de fiecare dată, că lucrarea de care mă ocup este un manual care ajută la cunoaşterea istoriei limbilor romanice.

Nu mă voi opri asupra capitolului care conţine fapte istorice şi de istorie a literaturii romîne, fiindcă ar necesita un studiu special, care depăşeşte cadrul articolului de faţă. Amintim numai că această parte a cărţii conţine multe lucrări depăşite (de ex. afirmaţia că Alecsandri este cel mai mare poet romîn) şi unele inexactităţi (Coresi ar fi tipărit numai două traduceri).

---

[1] Éd. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, IV-ème édition revisée par l'auteur et par les soins de Jean Bourciez, Paris, 1946.

[2] Folosesc următoarele abrevieri : ALR, I = *Atlasul lingvistic romîn*, publicat ... de Muzeul limbii romîne, din Cluj ..., Partea I (ALR, I) ..., de Sever Pop, Cluj, 1938 ; ALR, II = *Atlasul lingvistic romîn*, publicat ... de Muzeul limbii romîne din Cluj ..., Partea a II-a (ALR, II) ..., de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940 ; ALRM, I = *Micul atlas lingvistic romîn*, publicat ... de Muzeul limbii romîne, din Cluj ..., Partea I (ALRM, I), vol. I ..., de Sever Pop, Cluj, 1938 ; ALRM, II = *Micul atlas lingvistic romîn*, publicat ... de Muzeul limbii romîne ... Partea a II-a (ALRM, II), vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu, 1940 ; BL = *Bulletin linguistique*, p. p. A. Rosetti, Bucureşti-Paris, 1933 urm. ; BPh = *Buletinul Institutului de filologie romînă «Alexandru Philippide»*, Iaşi, 1934 urm. ; Capidan, Aromînii = Th. Capidan, *Aromînii. Dialectul aromîn*, Bucureşti, 1932 ; Capidan, Meglenoromînii = Th. Capidan, *Meglenoromînii*, I—III, Bucureşti, 1928 (— 1936) ; Coresi, C_2 = Coresi, *Cazania*, 1581 (ed. Procopovici-Puşcariu, *Diaconul Coresi, Carte cu învăţătură*, I, Bucureşti, 1925 ; pagina şi rîndul) ; DA = *Dicţionarul limbii romîne*, publicat de Academia Romînă, Bucureşti, 1913 urm. ; Dalametra = I. Dalametra, *Dicţionar macedo-romîn*, Bucureşti, 1906 ; DE = I. A. Candrea şi Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine. A — Putea*, Bucureşti, 1907—1914 ; Densusianu, H. d. l. r. = Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901 ; II, fasc. 1, Paris, 1914 ; fasc. 2, Paris, 1932 ; DR = *Dacoromania*, buletinul « Muzeului limbii romîne », condus de Sextil Puşcariu, Cluj,

Bibliografia[1] ar fi trebuit să cuprindă și lucrările de bază privitoare la dialectele romînești și anume lucrările lui Th. Capidan asupra aromînei și meglenoromînei, precum și lucrarea lui S. Pușcariu asupra istroromînei. Faptul că autorul a folosit uneori lucrări de un nivel științific discutabil (de ex. *Gramatica limbii romînești* a lui A. Scriban) a contribuit la strecurarea unor erori în capitolele consacrate morfologiei și sintaxei.

Trecem la observațiile de amănunt. Am prezentat materialul grupat pe paragrafele din lucrarea lui Bourciez.

§ 84. Lat. *morio* s-a păstrat și în romînă. *Mori̯*, (*mori̯*^{ia}), formă regională destul de răspîndită (v. ALR, I, vol. II, h. 285), este cea etimologică. Forma *mor* este refăcută.

§ 152. Lat. *fraxinum* există și în rom. *frasin*. Cf. și băn. *frapsin* (DE, 633). Tot așa lat. *blastemare* s-a păstrat în rom. *blăstema* (DE, 162).

§ 158. Rom. *prat* e un cuvînt introdus de latiniști (Graur, BL, V, 110). Existența lui în toponimicul *Pratul lui Traian*, cîmpie lîngă Turda (DR, III, 422), nu pare să fie o dovadă pentru o vechime prea mare.

§ 161. În romînă s-a păstrat forma nesincopată a lui *directus* > v. rom. *dirept* (DE, 513). Forma nesincopată caracterizează vocalismul din limba veche (Rosetti, ILR, VI, 42, 66, 105) și unele graiuri din dacoromînă (ALRM, II, vol. I, h. 97).

§ 165. Rom. *corp* trebuie separat de celelalte exemple, fiindcă e, probabil, un cuvînt recent, chiar dacă apare în cîteva puncte anchetate pentru ALR. V. Iordan, BPh, VII–VIII, 381 și Pușcariu, DR, IX, 428.

§ 173. Sunetul notat în romînă *ge*, *gi* nu e o fricativă, ci o africată.

§ 178. Rom. *duplu* este un fonetism regional pentru *dublu*, care la rîndul lui, e un neologism.

§ 184. Lat. *pecorarius* e atestat (DE, 1301 ; EW, 1238). Cuvîntul s-a păstrat și în dacoromînă.

Rost « gură » < lat. *rostrum* există numai în limba veche și în meglenoromînă (v. ALR, II, MN, p. 9). Astăzi se folosește ca termen tehnic (*rostul* pînzei) sau în forma verbală, *a rosti*. S-a păstrat și în locuțiunea *pe de rost*, care este un calc după slav. наизоусть (Petrovici, DR, XI, 184).

Rom. *berbecar* e foarte probabil să se fi format în romînă din *berbec*, ca *miorar*, *mielar*.

Asupra rom. *mic*, v. acum, de curînd, Gougenheim, Romania, LXIX, 97–101.

1921 urm. ; EW = *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, v. Sextil Pușcariu, I, Heidelberg, 1905 ; Gram. Acad. R.P.R., I–II = Academia R.P.R., *Gramatica limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, vol. I–II ; Graur, Mélanges = A. Graur, *Mélanges linguistiques*, Paris-București, 1936 ; Graur, Noms d'agent = A. Graur, *Noms d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929 ; Graur, Studii lingv. gen. = Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Acad. R.P.R., 1955 ; Iordan, Lba rom. = Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, *Manual pentru instituțiile de învățămînt superior*, [București], 1954 ; Iordan, Stilistica = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1914 ; Lombard, Le verbe roumain = Alf Lombard, *Le verbe roumain*, t. I–II, Lund, 1954–1955 ; Macrea, Probleme de fonetică = D. Macrea, *Probleme de fonetică*, Ed. Acad. R.P.R., 1953 ; Philippide, Orig. rom. = Al. Philippide, *Originea romînilor*, I–II, Iași, 1923–1927 ; Pușcariu, Studii istroromîne = Sextil Pușcariu, *Studii istroromîne*, II–III, București, 1926–1929 ; REW = *Romanisches etymologisches Wörterbuch* von W. Meyer-Lübke, Heidelberg, 1935 ; Rohlfs, DTC = G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, Halle-Millano, II, 1934 ; Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, I, IV, VI, București, 1940, 1941, 1946 ; Rosetti, Infl. slavă = Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI–XII)*, Ed. Acad. R.P.R., 1954 ; Rosetti, Mélanges = Al. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga — București, 1947 ; SCL = *Studii și cercetări lingvistice*, 1950 urm. ; Studii de gram., I = *Studii de gramatică*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1956 ; WJb = *Jahresbericht des Instituts für romanische Sprache* (*Rumänisches Seminar*) *zu Leipzig*, hgg. v. G. Weigand, Leipzig, 1894 urm.

[1] O precizare în ce privește bibliografia : ALR a început să apară în 1938, nu în 1937.

§ 197. Rom. *-esc*, pentru a deriva adjective din substantive, < trac. *-isk-*. Lat. *-iscus* (gr. - ισκος) formează numai diminutive (Graur, Mélanges, 71).

§ 201. Lat. *per-* nu s-a transmis romînei ca prefix productiv. Rom. *pre-*, *prea-* < v. sl. *prě-* (Petrovici, DR, X_1, 141—142 și Rosetti, Infl. slavă, 34, 38. Cf. și Densusianu, H. d. l. r., I, 248, 176).

§ 202. Lat. *padulem* e menționat de Schuchardt, Vok. I, 29 ; III, 8. Pentru evoluția semantică, v. DE, 1306.

Asupra rom. *merge* < *mĕrgĕre*, v. Daicoviciu, DR, V, 477—478.

§ 208. Lat. **poteo* s-a păstrat și în romînă, nu numai în sudul Italiei. Rom. *poč* nu a fost explicat încă mulțumitor. V. Lombard, Le verbe roumain, II, 916—918.

Facunt e atestat în CIL, III, 3551 ; cf. Rosetti, ILR, I_2, 130.

§ 209. Lat. *ire* nu a fost eliminat total din Orient. Cf. istrorom. *ii* « aller » (DE, 812) și v. rom. (DA, s. v.).

§ 216. Lat. *pŭppa* nu s-a păstrat în toate limbile romanice. Rom. *pupă* e un neologism.

§ 218. Rom. *fulger* < **fulger* (DE, 669. V. și Graur, BL, V, 99).

§ 225. Lat. **cata* s-a păstrat și în rom. *cîte* (*î* în loc de *ă* a apărut prin confuzie cu *cîi*) DE, 362 ; Rosetti, ILR, I_2, 116 ; Graur, BL, V, 111.

§ 234. Construcția de tipul *asta este fata mea* e uzuală și în romînă.

§ 239. Rom. *aiurea* < *aliubi* + *-re* (DE, 29), nu *aliubi*.

§ 249. Lat. *ubi* s-a păstrat și în dacoromînă (v. dr. *iuo*, Rosetti, ILR, I_2, 115 ; de asemenea, regional, în graiurile actuale, VI. WJb., 77 ; XII. WJb., 107). E atestat și în istroromînă (Pușcariu, Studii istroromîne, III, 118).

§ 250. Lat. *et* a rămas și în Romania orientală : v. rom. *e* « și », « iar » (DE, 530 ; cf. Rosetti, ILR, VI, 209).

§ 457. Rom. *î* nu este un sunet « gutural » [1]. Asemănarea romînei cu rusa din acest punct de vedere este destul de relativă. La pronunțarea rom. *î*, dosul limbii se apropie mai mult de palat decît la pronunțarea lui ы rusesc (I. Popovici, Fiziologia vocalelor romînești *ă* și *î*, Cluj, 1921, 41. Cf. Rosetti, Mélanges, 156).

Rom. *ĭ* și *ŭ* nu sînt sunete slabe și instabile (redactarea frazei se pretează la confuzii : se poate înțelege că *i̯* (*y*) și așa-numitul pseudo-*i* final [2] sînt identice, deoarece autorul le notează la fel, *ĭ*).

§ 458. Pronunțările *av*, *af* pentru *au̯* există și în dacoromînă (Banat). Ele sînt false regresii de pe vremea cînd sîrbii erau pe cale de a se romîniza. În Banat, avem a face deci cu o influență sîrbească (Petrovici, DR, VIII, 180-181).

§ 459. Rom. *gem* < * *gemo* trebuie separat de *timp* < *tempu*, fiindcă, de data aceasta, *e* s-a păstrat și n-a trecut la *i*.

Limba romînă actuală nu cunoaște tendința de simplificare a diftongului *îi̯*. Formele literare, cele cu *îi*, se impun. Pentru mecanismul fenomenului *cîni* > *cî*^{i}*ni* > *cîi̯ni*, v. Rosetti, ILR, VI, 143.

Rom. *î* nu-i mai « asurzit » decît *a*, ci mai închis.

În sprijinul explicației lui Densusianu (H.d.l.r., II, 18) după care *i̯e*> *i*, în cazuri ca *bene* > *bi̯ene* > *bine*, pot fi aduse diferitele stadii ale palatalizării labialelor. Dintr-un **bi̯ene* > **byene* (cf. *vorbi̯éște* ALR, II, vol. I, h. 27/784) > *byine* s-a ajuns la *bine* sau la *ǵine* (cînd s-a dezvoltat mai mult elementul palatal). Cf. Macrea, Problemele de fonetică, 66.

Forma actuală *lindină*, cu *ă* pentru *e* (**lẹndine* > *lindine*) e refăcută după un plural *lindini* (DE, 996).

---

[1] Clasificarea lui *ă* și *î* printre vocalele guturale făcută de R. Sbierea, ZRPh, XXVIII, 1904, 328-342, a fost de mult combătută de Al. Rosetti, Mélanges, 131 și urm. Asupra clasificării vocalelor în limba romînă, v. A. Avram, SCL, VI, 209-223.

[2] Despre pseudo-*i* final în romînă, v. E. Petrovici, BL, II, 86-98.

§ 460. *Ea* > *a* şi astăzi, dialectal, după *j, s, ţ, ş, z* în graiurile în care aceste consoane au caracter dur: *seară* > *sară*, *ţeapăn* > *ţapăn*, *zeamă* > *zamă*, *aşează* > *aşază* (Petrovici, SCL, I_2, 200).

În sprijinul invocării acţiunii labialei pentru *ea* > *a* pot fi aduse fonetismele *smad* < < *smead*, *pag* < *peag*, *vac* < *veac*, *bat* < *beat*, *sfat* < v. sl. *světu*. Cf. însă obiecţia lui Rosetti, ILR, VI, 135.

§ 461. Lat. *frēnum* > *frîn* numai în aromînă. Arom. *frîn*, faţă de dr. *frîu*, se datoreşte lipsei nazalităţii în aromînă (Rosetti, ILR, IV, 45 urm.).

á > *ă* nu numai în romîna modernă, ci şi în aromînă: *mare* — *mări* [1] (Capidan, Aromînii, 206). Fenomenul nu trebuie pus în legătură cu influenţa pe care ar fi exercitat-o *i* final. Avem a face cu un fapt de natură morfologică. Deoarece în declinarea romînească alternanţa *e*/*ea*, *o*/*oa* se introdusese, ca un semn suplimentar al flexiunii, s-a simţit nevoia unei alternanţe şi la cuvintele cu vocala radicală *a*: *carte*—*cărţi* [2]. Pînă în secolul al XVI-lea şi chiar mai tîrziu, pluralul acestor cuvinte era fără alternanţă (Graur, Studii lingv. gen., 20).

§ 462. *E* > *ă* şi *i* > *î* după consoanele *j, s, ş, ţ, z*, din cauza caracterului dur al acestor consoane. Transformarea este paralelă cu dispariţia lui *-i*. Aceste consoane au căpătat caracter dur numai în anumite graiuri din dacoromînă. Excepţie fac partea de est a graiului muntean şi limba literară, în care consoanele amintite au caracter palatal (Petrovici, SCL, I_2, 200 urm.).

-i final nu a dispărut complet în cazul lui *sač*, *frağ*. Se mai păstrează ceva din *i* în caracterul palatal al acestor africate. Face excepţie graiul maramureşean, unde africatele se rostesc dur; cf. ALRM, I, vol. II, h. 313.

-u final şoptit se mai păstrează dialectal şi în dacoromînă (Petrovici, SCL, III, 131 urm.). Cf. obiecţia lui Rosetti, SCL, IV, 441 urm. În aromînă *-u* s-a păstrat după toate grupurile de consoane. După o consoană simplă nu se mai rosteşte decît izolat la fîrşeroţi (Capidan, Aromînii, 285 urm.).

ă > *e* după *i̯*, nu după *i*. Lat. *lixiva* > *leşie* prin dezvoltarea unui *i̯* pentru evitarea hiatului ivit în urma căderii lui *v* intervocalic.

§ 463. Se pare că în cazul lui *bl* avem a face tot cu o reducere a grupului consonantic ca şi în cazul reducerii grupului *br*. Aceasta în cazul că pornim de la formele sincopate în **subla* > *sulă* (Densusianu, H. d. l. r., II, 34), *stablum* > *staul* (EW, 1640). Cf. şi Puşcariu, DR, X_2, 385.

§ 464. K^w + *a* > *c* (*care, cînd, cît*) pentru că aceste cuvinte au fost atrase în sfera pronumelor *ce, cine*, şi nu datorită poziţiei iniţiale (Rosetti, ILR, I_2, 76-77). Explicaţia dată de Al. Rosetti satisface şi aşa-zisele excepţii: *păresimi* < *quadragesima*, *patru* < *quattuor*. Nu putem invoca în nici un caz fonetica sintactică.

Rom. *rază* < *radia*, nu * *radia* (Densusianu, H. d. l. r., I, 130 şi EW, 1453).

Asupra tratamentului grupurilor lat. *ct* şi *cs*, în romînă, v. şi Rosetti, Mélanges, 267-301.

Rotacismul se păstrează numai la moţi, în regiunea Munţilor Apuseni, şi, sporadic, în alte regiuni puţin întinse (Cf. S. Pop, DR, VII, 181-194 şi Petrovici, DR, VIII, 149-163).

§ 465. În unele regiuni din dacoromînă şi în aromînă, *dz* şi *ğ* nu şi-au pierdut elementul oclusiv. Pentru răspîndirea geografică a fenomenului, v. ALRM, I, h. 298.

Asupra problemei palatalizării labialelor, v. Macrea, Probleme de fonetică, 41—102. Nu numai *p, b* au fost palatalizate, ci şi *f* > *h', k', ś, s*; *v* > *ģ, y, h, ẑ, ĝ, z*; *m* > *mń, ń* (deci *ń* nu numai în aromînă).

Influenţa slavă nu e străină de palatalizarea labialelor, dar nu în sensul că modificarea propriu-zisă a acestei categorii de consoane ar fi de origine slavă, ci prin importanţa dată, în sistemul fonetic romînesc, vocalelor prepalatale, care, după Rosetti (Infl. slavă, 29), sînt cauza fenomenului. V. mai sus § 459. V. şi A. Burger, Cahiers Ferdinand de Saussure, 1953 (13),

---

[1] În aromînă regula se aplică şi la adjective, de ex. *lărdzi* «largi». Capidan, ibid.

[2] Fac excepţie de la această analogie *vaci, fragi*.

25 urm. ; de asemenea, pentru palatalizarea dentalelor şi a velarelor, v. I. Pătruţ, DR, X_2, 298-308 şi SCL, IV, 211 urm.

Amintim, ca un amănunt important, faptul că în sistemul fonetic al romînei, există, spre deosebire de celelalte limbi romanice, consoana *h*. Sunetul acesta a fost împrumutat o dată cu cuvinte de origine slavă ca *har* (< v. sl. *xarĭ*). Rosetti, Infl. slavă, 30.

Tot prin slavă se explică pronunţarea iodizată a vocalelor prepalatale iniţiale în romînă (Rosetti, ibidem, 29).

§ 466. Pentru rom. *albină* trebuie să pornim de la lat. **albina* (DE, 46).

Rom. *lînced* (v. rom. *lînged*) < *languidus* are *č* pentru *ǧ*, datorită influenţei unor cuvinte ca *rînced*, *muced* (DE, 996).

Lat. *grandine* s-a păstrat nu numai în italiană şi în romînă. Cf. v. sp. *grandine* (ZRPh, XIX, 20).

Observaţia făcută despre răspîndirea lat. *grandine* poate fi făcută şi cu privire la *machinare*. Cf. v. sp. *maznar* (ZRPh, LIII, 300).

La lista studiilor asupra lexicului romînesc se pot adăuga, acum : Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., 1954 şi Al. Rosetti, *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—XII)*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, (p. 36-55).

Pentru influenţa greacă asupra limbii romîne, trebuie menţionate şi lucrările lui L. Gáldi (*Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapesta, 1939) şi C. Geagea (*Elementul grec în dialectul aromîn*, Cernăuţi, 1931).

Rom. *mătuşă* nu e slav ; cuvîntul derivă din lat. *amita* + suf. *-uşă* (REW[3], 424 ; Rosetti, ILR, I_2, 85).

§ 467. *Căştigă*, subst., este atestat numai în aromînă, dar şi acolo cu alt sens : « grijă, păs » (EW, 377). În dacoromînă este învechit (DE, 359). Astăzi, în dacoromînă, *cîştig* < *cîştiga*.

§ 468. Uneori, noile sufixe au întărit pe altele, existente în limbă. Astfel, lat.*-arius* < *-ar* a fost întărit de sl. *-arĭ* > *-ar* (*lopătar*, *zidar*). Iordan, Lba rom., 321 urm. Cf. § 469.

Amintim că romîna a împrumutat sufixe şi din limbile romanice. Asupra problemei, v. Iordan, BPh, VI, 1-60.

Pentru rom. *obraznic*, v. Graur, Mélanges, 117.

Lat. *-amen* > *-ame* se găseşte dialectal şi în dacoromînă (Banat) : *haiducame*, *voinicame* Rosetti, ILR, I_2, 119 şi Puşcariu, DR, IX, 421, 423.

Etimologia lui *-eală*<sl. *-ělĭ* e discutabilă (Rosetti, Infl. slavă, 51). V. Graur, SCL, VII, p. 272.

Rom. *sculeală* e învechit.

Cuvîntul *dălmos* nu există în limba romînă.

Sufixul *-oică* e foarte rar.

Rom. *prădăciune* s-a putut forma şi în romînă, de la *pradă* (Graur, BL, V, 110) sau de la *prăda*.

§ 469. În slavă nu avem a face cu *-ca*, ci cu *-ĭka* (Rosetti, Infl. slavă, 50). De aceea, *gîscă* < bg. *găska* (Rosetti, op. cit., 41), nu-i un exemplu bun pentru întărirea lat. *-icca*.

Etimologia maghiară a lui *-aş*, în diminutive, e prea puţin plauzibilă, pentru că e întrebuinţat şi în dialectele romîneşti de la sudul Dunării (Rosetti, Infl. slavă, 50). Nu-i exclusă supravieţuirea unui sufix preroman în *-ş-*, peste care s-ar fi suprapus cel de origine slavă (Puşcariu, DR, IV, 1369).

Rom. *-uş* are o origine obscură : nici slava, nici maghiara nu poate să-i explice funcţiunile din romînă (Graur, Noms d'agent, 86).

§ 470. Compusele sînt puţine din cauză că structura limbii romîne (la fel ca a latinei, pe care o continuă), nu se pretează la astfel de formaţii (Iordan, Lba rom., 332).

§ 471. Asupra evoluţiei lat. *ex*-în romînă, v., acum, Em. Vasiliu, SCL, VI, 239-255.

§ 472. Înţelesul rom. *mîna* < *mînare* « conduire des bestiaux » apare şi în fr., prov. şi în unele dialecte italiene. Cf. cal. *minare* « stimolare una bestia » (Rohlfs, DTC, II).

Pentru rom. *grîu* « froment », cf. alb. *grur* și bg. жито « froment », pl. жита « céréales » (DE, 764). Cf. Graur, BL, V, 100.

Bucată, la plural, « cereale » (DE, 191) și « mîncări gătite ».

Evoluția semantică a lui *a întuneca* există și în sicil. *ammantarisi*, it. *appannare*, bg. облачямь (DE, 192. Cf. Graur, BL, V, 102).

Pentru rom. *pat*, v. Graur, BL, V, 73 și Rohlfs, ZRPh, LXVII.

Asupra calcurilor lingvistice petrecute sub influența slavei, v. Rosetti, Infl. slavă, 45.

§ 473. Schimbările de conjugări care s-au produs în latina populară se manifestă, sub formă de tendință, și în romîna contemporană. Cf. lat. *fervere* > *fervĕre* > rom. *a fierbe*, iar astăzi *a tăcea* > *a tace*. Unele forme, ca *a rămîne*, *a ține* sînt pe cale de a se generaliza. Aceasta este rezultatul faptului că cele patru « conjugări » nu au în limba romînă o situație egală. Productive sînt numai conj. I și a IV-a (Byck, BL, III, 188—189 și Graur, BL, IV, 189—193).

Amintim că în romînă există verbe care au o flexiune după conj. I și una după conj. a IV-a, fără ca vreuna să fie considerată greșită : *a curăța-a curăți*.

În privința conjugării a IV-a avem de remarcat existența unor verbe în *-î* (consoana precedentă e totdeauna *r*) : *a coborî*, *a urî*. Categoria prezintă interes mai ales pentru faptul că verbele care-i aparțin au unele forme (în special pers. 3 și 6 de la ind. prez. și conj. prez.) care merg după conj. I (Iordan, Lba rom., 451).

§ 474. Reținem două fapte în legătură cu flexiunea indicativului prezent.

Sufixele *-ez*, *-esc* nu apar la toate verbele de conj. I și a IV-a. Este interesant cazul verbelor de felul lui *acorda* care pot apărea cu și fără sufix : acord (« dau ») — *acordez* (un instrument muzical).

§ 475. *vă* < *vade* există și astăzi dialectal în dacoromînă, la moți. Cf. E. Petrovici, Texte dialectale, Sibiu, 1942, 52.

Pentru problema imperativului în romînă, v. J. Byck, BL, III, 54-65.

§ 476. *-i* de la pers. II sg. a imperfectului este analogic, după celelalte timpuri (Rosetti, ILR, I_2, 130).

Asupra evoluției imperfectului în romînă, v. I. Șiadbei, BL, XI, 47-56.

§ 477. Persoana I, eventual și a IV-a, ale verbelor cu tema terminată în *t*, *d*, *n*, *r*, poate avea forme iotacizate și anume *ț*, *z* în loc de *t*, *d* și *i̯* în loc de *n*, *r*. Primele apar în graiurile muntenești, iar celelalte circulă, mai mult sau mai puțin, pretutindeni (Iordan, Lba rom., 456). Limba literară preferă formele analogice.

Formele iotacizate s-au pierdut în general în istroromînă (Pușcariu, Studii istroromîne, II, 186) și mai ales în aromînă (Capidan, Aromînii, 438 urm.) și meglenoromînă (Capidan, Meglenoromînii, I, 158).

În romînă, *g* palatalizat nu ajunge la *ẑ*, ci la *ĝ*.

Fonetismul *sărba* pentru *serba* e regional (Moldova și Transilvania).

§ 478. Rom. *sunt* pentru *sînt* nu a apărut sub influența v. sl. *sątŭ*. *Sunt* e o formă savantă introdusă în secolul al XIX-lea.

A avea. Datorită poziției neaccentuate în frază, *habemus* >**aemu* >*am* [1], iar *habetis* > *ați* (Rosetti, ILR, I_2, 134).

A vrea. Asupra evoluției pers. 3 sg. *va*, v. Vl. Drimba, SCL, IV, 220-221.

Al treilea tip slab de perfect (v. rom. *tăcúiu*, *-úși*, *-ú*, *-úmu*, *-útu*, *-úră*), care își are punctul de plecare în perfectele latinești în *-ui*, prezintă deplasarea accentului sub influența verbelor de conj. I și a IV-a : *cîntái*, *auzíi*.

Formele originare ale perfectului în *-si* au fost înlocuite și în dacoromîna actuală prin forme analogice : *adus* : *adusei* etc. (Rosetti, ILR, I_2, 131). Aromîna a mai păstrat cîteva forme

---

[1] Prezența lui *v* din forma accentuată *avem* se datorește formelor unde *v* putea să apară pentru evitarea hiatului ; perfectul simplu și participiu : **aui* < *avui* ; *aut* < *avut*, de unde s-a răspîndit la celelalte forme.

tari de perfect la pers. 1 sg. : *apreşu* < *aprindu*, *frîmşu* (Capidan, Aromînii, 459 urm.). V. I. Şiadbei, Romania, 1930, 333 urm.

§ 483. De declinarea I ţin şi substantivele terminate în *-á* (*basma*). În plus, datorită desinenţei de plural (*-le*), se include în aceeaşi declinare şi substantivul *zi*. Tot de aici fac parte numele proprii masculine în *-ă* (*Dănilă*) sau *-a* (*Toma*) (Gram. Acad. R.P.R., I, 148).

Fonetismul *mînu* există dialectal şi astăzi (ALRM, I, h. 74. Cf. Pop — Petrovici, DR, VII, 95—102).

Pluralele de tipul *ierburi*, *friguri*, formate după masculinele de declinarea a II-a, au o valoare diferită de a celorlalte plurale : *ierbi*. Primele nu arată mai multe exemplare, ci mai multe feluri de exemplare (Iordan, Lba rom., 294).

La declinarea I există şi un vocativ în *-ă* (*mamă*) care se poate explica şi prin forma latină de vocativ, egală cu nominativul, şi ca un nominativ romînesc cu valoare de vocativ (Gram. Acad. R.P.R., I, 115).

Formele vechi de plural *tătîni*, *mămîni* < lat. *tatani*, *mamani* există şi astăzi în unele graiuri din dacoromînă (ALRM, II, vol. I, h. 183, 184) şi în dialectele sud-dunărene (Dalametra).

Pentru explicarea conservării formelor flexionare de caz oblic la singularul substantivelor feminine în limba romînă, v. acum, în urmă, Em. Vasiliu, SCL, IV, 141 urm.

§ 484. Declinarea a II-a mai cuprinde substantivele terminate în *i̯* (*tei̯*), precum şi o seamă de substantive terminate în consoană palatalizată (Gram. Acad. R.P.R., I, 148).

Desinenţa *-e* pentru vocativul singular al masculinelor de declinarea a II-a nu este un împrumut slav, ci este continuarea vocativului latin de la declinarea a II-a (care a găsit sprijin în vocativul vechi slav cu aceeaşi desinenţă *-e*). Rosetti, Infl. slavă, 32.

Păstrarea formei latineşti de nominativ la substantive ca *drac*, *om*, *împărat* a fost explicată de Iordan (Lba rom., 314). Toate aceste substantive sînt nume de fiinţe umane, deci active prin excelenţă. Din cauza conţinutului lor, se întrebuinţau mai des la nominativ decît la celelalte cazuri. Au intervenit desigur şi împrejurări de natură formală, în legătură cu aspectul fonetic şi morfologic sau cu folosirea lor în frază.

Amintim că dacoromîna a introdus, la vocativ plural, inovaţia *-lor* (*oamenilor*). Cf. Densusianu, H. d. l. r., II, 145 ; Puşcariu, DR, IV, 1927 şi Graur, Mélanges, 100.

Romîna are, în interiorul categoriei substantivelor însufleţite, un gen personal, caracterizat prin cîteva morfeme (formarea acuzativului cu *pe* etc.) C. Racoviţă, BL, VIII, 154-159 ; cf. Graur, BL, XIII, 97 urm.

-ure < *-uri* nu sub influenţa substantivelor masculine de tipul lui *lupi*. Pentru *-e* > *-i* pornim de la cazurile cînd *e* nu e final şi trece în mod normal la *i* : *-urele* > *-urile* şi deci *-uri* ; fenomenul s-a generalizat recent, în secolul al XVIII-lea (Puşcariu, DR, II, 81-82). Răspîndirea pluralelor în *-uri* e o dovadă a reacţiunii împotriva confuziei pluralelor feminine cu pluralul neutrelor (Rosetti, ILR, I_2, 97).

§ 485. Declinarea a III-a cuprinde, pe lîngă masculine şi feminine terminate în *-e*, şi neutre ca *nume* (< *nomen*).

La declinarea a III-a intră şi numele primelor cinci zile ale săptămînii terminate în consoană palatalizată sau *-i̯* : *luni*, *joi*, întrucît forma lor articulată este aceeaşi cu a substantivelor feminine de declinarea a III-a (*miercuri* — *miercurea* ca *mîncare* — *mîncarea*) şi pentru că majoritatea lor erau şi în latină de aceeaşi declinare (Gram. Acad. R.P.R., I, 148).

§ 486. Redactarea acestui paragraf se pretează la confuzii. Nu se menţionează că cele afirmate acolo despre poziţia articolului se referă la articolul definit. Adăugăm, în plus, că există împrejurări în care articolul definit stă înaintea substantivului :

a) cînd însoţeşte un nume propriu de persoană masculină la genetiv şi dativ : *cartea lui Ion* ; *am dat-o lui Ion*.

b) împreună cu substantive care denumesc grade de rudenie, însoţite de adjective posesive : *tată*, *frate*, *unchi* etc. sau relaţii asemănătoare acestora : *bade*, *nene* : (*a*) *lui tată-meu*, (*a*) *lui unchiu-tău* (Iordan, Lba rom., 346—347).

§ 487. Lat. *grevis* e atestat în CGL, IV, 207 (DE, 756).

Asupra problemei adjectivelor posesive, nediscutate în lucrare, v. Graur, BL, XIII, 156 urm. și B. Cazacu, BL, XV, 95-103.

§ 488. *Ună* există numai în aromînă (Rosetti, ILR, IV, 46. Cf. și Capidan, Aromînii, 404).

Alături de *îmbi, îmbe* din limba veche, romîna actuală a luat neologismele *ambii, ambele*, care se folosesc numai sub forma articulată.

Sistemul numărătorii cu *spre* este folosit, în aromînă, și pentru numeralele de la 21 la 29 : *unsprăvingiţ* (Rosetti, Infl. slavă, 33).

Rom. *sută* < v. sl. *sŭto* prezintă greutăţi. V. Skok, Slavia, IV, 132 ; Rosetti, BL, VIII, 160 și Capidan, DR, IV, 1258.

Rom. *întîi* capătă articol numai cînd precede substantivul (Iordan, Lba rom., 376).

Numerale ordinale au mai fost, la început, *primar* și *ţărţ*. Primul s-a păstrat numai în izolările *văr primar* « văr dintîi » (ALR, I, h. 175) și *cale primară* « prima vizită pe care tînăra căsătorită o face părinţilor săi la opt zile după nuntă », iar al doilea în formula *anţărţ* «anul al treilea » (Iordan, Lba rom., 377). V. și Graur, BL, V, 114. Cf. (*în*) *tîrţiu* « berbece de trei ani ».

Amintim că în romîna actuală se manifestă tendinţa de a înlocui numeralul ordinal prin numeralul cardinal : *capitolul **patru**, articolul **doi***.

§ 489. La formele pronumelor personale, menţionate de Bourciez, trebuie adăugate : *ni*, alături de *ne* (pers. I pl.) și *vi*, alături de *vă* (pers. II-a). În legătură cu folosirea acestor forme ar fi de arătat că *ne, vă, le* apar imediat înaintea verbului : ***ne** vorbește* etc., pe cînd *ni, vi, li* înaintea unui alt pronume conjunct sau înaintea pronumelui reflexiv *se* : ***ni** le spune* (Dacă al doilea pronume conjunct e *o*, se întrebuinţează seria *ne, vă, le* : *ne-o dă*) Gram. Acad. R.P.R., I, 195.

Rom. *noi, voi* < *nos, vos* cu *-i* marcă a pluralului.

Pentru v. rom. *lă* putem porni și de la o influenţă analogică a lui *nă* (Rosetti, ILR, VI, 189). Chiar arom. *lă* a putut să apară tot sub influenţa lui *nă*. Cf. Capidan, Aromînii, 410-411.

§ 490. Fonetismul *mieu* nu e caracteristic părţii de răsărit a Munteniei, ci, din contră, este mai răspîndit în vestul acestei provincii. V. ALRM, I, vol. II, h. 262. Cf. Graur, BL, V, 105.

§ 491. Rom. *ăst* < *istum*, nu *iste* (Rosetti, ILR, I_2, 112 ; DE, 102).

§ 492. *Cine* și *ce* se folosesc pentru întrebări neprecise, generale, atunci cînd nu știm nimic despre un obiect ; la *care* se recurge cînd vrem să lămurim anumite amănunte în legătură cu obiectul despre care sîntem deja informaţi (Iordan, Lba rom., 404). Asupra răspîndirii tot mai pronunţate a lui *care* în dauna lui *ce*, v. acum, M. Iliescu, în Studii de gram., I, 33.

§ 493. Rom. *atît* < *eccum* + *tantum*, cu dispariţia nazalităţii (DE, 110 și Rosetti, ILR, I_2, 113).

Rom. *nimărui*, dativul lui *nimeni*, a apărut sub influenţa lui *cărui* (DE, 1231).

§ 494. Afirmaţia că substantivele precedate de prepoziţie se întrebuinţează fără articol este valabilă numai pentru prepoziţiile primare, adică acele care au fost și în latină prepoziţii (*mă duc **pe** stradă*, dar *pun **deasupra** mesei o carte*). *Cu* face excepţie parţială, dar numai în sensul că, de multe ori, substantivul de după el se întrebuinţează sub forma articulată : *scriu cu creionul* (nu *cu cerneală*) (Iordan, Lba rom., 493). În acest caz, explicaţia dată de Bourciez (construcţia *cu* + forma articulată a substantivului provine din grupuri ca *tata și copilul*) nu e convingătoare, deoarece întrebuinţăm o formă sau alta după cum obiectul despre care vorbim este mai mult sau mai puţin cunoscut. Cf. Gram. Acad. R.P.R., I, 350-352.

Pentru funcţiunea pronumelor personale în limba romînă modernă, v. R. A. Budagov, SCL, I_1, 35-37.

§ 495. *Lui* se întrebuinţează mai ales în vorbirea familiară. În vorbirea oamenilor instruiţi, *său* e mai frecvent. Situaţia a fost explicată prin influenţa exercitată de limbi ca germana și rusa, în care există numai o formă pentru pers. a III-a a pronumelui posesiv și anume aceea corespunzătoare rom. *său*. Se poate să fi intervenit un factor intern, și anume impresia că

al său este « mai politicos » la adresa unei persoane a III-a prezentă la discuţie (Iordan, Lba rom., 397. Cf. Gram. Acad. R.P.R., I, 205).

§ 496. Despre problema atributului în romînă, v. M. Grigorescu, SCL, V, 99-135.

Fraza *cît e de frumos e tot atît de prost* este artificială.

În limba romînă se dezvoltă construcţii în care apoziţia rămîne la nominativ şi nu se acordă cu substantivul pe care-l determină. În secolul al XVI-lea apar concomitent amîndouă situaţiile.

§ 497. *De* serveşte ca element de legătură la formarea unui comparativ numai cînd al doilea termen al comparaţiei e un numeral : *mai mare de trei ori*. Exemplul dat de Bourciez : *mai bogat de tine, mai mare de tine* nu există în romîna actuală. (În romîna veche exista : *Acestea toate făcea le mai vîrtos de omul* Coresi, C_2, 246/28).

Ca elemente de legătură, se întrebuinţează *decît* în cazul comparativului de superioritate şi al celui de inferioritate şi *ca*, în cazul comparativului de egalitate (Iordan, Lba rom., 365).

§ 499. Ezitările în ce priveşte întrebuinţarea lui *pre* la Coresi nu se datoresc faptului că această construcţie a apărut abia atunci, ci împrejurării că se imita fidel originalul slavon care nu cunoştea o astfel de construcţie (Rosetti, ILR, VI, 216).

§ 500. Se amestecă două probleme diferite :

— locul pronumelor cu valoare de obiect direct ;

— de care cuvînt se leagă formele scurte ale verbului *a fi*.

Topica normală, în afară de cazul că vrem să subliniem cuvîntul *cuţit*, este *Mi-am pierdut cuţitul* şi nu *Cuţitul mi-am pierdut*.

§ 501. Construcţia cu infinitivul în locul aceleia cu conjunctivul, obişnuită în limba literară, se mai păstrează şi astăzi regional.

Folosirea gerunziului nu este legată de un anumit verb. Cf. Gram. Acad. R.P.R., I, 320 urm.

§ 502. Pentru *destul* trebuie să pornim de la *de* + *sătul*, ca bg. *dosta* « destul » < *do* + *sit* « sătul » (Rosetti, Infl. slavă, 46).

§ 503. *În* şi *întru* se folosesc în funcţie de sunetul cu care începe cuvîntul următor : *în*, înainte de consoană, iar *întru* — înainte de vocală. Cf. însă *Chiar în acea zi* şi *Au rămas ... întru sfială* (Gram Acad. R.P.R., I, 362 şi 364).

Întru e arhaic şi s-a păstrat numai în unele formule care astăzi sînt mai mult (cf. *întrucît*) sau mai puţin (cf. *într-o, într-un*) sudate (Gram. Acad. R.P.R., I, 364).

Prepoziţia *a* arată, în limba veche, nu numai locul, ci şi scopul : *Mearsă în pădure a lemne* (Dosoftei).

Complementul unui verb pasiv nu poate fi niciodată precedat de prepoziţia *de la*, ci numai de *de* sau *de către*. De aceea, un exemplu ca : *Este lăudat de la toţi*, dat de Bourciez, nu este posibil în romînă.

§ 504. Viitorul de tipul *o să fac* (Muntenia), *am să fac* (Moldova) din limba literară exprimă o acţiune care se va săvîrşi cu siguranţă. Cf. Lombard, BL, VII, 5-29 şi Iordan, Stilistica, 154—157.

Rom. *a se tremura* nu există.

§ 505. V. rom. *ee* < lat. *en* nu a existat.

Rom. *iacă*, ca şi *iată*, nu poate fi explicat prin latină. Graur, BL, V, 96, contra lui Meyer Lübke, REW[1], 2832, îl explică prin v. sl. *jako*. *Iată* nu e o variantă a lui *iacă*, rezultată din contaminarea cu sîrb. *eto*, ci este bg. *eto* « vezi, acolo » (Rosetti, Infl. slavă, 31). Cf. şi DA, s.v. < bg. *jato*.

Infinitivul negativ de tipul *nu fugireţi* n-a dispărut din sec. al XVII-lea. Se păstrează regional şi astăzi.

Originea slavă (< bg. *ba*) a rom. *ba* este neîndoioasă (Rosetti, Infl. slavă, 30).

Pentru exprimarea raportului comparativ, ar fi trebuit adăugat un determinativ (*altceva*) în interogaţia *ce face decît doarme* literal « que fait il autre chose que dormir »?

Rom. *oare* < *volet* (Philippide, Orig. rom., II, 625).

§ 506. Rom. *iar* cu valoare adversativă nu mai este întrebuințat în limba romînă contemporană. În secolul al XVI-lea avea valoare adversativă și copulativă (Rosetti, ILR, VI, 231).

§ 507. *Care* este folosit fără articol nu numai după nume de persoane. Forma articulată nu se mai folosește în limba actuală.

Construcției *rog să taci* trebuie să i se adauge un pronume, obiect direct, *te rog să taci*. Construcția fără pronume e obișnuită numai în anunțuri: *rog ștergeți picioarele*.

§ 508. Raportul de anterioritate dintre acțiunea din circumstanțială și regentă nu se exprimă prin *mai înainte de ce* (o astfel de construcție e considerată în romînă necorectă), ci prin *după ce, îndată ce, de cînd* etc.

Fraza *Calul fugea de da cu burta la pămînt* nu este corectă; ea trebuie modificată în *Calul fugea de da cu burta de pămînt*.

Să nu și-a pierdut în romîna actuală valoarea condițională. Cf. *Să-l văd venind, aș mai trăi o viață!* (Gram. Acad. R.P.R., II, 214).

Etimologia lui *dacă* este mai complicată. Cf., pentru discuții, Rosetti, ILR, VI,137.

Romîna nu cunoaște un fonetism *s'nvelește*.

Construcția *cu cît bea, cu atît i-e sete* nu e corectă. Forma corectă e *cu cît bea* (*mai mult*) *cu atît i-e mai sete*.

Rom. *a prepara* este folosit cu o accepțiune neobișnuită în fraza: *Dacă vrei pace, prepară-te de război*.

§ 509. Perifraza condițională formată cu ajutorul auxiliarului *a vrea* s-a păstrat pînă astăzi regional.

Semnalăm și unele greșeli de tipar[1]: *impăca* — împăca (§ 171), *siptămînă* — săptămînă (§ 462), *vindă* — vîndă (§ 475), *cintăi, -ăși* — cîntai, -ași (§ 479), *brața* — brață (§ 462), *îmbî* — îmbi (§ 488), *ți am zis* — ți-am zis (§ 489), *ia* — ea (§ 492), *îmi* -mi (§ 504), *fată*— fața (§ 505), *dic* — zic (§ 505), *maică* — maica, *me* — mă (§ 506), *mi* și *ți* în *Nu mi ai spus nimic* ... trebuiau notate cu linie de unire: mi-ai spus, ți-am arătat (§ 508).

Rectificările și adăugirile de mai sus au fost făcute pentru îmbunătățirea unei cărți prețioase. Gîndul că lucrarea lui Bourciez este un foarte bun manual pentru cei care se inițiază în problemele lingvisticii romanice m-a determinat să mă ocup de ea. Observațiile de mai sus nu știrbesc cu nimic valoarea, unanim recunoscută, a cărții cunoscutului romanist francez.

[1] Forma cu litere cursive e cea greșită.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

CRONICĂ

PROBLEMELE LIMBII LITERARE ÎN DISCUŢIA CONGRESULUI AL VIII-lea DE STUDII ROMANICE

(Observaţii marginale în lumina lucrărilor lingviştilor romîni)

Între 3 şi 8 aprilie a avut loc la Florenţa al optulea Congres internaţional de studii romanice, ţinut, sub auspiciile Federaţiei internaţionale de studii romanice (FIAER) şi ale Societăţii de lingvistică romanică (SLR), de către Asociaţia italiană de filologie romanică (AIER). Este o tradiţie care, înainte de război, a dus la organizarea congreselor de la Dijon, Sion-Coira, Roma, Bordeaux, Nisa şi care, după al doilea conflict mondial, a fost reluată în 1951 la iniţiativa Facultăţii de filozofie şi litere din Liège. Ultimul congres de studii romanice s-a ţinut în 1953 la Barcelona.

Este o fericită coincidenţă faptul că al optulea Congres şi-a desfăşurat lucrările pe pămîntul Italiei, în oraşul lui Dante, întemeietorul limbii literare italiene, avînd în centrul preocupărilor sale problema formării limbilor literare romanice. Aceasta reprezintă un act de recunoaştere meritată a contribuţiei romaniştilor italieni în domeniul unor astfel de studii (B. Croce, E. G. Parodi, A. d'Ancona, P. Savj Lopez, P. E. Guarniero, G. Devoto, A. Schiaffini, B. Terracini). În acelaşi timp, alegerea temei reflectă interesul actual crescînd al lingviştilor pentru aceste aspecte superioare ale limbilor romanice.

Urmărind titlurile comunicărilor făcute, constatăm însă că o parte dintre ele s-au ţinut departe de tematica Congresului. Între acele *comunicazioni sopra lavori in corso* sînt de amintit în primul rînd cele consacrate dialectologiei : M. Deanović (Zagreb) : *Su un nuovo orientamento di geografia linguistica nei territori di lingue diverse. Progetto di un Atlante linguistico mediterraneo*, H. E. Keller (Bâle), *Structure des parlers valdôtains ;* P. Scheuermayer (Berna), *Bauernwerk in Italien der italienischen und rätoromanischen Schweiz* ; G. Vidossi (Torino), *Dall'officino dell'Atlante linguistico italiano.*

Altele au tratat chestiuni de fonetică romanică : P. Miron (Bonn), *Recherches sur la typologie des langues romanes* ; G. Straka (Strasbourg), *Quelques contributions à la chronologie relative des changements phonétiques en français prélittéraire.* O serie de comunicări s-au referit la probleme de lexicografie şi lexicologie : E. Li Gotti (Palermo), *Iniziative lessicografiche siciliani* ; P. Hoybe (Copenhaga), *La lexicographie romane au Danemark* ; J. Jernei (Zagreb) *Sull'elemento italiano nel lessico del serbo croato moderno* ; E. Schule (*Crans sur Sierre*), *Glossaire des patois de la Suisse romande* ; A. Schorta (Coira), *Il dizionario romancio grigione e l'onomastico retico.* Stilistica şi gramatica au făcut obiectul unor interesante studii : P. Guiraud (Groningue), *„Ecrire comme un chat". Étude du champ morphosémantique de „chat"* ; R. M. Ruggieri (Roma), *Fra dimostrativo e articolo nelle lingue romanze* ; S. Skerlj (Ljubljana), *Osservazioni sul carattere popolare o dotto che sia dei costrutti del tipo „giunto che fu", „bello com'é" e simili* ; S. Ullmann (Leeds) *Un problème de réconstruction stylistique.* În sfîrşit, nu au lipsit nici comunicările cu

caracter bibliografic și informativ : P. Imbs (Strasbourg), *Le Centre de philologie romane et la langue et littérature française contemporaine* ; E. Lozovan (Paris), *Bilan d'une bibliographie. L'état des études de linguistique roumaine.*

Comunicările consacrate temelor specifice ale Congresului au fost în majoritate. Ele au atins diferite aspecte ale problemei supuse discuției. Formarea limbilor literare a preocupat pe W. Bahner (Leipzig), *Zur Herausbildung der modernen rumänischen Literatursprache*, C. Battisti (Florența), *Le origini della lingua friulana e il patriarcato di Aquileia* ; Mons. Criado de Val (Madrid), *La formacion de la lengua litteraria española en Castilla la Nueva* ; M. Delbouille (Liège), *La genèse de la langue littéraire en France* ; I. Iordan, *La formation de la langue littéraire roumaine* ; G. Piccito (Catagnia), *La formazione del siciliano letterario.*

Alți cercetători au studiat primele monumente literare romanice, încercînd explicații noi cu privire la originea și structura limbii lor : A. Castellani (Friburg), *Le problème des serments de Strasbourg* ; A. Monteverdi (Roma), *Lingua italiana e l'iscrizione ferrarese* ; G. de Poerck (Gand), *Les serments de Strasbourg.*

O serie de comunicări au urmărit aspectele limbilor literare romanice în secolele trecute : C. Baldinger (Berlin), *Contribution à une histoire des provincialismes dans la langue française* ; G. Gougenheim (Paris), *Les origines du vocabulaire noble du XVII-ème siècle* ; P. Imbs (Strasbourg), *Les éléments du vocabulaire de Guillaume IX d'Aquitaine et les origines de la langue des Troubadours* ; H. Lewicka (Varșovia), *L'élément picard dans les œuvres de quelques poètes anageois du XII-ème et du XIII-ème siècle* ; Al. Rosetti, *M. Eminescu et la langue littéraire roumaine au XIX-ème siècle.*

Alte comunicări au analizat structura actuală a limbilor literare romanice : E. Cuiter (Perpignan), *La llengua litteraria del Rossello en aquest darrer segle* ; Alf Lombard (Lund), *La lingua letteraria meno fissata : il rumeno* ; C. Tagliavini (Padova), *Una nuova lingua letteraria romanza : il moldavo.*

De o atenție deosebită s-au bucurat problemele limbii și stilului scriitorilor. Ordinea de zi a Congresului a cuprins nu numai comunicări asupra fizionomiei stilistice a unui scriitor (F. Chiappelli (Lausanne), *Osservazioni sulla sintassi epica del Tasso* ; R. Lejeune (Liege), *Formules féodales et style amoureux chez Guillaume IX d'Aquitaine*), ci și lucrări cu caracter general asupra stilului literaturii beletristice. Sînt de menționat în acest sens comunicările lui A. Schiaffini (Roma), *Linea del linguaggio poetico italiano* ; A. Henry (Bruxelles), *La notion d'écart et l'étude du vocabulaire poétique* ; M. Sandmann (Mona, Jamaica), *La syntaxe verbale et le style épique* V. Väänänen (Helsinki), *Métaphores rajeunies et métaphores ressuscitées.*

În centrul lucrărilor actualei întîlniri internaționale a romaniștilor au stat însă cinci referate care au prezentat principalele probleme generale ale temei supuse discuției : B. Terracini, *Analisi del concetto di lingua letteraria* ; A. Kuhn, *Schriftsprache und Dialekt* ; Ch. Bruneau, *La science de la stylistique : problèmes de vocabulaire* ; G. Nencioni, *Dottrina grammaticale e tradizione rettorica* ; L. Spitzer, *The Individual Factor in Linguistic Innovations.*

Dacă în ceea ce privește celelalte comunicări, cadrul restrîns al prezentării noastre și lipsa textelor definitive ne împiedică să ne ocupăm de ele în acest moment, asupra acestor cinci referate fundamentale vom putea să ne oprim cu mai multă atenție. Ele au fost publicate în întregime în revista condusă de Angelo Monteverdi, *Cultura Neolatina* (Bolletino dell'Istituto di filologia romanza), XVI, fasc. 1. Lectura lor, azi, cînd Congresul și-a încheiat de mult lucrările, și examinarea lor comparativă, în lumina concepției lingviștilor romîni despre limba literară este o întreprindere utilă, care poate deschide noi perspective lucrărilor din acest domeniu.

Fără îndoială, dintre toate referatele, cel prezentat de B. Terracini, *Analisi del concetto di lingua letteraria* reține în primul rînd atenția prin problemele fundamentale pe care le discută.

B. Terracini își întemeiază considerațiile pe datele oferite de cercetarea modului de apariție a limbii literare în trei regiuni ale Romaniei : Spania, Sardinia, Italia, al căror specific individual ilustrează cîte un aspect al fenomenului.

Teza fundamentală a autorului este că apariția necesității de a nota în scris limba vorbită constituie prima dovadă a maturizării popoarelor neolatine care se simt în posesia unor forme originale de viață și expresie : *„lo scritto ci dice che è sorto nel parlante un più vigile sentimento della propria persona storicamente definita e che nella lingua si è andato più nettamente, determinando quel principio di strutturazzione e di... polarizzazione della cultura"* [1].

În baza acestei păreri, el consideră că începutul limbilor literare romanice trebuie situat nu în momentul cînd apar primele texte continue, ci mai înainte, în epoca atestării sporadice în limba latină medievală a unor forme și cuvinte izolate ale limbilor „vulgare". Astfel materialul de „erori" de limbă latină ale notarilor documentelor italiene și spaniole din secolul al XVIII-lea ar reprezenta începutul cristalizării celor două limbi literare. Acest raționament îl conduce în fine pe autor să admită că o limbă *„strutturata e vitale com'è qualsiasi lingua la cui tradizione sia affidata ad una produzione scritta"* poate fi considerată limbă literară.

Teza este interesantă și atrăgătoare, dar are la bază confundarea limbii scrise cu limba literară, eroare semnalată la noi în țară de acad. I. Iordan : „Nu se poate identifica aspectul scris cu cel literar al unei limbi : unul are caracter accidental, în sensul că poate apărea foarte devreme sau foarte tîrziu în viața societății, și totodată reprezintă un fenomen exterior sau material, întrucît se referă la forma în care sînt transmise ideile oamenilor, celălalt dimpotrivă, implică atingerea unui grad de unitate, de dezvoltare și de perfecționare a limbii" [2].

Lingviștii romîni sînt în general de acord considerînd că primele atestări scrise ale unei limbi nu pot fi socotite elemente de limbă literară ; aceasta din urmă presupune existența unor norme născute în urma folosirii mai îndelungate a scrisului, capabile de a crea o tradiție. De aceea, în ultimul timp, unii contestă calitatea „literară" limbii textelor din secolul al XVI-lea. Acad. I. Iordan și, de curînd, J. Byck, consideră că în această epocă se afirmă abia începuturile limbii romîne literare [3].

Dar definiția de mai sus nu satisface nici condițiile propuse de autor : pentru a avea un început de limbă literară trebuie să existe în adevăr conștiința necesității utilizării limbii vorbite ca instrument de comunicare în scris. Ce mărturie sigură în acest sens ne pot oferi cazurile în care notarul *a greșit* folosind un cuvînt, o formă sau transpunînd o construcție din limba maternă în limba de prestigiu cultural în care redactează actul? Ele nu sînt dovada conștiinței posibilităților culturale ale „vulgarei", ci o consecință a neglijenței sau insuficientei cunoașteri a limbii latine. Apariția conștiinței maturității culturale a unui popor nu poate fi constatată decît pe temeiul unor texte care să reflecte, în ansamblu, limba vorbită a poporului. „Vulgarismele" din textele latine nu atestă decît parțial limba vorbită, fără preocupări de structurare literară.

Un alt aspect al limbii literare pus în lumină de B. Terracini îl oferă formarea limbii literare pe baza dialectului toscan, ridicat la înalte posibilități de expresie prin creația lui Dante. Toscana are prestigiul atmosferei înaltei culturi din epoca de triumf material și spiritual a Florenței ; ea este expresia unei societăți în care preocupările artistice pentru perfecțiunea formei se oglindesc în toate manifestările vieții civice, în artă și în literatură. O astfel de situație conduce pe autor la definirea limbii literare și sub aspectul superiorității stilistice, ca rezultat al preocupărilor individuale și colective pentru cultivarea formei de expresie : *„italiano si dice lingua letteraria per il senso peculiare della forma di cui è stato portatore e per il modo stesso*

---

[1] „Cultura Neolatina", XVI, fasc. 1, p. 13.

[2] I. Iordan, *Despre limba literară*, în „Limba romînă", IV, 1954, 6, p. 66. urm.

[3] I. Iordan *art. cit.* ; J. Byck, *Despre limba noastră literară*, în „Gazeta literară", 1956, 13 (119), p. 2.

del suo sviluppo che del predominio di un gusto formale eminentemente individuabile è conseguenza [1].

Şi aici este nevoie de o precizare : acest aspect al limbii literare apare într-o perioadă tîrzie a dezvoltării social-culturale a unui popor. La începuturile ei limba literară, cu o structură nedefinită, nu se deosebeşte mult de limba comună ; ea consemnează momentul în care apare la vorbitori conştiinţa tradiţiei şi a originalităţii limbii. Mai tîrziu, pe măsură ce se intensifică preocupările pentru expresia artistică, limba literară îşi cristalizează o formă internă superioară din punct de vedere stilistic şi devine limbă aleasă a literaturii beletristice, servind vorbitorilor capabili de o mai mare tensiune intelectuală şi estetică.

Dacă sîntem pe deplin de acord cu acest mod de a scoate în evidenţă caracterul istoric al noţiunii de limbă literară, nu putem în schimb cădea în eroarea de a identifica limba literară cu stilul unui gen literar, cum reiese dintr-o a treia definiţie propusă de B. Terracini : *„abbiamo scorto nella lingua giullaresca un tipo di lingua letteraria, perché cristalizzata entro un culturale e in un atteggiamento formale circoscritto in modo specifico"* [2]. El o numeşte „limbă literară în sens restrîns", remarcînd că este vorba de realizarea lingvistică a unui gen literar, adică de limbă literară specializată în funcţiuni estetice strict limitate.

O astfel de părere se sprijină pe concepţia mai veche care confundă limba literară cu limba literaturii beletristice. Astăzi, însă, este un lucru îndeobşte cunoscut că limitele limbii literare sînt mult mai largi decît ale limbii creaţiilor literare; limba literară este, aşa cum subliniază de altfel şi B. Terracini, limba culturii în ansamblul ei. În cadrul general al cîmpului cultural, literatura reprezintă numai unul din sectoare. Nu poate fi, deci, identificată. limba literară — fenomen social, obiectiv şi comun întregii culturi a societăţii — cu limba unui gen literar, o subdiviziune a limbii literaturii beletristice.

Lingviştii romîni au arătat că problema genurilor literare nu e o chestiune de structură lingvistică internă, esenţială, ci un fapt de expresie bazat pe particularităţi secundare şi variabile de lexic, frazeologie, rareori de sintaxă. Nu putem deci considera aceste varietăţi ale limbii literare unice, a cărei structură esenţială o folosesc, drept limbi literare. Limba genurilor literare trebuie încadrată în categoria stilului şi considerată stil al limbii spre a sublinia astfel caracterul obiectiv al limbii literare comune. Se vorbeşte deci despre stilul literaturii beletristice (în care se pot deosebi stilurile corespunzătoare genurilor literare), stilul literaturii ştiinţifice şi tehnice, stilul administrativ, stilul epistolar etc.

Acest mod de a separa în cadrul limbii literare faptele de structură lingvistică internă de cele stilistice de coloratură superficială ne permite a concepe evoluţia limbii literare altfel decît B. Terracini. El consideră că limba literară merge spre diversificare, fărămiţîndu-se în atîtea limbi literare cîte genuri literare există. Este un mod unilateral de a privi lucrurile. În fond, procesul este mai complex : pe plan lingvistic asistăm la o *unificare* a elementelor lexicale şi gramaticale de bază, în timp ce pe planul stilului se constată o *diversificare* în legătură cu multiplicarea sectoarelor de activitate culturală. Înmulţirea stilurilor şi unificarea structurii lingvistice fundamentale sînt fenomene paralele concordante, care caracterizează stadiul de maturitate al limbii literare.

Cu aceste rezerve, se poate spune că, în linii mari, concepţiile lui B. Terracini concordă cu opiniile lingviştilor romîni. Astfel, de pildă, la noi în ţară s-a subliniat încă de la început caracterul istoric al conceptului de limbă literară. B. Cazacu a arătat că limba literară îşi îmbogăţeşte şi lărgeşte conţinutul în cursul evoluţiei ei, drept consecinţă a faptului că primeşte noi funcţiuni[3]. De aceea se vorbeşte chiar de o limbă romînă literară „veche", proprie perioadei dinaintea formării limbii naţionale, şi de una nouă, naţională, începînd din secolul al XIX-lea (G. Ivă-

---

[1] „Cultura neolatina", fasc. cit., p. 27.
[2] *Art. cit.*, p. 25-26.
[3] *Despre unele probleme ale limbii literare*, în „Limba romînă", II, 1953, 4, p. 49.

nescu) [1]. Cercetătorii romîni au remarcat de asemenea strînsa legătură dintre dezvoltarea generală a culturii și dezvoltarea limbii literare.

Ceea ce deosebește însă pe aceștia de părerile lui B. Terracini este insistența asupra unor caracteristici ale limbii literare, care nu apar în definițiile propuse în referat. Lingviștii romîni consideră limba literară ca o realizare superioară, sintetizînd posibilitățile de exprimare ale limbii întregului popor. O asemenea funcțiune a limbii literare presupune existența u n u i s i s t e m d e n o r m e care să corespundă tendințelor dezvoltării limbii comune. De aceea, se accentuează faptul că limba literară descoperă, concretizează și fixează normele structurii limbii vorbite de popor, creînd conștiința corectitudinii în întrebuințarea faptelor lingvistice. Codificarea limbii literare prin norme este condiționată de întregul proces istoric al dezvoltării limbii comune în strînsă legătură cu dezvoltarea societății [2]. Normele ilustrează lupta dintre nou și vechi în limbă.

O altă caracteristică, care, spre deosebire de B. Terracini, a fost subliniată de lingviștii noștri, este *unitatea* limbii literare. Ea este marca unui stadiu de dezvoltare mai înaintat al limbii literare, consecința aplicării îndelungate a sistemului de norme. B. Cazacu arată că „în epoca constituirii națiunilor și a limbilor naționale se accentuează caracterul unitar al limbii literare și se formează limba literară unică" [3]. Pentru limba romînă însă, problema unității se pune într-un mod deosebit de celelalte limbi romanice. După cum s-a remarcat [4], limba literară romînă apare încă din primele ei texte, sub un aspect relativ unitar, ceea ce se explică în bună parte prin unitatea remarcabilă a limbii romîne, dar și prin influența tipăriturilor coresiene, care circulau ușor dintr-o provincie în alta. G. Ivănescu crede și într-o influență a limbii textelor rotacizante [5]. Acad. I. Iordan face distincție între această unitate „naturală" primordială și caracterul unitar datorit dezvoltării și perfecționării limbii, în urma aplicării și respectării normelor obligatorii. Un asemenea stadiu înaintat de unitate structurală nu a atins limba romînă decît o dată cu formarea națiunii și limbii naționale romînești, în primele decenii ale secolului al XIX-lea ; de aceea, după părerea sa, numai începînd de la această dată se poate vorbi pentru prima oară de limba romînă literară.

Rezultă din aceste considerații, care completează valoroasele teze prezentate de B. Terracini, că, pentru a defini conceptul de limbă literară, trebuie să adăugăm formulărilor propuse o serie de termeni necesari pentru a scoate în evidență caracterul *social, obiectiv* al fenomenului. De aceea sîntem mai aproape de realitate definind limba literară, nu ca o formă individuală izolată, ci, în raport cu limba vorbită a întregului popor, ca o sinteză superioară în corectitudine și expresivitate, elaborată în cursul unei tradiții culturale îndelungate și condusă de un sistem de norme, determinate de structura limbii comune, care îi asigură stabilitatea și unitatea.

Expunerea generală de principii a lui B. Terracini a fost urmată de alte referate privitoare la diversele aspecte ale problemei formării limbii literare romanice. Este meritul conducerii Congresului de a fi putut cuprinde în tematica propusă cele mai importante laturi ale chestiunii în discuție. În referatele fundamentale au fost analizate raporturile dintre limba literară și dialect (A. Kuhn, *Schriftsprache und Dialekt*), intervenția inovatoare a individului în dezvoltarea limbii comune și a limbii literare (L. Spitzer, *The individual factor in linguistic innovations*) și legăturile între limba literară și tradiția estetică și culturală a epocii (G. Nencioni, *Dottrina grammaticale e tradizione rettorica*). Și aceste probleme au preocupat pe cercetătorii romîni. Să le examinăm în lumina concluziilor realizate.

---

1 *Problemele limbii literare romînești*, în «Iașul literar», 1956, 1, p. 78-79.
2 Discuția problemei la B. Cazacu, *art. cit.*, p. 52-54.
3 B. Cazacu, *art. cit.*, p. 53.
4 I. Iordan, *art. cit.*, p. 73—75.
5 *Problemele capitale ale vechii romîne literare*, Iași, 1948.

Analiza raporturilor dintre limba literară şi dialect a cerut lui A. Kuhn o conştiincioasă incursiune în istoria cîtorva limbi literare vest-romanice, a italienei şi a francezei în special, care arată că problema trebuie studiată numai în funcţie de stadiul de evoluţie al limbii literare. Apar astfel trei etape principale : *înainte*, *în timpul* şi *după* constituirea limbii literare, fiecare cu caracteristicile ei bine conturate.

În primul stadiu, cînd toate dialectele unei limbi sînt în mod egal îndreptăţite să aspire la rangul de limbă literară, elemente diferite din punct de vedere regional coexistă ca dublete şi forme paralele în structura încă labilă a fiecăruia dintre dialecte. Mai tîrziu însă, unul din dialectele limbii, consolidat prin utilizare literară mai îndelungată şi profitînd de o predominanţă de ordin economic, cultural sau politic, tinde către calitatea de limbă literară comună ; el începe să adopte expresii şi termeni variaţi din dialectele învecinate renunţînd cîteodată la elementele sale proprii. Ridicîndu-se la rangul de limbă literară comună, acest dialect îşi stabilizează structura lui lingvistică : în alcătuirea lui nu mai pătrund elemente esenţial constitutive, ci împrumuturi secundare de termeni tehnici sau de cuvinte şi forme cu valori stilistice bine determinate.

O altă problemă examinată de A. Kuhn este aceea a condiţiilor care ajută în procesul impunerii unui dialect ca limbă literară a întregului popor. Pe baza materialului italian, francez, spaniol şi retoroman, autorul constată că victoria unui dialect este avantajată de poziţia sa geografică, care îi permite contactul cu celelalte dialecte, de structura sa lingvistică apropiată de a varietăţilor regionale vecine, de preponderenţa politică a regiunii în care e vorbit şi de valoarea producţiilor cultural-literare create cu ajutorul lui. Dialectul care devine limba literară trebuie să devină o „mittlere Norm" care să asigure unificarea limbii întregului popor. În alţi termeni, limba literară ajută la formarea, dezvoltarea şi unificarea limbii naţionale.

Este regretabil însă că tezele profesorului de la Innsbruk nu folosesc şi date culese din domeniile de răsărit ale Romaniei. În ceea ce priveşte limba romînă, el ar fi avut astfel posibilitatea să urmărească problema formării limbii literare pe un teritoriu lingvistic u n i t a r, la o epocă mult mai apropiată de timpurile moderne. După cum se ştie, această chestiune se găseşte încă în discuţia lingviştilor noştri. Dacă pînă acum teza întemeierii limbii literare romîneşti pe baza graiului muntenesc era unanim acceptată, acad. I. Iordan a contestat, de curînd, realitatea acestei afirmaţii, ţinînd seama de faptul că literatura noastră cultă şi preocupările pentru cultivarea limbii literare au apărut în Moldova : „putem admite . . . că această bogată activitate culturală desfăşurată în Moldova tocmai în epoca de constituire a literaturii şi a limbii naţionale a rămas fără efect asupra varietăţii literare a acesteia din urmă?" [1].

Admiţînd însă, aşa cum s-a arătat [2], că limba romînă literară este o categorie istorică ale cărei începuturi trebuie fixate în secolul al XVI-lea, secolul al XIX-lea însemnînd doar punctul esenţial al dezvoltării ei seculare, momentul definitivării normelor ei unice şi al constituirii limbii romîne literare, nu putem să nu ţinem seama că la baza ei stă ansamblul particularităţilor lingvistice folosite de Coresi atunci cînd a adaptat la graiul din Ţara Romînească limba textelor maramureşene. Aşa se explică faptul că în cursul evoluţiei limbii noastre literare a existat nu numai o încercare de a adapta limba textelor moldovene la structura graiului muntean. Tendinţe asemănătoare de a apropia limba textelor dintr-o regiune de limba din celelalte provincii romîneşti au dus şi în Muntenia la evitarea unor elemente strict locale (*pă*, *uşe*, *eu auz*). Aceste modificări nu au atins însă forme ca *mîine*, *seară*, *se*, *dumnezeu*, *ceară*, *ger* care au rămas mai departe sub aspectul muntenesc.

Astfel, limba romînă literară apare ca o colaborare a tuturor graiurilor, pe baza graiului muntean ; el este acea „mittlere Norm" a limbii romîne de la nordul Dunării. Procesul constituirii bazei dialectale a limbii literare se poate considera încheiat la mijlocul secolului al XIX-lea.

---

[1] I. Iordan, *art. cit.*, pag. 76.

[2] Vezi mai sus, B. Cazacu, *art. cit.* ; Al. Rosetti, *Despre unele probleme ale limbii literare*, E.S.P.L.A., 1955, p. 96.

Într-adevăr, începînd de la această dată, care marchează stabilizarea principalelor norme ale limbii literare romînești, apar elemente regionale cu valoare stilistică în limba literaturii beletristice (regionalismele din limba lui Alecsandri, Creangă, Delavrancea, Sadoveanu). Limba romînă literară ar fi oferit deci lui A. Kuhn posibilitatea de a releva însemnătatea momentului *stabilizării* și *consolidării* limbii literare.

Cîteva cuvinte, în sfîrșit, despre însemnata chestiune a stabilirii însușirilor esențiale care fac ca un idiom să fie într-adevăr limbă, limbă literară și nu numai dialect. În această privință, A. Kuhn arată că trebuie luat în considerație în primul rînd numărul și nivelul cultural al maselor de vorbitori, apoi valoarea producției literaturii și abia la sfîrșit condițiile care determină unitatea și independența politică a teritoriului. Este, după cum se vede, o teză diferită de ceea ce susțin lingviștii romîni; aceștia pornesc în aprecierea calității de limbă sau de dialect în mod aproape exclusiv de la constatarea împrejurărilor politice și istorice în care se dezvoltă idiomul respectiv, afirmînd că independența statală poate asigura cu vremea transformarea unui dialect în limbă. Cazul limbii germane vorbite în Austria și Elveția, al limbii engleze vorbite în America, care nu au devenit alte limbi, sau al sardei, catalanei, provensalei și retoromanei, care deși nu se bucură de loc de autonomie teritorială nu și-au pierdut calitatea de limbi independente, pun aceste păreri sub semnul îndoielii.

Trebuie subliniat, totuși, că împrejurările politice ale dezvoltării comunității de vorbitori ai unui idiom sînt un factor de cea mai mare însemnătate. Ele asigură, în general, perfecționarea structurii lingvistice, unificarea ei prin pătrunderea adîncă în masele de vorbitori. Este semnificativ în acest sens cazul dialectului daco-romîn, care vorbit, de o populație ce a reușit să se constituie în stat național autonom, a ajuns la o dezvoltare structurală deosebită de aceea a dialectelor sud-dunărene conservator-stagnante și amenințate de dispariție. Această situație ne dă dreptul a-l numi *limbă romînă*, fără a pierde însă din vedere sub raport strict lingvistic calitatea lui de dialect pe aceeași treaptă cu dialectele sud dunărene, cu care au în comun, pînă în prezent, caracteristici de structură gramaticală și de fond principal de cuvinte.

Rezultă așadar că între limbă și dialect este și o diferență *calitativă*, asupra căreia, din păcate, A. Kuhn nu a insistat îndeajuns. Limba presupune, în general, aspectul lingvistic al unui stadiu superior, mai bine definit, mai unitar și mai perfecționat în evoluția unei limbi, în timp ce dialectul este o structură elementară, variabilă.

În discuția congresului dedicat studiilor limbilor literare romanice au intrat, dată fiind însemnătatea faptelor de stil în procesul constituirii limbii literare, și problemele stilisticii. Lingviștii italieni acordă o deosebită atenție acestor elemente care stau la limita dintre aspectul individual și cel general al limbii. B. Terracini arată că structura limbii literare se bazează pe un „*lavorio complesso di elaborazione individuale*"[1]. G. Nencioni concepe evoluția limbii literare ca un continuu proces de încorporare a unor fapte stilistice particulare la sistemul limbii („instituționalizarea stilemelor").

Este desigur o exagerare a importanței elementului subiectiv. Am arătat însă rezervele noastre față de o asemenea concepție, care consideră limba literară în plan exclusiv individual și estetic, neglijînd aspectul social, obiectiv și legiferat al acestui fenomen strict legat de structura limbii comune a întregului popor.

O mai realistă examinare a aportului individual la dezvoltarea limbii în general și a limbii literare îndeosebi a făcut L. Spitzer în referatul *The individual factor in linguistic innovations*. Autorul pornește de la constatarea caracterului obiectiv al limbii, obligatoriu pentru fiecare vorbitor spre a-și asigura posibilitatea de comunicare cu semenii săi. Acest sistem închegat al limbii nu oferă vorbitorilor posibilitatea de a-și exprima individualitatea, de a se actualiza.

---

[1] „Cultura Neolatina", fasc. cit. 1, p. 30.

De aceea ei tind să corecteze instrumentul limbii pentru a cuprinde în limitele lui realizări particulare mai satisfăcătoare.

Individul acţionează aşadar asupra sistemului limbii, împins de necesităţile create de insuficienţa mijloacelor de exprimare pe care i le oferă acesta şi călăuzit de conştiinţa limbii vorbite de popor. În această măsură creaţiile personale sînt acceptate de colectivitate, de vorbitori, şi încadrate în sistemul limbii. Rolul individului în transformarea limbii poate fi asemuit cu acela al unei mari personalităţi politice care conduce poporul realizînd aspiraţiile maselor.

Părerile lui L. Spitzer, fără să fie cu totul noi, dacă ţinem seama de atitudinea autorului în trecut faţă de aceste probleme, sînt, în esenţa lor, juste. Ele impun însă, examinate în amănunt, o serie de observaţii.

După cum se vede, profesorul de la John Hopkin's University pune la baza schimbărilor lingvistice în mod exclusiv „nemulţumirea", mai mult sau mai puţin conştientă, a vorbitorilor faţă de insuficienţa expresivă a sistemului limbii. Este un mod unilateral de a privi problema. În fond, în evoluţia limbii intră în funcţiune factori m e c a n i c i (cu acţiune în transformările fonetice) şi cauze de ordin i n t e l e c t u a l, care explică o serie de fenomene morfologice şi sintactice (crearea şi dispariţia unor categorii gramaticale, dezvoltarea sistemului de subordonare etc.). De asemenea nu putem să nu ţinem seama de faptul că evoluţia limbii oglindeşte complexitatea raporturilor vieţii determinate de evoluţia societăţii.

Mult prea limitată este şi explicarea pe care o dă autorul faptului că anumite cuvinte nu au fost atinse de inovaţii. El socoteşte că termeni ca *picior, tată, a avea* se păstrează mai uşor pentru că sînt în dependenţă numai de aspectul comunicativ al limbii, neparticipînd la crearea unor valori expresive. Afirmaţia nu are şanse de a fi reală. Mai întîi, ea este contrazisă de constatarea că aceşti termeni apar în vorbirea obişnuită cu diverse sensuri speciale, primind bogate valori afective. În literatura populară tocmai aceste elemente simple ale limbii creează efecte artistice remarcabile, şi, apoi, există oare elemente care să fie utilizate în mod exclusiv, într-un singur aspect al limbii, cu o singură funcţiune?

Explicaţia rezistenţei acestor termeni (în opoziţie cu permanenta înlocuire a altora) trebuie căutată aşadar nu în lipsa valorii lor expresive, ci în cauze de natură strict lingvistică: însemnătatea noţiunii pe care o desemnează, poziţia cuvîntului în sistemul limbii (flexiune, derivare), răspîndirea lui teritorială şi socială etc.

Cu toate aceste rezerve faţă de tendinţa de supraapreciere a elementelor expresive ale limbii, trebuie să subliniem faptul că referatul lui L. Spitzer trezeşte un interes deosebit. El porneşte de la ideea — susţinută de altfel şi în lucrările sale de pînă acum — că deosebirea instituită de K. Vossler între scriitor şi vorbitorul de rînd nu este justificată de realitatea lingvistică: în fond, şi unul şi celălalt îşi manifestă personalitatea prin dorinţa de a inova, eliberîndu-se de canoanele limbii sistematizate.

Ce rost mai are atunci distincţia dintre stilul limbii afective în sensul indicat de Bally (variaţiile de natură afectivă manifestate în sînul unei colectivităţi de vorbitori) şi stilul individuali (totalul particularităţilor de limbă care se găsesc la un membru deosebit al comunităţii lingvistice) în concepţia lui Vossler? Iată de ce Spitzer formulează o definiţie mai largă, capabilă să reunească ambele situaţii: „stilul este o înclinare către emoţionalitate şi inovaţie"; stilul reprezintă în amîndouă cazurile o modalitate a vorbitorilor de a contribui la evoluţia sistemului limbii obiective: „*the reactive aspect of language which is not satisfied with the codified intellectualized language*". Acest mod de a privi raporturile aduce după sine, în mod logic, necesitatea înlăturării distincţiei dintre stilistica „lingvistică" şi cea „literară".

Este vorba acum de a funda o disciplină nouă, literară şi lingvistică deopotrivă, a cărei sistematizare categorială şi terminologică să se încadreze în conceptele şi criteriile fundamentale cu care operează lingvistica. În afară de L. Spitzer, ideea a preocupat şi pe alţi cercetători: G. Nencioni în referatul *Dottrina grammaticale e tradizione rettorica*, şi Ch. Bruneau

în *La science de la stylistique: problèmes de vocabulaire* au prezentat cîteva probleme preliminare.

Primul afirmă necesitatea de a se revizui terminologia stilisticii, făcîndu-se apel la conceptele retoricii antice: *„reprendre sur un plan mondial le problème des „figures de pensée", „de mots" et „de construction". Il s'agirait de débarasser notre vocabulaire d'un certain nombre de mots inutiles (métalepses etc.), de préciser le sens de mots utiles et à l'occasion de créer les termes nouveaux qui paraîtraient indispensables"* [1].

G. Nencioni, constatînd imposibilitatea delimitării stricte între faptele aparținînd sistemului și cele ale individului, consideră că integrarea stilisticii în domeniile preocupărilor lingvistului contribuie la înlăturarea diferențierii nete dintre limbă ca natură fiziopsihologică și structurală și ca artificiu individual. Astfel apare în mod evident unitatea dialectică dintre instituția limbii și individ și se rezolvă contradicțiile dintre lingvistica de tip pozitivist și aceea de tip idealist-vosslerian.

Problemele stilisticii au preocupat încă de mai multă vreme și pe cercetătorii noștri. Rod al acestor preocupări au fost pînă în prezent o serie de lucrări, între care trebuie amintită în primul rînd prețioasa *Stilistică a limbii romîne* a acad. I. Iordan și o serie de studii și articole publicate de J. Byck, N. Drăganu, acad. Al. Graur, G. Istrati, S. Pușcariu, E. Seidel, în «Bulletin linguistique", ,,Buletinul Institutului de filologie romînă ,,Al. Philippide" și ,,Dacoromania".

Principiile unor astfel de studii au fost formulate în *Introducerea* la *Stilistica limbii romîne* de I. Iordan, în sensul concepției lui Ch. Bally: ,,Stilistica lingvistică diferă fundamental de cea estetică. Fiind o ramură a lingvisticii, obiectul ei de cercetare îl constituie limba nu stilul, așadar mijloacele de expresie ale întregii colectivități vorbitoare, nu ale unui singur individ sau ale unei singure opere. Afară de asta, ea studiază tot materialul lingvistic existent la un moment dat, nu numai particularitățile care urmăresc efecte artistice" [2].

În domeniul stilisticii literare, lucrările acad. T. Vianu, și în special *Arta prozatorilor romîni*, ocupă primul loc. Autorul privește aici stilul în sensul lui Vossler: „ansamblul notațiilor sale pe care el (vorbitorul) le adaugă expresiilor sale tranzitive și prin care comunicarea sa dobîndește un fel de a fi subiectiv împreună cu interesul ei propriu zis artistic" [3].

În anii din urmă s-au profilat și alte atitudini. Sînt azi lingviști care, constatînd că domeniile de cercetare ale stilisticii se suprapun celor aflate sub auspiciile altor științe, nu recunosc dreptul de existență al acestei discipline autonome (J. Byck). Acad. Al. Graur, îndreptîndu-și atenția asupra stilisticii literare care operează cu expresii individuale ale personalității artistice, neagă caracterul lingvistic al acestor preocupări, sub cuvînt că lingvistica are a se ocupa de sisteme general structurate și nu de realizări particulare [5].

De curînd însă, la sesiunea științifică din 27-29 martie 1956 a Facultății de filologie din București, comunicarea acad. T. Vianu ,,Stilistica literară și lingvistica" [4] a oferit posibilitatea afirmării unor noi puncte de vedere în aceste probleme. Autorul *Artei prozatorilor romîni* susține azi reunirea celor ,,două" stilistici într-o disciplină unică, aflată în competența lingvistului ca și a criticului literar. Stilul operelor literaturii frumoase — arată autorul T. Vianu — utilizează fapte stilistice ale limbii întregului popor, sporind posibilitățile ei expresive: „Este oare posibil a studia pe Creangă și pe Caragiale, pe Rabelais și pe Cervantes, pe Balzac și pe Gogol, fără a ține seama de tot ce a împrumutat creația lor din limba poporului în întregimea ei, din toate variantele ei fonetice cu valoare expresivă, din toate nuanțele semantice ale fondului ei principal de cuvinte, din locuțiunile și proverbele ei" [6]. Această părere, care

---

[1] *Cultura Neolatina*, fasc. cit. p. 68.

[2] *Stilistica limbii romîne*, București, 1942, p. 12.

[3] *Arta prozatorilor romîni*, București, 1942, p. 20.

[4] «Limba romînă», 1956, an. V, 2, p. 6 urm.

[5] Al. Graur, *Teoria și practica în studiul limbii literare în* «Gazeta Literară» 1956, 22 (116), p. 4.

[6] «Limba romînă», 1956, an. V, nr. 2, p. ....

concordă de altfel şi cu punctul de vedere al unor lingvişti sovietici [1], a găsit în vremea din urmă susţinători numeroşi [2]. Ea a generat o serie de studii care au adus contribuţii eficiente la relevarea unor procedee stilistice utilizate de scriitorii romîni [3].

În sfîrşit mai trebuie amintită aici o problemă care a făcut obiectul discuţiilor Congresului : legătura dintre specificul culturii unei epoci şi structura limbii literare care o deserveşte.Ea a fost examinată mai îndeaproape în referatul lui G. Nencioni, *Dottrina grammaticale e tradizione rettorica*".

Tezele schiţate de referent reiau în linii mari una din ideile pozitive ale şcoalei lui Vossler : dependenţa limbii de dezvoltarea societăţii (v. *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung*). El constată astfel că, în perspectiva ansamblului, unele limbi literare romanice reflectă cultura medievală, altele au o structură umanistică, altele în sfîrşit sînt datoare raţionalismului iluminist. În ceea ce priveşte structura lingvistică în sens strict, unele limbi literare sînt mai deschise către limba vorbită comună sau către dialecte, altele, cu o tradiţie literară mai veche, ca franceza şi italiana, au devenit mai puţin dispuse a primi elemente ale limbii vii ; de aceea, în timp ce acestea din urmă sînt temeinic normate, celelalte au o structură mai labilă, care reflectă dinamismul evoluţiei lor puţin supuse tradiţiei. În cadrul elementelor culturale generale, gramatica şi retorica au constituit un factor însemnat în formarea limbilor literare romanice occidentale. În cursul vremii, ele le-au ajutat să-şi găsească moduri proprii de expresie şi să-şi adapteze structura la cerinţele culturii contemporaneităţii.

Referentul nu precizează însă că aceste corespondenţe între limba literară şi cultură sînt de natură s t i l i s t i c ă, exterioară : în esenţa ei, limba literară fiind un aspect al limbii vorbite de popor, păstrează structura gramaticală şi fondul principal lexical ale acesteia, independent de configuraţia culturală a societăţii. În acelaşi timp ar mai trebui arătat că legăturile sînt mai evidente în stilul literaturii beletristice, publicistice, ideologic-politice, decît în stilul ştiinţific sau administrativ-oficial, caracterizate în toate timpurile prin forme de expresie directe, simple şi clare, apropiate de limba comună.

Am putea stabili în istoria limbii romîne literare corespondenţele sugerate de referatul lui G. Nencioni ? Răspunsul pare a fi afirmativ.

Pornind de la periodizarea schiţată de B. Cazacu [4], constatăm că în limba literară a secolelor XVII-XVIII, desprinsă din ce în ce mai mult de limba textelor religioase în cadrul unui fenomen mai larg de laicizare a culturii, se manifestă o serie de trăsături stilistice generale (claritatea şi stilul lapidar al lui Ureche şi Varlaam, structura latinizantă a stilului lui M. Costin şi al lui D. Cantemir, dizlocarea frazei la Dosoftei) care îşi găsesc explicaţia integrate în cîmpul cultural al vremii (influenţa umanismului italian, venită prin intermediul culturii poloneze).

[1] Cf. şi A. V. Fedorov, *In apărarea cîtorva noţiuni de stilistică*, în « Вопросы языкознания », 1954, 5 : „Între stilul funcţional lingvistic şi stilul individual literar al autorului, cu toată diferenţa lor calitativă, cred că nu există prăpastie de netrecut (p. 37)...Din punctul de vedere al acestor însuşiri comune stilurilor funcţional-lingvistice şi individual-literar, examinarea lor în cadrul unei singure discipline lingvistice ar părea justificată" (p. 38).

[2] V. J. Byck, *Despre limba noastră literară*, , în «Gazeta literară», 1956, an. III, 28 (122) p. 2 : „Studiul stilului scriitorilor e de competenţa lingviştilor ca şi de aceea a criticilor literari şi pentru a lucra cu succes şi unii şi alţii trebuie să ştie, pe de o parte, să îmbine mijloacele de investigaţie, pe de alta să delimiteze cele două domenii de preocupări".

[3] Am putea semnala, de exemplu, aici concordanţa dintre concluziile la care a ajuns B. Cazacu în articolul asupra valorii stilistice a alternării procedeelor vorbirii indirecte, indirecte libere şi directe în stilul lui M. Sadoveanu «Limba romînă», an. IV, nr. 5, (p. 17 urm.) şi constatările asemănătoare pe care le face L. Spitzer cu privire la folosirea aceloraşi procedee în literatura franceză şi italiană veche (*Loi du chevrefeuil* a Mariei de France şi *Ritmo cassinese*) : *The sequence of modes of speech corresponds to the crescends of emotion a personal innovation* (p. 87).

[4] *Art. cit.*, p. 50-52.

De asemenea, nu putem să nu facem legătura dintre ideile înaintate ale raţionalismului iluminist, care înmuguresc la noi în ţară la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea în Ardeal (Budai-Deleanu, Gh. Lazăr) sau în Muntenia (Dinicu Golescu, Heliade I. Rădulescu), şi limba literară a acestei epoci [1]. Astfel ne apar justificate tendinţele de modernizare a limbii literare, prin adaptarea pe o scară tot mai largă a unor elemente stilistice noi (lexicale, frazeologice) din limbile Occidentului şi prin apropierea de limba poporului. În sfîrşit, în limba literară actuală putem explica pătrunderea unor termeni tehnici sau a unor expresii şi cuvinte populare — cu valoare stilistică — numai dacă ţinem seama de orientarea culturii actuale din Romînia către masele populare direct interesate în procesul producţiei.

În ceea ce priveşte limba romînă, trebuie relevată în lumina consideraţiilor lui G. Nencioni, structura variabilă a formei ei literare, gata de a primi elemente din limba comună sau din graiurile regionale. Cel care a relevat acest aspect al limbii romîne, a fost profesorul Alf Lombard care, într-o comunicare intitulată *La lingua letteraria meno fissata : il rumeno*, s-a referit în special la particularităţi de ordin lexical, fonetic şi morfologic. Deşi oscilările din domeniile vocabularului ar ilustra mai puţin această teză — pentru că variaţiile lexicale au la bază de cele mai multe ori şi motive de natură expresivă — profesorul de la Lund are fără îndoială dreptate : limba romînă, ajunsă printre ultimele dintre limbile romanice la unificarea pe care, cu un secol în urmă, o cereau Negruzzi, Heliade Rădulescu, Kogălniceanu, Coşbuc şi Slavici, păstrează încă urma divergenţelor structurale anterioare. Aceasta este desigur şi consecinţa faptului că limba noastră s-a dezvoltat mai liber, fără intervenţia continuă modelatoare şi restrictivă a canoanelor gramaticii şi retoricii — avînd un contact mai larg cu limba comună vorbită. De aceea ea reflectă mai real evoluţia şi contradicţiile dintre diversele stadii de „instituţionalizare". Se poate remarca însă că, în anii din urmă, unitatea limbii romîne literare s-a accentuat în mod evident, în urma aplicării mai stricte a normelor ortografice, prea puţin respectate pînă acum.

Congresul de studii romanice de la Florenţa a oferit participanţilor o variată perspectivă asupra limbilor literare neolatine. În referatele fundamentale, în comunicări şi discuţii au fost examinate cele mai însemnate aspecte ale problemei tematice.

Din această prezentare critică sumară care a dus la confruntarea părerilor şi rezultatelor cercetătorilor în aceleaşi domenii, se poate constata că, în linii mari, tezele susţinute în incinta Congresului nu diferă prea mult de părerile exprimate în ultima vreme în ţara noastră. Ele sînt în prezent aplicate cu folos în studierea limbii romîne literare.

Nu trebuie să pierdem din vedere însă şi deosebirile : avantajul operării cu concepte mai bine precizate şi abordarea realistă a unor probleme de bază par să caracterizeze mai ales lucrările lingviştilor romîni. În schimb, în activitatea acestora se simte necesitatea lărgirii orizontului filozofic, în judecarea şi încadrarea fenomenelor de limbă literară ca elemente componente ale unor sinteze sociale şi culturale.

Schimbul de păreri şi atitudini care a avut loc cu ocazia Congresului de la Florenţa a relevat o serie de valori şi realizări noi. Este de menţionat îndeosebi intensa participare la lucrările Congresului a cercetătorilor mai tineri. Comunicările şi discuţiile au adus în repetate rînduri pe ordinea de zi nume noi de specialişti aparţinînd şcolilor lingvistice celor mai diverse, în special celei italiene. În acelaşi timp, trebuie să arătăm că această reuniune ştiinţifică a dat posibilitatea lingviştilor romîni de a înfăţişa, într-o lumină obiectivă, rezultatele activităţii cercetătorilor din ţara noastră.

În această manifestare de tinereţe, de prietenie şi de colaborare ştiinţifică, constă contribuţia celui de al VIII-lea Congres de studii romanice la dezvoltarea lingvisticii moderne.

AL. NICULESCU

[1] Vezi D. Popovici, *Introducere* la *I. Heliade Rădulescu, Opere*, I, Bucureşti 1939, p. 8 ş. u.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

CRONICĂ

PROFESORUL MAXIMILIAN KŘEPINSKÝ

CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 80 DE ANI

Printre învăţaţii străini, care s-au ocupat de problemele privitoare la limba romînă, se numără şi Maximilian Křepinský, fost profesor la Universitatea Carol din Praga. Calea de apropiere şi cunoaştere a limbii noastre a fost uşurată nu numai de nevoia cercetărilor din domeniul filologiei romanice, înlăuntrul căreia limba romînă are un sector bine determinat, ci şi de faptul că fereastra spre problemele romîneşti a fost deschisă de înaintaşul său la aceeaşi catedră, Urban Jarník.

Activitatea prof. Křepinský se întinde de-a lungul a patru decenii. Ea începe încă din 1905 cu o contribuţie asupra unei vechi legende franceze, despre Sf. Grigorie (*O poměru předlohy Hartmannova Gregoria k starofrancouzským legendám o sv. Řehoři*), la care, după trei ani, a adăugat o altă lucrare în legătură cu clasificarea şi originea aceleiaşi legende (*K roztřídění a původu legend o sv. Řehoři*, Praga, 1908).

Abia în 1911, prof. Křepinský a publicat o contribuţie în directă legătură cu lingvistica : *Despre palatul (gurii) artificial şi folosirea lui* («*O umělém patru a jeho užití*»). Anul următor s-a întors iarăşi la identificarea unei traduceri, făcută de poetul Zeyer din irlandeză : *Zeyerova Meldunova výprava a její pramen* în «Časopis pro moderní fil», 1912, II, p. 37-42, 146-147.

Un studiu de oarecare întindere, în care autorul formulează o seamă de juste observaţii, se intitulează : *„Despre gramatica istorică romană bazată pe cronologie“ O historické mluvnici románské založené na chronologii, în* «Časopis pro mod. fil.», 1913, III, p. 416-426. Křepinský admite că în cercetările gramaticii istorice, dar mai cu seamă în transformările fonetice, principiul cronologic este o necesitate. E vorba de cronologia relativă, singura care poate fi folosită în cadrul unor astfel de cercetări. Întrucît diferitele părţi componente ale gramaticii se influenţează reciproc, acestea nu trebuie privite separat, ci ca un tot.

Acestei lucrări îi urmează o alta şi mai întinsă din cîmpul materialului francez : *Le changement d'accent dans les Patois gallo-romans*, « Revue de philologie française et de littérature » Paris, 1914, p. 1-61. Pe baza materialului oferit de *Atlas linguistique de la France*, autorul cercetează problema deplasării accentului de intensitate în domeniul galo-roman. Două sînt condiţiile care determină strămutarea accentului : numărul silabelor situate înaintea celei care poartă accentul tradiţional şi prezenţa sau absenţa lui „e”, zis mut, sau a unui echivalent, provenit dintr-o vocală finală atonă în latineşte.

În continuare, cercetările sînt strămutate în domeniul iberic şi, în 1918, prof. Křepinský publică o lucrare independentă, intitulată : *Despre influenţa sunetelor palatale asupra vocalelor precedente din limba spaniolă* (*O vlivu palatálních hlásek na předcházející samohlásky ve španělštině*, Praga, 1918, p. 118). Pornind de la principiile stabilite în studiul despre gramatica istorică, amintit mai sus, şi folosind metoda geografică, autorul caută să pună bazele unei cronologii

fonetice. Lucrarea aceasta a apărut apoi și în spaniolă, sub titlul : *Inflexion de las vocales en español*, «Revista de filologia española», Madrid, 1923. În 1919, Křepinský a dat la lumină o comunicare mai scurtă despre *Quelques étymologies espagnoles* în, «Archivum Romanicum», Geneva, 1919, III, p. 384—387.

La 12 ianuarie 1924, a murit bătrînul Jan Urban Jarník și cu acel prilej prof. Křepinský a prezentat activitatea fostului său predecesor, ca fiind primul profesor de filologie romanică de la Universitatea Carol al IV-lea din Praga. Autorul a stăruit mai ales asupra faptului că Jarník a trecut la cunoașterea practică a limbilor romanice și de aici preferința lui pentru dicționare. Un capitol special e închinat activității privitoare la problemele romînești. (*J. Urban Jarník*, «Čas. pro mod. fil.» 1924, X, p. 38—46).

Cu un an înainte, Křepinský s-a ocupat și de *Cîteva forme prepoziționale romînești de origine slavă* (*O některých rumunských vazbách předložkových slovanského původu* în *Slovanský sbornik, věnovaný Františku Pastrnkovi k sedmdesátým narozeninám*, Praga, 1923).

Un alt studiu de specialitate îmbrățișează un cîmp mai larg în spațiul romanic. E vorba de transformarea fonetică a lui „di" în spațiul răsăritean al limbilor romanice (*O di ve východní oblasti jazyků romanských*, în *Sborník vydaný na pamět čtyřicitiletého učitelského působení prof. Josefa Zubatého*, Praga, 1926, p. 120-131). Autorul constată că, în urma evoluției fonetismului lui „di", teritoriul imperiului roman se împarte în două părți : la răsărit de Rethia, peste malul drept al Adriaticei pînă în Dacia și, la apus de Galia, Peninsula Iberică și Sardinia. În ținutul răsăritean s-a ajuns la formele „dz" și „z", iar în apus numai la „j".

Într-o contribuție mai mică, prof. Křepinský urmărește cronologia diftongării vocalelor „e", „o" și „e" în limba franceză (*Chronologie de la diphtongaison de „e", „o" et „e" en français*. «Čas. pro mod. fil.», 1931, XVII, p. 55-57).

Lucrarea cea mai cuprinzătoare e fără îndoială *Influence slave sur le verbe roumain*, în «Slavia», Praga, 1938/39, XVI, p. 1-49, 220-268, 481-534. După ce analizează structura morfologică a cîtorva verbe romînești, care au suferit influența slavă, autorul caută să lămurească, în consecință, două probleme : de ce aproape toate verbele de origine slavă intrate în limba romînă aparțin conjugării a patra, pe cîtă vreme verbele străine, intrate în alte limbi romanice, aparțin de obicei conjugării I, și de ce, cea mai mare parte din aceste verbe sînt la origine incoative?

În complexul acelorași probleme, prof. Křepinský urmărește influența slavă asupra derivației verbale din limba romînă, — adică studiul sufixelor, pe care limba romînă le-a folosit în derivația verbelor, imitînd cîteva categorii de verbe slave (a II-a, a IV-a și a VI-a). În concluzie, autorul adaugă : „Ainsi donc, le roumain a abandonné tous les moyens de dérivation de verbes qu'il avait hérités du latin, et ne se sert que des moyens que lui a fournis le slave (surtout si le slave a contribué, par son suffixe *-iti*, à maintenir la dérivation latine de verbes de thèmes d'adjectifs). Par cette dérivation, le roumain n'est pas une langue romane, mais une langue slave" (p. 121).

Cam în același timp, prof. Křepinský a tratat și o problemă de fonetică, intitulată : *Le traitement de DY entre voyelles dans la Péninsule ibérique et les origines des langues romanes*, «Čas.. pro mod. fil.», 1939, XXV, p. 56-62, 186-197. Fenomenul acesta e urmărit în dialectele iberice, cele italiene și în spațiul din sud-estul Europei. Grupul „dy" a suferit schimbări, care sînt considerate în general ca proprii limbilor romanice, iar nu limbii latine, adaugă autorul.

Altădată, prof. Křepinski se ocupă de o problemă privitoare la studiul formării prin analogie : *Prendre-imperativ st. fr. pren-prenons*, „*Listy filologické*", Praga, 1940, p. 186-195. Într o discuție, intervenită între prof. G. Staca și P. Beneș, asupra dispariției infinitivului din limba romînă (vezi, «Čas. pro mod. filologii», XXV, p. 220, 396 și 407), prof. Křepinský aduce o contribuție convingătoare în sensul că infinitivul e încă o formă vie în limba noastră (*Příspěvek k dějinám infinitivních vazeb v rumunštině*, — Contribuție la istoria formelor infinitivale din limba romînă, — „«Časopis pro mod. fil.», 1941, XXVII, p. 60, 70).

În timpul ultimului război, prof. Křepinský s-a ocupat iarăşi de o problemă din spaţiul romanic. E vorba de exprimarea genitivului latin de calitate în limbile romanice (*O vyjadřování lat. genetivu qualitatis v románýskch jazycích*, «Čas. pro mod. fil.», 1942, XXVIII, p. 385-396). În ceea ce priveşte limba romînă, genitivul de calitate e exprimat printr-o construcţie atributivă, de pildă : flori de grădină, urechi de lup, cîine de vînătoare, brînză de oi etc . În schimb, genitivul posesiv nu se deosebeşte de genitivul de calitate numai prin articol, ci şi prin aceea că substantivul e exprimat într-o formă sintetică care, la declinarea I şi a II-a, poate fi considerat drept o continuare directă din genitivul latin. Chiar dacă admitem, spune prof. Křepinský, că genitiv-dativul posesiv s-a păstrat în limba romînă sub o influenţă străină, deci nelatină, forma însăşi a trebuit să fie încă destul de vie, la data cînd s-a răspîndit limba latină în Dacia.

În sfîrşit, într-un articol scurt, *L'infinitiv abrégé du roumain, imitation du slave*? «Romînoslavica», I, 1948, p. 7-10), prof. Křepinský aduce noi sugestii în legătură cu problema, dacă pierderea lui *-re*, de la infinitivul scurt din limba romînă, poate fi apropiat de acelaşi mod din sîrbo-croată şi bulgară, unde s-a petrecut un fenomen similar.

Cu zece ani în urmă, adică la împlinirea a 70 de ani, colegii săi cehi şi străini, potrivit unei tradiţii mai vechi, i-au închinat un număr special din revista « Časopis pro moderní filologii», 1946, XXIX, nr. 2, cu articole şi studii semnate de Charles Bruneau, Albert Dauzat, Joseph Vendryes, Mario Roques, E. Hoepffner, Josef Dvořák, Vladimir Buben, J. Janko ş. a.

Pornind deci pe urmele lui Jan Urban Jarník, prof. Křepinský s-a apropiat de limba romînă pe calea anevoioasă, însă sigură, a ştiinţei. Interesul, pe care l-a manifestat totdeauna faţă de problemele de limbă romînă, a fost dublat, se înţelege, şi de simpatia faţă de oamenii care vorbesc această limbă. La vîrsta de 80 ani, prof. Křepinský se interesează încă de mişcarea lingvistică şi lucrează cu un interes susţinut, ca şi cum toamnele şi iernile, care au trecut, n-ar fi lăsat nici o urmă.

TR. IONESCU-NIŞCOV

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VII, nr. 3—4, 1956

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

GIOVANNI ALESSIO: *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*, estratto dagli Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia, vol. I.

Bari, Editore Alfredo Cressati, 1954.

În acest studiu se pun probleme interesante pentru limba romînă. Autorul aduce în discuţie termeni care erau consideraţi specifici numai pentru romînă, ca *grangur*, *păinichiu*, *purcede*, *surpa*, sau numai pentru romînă şi albaneză, ca *luntre*.

Voi rezuma pe scurt părerile lui Alessio şi apoi voi face unele observaţii critice cu privire la faptele romîneşti.

Concordanţele lexicale dintre romînă şi dialectele calabreze constau atît în cazuri de conservare a unor cuvinte (*haedus*, *lunter*, *vitricus* etc.), cît şi în inovaţii (*daeda*, *spanus* etc.).

Multe dintre inovaţiile din latina populară care îşi au originea în greacă au pornit din regiunea în care se vorbesc astăzi dialectele calabreze.

Pe lîngă împrumuturi de cuvinte, întîlnim evoluţii semantice (*orbus* „privo" > „cieco") sau schimbări de gen. Tot în sudul Italiei au apărut o seamă de expresii care au ca model limba greacă (cal. sic. *figghiu d'arma* „fiu adoptiv" : gr. Ψυχογυίος). În încheierea articolului, autorul discută cîteva fapte de fonetică, morfologie şi sintaxă, comune dialectelor calabreze şi romîne.

Studiul e făcut pe baza unui material bogat luat din *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* al lui G. Rohlfs şi din anchetele personale ale autorului. Informaţia despre limba romînă lasă însă de dorit. Autorul nu foloseşte decît dicţionarul etimologic al lui Puşcariu şi lasă la o parte alte dicţionare ale limbii romîne, cum sînt H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, *Dicţionarul etimologic al limbii romîne* de I. A. Candrea — Ovid Densusianu sau *Dicţionarul limbii romîne* publicat de Academia Romînă. Se ştie că, adesea, Puşcariu a renunţat în Dicţionarul Academiei la vechile etimologii propuse în dicţionarul său etimologic care stă la baza lucrării lui Alessio. Aceeaşi insuficienţă se manifestă şi atunci cînd e vorba de diferitele studii despre romînă. Se observă, de pildă, faptul că Alessio nu foloseşte, la indicarea etimologiilor după REW, articolul lui Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, « Bulletin linguistique », 1937, t. V, 80—125. Nu este utilizată nici lucrarea de sinteză a lui Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, Bucureşti, vol. I-VI, 1938-1946, deşi în volumul al II-lea al acestei lucrări (Limbile balcanice) sînt date cuvinte romîneşti care au corespondente în sudul Italiei.

Folosirea insuficientă a materialului bibliografic se vede şi din modul în care autorul utilizează lucrarea lui I. Iordan, *Dialectele italiene de sud şi limba romînă*. Amintită la începutul articolului, lucrarea citată nu mai este pomenită în tot cursul expunerii decît de două ori deşi ea cuprinde multe fapte lexicale comune calabrezei şi romînei. Cf., de exemplu, cal. *cadiri ammalato* „infermare, ammalare" -- rom. *a cădea bolnav* (Arhiva, XXXI, 215), cal. *ndirizzarsi* (detto del tempo) „rimettersi" – rom. *a se îndrepta* (*vremea*) (Arhiva, XXXII—XXXIII, 190).

Inovaţiile lexicale comune romînei şi dialectelor calabreze sînt destul de numeroase la Alessio, dar cea mai mare parte a acestor apropieri nu rezistă la o cercetare mai atentă. Există în lista lui Alessio fenomene care au putut să apară în mod independent în fiecare dintre cele două limbi. De altfel, însuşi autorul articolului îşi pune întrebarea dacă toate faptele sînt într-adevăr inovaţii comune sau sînt simple coincidenţe (p. 9). Dacă la unele (**poteo* faţă de *poto*) nu putem fi deplin siguri, în alte cazuri ştim cu siguranţă că romîna a inovat mai tîrziu. Astfel rom. *buric* < *umbilicus* > **umbulicus* (influenţat de *umbo, -onem*) şi, apoi, **umburic* a fost despărţit în *um buric*, ca şi în unele dialecte din Franţa de sud (DA, s. v.). Rom. *umfla* < *inflare*, nu **umflare*. Pînă în secolul al XVI-lea, fonetismul *îmfla* era curent în dacoromînă. Rom. *rupe* e recent. Pînă nu de mult, romîna cunoştea fonetismul *rumpe* (Rosetti, ILR, VI, 171). Rom. *cuc* e posibil să fi apărut şi în romînă şi să nu fie deci continuatorul lat. *cuccus*. Arom. *dzeadet* (nu *dzeadit*) a putut să apară mai tîrziu. Cf. ALRI, h. 50.

Asupra altor fapte legate de această problemă, v. observaţiile de amănunt.

Trebuie să subliniem că nu toate concordanţele au aceeaşi importanţă (p. 9). Multe dintre ele se găsesc şi în alte limbi romanice, astfel că ele nu probează nimic cu privire la legătura dintre calabreză şi romînă. Considerăm că toate exemplele de acest fel — dacă ne luăm după titlul articolului — ar trebui eliminate. Iată cîteva din aceste cazuri : rom. *bată* „Band, Streifen" < *vitta* (REW, 9404) ; rom. *auzi* „hören" < *audīre* ; rom. *broască* „Frosch" < **brosca* (DE, 183 şi EW, 221), nu *bruscus* (Alessio) ; rom. *ca* „(auf) dass" < *qu(i)a* (REW, 6954) ; rom. *celar* „Keller" < *cellarium* (REW, 1804) ; rom. *cerc* „Kreis, Reif" < *circus* (v. chiar Alessio, p. 23) ; *coapsă* „Hüfte" < *coxa* (REW, 2292) ; *frumos* „schön" < *formosus* (DE, 655) ; *lat* „breit" < *latus* (REW, 4935) ; *limpede* „klar" < *limpidus* (REW, 5056) ; *păgîn* „Heide" < *paganus* (REW, 6141). De asemenea, multe evoluţii semantice date drept comune calabrezei şi romînei se găsesc şi în alte limbi romanice. Cf. rom. *aduce*, *afla* (sensul „finden" al lat. *afflare* nu e atestat. Rohlfs, Archiv St. n. Spr., 107, p. 147). Sensul „om" al rom. *creştin* există în mai multe limbi romanice (DA, s. v.). Cf. şi rus. крестьянин „om". Nu putem fi de acord cu părerea autorului că această evoluţie semantică ar fi o inovaţie comună numai calabrezei şi romînei. Semnalăm existenţa unui număr de cuvinte răspîndite şi în alte dialecte din Italia (*allegere*, v. DA, *alege* ; **cytola*, v. DA, *ciutură* ; *follicellus* REW, 3418 ; *sulă* REW, 8403 etc.).

Articolul cuprinde şi multe etimologii greşite sau discutabile. Iată lista acestora :

Rom. *adormi* „einschlafen" < *adormire* (REW, 157) nu *addormiscere*. Cf. DE, 509 şi EW, 27 ; ar. *adil'a* şi dr. *aduia* (Munţii Apuseni) ar presupune un **aduliare* (DA), dar *u* > *i* constituie o dificultate peste care nu se poate trece, iar **adiliare* (DE, 817) impune trecerea lui *d* la *t* (Rosetti, ILR, I_2, 159). Aceleaşi dificultăţi le prezintă şi **adoliare*, propus de Alessio. Cf. Graur, BL, V, 86—87. Există şi o diferenţă de sens între cal. sett. *adugliare* „inoliare, ungere con olio" şi rom. *aduia, adiia* „streicheln" ; rom. *aer* „Luft" < lat. *aer* este un neologism ; *almar, armar* „Schrank" nu e latinesc. Puşcariu, Études, 35, îl consideră format în romînă ; v. însă CADE, s. v. < magh. *armáriom* ; rom. *aluat* „Hefe, Teig" < **allevatum* (REW, 360 ; DE, 1008 ; EW, 69 şi DA, s. v.), nu *lĕvatum* ; rom. *alună* < **abellona* (DE, 51 ; EW, 70) nu *abellana* ; rom. *bufă, buhă*, ca şi arom. *buhu* „Uhu, Eule" nu se explică prin *-one* ; e o onomatopee răspîndită la toate popoarele vecine (Graur, BL, V, 90) ; rom. *cadă* „Bottich" < *cada* nu e unanim acceptată. V., de ex., REW, 1456, 2. *cadă* vine fără îndoială din slavă. DA, s. v., presupune ca posibil şi etimonul latinesc şi cel slav ; arom. *castru* „Lager, Festungsspiel" vine din greacă (Graur, BL, V, 92) ; rom. *cingă* „Gürtel" < **cinga*. Pentru rom. *chingă* trebuie să pornim de la *cingula* (CADE, s. v.) ; rom. *cioară* „Krähe" nu poate fi explicat prin *čaola* (Graur, BL, V, 95). Wędkiewicz (MRIW, I, 272, n. 4) explică termenul romînesc prin slavă (Rosetti, ILR, II, 101) ; rom. *cucă* „Hügel, welcher einsam in der Ebene hervorragt" nu are o etimologie sigură. Etimologia propusă de REW, 2350, e dubioasă (Graur, BL, V, 94). DA, s. v., porneşte de la denumirea dată unui deal din cauza poziţiei lui izolate. Am avea a face cu întrebuinţarea figurată a numelui păsării care trăieşte izolată. Toponimicul calabrez *Cucco*, ca şi toponimicul *Cuci* (Iordan, *Nume de locuri*, I, 284), se pare că sînt argumente pentru explicaţia dată de DA. V. şi Bogrea, DR, III,

452 ; rom. *cută* „Runzel, Falte” <bg. *kuta* „id.” (DA, s. v.), nu <lat. *cutis* ; *flaur* „Flöte” <*fla brum* (REW, 3340) e imposibil (Graur, BL, V, 98). Chiar Bogrea (DR, I, 258) presupune o contaminaţie cu *fluier* ; rom. *groapă* „Grube, Höhle” < alb. *gropë* „Grube, Graben, Grab” (DA, s. v. şi Rosetti, ILR, II, 104) ; rom. *îngăla* „salir, souiller” a fost apropiat de v. sl. *galŭ* (Capidan, DR, IV, 1551). Cf. obiecţia lui Graur, BL, V, 99, la etimologia propusă de REW, 3655 ; dr. *jur* „Kreis” (*giur* numai în limba veche şi azi regional) trebuie explicată prin gr. γῦρος (Rosetti, ILR, I_2, 63) ; rom. *luci* „leuchten“ < *lucīre* (REW, 5136 ; DE, 1009) sau *lucere* (EW, 988 ; Rosetti, ILR, I_2, 127), dar în nici un caz *lucescere* ; rom. *lustru* „Glanz” e un neologism. În REW nu există ; explicarea rom. *mîrced* „faul, welk” < *marcidus* prin analogie cu *mîrcezi* (DE, 1139 sau contaminare cu *rînced* (REW, 5346) nu satisface ; *î* nu permite explicarea prin *marcidus* (Rosetti, ILR, I_2, 160) ; rom. *mortăcină* „Aas” comportă discuţie. V. etimologia propusă de Graur, SCL, 1956, nr. 3-4, p. 273 ; explicarea lui *muşca* „beissen” < *morsicare* + *mucceus* nu e plauzibilă (Graur, BL, V, 105) ; rom. *ramură* „Zweig, Ast” este un singular refăcut din pluralul *ramuri* (Byck-Graur, BL, I, 29) ; *scălîmb* „schief, krumm” nu poate veni din latină, din cauza lui *-b-* păstrat (Graur, BL, V, 113) ; rom. *sterp* „unfruchtbar” < gr. στέριφος, nu **extirpus*, deoarece prezintă acelaşi tratament, *p*, al aspirantei surde *ph* (Rosetti, ILR, II, 57). Etimonul latin propus (**extirpus*) are dezavantajul de a fi reconstruit prin ipoteză. Cf. îndoielile lui C. Treimer, ZRPh, XXXVIII, 391, n. 1 ; originea latină a rom. *tufă* este negată (Graur, BL, V, 115) ; gr. ἀδίκη nu poate să-l explice pe *z* din rom. *urzică* „Brennessel”, fiindcă δ grecesc n-a dat niciodată *z* în romînă (Graur, BL, V, 116).

Aceste cuvinte trebuie eliminate din discuţie, din moment ce originea lor nu este încă pe deplin stabilită.

Am mai întocmit o listă de cuvinte considerate ca provenind direct din latină, dar care au putut să ia naştere în limba romînă prin mijloacele ei proprii. Este greu, în general, să hotărîm cu siguranţă cînd avem a face cu cuvinte moştenite şi cînd cu formaţii romîneşti. Al. Graur, *Mots „reconstruits” et mots attestés*, „Bulletin linguistique”, II, 18 urm., a arătat că nu trebuie să pornim de la forme latineşti (chiar atestate) atunci cînd putem explica faptele prin romînă. Trebuie să ţinem seama şi de condiţiile istorice în care s-ar fi putut păstra astfel de cuvinte. În acest caz, putem afirma că termeni ca *berbecar* „Schafhirt” (Graur, BL, V, 117), *lăptar* „Milchhändler”, *pielar* „Kürschner” (Graur, BL, V, 108), *portar* „Pförtner” (Graur, BL, V, 110) sînt formaţi în romînă.

Alţi termeni, a căror listă o dăm mai jos, s-au format p r o b a b i l tot în romînă : *albi* e făcut după *alb* (Graur, BL, V, 87). Cf. REW, 320, sub 1°, „weiss werden” numai rom. *albi* ; rom. *aşchia* „zersplittern”, de la *aşchie*. Cf. DA, s. v., care presupune amîndouă posibilităţile ; *cîmpie* „Ebene” < *cîmp* + sufixul colectiv *-ie* (DA, s. v.) ; *mucos* „rotzig” e posibil şi în romînă, de la *muc* (Graur, BL, V, 106) ; *nucet* „Nussbaumgarten” e format probabil în romînă, de la *nuc* (Graur, BL, V, 107). Cf. top. *Nucetul* (Iordan, *Nume de locuri*, I, 62) ; *pîntecos* „dickwanstig” e format în romînă. Sensul din calabreză „cattivo” nu corespunde cu cel din romînă ; *prelung* „(sehr) lang” a apărut în romînă de la *lung* (Graur, BL, V, 109) ; *rări* e un verb de la *rar* ; *sărciner* (nu *sarciner*) e format în romînă de la *sarcină* ; *timpuriu* „frühzeitig” e derivat în romînă (Graur, BL, V, 115) ; formaţii romîneşti sînt şi *tremurici* (Graur, BL, V, 115), *umbratec*, *vintricel* (Graur, BL, V, 116), *vîscos* (Graur, BL, V, 117).

Uneori, argumentaţia autorului nu convinge din cauză că între cuvintele pe care le discută sînt diferenţe de sens. Cîteodată apropierea făcută poate fi acceptată ; sînt însă cazuri cînd deosebirile de înţeles dintre calabreză şi romînă ne împiedică să acceptăm întreaga listă dată de Alessio. Am ales cîteva dintre aceste cazuri :

Rom. *alb* „weiss” : cal. *arva* „seconda muta del baco da seta” ; *albastru* „hellblau” (!) < *albaster* (REW, 319) : cal. *vastra* „(pecora) bianca di sopra e nora di sotto”, *vašra* „(capra) di color nero e bianco”. Ar putea fi invocat în cel mai bun caz sensul „sur” din aromînă. V. DA, s. v. ; rom. *apăra* „verteidigen” : cal. *apparare* „provare un vestito”, „riparsari (dalla pioggia)” ; rom. *apleca* „niederbeugen” : cal. *acchicari* „giungere, arrivare” ; *auzi* „hören” :

cal. *àudi* „voce con cui si fermano i buci" ; rom. *broască* „Frosch" : cal. *var(a)vusca, varausca* „rasiera all'estremità del pungolo per pulire il vomere" ; rom. *cauc* „Schöpflöffel" : cal. *caconi* „buco, ampia apertura (in un muro, ecc.)", *cacuni* „apertura superiore della botte, cocchiume" ; rom. *căuta* „suchen" : cal. *gavitare* „evitare" ; rom. *cîrnaţ* „Wurst" : cal. *carnazzu* „carogna", *carnazza* „colla che si fa bollendo i nervi dei buoi" ; *forcel* „kleiner Schlauch" : cal. *funiceddu* „bozzolo, filugello" ; *galben* „gelb" : cal. *gàlanu, gàl(l)inu* etc. „rigogolo" ; *lunatec* „mondsüchtig" (nu „unfruchtbar") : cal. *lunara* „(animale) sterile (di vacca, capra)" ; evoluţia de sens a rom. *merge* „gehen" se găseşte numai în albaneză (Rosetti, ILR, I_2, 175). Cf. cal. *dimiertu* „ramigo" ; *rădiche* „Rettich" : cal. *radìcchia* „elleboro (la cui radice serve a guarire alcune malattie)".

Cred că Alessio exagerează importanţa toponimicelor în stabilirea concordanţelor dintre calabreză şi romînă. Astfel, nu putem şti (autorul nu arată) dacă într-un caz ca *Agrofermano* avem a face cu sensul din romînă al lat. *ager* sau cu unul dintre sensurile existente în limbile romanice de apus. Acelaşi lucru se poate spune despre toponimicul *Barbato*, care poate să însemne „bărbosul" ca în italiană. Cf. topon. rom. *Bărboşi* (Iordan, *Nume de locuri*, I, 271).

Voi face acum cîteva observaţii de amănunt.

Termenii următori, aşa cum arată şi Puşcariu în dicţionarul folosit de Alessio, există numai în aromînă : *amintu* (EW, 81), *aratu* (EW, 109 ; Capidan, *Aromînii*, 148), *cusurin* (REW, 2165 ; EW, 873 ; Capidan, *Aromînii*, 148 ; Rosetti, ILR, IV, 72), *însîna* (EW, 873). *Pulicar* există însă şi în dacoromînă (*policar*, CADE).

Rom. *pedestru, precepe* sînt forme vechi. V. EW, s. v.

Rom. *rîncheza* „wichern", nu „schnarchen".

Alături de *cufunda*, romîna cunoaşte pe *scufunda*, care e mai aproape de forma din calabreză.

Dies feminin apare şi la Livigno (graniţa franco-elveţiană). G. Rohlfs, Arch. St. n. Spr., 177 [1940], 28 urm.

Iată şi unele greşeli de tipar (!) strecurate în articol : *răsari* — răsări, *răsină* — răşină, *sarciner* — sărciner, *scarmăna* — scărmăna, *scarpina* — scărpina, *spaimă* — spaimă, *tatîni*-tătîni, *grandză* — grîndză (cf. REW, 3840 b, grîndză), rom. *fag* „Buche", nu „Buch".

Articolul prezentat se încadrează în seria lucrărilor care discută concordanţele lingvistice dintre romînă şi calabreză. Prin aceasta el suscită interes şi pentru cercetătorii limbii romîne.

MARIUS SALA

INDICELE TOMULUI VII (1956)

DE

LUIZA şi MIRCEA SECHE

INDICE DE MATERIE

INDICE DE AUTORI

C

D

E

F

G

INDICE DE CUVINTE

GERMANĂ

GOTICĂ

GREACĂ

INDO-EUROPEANĂ

IRLANDEZĂ

ITALIANĂ

LATINĂ

MAGHIARĂ

NORVEGIANĂ

POLONEZĂ

PORTUGHEZĂ

PROVENSALĂ

ROMANICĂ

ROMÎNĂ

AROMÎNĂ

DACOROMÎNĂ

A

D

U

V

Z

ISTROROMÎNĂ

MEGLENOROMÎNĂ

RUSĂ

SANSCRITĂ

SPANIOLĂ

SÎRBO-CROATĂ

SLAVĂ

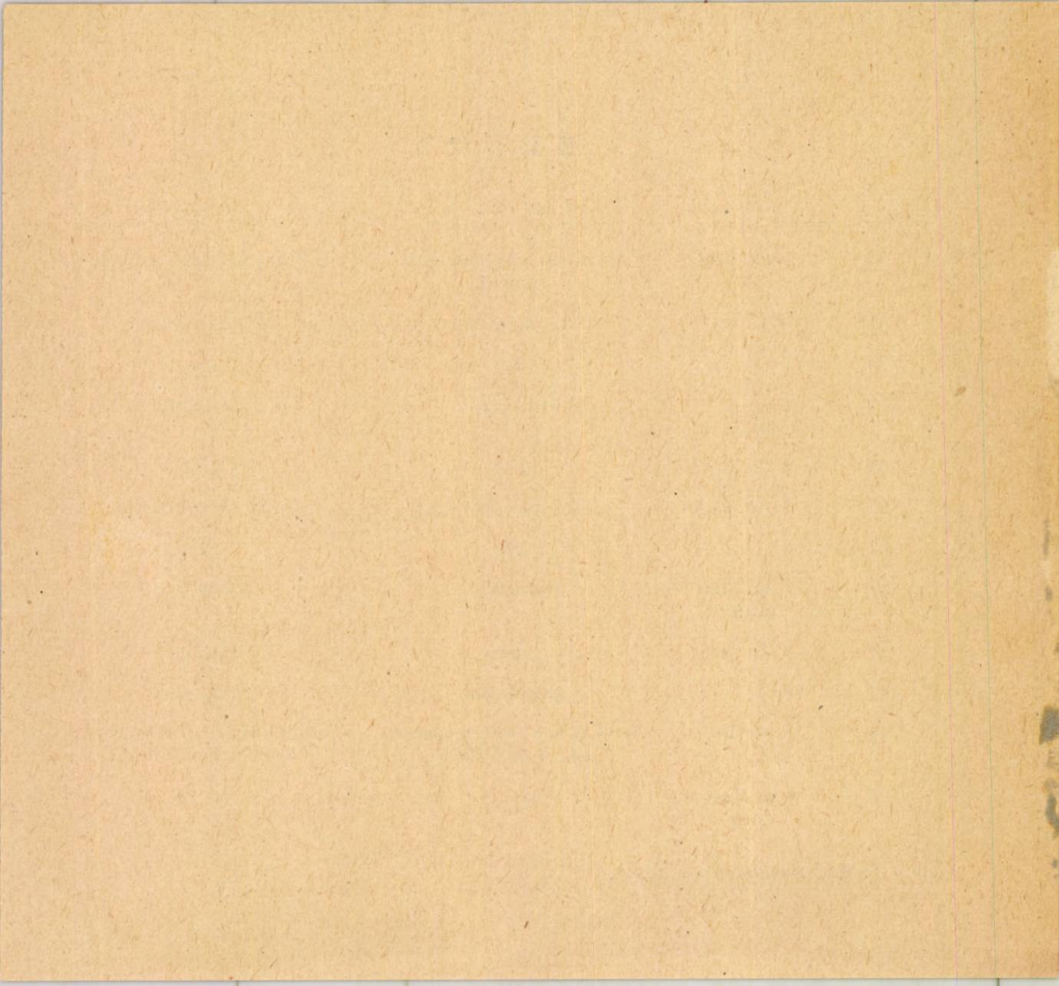
TRACĂ

TURCĂ

UMBRIANĂ

ERATĂ

Pag.	rîndul	în loc de:	se va citi:
156	4 de jos	Estratio cagli Aunali rumeni	Estrato dagli Annali
157	3 ,, ,,	Маридесала	Мариус Сала
176	22 ,, ,,	пя	ля
176	2 ,, ,, notă	еъгласни	съгласни
178	2 de sus	*a* ^{e}*ă*	*a*/^{e}*ă*
183	7 de jos	п din rusescul пяд	р din rusescul ряд
191	18 ,, ,,	т).	тя).
224	1 de sus notă	*romantice*	*romanice*
242	8 de sus	имена	Имена
242	19 ,, ,,	формулы	формы
242	18 de jos	«d'à (une) table», *mesei* «de à la table».	«d',à (une) table», *mesei* «de, à la table»).
303	1 de jos notă	p.....	p. 19

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREȘTI

Lei 5.—